

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

BOB JESSOP
DEVLET

Dün Bugün Gelecek

İngilizceden Çeviren: Atilla Güney

DEVLET
dün, bugün, gelecek
●
Bob Jessop

DEVLET

d n, bugün, gelecek

Bob Jessop

İngilizceden  eviren: Atilla Güney

Nika Yayınevi - 120

1. Baskı: Şubat 2021

Orijinal Künye: *The State: Past, Present, Future, Polity*, 2016

ISBN: 978-625-7653-03-9

Sertifika No: 48850

Kitap Editörü: Bülent  z elik

Kapak Tasarımı: Aycan Kurt

Sayfa Düzeni: İlhan Ulusoy

  Bu kitabın basım, yayın, satış hakları   Nika Yayınevi Basım Yayın Matbaacılık Dağıtım Reklam Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. şti.'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, mekanik, elektronik, manyetik ya da başka yöntemlerle çoğaltılmaz, basılamaz.

Baskı ve Cilt: Bizim Büro Matbaacılık

Sertifika No: 42488

Nika Yayınevi

Kültür Mahallesi, Dr. Mediha Eldem Sokak

No: 55/2 Kızılay-Ankara

T: 0312 433 71 15

www.nikayayinevi.com

info@nikayayinevi.com

DEVLET

dün, bugün, gelecek

Bob Jessop

İngilizceden çeviren: Atilla Güney

Nika Yayınevi

Josef Esser'in anısına (1943-2010)

Bob Jessop, 1946 yılında doğdu. Eğitimini Exeter University ve University of Cambridge'te tamamladı. devlet teorisi, korporatizm, düzenleme teorisi, Fordizm ve post-Fordizm, İngiliz politik iktisadı, sosyal teori ve refah devleti üzerine çalışmaktadır. Yayımlanmış eserlerinden bazıları şunlardır: *Social Order, Reform, and Revolution*, Londra: Macmillan 1972; *Traditionalism, Conservatism, and British Political Culture*, Londra: Allen and Unwin 1974; *The Capitalist State: Marxist Theories and Methods*, Oxford: Blackwell 1982; *Nicos Poulantzas: Marxist Theory and Political Strategy*, Londra: Macmillan 1985; *Thatcherism: a Tale of Two Nations*, Cambridge: Polity (Kevin Bonnett, Simon Bromley, ve Tom Ling); *Karl Marx: Social and Political Thought*, Londra: Routledge 1990; *State Theory: Putting the Capitalist State in Its Place*, Cambridge: Polity 1990, *Strategic Choice and Path-Dependency in Post-Socialism: Institutional Dynamics in the Transformation Process*, Aldershot: Edward Elgar (J. Hausner ve K. Nielsen), 1995. *Crisis del Estado de Bienestar. Hacia una nueva teoria del Estado y sus consecuencias sociales* (Crisis of the Welfare State. Towards a new theory of the state and its social Consequences, Bogatà: Siglo del Hombre, 1999. *Globalising og interaktiv Styring* (Globalization and Interactive Governance) Frederiksberg: Samfundslitteratur, 1999 *The Future of the Capitalist State*, Cambridge: Polity (2002) *STATE/SPACE: a Reader*, Oxford: Blackwell (Neil Brenner, Martin Jones ve Gordon MacLeod) (2003).

İÇİNDEKİLER

Önsöz	7
Kısaltmalar	10

1. Giriş	11

KISIM I

Kavram Olarak Devlet, İlişki ve Gerçeklik

2. Devlet Kavramı	29
3. Bir Toplumsal İlişki Olarak Devlet	85
4. İktidar, Çıkar, Tahakküm, Devlet Etkileri	143

KISIM II

Ülke, Aygıt ve Nüfus Üzerine

5. Devlet ve Mekân-Zaman	187
6. Devlet ve Ulus	223
7. Hiyerarşinin Gölgesinde Yönetim + Yönetişim	245

KISIM III

Devletin Geçmişi ve Bugünü (Geleceği)

8. Dünya Pazarı ve Dünya Devletleri	277
9. Liberal Demokrasi, İstisnai Devlet ve Yeni Normal	311
10. Devletin ve Devlet-Olma Halinin Geleceği	349

Kaynakça	367

Dizin	395

ÖNSÖZ

Bu kitap, konjonktürlere göre değişiklik gösterip farklı yönelimleri yansıtan devlet kuramı, devletler ve devlet iktidarı üzerine planlanmamış bir serinin sonuncusudur.* Serinin önceki kitaplarından üç temel eksen de ayrılmaktadır. Birincisi, savaş sonrası dönemde kapitalist devlete ya da kapitalist toplumlardaki devlete yoğunlaşmaktan çok, devletin soy kütüğü, devlet formasyonlarının [formation] dönemleştirilmesi, çağdaş devletler ve muhtemelen mevcut devletlerden çıkarsanabilecek, geleceğe yönelik eğilimler (bir başka deyimle yakın gelecek) üzerine değinmeleri içermektedir. İkincisi, bu geniş kapsamdan hareketle, devlet üzerine çalışırken daha çoklu bağlamlarda kullanılabilecek, daha fazla kuramsal yaklaşımla bütünleştirilebilecek ve farklı bakış açılarına uygulanabilecek bir kavramsal çerçeve sunmaktadır. Üçüncüsü, nadiren kısa eleştirilerde bulunan farklı kuramsal konumlanışlardan yararlanırken temel amaç, bu yaklaşımlar arasına keskin ayrım çizgileri çekmek değil, olanaklı ve üretken olduğu durumlarda bunları sentezlemektir. Dolayısıyla, belirli bir yaklaşıma vurgu yaptığım yerde bile, burada geliştirilmemiş olan diğer yaklaşımlarla olası bağlantılara, kesişmelere ve paralelliklere de değiniyorum.

Bu kitap, devlet kuramı sorunsalı ve özellikle Avrupa'daki verili devletlerin incelenmesi üzerine yıllar süren meşguliyetin ürünüdür. Daha önceleri, politik iktisadın eleştirisi üzerine özellikle de savaş sonrası kapitalizm, dünya piyasasının gelişimi ve

* Serinin önceki kitaplarından ilki *Devlet Teorisi: Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak* ikincisi *Kapitalist Devletin Geleceği*'dir.

bunların kriz eğilimleri bağlamında fazlasıyla kafa yordum. Bu aslında benim analizlerimde neden sermaye veya sınıf merkezli kuramsal yaklaşımın çıkış noktası olarak uyarlandığını açıklar. Fakat yukarıda da vurgulandığı gibi, bunlar da hiçbiri *a priori* ayrıcalıklı kılmamayan ancak sadece belirli bağlamlardaki belirli sorunları açıklama gücüne sahip pek çok seçenekten biridir (Bkz.: Bölüm 3). Birçok araştırmacı, ya düşünceleri ve tarihsel analizleri aracılığıyla ya da benimle girdikleri kişisel tartışmalar -ve birçok durumda acımasız eleştirileri- yoluyla devlet anlayışını etkilemişlerdir. Kuramsal çalışmalarımı az çok takip edenler, metnin içinden ve verilen referanslardan söz konusu bilim insanlarının kim olduğunu ve etkilerini çıkarabilirler.

Burada, hala esinlenmeye devam ettiğim sekiz kaynağı vurgulayacağım: Sadece bir kere karşılaştığım, fakat kavrayışımı yenilemek ve uyarılmak adına çalışmalarına düzenli olarak geri döndüğüm Nicos Poulantzas; yorulmak bilmeyen ve coşkulu bir eleştirel zekâ ve kuramsal bilge olan Alex Demiroviç; tarihsel maddeci [*historical materialist*] devlet çözümlemelerinin en iyilerinden bazılarını üretmiş ve bunları eleştirel olarak Almanya'ya uyarlamış olan Joachim Hirsch; devlet üzerine kuramsal iddiaların titiz ampirik sınanmasının önemini vurgulamış olan Jupp Esser; beni ekonomik ve siyasal coğrafya ile tanıştıran, yıllarca ortaklaşa çalışmalar yürüttüğüm, tartışmalarımın destekçi ve takipçisi olan ve ayrıca beşinci bölümün her aşamasında belirgin etkisi olan Martin Jones; kuramsal meşguliyetin toplumsal ve siyasal eylemlilikle birleşebileceğini bana hatırlatan Ulrich Brand; Berlin'deki Rosa Luxemburg Vakfı'nda beni içtenlikle ağırlayan ve kuram ile pratiğin özgürleştirici birliği konusunda uyarılarda bulunan Michael Brie; ve sonuncusu ama bir o kadar da önemlisi, politik iktisattaki kültürel dönüşümü birlikte geliştirip devlet kuramı ve ekonomik analize de uyguladığımız Ngai-Ling Sum.

Ayrıca Polity Press'ten Louise Knight ve Pascal Porcheron, bu kitabın son yazım aşamalarından 2015 yılında sunulan son

nüşhasına kadar geçen sürede sergiledikleri nezaket ve yol göstericiliklerinden dolayı özel teşekkürü hak ediyorlar. Metnin nihâî biçimini alışımda Colin Hay'in, üç isimsiz yöneticisi ile alana hâkim, uzman editör Manuela Tecusan'ın yorumlarından yararlanıldı.

Bu kitap, kısmen İktisadi ve Toplumsal Bilimler Araştırma Kurulu (İTBAK-ESRC) tarafından 2011-2014 yıllarını kapsayan RES-051-27-0303 numaralı Profesörlük Araştırma Bursu sırasında yazıldı. Kuşkusuz, ne İTBAK ne de yukarıda adı anılan dostlar ve meslektaşlarım metindeki hata ve eksikliklerden sorumlu değiller. Doğrusu, bütün sorumluluk yazara aittir.

Bu kitabı, ilham verici bir meslektaş, eleştirel bir tartışmacı-okuyucu ve iyi bir dost olup 2010 yılında kanserden zamansız ölen Jupp Esser'e adıyorum.

Den Haag 21 Mart 2015

Kısaltmalar

AB	Avrupa Birliği
AKM	Avrupa Kararılık Mekanizması
AMB	Avrupa Merkez Bankası
A-ÖTYO	Atlantik-Ötesi Ticaret ve Yatırım Ortaklığı
BK	Birleşik Krallık
BM	Birleşmiş Milletler
THA	Ticaret Hizmeti Anlaşması
IMF	Uluslararası Para Fonu
İGB	İç Güvenlik Bakanlığı
İÖ	İsa'dan Önce
KURD	Keynesçi ulusal refah devleti
METE	Marx/Engels Toplu Eserler, 50 Cilt (Progress Publishers: Moscow, Lawrence & C Wishart: London, and International Publishers: New York, 1975-2005)
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
P-ÖO	Pasifik-Ötesi Ortaklık
SİY	stratejik-ilişkisel yaklaşım
Q	Defterler-quaderno
UZS	Uzam-zamansal sabit
ÜYÖA-Ş	Ülke, yerleşim, ölçek, ağsal-şebeke

1

GİRİŞ

‘Modern devlet’, bazen kendi yörüngesi üzerinde hafifçe devinen bir olgu gibi görünse de birkaç yüzyıldan beri siyasal manzaranın bir parçası olagelmıştır. Yine de devlete dönük toplumbilimsel ilgi, kimi zaman artmış kimi zaman eksilmiş, odak sorunsalları değişmiş, yöntemler geçici siyasal tutumlara ve moda göre farklılaşmıştır. Aslında, bu ilgi değişikliğinden de anlaşılıyor ki, burada da diğer alanlarda olduğu gibi, ilgilendikleri olguyla fazla hemhal olan toplumbilimciler, sorunların çözümüne pek yaklaşmıyorlar. Herhangi bir olguya dair kuramsal ilgi, yeni bir araştırmacılar nesli veya yeni bir epistemik topluluk, eski kuramlarda yeni potansiyeller bulduğunda, yeni sorunlar ve araştırma fırsatları ile karşılaşıldığında veya diğer okul ya da disiplinlerdeki bakış açıları, metaforlar veya paradigmalara uyarladığında canlanır. Bu haleti ruhiye içerisinde, benim analizim, devlet ve devlet iktidarı üzerine kuramsal çalışmaya devam eden ilgiyle birlikte, devlet kavramının anlamı ve içeriği değiştikçe devlet kuramının yenilenme ihtiyacını göstermeyi amaçlamaktadır. Bu amaç, kitabın farklı bölümlerinde kısmen birbiri ardına kısmen de tekrarlanarak izlenen beş ilgili görev çerçevesinde yansıtılacaktır. Mekân sınırlamaları bütün bu görevlerin aynı kapsamda ve aynı yoğunlukta ele alınmasına olanak tanımıyor, fakat bunların kendine özgü bulgusal [heuristic] değerlerini ve birbiriyle kaynaştırmanın yararlarını göstermek için her biri hakkında yeterince yazmayı umuyorum.

İlk görev, devletler ve devlet iktidarı analizlerinde kullanılan, devlete ilişkin karmaşık başlıklara eğilmemizi kolaylaştıracak

bulgusal bir yaklaşım geliştirmek amacıyla her birinin kendine ait güçlü yanlarından istifade edip birleştireceğimiz, altı stratejiyi -öne sürdükleri iddiaları ispatladıklarını varsayarak [*question-begging*]- ana hatlarıyla özetleyip çıkarımda bulunmak olacaktır. Çıkarımsal yaklaşım beni genel ve tarihasırı [*transhistorical*] bir devlet teorisi geliştirmeye sevkmedi - bu, başka yerde belirtilen nedenlerden dolayı uzun süre önce reddettiğim bir hevesti (Jessop, 1982: 211-13). Tam tersine, bu yaklaşım, devlet analizinde (meta-)kuramsal, epistemolojik ve yöntembilimsel çoğulculuğun desteklenmesi ve belirli kuramsal bağlamlar söz konusu olduğunda en uygun giriş noktalarının ve bakış açılarının dikkatle değerlendirilmesi anlamına gelir.

İkincisi, siyasi bir örgüt olarak devletin ayırt ediciliğini eğreti soru-cevap yöntemiyle yakalayıp, kurumsal ve uzam-zamansal [*spatiotemporal*] değişkenlik analizini destekleyecek yollardan tanımlamaktır. Modern devletin üç ana unsurunun altını çizen Kıta Avrupası devlet kuramı geleneğinden başlayarak buna bir dördüncü unsur ekleyeceğim: Devlet projeleri içinde onun meşruiyetinin kaynağı. Bu dört unsur, değişik kuramsal ve pratik amaçlar için genişletilebilir ve vasıflandırılabilir. Dördüncü unsur eklenerek gözden geçirilmiş yaklaşım, aynı zamanda devletin çoklu geçmişi ile şimdisini keşfetmek ve geleceği üzerine olası spekülasyonlar için de temel sağlar.

Üçüncü görev, kısacası, modern devletin tarihsel semantiğini, yani devleti tanımlamak için kullanılan özelleşmiş sözcük dağarcığının oluşumu ve pekişmesini göz önünde bulundurmadır. Aslında devletin gerek üst düzey siyaset, gerek gündelik yaşam içerisindeki değişik kurumları, hesaplama yöntemlerini, pratikleri ve imgesellikleri tesis etme, bütünleştirme ve yeniden-üretim yönetmedeki rolü, bu semantik çerçeveye işaret eder. Bu sorunsal, bir siyasal örgütlenme biçimi olarak kabul edilen devletin, devlet-olma [*statehood*] durumu anlamındaki açık kavramlaştırmasından önce geldiğini savunsa

bile hafife alınmamalıdır. Düşünce tarihinin, entelektüel tarihin veya siyasal düşünce tarihinin incelenmesinden fazlasını içeren bu görev, konuyu semantik değişim ve toplumsal dönüşüm arasındaki bağları ve bu bağlamda, devletin doğası ile amaçları üzerine tartışmaya doğru genişletir. Aynı zamanda, devletin semantiği ortaya çıkmadan önce, devlet-benzeri siyasal otorite oluşumlarını tanımlamada kullanılacak dil ile yönetim ve meta-yönetişimin semantiğini hızlandırmış olan toplumsal değişim üzerinden ortaya çıkan devletsel muadillerine göre daha az bölgesel odaklı siyasal kurumlar ve pratikler üzerine eleştirel tefekküre davet eder. Devletin tarihsel semantiği, devlet kuramının Avrupa merkezli doğasına ve bu temelde, söz konusu kuramın, merkezi Avrupa devlet formasyonlarının ötesine uzanan bölgesel olarak örgütlenmiş siyasal otorite biçimleri -hele de bu siyasal rejimlerin yönetici ve yönetilenleri nazarında yağmacılar, tüccarlar, ihracatçılar, misyonerler, diplomatlar, istilâcılar ve benzeri görünümdekilerin Avrupa devletlerinin temsilcileri kabul edildiği- analizindeki geçerliliğine ilişkin sorular yönelir. Bu gibi değerlendirmeler, farklı siyasal örgütlenme biçimlerinin siyasal rejimlerin ve devlet türlerinin tarihsel özgüllüklerinin ortaya çıkarılmasına yardımcı olabilir.

İlk üçü üzerinden inşa edilen fakat kendisinden sonra gelen iki görevi de etkileyen dördüncü görev, özellikle dünya pazarı içindeki gelişmiş kapitalist rejimler, devlet ve devlet iktidarının temel görünümleri üzerine kuramsal olarak donanımlı değerlendirmeler sunmaktır. Benim asıl ilgi ve uzmanlık alanımı yansıtan bu odak, bu devletlere, başkaca tahakküm biçimleri ile mimlenmiş bir devletler dünyası içerisindeki devletler karşısında ontolojik ve normatif olarak öncelik tanınacağı anlamına gelmez. Kâr-yönelimli, piyasa-dolayimli birikimin dünya toplumlarının toplumsal örgütlenmelerinin baskın ilkesi olduğunu söylemek anlamına gelen bu yaklaşım, modern devletin kapitalist doğasına odaklanmayı, konuya girmenin yegâne kullanış-

lı yolu olduğunu ima etmeksizin garantiler (Bkz.: Jessop 1990, 2002, 2011, 2015a). Bu deneyimin aydınlatıcı gücü ile birlikte diğer üç görevin sonuçları, okuyucuya diğer devlet ve devlet iktidarı çeşitlerinin stratejik-ilişkisel perspektiften incelenmesinde kullanılacak kavramlar ve fikirler sunacaktır.

Beşinci görev, birçok bölümde izlenmiş olan, meşruiyet iddiasındaki devletin, devlet iktidarının, devlet semantiğinin ve aslında devlet kuramının tahakküm ve ideoloji içinde katmerlenişinin eleştirisine nasıl konu edileceğine işaret etmektir. Bu görev, bağımsız bir araç veya müşfik bir fail olarak devlet fikrinin reddiyesi üzerinden, bir siyasal örgütlenme biçimi olarak görülen devlete gömülü tahakküm ve otorite asimetrileri ile bunun siyasal rejimlerdeki örneklemelerine; belirli zaman ve yerleşimlerdeki [*place*] sömürü, baskı ve geniş tahakküm örüntülerinin yeniden-üretiminde oynadığı yapısal ve stratejik rol ile bu asimetrilere meydan okuyan, etkisini değiştiren ve alt-üst eden kapsama alanlarına ilişkin eleştirel bir ilgiyi gerektirir. Bu eleştiri haydut, parya, yağmacı, totaliter, saldırgan veya otoriter devletlerle sınırlandırılmayıp fakat konvansiyonel olarak hayırsever liberal demokratik rejimlerde tanımlanan devlete kadar genişletilmelidir. Tahakküm biçimleri, (doğa-toplum ilişkilerini de içeren) toplumsal alanlara göre farklılık gösterip ve birbiriyle kesiştiğinden, genel bir tahakküm olmadığı gibi tahakkümün genel bir biçimi de yoktur (Bkz.: Bölüm 4). Dolayısıyla hangi tahakküm biçiminin eleştiriye tabi tutulacağına karar verilmesi gerekir.

Devlet ve devlet sistemlerinin tarihi, siyaset felsefesi, normatif siyasal kuram ve jeopolitik ve jeo-ekonomi çalışmaları tarihi ile olduğu kadar, güncel devletlerarası kuramsal sorgulamalar ile de yakından bağlantılıdır. Nitekim farklı mantık ve rasyonalite alanlarına sahip olan bu beş düşünsel alan, devlet formasyonu ve dönüşümü ile son derece ilgili araştırmalara dâhil edildi. Diğer taraftan, devletlerarası sistemlerin biçim ve

işlevlerindeki değişim, devlet üzerine değerlendirmelere girişen öncü felsefi, normatif ve kuramsal biçim ve tarzlarda kademeli veya kesintili kaymalara sebebiyet verir. Dolayısıyla biz bu beş yaklaşımı, devlet araçları ve iktidarındaki değişimi yansıtır biçimlendiren ihtilaflı alanlar olarak ele almalıyız. Öyle ki devleti yönetenler siyaset felsefesine, siyasal kurama ve devlet kuramlarına nadiren de olsa kayıtsızdırlar. Yöneticiler, *çekişmeli konuları* gözlemek ve yönetmek kadar *rızayı* biçimlendirmek için de bu yaklaşımlar arasında, (tıpkı kendi organik aydınları, destekçileri ve kurumsal dayanakları arasında ayırım yaptıkları gibi) ayırım yapma, hâlihazırda tercih edilen devlet gelenekleri ve projeleri ile en az çelişenleri teşvik etme, endişe uyandıranları reddedip ötekileştirme veya baskılama eğilimindedirler. Dolayısıyla devlet tarihine yönelmiş bir yaklaşım, kimi zaman birinin ön açıcı diğerinin geciktirici olduğu, devletin, düşünsel değişim ile birlikte evrildiği bir yaklaşımla çalışabilmeli. Literatürde bu yaklaşımın, idealist, kurumsalcı veya maddeci, birçok örneği var. Bu çalışma söz konusu yaklaşımlardan hiçbirini benimsememekle birlikte, zaman zaman devleti ve devlet iktidarını şekillendirmiş olan felsefi pozisyonlar, normatif siyasal kuramlar ve kamu politikası paradigmaları ile hemhal olacaktır.

Her ne kadar bu kitap, devlet kuramları *tarihine* yoğunlaşmıyorsa da, bazı kısa açıklamalara yer verilecektir. “Modern devlet” ve devlet sisteminin kökenleri, bir yenileme çerçevesinde ilgili birçok rakip felsefi değerlendirmeye ilişkilendirildi (Jean Bodin, Emmerich de Vattel, Hugo Grotius, Francesco Guicciardini, G.W.F. Hegel, Thomas Hobbes, Immanuel Kant, John Locke, Niccolo Machiavelli, Samuel Pufendorf ve Jean-Jacques Rousseau’nun düşünceleri) - bunlar kısmen edimsel, kısmen de üzerinde düşünüyor oldukları şeyin kurumsal oluşumuna destek olmuşlardır.¹ Benzer biçimde, 19. yüzyılda devletin

1 Benzer felsefi yansımalar, sadece Avrupa’da değil fakat başka yerlerde de zaman-mekân boyunca ortaya çıkan diğer devlet formasyonlarına eşlik etmiştir.

konsolidasyonu, devlet kuramı, hukuk, siyaset bilimi, kamu politikaları ve kamu yönetimi alanlarındaki etkili çalışmalarla ilişkilendirildi. 1920'ler ve 1930'larda, otoriter ve totaliter rejimler kuramının doğrulanması ve eleştirisi ile birlikte, liberal devletin değişen biçim ve işlevleri ve hatta krizi ile yoğun biçimde meşgul olan başka bir devre deneyimlendi. Devlet ve rejim kuramlarında benzer bir canlanma Avrupa'da savaş sonrasına denk gelen dönemde, özellikle savaş sonrası Avrupa'nın yeniden-yapılanmasıyla bağlantılı olarak ortaya çıktı. Yine benzer biçimde 1970'ler ve 1980'lerde kısmen devletin savaş sonrası krizinin, kısmen sömürgecilik sonrası ortaya çıkan bağımsız devlet oluşumlarına ilginin ve kısmen de Doğu Asya'da gelişen ihracat yönelimli kalkınmacı devletlere ilginin sebep olduğu bir canlanma yaşandı.

1990'lardaki durgunluk döneminin ardından, devletlerin genel biçim ve işlevleri tekrardan kuramsal ve siyasal gündemin başına yerleşti. Geç modern toplumlar olarak bilinen ulus devletlerin krizi (Sovyet Bloğu'nun dağılışı sonrası devlet ve ulus oluşturma çabaları daha önemliken bile) yeni devlet-kuramsal yaklaşıma ilgiye ve egemen devlet kurumlarının ötesini görece alternatif bir siyaset anlayışının geliştirilmesi çabalarına yol açtı. Dikkatler, kapitalizm ile sosyalizm ve bunların ayrı devlet biçimleri arasındaki karşıtlıktan, kapitalizm ve onun siyasal rejim çeşitliliklerine; ulusal devlet ve ulus devletten küresel-yerel diyalektiğine ve çok düzlemli yönetişime; devletin göreceli özerkliği veya sınıf karakterinden iktidarın mikro-fiziğine ve kimlik politikalarına döndü. Daha yakınlarda, Kuzey Atlantik ve Avrupa bölgesi finansal ve ekonomik krizleri, devletin kriz yönetimindeki rolü ile ağır mali ve kamu borçlanma krizi, devlet iktidarının sınırları ile küresel yönetişimin zorluklarına ilgiyi canlandırdı. Bir diğer uyarıcı, yakın zaman İslâm halifeliğini de içeren Arap ve İslâm devletlerinin ayırt edici özelliklerine ilgi ile birlikte -özellikle Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da görülen devle-

tin iktidarını yitirmesi ve haydut devlet olarak tanımlanan gelişme olmuştur.

Devlet ile ilgili literatürün çeşitlendiği aralık öylesine uçsuz bucaksızdır ki, bir bilim insanının konuya hâkim olması şöyle dursun, araştırmayı olanaksızlaştırır. Bu kitap, birçok konuya değinirken farklı bilim dallarından ve disiplinler arası yaklaşımlardan yararlanıyor. (1) Kavramların soy bilimi ve pragmatik kullanımı ya da (2) yeni veya değişen kavramlar ile toplumsal dönüşüm arasındaki tarihsel ilişki ile ilgili meşguliyetleri açısından farklılık gösteren kavramsal tarih ve tarihsel anlambilim çalışmaları, devlet fikrini veya imgesini araştırmanın can alıcı kaynaklarından (Örn., Bartelson 1995; Koselleck 1985; Palonen 2006; Skinner 1989; bu iki yaklaşım üzerine bkz.: Sum ve Jessop 2013). Ben ayrıca, *Ideologiekritik* [ideoloji eleştirisi] için sunabileceği çok şey olan eleştirel söylem analizi kavrayışlarından da yararlandım. Bir tahakküm biçimi olarak devlet-olma durumuna ilişkin temel sorularımın analizinde, ağırlıklı olarak kıta Avrupası devlet kuramı geleneğinden ve onun 1970'ler ve 1980'lerde Marksist görünümde yeniden-dirilmiş biçimlerinden yararlanıyorum. Bu ayrıca, geniş bir hukuki-politik müfredat, kamu yönetimi, politik-iktisat ve uluslararası ilişkiler alanındaki çalışmalarla destekleniyor. Tarihsel kurumsallık konusu için ana referans noktaları, arkeoloji, antropoloji, tarihsel kurumsalcılık, ve tarih yazıcılığıdır. Devletin daha yakın dönemde geçirdiği değişiklikler, devlet özellikle hükümet ve yönetim biçimi olarak ele alındığında, iktidarın mikro-fiziği, yönetsellik ve devlet idaresi çalışmaları aracılığıyla aydınlatılmaktadır. Bu liste uzatılabilir ancak çalışmanın yararlandığı kuramsal kaynak aralığı bütünü, çalışma içerisinde zamanı geldikçe belirginleşecektir.

Kaynakların çeşitliliği aşağıda devlet anlatımlarına dair geliştirilen üç ana iddiayı ele almak zorundadır. İlkin, tarih-ışırı olmak şöyle dursun, özellikle diğer araştırma çeşitlerine göndermede bulunmaksızın devletin kökeni, gelişimi ile be-

lirleyenlerini kavramayı ve açıklamayı amaçlayan -tek bir kuram iddiasında olan- devlet üzerine genel bir kuram olamaz. İkincisi, karmaşık bir siyasal birlik ve siyasal araç, dispozitif,² yapılanış veya geniş bir toplumsal ilişkiler seti ile bağlantılı dilsel değişkeler topluluğu olarak devlet sistemi, birçok kuramsal giriş noktasından ve siyasal bakış açısından incelenebilir (Bakış açıları üzerine bkz.: Lukacs 1971; Althusser 2006; Hartman 1979; Harding 1991, 2003; D. E. Smith 1990; Calhoun 1995). Aslında devlet fikrinin, devlet ve devletlerarası sistem ile devlet iktidarının farklı, kıyaslanabilir olmayan (aynı ölçek içerisinde ele alınmaları olanaksız) kuramsal bakış açılarından incelenmesinin -tıpkı farklı öznel konumlarda deneyimlendiği haliyle devlet iktidarının görüngü biliminin incelenmesinde olduğu gibi- entelektüel bir değeri vardır. Üçüncüsü, devlet sistemini toplumun dışında ve üzerinde konumlanmış olarak şekleştiren eğilimlerine rağmen, bu sistem eninde sonunda devletlerin içine gömülü olduğu dünya sistemi ile ilişkilendirilmelidir. Bu durum ilginç bir bütün-parça paradoksu serisi oluşturur (Bölüm 3).

Bu bağlamda, ben devlet formasyonu ve sisteminin incelendiği ve incelenebileceği en az altı bakış açısı öneriyorum (Bkz.: Tablo 1.1). Farklı bakış açıları devlet ve devlet iktidarının farklı görünüşlerini açığa çıkaracağından dolayıdır ki bunlardan özgün kuramsal ve pratik amaçlara uygun olan bir veya daha fazlasını uyarlamak, çokbiçimli kuramsal bir bütünlük olarak devletin karmaşıklığını açığa çıkaracaktır. Buna ek olarak, her bir bakış açısının, bu açı kapsamında göremediğimiz şeyleri görmemizi engelleyen kendine özgü kör noktaları vardır. Dolayısıyla, *aynı ölçek içerisinde* ele alınabilecek bakış açıla-

2 Dispozitif, Foucault tarafından, "söylemler, kurumlar, mimarî yapılar, tüzel kararlar, yasalar, idarî önlemler, bilimsel önermeler; felsefe, ahlâk ve insan-severlik düsturları gibi son derece heterojen unsurları içeren bir bütünlük; yani hem sözel hem söz dışı unsurlar arasındaki, doğası aslen stratejik olan ağsal bütünlük" olarak tanımlanır (Foucault'dan aktaran, G. Agamben, "Dispozitif Nedir!", Monokl, 2012, s. 14.). -ç.n.

Tablo 1.1 Devlet analizine altı yaklaşım

Yaklaşım	Odak	Anahtar Temalar	İlgili Disiplinler
Tarihsel Oluşum	İlksel devlet oluşumu; devletin sonraki değişimi; devlet aygıtlarının değişik unsurlarının soy kökünü	Siyasal otoritenin ülkeselleşmesi Devlet aygıtlarının çekirdek özellikleri Devletin krizi, iktidar yitimi, devrim	Arkeoloji, antropoloji, jeopolitik, tarih, askeri-savunma bilimi, örgüt çalışmaları, kamu yönetimi
Biçimsel Oluşum	Bir tahakküm biçimi olarak devlet; rejim ve devlet tipleri; işlevsel farklılaşma	Biçim işlevi takip eder ya da biçim işlevi karmaşıktırır ‘Görelî özerklik’ Demokrasi ve diktatörlük	Tarihsel maddecilik, uluslararası ilişkiler, hukuk, siyaset bilimi, devlet kuramı
Kurumsal Analiz	Devletin bölümleri arasındaki ilişki Kurumsal bir bütünlük olarak devlet (sistemi) Kurumsal tasarım	Kurumsal eşbiçimlilik ya da bütüncüculük Yordam bağımlılığı ve şekillenışı	Farklı disiplinler içerisinde tarihsellik, örgütlenme, ağlar ve sosyolojik kurumsalcılıkla ilgili olanlar
Fail -Merkezli Kurumsal Analiz	Devlet yöneticileri ve diğer devlet görevlileri, siyasal aktörler, siyasal davranış, güçler dengesi	Liderlik, karar alma, siyasal hesaplama, siyasal devşirme, toplumsal temeller, hegemonya	Aktör-ağ kuramı, tarihsel kurumsalcılık, kamu politikası çalışmaları, sosyoloji
Biçimsel Analiz	‘Devlet ve toplum’ ‘Devlet ve uygarlık’ Toplumsal gömülmüşlük	Bağlam içinde devlet, tarihsel yarılmalar, altyapı-üstyapı, toplumsallaşma	Karşılaştırmalı siyaset, coğrafya, tarih, tarihsel sosyoloji, siyasal iktisat
Devlet Semantiği, Siyasal Söylem	Devlet kavramı, ‘fikir olarak devlet’, devlet ve devlet sistemleri felsefesi ve teorileri	Devlet projeleri, siyasal imgesellikler, siyasal anlatılar, ahlâkî-siyasal hegemonik vizyon, <i>ideologiekritik</i>	Kavramsal tarih, eleştirel söylem analizi, kültürel çalışmalar, siyaset felsefesi ve kuramı, anlambilim

rını birleştirmek, görünüşte devlete ilişkin çelişkili beyanların, gözlem ve yargıların doğruluk değerinin, içinde oluşturuldukları bağlama bağlı olduğunu ortaya çıkarıp, daha anlaşılabilir analitik bir şema içerisine oturtacak daha karmaşık bir analizin yolunu açar (Bu tür gözlemlerin kesişen “işsel alanlarının” önemi için bkz.: Günther 1973). Bu temalar, aynı zamanda devletin çok-biçimli [*polymorphic*] veya çok-yapılı [*polymorphous*] doğası ile alakalıdır (Bkz.: Bölüm 2).

Birinci bakış açısı, devleti belirli parçalarının soykütüğü veya izleğe bağlı tarihi yönünden inceleyen devletin tarihsel kuruluşu yaklaşımıdır. Bu yaklaşım, 5. Bölüm’de, basit ve karmaşık beyliklerden devlet ve imparatorluğun erken formlarına geçişin araştırılmasına uyarlanıyor. Söz konusu bakış açısından, aynı zamanda, düzenli ordu, modern vergi sistemi, rasyonel bürokrasinin oluşumu ile hukuk devleti, parlamento, genel oy hakkı, vatandaşlık hakları ve diğer devletlerin tanınması gibi modern devletin temel bileşenlerinin gelişimi ve birbirine entegrasyonu çalışmalarında da etkili biçimde yararlanılabilir.³ Ve bununla bağlantılı olarak, feodalizm çözülürken veya yıkılırken, diğer siyasal örgütlenme biçimleri yerine neden modern devletin çoğunlukla baskın siyasal biçim olarak seçildiği ve nihayetinde sürdürüldüğüne dair sorulara cevap aranırken de bu bakış açısı kullanılabilir (Tilly 1975, Sprayt 1993).

İkincisi, bir diğer çalışma alanı bütünü, kimi zaman devletin ‘biçimsel yapılanışı olarak tanımlanan yani, devlete ayırt edici toplumsal ilişkiler biçimi olma niteliğini veren öğelere göndermede bulunur. Tarihsel kuruluş art-zamanlı yaklaşıma gereksinim duyarken daha eş-zamanlı olanı, devletin biçimsel yapılanışını ele almak zorunda kalır. Buradaki tehlike, verili devletin

3 Bu konuda önemli çalışmalar arasında Max Weber (1978), Otto Hintze (1975) ve Otto Brunner (1992) ve, yakın dönemde, Perry Anderson (1974a, 1974b), Ernest Barker (1966), Robert Bonney (1995), Samuel Finer (1997b, 1997c), Heidi Gerstenberger (2008), Michael Mann (1986, 1996), Gianfranco Poggi (1978), James Strayer (1970) ve Charles Tilly (1992) örnek verilebilir.

vasıfları arasındaki birbirini karşılıklı bütünleyicilik -ve hatta bazen eş-biçimlilik- özelliğidir (eş-biçimlilik ve karşılıklı bütünleyicilik arasındaki fark için, bkz.: Amable 2009; Crouch 2005). Bu yaklaşımda devletin, toplumsallığa gömülü veya daha karmaşık çok yüzeyli toplumsal bir düzenin birbirine dolanmış parçası olarak ele alınması yerine, onun diğer kuramsal düzenlemelerden anlaşılır biçimde ayrılarak kendi koşulları içerisinde incelenmesi modern devlete daha uygundur. Dolayısıyla, bu yaklaşım üzerinden modern devletin biçimsel olarak toplumun diğer alanlarından nasıl ayrıştığı, kendi siyasal rasyonalitesi (devlet aklı, hikmet-i hükümet) [*raison d'Etat*] ile icra tarzını nasıl kazandığı ve ilahi haklar veya doğal hukuk gibi değerlerden ziyade nasıl kendi politik süreçleriyle uyumlu özgün bir kuramsal meşruiyet iddiasında bulunduğu incelenebilir. Bölüm 3 ve 4'te bu yapılıyor; fakat bütün bölümlerde devletlerin değişen toplumsal örgütlenme ilkelerine veya spesifik konjonktür ve meydan okumalara ya da her ikisine birden- bağlı olarak farklı biçimler arzeden çok-biçimlilik sergilediğine vurgu yapıyor (Çok-biçimlilik üzerine daha geniş bir tartışma için bkz.: Bölüm 2).

Üçüncü olarak, hepsinin de bir şekilde devleti, 'kurumlar so-runsalı' olarak varsaydığı çeşitli kurumsal devlet yaklaşımları var. Bu yaklaşımlar, kurumları (1) düzenli olarak tekrarlanan (2) tanımlanmış roller ve toplumsal ilişkilerle bağlantılı (3) özgün söylem biçimleri, simgesel medya veya iletişim biçimleri ile ilişkilendirilmiş (4) toplumsal normlar tarafından onaylanıp korunuyor olan ve (5) toplumsal düzenin sağlanmasında temel önemi olan toplumsal pratikler bileşkesi olarak tanımlayan, geniş fakat sınırları belirginleşmemiş bir düşünce ile donatılmışlardır. 'Kurum' terimi, geniş toplumlarda temel önemi olan ve yan tüzel tarzda hareket eden örgütlere ve toplumsal gövdele-re işaret etmek için kullanılır. Hükümetin yasama, yürütme ve yargı erklerine ek olarak, ulus-ötesi şirketler, bankalar, emek ve sermayenin tepe örgütlenmeleri, kurumsallaşmış dini tarikatlar

diğer kurum örnekleridir. Rasyonel tercih paradigması, takip eden bölümlerde göz ardı edilirken,⁴ tarihsel, ağsal, örgütsel, toplumbilimsel, yapılaştırmacı veya söylemsel olarak da bilinen düşünsel kurumsalcılıkların hepsi, devlet ve siyasetin içyüzünü anlamada kullanışlı bakış açıları sağlar. Belirli kurumlar veya kurumsal bir aradalıklar üzerine çalışmaya ek olarak, kurumsalcı yaklaşım başka alanlara da yayılmıştır. Bunlar, tekil kurumsal biçimler, kurumlar arası konfigürasyonlar, kurumlar tarihi, komuta sistemleri veya işlevsel sistemler, kurumsal eşbiçimlilik veya bütünleyicilik ile kuramların ve aralarındaki ilişkilerin tasarımı ve yönetim farklılıklarını içerir (siyasetteki kuramsallaşma türleri için bkz.: Hail ve Taylor 1996; düşünsel kurumsallığı da içeren kuramsallaşma üzerine eleştirel bir değerlendirme için bkz.: Sum ve Jessop 2013; 33-71).

Dördüncüsü, toplumsal güçlerin -kendi başlarına veya başkalarıyla birlikte- belirli kurumsal bağlamlarda nasıl tarih yaptığını inceleyen fail-merkezli [*agent-centred*] kurumsalcılık araştırmalarıdır. Bu türden çalışmalar belirli kurumsal düzenlemelerin daha ayrıntılı analizini yaparken, farklılık yaratacak bin bir çeşit bireysel ve kolektif fail [*agent*] bırakılmış eylem alanlarını göz önünde bulundururlar. Fail-merkezli kurumsalcılık teorisyenleri, bireylerden çok aktörler [*actor*] bileşiğine; insanın türsel özelliklerine vurgu yapan bağlam-bağımsız terimlerden ziyade, aktörlerin ilgi ve çıkarlarına, kimliklerine, eylem yönelimlerine, aktör gruplaşmalarının kaynaklarına ve farklı etkileşim biçimlerine yoğunlaşırlar (örn. müzakere, çok düzeyli [*multilevel*] karar alma veya hiyerarşik komuta gibi). Bu yaklaşım, bireysel aktörlerden, onların davranış ve güdülerinden yola çıkan yöntembilimsel bireycilikten sakınır; kuramlara isnat edilmiş işlevlere veya belirli yapısal konfigürasyonlarca dayatılan kaçınılmaz sınırlılıklara öncelik veren işlevselci ve yapısalcı açıklamaları reddeder. Bunun yerine, farklı kuramsal düzenlerin veya iş-

4 Green ve Shapiro (1996) rasyonel tercih yaklaşımına ilişkin yararlı bir eleştiri sunuyorlar.

levsel alt sistemlerin gelişmekte olan mantığı ve dinamikleri ile çok-düzlemli, çok-yerleşimli [*multisite*] veya çok-uzamlı [*multispatial*] sahaları da içeren belirli etkileşim alanları içindeki faille-re atfedilen bütünleşik orantısız fırsatlara odaklanılır. Stratejik-işiksel yaklaşım (Bölüm 3) ile benzerlikler taşıyan bu yaklaşım, benim yönetim, devletin iktidar kaybı [*state failure*] ile normal ve istisnai devlet üzerine açıklamalarımnda belirgin etkilere sahiptir (Bölüm 7 ve 9). Bu, daha çok fail-merkezli olup, kuramların zorluk ve fırsatların kaynağı olduğunu kabul etse bile buna daha az önem atfeden yeni-çoğulcu geleneklerden farklılık gösterir (Çoğulculuğun eleştirisi için bkz.: Connolly 1969; bu paradigmanın eleştirel bir savunusu için bkz. M. J. Smith 1990; ulusal devletlerden çok gelişmekte olan dünya siyasetine yönelmiş bir yeni-çoğulculuk açıklaması için bkz.: Cerny 2010).⁵

Beşincisi, biçimsel [*figurational*] analiz, en geniş biçimiyle yorumlanmış devlet-sivil toplum ilişkilerine odaklanırken, devlet formasyonunu oldukça geniş tarihsel gelişim içerisinde yerleştirmeyi amaçlar. Shmuel Eisenstadt'ın (1963) bürokratik imparatorlukların yükselişi ve düşüşü üzerine çalışması, Norbert Elias'ın (1982) devlet ve uygarlığın gerisinde yatan ve bunların bütünleşme ve çözülme nedenlerini de içeren *uzun süreli* [*longue durée*] dinamikler üzerine incelemesi, Wim Blockmans'ın (1978) ortaçağa özgü temsil sistemleri üzerine incelemesi, bu yaklaşım için örnek niteliğindedirler. Stein Rokkan'ın (1999) son 400-500 yıllık Avrupa devlet formasyonları üzerine araştırması, Samuel Finer'ın (1997a, 1997b, 1997c) alanında otorite sayılan 3 ciltlik hükümet tarihi çalışması, Michael Mann'ın toplumsal iktidar üzerine hacimli ve geniş kapsamlı çalışması da bu yaklaşım içinde yer alır (1986,1996,2012a, ve 2012b). Ayrıca tarihsel kurumsalcılıkla da benzerlikleri vardır. Biçimsel yaklaşımın ve

5 Çoğulculuk, siyasal kuram içerisinde, benim burada tartışmayacağım, kendine özgü normatif bir gelenek de aynı zamanda; bkz.: Connolly 1983,2005; ve Wissenburg 2009.

tarihsel kurumsalcılığın belirli versiyonlarından ilerleyen bölümlerdeki argümanların ileri sürülmesinde yararlanılmıştır.

Altıncısı, kavramsal tarih ve tarihsel anlabilim, devlet fikrinin ortaya çıkışını, devlet kavramını ve onunla ilişkili akraba terminolojinin erken modern dönemde pekişmesini, devlet fikrinin Batı Avrupa’da yayılmasını ve devletin içinden ve dışından devlet iktidarı için verilen mücadeleyi biçimlendiren değişik siyasal tahayyülleri, devlet projelerini ve hegemonya tasarımlarını analiz etmede kullanılmıştır. Bununla ilişkili olarak, eleştirel söylem analizi söylem(ler)in devleti ve ona yönelik eylemi nasıl şekillendirdiğini sorgular. Bu belirli kamu politikası [*policy*] paradigmaları için olduğu kadar, geniş ekonomik ve siyasal tasarımlar [*visions*] için de geçerlidir. Siyasî güçlerin eylemlerini yönlendiren rakip tasarımların çeşitliliğini (en fazla geçici süreliğine baskın ya da hegemonik söylem bulabiliriz) veri aldığınızda bu, çok-anlamalı [*polyvalent*] ve çok-bağlamlı [*polycontextual*] bir bütünlük olarak *malum* devlet görüşünü sağlamlaştırır. Devletin üzerinde faaliyette bulunduğu söylenen birçok ölçek ve mevkii [*site*] göz önünde bulundurduğunda özellikle daha açık hale gelen devletin bu tanımsal özelliği üzerinden, devletin kurumsal bütünlüşmesi ile devlet görev ve yetkilerinin dağılımı sorunlarının altı bir kez daha çizilmektedir.

Bu kısa giriş takiben, birinci kısım, teorik ve metodolojik bazı temel konulara değinen üç bölümden oluşmaktadır. Devlet kavramının ele alındığı 2. Bölümde, bir devletin toprakları, aygıtı ve nüfusu arasındaki ilişki etrafında şekillenmiş, görünüşte konvansiyonel ‘üç-unsur’ yaklaşımına, devletin eylemlerinin doğasını ve amaçlarını tanımlayan ‘devlet fikri’ veya devlet projesi gibi bir dördüncü unsurun eklenmesiyle değişikliğe uğratılmış bir yöntem tercih ediliyor. 3. Bölüm, devletin bir nesne ya da şey olmayıp sosyal bir ilişki olduğu iddiasını genişletmektedir. Bu kısa açıklama, tartışmanın odağını yeniden devletin unsurlarından devlet iktidarına çeviriyor. Stratejik-ilişkisel termi-

nolojiye göre, devlet iktidarı, yönetimin [*polity*], siyaset [*politics*] ve kamu politikası [*policy*] kararların biçimini, amaçlarını ve içeriğini etkilemeye çalışan değişen güçler dengesinin kurumlar ve söylem yoluyla (yansımasını ve yönünün değiştirilmesinin) dolayımlanmış bir yoğunlaşmasıdır. Devleti ve devlet iktidarını açımlayıp kendi geniş doğal ve sosyal bağlamlarına oturtacak bulgusal bir şemanın oluşturulmasının amaçlandığı bu bölüm, esasen dört unsurlu teörinin iki unsurundan olan devlet aygıtı ve devlet düşüncesi ile ilgilidir. 4. Bölüm, iktidar, çıkarlar ve tahakküm üzerine bir takım genel yorumlar getirirken, iktidar ve çıkarları, tahakkümün en önemli boyutlarından biri olan sınıf gücü ile devlet iktidarı arasındaki ilişkiyle bağlantılandırır. Söz konusu ilişkiye değinen konvansiyonel yorumlar bu bölümde sorgulanırken, kapitalist toplumlarda devlet ile kapitalist devlet türü arasında yararlı bir ayırım yapılmasına da dayanak sağlayıp devletin çok biçimli doğasını yeniden vurgulayan alternatif bir stratejik-ilişkisel açıklama ortaya konuluyor.

II. Kısım, devlet-olma halinin dört temel unsuru, biçimsel kurulumu ve maddi doğası üzerine sabık (eski) argümanları genişletip tamamlayan üç kısa bölümden oluşuyor. Beşinci bölüm, dar anlamda ülkesellik [*territoriality*] biçiminde kavranan sorunun ötesine geçerek, devletin toplumsal-uzamsal [*sociospatial*] örgütlenişini incelerken iki konuya değiniyor. İlk olarak devletin soykütüğünü, ilksel devlet formasyonu açısından, yani 'devletin' ilk defa siyasal iktidarın ülkeselleştirilmesi [*territorialization*] yoluyla ortaya çıktığı yaygın durumlar üzerinden ele alıyor. İkincisi, ikincil devlet formasyonunun karmaşıklıklarına kısaca değiniliyor. Üçüncüsü, devlet-olma durumunu, bölge, ölçek, ağ ve daha genelde toplumsal-uzamsallık açısından değerlendirmek için, devletin dört unsurundan biri olan ülkesellik ile devlet-olma durumu arasındaki açık bağıın ötesine bakmaya çalışıyor. Ülkesellikten, devlet-olma durumunun bir diğer cephesini oluşturan nüfus ögesine odaklanılan altıncı bölümde,

ayrıca ulusal devlet ile ulus-devleti arasında ayrım yapıp, millet tipleri hayali cemaatler olarak tanımlarken, sivil toplumun devlet ve devlet iktidarıyla uyumluluğu ele alınıyor. Yedinci bölümde, devlet aygıtı ve devlet iktidarı başlıkları, hükümet ve yönetim arasında bir ilişki biçimi olarak yeniden ele alınıyor. Bu yaklaşımın iki amacı var. Bir yandan, devlet iktidarının uygulanış biçimlerini, farklı yönetim biçimlerini yumuşatıp onlara ayar verme rolü prizmasından ele alarak, biçim analizi merkezli bir yaklaşımdan kaçınmanın yolları temin edilir. Diğer yandan, farklı yönetim tarzlarının özellikleri, başarısızlık eğilimleri ve devletin yönetişimin başarısızlıklarıyla başa çıkmada kâh doğrudan inisiyatif alması ya da diğer toplumsal güçler tarafından son çare olarak harekete geçmeye çağırılma biçimleri üzerine değerlendirmede bulunur.

III. Kısım, bu kez, devletin yakın zamanlı ve güncel tarihi ile yakın geleceğe dair alternatif oluşumlarına değinilen üç bölümden oluşmaktadır. Sekizinci bölümde, dünya pazarı ile devletler dünyası arasındaki değişen ilişki ele alınırken, küreselleşmenin devletlerin ülkesel ve zamansal egemenliğinin altını oyup oynamadığı tartışılıyor. Bu bölüm küreselleşme devlet ilişkisi sorununun zayıf bir şekilde formüle edildiği ve aslında bir kez yeniden formüle edildiğinde burada geliştirilen bulgusal kuramsal çerçeveye dayanan ilginç sonuçlara ulaşılacağı tartışılıyor. Dokuzuncu bölümde, kapitalizm ile liberal demokrasi arasındaki seçmeci yakınlıklar incelenip otoriter devletçiliğin yükselişi değerlendirilirken, devletin istisna halinin 'yeni normal' olup olmayacağı sorusu üzerinde duruluyor. Onuncu bölümde kitap açık uçlu sorular ile eksik ve tamamlanmamış bağlantılarla kapatılırken, önümüzdeki on yıllarda devletin geleceğini şekillendirmesi muhtemel bazı genel makro eğilimler tanımlanıyor.

KISIM I

Kavram Olarak Devlet, İlişki ve Gerçeklik

- **2 Devlet Kavramı**
- **3 Bir Toplumsal İlişki Olarak Devlet**
- **4 İktidar, Çıkar, Tahakküm, Devlet Etkileri**

2

DEVLET KAVRAMI

Böylesine uzun bir tarihi olan, bu kadar çok biçime bürünen ve bu sıklıkta değişen bir siyasal organizasyon olarak devletin - kimilerinin imkânsız addettiği- açık anlaşılır bir tanımını vermek, oldukça zordur. Bu özellikler, devlet fikrinin normatif gücünün ve betimleyici geçerliliğinin doğruluğunu sorgulamaya açarken, devletin siyasal iktidarı perdeleyip perdelemediği, fetişleştirip fetişleştirmedeği veya gizemlileştirilip gizemlileştirilmediğine dair soruları da davet eder. Öyle ki, devlet kuramının işaret ettiği bir “o”nun var olduğunun varsayılması bile sorunludur. Bu sıkıntı sadece devlete ve devlet iktidarına özgü değildir. Bu, aile, hukuk, para, toplumsal bir ilişki olarak sermaye ve din gibi olgular için de geçerlidir. Gerçekten de, Alman nihilist felsefeci Nietzsche, ‘kavramların bütün süreçlerdeki göstergesel yoğunlaşmasının tanımlamayı zorlaştırdığını; sadece tarihi olmayanların tanımlanabileceğini’ vurguladı (1994: 53) Nietzsche, cezalandırmayı tartışıyordu (tabii ki devletle bağlantılandırarak), fakat görüşü sabit referansı olmayan bir kavramın tanımlanmasına ilişkin daha geniş soruna ışık tutuyor. Hareket halindeki hedef veya değişken referans özsel olarak tartışılabilir olduğunda, bir başka deyişle, önemli kuramsal ve normatif soru işaretlerine yol açtığında, sorun daha da artar. Bu devlet ve devlet iktidarının karşılaştırmalı tarihsel ve dinamik analizinin, -nesnesinin tartışılabilir doğasına karşı duyarlı olması gereken bir analiz- gerekliliğini doğurur.

Romen varoluşçu yazar Emil Cioran, Nietzsche’nin gözlemiyle doğrudan ilişkili olmaksızın, bu tanımlamaya dair so-

runa başka türlü bir cevap öneriyor gibi görünüyor. O “sadece dışarıdan tanımladığımızı, hükümsüz olana ön cepheden yer verebilmek için... bir formülümüzün olması gerektiğini” belirtti (Cioran, 1975: 48). Bu okumada, devleti kavramaktan uzak yetersizliğimiz ve idrak eksikliğimiz, -hatta devletin gerçekte var olup olmadığının tespit edilemeyeceğine dair temel bir yetersizlik isnadı- bizi ‘devlet işleri’ olarak adlandırılan şeylerin analizinde ‘gelişme kaydetmek’ ve bunu siyasal pratiğin devlet iktidarının uygulamalarıyla ilişkilendirildiği bir dünyada ‘sürdürebilmek’ için, ona ilişkin bir tanımlama yapmaya zorlar.

Devleti tanımlama zorluğuna farklı bir karşılık da İngiliz tarihsel sosyolog Philip Abrams tarafından, Cioran’a doğrudan veya dolaylı olarak göndermede bulunmaksızın, onun iddiasını baş aşağı çevirmiş görünerek verildi. Ona göre, eğer devlet bir görünüş (Abrams onu ‘maske’ olarak tanımlıyor), bu boş ve anlamsız olanı gizlemez, ama siyasal pratiğin doğru ve korkunç gerçekliğini görmemizi engeller. Siyasal yaşantının derin yapısı olarak devletin varlığına ilişkin yanlış bir inanç, müstakil siyasi kurumların ve siyasal faaliyetlerin, tahakkümün sağlanması ve korunmasındaki fiilî rolünü maskeler (Abrams 1988; detaylar aşağıda).

Devlet kuramının yüz yüze kaldığı bu zorluklara ilişkin çatışmalı görüşler içerisinde sonuncusu, -yani tanımlanamaz olanı tanımlayacak, boş ve anlamsız olanı gizleyecek veya gerçekte var olanın maskesini kaldıracak olan- aşağıda geliştirilen konumlanışa en yakın olanıdır. Bir kere devletin özel bir toplumsal ilişki çeşidi olarak karmakarışık, çok-biçimli, çok-bağlamsal özelliklerini görmezden gelmek yerine - kabul ettiğimizde, devlet kavramının görünüşteki ele avuca sığmazlığından umutsuzluğa kapılmamıza gerek kalmaz. Bu yüzden, 3. Bölüm devlet analizinin zorluklarını, onun yeniden yapılanışını, stratejik tutum değiştirmelerini, toplumsal çatışmaları kontrol altında tutan doğasını bir yerde toparlamayı hedefleyen bir bakış açısı (stratejik-ilişkisel yaklaşım) sunuyor.

Devleti İncelemenin Zorlukları Üzerine Notlar⁶

Devlet, birçok bakış açısından ve sorun noktalarından incelenmiştir. Bu durum, onun analizine, sayesinde meşhur olacağı (veya bakış açısına bağlı olarak kötü şöhrete sahip olacağı) tartışmalı nitelikler kazandırmıştır. Devlet, temelde kitlesel olarak siyasal öznelerine bağlı olarak alınan kararların uygulanmasına ve siyasal liderlik deneyimine gömülü olan kurumlar, organizasyonlar ve etkileşimler bütünlüğü (ya da bazı araştırmacıların belirttiği gibi, kalabalığı) kompleksidir. Değişik uzam-zamansal uzantılara ve eylem alanlarına sahip olan bu kurumlar, organizasyonlar ve etkileşimler, devletin hedeflerinin peşinden koşmasında yararlı olacak kaynak ve kapasite aralığını harekete geçirirler. Bu karmaşık bütünlükler, bazı araştırmacıların belirli vakalara odaklanıp devlet-olma durumu ve devlet iktidarı üzerine genel soruları göz ardı etmelerine yol açmıştır. Öyle ki, birçok kuramcı, belirsiz ve cansız bir kavram olarak devleti reddetmiş, bunun yerine değerlerin buyurucu paylaşımı ve kolektif amaca ulaşmaya yönelmiş işlevsel bir sistem olarak siyaset üzerine yoğunlaşmayı önermişlerdir (Almond 1960; Easton 1965; Parsons 1969). Diğer bir grup ise, siyasal davranışın araştırmayı kendi içinde itibarlı kılacak sistematik başlangıç özelliklerine sahip olup olmadığı sorusunu sürüncemede bırakarak, bireysel yönelim ve eylemler biçimindeki (Örn., Coleman 1990; Elster 1982) veya spesifik mikro bağlamlardaki (Foucault 1980) siyasal ilişkilerin mikro temellerine yoğunlaşmışlardır. Bu yaklaşımlardan hiçbirisi devletle ilgilenme zorunluluğundan tamamen kaçamaz. Çünkü siyasete dair tutarlı bir ilgi hiç değilse (en azından) yönetim, siyaset ve kamu politikalarına gönderme yapmayı gerektirir (Bkz.: Heidenheimer 1986 ve küresel siyaset için Lipschuts 2005). Yönetim -Yunanca *politeia*dan türetilmiş- belirgin biçimde siyasal olan eylemlere belirgin bir zemin, düşünsel alan, çalışma alanı, saha veya bölge

6 Bu bölümün başlığı, aşağıda tartışılan Abrams'ın (1988) çalışmasından türetilmiştir.

tahsis eden kurumsal matristir (Weber 1978, 1994; Palonen 2006). Bu tanımlama, *kapsayıcı anlamında*, burada, 3. 7. ve 9. Bölüm’de ele alındığı haliyle devlet-olma durumuna eşdeğerdir. Daha da ötesi, yönetim daha ziyade durağan uzamsal referanslar önerirken, siyaset özsöl olarak dinamik, açık uçlu ve heterojendir. Siyaset, siyasal hesaplaşmaları veya devletin amaçları üzerine görüşleri (veya her ikisini birden) değişime uğratan devletin dışında ortaya çıkan mücadelelerle birlikte, devletin ve daha geniş siyasal alanların mimarisi üzerine tartışmaları içerir. O halde siyaset, uygulanabilir politikaların, yani olanaklı olanın sanatı olarak politika oluşturma nın sınırlar nı zorlar. Dolayısıyla, eğer siyaset, devletin kapsamlı stratejik yönelimleri ve siyasal iş bölümü ile ilgileniyorsa, kamu politikası, spesifik devlet müdahaleleri ile bu müdahaleden kaçındığı alanlara, kararlara, kararsızlığa ve benzerlerine işaret eder. Bu demektir ki bazı kamu politikaları siyaseti dönüştürürken -neoliberal politikaların siyasetten arındırıcı rolünün veya kişisel olanı siyasal gören feminist iddianın yeniden siyasallaştırıcı etkisinde şahit olunduğu gibi- siyasal deneyimleri, örneğin güçler dengesini değiştirerek ve yeni siyasal iddialar ile hareketleri canlandırarak yeniden-biçimlendirir (siyasetten arındırma üzerine bkz.: Jessop 2014b).

Bu kavramsal keşmekeşe işaret eden Philip Abrams (1988) başka bir yaklaşımı tartışmaya açtı. Devleti araştırma konusu yapacak, birincisi iki kat yanıltıcı, diğ er ikisi analiz için potansiyel olarak kullanışlı olan üç yol tanımladı. Bu üç yol aşağıdaki gibi özetlenebilir:

1. toplumun geri kalanından ayrılmış, somut bölünmez bir bütünlük, işlev ya da ilişki veya siyasal yaşamın vazgeçilmez fakat gizli yapılanması olarak şeyleşmiş bir *devlet açıklaması*;⁷

7 Burada Abrams aslında ‘devlet kavramı’ olarak yazıyor. Ben ‘kavram’ yerine, bu çalışmanın başka yerlerinde ve kavramsal tarih ve tarihsel anlambilim çalış malarında kullanıldığı haliyle devlet kavramının yarattığı kafa karışıklığından sakınmak için ‘açıklama’yı kullandım.

2. gerçek kuramların, kuruluşların ele gelebilen bağlantısı, aşağı yukarı yaygın, az ya da çok iktisadi ve diğer toplumsal ilişkilerle bağlantılı biçimde işlev gören ve en fazla sadece her zaman görece bütünleşik bir *sistem olarak devlet*;⁸
3. kapitalist toplumlarda siyasal ve iktisadi tahakkümün kolektif yanlış temsiline içinde kökleşmiş -maskeleye- ayrıca bu yolla tabi kılmayı meşrulaştıran aşikâr ideolojik kuvvet (*idée-force*) olarak *devlet fikri*.

Abrams, bütünsel bir oluşum olarak *devlet* kavramının hayali görünüşünün [*phantasmagorical*],⁹ kurumsallaşmış siyasal iktidarın ayrılmış ve kırılğan düzenlemeleri olan hâlihazırdaki devlet sistemlerinin kaçınılmaz bölünmüşlüğüne gizlediğini ileri sürer. Aynı zamanda halkın, en azından büyük kısmının, yarı-Hegelci terimlerle, tarafsız biçimde ortak çıkarın hizmetkârı gibi sunulan *devlet fikrine* ideolojik mahkûmiyetlerinin farkına varmalarının önünü keser. Bu yüzden, toplumbilimcilerin önündeki en büyük sorun, devleti tüm gizemlerinden arındırmak, maskesini radikal biçimde kaldırmak, *devletin somut ve bütünleşik bir mevcudiyet olarak "daima orda-hazır bekleyen" ['always already'] bir varlık olmadığını* ispatlamak olacaktır. Bu, devlet personelinin ve diğerlerinin, var olan mevcut devlet sistemine bazı eğreti, geçici ve genel-geçer birlik kazandırma ve farklı çalışma alanlarındaki resmi politikalar arasında görece tutarlılık yaratma çabalarının incelenmesinin önünü açar. Aynı zamanda devlet fikrine ve siyasi arenada kahramanlara yönelik fetişistik tutum eleştirisinin

8 Burada *devlet sistemi* deyimini tekil bir devleti (Abrams için bu açıkça ulusal ülkesel devlettir) içeren az çok uyumlu kurumlar ve pratikler biraradalığı anlamında kullanıyorum - *devletler arası sistem* anlamında değil.

9 Antik Yunan kökenli, 'çoklu', 'değişken', 'hayali', 'hayalet-benzeri' anlamına gelen 'phantasmagoria'dan türetilmiş sıfat hali. Marx'ın bu terimi meta fetişizmi ve siyasal hokkabazlık ile bağlantılı kullanması üzerine yapılan bazı yorumlarda, 'phantasmagorical'ın Londra'da 1802 yılında, hayaletimsi görünümüleri çağrıştırıp onları tekrardan görünmez kılan görüntüsel teknolojilerin kullanıldığı optik yanılsama üzerine düzenlenen bir sergide kullanıldığını söylerler.

de önünü açar ve çağrıda bulunur. Aslında, biz sadece, şeyleşmiş devlet nosyonunu terk ederek devlet sisteminin karmaşa yaratan dağınıklığının tüm yönlerini ciddi biçimde çalışmaya başlayabilir ve farklı devlet düşüncelerinin ciddi eleştirisine girişebiliriz (Abrams, 1988: 82). Ancak o zaman, 'devlet fikri'nce içerilen devletin yanlış tanımlanışını aşmayı ve onu aslında kendi koşullarında -var olduğu ve olabilecek en geniş siyasal ve toplumsal bağlamda çalıştığı biçimiyle- incelemeyi umut edebiliriz.

Bu sonuç, spesifik devlet düşüncesinin ve devlet kavramının -sadece tarafsız hizmetkâr devlet idesinin değil- belirli tarihsel bağlamlar içerisindeki gelişimine yoğunlaşan alan çalışmalarının önemine işaret eder. Entelektüel *şecere* [genealogy] içerisindeki bu türden alıştırmalar anlambilim tarihi veya daha genel hatlarıyla siyasal düşünce tarihine dayanır. Örneğin, neden belirli bir terim ya da kavram, belirli bir dönemde modern devlet olarak adlandırılan belirli bir tarihsel aracı tanımlamak (ve belki de oluşumuna [constituting] katkıda bulunmak) için birçok terim arasından seçilip alınır? Başka biçimde soracak olursak, neden devlet [state] (ve etimolojik eşdeğeri olan *estado*, *état*, *Staat* veya *stato*) Batı Avrupa'ya özgü hükümet türünü ve onun somutta yaygınlaşmasını tanımlamak için kabul edilen terim olmuştur - ya da neden devlet de 'regnum' [krallık-hükümlanlık], 'siyasal gövde', *res publica* [cumhuriyet], *monarşi*, *realm* [âlem], ulus, sivil toplum, *commonwealth* [ortak yarar] gibi rakip terimler değil? Diğer taraftan, neden tarihsel olarak spesifik bir 'devlet' semantiği bu kadar yüzyıl hatta binyıl boyunca tarihsel devlet formasyonu sürecinin gerisinde kaldı? Bazı toplumbilimciler, devlet ya da devlet benzeri biraradalıkların modern devlet kavramı ya da biçiminden önce var olamadığını ileri sürüyorlar. Örneğin bir tarihsel sosyolog olan Richard Lachmann, devletin kökenini, Avrupa'da kapitalizmin ortaya çıkışı ile bağlantılandırarak, 500 yıl öncesine oturtur (Lachmann, 2010: viii). Askeri tarihçi Martin van Creveld, devletin ortaya çıkışını 1300-1648 dönemi

ile, düşüşe geçişini 1975 ile başlayan dönemle tarihlendirir. Aradaki üç yüzyılda devlet, kendi çalışanlarından ayrılmış bariz bir egemen, açık kimliğe sahip ülkesel bir 'ortaklık' biçiminde faaliyet gösterecek; sınırlarını, ulusal çıkarlarını ve ülke içerisindeki vatandaşlarını korumak için çabalayacak, kutsal amacını iki dünya savaşında gerçekleştirecek ve nihayet gücü başka örgütlenmelere devretme görüntüsü altında düşüşe geçecek veya çökecekti (van Creveld 1999). Her iki düşünür de her ne kadar kabileler, beylikler, şehir devletleri ve teokratik imparatorlukların varlığını tartışmışsa da kendi tercih ettikleri tarihten önce çok az sağlam devletin var olduğunu ileri sürerler. Bu tür argümanlar insanlık tarihinin büyük kısmını, bu dönemlerin tarih *öncesi* olduğu kabulünden hareketle devlet kuramları ve araştırmalarının ilgi alanının dışına çıkarırlar (Bu türden iddiaların eleştirisi için, devlet ve hükümetlerin oluşumunu 5200 yıllık bir perspektife dayandıran fakat geç modern devlet formasyonunun 1776'da ulus devletin net sınırlarına 1815'te eriştiğini teslim eden görüş için bkz.: Finer, 1997a: 1-15, 31, 99-103, ve pas-sim; ayrıca aynı görüşün daha geniş bir coğrafik bakış açısından ele alınışı için, Breuer 2014: 9-38).

Bu sorun aynı zamanda devlet kuramı ve siyaset sosyolojisi içerisinde popüler kullanımı olan geleneksel ve modern arasında yanlış belirtilmiş ayrımı da yansıtır. Sıkça kullanılan Avrupa merkezli yaklaşıma alternatif olacak bir yaklaşım, siyasal iktidarın ülkeselleşmiş tarzlarına odaklanarak, alternatif siyasal hayalilikleri ve modern devletin öncülerinin tanımlanmasını araştırmalıdır. Daha genel olarak, ben bu değişik kurumsal ve örgütsel biçimlere zikzaklar çizdirenin ve bunların devlet benzeri ortak özelliklerini ortaya çıkaranın belirli bir ülke nüfusu üzerinde siyasal iktidarı tahsis etme, deneyimleme ve sağlamlaştırma çabaları olduğunu ileri sürüyorum. Bu çabalar kuşkusuz, modern devlet fikri ortaya çıkmadan çok önce başladı, fakat nihayetinde bu devlet biçiminin vaktiyle olumsal ve tarihsel olarak hayata

geçirilmiş diğer biçimlere üstün gelmesine yol açtı (ayrıca bkz.: Bölüm 5. ve 10).

Önceki paragrafta tanımlanan analitik yaklaşım, devletlerin tarihsel kuruluşu, değişimi ve çöküşünün incelenmesinden olduğu kadar devletlerin biçimsel kuruluşları, yani göreceli olarak içsel bütünlüğü olan, tamamlayıcı ve yeniden-üretilebilir devlet biçimleri incelemelerinden oldukça farklıdır. Bu yaklaşım belirli dönemleri, belirli mekân ve yerleşim alanlarında yapılmış tarihsel ve karşılaştırmalı saha araştırmalarını; ampirik ve kuramsal olarak mümkün olduğu sürece, bu zaman dilimleri ve yersel kesitleri değişen devlet ve dünya sistemleri ile uyumlu bir dünya-tarihsel perspektifi içerisine yerleştirmeyi gerektirir. Böylesi bir yaklaşım, devletin tarihsel ve biçimsel kuruluşu ve bununla ilişkili olarak devlete dair fikirleri birleştiren biçim analizini de kapsar. O halde, bu analiz sağlam bir ideoloji ve tahakküm eleştirisi için de temel sağlayacaktır.

Bu meseleleri akılda tutarak, bu bölümde farklı kuramsal geleneklerden alınmış bazı devlet (veya onun özsel özelliklerine dair) tanımlamaları üzerinde durulacak. Devlet ve siyasal sistemin oldukça geniş bir toplumsal ilişkiler setinin parçası olduğu ve bu geniş düzenek içerisine gömülü özelliklerine göndermede bulunulmaksızın layıkıyla anlaşılıp açıklanamayacağı ileri sürülecek. Egemen devletler, toplumun kendi dışında kalan kısmını yöneten görkemli bir yalıtım içerisinde değil, fakat ekonomik ve hukuki sistemler başta olmak üzere diğer kurumsal düzenekler ve her biri kendisiyle ilgili 'sivil toplumlar'la yakın ilişki içerisinde var olurlar (burada sivil toplum teriminin tınak içine alınışı, tanımlanışında karşılaşılan benzeşen zorlukları, aynı derecede tartışmalı doğasına ve ona yapılan yatırımlar üzerinde oluşan ütöpik beklentilere işaret ediyor). Bu ilişki devletten devlete geniş değişiklikler gösterir. Öyle ki, devletin diğer toplumsal alanlardan özerklik düzeyi ne olursa olsun, devlet iktidarının (ya da daha doğrusu devlet iktidarlarının) uygulanışı ve etkisi, devlet

kuramlarının belirli parçaları içerisine, belirli konjonktürlerde konuşlanmış, devletin içinde olduğu kadar dışında da süregelen baskın güç dengelerini yansıtan, değişen politikacı ve devlet görevlisi bileşenleri aracılığıyla harekete geçirilir (Bölüm 3). Bu tartışmayı devletin yapısal iktidarları ve kapasitelerinin sadece devlete odaklanılarak bütünüyle kavranamayacağı tezi ve bunun doğal sonucu olarak, farklı toplumsal kuramların farklı devlet ve devlet iktidarı anlayışlarıyla ilişkilendirilmesi takip edecek.

Öyleyse Devlet Nedir?

Yukarıdaki satırlarda imâ edildiği gibi, kulağa zararsız gibi gelen bu soru, devlet üzerine çalışan öğrenciler için ciddi sorunları gizler. Bazı kuramcılar, devletin bariz varlığını ya da en azından onun incelenme ihtimalini ve incelenmeye değerliliğini yadsırlar. Fakat çoğu yine de devletlerin gerçekliğinin makul ve geçerli bir araştırma odağı sağlayacağını kabul ederler. Öte yandan bu geniş mutabakatın arkasında dahi bir kavram anarşisi ile karşılaşılır. Anahtar sorular şunlardır: Devlet en iyi yasal biçimleri, zor kullanma kapasiteleri, kurumsal mahiyeti, sınırları, içsel işleyişleri ve hesaplama biçimleri veya uluslararası sistem içerisindeki egemen konumu üzerinden mi tanımlanır? O bir şey midir, bir özne, sosyal ilişki veya siyasal eylemin yönelimine yardımcı olan bir inşa mıdır? Devlet kapasitesi bir değişken midir ve eğer öyleyse onun merkezi uzanımları nelerdir? Devlet ve hukuk, devlet ve siyaset, devlet ve sivil toplum, özel ve kamu, devlet iktidarı ve mikro iktidar ilişkileri arasında ne tür bir ilişki vardır? Devlet en iyi; yalıtılmış biçimde mi, siyasal sistemin bir parçası olarak mı yoksa daha geniş bir toplumsal formasyonun ve hatta dünya toplumunun bir bileşeni olarak mı incelenebilir? Devletler ülkesel ve zamansal egemenliğe sahip midirler, veya kurumsal karar almada ve icraî düzeyde özerk midirler ve eğer öyleyse bu egemenlik veya özerkliğin kaynakları ve sınırları nelerdir?

Gündelik dil bu soruları yanıtlamada burada pek bir işe yaramaz. Gündelik dil bazen devleti, belirli tüzel bir anlamda değil ama *persona ficta* [tüzel kişi/yapay insan], *personne morale* [tüzel kişiliğe] ve kalıcı ortaklık ruhu gibi özelliklere sahip bir özne olarak tasvir eder. Fakat bu, çağırıcı anlamda yani devlete bireysel bir kişi imiş gibi hitap edilip tartışılan veya bilinç, irade ve muhakeme ile donatılmış kolektif bir özne olarak seslenilerek yapılır (çağırma üzerine bkz.: Althusser 1971). Böylelikle gündelik dilde devlet bunu veya şunu yapar veya yapmalı ya da öyle davranmayı kesmeli tarzı bir dil kullanılır. Benzer bir mantıkla, sağduyudan son derece uzak duruyor görünse de, realist uluslararası ilişkiler kuramı devleti kendi çıkarları ve akli olan bütünleşik bir aktör olarak ele alır (örn., Morgenthau 1954; Waltz 1979). Benzer biçimde devlet kimi zaman verili iktisadi bir sınıf, toplumsal katman, siyasi parti, resmi bir zümre ve başka bir kurum tarafından kendi projelerini, çıkarlarını ve değerlerini hayata geçirmek amacıyla kullanılan, yürütülen, çalıştırılan, yönlendirilen, izlenen veya ayar verilen, şey benzeri makine, kılavuz gemisi, sibernetik veya düzenleyici bir araç olarak ele alınır. Yine de, şâyet olası olsaydı, devlet nasıl bütünleşik bir özneymiş gibi davranabilir ve onun bir şey olarak birliğini ne kurabilirdi sorusuna tutarlı bir yanıt vermek kolay değil, çünkü devlete yapılan göndermeler zamana, yere ve bağlama olduğu kadar devlete yönelmiş güçlere ve içinde hareket ettiği koşullara göre son derece geniş değişiklikler gösterir.

İlk olarak, devlet bir özne olarak alındığında onun öznelliğinin neye dayanacağı sorusunu, modern öncesi devletler söz konusu olduğunda, yöneticinin kişiliği üzerinden yanıtlamak daha kolaydır. Tıpkı Fransa'nın XIV. Louis'sine, belki de sonradan uydurularak ona atfedilen, *L'État c'est moi* ('Devlet benim') cümlesinde yansıtıldığı gibi. Onun bu cümleyi ölüm döşeginde mi yoksa Fransız parlamentosu milletvekilleri onun buyruklarına karşı meydan okuduklarında mı söylediğine dair farklı gö-

rüşler var. Fakat, birinci durumda onun aynı zamanda *Je m'en vais, mais l'Etat demeurera toujours* ("Ben ölüyorum ama devlet sonsuza kadar baki kalacak") dediği de iddia edilir. İlginç bir biçimde, eğer söylenmişse birinci cümle, devletin kralın kişiliğinde vücut bulduğuna işaret ederken, İkincisi onun, herhangi bir tekil bireyden ayrı kişiliği olmayan niteliğini gösterir.

Bu ayırım, devlet kavramının denetim altında tuttuğu ve ülke içerisindeki iyi "gidişattan sorumlu", kişiliği olmayan, dayanıklı bir aygıtı tanımlamak için gittikçe artan kullanımına yansiyordu (Boldt ve d., 1992; Luhmann 1989; Skinner 2009). Devlet kavramı, (1) siyasal yönetimin belirli bir karakter, kurum ya da kuruluşla (*polis* [şehir], *civitas* [vatandaş], *regnum* [krallık], *imperium* [egemenlik], vb.) özdeşleştirilmesi ile (2) işlevsel olarak farklılaşmış modern toplumlarda, siyasal buyruğun daha soyut niteliği arasındaki tarihsel karşıtlığa delalet eder. Bu toplumlarda siyasal sistem, merkezinde bulunan devletle birlikte, kurumsal ve işlevsel olarak toplumun geniş kısmından dışsallaştırılıp, iktidarı devlet adına uygulayanlardan ayrılmış, kişiliği olmayan bir biçim alırken, bir sonraki aşamada zaman zaman hükümeti kuran siyasi parti ve siyasi ittifaklardan da ayrışır. 15. yüzyılda Avrupa kaynaklı 'prens aynası' yazını, status [*bağımsız konum*], estate [*mülk-sınıf*] ve state [*devlet*] arasında anlamsal bir kayma ortaya çıkardı. Bu türden oydaşmalar, yöneticiye kendi statüsünü nasıl devam ettireceğine, hükümranlık alanı içerisinde *istikrarlı bir gidişatı nasıl sağlayacağına* ve işlevsel bir *devlet aygıtını* nasıl oluşturacağına dair öğütler veriyordu (Skinner 1989; Viroli 1992). Sonrasında 16. ve 17. yüzyıllarda mutlakıyetçiliği gerektelendirecek olan doğal hukuk geleneği, tekil en yüksek otoriteyi elinde bulunduran ile devlet içinde görev yapıp onun adına gücü kullanan ve bu güce tabi olan halk arasında oldukça keskin

* Özellikle Machiavelli'nin Prens adlı eserindeki yaklaşımdan etkilenerek geliştirilen iktidarın ve dolayısıyla devletin bir yandan dünyevileşirken (laikleşirken) diğer yandan toplum üstüne ve dışına çıkarılmasına yol açan burjuva devlet anlayışının oluşumuna katkı yapmış siyasal yazın. ~ç.n.

bir ayrımın ortaya çıkmasına yol açtı. Buna ek olarak, herhangi bir krallıkta barış durumu hâsıl olduğunda, bu barışı koruyacak olan devlet aygıtı, ülkede egemenliğin kimde olduğunu göstermek için kendiliğinden öne çıkar. Kısacası, erken dönemlerde rekabet halindeki terimler çoğulluğunun doğurduğu farklı yan anlamlarının tersine, devletin semantiği, bu ülkeselleşmiş yeni siyasal iktidar biçiminin kendine özgü niteliklerinin altını çizer. Daha da ötesi, siyasal bir sistemin kendisi içsel olarak giderek daha da karmaşılaştığında, anayasal, yönetsel ve kamu hukuku içerisindeki hukuki-siyasal söylem de aynı biçimde karmaşılaşır (Luhmann 1989: 107- 8; Netti 1968; Loughlin 2014). Ve son olarak, bir kere bu yeni devlet lügati ortaya çıktığında, devletin kurumsal bütünleşmesinde, stratejik yöneliminde anahtar bir rol oynamaya başlar (Bkz.: Jessop 1990: 347-9).

Siyasal kurumsallaşma süreci, XIV Louis'nin on yedinci yüzyılda devleti kendisiyle özdeşleştirdiği *L'Etat c'est moi* yorumu ile 17. yüzyılda Prusya İmparatoru II. Frederick'in kendi konumunu ilahi haklara sığınarak değil de, yaptığı işlerle haklı göstermeye çalışırken sarf ettiği 'devletin birincil hizmetkârı' olduğu iddiası arasındaki karşıtlıkta yansımaları bulur (Brubaker 1992: 58). Buradaki ortak tema '*lèse majesté*' durumu: Egemen olan kişiye veya ailesinden birilerine hatta başka devletlerin başkanlarına hakaret etme veya zarar verme! Bu düşünce bazı anayasalarda (Danimarka, Ürdün, Malezya, Fas, Suudi Arabistan, İspanya ve Tayland) hala varlığını sürdürüyor. Böylesi hakaret veya zarar verme durumu, gerçek ya da hayali olsun ya da olmasın, yol gösterici bir kişilikle özdeşleşmiş (örneğin, Joseph Stalin, Adolf Hitler, Moammar Kaddafi, Kim İl-Jun) diktatörlüklerde veya yüksek komutanın birbirine sıkı kenetlendiği Myanmar'daki gibi askeri cunta rejimlerinde cezalandırılırdı. Bu tavır örneğin, bayrak yakmak ya da sahte ulusal para basmak gibi devlet sembollerine karşı girişilecek saldırıla-

* Majesteyi koruma kanunu, -ç.n.

ra kadar genişletilebilir. Bununla birlikte, modern devletin ortaya çıkışıyla, otorite daha gayrı-şahsileşti ve kişiliği yasal bir kurgu olarak görüldü. Sonuçta, *lèse majesté* durumu, devlet ve onun vatandaşlarına *ihānet* etmenin tersine, hükümete karşı girilen *isyan* adı altında yumuşatılıp soğuruldu. Bu gayrı şahsi nitelik, devletin hem yükümlülük hem de çelişkilerine olduğu kadar özellikle (yarı)-anayasal metinlerde tanımlanmış makamlara sahip olan ve devlet adına hareket eden bireylerin otoritesi için de dayanak oluşturur.

Hegel gibi idealist ve spekülâtif filozoflar devleti bireyler üstü ve doğa ötesi idrak ile donanmış bilen bir özne olarak konumlandırırken, Badiou (2005: 87) gibi birileri de pekâlâ sorabilir: Devlet düşünür mü? Veya sadece kelimenin gerçek anlamında değil fakat metaforik olarak da - devlet düşüncesiz midir (Marx, 1975)? Raison d'état kavrayış [*intelligence*] nasıl oluşur? Daha genel olarak, hem devletin zihinsel emek-kol emeği işbölümü içerisindeki rolünü, hem de devlet aydınlarının devletin ve devlet ideasının oluşumundaki rolünü nasıl hesaba katabiliriz? (Bu son nokta üzerine bkz.: Balasopoulos 2012).

Gerçek veya kurgusal hukuki-siyasal bir *Özne* olarak devlet görüşü etrafında dolanmak bizi, devletin failleri gibi hareket eden *özneler* çoğulluğu hakkında sorular sormaya yöneltir ki bu da bizi genel vekâlet kuramı açısından ilginç sorular sormaya sevk eder. Bir yandan, kim devlet adına ve onun vekili olarak karar almakla ve gerektiğinde fiziksel şiddet ile desteklenmiş siyasal otoriteyi kullanmakla yetkilendirilmiştir? Ve diğer yandan, daha da merak uyandırıcı biçimde kim ya da ne bu âmir-vekil ilişkisinde âmiri tayin eder? Kimin ya da neyin adına bu vekil hareket eder? Bu sorulara verilecek cevap devlete ait olduğu kabul edilen kurumlar listesine bağlıdır. Devletin merkezi organlarını onun vekilleri olarak tayin etmek, nispeten kolaydır ancak devlet aygıtları listesi genişletildiğinde bunu kademeli olarak yapmak daha zor hale gelir. En uç örneklerden biri olan,

gelişmiş kapitalist toplumlarda 1960 ve 1970'lerin durgunluk yıllarında ulusal iktisadi çıkarlar adına gelir politikalarını kontrol altında tutan sendika liderlerini içerir mi? Medya patronlarını veya devletin yürüttüğü saldırı savaşlarını yanlış biçimde haberleştirip meşrulaştıran ve devletin işkence yapmasını başka kelimelerle "gelişmiş sorgulama" olarak kabul eden itaatkâr gazetecileri içerir mi? Özel firmalardan savaşta kullanılmak için kiralanmış paralı askerler ve devletler tarafından kendi siyasi-askeri amaçlarını ilerletmek için desteklenen özel milisler buna dahil mi? Düzenlemeyi ortaklaşa yürüten ya da düzenleyici kurumları ideolojik, siyasal ve iktisadi olarak esir alan yabancıların çıkarlarını dahil edebilir miyiz? İçsel tabakalaşmayı, paralel iktidar ağlarını ve devlete canlılık veren dışsal politika bağlaşıklarını incelediğimizde daha başka sorunlar da ortaya çıkar. Bu noktada, strateji hazırlanmasına, politika oluşturup uygulanmasına katkı yapan yüksek güvenlik seviyesine sahip, devlet dışı kuramlara da atıfta bulunabilir (bu türden derin devlet oluşumları için bkz.: Bölüm 3 ve 9).

İkincisi, devletin bir şey olup olmadığına yanıt, onun dışsal sınırları giderek belirsizleşen teçhizat listesi üzerinden tanımlanan kuramsal bileşenlerini listelemek olacaktır. Siyasal kuramcı Ralph Miliband, bu yaklaşımı modern bir klasik haline gelmiş *Kapitalist Toplumda Devlet* [The State in Capitalist Society] isimli çalışmasında kullandı. Miliband çalışmasına, 'hükümet, yönetim, ordu, polis, yasama organı, merkeze yakın hükümet ve parlamenter gruplaşmalar' gibi temel yönetsel kuramların bariz tanımını yaparak başlar (Miliband 1969: 54). Ama sonra, anti-sosyalist partileri, kitle iletişim araçlarını, eğitim kuramlarını, sendika liderlerini, sivil toplum içerisindeki diğer güçleri geniş bir devlet sisteminin parçası olarak kaydeder (Miliband 1969: 180-211, 220-7; krş.: Miliband 1977: 47-50). Fransız Marksist filozof Louis Althusser 1969'da kaleme aldığı ünlü çalışması *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*'nda benzer bir yol izledi. Althusser,

görelî olarak birleşmiş ‘baskıcı devlet aygıtları’nı çeşitli ve görece özerk ‘ideolojik devlet aygıtlarından ayırdı (Althusser 1971). Birinciler devletin çekirdeğini oluştururken (yasama, yürütme, yargı, ve askeri-polis aygıtı) sonrakiler aile kurumunu, eğitimi, örgütlü dini, ve medyayı içeriyordu. Devletin baskı aygıtı daha çok şiddet üzerine temellenirken ideolojik olarak önemli bir moment olmayı sürdürüyor fakat ideolojik devlet aygıtları daha çok ideolojiye dayanırken tersi bunlar için geçerli değildi. Miliband ve Althusser’inki gibi kapsayıcı listeler -örneğin Gramsci ve Poulantzas tarafından hazırlanan başka listeler de var- genellikle devlet kuramlarının “kamu” ile “özel” arasındaki yasal sınırların her iki yanında yaşam bulduğunu teşhis ederler. Diğer yandan, bu sınır bazen, demokratik ve totaliter rejimler arasındaki farkı küçültmeyi de göze alarak meşrulaştırıcı etkisi olan hukuki bir mistifikasyon olarak değersizleştirilir (Bkz Bölüm 9).

Bunca kapsayıcı kuramlar ve aygıtlar listesine sahip bu iki yaklaşım doğru bir biçimde, bir kuramdan sorumlu olmanın, ki buna yürütme organı dahil olsa da, bütün devlet sistemi üzerinde denetimi sağlamayacağını ileri sürer. İlâveten, devlet, “insanla dolu bir organizasyon olduğundan” (Jones 2007: 17-20 ve passim) devlet çalışanları yetkili prosedürlere uymayabilir veya yürürlükteki devlet projesinin geliştirilmesi için takdir yetkisini kullanmayabilir (ayrıca bkz.: Finer, 1997a, 1997b, 1997c). Genel kontrole dair zorluklar, özellikle devlet ulus-ötesi ve uluslararası düzenlemelere entegre olduğunda veya resmen ya da gayriresmi olarak başka bir devlete tabi olduğunda özellikle belirginleşir. Bu türden listeler bizi aynı zamanda bu kuruluş ve aygıtlara devletin dışında değil de içinde varlıklar olarak muamele edilmesinin tam olarak nasıl gerekçelendirileceği sorusunu sormaya davet eder. Her iki durumda da yanıt işlevselcidir. Miliband (1969: 3) devletin asli işlevinin egemen sınıfın çıkarlarını korumak olduğunu ileri sürerken, Althusser (1971) sınıflı toplumda toplumsal bağı korumak olduğunu ileri sürdü. Fakat

devlet-olma durumu, böylesine geniş işlevler açısından tanımlanıyorsa, üstelik de bunlar açıkça ilân edilmiş amaçlardan ziyade varsayımsal kabullerse neden ilgili kuruluşların listesini tüm toplumsal ilişki alanlarına doğru genişletmiyoruz? Bu listeler, daha sınırlandırılmış ve gündelik yaşam içerisindeki devlet anlayışına daha fazla karşılık geldiğinde daha makul görünebilir. Ancak o zaman bile genellikle incelenen kurumu, neyin özgün *devlet-olma* durumu ile payelendirdiğini açıklığa kavuşturmakta başarısız olurlar. Bu çok zordur, çünkü herkesçe tanınan Alman sosyolog Max Weber'in vurguladığı gibi modern devletlerin ve tarihsel öncüllerinin sadece birine dokunmadan hiçbir zaman üstlenmedikleri bir etkinlik ve her zaman üstlendikleri hiçbir eylem olmamıştır (Weber 1994: 310). Dolayısıyla Weber, önceden tanımlanmış devlet görevleri setlerine yaslanan tanımlamaların özensiz ve tamamlanmamış olmasının başka bir yaklaşıma ihtiyacı doğurduğunu savundu.

Üç-Unsur Yaklaşımı

Weber'in önerisi devleti başlangıçta *amaçlardan* değil *araçlardan* yola çıkarak, yani varsayımsal işlev ve amaçlardan ziyade devlet aygıtının ayırt edici örgütsel biçim ve yeterliliklerinden yola çıkarak tanımlamak oldu. Dolayısıyla o, *modern* devleti (tabii ki bütün devletleri değil), 'sınırları belirli bir toprak parçası [*territory*] üzerinde *meşrulaşmış fiziksel güç* tekelini başarılı bir biçimde tesis etmiş olan insan topluluğu olarak tanımladı, yani burada geçen "toprak parçası" devletin bir diğer niteliği olarak alınır' (Weber 1994: 310-11). Bu bağlamda, "insan topluluğu", en dar biçimiyle yorumlandığında, bir toprak parçası içerisinde süregiden tahakkümü uygulayan "zorunlu siyasal örgütün" yönetici kadrosu olarak tanımlanır (Weber 1978: 53-4; krş.: Weber 1994: 313). Bu tanımlama, Weber'in hemen her yerde ele aldığı biçimiyle, toplulukla donanmış toprak parçasını varsayar.

Weber, bu şiddet tekelinin farklı yollardan meşrulaştırıla-

bileceğini iddia eder. En kayda değer tarzları: İlahi hakları ve hanedanlığa dayalı kalıtı içeren geleneksel otorite; karizmatik otorite; ve kolektif olarak bağlayıcı kararlar almak için otoritenin uygulanışını ve aktarımını yöneten resmi anayasa olarak sınıflandırır. Weber'in şiddete gönderme yapması, devletlerin kendi varlığını korumak ve ilgili toprak parçasındaki genel siyasal düzeni sağlamak için, çoğunlukla şiddet içermeyen araçlara meyletmediği koşullarda değer taşır. Devletlerin bu çerçevede yerine getirdiği görev ve etkinlikler oldukça değişkendir ve devlet, siyasal topluluk olarak bunları genel değerlere *bağlı olarak* haklılaştırmaya çalışmalıdır (Weber 1978: 54-6, 902, 905-6). Son olarak modern devletin belirgin özelliği olarak öncelikle ele aldığını (şiddetin meşrulaşmış kullanım hakkını tanımlaması), sonradan bürokrasiye dönüp onun devlet yönetiminin birliğini sağlamadaki can alıcı rolü üzerine durduğunda ortadan kaldırır (1968: 56, 212-26, 956-1003). Kısacası, bu çok bilinen ünlü tanımlama bile bir kere ortaya atıldıktan sonra, gerçek devletlerin karmaşıklığına müsamaha gösterecek biçimde ıslah edildi (Weber'in devlet kuramına ilişkin iyi bir değerlendirme için bkz.: Anter ve Breuer 2007; Weber ve ilerde ele alınacak iki diğer önemli Alman kuramcı olan Carl Schmitt ve Franz Neumann üzerine bkz.: Kelly 2003).

Weber'in devlet tanımlaması Kıta Avrupa'sının anayasal, hukuki ve devlet kuramı geleneklerinin 'üç unsur' yaklaşımı ile bağlantılıdır (örneğin bkz.: Jellinek 1905; Heller 1983; Kelsen 1945; Schmitt 1985). Bu yaklaşım aynı zamanda devletlerin karşılıklı birbirini tanıması meselesiyle ilgilenen uluslararası hukuk alanında da yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu tanımlama içerisinde geçen üç unsur: 1) siyasal olarak örgütlenmiş ve genel veya spesifik güçlerle donatılmış zorlayıcı, yönetsel ve sembolik bir araç (farklı biçimlerde, *Staatsgewalt*, *Staatsapparat*, veya *Staatshoheit*: Sırasıyla devlet iktidarı, devlet aygıtı veya devlet egemenliği olarak tanımlanan) - Weber'in 'insan topluluğu' yorumunda yansıtıldığı

haliyle devletin yönetici kadrosu; 2) devlet aygıtının olabildiğince rakipsiz ve sürekli kontrolü altında olan sınırları açıkça belirlenmiş merkezi bir toprak parçası (*Staatsgebiet*: Devlet toprağı); ve 3) üzerinden devletin siyasi otoritesinin ve kararların bağitlandığı daimi veya istikrarlı bir nüfus (*Staatsvolk* [devlete tabi olan insanlar-devletin halkı, -ç.n.]). Benzer düşüncelere, aleni biçimde hukuki-siyasal bir dil kullanılmaksızın devlet formasyonu üzerine yürütölen antropolojik çalışmalarda rastlanır (Bölüm 5).

Ben şimdi, her bir unsuru genel devlet kuramı, anayasa hukuku ve uluslararası hukuk açısından ele alacağım. Genel devlet kuramı, daha çok bu unsurlar arasındaki ölkö içi bağlantılarla ilgilenirken, tarihsel veya biçimsel anayasa sorunsalı ve kurumsalcı yaklaşımla uyumlu olacak kurumsal özelliklere vurgu yapar (Bkz.: Bölüm 1). Anayasa hukukuna odaklanmanın güçlü olduğı kadar zayıflıkları da vardır. Bir yandan, siyasi iktidarın ölkeselleşmesiyle birlikte kurumsallaşması, özellikle hukuk ilkesine dayalı meşru otorite ile doğru yanlış kodlarına sahip askeri diktatörlük ve mafya tipi farklı örgütlenmelerin tahakküm biçimleri birbirinden ayırt edilmek istendiğinde, modern devletin anahtar özellikleri olarak görülür. Diğer yandan, anayasal meşruiyet, geleneksel veya karizmatik otorite veya 'güçlü olan haklıdır' ilkesinin hâkim olduğı vahşi dönemler ile karşılaştırıldığında daha yakın dünya-tarihsel dönemine özgüdür. Bununla beraber, devlet dünyası başarısızlıklar, zafiyetler, çöküşler veya hukuk ilkesinin yürürlükte olmadığı ve sıklıkla etkili içsel egemenliğin olmadığı gölge devletleri kapsar. Üçüncüsü, bazı siyaset bilimciler içsel devletler üzerine odaklanırken pratik veya yasal bakış açısını benimserken, uluslararası hukuk da devlet-olmanın dışsal boyutunu ele alır. Burada söz konusu ilke hiçbir devletin resmen dışsal bir otoritenin egemenliğı altında olmaması gerektiğı, kendi sınırları içerisinde ve kendi nüfusu üzerinde hâkim olması gerektiğidir. Fakat yine de, yakın dönemde dünya pazarı ve küresel yönetim üzerine yürü-

tülen birçok çalışma da devlet egemenliğinin içsel olduğu kadar dışsal birçok yoldan tehdit ediliyor olduğuna işaret etmektedir (Bkz.: Bölüm 8). Benzer bir sorun, süper güçlerin (en bilineni Soğuk Savaş sonrası Birleşik Devletler'dir) sınır ötesi erişimlerinin egemen devletlerin içsel ve dışsal haklarını ayaklar altına alıyor olmasıdır. Bu konunun farklı dönemlerdeki imparatorluk ve emperyalizm tartışmaları üzerine yansımaları vardır (Bkz.: bölüm 5,8 ve 9). Ancak şu an için ben üç unsur üzerine eğileceğim (özet bir sunum için bkz.: Tablo 2.2).

Devlet aygıtı

Bu ifade, kendi nüfusu ve diğer devletler ile karşı karşıya [*vis-à-vis*] geldiğinde egemen otoriteye sahip olan siyasal olarak örgütlü, zorlayıcı, yönetsel ve *sembolik* bir aygıtı işaret eder. Bu devlet gücünü dış savunma veya içsel amaçlara göre mevzilenmiş doğrudan ve ani şiddetle sınırlamaz. Doğrusu, eğer uyrukların çoğunluğu devlet gücünü meşru kabul ederse, itaat sembolik şiddetin zıttı olan fiziksel şiddete başvurmaksızın ardından gelir ve çoğunlukla çok azı devlet tarafından yürütülüyormuş gibi görünen mikro teknikler aracılığıyla dolayımlanır (Kırş.: Foucault 1980; Bourdieu 1994, 2014; Bratsis 2006; Miller ve Rose 2008; Neocleous 2000). Ayrıca normal olarak belli aralıklarla yasal sistem aracılığıyla uygulanan zorlama ile sıklıkla acil durumlarda sınırsız bir biçimde uygulanan güç kullanımını ayırt edebilmeliyiz. Şiddetin etkili olduğu durumlarda bile şiddete aşırı bel bağlamak zayıf meşruiyete hatta sıklıkla devlet krizine veya devletin iktidar kaybına [*failure*] işaret eder. Otoriteyi şiddetten daha fazlası olan bir şeye dayandırmanın önemi, bürokratik biçimlerin (ya da en azından makamlar arası hiyerarşi ve bunlara tekabül eden personelin) ortaya çıktığı ve askeri güç ile olduğu kadar karizmatik otorite ile bağlantılanmış olan en erken devletler için bile aşikârdır (Service 1975: 10; Breuer 2014). Kısacası, örgütlü şiddetin görece tekeli, birçok farklı 'sert güç'

kullanım biçimleri arasındaki devlet kapasitelerinden yalnızca bir tanesidir ve genellikle kökleri sosyokültürel ilişkilerde yatan ‘yumuşak güç’ biçimleri ile birlikte var olur. Gerçekten de, Amerika Birleşik Devletleri’nden (ABD) siyaset bilimci, uluslararası ilişkiler kuramcısı ve etkili dış ilişkiler siyasi danışmanı olan Joseph Nye, ‘akıllı güç’ olarak tanımladığı sert ve yumuşak güç kullanımının makul bir karışımını savunur (Nye 2004).

Bu demektir ki, birçok devlet, rutin olarak, kimi zaman içerde kimi zaman dışarda kâh aleni biçimde kâh devlet sırrı maskesi altında kendi yasallığını, terör, baskı, korku ve güç kullanımının yozlaşmasına bel bağlayarak ihlal eder (Devlet suçlarının farklı biçimleri üzerine bkz.: Maran 1989; Barak 1991; Giraldo 1996; Reno 1998; Campell ve Brenner 2000; Green ve Ward 2009; Bayart, Ellis ve Hibou 2009; Rothe 2009; Wilson 2009; büyük ve küçük ölçekli yozlaşma için bkz.: Dobel 1978; Kang 2002; Bratis 2003; Satter 2003; Tsoukalas 2003; Kofele-Kala 2006). Bireysel devlet görevlileri dahi büyük ve küçük çaplı haksız zenginleşme uğruna devlet iktidarını kötüye kullanabilirler. Üstelik, tüzel kişilikler olarak kabul edilen bütün devletler, ihtiyaç hâsıl olduğunda istisnai koşullarda belirli yasal hükümleri ya da anayasayı askıya alma hakkını saklı tutarlar. Kötü nam salmış 1920- 1950 yılları arasında yazmış olan Alman hukuk ve siyaset kuramcısı Carl Schmitt bile egemeni, ‘istisna haline karar veren’ olarak tanımlamıştır (Schmitt 1985: 5;¹⁰ krş.: Scheuerman 1994; Agamben 2005; Boukalas 2014a; ve burada bölüm 9). Ortaya çıkan ‘istisnai haller’ en azından ilkesel olarak geçici ve başlangıçta güvenlik sorunu çerçevesinde tanımlanan fakat son zamanlarda iktisadi kriz hallerine kadar genişletilmiş belirli tehdit ve sorunlarla bağlantılıdır (Scheuerman 2000). Öte yandan bazı durumlarda, istisnai hal, geçici olarak ilân edilebilir ve fakat bu

10 Aynı metnin sonrasında, *Siyasi İlahiyat*’ta, Schmitt ‘egemen ölçüsüz olağanüstü halin nasıl bertaraf edileceğine olduğu kadar neyin istisnai olup olmayacağına karar verendir’ diye yazar (1985: 7, alıntılanan McCormick 2004: 203n).

durum geçici olmaktan çok kalıcı bir diktatörlüğün gerekçelendirilmesi olarak kullanılabilir.

Kısacası, Schmittçi düşünürler için bile, egemenlik -gerek polis gücü biçimde olsun gerek daha ileri gidip askeri güce meyletme biçiminde olsun,- sadece devlet şiddeti ile eşleştirilmez. Devletin güç kullanım kaynaklarına ilişkin basit bir sınıflandırma Alman sosyolog Helmut Wilke tarafından önerilmişti (1992). Wilke, gücün uygulanışı esnasında tek başına ya da karışım halinde etkin kullanılabilecek dört genel aracı ayırmıştı: Şiddet, hukuk, para ve bilgi. İlk üçü sezgisel olarak akla yatkın görünürken, sonuncusu açıklanmaya muhtaçtır. Bilgi, binlerce yıldır devlet iktidarının en önemli bileşenlerinden biri olagelmıştır ve birçok bilgi toplama, siyasal hesaplama ve gözetleme biçimini içerir (örn., *'Devlet Gibi Görmek'* üzerine, Scott 1998; ve *'devletin bilişim sermayesi'* üzerine Bourdieu 2014). Gerçekten de istatistikler ilk başlarda devletin kendi amaçları için demografik ve ekonomik veri toplama amacıyla tutuluyordu. İktidar ile bilgi arasındaki daha genel bağ, en iyi bilineni Foucault'nun çalışmalarını içeren biçimiyle sıklıkla ele alınır oldu (1980, 2007, 2008). Özellikle, güvenlik devletinin doğuşuyla birlikte bilişim, devletin ulusal, toplumsal, iktisadî ve çevresel güvenliği sağlama kapasitesini belirlemede önemli hale geldi.

Bu temelde, Wilke *modern devletin* gelişimini, her bir aşamanın bir iktidar kanalının görece baskınlığıyla nitelendirildiği dört aşamada inceler. Onun analizi, Alman siyaset bilimci Stefan Lange tarafından Tablo 2. 1'de özetlendiği biçimiyle detaylandırılmıştır.

Birinci aşama, gücü kendi sınırlarını korumak ve bu sınırlar içerisinde düzeni sağlamak için harekete geçirip yayan bölgesel güvenlik devletiydi (*Sicherheitsstaat*). İkincisi, hukuka bağlı kalarak iç düzeni ve uluslararası barışı sağlamaya çalışan, hukukun üstünlüğüne dayalı anayasal devletti (*Rechtsstaat*). Üçüncü sırada, farklı vatandaşlık dereceleri ve biçimleri ile ilişkilendirilmiş

olarak vergi ve devletkredilerini kullanarak toplumsal güvenliğı sağlamaya çalışan sosyal devlet (*Sozialstaat*) geliyordu. Wilke'ye göre en yakın zamanda görülen aşama *Supervisionsstaat*'dır. Bu kavramı çevirmek çok da kolay değıl. Hem kolektif zekâ üzerinde sahip olduğı görelî tekelden kaynaklı olarak gözetleyici bir devlete hem de bu gözetleyici ve disipline edici yetkinliğı aracılığıyla denetleyici bir devlete işaret eder (Wilke 1997; aynı zamanda Lange 2003). Devletin müdahale alanı genişledikçe ve devletin yetkinliğı daha çok yumuşak ve yansımali hukuka, hedeflenmiş harcamalara ve bilgiye daha bağılı oldukça, geleneksel siyasi liderler ve devlet yöneticileri kendilerini giderek uzmanların çözüm önerileri çerçevesinde karar vermeye zorlandıkları geniş bir siyasi zeminde buldular (Krş.: Gramsci 1971; 28 = Q 12, §1).¹¹ Bu değışim kendisini yönetimden (meta-)yönetişime kayış biçiminde gösterdi (bunun için bkz bölüm 3, 7 ve 9).

Devlet toprağı

Meşru şiddet tekeli, devlet analizine girişte bir başlangıç noktası ise, diğeri siyasi otoritenin ülkesel örgütlenişidir. Bazı kuramcılar bunu modern *öncesinin* olduğı kadar modern devletin de vazgeçilmez özelliğı olarak kabul etmişlerdir (örn. Luhmann 1989). Siyasal otoritenin böylesine ülkeselleşmesi kesinlikle modern devletlerarası sistem içinde bütün etkin devletlere ortak biçimini verirken, otoritenin hangi koşullarda devletsizleşeceğine veya başka bir bağlamda devletin ortadan kalkma koşullarına ilişkin önemli bir kriter de sağlar. Aynı zamanda genel olarak politika (örneğin işyeri politikaları) ile devlet iktidarının uygulanışı anlamına gelen siyaseti (Krş.: Weber 1994) birbirinden ayırmamızı sağlayacak önemli bir dayanak sağlar.

Ülkeselleşme, yerkürenin az çok sınırları belirlenmiş alan-

11 Yeri geldiğinde ilgili çeviriye referans vermenin yanı sıra, Gramsci uzmanları arasında orijinal defterlerdeki kullanımı belirtmek için (quaderno veya Q) bölüm başlığı (§) kullanılır.

lara bölünüp bu toprakların, üzerinde yaşayanları bağlayacak kararlar alacak güçle donatılmış siyasi otorite tarafından yönetilmesine işaret eder (Delaney, 2005). Toprak parçası, bu anlamıyla değişkenlik gösteren, teknolojiyle koşullanmış ve bu teknoloji için gerekli hammaddenin bulunduğu bölgeye ilişkin belirli bir siyasal süreç ile karıştırılmamalı, burada *terra* [yerküre] -*terrestrial* [yerküreye ait] (yeryüzü ve yer altı, deniz ve derindeki yüzeyleri, gökyüzünü ve uzay boşluğunu da kapsayacak biçimde)- en geniş anlamında kullanılır. Merkezileşmiş otoriteden yoksun toprak, genellikle '*terra nullius*' , ['sahipsiz toprak'] egemeni olmayan toprak anlamında 'hiç kimsenin toprağı' olarak tanımlanır (Antarktika'nın devasa toprakları ender rastlanır günümüz örneğidir); bunun denizlerle ilgili olanı 'açık denizler'dir. Modern Westfalyan devletin doğuşundaki önemli bir moment, Avrupa'nın egemen, bağımsız ve Hristiyan ulus devletler tarafından yönetilmesini, savaşın yalnızca devletler arasında yürütüleceğine (ve dolayısıyla iç savaş yasaklayan), *terra nullius* olarak tanımlanan Yeni Dünya'nın Avrupa doğal hukuk geleneğine göre yönetilmesini kendilerinde hak olarak görmeleri nedeniyle, Portekiz ve İspanya arasında paylaşılacağını gösteren bir papalık beyannamesidir - kabul etmek gerekir ki, bu sıklıkla riayet edilmemiş bir iyi yönetişime bağlılıktır (Bkz.: Schmitt 2003).

Egemenlik iddiasını açıkça biçimlendiren (örneğin kıta devletleri ile ada devletleri arasındaki tezatlık) ve farklı türden bölgesel çekişmeleri çabuklaştıran (örneğin boğazlardan geçiş hakkı gibi) hammaddenin doğası, jeopolitiğin, geleneksel hukukun ve uluslararası hukukun da öğelerindendir. Deniz ve hava söz konusu olduğunda ülkeselleşme sürecindeki ilke ve pratiklerde dalgalanmalara yol açan farklı ilkeler oyuna girer. Tekil devletlerin farklı zamanlarda açık denizlerin serbestiliği [*freedom*] ve karasuları üzerindeki egemenliğe ilişkin önceliklerindeki değişim ve bunlardan kaynaklı devletlerarası çekişmeler bu duruma

Tablo 2.1 Modern Devletin Birikimsel Oluşumu

Zamansal Eksen	Tarihsel Durak	Toplumsal Söylen	Yönlendirici Bilim	İktidarın Temeli	Siyaseti Yönlendiren vasıta	Devlet Biçimi
15-17. yüzyıllar	Sekülerleşme	Güç sorunu	Askerî bilim	Ordu, polis	Zor	Mutlak veya güvenlik devlet
17-19. yüzyıllar	Anayasalaşma	Yasalılık sorunu	Hukuk bilimi	Cezalandırma sistemi	Yasa	Anayasal devlet
19-20. yüzyıllar	Sanayileşme	Yoksulluk sorunu	Siyasal iktisat	Mali yeterlilik	Para	Sosyal veya refah devleti
20-21. yüzyıllar	Teknolojik gelişim	Risk sorunu	Bilişim	İletişim ağları	Bilgi	Gözetimci devlet

Kaynak: Lange 2003: 57'den çevrilip uyarlanmıştır.

örnek verilebilir. Öte yandan, denizcilik ve havacılık teknolojileri değişip dönüştükçe, ülkeselleşmenin ölçeği de değişip dönüşür (örneğin sırasıyla söylenecek olursa, “karasuları”, özel serbest bölgeler, kıta sahanlığı ve açık denizlerin tanımı değişir).¹² Birileri toprakları sabit olarak düşünse de uçak ve gemiler *ulusal* kimliğe sahip olmakla kalmaz, fakat aynı zamanda *egemen bölgesel* statüye de sahiptirler ve dolayısıyla beklenmedik müdahaleler karşında muafiyet kazanmışlardır (Bernhardt 1989).

Toprağa bağlı çatışmaların ölçeği de, toprak, denizler ve hava üzerinden yürütülen mücadelede olduğu kadar atmosferin ötesini ve sanal uzayı kontrol için verilen bütün alanlar üzerinde hâkimiyeti amaçlayan mücadelede görüldüğü gibi stratejik çıkarlara ve teknolojiye bağlı olarak değişir (Krş.: Bernhardt 1989; Haanappel 2003: 1-27; ve Engdahl 2009). Son olarak karasal, bölgesel ve daha yakınlarda telematik (veya daha geniş anlamda

¹² Hava yoluyla seyahatin erken yıllarında egemenliğin verili bir devlet toprağı üzerinden nasıl aşağı ve yukarı doğru uzatıldığına dair benzeşik bir anlaşmazlık vardı. Farklı ticari, siyasi ve askeri çıkarlar hava uzamı (veya atmosfer) ile uzay arasındaki sınırlar üzerine yürütülen rakip tanımlamalara yansır (Bernhardt 1989). Bu konu, özellikle uzayda ticarî seyahat etme ihtimalinin bulunması nedeniyle hala tartışmalıdır (Listner 2012).

siber uzay) haritasal temsilin nesneleridirler. Devletler bunları daha kapsamlı amaçlar için ve devlet projelerinin birer parçası olarak haritalandırma işine giriyor artık (Escolar 1997; Biggs 1999; Hannah 2000; Elden 2007, 2010; Barkan 2011).

Ülkeselleşme, avcı-toplayıcı gruplardan veya sınırları pek de belirgin olmayan bir alanda başıboş dolaşan göçebe-çoban topluluklardan ve aynı zamanda vaha, dini törenlerin yapıldığı hayati önemdeki alanların korunması çabalarından başlayarak basit ve karmaşık şefliklerden, erken dönem devlet ve imparatorluk biçimlerine doğru gelişmiş olan farklı biçimler alır (van der Pijl 2007; aynı zamanda bkz.: bölüm 5).¹³ Bunun yanı sıra, arka arkaya gelen Moğol federasyonları ile erken Çin İmparatorluğu arasındaki ilişkide [*vis-à-vis*] olduğu gibi, bazen yerleşik imparatorlukların gölgesinde biraz da parazitik biçimde birlikte evrim geçiren göçebe imparatorluklar da gelişti (Finer 1997a, 1997b; Barfield 2001; van der Pijl 2007). Bu imparatorluklar sonradan Avrasya Moğol İmparatorlukları'nın ve Cengiz Han tarafından kurulan, ona tabi devletlerin temelini oluşturdu (Bkz.: Amitai-Preiss ve Morgan 2000). Toprak üzerindeki denetim, aynı zamanda feodal üretim tarzının da tanımlayıcı özelliği olmakla kalmayıp, onu sonradan gelen ve nihai uzam-zamansal yayılımı ve yeniden üretim ufku dünya pazarı olan kapitalizmden ayırdı. Özetle, esasında 19 ve 20. yüzyılda adım adım ve yarım yamalak hayata geçirilmiş olan ülkeselleşmeyi ve onun doğurduğu sonuçları, 1648 yılında imzalanan Westfalya Anlaşması ile kurulduğu iddia edilen Westfalyan devlet sistemi üzerinden tanımlamak doğru olmaz.

Özellikle kesintili niteliği de göz önüne alındığında Westfalyan sistemin ülkeselleşmenin en kuvvetli birincil (temeli) olduğu mitini sorgulamamızı gerektirecek sağlam tarihsel temelleri

13 Aksine, Roma, Çingeneler ve diğer seyahat eden gruplar, zaten diğer devletler tarafından kontrol edilen topraklar içinde serbestçe hareket edip geçici olarak yerleşmek için çaba sarf ederler.

vardır. Aslına bakılırsa, anlaşmayla, bağımsız devletlerin ve politikaların kuruluşundan ziyade Kutsal Roma İmparatorluğu'nun yaşamasına hizmet etmesi bekleniyordu (Schmitt 2003). İkincisi nihayetinde, Westfalya sonrası kurulan devletler tarafından yerinden edilmek veya yıpratılmaktan çok Kıta Avrupa'sının yeni hegemonik gücü olan Napolyon Fransa'sının müdahalesi yoluyla sonlandırıldı (Beaulac 2004). Bununla beraber, söz konusu mitsel söylem çerçevesinde Westfalyan sistemin, birbirinin *meşruiyetini* tanıyıp birinin diğerinin hükümlerine tabi olmadığı devletler tarafından denetim altında tutulan bir dizi tekleşmiş bölgeler içerisinde, sistematik olarak bölünmüş olan bir küresel siyasal sistemi bünyesinde barındırdığı söylenir. Feodalizmin ise tam tersine, kısmî olarak örtüşen karmaşık bir yamalı bohça veya 'farklı tüzel durumların coğrafi olarak iç içe geçip katmanlaştığı, çoğul bağlılıkların, asimetrik tabiyet biçimlerinin ve kuraldışı kapanımların çok olduğu' (Beaulac 2004: 189) üst üste binişmiş toprak parçalarını içerdiği sıkça öne sürülmüştür. Bu yamalı bohça türü rejimler bugün de yanlış bir biçimde yeni-ortaçağ ya da yeni-feodalizm tartışmaları altında ele alınmıştır (Bkz.: Bölüm 5).

Doğru ya da yanlış Westfalyan ülkeselleşme ilkeleri, modern siyasal çatışmaların temel gösterge noktasıdır; ve aynı zamanda siyasal meselelerin yerel ve uluslararası vakalar olarak bölünmesine zemin hazırlamıştır. Bu referans noktası bazı düşüncülerin iddia ettiği gibi daha erken dönem ülkesel örgütlenme biçimlerine doğru bir geriye dönüş ya da ayrışma anlamında olumsuzluk olarak yorumlanabilirken, aynı zamanda, farklı uçlar, sınırlar veya eylem biçimleri arasındaki uyumsuz çakışma veya ayrışmaların altını çizmeye ve farklı düzey ve ölçeklerdeki siyasal eylemin değişen önceliğinin önemini vurgulamaya da hizmet edebilir. Bu farklı düzey ve ölçeklerdeki siyasal eylem, çok-düzlemli veya çok-uzamlı hükümet ve yönetim düzenlemelerini içerir (Bkz.: Bölüm 5 ve 7). Daha genelde, bu ilkeler

-ya da en azından kurucu mitler olarak tekrarlanmaları- aslında doğasını yönlendirecek zorlayıcı gücün olmadığı durumlarda anarşik olabilecek küresel ölçekteki jeopolitik etkileşimler için sembolik, kurumsal örgütsel temeller de sağlar (diğerlerine ilaveten Westfalyan devletler üzerine bkz.: Kratochwil 1986; Osianer 2001; Ruggie 1993; Spruyt 1993; ve Teschke 2003).

Devlet nüfusu

Aslında, 'insan yerleştirmek' [*to populate*] ya da 'nüfus' [*Population*], bir yere ya da mekâna yerleştirmeye işaret eder (McNicoll 2013; Petit 2013). Anlamlandırmayı hiç dikkate almaksızın bu süreci tanımlamaya çalışma gayretleri, şehir-devletleri ve karasal devletler formasyonunu bir kenara bırakarak beylikler formasyonu ile başlatılır, çünkü insanlarla donanmış toprak parçası sanayi-öncesi toplumlarda can alıcı önemde iktisadi ve askeri kaynaklardı. Daha yakın zamanlarda bu geniş topraklarda kümelenmek anlamına gelen *Großraum* veya geniş nüfusa sahip bir devlete güç vermek için ilave toprak ve kaynak anlamına gelen *Lebensraum* (her ne kadar terim Nazi jeopolitiğe ile ilişkilendirildiğinden olumsuz çağrışım yapıyorsa da hala önemli bir meseledir) için mücadele anlamına geldiği gibi, gündelik, yaşam boyu ve kuşaklararası yeniden-üretimin bir aracı ve örgütlenişi olarak aile ile ilgili doğum oranları, evlilik, göç, yaşlanma ve benzeri gibi geniş sorunlarla baş etme çabalarına işaret eder. Bununla ilişkili bir diğer boyut da ikincil bir sonuç olarak iktisadi ve siyasal avantaj sağlamak için veya bir cezalandırma biçimi ya da ırkçılık veya etnik düşmanlıklardan kaynaklı olarak soykırıma yol açabilecek biçimde nüfusun yerinden edilmesi veya azaltımı konusunda kasıtlı çaba gösterilmesidir (Levene 2005a, 2005b). Nüfus meselesi aynı zamanda sayı, yaş, kompozisyon, kalite ve kitle kapasitesi gibi "nüfus kalabalığı" ile ilgiliydi (Biller 2000; Curtis 2002; Petit 2013). Ancak daha sonraları nüfus, hanehalkı, aile veya bir mekân ya da yeri dolduran,

sıralanacak, kategorize edilecek ve yönetilecek bir nesne olarak anlamlandırıldı.¹⁴ Mülkiyet, sahip olunan mallar ve insan sayısını birlikte içeren ilk bilinen kayıtlı nüfus sayımı aşağı yukarı 6000 yıl önce Mezopotamya kent devletlerine kadar götürülür. O tarihten bu yana nüfus sayımları devletler ve diğer otoriteler tarafından farklı mali, üretimsel, dinsel, politika belirlemek, askeri, soyun gelişimi ve tarımsal amaçlar için organize edilmiştir. İktisadi kategorileştirmeler ve sınıflandırmalar biçimindeki sayımlar toplumsal iş bölümünü ve toplumsal ayrılaşmayı yönlendirirken aynı zamanda, vergilendirme, haraç alma, askeri hizmet, politika belirleme gibi diğer yönetsel pratiklerle ilişkilendirildiğinde tartışmalı bir süreçti de (Ojakangas 2012).

Michel Foucault'nun belirttiği gibi nüfus, aynı zamanda sırasıyla bireyin bedenini disiplin altına alan ve dolayısıyla nüfusu yöneten bio-siyaset ve vücut siyasetinin de bir aracıdır. Bir başka deyişle, devletin nüfusu, sadece devletin artalanında yerleşmiş olan ve onun sınırlarına nüfuz etmiş bireyler toplamı değil, fakat siyasal rejimlere, tarihsel dönemlere ve devlet tiplerine göre farklılık gösteren az ya da çok karmaşık devlet siyasetinin inşa edilen, yapılaşan, yönetilen bir aracıdır da. Örneğin modern devletlerde nüfus:

ham haliyle insan sayısı olarak anlaşılmaz fakat bunun yerine, değişken sağlık, doğum ve ölüm oranları, yaş, cinsiyet (evlilik ve doğurganlık oranları) ve bağımlılık oranları olarak ele alınıp, belirli ve doğrudan müdahalenin hedefi yapılabilecek farklı bir rasyonallitesi olan ve içsel dinamiklere sahip bir hedef olarak anlaşılır (Thompson 2012: 42).

Dolayısıyla nüfusun bir yönetim nesnesi olarak ortaya çıkışı 'yeni bilgi basamaklarının, yeni müdahale hedeflerinin, yeni öznellik biçimlerinin ve yeni devlet biçimlerinin yaratımını' içerir (Curtis 2002: 507; krş.: Dean 1990; Petit 2013; ve ayrıca nü-

14 McNicoll (2003: 731) sözcüğün Büyük Britanya'da ilk kullanım tarihini 1771 olarak belirler; ilk resmi nüfus sayımı 1800 yılında yapıldı.

fusun daha genel anlamda 'istatistiksel' önemi üzerine ve devleti bilgi kaynağı olarak gören Wilke'in yaklaşımı üzerine bkz.: Wo-olf 1989; Kalpagan 2000; ve Petit 2013).

Daha da ötesi, modern devletin politika yapıcıları nüfusu idare ederken, göç, vergilendirme, aile politikaları, genel olarak eğitim ve meslekî eğitim, sağlık hizmetleri, konut politikaları ve uzamsal planlama gibi meseleleri göz önünde bulundururlar. Sonuçta, nüfusa ve bio-siyasal pratiklere olan ilgi, kent devletleri ve ulusal devletlerden sömürge yönetimlerine kadar genişlediği ve özellikle 1930'lardan itibaren sağlık politikaları örneğinde olduğu gibi küresel siyasal düzeyde de ortaya çıktı (Bkz.: Bashord 2006; Kaasch ve Martens 2015).

Üç katmanlı devlet doktrininin nüfus ögesi kimi zaman ortak milli algı, ortak sorumluluk, hak ve yarara dayalı genel vatandaşlık üzerine inşa edilmiş aynı siyasal kuruma (*Gesellschaft*) aidiyete ilişkin paylaşılan ortak algının tersine, cemaat hissiyatına (*Gemeinschaft*) delalet eder biçimde yorumlanır. Bu türden çağrışımlar, devlet formasyonu tarihi açısından ele alındığında, tarih dışıdır; öyle ki ortak aidiyet üzerine kurulu antik Mısır ve Yahudi devletlerini istisna kabul edersek, çağdaş devletlerde dahi vatandaşlık evrensel olmaktan uzaktır (Bkz.: Finer 1997a: 3). Bunun yerine, nüfusu devlet otoritesine tabi insanları kapsayan olgu olarak görüp, bu öznelere farklı devlet biçimleri ve siyasal rejim içerisinde nasıl oluşturulduğunu ele almak daha uygun olacaktır. Vatandaşlık, yükümlülük ve haklarıyla birlikte (devlete karşı hakları da içerir biçimde) sadece böylesi bir tarzdır. Bir devletin sınırları ve araçlarıyla ilişkilendirilmiş nüfus örgütlenişi, tipik olarak verili bir devletin sınırları içerisinde ve ötesinde içerilmeyi olduğu kadar *dışsallaştırmayı* da kurumsallaştırır. Sömürgeci veya yerleşimci bir devletin tam yetkili iktidarı ile devletin sınırları içerisinde ve aslında sömürgecinin iktidarıyla eşzamanlı kullanılan yerli halkın kısmi egemenlik hakları arasındaki ilişki, 'egemenliğin üçüncü alanı'na ilişkin

ilginç bir örnek oluşturur (Bruyneel 2007). Bu durum, yerli halkın kendi ulusal egemenliği ve haklarının kabulü için mücadele ederken, kendi töreleri, örf âdetleri ve gelenekleri bir ulus kavramından yoksunken sıklıkla egemen devletin hukuku ve ilgili hukuki-siyasal söyleminin kullanmasını gerektiren bir paradoks yaratır (Purvis 1998). Bu paradoks devletin tek başına milliyeti ve vatandaşlığı belirleyip belirleyemeyeceği ve dolayısıyla bazı insanları devletsiz kılıp, kurulu ve hala mücadele edilen insan haklarından mahrum bırakıp bırakamayacağına ilişkin anayasal, uluslararası ve insan haklarını içeren hukuk gibi hususlar söz konusu olduğunda daha da artar.

Devletin yönettiği nüfus, milliyet, cinsiyet, 'ırk' ve diğer aidiyet temelli bölünmelere konu olurken, sınıf kompozisyonu ve ilişkileri açısından olduğu kadar, yerel, bölgesel, ulusal eşitsiz gelişme örüntüleri açısından da farklılaşır. Ulusal aidiyet, içermenin ve dışarıda bırakmanın bir temeli olurken, ya sürekli olarak ya da devletin gelişiminin belirli bir aşamasında veya belirli bir konjonktür içerisinde içermek ve dışarıda bırakmak için bir temel oluşturmaktadır. Bu anlamda, 'ulus devlet', ya zaten sağlamlaştırılmış gerçekleştirilme potansiyeli taşıyan ya da sadece öyle olması arzulanan toplumsal olarak inşa edilmiş ulusal kimliklere dayalı, devlet iktidarının ülkeselleşmesinin özel bir biçimidir (6. Bölüm). Aslında, 'topraksal sınırlama ulusal oluşum (ya da uluslaşma) siyasetini önceler ve kapsayıcı bir ilke olarak ikincisi şimdiye kadar tamamıyla gerçekleştirilemediği halde, devlet olmanın topraksal ilkesi dünya çapında kendiliğinden kurulmuştur' (Albert ve Brock 1996). Son bir nokta devletin farklı türdeki kuruluş veya örgütlere, üzerinde eylemde bulunduğu ve temellendiği toprağa dayanarak nasıl bağlayıcı otorite uyguladığı ve bunların bireysel vatandaşlarla aynı haklara sahip olup olmadıklarıyla ilgilidir.

Modern toplumda nüfus ile ilintili beş konu: 1) devletin diğer devletler tarafından kabulü; 2) ulusların kendi kaderini tayin hakkı; 3) 'ulus' ile nüfus arasındaki ancak anlaşılmış ilişki;

Tablo 2.2 Geleneksel Üç-Unsur Kuramı'nın tezahürleri

	Devlet Araçları	Devlet Toprağı	Devlet Nüjusu
Tanımlayıcı Öğeler	İş bölümüyle birlikte uzman personel ve belirli devlet yetkileri	Devlet otoritesinin kontrolüne tabi sınırları belli toprak (ülke)	Devletin nüfusu
Benzer Kavramlar	Aygıt Dispozitif Devlet egemenliği	Sınır, uç noktalar, arazi, katmanlar, ihtisas alanları, bölge	Belirli bir mekânın sakinleri, müdavimleri Konukları Kurucu iktidar, <i>pouvoir constitué</i>
Dışsal Boyut	Devletin egemenliğinin diğer egemen devletler tarafından tanınması	Başka bir ülke içinde toprak parçası, sömürge, başka bir devletin hamiliği, bağımlı topraklar, İçsel yasaların kendi sınırları dışında geçerliliği iddiası	Yabancılar, mülteciler, devletsiz kişiler
Devlet Krizi	Devletin yetkilerinin yıkımı, meşruiyet krizi Sürgündeki-hükümet	Güvenli olmayan sınırlar, işgâl	Demografik yıkım
Devletin İktidar Kaybı	Yönetmel güç kaybı, meşruiyet kaybı	Askerî mağlubiyet Toprak egemenliğinin kaybı	Cebri uzaklaştırma, soykırım, iç savaş, ikili iktidar, bölünmüş sadakat
Tek Taraflı Analiz	Devlet biçimini mafya-benzeri örgütlerden ayırmanın zorluğu	Akış alanlarının, toprak, ölçek ve ağların eklemelenmesinin göz ardı edilmesi	Yöntembilimsel milliyetçilik
Açıklayıcı Notlar	Örgütlenmiş güce indirgenemezlik Çok katmanlı ve çok kademeli olabilir Gayrimeşru veya demokrasiden uzak olabilir Devlet örgütünün yönetimi için anayasa olmayabilir	Zemin, karasal olan ve konum bilgisi ile karıştırılmamalıdır Başka bir toprak parçasına komşuluğu gerektirmez (başka bir devletin sınırları içindeki toprak parçası veya dışa kapalı içe kapanmış yapılarda olduğu gibi) Kapsam olarak ulusal olmayı gerektirmez	Bir cemaat hissi, bir ulus veya vatandaşlıkla aynı şey değildir Hem biyo-politika hem beden siyasetine konudur Öznel bireyler olabileceği gibi, 'tüzel' kurumlar da olabilir

4) nüfus ile vatandaşlık arasındaki ilişki (toplumsal içermeye ve dışarıda tutma ile hukuki ve siyasal hakları içeren); 5) sahip olunan ve bir devletten korunmayı sağlayan hakların uluslararası hukuki geçerliliği ve bununla bağlantılı olarak devletsiz kişiliklerin hakları. Birinci konu kısaca burada ele alındıktan sonra diğer hususlara 6. Bölüm’de değinilecek.

Devletin tanınmasının üç biçimi vardır: *de facto* [fiilî], diplomatik, *de iure* [yasal]. Bu ayrımlar 19. yüzyıl başlarında İspanya’nın Güney Amerika’daki sömürgelerinin ayrılmasına kadar eskiye dayandırılır. Tanıma biçimleri, tanıyan devletin niyetine bağlıdır ve doğası gereği yasal oldukları kadar siyasi-sidirler. Genelde, bir devletin tanınması, -üç-unsur doktrinini takiben,- belirli bir *toprak parçasında* iskân edilmiş bir *nüfusun* içsel egemen veya kurucu gücü içeren -bir başka deyişle anayasal olarak tanımlanmış ve ilaveten dışsal olarak egemen olan, başka bir devletin resmi hükümlanlığı altında olmayan- etkili bir *kamu otoritesi* altında örgütlenmiş olup olmadığına bağlıdır.¹⁵ Uluslararası hukuk 1) *bir devleti*, devlet olabilmek için gerekli hukuki ölçütler doğrultusunda *tanıma* ile 2) kendi meşruiyeti diğer devletlerin uygun görmesine bağlı olan *bir hükümetin tanınmasından* ayırır. Seçenekler, düşmanca müdahale, tanımama ve koşullu tanıma ile pozitif kabullenme arasında değişir. Bazı devletler resmi olarak sadece devletleri tanır, diğerleri -yasal veya *fiilî* olarak- “sürgünde” olan ya da maiyetindekileri de içeren hükümetleri tanır.¹⁶ Bu, aynı topraklar üzerinde ayrı veya rakip hükümetler kurma girişimlerinin olduğu durumlarda -veya yine yabancı güçler sürgünde veya mahiyetinde kurul-

15 Yakın zamanda yazılmış provokatif bir kitapta Jens Bartelson (2013) devletler arası ilişkilerde egemenliğin tanınmasının, artık sınırların korunmasına ve devlet içinde egemen otoritenin uygulanmasına dayanmadığını, fakat şimdilerde iktidarın hayali bir uluslararası topluluğun değer ve normları ile uyumlu biçimde icra edilip edilemeyeceğine bağlı olduğunu tartışır.

16 Birinci durumda bu bir *darbe* (coup d’etat) veya dış istila yüzünden olabilir; ikinci durumda görevdeki hükümetin meşruiyetinin inkârından ve/veya onu devirmeye yönelik bir plan yüzünden olabilir

muş hükümetleri destekliyorsa- başvurulana siyasi ve diplomatik kurnazlıktır (Talmon 1998). Her ne kadar (örneğin Birleşik Devletler gibi) bazı devletler uluslararası hukukta belirtilen bazı yükümlülüklerden muafiyet talep etse de, bu uluslararası hukuka tabi olmayı dışlayan bir durum değildir.

Üç-unsuru yeniden değerlendirmek

Şimdilik, üç-unsur yaklaşımını (sonradan ben buna dördüncü unsur da ekleyeceğim) kullanışlı bir analitik başlangıç noktası olarak kabul ettiğimizde, bu üç-unsuru beraber ve *birbiriyle ilişkisi içerisinde* ele almalıyız. Bu unsurlar farklı yollardan, kurumsal ve söylemsel olarak, birbirleriyle eklenilebilirler. Örneğin, Fransız Devrimi sonrası ortaya atılan tartışmalı Jakoben devlet anlayışı *un pueple, une terra, un etat* (tek halk, tek toprak, tek devlet) formülüne dayanırken, Nazi Almanyası'nda bu *Ein Volk, ein Reich, ein Führer* (tek halk, tek imparatorluk, tek lider) biçimindeydi. Aynı şekilde, kurumsal olarak ülkeselleşme ile bağlantılı siyasi aygıt oluşumu ile ulus veya halk inşası gibi olguların siyasi öncelik sıralamasında geniş çeşitlilik vardır. İtalyan siyasi birliğini takiben görülen sorunlar *-Italia fatta, bisogna fare gli Italiani* ('İtalya kuruldu! İş şimdi İtalyanları yaratmakta.')-> ve Yahudi devleti kurmaya yönelik Siyonist proje birçok örnek içerisinden iki tarihsel tezatlık örneği olarak verilebilir. Bu kavramsal ve pratik konuların göz ardı edilmesinin sonuçları, farklı türdeki tek taraflı bakış açılarının yarattığı tahrifatta görülebilir.

- Devlet aygıtı ve onun kapasitesine yoğunlaşan tek taraflı bir ilgi, devlet liderleri ile onların önderlik ettiği veya yönettiği nüfus arasında ortaya çıkan iş bölümünün altını çizcektir. Devleti, mafya tipi örgütlerden, şantajcı çetelerden ve savaş baronluğundan ayırt etmemizi zorlaştıracak (Tilly 1975; Volkov 2000; Breuer 2014; ve İtalyan devletinin biçimlenişinde mafyanın rolü için bkz.: Blok

1975) bu türden vurgunun uç biçimlerinden biri, devleti 'silâhlı adamlar topluluğu veya cezaevi gibi özel oluşumlara indirgeyen yaklaşımdır' (Lenin 1972). Modern devletin tanımlayıcı özelliklerinden bir tanesinin zor kullanımı ve devlet iktidarının diğer uygulama biçimlerinin meşruiyeti olmasının nedeni budur. Devletin sadece yönetsel ve baskıcı organ olarak görülmesine yol açan ayırt edici özelliklerine odaklanan tek taraflı ilgi, devleti bağımsız değişken olarak gören devlet merkezli olarak bilinen yaklaşıma dair de bilgi verir. Bu türden araştırmalar, devletin ayırt edici siyasal kaynakları aracılığıyla -özellikle toplumsal güçlerin çoğulcu evreninin manevra için belirgin faaliyet alanları yaratabildiği devlet dışından gelecek dirence rağmen- nasıl modern toplumlara nüfuz edeceği, denetleyip kontrol altında tutacağı, düzeni sağlayıp disipline etmeyi nasıl etkinleştireceğinin; ve bu araçlar yoluyla devlet yöneticilerinin, diğer kurum ve çıkarlara karşı kendi bürokratik kariyerlerinin ve siyasal çıkarlarının peşinde koşmanın yolunu nasıl sağlayacağına ışık tutar (modern klasik metinler Evans, Rueschmeyer ve Skocpol 1985; ayrıca bkz.: Skocpol 1979; Nordlinger 1981; Mann 1984; Giddens 1985; Bourdieu 2014).

Devletin kurumsallaştığı toprak üzerine odaklanma, kabile, klan veya "soy-sop düzeni" gibi katmanlı farklılaşma etrafında örgütlenmiş ilkel toplumlar (Krş.: Engels 1972; Service 1975; Wright 1977; Finer 1997a; ve burada Bölüm 5) veya yakın dönemde kullanılan daha genel terminolojiyle göçebe toplumlar (Krş.: Deleuze ve Guattari 1983) ile yapılan kıyaslamaya dayandırılır. Ayrıca bu topraksal menzili genişletme yoluyla devleti geliştirmeyi amaçlayan modern öncesi eğilimler ile verili topraklar üzerinde denetimi yoğunlaştırmayı hedefleyen modern devlete özgü eğilimi karşılaştırmak için de kullanılır.

Buna rağmen bu bakış açısı, kendi yol yordamı içerisinde toprak işgal eden devletsiz toplulukları unuttur; örneğin, göçebe gruplar genellikle tanımlanmış fakat sınırları açıkça tanımlanmamış toprakları işgal eder. Bu bakış açıları aynı zamanda, siyasal mekânı örgütlemeye yönelik diğer biçimleri göz ardı ederken, siyasal iktidarın yersiz yurtsuzlaştırılması ve yeniden yurtlaştırılması üzerine tek taraflı bir odak üretir. Bağlantılı bir diğer konu da devlet topraklarının sürekliliğini altüst eden bir devlet içerisinde başka devlete ait toprakların ve devlet içinde kuşatılmış toprakların varlığıdır. Önemli bir husus olan ülke dışı siyasal dokunulmazlık da en az iki biçim almıştır. Biri, işgal edilen ülke topraklarındaki yabancı yöneticiler için olan paralel hukuk sistemleridir (Örneğin, 19. yüzyılda Çin Japonya ve Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Avrupalılar için kurulan mahkemeler). Diğer biçim, II. Dünya Savaşı sonrası gücü olan istediğini alır şiarına ve Birleşik Devletler'in yasal normlarının üstünlüğü iddiasına dayalı ABD istisnacılığı ve Birleşik Krallık'ın emsalsiz küresel rolüdür (bunlara örnek olarak bkz.: Kayaoğlu 2010).

Son olarak, devletin tebâlarına dair tek yanlı tavır, nüfus konusuyla bezenmiş demografik bir meşgaleye, bir 'ulus' (ilksel, hayali veya inşa edilmiş) olarak *Staatsvolk*'un doğasına odaklanmaya veya diğer tahakküm, boyun eğdirme veya dışlama biçimlerini yok sayan vatandaşlık rejimiyle ilgilenmeye yol açabilir. Aynı zamanda, iktisadi, siyasal veya toplumsal düzenin verili bir *ulus-devlet* veya *ulusal bölgesel devlete* bağlılık yoluyla tanımlanacağı farazisiyle anılan yöntembilimsel milliyetçiliği teşvik edebilir. Her şeye rağmen biz yine de şu soruları sormalıyız: Bir nüfus, ister öznel, vatandaşlar, yabancılar, müdavimler ve benzer biçimde olsun nasıl olup da yönetsel bir dizge-

nin kümelenmiş nesneleri olarak inşa ediliyor; ve bunlar (bireyler, hane halkları, cemaatler bir yerdeki popülasyon olarak) nasıl yönetmenin temeli olarak örgütleniyorlar; birlikler, ortaklıklar ve diğer kolektif gövdeler, kendi üyelerinin sahip olduğu hak ve yükümlülüklerden nasıl ayrı hak ve yükümlülüklerle donanmış yasal özneler olarak tesis ediliyorlar. Bu çerçevede, ulus inşası, ulus türleri, dahil etme, dışlama ve eşitsizlik konuları, diaspora ve göç üzerine tartışmalar ve benzerleri kesinlikle soruşturma yapmaya değer konulardır (Bölüm 6). Son olarak, radikal demokratik teorinin bakış açısından nüfus veya onun herhangi bir temsiliyet biçiminin hangi koşullarda kurucu güç olduğunu, yani anayasayı yazacak güçle donanıp popüler egemenliği ifa ettiğini sorabiliriz.

Bir başka soru teorik olarak dört başı mamur genel bir devlet anlayışı geliştirilirken, devletin başarısızlığını, krizini veya çöküşünü açıklayacak ayrı ve paralel bir yaklaşıma ihtiyaç duyulup duyulmayacağıdır. Burada önerilen yanıt şu ki, genel bir devlet teorisinin olmadığı yerde onun çöküşünü, krizini veya düşüşünü açıklayacak genel bir teorinin de olamayacağıdır. Bununla beraber, devlet iktidarını açıklamak için aşağıda geliştirilmiş olan stratejik ilişkisel yaklaşım bu tür olay ve süreçlerin soyut olarak olanaklılığını gösterir. Bunu açıklama biçimi, verili bir düşüş, kriz veya çöküş örneğinin gerçek nedenlerinin tikel açıklamasını önceler ve onlardan bağımsızdır (Krş.: Kenway 1980). Başka bir deyişle, ancak bu yolla krizin içinde gelişeceği genel koşullar üzerine düşünebilir ve bir sonraki aşama veya aşamalarda belirli krizlere neden olan belirli koşullar üzerine değerlendirme yapabiliriz. Eğer, belirli toplumsal ilişki biçimleri ve setlerinin içsel olarak taşıdığı kriz eğilimlerini ve karşı eğilimlerini tanımlamak olasıysa, bu istikrar, kriz, düşüş veya çöküş dönemlerini olduğu kadar görece istikrar dönemlerini de açıklamayı kolaylaştıracaktır. Tıpkı devletin kendisinin ve onun

farklı tarihsel ve karşılaştırmalı bağlamdaki belirli örneklemelerinin incelenebileceği gibi, bu koşul ve eğilimler de farklı soyutlama düzeylerinde ele alınıp incelenebilir. Benim devletin ülkesel kontrolünü, hareket birliğini, ve siyasal otoritesini önsel olarak kabul eden özcü anlayışı reddettiğim düşünülürse, bundan söz konusu özellikler var olduğu sürece bu ön kabulün sürekli olarak pekiştirilip yeniden-üretilmesi gereken pratik ve olumsal bir kazanım olduğu sonucu çıkar. Aynı sebeple, krizin muhtemel biçimleri ile ortaya çıktığı temel alanları eşit soyut terimlerle tanımlayabiliriz (az çok soyut örnekler için bkz.: Tablo 2.2, 3.1, 6.1, 7.1 ve ilave metinsel anlatım ve vaka örnekleri için bkz.: bölüm 3, 4, 7, 8 ve 9).

Dolayısıyla devletin iktidar kaybı, devletin çöküşü veya etkisizleşmesi aşağıdaki biçimleri alabilir:

1. gerek yönetsel bozulma, meşruiyet krizi, gerekse meşruiyet yitimi biçiminde görülen devlet kapasitesinin sekteye uğraması, dolayısıyla hükümetin doğası ve amacı ile ilintili olan devlet projesi altında belirlenen ortak hedeflere ulaşamaması;
2. felâket, işgal, ayrılma ya da birleşme, çok katmanlı yönetimin ortaya çıkması, tek bir toprak parçası içerisinde egemenlik için çatışan hükümet karşıtı ve devrimci güçlerin ikili iktidarının gelişimi, bölge dışı bir gücün iktidar iddiası veya dokunulmazlığı ya da ikisinin birden ortaya çıkması gibi nedenlerle devletin toprakları üzerinde kontrol yitimi;
3. gerek soykırım, zorla yerinden etme veya demografik bozulma, gerekse iç savaş, ikili iktidar veya bölünmüş bağlılık gibi başka yollarla ulusun çözülmesi.

Siyasal İktidarın Ülkeselleşmesi Üzerine Daha Fazlası

Günümüzde devletlerin büyük çoğunluğu, -buna en güçlü devletlerin tamamı da dahil olmak üzere- her birinin kendi (geniş) toprakları üzerinde kurduğu egemenliği karşılıklı olarak tanıtmaktan haz alırlar ve bazen dondurulsa da karşılıklı diplomatik ilişki kurarlar. Ayrıca bu devletlerin uyrukları, ilkesel olarak ortak hukuka tabidirler ve ideal olarak kendi devletlerini yaşadıkları topraklar üzerinde meşru güç uygulayıcısı olarak (ve belki de ulusaltı tabakaları) tanınmalıdırlar. Bu anlamda, bütün devletler eşittir. Bununla beraber, nâdir de olsa, egemen şehir-devletleri ve küçük ada devletleri belirgin jeo-ekonomik ve jeo-politik güçten mahrumdurlar. Gerçekten de Milletler Cemiyeti 1919'da kurulduğu zaman bazı küçük devletlerin üyeliği, küçük bir toprak parçasına ve az bir nüfusa sahip oldukları ve orduları olmadığı için üye olmanın gerektirdiği sorumlulukları yerine getiremeyecekleri bahanesiyle reddedildi (örn., Andorra, Liechtenstein, Monaco ve San Marino, bunun için bkz.: Ferguson ve Mansbach 1989: 26). Buna rağmen bu devletlerin çoğu Birleşmiş Milletler'e üye kabul edildiler; fakat minimum düzeyde etkiye sahiptirler ve büyük güçler arasındaki oyunda piyon görevi görürler. Bu durum, devletler dünyasına dahil olabilmenin belirli sınırlılıklarına delalet eder (Reinhard ve d., 1999; Schuppert 2010: 2; Albert 2005).

Daha detaylı olarak 3. ve 5. Bölümler'de üzerinde ayrıntıyla durulacak üç vasıflandırmanın burada acilen yapılması gerekiyor. Birincisi, siyasal iktidarın ülkeselleşmesi ve bu iktidarın üzerinde uygulanacağı halkın yaratılması, çatışmalar üzerine temellenmiş tarihsel bir oluşumdur. Bu ikisi devleti bâki kılmaya, (veya dönüştürmeye) çökertmeye çabalayan anayasal, kurumsal ve örgütsel çatışmalar aracılığıyla da yeniden-üretilir veya dönüştürülürler. Bununla bağlantılı olarak, siyasal iktidar sıkıca sınırlandırılmış topraklar üzerine zerk edilen gevşek ilişkiler

yoluyla da uygulanabilir (göçebe veya diğer devletsiz toplumlar, ağsal yönetim, hükümet olmaksızın yönetim, karizmatik düzen, Vatikan veya İslâm ümmeti gibi ulus aşırı dini otoriter yapılar, gayriresmi imparatorluklar veya temsilciler tarafından yönetilen ortaklaşmacı cemaat koalisyonları gibi).¹⁷

İkincisi, değişken ve farklı sayıda ülkeselleşme biçimi vardır. Westfalya Anlaşması'yla şekillenmiş ulus devlet, siyasi iktidarı toprak esasına göre örgütleyen, tarihsel olarak olası birkaç tarzdan yalnızca bir tanesidir. Diğer tarzlar, beylikleri, feodalizmi, prenslikleri, şehir devletlerini, mutlak monarşileri, imparatorlukları, derebeylikleri, haraç ilişkilerini, tebâ veya bağlı devletleri, modern sömürgeci blokları ve sömürgeleri kapsar (Braudel 1975; Dodgshon 1987, 1998; Anderson 1996).

Üçüncüsü, diğer bazı ülkeselleşme biçimleri Westfalyacı sistem biçimleri ile hala bir arada var oldukları gibi (örnek olarak şehir devletleri, tebâ devletler, kuşatılmış devletler, savaş ağalığı, despotik yönetim, ve gayri resmi imparatorluklar) devlet olma halinin yeni dışavurumları da oluşuyor (Avrupa Birliği gibi). Bu tanımladığımız yeni tarzlar, doğru ya da yanlış bir örgütlenme ilkesi olarak imparatorluğun yeniden doğuşunu, bir küresel devlet arayışını, Hanseatic League'in* yeni biçimi olan dünya şehirleri ağını, ulus-altı bölgelerin anahtar siyasi ve ekonomik oyuncular olarak canlanışını, sınır ötesi bölgesel işbirliğini, yeni bir ortaçağı, uluslarüstü blokları, bir araya kümelenmiş batı tipi devleti (AB) (Shaw 2000) ve kalıcı barışa odaklı embriyon halinde bir dünya devletini ve hatta küresel yönetişimi bile içerir. Avrupa Birliği'nin tanımlanışı üzerine yapılan birbiriyle çatışan, yeniden ölçeklendirilmiş bir ulus devlet, ortaçağa ait

17 Koalisyonel bir federasyon, yönetimin "kamplar", "sektörler" veya "kutuplar" olarak bilinen kuşaklar arası "kalıcı" dini, kültürel, etnik veya ideolojik gruplaşmalar arasında bölündüğü federal olarak bir araya gelmiş ve her birinin liderleri tarafından ortaklaşa yönetilen ülkesel olmayan bir federasyondur' (Elazar 1991: xiv; krş. Lijphart 1969).

siyasal derme çatmalığın [*patchwork*] yeni ortaçağda yeniden canlanması, egemenlik sonrası bir otorite biçimi, Westfalyacı süper devlet, bir ortaklık, yeni bir imparatorluk biçimi gibi tanımlamalarda da gözleneceği gibi, söz konusu anlayışın mantıksal sonuçları daha da ileri götürülüyor (Bkz.: Beck ve Grande 2007; Brenner 2004; Costa ve Magnette 2003; Anderson 1996; Friedrichs 2001; Segesvary 2004; Shaw 2000; Taylor 2004; Ohmae 1995; Voigt 2000; Wendt 2003; Zielonka 2001,2006; Ziltener 2001) Buna ilaveten Hard ve Negri'ye (2000) göre egemen karasal devletler dünyasının yerini, küresel olarak iş gören, tekil, toprağa bağlı olamayan entegre bir imparatorluk almıştır (gelişmekte olan bu yeni biçimlenişler için bkz.: Bölüm 8).

Devletin Çokbiçimli Karakteri

Yukarıda tasvir edilen çetrefilliği açıklamaya yönelik önemli karşılaştırmalı-tarihsel bir yaklaşım, devletin çokbiçimliliğine vurgu yapan görüştür. Doğa bilimlerinde çokbiçimlilik bir türün kendi yaşam döngüsü içerisinde farklı biçimler içinden geçtiği veya melezleme kapasitesine sahip olmadan bozulmuş çeşitli biçimler alabildiği anlamında kullanılır. Kimyada ise, fiziksel bir bileşiğin iki veya daha fazla kalıcı biçim içerisinde kristalize olabileceği anlamında kullanılır. Benzer şekilde, Michael Mann (1986) kapitalist toplumda devletin zorunlu olarak kapitalist olacağı tezini eleştirirken, devletin örgütleniş ve iktidarı kullanım biçimini belirleyen güçler dengesine ve özellikle de bu güçlerin devletin bütünlüğünü ve güç kullanımını etkilemesine göre öncelikli olarak kapitalist, askeri, teokratik veya demokratik olabileceğini tartışır. Bu nedenle devletin baskın kristalleşme biçimi meydan okumalara açıktır ve konjonktürel olarak değişecektir. Diğer bilim insanlarının çalışmaları ışığında bu listeye bürokratik despotizmi (Wittfogel 1957), teknokratik yönetimi (Bentham 1970), etnik ve ırka dayalı bir devleti (Goldberg 2002), (ırk ayrımını temel almış) ırkçı bir devleti (Price 1971) ataerkil

devleti (MacKinnon 1989; Brown 1992) veya etnik-siyasal devleti (Gramsci 1971) ekleyebiliriz.

Benzer biçimde siyasal coğrafyacı Peter Taylor'ın (1994) belirttiği gibi modern devletler arası sistemin kökenlerinin dayandırıldığı uzun 16. yüzyıldan bu yana, ülkesel bir 'iktidarın muhafaza mekânı' olarak devletin rolü çeşitli yönlerde genişledi. Bunlardan bazıları: 1) savaş açma ve askeri savunma; 2) merkantilist tedbirler ve ulusal ekonomik refahın gelişimi; 3) uluslaşmış siyasal-kültürel aidiyetlerin kurulması 4) siyasal meşruiyetin demokratik biçimlerinin kurumsallaşması; ve 5) çeşitli toplumsal refah biçimlerinin temini. Dolayısıyla, erken modern Avrupa'nın savaş makinelerinden ve refah sağlayıcı merkantilist dönemden ikinci sanayi devriminin ulusal kalkınmacı-empyrialist devletlerine ve Fordist-Keynesçi dönemin ulusal refah devletlerine kadar, devletler muazzam bir siyaset düzenleyici strateji çeşitliliği sergilemişler ve kendi sınırları içerisinde oldukça farklı sosyo-ekonomik aktiviteyi 'ihtiva' etmek için ülkesellik ilkesini kullanmaya gayret etmişlerdir. Karasal sınırlar en iyi, tarihsel olarak devlet içinde ve devletler arasındaki siyasal-iktisadi faaliyetler coğrafyasına şekil vermek için girişilen ve aralıksız yenilenen teşebbüsler olarak belirli stratejilerin yürütüldüğü ortam ve bu stratejilerin özgün sonucu olarak görülebilir (Newman ve Paasi 1998).

Bu farklı kristalleşmelerin anlamını kavramanın bir yolu, olaya toplumsal örgütlenmenin baskın ilkesi ve eğer varsa onun devletin oluşum/dönüşümündeki rolü yönünden yaklaşmaktır. Rekabetçi ilkeler arasında piyasalaşma, içsel ve dışsal güvenlik, çevrenin bilinçli kullanımı, kapsayıcı vatandaşlık, hukuk devleti, milliyetçilik, etnisite, ve teokrasi sayılabilir. Bunlardan en azından geçici olarak baskın olan ve olabilecek herhangi biri (veya bir başkası), devlet iktidarına yön verecek kristalleşme biçimi tarafından yansıtılacaktır. Dolayısıyla sonrasında ulusal güvenliğe ve ulus oluşumuna öncelik veriyor görünen devletle-

rin sermayenin yararına politikalar izleyip izlemediği sorulabilse dahi (Uzak Asya'nın kalkınmacı devletleri örneği), sermaye birikimi her zaman toplumsal yaşamın karmaşıklığını incelerken en iyi girizgâh biçimi değildir.

Alternatif kristalleşmelerin kapsamı, devlet formasyonunun tarihsel semantiğinin, siyasal tahayyüllerdeki değişkenliğin ve devlet projelerindeki önemin altını çizer. Gerçekten de, modern devlet bileşenlerinin açıkça bilinen kökeni ne olursa olsun (ordu, bürokrasi, vergilendirme, hukuk sistemi, yasama organı gibi), bunların nispeten uyumlu kurumsal bütünlük çerçevesindeki örgütlenişlerinde devlet fikrinin doğuşu hayatidir. Dolayısıyla devlete ilişkin söylemler, siyasal alanın kurumsal düzenden ayrılmasında hayati bir rol oynamıştır ve ister mistifikasyon, ister kerameti kendinden menkulmuş gibi göstererek olsun, bu söylemler hala kendinden ayrı duran toplumsal formasyon ile bağlantı içerisinde olan karmaşık bir siyasal ilişkiler bütünü olarak devleti şekillendirmeye devam eder. Devlet-sivil toplum arası geçişliliğin söylemsel olduğu kadar maddi kurumsallaşması, devlet yöneticilerine devlet iktidarını uygularken bu hareketli alanda mevzilenme olanağı sağlar ve zamanı geldiğinde toplumsal güçlerin direniş ve karşı argümanlarını kışkırtabilir. Bu sınırlandırma çizgisi, siyaset sahnesinin diğer aktörlerinin sanki devlet *varmış gibi* davranarak ona doğrulmuş eylemlerini nasıl yönlendireceklerini de şekillendirir. Ayrıca baskın ve hegemonik siyaset ile devlet tahayyüllerine karşı mücadele, hükümetin doğasının, amaçlarının ve çıkarlarının biçimlenişinde belirleyici olabilir (Gramsci 1971; Mitchell 1991; Bartelson 1995, 2001, Neocleous 2003).

Kısacası, rekabetçi devlet ve toplumsallaştırma projeleri gerçeği, devletin her zaman kapitalist olacağı veya hep böyle olduğu iddiasına olanak tanımaz. Dahası, birikim devletin örgütsel yatağına derinden gömülü olsa bile, devletin siyasetçi ya da bürokratik yöneticileri, devletin kurumsal entegrasyonunu ve toplumsal kaynaşmayı kendi faaliyet alanları içerisinde korumaya

çalıştıkça, diğer işlevsel zorunlulukları ve sivil toplumdan gelen diğer baskıları genellikle dikkate alırlar.

Bu yaklaşım, aslında var olan devlet formasyonlarını ve kümelennemelerini, toplumsal örgütlenmenin belirli bir konjonktürdeki en acil meseleye göre değişiklik gösteren şu veya bu baskın ilkenin uzun erimde genel bir kristalleşme ve daha özel durumlarda spesifik kristalleşmenin görüldüğü çok değerlikli, çokbiçimli kristalleşmesi olarak ele alır. Yaklaşım, projelerin veya eksenlerin dizilimi etrafında ve uzam-zamansal matrisler içinde ortaya çıkabilecek kristalleşmelerle ilgili provakatif sorular ortaya atarken, farklı kurumsal düzenlemelerin entegrasyonu ve bunların zaman-mekân içerisindeki olası ayrışmaları üzerine kuşkucu sorular yöneltir. Bu yaklaşım, rekabetçi devlet veya toplumsallaşma projeleri ya da her ikisi dolayısıyla devletin etkili işlev göremeyebileceğini iddia eder. Tam olarak bu eksiklik, siyasi düşüncenin büyük üstatlarını, (rekabetçi devlet projeleri ile ilişkilendirilebilecek) devlet fikri veya (devlet iktidarının farklı ve tamamlanmamış kristalleşmelerini yansıtan) devlet sistemi üzerinde *şeyleşmiş* devlet kavramının terk edilmesini tavsiye etmeye itti. Bu bağlamda, devlet sistemi, bazı projelerin kurumsallaşması ve meşrulaşması sayesinde yaşama geçirilen bütün o ilave ayrılmış, kalıntı, marjinal, geçersiz, hizaya getirilemeyen çelişkili unsurlarıyla birlikte devlet kapasitelerini içerecektir. Benzer düşünce, daha genel olarak toplumsal formasyonlara kadar genişletilebilir, öyle ki verili bir toplumun doğası, kolektif aidiyetine ve geçerli toplumsal kurum ve pratikler içerisinde nasıl yansıtıldığına göre değişecektir (Krş.: Jessop 1990, 2007b).

Bir diğer ilgili düşünce de devletin çok-bağlamli olmasıdır (Willke 1992). Çok-biçimli kristalleşme, rekabetçi devlet ve toplumsallaşma projelerinden çıkarsanan devlet etkisine işaret ederken, çok-bağlamlilik bu etkilerin çoklu bağlamlardaki karmaşıklığına göndermede bulunur. Devlet bu bağlamlardan her birinin içine gömülü olabileceği gibi, karmaşık hiyerarşiler içe-

risinde veya ikisinde birden var olabilir. Bu yüzden devlet ve devlet iktidarının ikisi de çok-biçimli ve çok-bağlamlıdır - çok-bünyelilik de kullanılır. Devletler birçok ölçek ve yerleşim alanı içinde var olabilir ve her bir bağlam içerisinde farklı görev setleri üstlenebilirler. Kimi zaman en temel ve bilinen kılığa bürünerek, kimi zaman başka bir şey veya başkası biçiminde olmak üzere bağlama göre farklı görünümsergilerler. Bu da çok sıfat kullanan tanımlayıcıların vasıflandırdığı devletin neden bu kadar çok alternatif tanımı olduğunu açıklıyor: YönetSEL devlet, anayasal devlet, kooperatif devlet, ulus devlet, ataerkil devlet, güvenlik devleti, vergi devleti, ulus-aşırı devlet, refah devleti, ve benzeri. Bu aynı zamanda, benzer 'türdeki' devletler üzerine çalışırken dahi, bağlama hassasiyetle yaklaşan araştırmaya neden ihtiyaç duyulduğunu ve farklı yaklaşımları aynı ölçek içerisinde kullanabilme gerekliliğini de açıklıyor.

Bir Değişken Olarak Devlet Ehliyeti

Buraya kadar ele alınan görüş ve düşünceler, özellikle de üç unsur yaklaşımınıninkiler, dikkate alındığında, 'devlet'in varlığı sorununun basit bir evet/hayır terminolojisi ile yargılanamayacağı açıkça görülecektir. Bu soyut veya ideal tipik devlet kavramı ile karşılaştırıldığında gerçek devletlerin tarihsel ve karşılaştırmalı değişkenliğine köklü ve düzenli ilgiyi açıklar. Dolayısıyla bazı kuramcılar devlete kavramsal bir değişken olarak yoğunlaşıp devleti tanımlayan değişik fikir, kurum veya ehliyetleri incelerler (örn., Netti 1968, Badie ve Bimbaum 1983, Schmitter 1996; Evans 1997, Fukuyama 2003, Axtmann 2004). Diğerleri, ayırt edici bir siyasal biçim olarak devletin türevsel mevcudiyetlerini ele alırlar. Bu yaklaşımlar devleti tarihselleştirirken, onun kurumsal çeşitliliğine vurgu yaparlar. Bu konular, orta yolu bulmaya dair kayda değer bir endişeyi taşıyarak yerelden uluslararası boyuta, hemen hemen bütün mekânsal düzey ve ölçeklerde ele alınmışlardır.

Bununla bağlantılı bir konu da, devleti güçlü kılan faktörlerle ilgilidir. Bu devletin içsel olarak kendi sınırları dahilindeki toplumsal güçler üzerinde otorite uygulama ehliyetine, dışsal olarak ise devletlerarası sistem içerisindeki gücüne işaret eder (İkincisi için bkz.: Handel 1990). Bu mesele sıklıkla devletin toplumun geri kalanına nüfuz ederek toplumu örgütlenme ehliyetine ilgiyle bağlantılı olup, özellikle yağmacı ve kalkınmacı devletler üzerine yürütülen kuramsal ve ampirik çalışmalarda göze çarpar. Birinci devlet tipleri, büyük ölçüde buyurgan güç uygulayarak eninde sonunda ekonominin, toplumun ve devletin kendisinin mahvına yol açan özsel olarak kendi ekonomi ve sivil toplumları üzerinde duran asalak yapılardır. Tersine kalkınmacı devletler, sahip oldukları ağsal güç ve altyapıyı piyasaya uyumluluk iddiaşı içeren yollardan yayarlar (örn. Castells 1992, Evans 1989, 1995; Johnson 1987; Weiss 1998; Weiss ve Hobson 1995). Bu literatürün çoğunluğunun bir sıkıntısı, çoklu-söylemsel/dokulu yaklaşım yerine güçlü ve zayıf devlet arasındaki kapsamı daraltıcı bir karşıtlığı kullanıyor olmalarıdır. Güç ve zayıflığın iç içe geçmiş geniş çeşitliliği, tutarlı bir analiz için daha büyük tehdit oluşturur. Devletler geniş bir kamu ekonomisine, otoriter düzenlemelere, güçlü toplumsal desteğe, zayıf ve peltemsi bir sivil topluma karşı bir arada tutucu bir bürokrasiye, müdahaleci politikalara veya dışsal karşı müdahaleleri sınırlandırma gücüne sahip oldukları için, güçlü olarak tanımlanmışlardır. Daha da ciddiye alınması gereken bazı çalışmalar, güçlülüğü sadece çıktılar açısından tanımladığından totolojik olma riski taşırlar (bu konuyu ele alan değerlendirmeler için bkz.: Clark ve Lemco 1988; Migdal 1988; Önis 1991; Waldner 1999). Bundan kaçınmanın muhtemel kuramsal çözümü, devlet kapasitelerindeki değişkenliğin kapsamını siyasal alanlarına, zamana yayılmışlığına göre ve belirli konjonktürler içerisinde araştırmak olacaktır. Böylece, belirli devlet ehliyetleri, hangi politika alanlarının ve ekonomik sektörlerin ekonomik performansı desteklemede etkili olduğuna göre ve devletlerin hangi uzam-zamansal eylem

çevrenleri üzerinden ve şartlarda yapabildiğine göre test edilebilir. Örneğin, düşük teknoloji sektörlerde gelişmiş ülkeleri yakalamak için uygulanan devletin ihracat yönelimli politikaları destekleme kapasitesi, bu başarıyı sağlamış bilgi yoğunluklu sektörlerde inovasyon yönelimli rekabeti pekiştirmeye eşit biçimde uygun olmayabilir.

Devleti Oluşturmak

Devlet kuramı, analitik bir nesne olarak devleti oluşturulmuş var sayamaz; ancak oldukça değişken *devlet etkileri* üreten pratikleri sorgulayabilir ve sorgulamalıdır. Bu değişen kurumsal mimari ve değişen faaliyetlerle meşgul olmaya yol açar.

Örneğin bu konuda Badie ve Bimbaum şunları yazar:

Bugün bile hala bir merkez ve devletin olduğu (Fransa), devletin olduğu fakat merkezin olmadığı (İtalya), merkezin olduğu fakat hakiki devletin olmadığı (Büyük Britanya ve Birleşik Devletler) ve ne merkezin ne de gerçek devletin olmadığı (İsviçre) siyasal sistemler arasında ayırım yapmak mümkündür. İlk iki durumda devlet, sivil toplumu baskılar ve farklı düzeylerde de olsa kendi örgütlenmesinden sorumludur. Son iki durumda ise sivil toplum kendi kendisini örgütler. Bu nedenle, devletin güçlü bir bürokrasi aracılığıyla toplumsal sistemi idare ettiği toplumlar (Fransa, Prusya ve İspanya bunun ideal tipik örneği iken İtalya benzer bir yol izlemektedir) ile kendi kendisini örgütlenme kapasitesine sahip olduğu için sivil toplumu, yönetici bir bürokrasiye ve güçlü devlete ihtiyaç duymayan toplumlardan (Büyük Britanya ve Birleşik Devletler'in ortaklaşmacı demokrasileri bunun ideal tipik örneği iken İsviçre benzer bir gidişat sergiliyor) ayırmak mümkündür (1983: 103-4).¹⁸

18 Finer, merkezileşip standartlaşmış bir yönetimin veya homojenleşmiş bir kültür, dil ve hukukun varlığına ya da yokluğuna dayanan daha tarihsel bir taramayla oluşturulmuş başka bir tipoloji önerir (1997a: 13).

Michel Foucault 'devlet etkisi' fikri üzerine daha radikal bir tefsir sunar:

Eğer devlet bugün bu durumdaysa, bunu büyük olasılıkla tam da aynı zamanda devlete hem içsel hem de dışsal olan yönetim anlayışına, devletin etkinlik alanına neyin dâhil edilip neyin edilmemesi gerektiğine, neyin kamu neyin özel olduğuna, neyin devletin yetki alanında olup neyin olmadığına ve benzerlerine onay veren yönetim taktiklerine borçludur. Tabii eğer istenirse, devletin sınırları ve devamlılığı yönetim anlayışının genel taktikleri temelinden anlaşılabilir (2007: 144-5).

O halde, devlet idaresi sadece egemen gücün uygulanması ile sınırlı olmayıp, siyasal biçimi siyasal olmayan alanlardan ayıran pratiklere ve buna bağlı bölünmeleri bir arada tutan karmaşık yönetim etkinlikleri sanatına uzanır. Tim Michell (1991) benzer bir noktaya değinir:

Devlet, temelde devlet ve toplum olarak bölünmüş bir dünya görünümünü yaratan işlevsel olarak ayrıntılandırılmış uzamsal sürecin ve zamansal bir düzenlemenin, ayrışma, gözetim ve denetimin bir neticesi olarak ele alınmalıdır. Modern siyasetin özünü oluşturan, bu bölünmenin bir tarafında biçimlendirilip diğer tarafa uygulanan ya da onun tarafından şekillendirilen politikalar değil fakat bu farklılıklar düzeninin üretilişi ve yeniden üretiliştir (1991: 95).

Her iki durumda da devlet idaresi ve yönetme ilkesi için hayati olan, bazı konuların nasıl özel, teknik veya işletmesel olarak (yeniden-) tanımlanarak, şeffaf karar almanın ve müzakereci siyasetin gündeminin dışına çıkarılacağıdır (Miller ve Rose 2008; aynı zamanda bu çalışmada bölüm 7). İlâveten yukarıda da değinildiği gibi, benzer maddi ya da söylemsel sınırlar öyle ya da böyle parçalara ayrılp yeni ortaya çıkan dünya toplumu içerisinde tabakalaşmış bir devletler arası sistem bileşiği yaratarak yerküreyi *farklı devlet* ve toplumlara böler. Devletlerin sınırları

ve zamansal yörüngeleri, ilk ve son kez inşa edilmiş sabitlikler olmadıklarından bunlar değıştikçe siyasal süreçleri ve devletin kapasitesini de etkilerler (Bkz.: Bölüm 5 ve 8).

Son olarak; o kendine özgü Marksist bakış açısından Antonio Gramsci şunu belirtir:

genel Devlet kavramı (Devlet = 'siyasal toplum + sivil toplum olarak ifade edilebileceğı ya da zor ile zırhlanmış hegemonya' anlamında) sivil topluma tekrardan atıfta bulunmayı gerektiren öğeler içerir. (Gramsci 1971: 263 = Q6, §88: 763-4).

Gramsci devleti, devlet *ve devlet-dışı* [nonstate] kurumları ve pratikleri belirli bir ekonomik, siyasal, ve toplumsal proje ve strateji etrafında eklemleyen karmaşık bir toplumsal ilişki olarak ele aldı. O, devlet iktidarı içindeki özel kurum, örgütlenme ve hareketlerin merkeziliğine, siyasal ittifak formasyonlarına ve madun [*subaltern*] güçlerin çözülmesine vurgu yapıyordu. Görünüşte 'özel' oluşumların bir nüfuz alanı olan 'sivil toplum', devletin tümleyici bir parçası, siyaset ve siyasal uygulamaların destekleyicisi oldu. Bu anlayış o zamandan beri 'küresel sivil toplum'a doğru genişletildi.

Yukarıda genel hatları vurgulanan argümanlar üzerine kurulu üç-unsur yaklaşımı, devletin ülkesel çerçevesini sınırlandırıp, devlet ile kurumsal topluluklar, diğer kurumsal yordamlar ve verili bir toplumun gündelik yaşamı arasındaki ayrımı yeniden tanımlayan söylemsel *ve* maddi pratiklerin rolü *vurgulanmaksızın* desteklenemez. Bu vurgu, aynı zamanda devletin doğasını ve devlet iktidarının amacını tanımlamak için de uygun bir yoldur. Bu konuyla ilintili olarak topraksal sınırlamalara ilişkin konuyu 8. Bölüm'de zaten ele aldım. Burada, yukarıda belirtilen siyasal biçim ile bir veya daha fazla anlamda - siyasal olmayan alan arasındaki bölünme ile bu bölünmenin bir veya diğer tarafında konumlanmış toplumsal ilişki ve sorunları da içeren ayrım çizgisi üzerine ilave yorumlarda bulunacağım. Siyasal olmayan, siyasal

alanın *dışında* bulunan, devlete karşı toplum, kamuya karşı özel gibi işaretlenip tanımlanmamış bir tortu veya kendi kurumsal düzeneği ve işleyiş mantığı ile özneleri ve pratikleri olan (dinsel, ekonomik, hukuki eğitimsel veya bilimsel alanlar gibi) açıkça belirlenip tanımlanmış alanlar içerebilir. Bu türden ayırım çizgilerinin varlığı, bazen peşinen kabullenilseler de, doğal değildir: Kontrol altına alınmalı ve siyasallaştırılıp yeniden etkin hale getirilebilinmeli. Bunun gibi, siyasal ve siyasal olmayan alanlar arasındaki ayırım çizgisini yeniden tanımlama girişimleri, neyin belirlenmemiş alana ait olduğu ya da daha belirgin olarak söylenecek olursa, olumlu anlamda sınırlandırılmış verili bir siyasal alanın içine neyin dâhil olduğu konusundaki tartışma ve çekişmeler ateşleyebilir.

Bu, yönetmenin hudutlarını siyasal olmayan alanların içine doğu genişletip bu alanları siyasal etmenlere, çıkarlara, değerlere ve güçlere tabi kılarak siyasallaştırma (hatta siyasallaşma bile denilebilir) mekânını yaratır. Tam tersine, siyasetten arındırma [*depolitization*] bu sınırları, kutsallaştırma, piyasalaştırma, hukuksallaştırma, bilimselleştirme (uzmanlaşım) veya Foucaultcu terimlerle, disiplin veya yönetsel pratikler yoluyla siyasal olmayanı hükümetin denetim ve gözetimi altına sokarak [*governmentalization*] ve kendisini yetkilendirerek [*self-responsibilization*] geriye saracaktır. Ancak bu süreç, eğer siyasal ve siyasal olmayan alanlar arasındaki ayırım çizgilerine ve olumlu anlamda sınırlandırılmış verili bir siyasal alanın içine neyin dahil olduğu neyin olmadığına ilişkin tartışma ve çekişme alevlendiğinde geri tepebilir (Krş.: Jessop 2014b).

Devletin söylemsel, yapısal, teknik ve failer açısından ilişkili olduğu ekonomi, aile, din, spor, sanat veya 'sivil toplum' gibi diğer kurumsal düzeneklerden hiçbiri (en azından varsayımsal olarak) devlet tarafından oluşturulmuş ve dolayımlanmış süreçleri dışlamaz. Umumiyetle, siyasal mücadele bu alanlardan ve bu alanlarla ilintili mücadele biçimlerinden görece bağımsızdır

ve devlet kendine has kaynak ve kapasitelere sahip olduğundan, bunların işleyiş ve yeniden-üretimini kolaylaştırabileceği gibi, tam tersine aynı zamanda engelleyebilir, zayıf düşürebilir veya tahrip edebilir. Bu özerkliğin ortaya çıkma tarzı, yeniden-şekillenen bir dünya toplumu içindeki farklı düzenek veya sistemlerin bütünleşme derecesi, aynı çizgideki toplumsallaşma biçimlerine, bölünerek farklılaşmaya, merkez-çevre ilişkisine, işlevsel olarak farklılaşmış toplumlara göre değişir. Aynı özerklik, devlete karşı mücadele yürütmek için bir araya gelmiş değişik toplumsal güçleri de motive eder veya bu güçlerin belirgin özelliklerinin bir kısmını veya tamamını kendi maddi ve manevi çıkarları içerisinde dönüştürmeye çalışır (bir sonraki bölüme bkz.).

Devletin Dört-Unsurlu Bir Tanımı

Bazı okuyucular bu dört unsurlu akıl yürütme çizgisini reddedebilirler veya bunu yapmasalar bile en azından, bunun 'devlet kuramı' geliştirme girişimlerinin geçerliliği konusunda şüphe uyandıracağı endişesine kapılabilirler. Eğer teorik olarak genel kabul görmüş bir devlet açıklaması girişimi, devletin kurumsal bir bütünlükten çok daha fazlası olarak ele alınması gerektiğine işaret ediyorsa, bu kaygılarda haklılık payı vardır. Fakat bu üstesinden gelinemez bir problem değildir. Dolayısıyla ilgiyi acilen diğer meselelere çevirmek yerine, devletin genel bir tanımını sunup ardından da dal budak salmış halinden bazıları- nı ele alacağım. Benim devlet sistemi ve devlet fikri üzerine görüşlerim göz önünde bulundurulduğunda, konvansiyonel olarak tanımlanmış devletin üç ana unsurunun yanı sıra, herhangi bir genel tanımlamanın dördüncü unsur olarak devlet söylemine veya siyasal tahayyüllere işaret etmesi gerektiği söylenebilir. Benim değerlendirmem şudur:

Devlet aygıtının çekirdeğini verili bir ülkesel alanda [*Staatsgebiet*], toplumsal olarak belirlenmiş işlevi, ortak çıkarlar, genel

irade veya bu topraklar ile özdeşleştirilip tahayyül edilmiş siyasal bir topluluk [*Staatsidee*] adına toplumun üyeleri üzerinde kolektif olarak bağlayıcı olacak kararları tanımlayıp uygulamak olan [*Staatsvolk*] nispeten birleştirilmiş toplumsal olarak düzenlenmiş stratejik olarak seçilmiş topluma gömülü kurum ve örgütler [*Staatsgewalt*] oluşturur (Jessop 1990: 341'den uyarlanmıştır).

Bu tanımlama devleti, en kapsayıcı özellikleriyle belirli bir siyasal yönelime sahip belirli bir makro-siyasal örgütlenme biçimi olarak teşhis ederken, onun aynı zamanda siyasal alanına ve hatta daha geniş anlamda toplumla olan bağına da işaret ediyor. Yine bu tanımlama belirli devlet ve siyasal rejimler üzerine yürütülen araştırmalara olduğu kadar devletlerin ortaya çıktığı, geliştiği, krize girdiği ve dönüştürüldüğü koşullar üzerine çalışmalara da rehberlik edebilir. Genel irade ve ortak çıkar gibi devlet sisteminin temel özelliklerine değinen iddialar ve bu iddialar marifetiyle devleti doğrudan siyasal tahakküm ve şiddete dayalı baskıdan ayıran çalışmaların kalbinde yer alan siyasal söylemin içerdiği çelişki ve ikilemleri de ortaya koyar. Bu tanımlama altı niteliği vurgulamayı gerektirir:

1. Devlet bütünlüğünün merkezinin üstünde, etrafında ve altında, bu merkezin bütünlükle ilişkisi belirsiz olan kurum ve örgütlenmeler yer alır. Devlet sistemleri toplumdan tam anlamıyla hiçbir zaman ayrışamadığından, aralarındaki kurumsal sınırlar daima tartışmaya açıktır. Bu hiçbir zaman tam bir kapanımı asla gerçekleştiremedikleri anlamına gelir; ve bu da kurumsal bütünleşmeye yönelik her türlü çabayı çetrefilli hale getirir. Ayrıca, devlet sistemlerinin faaliyetleri toplum içine dağılmış halde bulunan fakat devletin merkezinde eşgüdümlenen, gerçeklikten çok niyet ve arzu içeren mikro-siyasal pratiklere dayanır. Devlet sistemleri devletlerarası alanda ortaya çıkan devlet benzeri kuramlarla da bağlantıya geçerler.

2. Bu kuram ve organizasyonların doğası, birbirleriyle bütünsel eklemlenmelerine, toplumun en geniş kesimiyle bağlantılarına ve bütün bunlar da toplumsal formasyonun tarihi ve doğasına bağlıdır. Örneğin kapitalist devlet tipi, feodal olandan farklı olduğu gibi kapitalist toplumlarda görülen rejim biçimleri de değişir. Burada devletin çok-biçimliliğine ilişkin soru hayati önem taşır. Bu tür ayrımlar, tarihsel sosyolojinin ve karşılaştırmalı hükümet sistemleri disiplinlerinin ilgilendiği konulardır.
3. Bir devletin toplum içindeki siyasal işlevlerinin doğasına dair toplumsal kabul, normal devletlerin tanımlayıcı özelliği olmasına rağmen, bu kabulün içinde kuramsallaştığı dışa vurulduğu biçimler değişiklik gösterir. İçerikleri bir anlamda siyasal olarak geçerli söylemler, tahayyüller ve projeler aracılığıyla kurulduğu için bu işlevleri 'toplumsal olarak kabullenilmiş' biçiminde adlandırıyorum. Tekil devletlerde dahi devletin görevleri ve geniş toplumsal kesimlere desteği üzerinden kurgulanan karşılıklı muhaliflik çerçevesinde genel kabul görmüş olan birkaç siyasal tahayyül bulunur. Bu yönetim, siyaset ve kamu politikaları bağlamındaki üçlü ayrımın özellikle yankı uyandırdığı noktalardan biridir. Ayrıca bekleneceği gibi, bu konular doğrudan hâkimiyet ve ideoloji eleştirisiyle ilgilidir.
4. Zor, devletin *nihai* yaptırımıyken, bir devlet, tasarrufunda olan maddi ve sembolik olan diğer müdahale araçlarına da sahiptir. Bunların eklemlenişi ve yayılışı, çeşitli çatışma ve ikilemler içerirken önemli stratejik sorunlar da doğurur.
5. Her ne kadar ikisi bazen gündelik söylem ve kuramsal çalışmalarda aynı cümle içerisinde birleştirilip kullanılsa, da ortak çıkar ve genel irade, devlet fikri ile uyumlu bir şekilde yönetilen toplum fikri, devletten daha fazla

deneysel olarak verili değildir.¹⁹ Toplumun sınırları ve kimliği sıklıkla devletin sınır ve kimliğinin oluşturulduğu benzer süreçler aracılığıyla oluşturulur. Bu *Staatsvolk*'u tanımlayıp biçimlendirmenin anahtar veçhesidir (Bölüm 6). Yeri gelmişken, bu bağlamda ele alınan devlet fikri ve devlet projesi devlet otoritesinin genel meşrulaştırılmasına değil (örneğin Weberci terminoloji ile akılcı-yasal ve bürokratik) fakat belirli dönemlerde toplumun geniş kesimi için devletin doğasının ve amacının ne ifade ettiğini ortaya koyan politik tahayyüllere işaret eder.

6. Ortak çıkar veya genel iradeye dair siyasal retorikğin öne-receği ne olursa olsun, tanımlamaya yönelik girişimler stratejik olarak yanlı, yapısal ve söylemsel alanda ortaya çıktığı ve çıkarlar ile değer ve düşüncelerin farklılık gösteren eklemlenmesini ve kümelenişini içerdiği süreç, daima hayali kalacaktır. Ortak çıkar veya genel irade daima asimetriktir, ötekileştiricidir veya bazı çıkarları tanımlarken onu diğerleri aleyhine ayrıcalıklı kılar. Hiçbir zaman bütün olası özel çıkarları sarmalayan bir genel çıkardan bahsedilemez (ayrıca 4. Bölüm'e de bkz.). Bu, Abram'ın "devlet fikri" kavramına yansımaktadır ve Ideologiekritik'in gelişimine uygun bir alandır.

Geçici Sonuçlar

Şimdiye kadar tartışılanlardan dört geçici ders çıkarılabilir. Birincisi, devlet kuramının büyük babalarının fiilen var olan devlet sistemleri karmaşıklığına odaklanılmasına ve devleti bir tahakküm sistemi olarak kabul eden devlet düşüncesinin kafa karıştırıcı rolünün kabullenilmesi önermesine yaslanmama izin verin. Bu terimlerle bakınca, devlet kuramının amacı devletin üzerindeki giz perdesini kaldırmak, veya Michel Foucault'nun

19 İkinci durumda 'yöntembilimsel milliyetçiliğe' yol açar.

deyimiyle egemen devleti, siyasal analizdeki ayrıcalıklı konumundan söküp atarak 'kralın kafasını kesmek' olmalıdır (1980: 121). Bu sonuç, ikinci olarak, tarihsel semantiği, tahakküm ve ideoloji eleştirisi ile bir arada içeren devlet ile eleştirel bir meşguliyetin zeminini hazırlar. Üçüncü hazırlık dersi, devletin, unsurlarından veya olası kristalleşme biçimlerinden sadece bir tanesine yoğunlaşarak değil, farklı bakış açılarından ve sorun-sallardan yola çıkılarak en iyi analiz edilebilecek karmaşık ve çok-biçimli bir gerçeklik olduğudur. Bununla beraber, ki bu da dördüncü ders, kavramsal bir bataklığa gömülü kalmaktansa analizi ileriye taşımak için, önsel bir devlet tanımına ihtiyacımız var. Yukarıda verilen dördümlü tanımlama, analiz için bir başlangıç noktası sağlayabilir, ancak son nokta olmamalıdır.

Bu analizi daha da belirginleştirmek için, bir kavramlar hiyerarşisi geliştirebilmek mümkündür: Bu hiyerarşi, soyut ve biçimsel devlet olma kavramından başlayıp daha yüksek düzeyde belirginleşmiş siyasal rejime doğru hareket edecektir. En soyut düzey, devletin kökensel unsurlarını bir siyasal örgütlenme biçimi olarak tesis eden bir düşünce biçimi gerektirir. Bu hem devlet formasyonu tarihi hem de karşılaştırmalı analiz açısından açıklayıcı olabilir. Devlet-olma durumu kavramının altında, örneğin, baskın üretim tarzı veya toplumsal örgütlenmenin ana dayanak ilkesine göre birbirinden ayırt edilen farklı toplumsal formasyon tipleri ile ilintili farklı devlet tipleri yatar. Devamında belirgin tarihsel biçimlerin değişkeleri tasvir edildikten sonra, istisnai ve normal devlet tiplerini²⁰ bunların değişmiş biçimlerinden ayırabiliriz (Bölüm 9). Bir başka adım, farklı rejim türlerini, temsil tarzlarının belirli eklemlenmesi, içsel mimari, müdahale biçimleri, toplumsal temelleri, devlet projeleri ve hegemonik tasarımları açısından ayırt etmek olabilir (Bölüm 3).

Bu türden bir kavramsal hiyerarşi, devleti toplumun genel istencinin vücut bulmuş halinden ziyade bir tahakküm makinesi

20 Normal ve istisnai hal verili devleti tipi ile ilgilidir: kapitalist devlet tipinde normallik, demokratik cumhuriyet biçimleriyle özdeşleştirilir (Bkz.: Bölüm 7).

olarak gören tarih-aşırı anarşist devlet eleştirisinden, bir ekonomik kriz durumunda büyük finansal kuruluşları kurtarmak için yürürlüğe sokulan politikalar ile ulusal çıkar ve devletin sağlam mali yapıyı sürdürme sorumluluğu adına halka dayatılan tasarruf uygulamalarına yönelik politikalara kadar uzanan devletin, devlet fikrinin ve devlet gücünün farklı genelleme düzeylerinde eleştirisine de olanak sağlar. Devlet analizine tekil bir tanımın sağlayacağından daha iyi bir temel de oluşturan bu kavramlar hiyerarşisi ve bir değişken olarak devlet olma durumunu araştırmak için bulgusal bir yöntem sağlayan bu yaklaşım ilerleyen birkaç bölümde ele alınacak.

3

BİR TOPLUMSAL İLİŞKİ OLARAK DEVLET

Bu bölümde devleti ele alan stratejik ilişkisel yaklaşımın ayrıntılı bir değerlendirmesi yapılacaktır. Stratejik ilişkisel yaklaşım, odak noktasını devletten, devlet iktidarı başlığına kaydırırken devletin toplumsal bir ilişki olduğu yönündeki muammalı iddiaya yaslanmaktadır. Ve bu iddia, devletin verimli bir şekilde aşağıda verilen terimlerle analiz edilebileceği iddiasında bulunan, görünürde ödünç kavramlarla oluşturulmuş altı cümleden oluşan bir 'devlet' tanımını içeren önermeye çevrilebilir: (1) devlet iktidarının yürütülmesi (2) kurumsal ve söylemsel olarak dolayımlanmış bir yoğunlaşma, bir yansıma ve kırılma olarak devlet (3) güçler dengesinin bir değişkeni olarak devlet, (4) yönetim, siyaset ve kamu politikalarının içerik biçim ve amaçlarını etkilemek için çabalayan devlet (5) belirli konjonktürlerde beliren fırsatların ve kısıtlamaların değişken bir karışımı olarak dikkat çeken devlet, (6) geniş doğal ve toplumsal çevre ile bağlantıya giren devlet. Bu aşırı yoğunlaşmış öneri paketini açımlayarak, onun bulgusal değerini göstermeye çalışacağım, bu bölüm dört-unsur yaklaşımı açısından bakıldığında, esasen devlet aygıtı ve devlet fikri ile ilgilenirken, diğer unsurlar sonraki bölümlerde daha detaylı ele alınacak.

Stratejik-İlişkisel Yaklaşım

Entelektüel olarak en verimli yıllarını savaş sonrasında Paris'te geçirmiş olan Yunan asıllı siyaset kuramcısı Nicos Poulantzas, diğerlerinin yanı sıra Karl Marx ve Antonio Gramsci'nin çalışmalarını geliştirerek, devlet çalışmalarında karşılaşılan

zorluklara mevcut ana akım yaklaşımlardan daha iyi bir yanıt önerdi. O, bu çözümü iki savaş arası yılların İtalyan faşizmi ve Alman nasyonal sosyalizmi üzerine yaptığı tarihsel yorumdan ve 1970'lerin ortalarında eş zamanlı olarak çöküşe geçen İspanya, Portekiz ve Yunan askeri diktatörlükleri üzerine girdiği analizlerden çıkardı. Poulantzas devletin, en iyi, bir toplumsal ilişki olarak inceleneneğini savundu. Bu iddia, ister bir şey (ya da, daha iyisi, kurumsal bir bütünlük) olarak ister bir özne (ya da, daha iyisi, belirli politik kapasite ve kaynakların muhafaza alanı) olarak olsun, devletin ne edilgin bir araç ne de tarafsız bir aktör olmadığını imâ eder. Bunun yerine, *"devlet de 'sermaye' gibi... bir güçler arası ilişki ya da daha iyi bir ifadeyle zorunlu olarak devlet içinde belirli biçimde ifade edilen sınıflar ve sınıf bölünmeleri (fraksiyon) arasındaki bu güç ilişkisinin maddi yoğunlaşmasıdır"* (Poulantzas 1978: 128-9). Devletin sınıf karakterine dair ilgisini yansıtanın ötesinde daha genel bir güce sahip olan bu değerlendirme, devletin bazı fail ve çıkarları diğerlerinin üzerinde öncelikli gördüğüne dair içsel eğilimlere sahip olduğunu varsayar. Ancak bu eğilimlerin hayata geçirilip geçirilmeyeceği, ne sıklıkta, ve nasıl geçirileceği değişen güçler dengesine, bu güçlerin strateji ve taktiklerine bağlıdır. Poulantzas, toplumsal çatışma ve çelişkilerin devlet içinde, onun belirli örgütlenme ve işleyiş biçimlerini yansıtan yollarla da olsa, yeniden-üretildiğini de ekler (Poulantzas 1978; yorum için bkz.: Jessop 1985; Wissel 2007; Bretthauer ve d., 2011).

Bu çalışmanın yazarı, devlet kuramı alanına ve daha genel olarak yapı ve fail sorunsalına getirilmiş bu kendine özgü bakış açısını stratejik-ilişkisel yaklaşım (bundan sonra SİY) olarak tanımlıyor (Jessop 2007b). Benim dışımda diğerleri, özellikle de İngiliz siyaset bilimci Colin Hay de SİY yaklaşımı ele almış, uygulayıp kullanmıştır (Hay 1995, 2002; Brenner 2004; Heigl 2011; Clark ve Jones 2012; Valler, Tait ve Marshall 2013; Boukalas 2014a). SİY'i kullananlar devletin 'özünü' kavrama teşeb-

büslerini reddedip, bunun yerine onun değişen biçim, işlev ve etkilerini araştırmada kullanışlı kuramsal ve yöntemsel araçlar üzerinde durmayı amaçlarlar. Devleti maddi, tümleşik bir şey veya birleşik bir özne olarak göz önüne almak yerine, SİY bakış açısını sadece devlet aygıtına değil, fakat aynı zamanda devlet sistemi içinden, onun aracılığıyla veya ona karşı kendi kişisel çıkarlarını ilerletmeye çalışan değişen güç dengelerinin olumsal bir dışavurumu olarak *devlet iktidarının* uygulama ve sonuçlarını da kavrayacak şekilde genişletir. Siyasal ya da siyaseten anlamlı ve geçerli mücadeleler, daima yanıltıcı olan ortak çıkar üzerine konsensüsün yönlendirdiği tartışmalardan, açık sistematik kanlı iç savaflara veya soykırım eylemlerine kadar geniş bir aralığa yayılmış birçok biçim alabilir. Güç dengelerinin değişimi, kurumsal, söylemsel ve yönetsel teknolojiler aracılığıyla dolayım lanırken, daha geniş bir siyasal sistem içine gömülü ve toplumsal ilişkiler tarafından sarmalanmış belirli kurumsal yapılar ve devlet aygıtı işleyişi tarafından koşullanır. Devlet kapasitesinin etkililiği, devletin biçimsel sınırlarının ötesinde faaliyetinde bulunan ve etkililiği katlayan olarak hareket eden veya tersine devletin müdahalelerini saptıran, bozan ya da engelleyen güçlerle olan bağlantılara dayanır.

Devlet sisteminin yapısal olarak kayıtlanmış stratejik seçiciliği ile değişik stratejiler ile donanmış rekabetçi güçlerin etkileşimi bir 'devlet etkisi' yaratır (Jessop 1990: 9; krş.: Mitchell 1999; Foucault 2007; Bourdieu 2014). Bu yaklaşımın geliştirilmesi, Abrams'ın devlet sistemine ilişkin argümanlarının yorumlanıp detaylandırılmasına ve bir tahakküm sistemi olarak devleti yanlış tanıyan ya da yanlış tanımlayan farklı tipten bağlantıların gözler önüne serilmesine yardımcı olabilir. Böylesi bir yaklaşım ayrıca, bir devlet kuramı içinde izlenecek yol veya bu yolu oluşturma sorunları etrafında dönen tartışmaya yapı-fail diyalektiği izleği yaratarak bir yol da sunar.

Kendi-tanımını, yapı ve failin ilişkisel terimlerle yeniden ifadelendirilmesinden türeten SİY, eylemin stratejik bağlamının ve

eylemlerin dönüştürücü gücünün önemini vurgular. Bu terimlerle, yapı, faile göre değişen ayrışık değerdeki türevsel kısıtlılık ve fırsatlardan oluşur; ve tersinden, fail yapıya olduğu kadar içerdiği aktörlere göre değişen stratejik kapasitelere bağlıdır. Bu birbirini tamamlayıcı ifade çifti, yapıyı bütün failleri için kısıtlayıcı veya kolaylaştırıcı gören daha alışlagelmiş ana akım yaklaşımla çelişebilir. SİY, sınırlılık ve fırsatların kafa karıştırıcı kompozisyonunun sadece belirli güçler tarafından, özgül bir zaman diliminde özgül çıkarları yürütmek için yürürlüğe sokulan, her biri kendi çıkarlarını spesifik stratejiler yoluyla yürütmeye çabalayan bir başka güçler kümesi ile irtibatlı özgül stratejiler aracılığıyla anlaşılabilirliğini özellikle vurgular. Bu, siyasal açıdan ilgili (kolektif ya da bireysel) aktörlerin, bir eylem şekli seçerken 'stratejik bağlam' analizine girerek bu ayrıcalıklı imtiyazları hesaba katıp katmadıklarının -katıyorlarsa bunu nasıl yaptıklarının- göz önünde bulundurulmasına bir çağrıdır. Bir diğer deyişle, failler, mevcut durumu farklı uzam-zamansal eylem kapsam alanlarındaki olası değişimler üzerinden değerlendirmenin tersine ne ölçüde rutine göre veya alışkanlıkla hareket ederler?

Yapılar *mutlak anlamda sınırlandırıcı* olmaktan ziyade yalnızca *stratejik* olarak seçici oldukları için, bu yapısal sınırlılıkları bastırarak alt edecek veya yıkacak faaliyet alanları da mevcuttur. Benzer şekilde, öznelere asla bütünleşik olmadıkları, asla kendi stratejik eylemlerini etkileyen koşulların bütünüyle ayırında olmadıkları, asla bütünüyle stratejik düşünme ve öğrenmeyle meşgul olacak donanıma sahip olmadıkları için, stratejik hedeflerine büyük ölçüde ulaşacaklarının garantisi yoktur. Nitekim çoğu özne için bu mümkün görünmez. Buna ek olarak, belli güçlerin aidiyetlerinde, çıkar, kaynak, amaç ve taktiklerindeki değişim, belli yapılarla bağlantılı ortaya çıkan sınırlılık ve fırsatları da tadilata uğratar. Devlet tarafından tesis edilmiş stratejik alanlarda iş gören hesap yapan öznelere, geçmişin müdahaleleri yoluyla olduğu kadar, kısmen mevcut devletin stratejik seçici-

liğı (temsil biçimleri, içsel yapı, ve müdahale biçimleri) aracılığıyla da inşa edilmişlerdir. Ben kısacası bunu devlet sisteminin altı boyutu ve onun daha geniş toplumsal düzen içine gömülülüğüyle ilişkilendireceğim. Devlet alanında görülen mevcut gerilim ve açmazlar, kısmen geçmişe ait stratejik modeller ile (başarılı olsun ya da olmasın) devletin dönüşümü için uyarlanan stratejiler arasındaki etkileşimin bir sonucudur.

Burada bir yordam [*path*] bağımlılığı ve yordam planlanması sarmalı işler. Belirli yapıların ve stratejik tutum değişikliğinin yeniden örgütlenmesinin önündeki fırsatlar, yapısal olarak tes-cillenmiş stratejik seçiciliklerdir. Örneğin stratejileri, eylemin çeşitli uzamsal ve zamansal yörüngeleri üzerinden yürütmek ve farklı bağlamlardaki toplumsal güç kümelerini, belirli devlet yapıları içinde kayıtlı sınırlılık ve fırsatları bertaraf etmek ya da tadilata uğratmak için harekete geçirmek zorunlu olabilir. Zamanla, tepkisel olarak yeniden-örgütlenmiş yapılar ve kendi kendini tekrarlayarak seçilen strateji ve taktikler, görece istikrarlı bir düzen oluşturmak için birlikte evrilir. Fakat bu istikrar büyük oranda sorunları kaynağından başka yere kaydırarak veya geleceğe öteleyerek koruyan kurumsal ve uzam-zamansal bir sabitlikler bütününe dayanmalıdır (Bölüm 4 ve 7).

Güçler dengesi, ekonomide, devlet ve daha geniş toplumsal formasyon içindeki stratejik alan kaymalarına olduğu gibi, belirli güçlerin örgütlenmesi, stratejileri ve taktiklerindeki değişimlere de ayak uydurur. Verili bir devlet tipi, devlet veya rejim biçimi, devleti ele geçirmek için yürüttükleri stratejiye bağlı olarak bazı güçler için diğerlerinden daha erişilebilir olacaktır. Bu da, örneğin devlet tipine göre (feodal devlete karşı kapitalist devlet), devlet biçimine göre (mutlakiyetçi, liberal, müdahaleci), siyasal temsil tarzına göre (demokratik olana karşılık despotik), siyasal rejime göre (askeri, faşist veya bürokratik), özgül bir siyasal paradigma açısından (Keynesçi talep yönelimli, neoliberal arz yönelimli politikalar) ve benzerleri gibi devlet-olmanın de-

ğişik biçimlerinin analizini gerektirir (Jessop 1982, 1990, 2007b). Devletin tarihsel ve biçimsel inşası her zaman geçmiş mücadelelerden kaynaklanır; bu mücadeleler içinde ve aracılığıyla yeniden-üretilip dönüştürülür.

Kendi içinde ve dışındaki farklı toplumsal güçlere eşit olmayan değişimler sunan bir güç merkezleri ve kapasiteleri bütünlüğü olarak devlet güç uygulamaz. Bir başka deyişle, iktidarı bu şekilde kullanan devletin kendisi değildir. Bunun yerine onun (çoklu) iktidarı değişen siyasetçi kümeleri ve devletin özgül bir alanında konuşlandırılmış çalışanlar tarafından özgül konjonktürler için harekete geçirilir. Her ne kadar “içerdekiler” devlet iktidarının uygulanışının anahtar oyuncularını olsalar da, daima verili bir devletin içinde ve bu devletin ötesindeki geniş bir güçler dengesi ile ilişki içinde hareket ederler. Devletin kendisini hesaba katmadan güç kullanan devlet yöneticileri üzerine konuşmak, devlet sisteminin ve onun ayırt edici kapasitelerinin hayli ötesine uzanan karmaşık bir toplumsal ilişkiler setini maskeler. Resmi olarak isim atfedilmiş görevli ve kuramlara sorumluluk verilmesinin yolunu açan modern devlet iktidarının anayasallaşıp merkezileşmesi, siyasal aktörleri seçimler veya diğer ortamlar yoluyla sorumluluk altında tutmak için kullanışlı olabilir; fakat devletin içinde ve ötesinde devinen karmaşık ve dolaylı iktidarı da yanlış aksettirir. İktidarın müphemliği ve karamsarlığı sıklıkla devlet yöneticilerinin kendileri tarafından dile getirilir. Bazen, gururla girilip gerçekleştirilmiş bir genel stratejik hatta veya özgül bir politik uygulamaya sahip olmaksızın kaynaklı övgü talep ederler. Başka zamanlarda, devlet eylemleri ve bunların sonuçlarının sorumluluğunu güle oynaya, iktidar mücadelesi içindeki diğer toplumsal güçlerin (veya zorunlu nedenlerin) üzerine yıkmaya çalışırlar.

Devlet güçlerinin (ve bazı ilişkili yükümlülükler, kırılganlıklar, kudretsizliklerinin) nasıl ve nereye kadar yaşama geçirileceği devletin içinde ve ötesine konumlanmış toplumsal

güçlerin eylemlerine, tepkilerine ve birbirleriyle etkileşimlerine bağlıdır. Bunlar da sırasıyla devlet ile onun kuşatıcı siyasal sistemi arasındaki yapısal bağlara, devlet yöneticileri ile diğer toplumsal güçler arasında stratejik bağlantılara ve karmaşık karşılıklı bağımlılık sarmalı ile en geniş ortamda devlet ve siyasal sistem arasındaki bağlantıyı sağlayan toplumsal iletişim ağlarına bağlıdır.

Bu konuları ele almak devlet aygıtlarını ve iktidarını analiz etmede stratejik kavramlara ışık tutar. Toplumsal çelişki ve siyasal mücadeleleri olduğu kadar devletin kademe ve bölümleri arasındaki içsel çatışma ve çekişmenin varlığı göz önüne alındığında, devletin bütünleşik bir siyasal güç olarak hareket etme kapasitesine kadar böyle davranabilirse- görece uyumlu (ve bütünleşik) devlet projesinin devlet aygıtlarını nezdindeki geniş çaptaki kabulüne bağlıdır. Eğer, devlet iktidarlarının uygulanışında kapsayıcı bir stratejik çizgi ayırt edilebilirse, bunun nedeni, Michel Foucault ve Nicos Poulantzas'ın vurguladığı gibi, devlet sisteminin seçiciliği sayesinde sağlanan stratejik eşgüdüm olacaktır. Poulantzas buna, ayrıca devletin biçimsel yapılarını yatay kesip bütünleştiren ve sivil toplum ile irtibatlandıran paralel iktidar ağlarını da ekler (Foucault 1980, 2007; Poulantzas 1978; ayrıca gelecek bölüm ve 9. Bölüm'deki 'derin devlet' üzerine görüşler ile karşılaştır.).

Kapitalist toplumda devletler için geçerli stratejik kavramlar şunlardır: Ekonomik kalkınmayı ve özellikle kapitalist bağlamda ortalamanın üzerinde rekabet ve kâr getirecek değişken birikimi yönlendirecek devlet-sponsorluğunda yürütülen ve başka yerlerden kaynaklanabilecek *ekonomik stratejiler*, devletin kurumsal bütünlüğünü yaratıp yeniden-üretecek *devlet projeleri*; ve toplumun yaygın kesimi için devletin doğası ve amacının ne ifade ettiğine dair *hegemonik tasarımlar*. Bu kavramlar, geniş teknolojik, ekonomik, hukuki-siyasal ve toplumsal tahayyüllerden çıkarsanmış unsurların belirli eklemlenmelerini içerir ve başa-

rıları, verili bir toplumsal formasyonun derinlerindeki yapı ve mantıkların tamamlayıcı olmalarına ve aynı zamanda dünya pazarı, devletlerarası sistem ile dünya toplumunun içine yayılmalarına bağlıdır. Bu gibi strateji, proje ve tasarımların başarılı olma olasılıkları baskın kurumsal düzenekler ve yaygın güçler dengesiyle olduğu kadar yeni ittifaklara, stratejilere ve uzam-zamansal düzlemlere yol açabilecek konjonktürel fırsatlara iştirak eden devasa yapısal sınırlılıklara göndermede bulunduğu yerlerde yüksektir. Kuşkusuz, diğer toplumsallaştırma ilkeleri veya toplumsal güç kümeleri, kimlikler, maddi ve manevi çıkarlarla bağlantılı ele alınabilecek pek çok başka strateji ve tahayyül çeşidi vardır.

Aslında, her ne kadar bu yaklaşım ilk olarak devlet ve siyasal güçler dengesi yoluyla dolayımlanmış siyasal sınıf tahakkümüne istinaden geliştirildiyse de, oldukça yararlı biçimde diğer toplumsal tahakküm biçimlerine doğru genişletilebilir. Bunlar, -çoğu ele alınıp incelenmiş olmaktan uzak- cinsiyet, etnik yapı, 'ırk', kuşak farklılığı, din, siyasal dizilim veya bölgesel konumlanış gibi biçimleri içerir. Aslında, somut, karmaşık fenomenleri layıkıyla açıklayıp kuramlaştırmak için, diğer referans noktalarına ve açıklama ilkelerine yönelmiş bir ilgiye ihtiyaç duyulmaktadır. Devleti bu yolla ele almak, devletten hâsıl olmuş ve devletin dolayımладыığı yapı ve süreçleri dışlamaz, aslında onları varsayar.

Bu açıklamayı belirli siyasal dönemlerin, aşama veya konjonktürlerin detaylı analizi için kullanacak biçimde dönüştürmek için ihtiyacımız olan bununla ilişkili üç moment üzerine çalışmaktır: (1) güçler dengesini yansıtan ve ayarlayan, uzam-zamansal olarak belirli bir 'stratejik seçicilik' kalıbı ile donanmış karmaşık bir kurumsal bütünlük olarak devletin tarihsel ve resmi kuruluşu; (2) siyasal güçlerin belirli bir konjonktür içerisinde tarihsel ve somut kurulumu ve örgütlenişi ile bu güçlerin bir bütün olarak devlet aygıtı içerisinde kayıtlı stratejik seçicilikleri-

ne yanıt olan ve bu seçiciliği yansıtan stratejileri; (3) bu güçlerin stratejik olarak seçili söz konusu alan üzerinde veya acil hedefleri belli bir perspektifle takip ederken veya güçler dengesini değiştirmeye ya da devleti ve onun temel stratejik seçiciliklerini dönüştürmeye çalıştıklarında girdikleri etkileşim. Devletin inşası konusu 5. Bölüm’de irdeleneceğinden şimdi devletin tarihsel ve somut örgütlenişi üzerinde durulacak.

Devletin Boyutları

SİY’i geliştirmek için, en temel devlet biçimlerinden özgün konjonktürlerdeki belirli rejimlere doğru devletin altı boyutu üzerinde durmak yararlı olacaktır (Bkz.: Tablo 3.1). Bu boyutlardan üçü, esas olarak formel kurumsal görünüşlerle ilgili olup, siyasal temsil tarzları ile bu tarzlar üzerinden devletin kurumsal bir bütünlük olarak yatay-dikey düzlemlerde ve iki düzlem arası eklemelenmesini, diğer devletlerle ilişkiler, sınırlar ve devlet müdahalesi mekanizmaları ile tarzlarının kapsamlı eklemelenişini içerir. Kendi stratejik seçiciliğine sahip her bir boyut, analitik olarak belirgin biçimde ayrı dururken, ampirik olarak örtüşmüşlerdir. Diğer üç boyut, devletin söylemsel ve eylem-yönelimli taraflarıyla ilgilidir ve devletin biçimsel özelliklerinin ötesine geçip ona içeriksel ve stratejik anlamını verir. Dördüncü boyut, devletin desteklenmesinde istikrarlı bir öz sağlayan toplumsal temeller ile başlıca maddi veya sembolik yararlanıcılarını ya da her ikisini birden kapsamına alır. Diğer iki boyut ise, devletin içsel bütünlüğünü ve çalışma tarzını (politika oluşturma tarzları gibi) sağlayan ‘devlet projesi’ ile devletin doğasını ve amaçlarını, daha geniş bir toplum veya evren çerçevesinde tanımlayan hegemonik tasarımdan oluşur. Son iki boyut toplumun entegrasyonu ve içsel bütünlüğünü koruma sorumluluğuyla donanmış olan devletin aynı zamanda verili bir toplumdaki (kendi problemleri birliği ile) birçok kurumsal düzenekten sadece biri olması durumunu gösteren parça-bütün paradoksu ile ilgilidir.

Tablo 3.1 Devletin altı boyutu ve bunların kriz eğilimi

Boyut	Tanım	SİY'in Kuramsal Değeri	Krizin Boyutları
Üç Biçimsel Boyut			
Temsil tarzı	Bu, toplumsal güçlerin devlet aygıtlarına ve onun kapasitelerine erişimini sağlar	Devlete erişimde eşitsizlik Devlete karşı uzaktan direnme kabiliyetinde eşitsizlik	Temsil krizi
Eklemlenme tarzı	Devletin bölüm ve düzlemlerinin kurumsal mimarisi	Karar verme, yapma ve uygulama kapasitesinde eşitsizlik	Kurumsal entegrasyon krizi
Müdahale tarzı	Devletin içine ve dış çevresine müdahale tarzları	Müdahalenin farklı konum ve mekanizmaları	Rasyonalite krizi
Üç Tözel Boyut			
Devletin toplumsal temeli	Kurumsallaşmış toplumsal uzlaşısı	Devlete, devlet projesine, belirli kamu politikası setlerine ve hegemonik tahayyüle desteği korumak için halka verilen maddi ve sembolik tavizlerin eşitsiz dağılımı	İktidar bloğunun krizi Devlete ve partilere duyulan hoşnutsuzluk Sivil itaatsizlik, iç savaş, devrim
Devlet projesi	Devletin operasyonel birliğini ve onun eyleme kapasitesini korur	Devlet kurumlarını ve faileri yönlendirerek bütünleşik devlet sisteminin imkânsızlığını aşmak	Meşruiyet krizi
Hegemonik tahayyül	Devletin daha geniş toplumsal formasyona dönük hedeflerini ve doğasını tanımlar	Ortak çıkar vb'lerin geliştirilmesi açısından tanımlanmış devletin meşruiyetini sağlar	Hegemonya krizi

Kaynak: Bu bölümdeki değerlendirmelerden derlenmiştir

Görünüşte üç biçimsel ve üç tözsel [*substantive*] boyut arasındaki birebir örtüşme-temsili ile toplumsal temel, mimarî ile devlet projesi ve müdahale ile hegemonik tasarım-amaçlanmamış bir sonuçtur. Analitik olarak sunumsal amaçlar için

birbirinden ayrıştırılırlarken, her bir ikili setin *içerisinde*, bağlantılar ve potansiyel ayrışmalar veya aralarında çaprazlama bağlantılar vardır. Şimdilik ihtiyatlı davranarak bu boyutların yalnızca ulusal düzeyde ele alınmaması gerektiği uyarısıyla yetinelim. Çünkü siyaset, ulusal ölçeksel devletin [*national territorial state*] en parlak zamanında bile, diğer mekânlara yayılmış örgütlenmeler ve çoklu siyasal pratik şebekelere eklemlenmişti. Ulus devletin siyasal iktidarın ölçekleşmesinin temel biçimi olduğu diğer zaman ve yerleşimlerde dâhi uzamsal örgütlenmelerin karmaşıklığı daha da önemli olmuştur (Bkz.: Bölüm 5).

Ayrıntılı olmamakla birlikte bu altı boyut birlikte ele alındığında, devletin temel yönlerinin analiz edilmesi, ‘normal’ ve ‘istisnai’ biçimlerinin karşılaştırılması (Bölüm 9) ve tekil devletler ile bunların stratejik seçiciliklerinin melez karakterinin tanımlanması, bir başlangıç çerçevesi sunar. Aslında, temsil ve müdahale biçimleri arasındaki hiyerarşilerin sürdürülmesindeki anahtar rolü devlet sisteminin içsel organizasyonu üstlenir. Bu biçimler arasındaki uyumsuzluk, devlet içerisinde krize yol açabilir. Bilindik bir örnek, 1920-1930 yıllarını kapsayan yığın siyaseti ve devletin ekonomiye dönük genişleyen müdahalesini takiben ortaya çıkan liberal parlamentarizmin krizidir (Schmitt 1988; Scheuerman 1996). Daha genel olarak bu düşünce biçimi bizi, 2. Bölüm’de tartışılan üç unsur yaklaşımının ötesine götürüp devletin temsil, kurumsal, rasyonalite, meşruiyet, tahakküm ve hegemonya krizlerini içeren boyutlarını tanımlamamıza yardımcı olabilir.²¹

Siyasal temsil ve eklemlenme tarzları

Her ne kadar biçimsel olarak verili bir anayasa içinde tanımlanabilirler de, anayasal olarak belirlenmiş kurumlar siyasal temsi-

21 Temsil krizi, hegemonya krizi ve organik kriz kavramları Gramsci’den (1971) türetilmiştir; ‘rasyonalite krizi’ ve ‘meşruiyet krizi’ Habermas’tan (1976), kurumsal kriz Poulantzas’dan (1974,1979).

lin en önemli mekanizmaları olmayabilir. Bazıları daha sembolik veya 'yüceltilmiş' olabileceği gibi, bazıları resmi olmasa da daha 'etkili' olabilir. Walter Bagehot, kendisinin ortaya attığı bu ayrımı kullanarak Kraliyet (taht) ve kabinenin İngiliz anayasası içindeki ayrı ayrı rollerini karşılaştırırken (Bagehot 1963), günümüzde tahakküm eleştirisinde anahtar sorunun, devletin fiilen etkin bölümleri ile yüceltilmiş bölümleri arasındaki ayrım olduğunu vurgular (Bkz.: Bölüm 9). Benzer bir gözlem, *de facto* [fiilî] kuvvetler ayrılığını [*branches of government*] tanımlamak için feodal metaforların kullanılmasına yol açar. Bilinen örnekler 'dördüncü kuvvet' (çoğunlukla basın, ara sıra güruh, popüler hareketler veya proletarya)²² ve 'beşinci kuvvet' (değişik sendikalar, sosyal medya, veya yeni prekarya).²³ Bir diğer kullanışlı kavram, yukarıda değinilen fakat daha detaylı olarak ileride ele alınacak olan 'paralel iktidar ağı'dır. Siyasal formasyonun karar alma ve yürütme merkezlerine farklı erişimleri vasıtasıyla hem siyasal güçlerin kendi olumsal maddi ve koşulsuz ideal çıkarlarını (veya değerlerini) ifade etme ve geliştirme yollarının sağlanması sürecinin hem de eylemin çeşitli, ölçek ve mevzilerindeki fiilî siyasal temsil tarzlarının tanımlanması ve bu tarzların formel veya enformel olarak nasıl işlediğinin belirlenmesi gerekir.²⁴

Dar anlamda devlet aygıtlarına erişim, siyaset ve yönetim

22 Basının, Avam Kamarası, aristokrasi ve ruhban sınıfı üzerinde denetim mekanizması anlamında yaygın kullanımı Edmund Burke'e 1787'deki iddiasına göre Carlyle'nin (1908) kaydettiği betimlemeden türetilir.

23 Bkz., sırasıyla, Taylor (1978), Dutton (2009), ve Allegri ve Ciccarelli (2014).

24 Max Weber, bu ayrımı topluma rehberlik eden güdü ve akıl yürütmeleri sınıflandırmak için yapar. Maddi çıkarların hesaba katılması, araçsal, göreceli maliyetler ve kazançlarca yönlendirilen çıktılarla ilgilidir; manevi çıkarlar tarafından yönlendirilen eylem koşullardan bağımsızdır ve eylemin kendi yararına olan ve bazı etik, estetik, dini veya diğer davranış biçimlerinin içerdiği değere ilişkin, eylemin başarı ihtimalinden bağımsız, bilinçli bir inanç tarafından belirlenen' değerleri kapsar (Weber 1978; 24-25). Weber ayrıca bu çalışmasında ananelere bağlı geleneksel eylemi ve hissiyatlar tarafından motive edilen etkili eylemi tartışır. Gelenek, meşru otoritenin (*Herrschaft*) kaynağı olabilir; etkili eylem karizmayla veya mesela intikam gibi duygularla ilintilendirilebilir (11 Eylül sonrası ABD dış politikası buraya yerleştirmeli).

açısından önem taşımakla birlikte, siyasal temsil, resmi kararlara (potansiyel) desteği ve direnişi hesaba kattığı ölçüde devletten uzakta da ortaya çıkar. Resmi temsil kanalları önemlidir ancak, bu kanallar da siyasi partilerin, değişik türdeki korporatist yapıların, lobilerin, baskı gruplarının eski ve yeni toplumsal hareketlerin ve devlet yöneticilerinin oynadığı rollerle bağlantılı olmalı (seçim sistemlerinin etkileri üzerine, örneğin bkz.: Grofman ve Lijphart 2003; siyasi partiler için ilerleyen sayfalara bkz.). Bu faillerin tümü, devletin toplumsal temelleri ile bağlantı sağlarken, bu temelleri örgütlemeye de yardımcı olur. Siyasetin medyatikleşmesi de -hem siyasal çıkarların ve taleplerin yedek bildirim alanı olarak hem de kendi çapında belirgin ve içsel olarak farklılaşmış bir güç olarak- giderek artan öneme sahip olmaya başladı (siyasetin medyatikleşmesi üzerine bkz.: Cook 2005; Esser ve Strömback 2014; Luhmann 2000; Meyer 2002; Kriesi ve d., 2013). Bu yüzden hegemonik medyaya erişim izni olmayan gruplar, normal koşullarda marjinalleşme eğilimi gösterirler, fakat alt-hegemonik veya karşı-hegemonik medya kanalları daha az kurumsallaşmış yığın siyaseti içinde siyasal akışkanlığa olanak sağlayabilir. Bu son zamanlarda, adem-i merkezileşmiş sosyal medya ve blog dünyası denilen şeye işaret eden 'beşinci kuvvet'i açıklar.

Ayrıntılandırılmış olduklarını iddia etmeden beş ideal-tipik temsil tarzını listelemek kullanışlı olacaktır. Bunlar kayırmacılık [*clientalism*], korporatizm, parlamentarizm, çoğulculuk ve devlet aklını [*reason d'état*] içerir. Kayırmacılık, politik olarak dolayımlanmış kaynakların tatminkâr dağılımı karşılığında verilecek politik destek mübadelesine dayanan, himaye edilen(ler) tebâ [*client*] ile derecesi daha yüksek patronlar) arasında hiyerarşik bir ilişkiyi içeren, seçkinler tarafından idare edilen kadro partileri, patronaj partileri ve klasik parti mekanizmaları içinden yürütülen siyasetle ilgilidir.

Korporatizm, verili bir ekonomik mekândaki iş bölümü kapsamında toplumsal olarak belirlenmiş işlev, rol veya görevler

temelinde tanımlanmış siyasal temsili içerir; ya da korporatizm, üyeleri somut anlamda farklı işlevleri yerine getiren formel olarak eşdeğer korporasyonları niteler. Bu temsil tarzı, klasik biçimi İtalyan faşizminde görülen, birden çok işlevselliğe sahip korporasyonlarla ilişkili olabileceği gibi, Atlantik Fordizmi sahasında uygulanan büyük sermaye, geniş tabanlı sendikalar ve güçlü hükümeti içeren üçlü koalisyon biçiminde de olabilir. Max Weber'in belirttiği gibi, takriben yüz yıl öncesinden korporatist organizasyonlar kendi temsili rollerini sınırlayacak işlevselciliğe eğilimlidirler. Daha genel ve soyut terimlerle alındığında burada tanımlanan biçimiyle korporatizm, daha geniş toplumsal işbölümü içerisinde farklı rollere sahip grupları birbirine bağlayan ağlara dayalı yönetim örüntüleri içinde de bulunur (Bkz.: Bölüm 7).

Parlamentarizm yasal olarak eşit birey 'vatandaşların' siyasal kararlar alması için seçtiği yasama veya (doğrudan seçilmiş "asli" bir iktidardan daha etkili güce sahip bir başkan da içeren) yürütme organıyla ilişki içerisinde oy kullanma ve buna eşlik eden haklar yoluyla siyasete dolaylı katılımına dayanır. Burada, sağlam temelli eşitliğin derecesi, kampanyalarda kullanılan paranın rolü ve kaynağına bağlı olarak oldukça farklı olabilir (olumsuz bir örnek için, Amerika Birleşik Devletleri'nde Federal Seçim Komitesi'nin Yurttaşlar Birliği'nin 2010 yılındaki seçimlere ilişkin aldığı ihtiyatî tedbir kararını tanımamasına bakılabilir). Parlamentarizm, umumiyetle siyasi partilerin organizasyonları aracılığıyla yürütülen siyasal örgütlenmenin bölgesel temelleri (yerel seçim bölgeleri) ile ilişkilidir (değişen parti biçimleri ve parti dinamikleri için siyasi partilere ilişkin aşağıdaki ilave bölüme bkz.).

Çoğulculuk, kaynağı (toplumsal iş bölümü içerisinde işlev görenlerden farklı olarak) sivil toplum olan çıkarları veya amaçları temsil eden, gönüllü üyeliğe dayalı ve devletin ilgili kuramlarınca meşru kabul edilen siyasal güçlerin devlet aygıtlarına erişimini sağlayan kuramsallaşmış kanallara dayanır. Bu erişim,

herkesin eşit fırsat ve koşullara sahip olduğu biçimde ortaya çıkmaktan çok uzaktır. Dahası, çoğulcu gövdeler devletin işleyiş mantığına ve yapısına uyum sağlama baskısı ile karşı karşıya kalırlar. Ve bunun tersine yine de devletten uzak bir mesafede siyasal hesaplaşmaya dâhil olan 'yıkıcı' eylemlerin her zaman var olma olasılığı da vardır.

Bu bağlam içerisindeki çoğulculuk, siyaset bilimindeki teorik ve metodolojik yaklaşım olarak çoğulculuk ve yeni-çoğulculuktan ayırt edilmelidir. İkisi arasındaki üç temel farklılık şöyle sıralanabilir: Birincisi, (yeni-)çoğulculuk anayasacı ve kuramsalcı yaklaşıma karşıtlık içerisinde geliştirilmiş bir yaklaşımdır; şöyle ki, siyasal istikrar ve değişimin itici gücü olarak çatışma, rekabet ve koalisyon oluşturma'nın önemine vurgu yapar. İkincisi, bu türden strateji ve taktikler, (kayırmacılık, parlamentarizm ve korporatizmi de içeren) muhtelif türden siyasal alanlarda ortaya çıkabildikleri için farklı temsil tarzları olarak görülemezler. Üçüncüsü, (yeni-)çoğulculuk, yukarıda sunduğum çoğulculuk tanımındaki kaynağı 'sivil toplum'la sınırlandırılmış çıkar ve nedenler yerine, eşit derecedeki değişik güç kaynaklarına, çıkarlara ve değerlere sahip geniş bir birey ve grup düzeyinde failer yelpazesini içerir (Kırş. Bentley 1908; McFarland 2004; Cerny 2010). Bu bölümde geliştirilen SİY ile (yeni-)çoğulculuk, çeşitli güçler arası dengedeki değişime ilgisi, birbirine paralel ve birbirini kesen grup ve toplumsal güçleri önemseyişi ve çatışma, rekabet ve koalisyon oluşumuna ilgisi açısından benzerlikler sergiler. SİY analitik olarak kuramların, kuramsal düzeneklerin ve toplumsal düzenlenişlerin içerdiği yapısal olarak belirlenmiş stratejik ve seçici asimetrilere eşit önem atfetmesi bakımından (yeni-)çoğulculuktan farklılaşır (bu noktaları genel hatlarıyla ele alıp bunların (yeni-)çoğulculuk içerisine entegre edilmiş olduğunu iddia eden yakın döneme ait bir çalışma için Cerny 2010: 10-11 ve passim). Ayrıca burada geliştirilen SİY'in belirgin bir sürümü ve benim diğer çalışmalarım ile karşılaştırıldığında

(yeni-)çoğulculuk sermaye ilişkisinin, özellikle sermayenin içsel yapısal çelişkileri, stratejik açmazları ve toplumsal antagonizmalar gibi özgüllüklerine; bir toplumsal örgütlenme ilkesi olarak piyasa üzerinden yürütülen kâr eğilimli birikime; ve bunların çağdaş toplumlarda görülen kapsamlı sınırlılık ve fırsat kalıplarını şekillendiriliş yollarına daha az uyarlanabiliridir.

Devlet akli [raison d'état] -burada ele alınan beşinci temsil tarzı olan-, resmi temsil kanalları olmaksızın uygulanan sınırlı bir müdahale vakasıdır. Bu temsil tarzı, müdahaleyi devletin kendi güvenliğine, toplumun güvenliğine veya kayda değer ulusal ve kamusal çıkarlara yönelik tehditlerin varlığını dillendirerek meşrulaştırma teşebbüslerini içerir.²⁵ Egemen iktidar bu durumda, 'güvenliği' sağlamak için gerekli görülen eylemleri yerine getirebilir, velev ki bu eylem yasal otorite tarafından belirlenmiş *yetkilerin ötesine geçiyor* [ultra vires] olsun. Birçok durumda devletin çıkarları ve halkınkiler örtüşür ve olağanüstü hal ilân etmek için ve istisna hali uygulamalarını meşrulaştırmak için birine veya her ikisine birden başvurulur (olağanüstü hal, askeri ve anayasal diktatörlük, 'derin devlet' ve istisna rejimler için Bölüm 9'a bakılabilir).

Devlet akli, devletin resmi kurumlarıyla benzer işleri yapacak ağlar ve iktidar kompleksi oluşturmak suretiyle, devletin biçimsel sınırlarının ötesine doğru uzanan paralel iktidar şebekeleri gibi gayriresmi temsil kanallarıyla bağlantılıdır. Bu, legal ve illegal arasındaki gri alanda iş gören ve temel siyasal süreçleri ve yönetsel konuları şekillendiren devletin en sert çekirdeğini oluşturur. 'İkili devlet' [*dual state*] (Morgenthau 1962, Fraenkel 1941), 'devlet içinde devlet' (bazen kiliseye fakat sıklıkla polis,

25 Raison d'état burada kullanıldığı anlamıyla Cerny'nin kullandığı *raison d'état* ve *raison du monde* kavram çiftini kullanışından bütünüyle farklıdır. Cerny için, birincisi daha fazla ulus-devlet merkezli hükümet aklına gönderme yaparken, ikincisi hala oluşum halindeki dünya-siyasal üstyapısı tarafından yönlendirilen ulus-ötesi yeni-çoğulcu yönetimselliğe işaret eder (Bkz.: Cerny 2010: passim ve özellikle 27, 157, 175, 244, 269, 297, 306).

ordu, ve güvenlik aygıtlarına işaret eder), ‘güvenlik devleti’ (Tunander, 2009), ‘derin devlet’ (Park 2008, Scott 2014a) ve ‘dördüncü kuvvet’ (Ebgelhardt 2014) gibi terimler özel bağlamlar içinde bu olguya vurgu yapmak için kullanılırlar.

Devlet aklı ilkesi, son birkaç on yılda daha da önemli hale geldi. Öyle ki, siyasal protesto eylemlerinden sivil itaatsizliğe, ve hatta muhbirlikten araştırmacı gazeteciliğe kadar birçok eylem alanını terörle mücadele kapsamına alacak şekilde genişleyen esnekliğe sahip bir terim olarak devlet aklı, teröre karşı mücadelede başvuru bir ilke haline geldi. Hukukun üstünlüğünün geçerli olduğu devletlerde *devlet aklına* dayanarak gerçekleştirilen eylemler, genellikle yargının zamanında müdahalesiyle bertaraf edilir veya devlet aklı üzerinden yürütülen uygulamalar sonradan yapılacak soruşturmalara ya da olağan siyasal işlere dönüşten sonra yasama veya seçim yoluyla yürütülecek olan denetim de dâhil, olası çoklu yaptırımlara konu olur. Fakat giderek güçlenen otoriter devletçilikle birlikte bu hukuk devleti ilkesi de şimdilerde daha sıklıkla çiğnenmektedir (Bkz.: 9. Bölüm).

Yukarıda kısaca değinilen temsil biçimlerinin hem siyasal güçlerin nasıl oluşturulacağı hem de bu güçlerin devlet sistemine nasıl erişeceği konusunda kesinleşmiş (fakat tam anlamıyla belirlenmemiş) etkileri vardır. Dolayısıyla parlamentarizm, siyasal ayrışmayı ve ekonomik kategorilerin dağınıklığını, birey vatandaşlıkla ilgili kavramlaştırmalar, rekabet halindeki mali-finansal ve çıkar eksenli örgütlenmiş gruplar, ekonomi-dışı aidiyetler ve bölgesel bölünmeler lehine öne çıkarır. Tersine korporatizm, iktisadi sınıfların işbirliğinden ve eylemler arası uyumdan kazançlı çıkacağı umulan, birbirinden ayrı olsa da şeklen eşdeğer ve bağımsız işlevsel gruplaşmalar içindeki örgütlenmeyi teşvik eder. Dolayısıyla korporatizm kutuplaşmış, uzlaşmaz, çatışmalı sınıflar olarak üretici grupların örgütlenme sonucu ortaya çıkması muhtemel gücünü kırmaya çalışır. Örneğin korporatist örgütlenme biçimleri, çoğunlukla karmaşık ve

karşılıklı bağımlılığın uzun vadeli eşgüdüm gerektirdiği uzun vadeli ekonomik ve siyasal sorunlara işaret etmek amacıyla öne sürülür. Böylece korporatizme dâhil olan örgütlerin -ya da en azından liderlerinin- ulusal çıkarlar doğrultusundaki politikaların uygulanması için siyasal olmayan yollardan hareket edecekleri beklentisiyle (örneğin üçlü korporatif bünyelerdeki ücretleri kısma politikaları), geçerli politika oluşturma alanları, seçim döngüsünün ve parlamenter rekabetin kısa erimli zamansal yö-
rününün dışında konuşlandırılır.

Kayırmacılık ve çoğulculuk, belirli ekonomik-korporatif ve sivil-korporatif çıkarların tek taraflı yeniden-üretimini tesis ederken, ilerleyememe durumuna, açmaza girilmesine veya bencilce taktiksel ittifaklara dayalı ortayolcu koalisyonlar kurulmasına yol açabilir. Tam tersine, parlamentarizm bu yolla siyasi partilerin, devletin ve hegemonik projelerin arkasındaki daha kapsayıcı siyasal desteği mobilize etmeye çabalayabilecekleri bir ortam sağlayarak, kapsayıcı bir siyasi, entelektüel ve ahlâkî liderliğin pekiştirilmesine yardımcı olabilir. Bununla birlikte, patronaja veya desteği korumak için kayırmacılığa ve avantaya veya bir ulusal halkçı proje yerine belli kesimlerin çıkarlarına seslenen programlara dayanan siyasi partiler örneğinde olduğu gibi, karma biçimler vardır (siyasi partiler üzerine ek bölüme bkz.). Bu çeşit siyasi etkilere ilişkin son örnek, korporatizmin hem tüketicilerin harcamalarında üretici gruplara, hem de seçim kanalları yoluyla temsiliyeti seçen kuvvetlere nasıl yarar sağladığına ilişkindir. Resmi (biçimsel) boyutların ötesinde, temsil tarzındaki seçicilikler birbiriyle çekişen güçlere ve temsil ile müdahale arasındaki bağlantıya da dayanır. Temsil kanalları, belirli ideallerin ve maddi çıkarların geliştirilmesi açısından otoriter ile totaliter devletler arasında büyük farklılıkların olduğu istisnai rejimlerde de vardır (Bkz.: Linz 2000; ve ayrıca Bölüm 9).

Temsil biçimleri, temsil edilme çabası içindeki güçlerin kimlik ve örgütlenmelerini de etkilèr, ve bu da nihayetinde bu güç-

leri veya bunlar arasındaki güçler dengesini değiştirmeyi hedefleyen temsil biçimlerinin yeniden-örgütlenme çabasına öncülük eder. Bu nedenle sınıflar, devletin dışında ve ondan bağımsız olarak siyaset öncesi kurulmuş ve devleti basit ve pasif bir aygıt gibi yönlendirebilecek siyasal güçler olarak görülmemelidir. Çünkü iktisadi alanın objektif failleri olarak sınıflar her ne kadar üretim ilişkileri içerisindeki konumlarına göre tanımlansalar da, siyasal olarak ağırlıkları, içerisinde iktisadi ve diğer çıkarlarının ifade edildiği örgütlenme biçimlerine ve müdahale araçlarına bağlıdır. Bu anlamda siyasal sınıf mücadelesinin her şeyden önce sınıflar arası bir mücadele olduğu söylenebilir (Przeworski 1977: 371-3). Benzer bir mantık, sınıf temelli olup olmadığına bakılmaksızın diğer toplumsal güçlere de uygulanabilir. Bu devletin, siyasal eylem biçimleri ve güçler dengesini belirlemedeki rolü aracılığıyla sınıf mücadelesi üzerinde belirgin etkisi olan bir siyasal [sınıf] tahakküm[ü] sistemi olarak ele alınabileceği görüşünü pekiştirir. *İlk bakışta* [prima face] bu sonuca ulaşacak destek, belirli tarzları yeniden örgütlenme ve temsil sistemi içerisindeki ağırlıklarını düzenleme çabalarının ardındaki stratejik ve taktiksel hesaplamalar aracılığıyla sağlanır. Aşırı durumlarda, kuşkusuz bu ikisi olmasa bile ya seçim ilkesinin askıya alınmasına veya belirli siyasi örgütlerin yasaklanmasına yol açar (Bkz.: Bölüm 9).

Devletin kurumsal mimarisi

Bu boyut devlet sisteminin, kendisine içsel olan dikey, yatay ve iki düzlemin çaprazlama örgütlenişi aracılığıyla dışa vuran kurumsal parçaları arasındaki işlevsel ve mekânsal güç dağılımı ile ilgilidir. Burada ilk göze çarpan, hükümetin yasama ve yürütme organlarının, gerek resmi olarak tanımlanmış, gerekse basitçe alışılmış gündelik siyasal etkileşim içinde yeniden üretilen göreceli ağırlığıdır; en azından gözetimin biçimsel kapsamının ve yürütmenin kararlarının (yargı, kilise veya kitlesel bir kalkışma tara-

fından) hangi ölçüde veto edileceğidir. Ayrıca yönetsel aygıtların değişik bölümlerinin ağırlığı, kendi içsel örgütlenişi içerisinde hukuk, para ve bilginin rolü, devlet memurlarının işe alınma yöntemleri ve nihayet yönetsel birliğin derece ve biçimi de dikkate alınmalıdır. Bu düzenlemelerin çok sert bir şekilde reçetelendirilip yürütülüşü, beklenmedik şoklar karşısında kurumsal inovasyonu ve uyum sağlamayı sınırlandırabilir (ayrıca aşağıdaki olağanüstü hal üzerine tartışmaya bakılabilir). Burada önemi giderek artan, ulusal ülkesel devlet ve doğmakta olan ulus-üstü ve ulus-ötesi devlet biçimleri arasındaki ilişkilerin yanı sıra, merkezi, yerel, bölgesel ve yarı-devletsel idare biçimleri arasındaki ilişkilerdir. Finer'a göre, 5200 yıllık devlet tarihi araştırmaları, dayanıklı hükümetlerin sırrını, bu kurumsal mimarının ne kadar iyi tasarlandığı ve yapılar arasında görece bütünleşik eylem kapasitesinin oluşturduğunu göstermektedir (1997a, 1997b, 1997c).

Kurumsal mimari kavramı, devlet aygıtının statik görünümünü imâ edebilir. Fakat devlet ve daha geniş siyasal sistem içerisindeki siyasal işbölümünün düzenli olarak tanınmasına yönelik çabalar da vardır. Bu, kurumsal farklılaşma, yeni tabakalar veya ölçekler ekleyerek ya da devletin tüm bölümleri ve kolları boyunca, belirli faaliyet konularını hareket ettiren farklılaştırma yoluyla vücut bulur. Siyasetin 'normal' biçimleri kuvvetler ayrılığı boyunca değişiklik gösterir: Bu, örneğin yasama organı içerisinde partizanca ve çekişmeli siyaset, siyasal yürütmede sadece meşruiyeti sağlamak adına ulusal çıkarları içeren endişe, bürokraside yasal-rasyonel yönetim, mahkemelerde biçimsel yasal akıl yürütme, yüksek mahkemelerde anayasal yorumlama olabilir. Ortaya çıkan denge ve fren mekanizmaları ve birbirini dengeleyici iktidarlar, neyin doğru neyin yanlış olduğunu değil ve fakat gerçekte yapılabilecekler sanatı olarak siyaseti kısıtlayabilir ya da büyük değişimlere girişildiğinde siyasal sürecin içerisinde uyuşmazlıklar, ertelemeler doğurabilir. Bu durum, yönetim ve yargıyla ilgili makamlar veya yarı özerk hükümet

dışı organizasyonlardaki anahtar mevkilerin avanta sistemi aracılığıyla dağıtılması durumunda ya da bürokratlar *Weberci memurlar* gibi *sine ira et studio* (öfkelenmeden, önyargısızca duygusal yakınlık kurmadan) hareket etmek yerine kendi kişisel, partizanca veya kısmi politik gündemlerine göre hareket ettiklerinde ortaya çıkabilir (Peters ve Pierre 2004). Bunun gibi, kanun yapıcılar açısından bakıldığında, düzenleyici yasama pratiklerinin ortak üretimi ile yasamanın özne ve nesneleri düzenlemeye boğulmuş bir tuzak veya istihdam açısından kazanç vaat eden sektörlere ilişkin sürekli teklif sunma arzusu yaratabilir.

Kurumsal mimari boyutunu göz ardı etmek, dışarıdan gelen talep ve desteklerin, devlet içinde bir şekilde bilinmeyen yollardan yine dışarıdan yönlendirilen belirli politikalara dönüştürüldüğü bir 'kara kutu' olarak görülmesine yol açar. Kara kutu görünümü, sistem kuramcılarının '*withinput*' [her girdinin mutlaka bir çıktısı olması gerektiği, -ç.n.] olarak adlandırdıkları girdiler ve çıktılar arasında katı ayrımı varsayar. Daha da önemlisi, bu yaklaşımın amacı bir siyasal tahakküm tarzı olarak devlet sistemini devam ettirmek olan geniş yelpazeli kendine özgü örgütlenme biçimlerini ve değişimler karşısında maharetli yönetim tekniklerini görmezden gelir. Mimari boyut, sadece devletin süregiden faaliyetleri -örneğin finans, personel, enformasyon, yönetim araçları- için ihtiyaç duyduğu kaynakların harekete geçirilmesini değil, fakat aynı zamanda farklı birimler ve faaliyetleri arasında resmi ve sağlam bir eşgüdümü de gerektirir. Burada rekabet eden güçler ve çıkarları dengelemek kritik öneme sahiptir (antik dönem devletlerinin orduyu kontrol etmede ve tapınak rahiplerini idare ederken karşı karşıya kaldıkları zorluklarla karşılaştırma için bkz.: Finer 1997a). Devlet aygıtının kurumsal bir bütünlük ve toplumsal tahakkümün bir uzvu olarak birliğini korumak kolay değildir. Devlet, yönetim becerisi, devlet bilimi, merkantilizm, kameralistik (geliri artırmayı ve

harcamaları kontrol etmeyi kapsayan kamu mâliyesi bilimi),²⁶ kamu yönetimi, yeni kamu işletmeciliği gibi ve buna benzer kendine ait uzmanlaşma alanları ve yol göstericiliklere sahiptir.

Devletin resmi-kurumsal birliği umumiyetle bürokratikleşmeyle ilgilidir. Bürokratikleşme şunları içerir: (1) yönetim araçları sahipliğinden [*ownership*] ayrılmış olan özel bir resmi meslek kategorisi formasyonu ve (2) devletin farklı kuvvet ve düzeylerini birbirine bağlayan hiyerarşik emir komuta zinciri içerisinde yasal ve mali hesap verebilirlik kurallarına bağlılıkları. Bürokrasinin gelişimi, giderek uzmanlaşan bir görev bölüşümü ile daha fazla komuta katmanı ve icraat içerir (şefliklerden ilksel devlet formasyonuna geçişte bürokratikleşmenin rolü 5. Bölüm’de tartışılıyor). Bununla birlikte, bu biçimsel birliğin sağlamlığı da komuta zincirinin en tepesindeki politik yürütmenin ne ölçüde sağlam olduğuna bağlıdır (Jones 2007). Nihayetinde devlet kurumları insanlardan müteşekkil bir örgütlenme olduğundan, bu birlik diğer kademelerdeki memurların veya devlet sisteminin diğer kuvvetlerinin direnişi veya itaatsizliği yoluyla sınırlandırılabilir ya da temelleri zayıflatılabilir. Dahası, her ne kadar bürokratik biçimler genel hukuka veya hukukun üstünlüğüne göre şekillenen politikalara uygun gibi görünse de, geçici ve keyfi müdahale biçimlerine, bir kerelik büyük projelere veya katılımcı karar alma ve uygulama biçimlerine hassasiyet göstermeye daha az uygundurlar (Krş.: Offe 1975). Aslında, devlet sisteminin biçimsel birliği için gereken bürokratik önkoşullar ve belirlenmiş prosedürler üzerinden işlemekte olan resmi bürokrasi ile daha gayriresmi, esnek veya geçici müdahalelerin birlikte varoluşlarının neden olduğu çerçeve, birikim, meşruiyet ve toplumsal uyumun sağlanmasına yönelik politikaların görünür etkililiğini sınırlayabilir. Korporatizm, kamu-özel ortaklığı, sözleşme dışılık, kendi kendini düzenleyebilen sektörlerin düzen-

26 Terim Almanca Kammer ‘hazine’ sözcüğünün türetildiği Latince camera, ‘mahzen’den gelir.

lemeye tabi tutulması ve benzerleri, kamu-özel ayrımını muğlakta bırakan melez mekanizmaların farklı örnekleridir. Bunlar kurumsal ve sistematik bir bütünlük olarak devletin biçimsel sınırlarının tanımlanış süreçleri içerisinde ilginç sorunlar doğurur; aynı zamanda taşıdığı kayırmacı yozlaştırma potansiyeli ve tekil ekonomik-ticari beklentileri kollamasından dolayı devletin maddi birliğini tehdit eder. Bu da devlet icraatlarının bütünlüğünü koruyabilecek kapsayıcı siyasal yürütme gücü veya yatay örgütlenme ağları tarafından kontrol edilecek bürokratik mekanizmalara olan ihtiyacı gündeme getirir.

Devlet sisteminde kol ve şubelerinin eklemelenmesi -yarı hükümet dışı ve benzerlerini de içeren- iktidar ilişkileri yapılandırılmasına yardımcı olur. Bakanlıkların veya bölümlerin görelî baskınlığı, belirli maddi veya manevi çıkarların hegemonyasına delalet edebilir. Örneğin, Britanya'da faaliyet gösteren İngiltere Hazine Bankası, ulusal ve uluslararası ticari sermaye ve para sermaye hegemonyasının yapısal belirleniminde önemli bir unsurdur (Krş.: Ingham 1984; 'dolar-Wall Street nizamı' arasında benzeri ilişki için bkz.: Gowan 2000). Ardı ardına gelen Birleşik Krallık hükümetlerinin uluslararası sermayenin finans merkezi olarak Londra şehrine olan ilgiyi teşvik etmeleri ve son otuz yılda Londra ve güneydoğu İngiltere'nin yararına olmuş mali sermaye tahakkümündeki neoliberal birikim rejimi, bu durumun günümüze kadar devam etmesine yol açmıştır. Aynı şekilde yaklaşık otuz yıldır Japonya Sanayi ve Uluslararası Ticaret Bakanlığı, uyguladığı sanayi politikaları yoluyla aktif biçimde Japon sanayi sermayesinin çıkarlarını korudu (Krş.: Jhonson 1982). Ulusal Güvenlik Kurumu, 1949'dan bu yana Birleşik Devletler'in dış güvenlik konularında her geçen gün genişleyen fakat büyük oranda gizlenmiş güçlü bir rol oynamışken (Stuart 2008; Glennon 2014) aynı zamanda Pentagon (Amerikan Savunma Bakanlığı) ile birlikte Amerikan makroekonomik siyasal aygıtının önemli bir parçası da olmuştur (Weiss 2013). Amerika Birleşik Devletleri'nin

ülke içi iktidar yapısındaki radikal değişimi gerekçe gösterilerek kalıcı istisna halinin doğuşunun kilit bir dönüşüm momentini olarak İç Güvenlik Bakanlığı'nın kurulup genişletilmesi buna daha yakın bir örnektir (Boukalas 2014a; krş.: Hodai 2013).

Bu yapısal baskınlık -eğer yapısal olarak imtiyazlı fraksiyon gerçekten hegemonik olmaya başlarsa- geniş oranda kabullenilen "hegemonya projesi" ile birleştirilmelidir; bununla birlikte bu koşulun eksikliğinde, devlet kurumları, yapısal olarak imtiyazlı olandan başka bir sınıfın ya da sınıf fraksiyonunun yararına olacak bir projenin izlenmesine engel olabilir. İngiliz İşçi Partisi'nin 1964-70 yılları arasında iktidarda kaldığı sırada, iktisadi planlama ve sanayileşmeye dayalı modernleşme projelerini yaşama geçir-medeki başarısızlıkları bu duruma örnek olarak verilebilir. Çünkü her ne kadar parti, Ekonomik İşler Bölümü içerisinde, sanayi sermayesinin yararına bir planlama bakanlığı kurup, sanayinin yeniden yapılandırılmasını teşvik edecek diğer girişimleri üstlenmiş idiyse de, Hazine ve İngiltere Bankası hala baskındı ve kendi mali, parasal ve harcama kabiliyetlerini İngiltere'nin kusurlu Fordizminin krizini banka sermayesinin avantajına olacak şekilde çevirmek için kullanabildiler. Bu türden gerilimlere daha yakın dönemli bir örnek olarak içeride kâr yaratan sermaye yararına sistematik altyapı yatırımının faiz odaklı -sermayenin- ulusal, ulus-aşırı ve uluslararası devlet aygıtları içerisindeki yapısal baskınlığı sayesinde marjinalleştirildiği mali piyasaları temsil eden 'Wall Street' ile bireysel yatırımcı ve işverenleri simgeleyen 'Main Street' arasındaki karşıtlık verilebilir. (Ingham 1984; Gowan 2000; Harvey 2005; Peet 2011; Lapavitsas 2013). Bu hegemonyadaki uzun erimli bir kayma, sadece yeni bir hegemonya gereksinimi doğurmakla kalmayıp aynı zamanda güçler dengesi içinde daha sağlam kaymaları garanti altına alacak biçimde devlet sisteminin yeniden organizasyonuna da yol açar.

Devletin içsel yapısı, 'normal' ve 'istisnai' rejimler konulu değerlendirmeler için de hayati önem taşır. Çünkü normal dev-

letler, ilk etapta farklı 'demokratik' temsiliyet (kayırmacı, korporatist, parlamenter ve çoğulcu) kanallarının göreceli baskınlığı açısından kategorileştirilebilirken, istisnai devletler ilk önce farklı devlet aygıtlarının (askeri, bürokratik, siyasi polis, güvenlik birimi, faşist parti, din polisi veya ekonomi bakanlıkları gibi) göreceli baskınlığı dikkate alınarak birbirlerinden ayırt edilebilir. Normal devletler örneğinde, devlet aygıtları hiyerarşisi, siyasal rejimler ile onların muhtelif seçiciliklerinin ayırt edilmesinde başka yordamlar sağlarken, istisnai rejimler açısından farklı temsil kanallarının özellikle baskın devlet aygıtlarına göreceli üstünlüğünü sorgulamak önemlidir. Birleştirici temsil biçimleri ve devletin içsel mimarisi, despotik iktidarın kapsamı ve biçimleri üzerine önsel bir perspektif sağlar - yani Michael Mann'ı takiben (1984; 187-8), devletin sivil toplum içindeki gruplarla girilen rutin kurumsallaşmış müzakerelere ihtiyaç duymaksızın bağımsız hareket etme kabiliyetidir. Bu demektir ki yukarıda yapılan ayrımlar despotik iktidar *potansiyelinin* değerlendirilmesinde daha incelikli bir yol sağlar; ancak gerçek fiili kapsamı yine de devletin toplumsal temellerine, devlet projeleri ile siyasal tahayyülün karakterine ve devlet iktidarının güç kullanımına olduğu kadar hegemonyaya ne ölçüde dâhil olduğuna bağlı olacaktır.

Devlet müdahalesinin mekanizmaları ve tarzları ile bunların kapsamlı eklemlenmesi

Dar anlamıyla devlet sistemi sınırlarının ötesine geçen değişik müdahale biçimleriyle ilgili bu boyut, sadece devletin kamu ile özel arasında değişen sınırları ayırmadaki rolünü içermekle kalmaz (Krş.: Mitchell 1991), aynı zamanda müdahale için kullanışlı kurumsal ve örgütsel mekanizma ve kaynakları da içerir. Söz konusu mekanizma ve kaynaklar, ister despotik olarak hareket eder görünsün isterse diğer siyasal güçlerle az çok ittifak kurmaya ya da eşgüdümüne açık görünsün, devletin nasıl politika yürüteceğini de şekillendirir. Sonuç itibarıyla, bu boyut Michael Mann'ın dev-

letin altyapısal gücü olarak adlandırdığı, devletin topluma nüfuz etme ve verilecek siyasi kararlar temelinde kendi sınırları içerisindeki toplumsal ilişkileri organize etme kapasiteleri ile âlâkalıdır (Mann 1984: 189; krş.: Mann 2008).²⁷ Bu kapasiteler ilişkiseldir. Çünkü, herhangi bir direnişle karşılaşmalar bile, devletler kadir-i mutlak değillerdir; çünkü, her müdahale tarzının kendi zayıflıkları ve güçlü yanları vardır. Genel müdahale araçları ilksel bir sınıflandırmaya tabi tutulsaydı, bunlar sırasıyla örgütlü cebri, gerek hukuk devletin genel standartlarına uygun, gerek daha bir olumsal veya dönüşlü çeşidi ile olsun hukuk, kredi ve vergileri de içeren para ve bilgiyi içerir (Willke, 1992).

Fakat kısmî ve eksik biçimde yapılan bu kabataslak sınıflandırma, devlet iktidarının mikrofiziği üzerine daha ayrıntılandırılmış çalışmalarla desteklenmelidir. Bu türden analizler bugünlerde özellikle Foucault ile, fail-ağ kuramı ve diğer praksis yönelimli normalleştirme ve disipline etme çalışmalarıyla anılmakla birlikte, devlet idaresi çalışmaları içerisinde daha uzun bir geçmişe sahiptir (örn., Foucault 1980, 2007, 2008; Latour 2005, 2010; Law 2009; MacKay 2006; Scott 1998; Miller ve Rose 2008). Bu türden mikro yönelimler, devlet aygıtlarının dışsal sınırları ve bunların sivil toplum ve gündelik yaşam ile örtüşen kurumsal düzenekleriyle ilintili konulara ilgiyi artırırken, devletin diğer kurumsal düzenekleri ile ilgili farklı pratik biçimleri olan yönetim ve yönetsellik konularına ilgiyi de açıklıyor (Bölüm 7).

Bu arada, devlet müdahalesinin devletin diğer iki biçimsel özelliği ile âlâkalı bir yönü de onun vergi devleti olma niteliğidir. Devletin gelir ihtiyacı, özellikle vergilendirme yoluyla (sıklıkla savaşla da ilişkili olarak) “temsilsiz vergilendirme olmaz” ilkesine dayalı olarak temsili yaygınlaştırmanın temelini oluşturmuştur. Para, devlet için özellikle despotik iktidardan

27 Rasyonel bürokrasi ve ülkesel entegrasyonun doğuşu, modern iletişim sistemleri, ve eğitimin yaygınlaşması altyapısal iktidarı güçlendirdi ve sanayileşmiş savaş, savaş sırasındaki fedakârlıkları tazmin etmek için toplumsal kapsayıcılık çabalarını (ya da vaatlerini) tetikleyebilir.

altyapısal güce doğru hareket ettikçe anahtar kaynaklardan biri haline alır. Devletin kendi faaliyetlerini fonlamak veya hükümetin borçlarını ve bonolarını teminat altına almak için düzenlenmiş olan vergi gelirleri bağımlılığı, karşılıklı olarak devlet ile ticari veya kapitalist iktidarın kaynağıdır (Bkz.: Bölüm 4).

Buna ek olarak, bu bağımlılık, -kâh seçim harcamaları ve iktidar sürecindeki politikalar nedeniyle kâh askeri veya ekonomik zorunluluklar nedeniyle yapıldığı iddia edilen- devlet harcamalarıyla da bağlantılı olarak, devletin mali-finansal krizine yol açabilir. İkinci türden harcamalar dışsal nedenlerden kaynaklanabileceği gibi devlet sistemi içinde üretilen basınçlardan da kaynaklanabilir. Söz konusu krizler, vergi hakkı (temsiliyeti olsun veya olmasın) ya da vergiye direnme veya kaçınma biçimindeki krizleri; devlet aygıtları içindeki eşgüdüm ve kurumsal entegrasyon krizini; devletin müdahale kapasitesini etkileyen krizleri (örneğin müdahalenin vergi tabanının altını oyduğu durumlarda); özgül bir vergi rejimine bağlı olarak harekete geçirilen toplumsal temellerde bütünleşmenin sağlanmasında başarısız olduğunda veya bu temelleri parçaladığında karşılaşılan meşruiyet krizini; başarısız devlet projeleri nedeniyle siyasal birlik ve sadâkat ruhunun bozulmasını yönetimde ahlâki bozulmanın veya çözülmenin izlemesi; veya toplum için var olma iddiasındaki devletin doğası ve amaçları çerçevesinde görülen hegemonik kriz (Kırş.: Habermas 1976; Poulantzas 1979). Diğer taraftan, Schumpeter'in vurguladığı gibi (1954) mali-finansal kriz, devletteki krizi tetikleyebilir ya da yoğunlaştırabilir. Bu durum siyasal temsilin yeniden-tasarlanmasına, devletin içsel yapısı ve işlemlerine ilişkin reformlardan tutun da, devlet müdahalesinin tarz ve ölçüsünün değiştirilmesi, devletin toplumsal temelini yeniden biçimlendirilmesi, stratejilerinin yeniden tanımlanması, hegemonik veya daha geniş çaplı krizlere işaret eden zor ve rıza arasındaki denge değişikliklerine ilişkin taleplere yol açabilir [Kırş.: Gramsci 1971; ayrıca bkz.: O'Connor 1973].

Devlet iktidarının toplumsal temelleri

Bu boyut önemlidir, çünkü devlet, 'oyları', 'muhalif sesleri' ve anlık ortaya çıkan paralel güçlerden kaynaklanan şiddet tehditlerini hesaba katan, bunları tartan bir mekanizmadan daha fazlasıdır. 'Toplumsal temel' kâh öznel olarak kâh örgütlü/örgütsüz siyasal güçler olarak tanımlanıp devlet sisteminin temel yapısını, manevra tarzını ve hedeflerini destekleyen toplumsal güçlerin özgül bir konfigürasyonuna [*configuration*] işaret eder. Devlet formasyonunun erken aşamalarından çağdaş döneme kadar, askeri organizasyonun toplumsal katmanları ve temelleri, iktidarın kapsamlı yapılanışında önemli faktörlerdi (Krş.: Andreski 1968; Finer 1997; Finer 1975a; 15-23, 59-63). Daha genel terimlerle, toplumsal temelin konfigürasyonu, devlet sistemi içerisinde kırılğan yansımaları olan istikrarsız bir uzlaşi dengesini içerir. Bu denge, devlet içinde ve ötesinde temsil edilen, bu türden temsile erişmek için çabalayıp devletin mevcut işlev ve işleyiş biçimlerine erişmek için yarışan farklı toplumsal güçler tarafından geliştirilmiş proje ve talepleri yansıtır. Özellikle halk güçlerinin temsili meselesinde kitleler siyasete şeklen girdiğinde (genellikle imtiyaz sahibi olma yoluyla 1870'lerden bu yana önde gelen batılı devletlerde); her ne kadar devlet biçimine göre farklı olsa da daima önemlilik arz etmiş ve dikkate değer olmuştur. Örneğin, antik kent devletleri, feodal devletler, klasik imparatorluklar ve merkez-çevre çizgisi boyunca saray erkânı sistemine göre örgütlenmiş toplumlar, sadece farklı toplumsal temellere sahip olmakla kalmayıp, aynı zamanda bu temelleri örgütleyen özgül tarzlara da sahip olmuşlardır. Modern devletlerde bu tarz siyasal destek, 'konsensüs'e indirgenemez, fakat geri plandan talepleri yönlendiren, dönüştüren ve öncelik sırasına koyan o 'istikrarsız uzlaşi dengesinin' sürdürülebilmesi için gereken maddi imtiyaz akışını yöneten özgül tarzdaki kitle entegrasyonuna (ve bazı güçlerin dışarıda bırakılmasına) dayanır. Ayrıca, bu üzerinde anlaşılan kuramsal çerçeve ve siyasal tercih parametrelerini tesis eden siyasi paradigma içerisinde gerçekleşti-

ği sürece özgül politika çatışmalarını da dışlamaz. Toplumsal temel çok-unsurludur ve bu temeli oluşturan farklı güçlerin devlete bağlılıkları, farklı konjonktürlere bağlı olarak değişiklik gösterir. Ayrıca, maddi imtiyazlar karışımında, sembolik mükâfatlarda ve devlet eliyle değişik toplumsal güçlere yöneltilen baskılamada fazlaca farklılıklar vardır. Bu farklılıklar umumiyetle, baskın gelen devlet projeleri ve (eğer varsa) hegemonik tasarım ile bunların siyasetin biçim ve içeriğine uyarlanması ile âlâkalıdır.

İktidar bloğu ve hegemonik blok kavramları, modern devletin toplumsal temellerini tanımlayan kuramsallaşmış toplumsal uzlaşmayı analiz ederken kullanılacak iki yararlı kavramdır (Gramsci 1971). İktidar bloğu, güç siyasetini yapılandıran ve siyaset sahnesi üzerinde değişimler karşısında doğru olması gerekmeyen fakat uygulanabilir kararlar alma tarzını tanımlayan egemen sınıflar ve sınıf fraksiyonları arasındaki dayanıklı ve uzun erimli ittifakı kapsar. Bu blok, seçim zamanlarında olağan kabul edilen bir veya daha fazla yönetici parti tarafından temsil edilebilir, fakat sürekliliği ve dayanıklılığı, geniş devlet sistemi içerisinde uygulanabilir bir gelişme tarzı -ve bunun devlet projesi üzerinde belirgin etki içeren sağlam mevcudiyeti- üzerine temellenir (aşağıya bkz.). Hegemonik blok, hegemonik bir proje ile bunun arkasındaki harekete geçirici gücü oluşturan ulusal popüler güçlerin daha geniş ve uyumlu birliğidir. Hegemonik blok var olduğu ölçüde, yönetici sınıfların, bloğu destekleyen sınıfların, kitle hareketlerinin ve aydınların tarihsel birliğini yansıtır. Bu blok, egemen sınıflar ve benzeri kitlesel güçler üzerinde siyasi, entelektüel ve ahlâki önderlik yapabilecek kapasiteye sahip olduğunu kanıtlamış olan sınıf (ya da sınıf fraksiyonları) tarafından organize edilmiş dayanıklı bir ittifaka dayanır. İktidar bloğu ve hegemonik blok, uygun saldırı ve savunma stratejileri ve taktikleri yoluyla doğası gereği istikrarsız olan uzlaşma dengesini farklı yollardan yönetme kabiliyetine dayanır. Bu da tarihsel bloğun, bir başka deyişle ekonomik altyapı, hukuki-si-

yasi üstyapı ile ahlâkî ve entelektüel alan arasındaki karşılıklı destekleyici ilişkinin hem oluşumuna yardım eder hem de bu blok tarafından pekiştirilir (Bkz.: Bölüm 4).

Gramsci zaman zaman devletin sınırlarını belirlemede başarısız olduğu iddiasıyla eleştirilse de, devlet aygıtlarıyla, devlet iktidarının uygulama tarzlarıyla ilgilendiğinden daha az ilgiliydi. Ona göre devlet iktidarı, geniş bir siyasal sistem ve bir bütün olarak toplum içerisindeki güçler, kurumlar ile devlet arasındaki ilişki tarafından şekillendiriliyordu. Onun siyasal alan ile sivil toplum arasındaki ilişkiyi eklemleyip aracılık etmede parti sistemi ve aydınların rolüne vurgu yapması bundandır. Siyasî liderlerin ve devlet görevlilerinin eğitildiği yerdir parti (Gramsci 1971; krş. Migliaro ve Misuraca 1982: 81; Sassoon 1980: 134-50 ve passim). Bu türden ilişkiler, devletin kendi stratejik kapasitesi ve devlet dışına uzanan güçlerden gelecek uyum şansının artırılması için çok önemlidir. Bu da Gramsci'nin kullandığı birçok kavramın neden siyasal yaşamın öznel unsurlarıyla ilgili olduğunu açıklar (ortak duyu, aidiyet, irade formasyonu, liderlik, eğitim, ve benzerleri; Jager 1979). Gramsci, özellikle ahlâki-hukuksal ve kültürel kurumlar içerisinde ve bu kurumlar üzerinden çalışan 'organik aydınlar' ile birlikte, siyasi partilere ve diğer temsil kuramlarına anahtar nitelikli bir örgütsel rol atfeder. Aydınlar toplumsal kökenlerine, entelektüel işbölümü içindeki yerlerine, zaman-mekânsal konumlarına, eğer varsa örgütsel sorumluluklarına ve sınıflar, siyasi partiler ve diğer toplumsal güçlerle ilişkilerine bağlı olarak farklı roller oynarlar (Portelli 1972). Devlet biçimlerinin üretimine ve devlet sosyolojisinin kendiliğinden felsefesinin rafine edilmesine aktif olarak katılırlar (Bourdieu 2014); hegemonya, alt-hegemonya veya karşı-hegemonyaların üretimine ve yeniden-üretimine de dâhil olabilirler.

Siyasi partiler üzerine arasöz

Partiler siyasal iktidarın örgütlenişinde, devletin diğer altı boyutunu da boydan boya kesen anahtar rollere sahiptirler. Partiler ve parti sistemleri, devlet biçimlerine ve siyasal rejimlere göre çeşitlilik gösterirler; bu çeşitlilikler olağan parti siyaseti yasaklandığında ortaya çıkan 'kara parlamentarizm'i²⁸ de içerir. Partiler, siyasal rekabet biçimlerindeki değişime (özellikle kitlesel oy hakkının yürürlüğe girmesi), devletin müdahale biçimlerindeki değişime (şiddet, hukuk, para ve bilgi), siyasetin meslek haline gelmesine, dışsal siyasal ve siyaset dışı çevreye göre değişir. Tek bir özgül parti olmasa da, liberal demokratik rejimlerin elzem ve hatta ikame edilemez unsuru olan parti sistemi, resmi örgütlenmeler olarak partilerin, belli bir toprak parçasına göre tanımlanan seçmenlere dayalı temsilin öncelikli koşulu olan siyasal iktidarın ülkeselleşmesiyle bağlantılı olduğuna işaret eder. Bu ilişki, Max Weber'in işaret ettiği gibi (1994), politikalarını seçimlerde toplayabilecekleri bireysel oylardan ziyade kendi iktisadi gücü üzerinden şekillendiren ekonomik kurumlarda gözlemlenen durumun aksine bir durum sergiler. Ayrıca bu, ekonomik kurumlar (her ne kadar stratejik ve taktiksel olarak ulusal görünümde olsalar da) nitelik olarak uluslararası veya çokuluslu iken, partiler ulus devlet içerisindeki seçim bölgeleri zemininde iş görmeleri nedeniyle, yerel, bölgesel veya ulusal olma eğilimindedirler. Söz konusu ulusal olma durumu, 'Avrupa partileri'nin değişen ittifaklara dayandığı veya ulusal partilerin karışık kümelenişinden oluştuğu Avrupa Birliği gibi federal sistemler için de geçerlidir.

Partiler, programları içine yerleştirdikleri siyasi projeler aracılığıyla siyasal sorunların karmaşıklığını azaltmada önemli bir rol üstlenirler; ayrıca özel çıkarları temsil ederek ve bunları belirli bir toprak parçası üzerinde siyasi süreçleri yönlendiren hayali ulusal popüler çıkarlara entegre ederek parça-bütün paradoksunu da

28 Terimi Gramsci (1971: 252 = Q14,§74: 1743) 'kara borsa' fikrine paralel bir anlamda kullanmıştır.

idare ederler. Doğal yönetici partiler ve programatik partiler bu rollerini yerine getirirken, farklı birçok çıkar -eski ve yeni toplumsal hareketler, baskı grupları, protesto hareketleri vb - ile devlet daireleri ve kurumları, korporatist ağlar ve medya arasında arabuluculuk yapmak zorunda kalırlar. Parça-bütün paradoksu, (1) 'doğal yönetici parti' olmak için çabalamak ile (2) tekil sorunlara veya özel çıkarları temsile odaklanmak arasında yapılacak stratejik tercihte yansımaları bulur (Gamble, 1973). Müller ve Strom (1999) benzer şekilde, parti liderlerini oyları yükseltme, siyaset oluşturma ile iktidarı elde etme gibi üç zorlu tercih arasında bırakan açmazı, birini gerçekleştirmek için diğerlerinden ödün vermek zorunda kalacaklarını tartışmışlardır. Buna ek olarak, bu zorlu tercihin seçim sistemine, üye profiline, partinin mali kaynaklarına, rekabetçi parti sisteminin stratejik konfigürasyonuna, politikalar üzerindeki görünür parti etkisine, yasama ile yürütme arasındaki dengeye galebe çalacak biçimde nasıl şekillendiğini, stratejik ilişkisel terimlerle açıklamaya çalışmışlardır.

Bütün durumlarda, birer seçim propaganda makinesi olarak partiler, hükümeti seçim süreçleri aracılığıyla etkilemek için protesto oyları da dâhil olmak üzere oylarını artırmalıdır. Parlamenter ve başkanlık rejimlerindeki parti siyasetinin daimi olarak gerçek veya potansiyel oy hesaplamaları ve bu yolla da partilerin güçler dengesini ve dolayısıyla karar alma süreçlerini etkileme etrafında dönmesi bundandır. Dolayısıyla, iyi düzenlenmiş bir parti sistemi içerisinde, partiler arası rekabetin doğası göz önüne alındığında, partiler arası ilişkide ve parlamenter siyasette uzlaşma -seçim biçimi üzerinde uzlaşma veya partileri işlevsizleştirip sistem dışına atmayacak ya da devletin zayıflamasına yol açmayacak yasama önermeleri üzerinde uzlaşmak- birincil hedef olma eğilimindedir. Gerçekten de, yasama süreçleri üzerindeki bu türden uzlaşma olasılıkları, oy pusulasının arka planda *ultima ratio* [son çare] olarak kaldığı parlamenter sistemin en önemli faziletlerinden biridir. Bir başka deyişle siyasi partileri harekete

geçiren, mevcut uzlaşmayı izleyen ve üzerinden henüz herhangisi bir uzlaşmanın sağlanmamış olduğu müstakbel seçimler veya oylamaların bütün taraflar için az ya da çok istenmeyen sonuçlar doğurabileceği endişesine dayanan kabuldür. Velhasıl, oyların gerçek veya zahiri sayımı, modern seçim mücadelesinin ve parlamentonun işleyişinin vazgeçilmez bir parçasıdır.

Siyasal temsilin aleni araçları olarak işlev gören partiler, aynı zamanda devletin diğer tezahürlerini ve ilişkili pratiklerini -özellikle en azından görünüşte demokratik olan siyasal sistemlerde- şekillendirirler. Bu tür sistemlerde partiler, biçimsel olarak hala parlamentoda yasama ve genel kuralların koyulmasından sorumludurlar ve bunların rolünü parlamento dışı kurumlar veya hareketler alamaz; İkincisi devletin uzağında etkili olsa bile parlamento dışı organizasyon ve hareketlerle ikame edilemezler. Bu durum yasa koyucuların normal işlevlerini terk etmeye razı oldukları olağanüstü hal dönemlerinde bile devam eder (Bkz.: Bölüm 9). Aynı şekilde, partiler arası rekabeti yöneten biçimsel kuralları belirleyen de yasama içerisinde temsil edilen partilerdir. En iyi ihtimalle, böylesi bir durumda medya ve mahkemeler düzeltici bir rol oynarlar. Partiler, seçim hileleri de dâhil olmak üzere her türlü yola başvurarak seçmen bölgelerini de parti finansmanını düzenleyen kuralları da etkilerler (Greven 2010).²⁹

Partiler ayrıca, bürokrasi, mahkemeler, kamu teşebbüsleri, devlete ait iletişim araçları, üniversiteler ve vakıfları kendi nüfuzları altına aldıkları ve bu mevkileri tikel amaçları için kullandıkları müddetçe devletin kurumsal mimarisinin (*Parteienstaat* [parti devleti], *partitokrasi* veya siyasi partiler tarafından yönetilmek kavramları üzerinden gözlemlendiği gibi) anahtar

29 Birleşik Devletler'in Cumhuriyetçi partileri son yıllarda, Yüksek Mahkemenin kararlarını Vatandaşlar Birliği'ne karşı Federal Seçim Komisyonu (558 US 310) (2010) üzerinden istismar etmek, seçim fonları toplayıp harcamak için 'bağımsız' siyasal organizasyon oluşturmak ve bu kuruluşların, adaylarının resmi seçim kampanyaları ile bağlantılarını gizlemek gibi oy baskılama teknikleriyle meşgul oluyorlar.

unsurları haline de gelmiş olabilirler.³⁰ Örneğin kayırmacılık ve patronaj ilişkisindeki rolleri aracılığıyla siyasi otoriteler ile olağandışı anlaşmaları kolaylaştırıp, büyük ve küçük çaplı yolsuzluk fırsatlarını istismar ederek doğrudan müdahale biçiminde dâhil olabilirler (Tsoukalas 2003). Partilerin ve parti sisteminin devletin toplumsal temellerinin korunması ve organize edilmesi rolüne ek olarak, devlet projesinin özenle işlenmesinde (özellikle patronaj değil de ‘ideolojik’ veya programatik partiler iseler) ve hem istikrar dönemlerinde hem de kritik kriz anları konjonktüründe hegemonik tahayyülün eklemlenip yeniden-düzenlenmesine yardımcılık süreçlerinde yaşamsal organlardır.

Kısacası, parti biçim(ler)i ve siyasi iktidarda partilerin rollerini konu edinen ciddi bir analiz, devleti bütün cepheleriyle kapsayacaktır. Bu ancak başka bir çalışmanın konusu olabilir. Dolayısıyla ben burada liberal demokratik temsil biçimleri ile vasıflandırılan gelişmiş kapitalist devletlerdeki partilere, parti biçimlerine, parti sistemlerine, bu sistemlerin temsili örgütlenmede hükümet programlarının ve politikalarının geliştirilmesindeki rollerine, bu rollerin devlet projeleri ve devletin toplumsal temellerine etkileri üzerine odaklanıyorum.

Modern siyasi parti sistemleri, *idare şeklinin* (devletler) ulusal parlamentolara sahip ulusal ülkesel devlet formunu aldıkları dönemde ortaya çıktı. Kuşkusuz *siyasetin* ve *yönetimin* temel konularına ilginin sonucu olan partiler, parti sistemlerinden önce ortaya çıkmışlardı; fakat belirli politikaları geliştirme, değiştirme veya engelleme yönünde manevra yapan siyasi bir akım veya esnek örgütlenmiş bir hizip gibi iş görme eğilimindeydiler. Bu tür etkinlikler, kitle siyasetinden çok mahkeme ve saray entrikalarına daha çok benzer. Normal devletlerde, nüfusun büyük

30 Savaş sonrası gelişmiş kapitalist ülkelerde ortaya çıkan bir devlet biçimi olarak *Parteiinstaat* [Parti devleti] yaygın olarak güçlü bir devlet geleneği ve politikleşmiş bürokrasilere sahip Almanya, Avusturya, İtalya ve Yunanistan gibi faşizm sonrası ve otoriter demokrasiler sonrası ülkelerde görülür (Leibholz 1966; von Beyme 1993).

bir kısmının kasaba ve kırsal alan yerine şehirlerde yaşamaya başlaması kitlesel siyasetin doğuşuna ve seçme hakkı kapsamının genişlemesine dolayısıyla da modern parti sisteminin kesin olarak şekillenmesine yol açtı. Seçim süreçlerinde oya dayalı rekabetin örgütlenmesinde, seçmenin mobilize edilmesinde ve yönetsel karar vericiliğe katılım için baskı yollarının seçiminde önemli rollere sahip olagelmış partiler, parlamentonun temsil ile bağlantılı temel rolünü kaybettiği istisnai devletlerde farklı işlevler görür (Bkz.: aşağıya ve Bölüm 9).

Bu öncelikle, temsil siyasetine yönelmiş partiler (özellikle çok partili sistemlerde görülen dar anlamda belirli bir konuya odaklanmış partiler) ile iktidarın ele geçirilmesine ve idaresine odaklanmış partiler arasında ayrım yapmanın önemli olduğu anlamına gelir. ‘Yönetici partiler’, temsil siyaseti ve devlet gücü ‘zorunluluğu’nu³¹ içeren hassasiyeti birleştirip yücelten partilerdir (Bkz.: Gamble 1973). Bu partiler hem dar örgütsel anlamda hem de daha geniş siyasal işlevleri bağlamında ele alınabilirler. Yönetici partiler, hegemonya üretiminde (Gramsci 1971; Portelli 1972; Elfferding 1985) ve kısa vadeli taktiksel ittifakların ötesine geçecek bir oydaşma sağlamak için, egemen sınıflar veya sınıf fraksiyonları arasında ve içindeki farklılıkların idare edilmesinde önemli güçlerdir. Bunlar, yönetsel kapasitelerini sürdürebilme, devlet projesini ve hegemonik tahayyülü koruyabilme, sınıfsal olarak dayandıkları temeli yeniden-üretim örgütleyebilmek ve eş zamanlı olarak bu temelin ötesine uzanıp ulusal genel irade yönünden hegemonik olacak şekilde kendilerini yeniden-örgütleyebilmeliler (Gramsci 1971; Elfferding 1983, 1985). Dahası, Gramsci’nin belirttiği gibi, yönetici partilerin çıkarları genelleştirmek, ittifaklar oluşturmak ve burjuva düzeni normal-

31 (Kısmen partiler aracılığıyla) Söylemsel olarak kurulan bu ‘zorunlulukların, aynı zamanda maddi temelleri de vardır. Bunlar birikim stratejileri, devlet projeleri, ve hegemonik kurgular ile bağlantılıdır ve eğer organik olabilirlerse iktidar bloğunu sağlamlaştırmaya, dönüştürmeye ve bir tarihsel blok oluşturmaya yardımcı olurlar (Gramsci 1971: 366-7 = Q10 II, §6).

leştirmenin dışında, muhalifleri ötekileştirmek, meşruiyetlerini sorgulatma ve örgütsüzleştirme çabalarında görüleceği gibi başka işlevleri de vardır. Bu, muhalifleri marjinalize etmek, mazur göstermek ya da dağıtma çabalarında görülür (Gramsci 1971: 102 = Q 1, §44). Gramsci, bu rolün 'en kibar biçimini' metaforik olarak, muhalif güçlerin liderlerini ve aydınlarını burjuvaziye ve burjuva partilerine iltihak ettirme yoluyla (mecazi anlamda) boyunlarını vurma olarak tanımlar. Diğer biçimler karalama, (özellikle yönetimin ve egemen partinin emrine amade olan kit- le iletişim araçları desteğiyle muhalefeti çekişmenin dışında tut- ma), asker-polis gücü marifetiyle tutuklama, sürgüne gönderme veya 'ortadan kaldırma', bu işlevin diğer biçimleridir.

Modern partilerin normal devletlerde, farklı parti sistem- lerini vücuda getirmek amacıyla farklı yollarla ve sıklıkla izlek bağımlı biçimde bir araya gelebilen üç temel rolü vardır. Birinci- si, oy hakkı genelleştiğinden bu yana hükümet içerisinde daima temsil edilmekte olan ve kayırmacı siyaset için eski yeni bütün fırsatları kullanabilmiş yerleşik partiler vardır. Bu tür partiler, bürokratik yozlaşmaya yön verme kabiliyeti ve arzusundaki liderlere arka çıkacak yerel siyasetçilerin ve nüfuz sahiplerinin desteğini almaya yönelik bir örgütlenmeye odaklanırlar (Weber 1994; Duverger 1954: 63-71; Shefter 1994: 29). Sıklıkla muteber- ler veya kadro partileri olarak adlandırılan bu partilere örnek olarak Birleşik Devletler'deki Demokrat Parti - Cumhuriyetçi Parti ve Federalist Parti ile Birleşik Krallık'taki Liberal Parti - Muhafazakâr Partiler örnek verilebilir (Weber 1994).

İkincisi, yeni kurulmuş partiler, verili coğrafî bir alanda el- bette bütün siyasi mekân boyunca, hem genel oy hem de diğer iktisadi ve siyasi hakların daha ileri düzeyde genişletilmesi için halkı hareketlendirerek ve seçimlerde programatik tasarılar te- melinde oyların çoğunu almak için kampanyalarını çok sayıda aktivisti örgütleyip koordine ederek yürütmeye başladılar. Bu tür partilerde, adaylar, milletvekilleri ve parti liderleri, düzenli

olarak veya olağanüstü konferanslar veya seçilmiş parti yürütmesi aracılığıyla parti üyelerine karşı sorumludurlar. Bu partilerin liderliği, siyasi arenaya taban ve seçmen kitleleri nezdinde bir kez nüfuz ettikten sonra, karizmatik veya Sezarist nitelikler arz eder. Bu partiler benzer nedenlerle, işçi sendikaları, köylü birlikleri, kiliseler, parti içi fraksiyonlar gibi 'patronaj yoluyla gayrete getirilmeleri gerekmeyen kitle örgütü ağlarına' dayanıyorlardı. (Shefter 1994: 29). Bu tür partiler 'kitle partileri'nin gelişiminde örgütsel temeldi (Neuman 1956). I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında işçi sınıfı partileri, Katolik, muhafazakâr veya milliyetçi-kitle partileri (Weber 1994) ile sonrasında 'üçüncü dünya' olarak adlandırılan coğrafyaların milliyetçi partileri bunların örnekleri arasındadır (Shefter 1994). Birinci türden olanların gelişimi, örgütlü kapitalizm ile liberalden çok müdahaleci devletin ortaya çıkışı, siyasi otoritenin yasamadan ziyade yürütmede yoğunlaştığı döneme ve gözle görülür bir örgütlü üretici grubun ve korporatist temsilin doğuşuna denk gelir. Bu kitle entegrasyon partileri, oldukça geniş kolektif çıkarlara hitap eden toplumun muhtelif alanları ve muhtelif toplumsal güçlerle ilişkilendir; dayandıkları sınıfsal ilişkiden, inanç gruplarından türetebilecek programatik taahhütleri de kendine özgü bir toplumsal ve ahlâki çerçeveye, özgün bir dünya görüşüne veya başka bazı ayırışmalara dönüştürürler (Hausier ve Hirsch 1987; Lepsius 1993; Rokkan 1999; Shefter 1994; Günther ve Diamond 2003; Puhle 2002). Özgül biçimleri ne olursa olsun, kitle entegrasyon partileri, burjuva demokratik rejimlerde liberal devletten müdahaleci devlete geçişte anahtar rol oynamışlardır.

Üçüncü bir parti tipi, iki savaş arası dönemde Birleşik Devletler'de ortaya çıkmaya başladı; sonrasında II. Dünya Savaşı'nı takiben Batı Avrupa'ya yayılıp Atlantik Fordizminin altın çağında pekiştirilme sürecinde 'toplayıcı parti' [*catchall party*] veya *Volkspartei* [halk partisi] adını aldı (Kirchheimer 1966, 1969). Bu parti kararsız ve yüzergezer seçmenlere hitap

ederek seçim merkezini ele geçirme anlayışıyla ticari ve profesyonel pazarlama tekniklerine ve halkoylamasına yönelik halkla ilişkiler kampanyalarına başvuran oy maksimize etme makinesidir. Söz konusu parti tipinin liderleri, hem belirli sınıf düzlemlerini terk ederek hem de partiyi ve kampanyada kullanılacak fonları (bunlar devlet hazine yardımı, üyelik aidatından çok büyük bağışçılardan gelen yardımlar ya da açık veya gizli biçimde yabancı veya ulus ötesi çıkar gruplarının mali yardımlarından oluşur) tabandaki parti üyeliğinin ötesindeki oy kaynaklarına ulaşmak için harekete geçirerek, kendilerine sâdik olan geleneksel çekirdek seçmen desteklerinin sürdürülmesinden endişe duymaktan ziyade, yüzergezer seçmen grupları içerisindeki yüzergezer oylarla ilgilendiler (Crouch 2004; Blyth ve Katz 2005; Rohrschneider ve Whitefield 2012). Dahası, kilise ve sendikaların gönüllü desteğini sağlayabilecek organizasyonlar, halkla ilişkiler ustalığı ve kampanyaları finanse edecek 'büyük paralardan' daha az değerliydi.³² Savaş sonrası ittifak ve oydaşma daha da sağlamlaştıkça, bu partiler, seçmen desteklerini en üst düzeye çıkarmak için tabanın taleplerini programlarına kattılar ve hatta gerçekte sadece seçim amacıyla dikkate alınan bu talepleri sağ ve sol söylemsel ideolojik cılayla da parlattılar.

Toplayıcı partiler, seçim başarısının birincil koşulu olan parti birliğini sağlama adına kitle partilerinden daha merkeziyetçi ve disipline partiler oldular; buna paralel olarak da liderler ve parti kadroları daha özerk hale geldiler. Ulusal kitle iletişimin gelişimi ve özellikle özel televizyonların yaygınlaşması sayesinde bu partiler, geleneksel bölgesel seçmen tabanlarını tamamen yitirmeden daha çok ulusallaşma yönelimine girdiler (Rohrschneider ve Whitefield 2012). Söz konusu eğilim, parti örgütlenmesinde oligarşikleşmeye doğru yeni bir aşamaya da

32 Yakın dönemli bir karşı örnek Obama'nın birinci başkanlık döneminde yürüttüğü kampanyadır; fakat bu kısa-ömürlü oldu ve yönetimi kırtasiyecilik ve rüşvete gömüldükçe kampanyalar tertiplemek daha da önem arz eder oldu.

işaret ederken (Michels 1962), aynı zamanda siyaset 'için' değil, yaşamlarını siyaset sayesinde sürdürüyor olmaları nedeniyle kendilerini devletle daha çok özdeşleştiren parti elitleri oluşumunu da özendirdi (Weber 1994). Bu parti biçimi, aslına bakılırsa Fordist kitle partisiydi. 1950'den 1970'e kadar süren Atlantik Fordizminin altın çağında ve buna denk gelen Keynesçi ulusal refah devleti (KURD) yıllarında toplayıcı partiler, oyların yüzde doksanından fazlasını alıyordu. Diğer yandan zaman içerisinde seçmen desteğinin daha oynak hale gelmesiyle birlikte, yüzergezer oylar için girilen rekabet, partilere verilen sınıfsal tabanlı oy desteğinin bozulmasına ve sonrasında örneğin işçilerin sol partilere değil de muhafazakâr partilere de oy verebildiği durumlarda olduğu gibi, belli partilere karşı önyargısızlığa yol açtı. Bu aynı zamanda toplayıcı partilerin içine gireceği krizin tohumlarını ekti (Bkz.: aşağıda ve Bölüm 9).

Bazı yorumcular, 1960'dan 1970'e kadar geçen zaman içerisinde parti biçiminde bir gelişme daha olduğunu tartışıyorlar. Bu yeni biçimi tanımlamak için kartel partiler (Katz ve Mair 1995), revizyondan geçmiş karar alıcı kadro partileri (Koole 1994), seçime odaklı uzmanlaşmış partiler (Panebianco 1988) ve otoriter kitle partileri (Poulantzas 1978) gibi yeni kategoriler kullanıldı. Kartelleşmenin uzun süre iktidarda kalan partilerin politikaları bağlamında 'alternatifimiz yok' anlayışının örtüştüğü durumda ve bazı sorunlar kampanya ajandasından çıkarılıp siyaset dışı bırakıldığına gözle görülür olduğu söylenir. Fakat öte yandan bu siyasetten arındırma olgusu, iktidar partisine yanıt olarak, muhalefet partileri, sistem karşıtı parti ve toplumsal hareketler için hem siyaseten kayıtsız bir mekân hem de devlete ve siyasal partilere karşı geniş çaplı bir bıkmışlık ve hayal kırıklığı hali -*Staatsverdrossenheit*- de yaratır. Başkaları, siyasal ilgi ve otoritenin parti liderine yöneldiği 'siyasetin başkana bağımlılaşması' (Poulantzas 1978; Poguntke ve Webb 2007) ve siyasi partilerde, toplumun devleti değil de, devlet gibi davranan paralel

iktidar ağlarını da kapsayan devletin toplumu temsil etmeye başladığı yönünde bir eğilim gözlemlenmiştir. Örneğin Katz ve Mair ikinci eğilimle ilgili olarak siyasi partilerin kitlesel seçmen tabanlarındaki düşüşün, partilerin devletle giderek büyüyen bağlar kurmalarıyla telâfi edildiğini iddia ederler. Partiler artık devlet ile sivil toplum arasında parti basını ve görsel medya aracılığıyla yürütülen bir aracı gibi hareket etmezler. Tam tersine, şimdilerde devlet, sivil toplum ile partiler arasındaki aracı konumundadır. Çünkü, devlet yardımına, himayesine, kamusal yayın organlarına ve devlet düzenlemelerine tabi bağımsız iletişim kanallarına ve diğer kaynaklara ulaşmak, partilerin devamlılığı ve üyelerini ödüllendirme kabiliyetleri açısından çok önemlidir. Diğer gelirlerine ilaveten devlet yardımlarına bağımlı olup devlet tarafından fonlanan parlamentodaki parti kadrosu, partinin merkez ofisindeki personelden daha önemli hale gelir. Devlet, buna ilaveten partiler arası demokrasiyi ve parti kuramlarına ilişkin diğer hususları da nizama sokar (Katz ve Mair 1994: 8-10; ayrıca bkz.: Bölüm 9).

Paralel bir eğilim, siyasetçiler ile seçmenler arasındaki doğrudan iletişimin gelişiminde görülür: Seçim kampanyaları anlamsızlaştıkça, kitle iletişim araçlarının rolü giderek arttıkça, parti üyelerinin kampanya yürütmede gereksizleşmesinin bir sonucu olarak bu iletişim kitle partilerini gereksizleştirir. Dördüncü güç olan medya, siyaseten etkili oldukça ve kamuoyu, 'popülist karından konuşma' yoluyla manipüle edildikçe bu durum kamusal alanın zayıflamasına yol açar (Hail 1983: 29, 35, 37). Bu, internet, blog dünyası ve diğer sosyal medya araçlarının sağladığı 'beşinci güç'ün ortaya çıkışına sebebiyet verir. Son olarak, hâlihazırdaki partiler karar alıcı seçkinleri kapsayan siyasal sınıfı devşirmedeki birincil önemli rollerini, bu seçkinleri yetiştiren işletme ve yönetim okulları ile danışmanlık firmalarına

* Basm ve partilerin halk adına konuşup bu yolla kamuoyunu yeniden şekillendirebilmeleri olgusu, -ç.n.

kaptırarak kaybetme eğilimine girerler. Bu süreç, uluslararasılaşma devam ettikçe ve ulus-aşırı yönetim daha da önemli hale geldikçe sağlamlaşır (Rüb 2005: 406ff). Günümüz siyasi partileri, parti üyeliğinde somutlaşan toplumsal tabanlarını inkâr eden; liderlerin, profesyonel aktivistlerin, para ile iş yapan sempati-zan bilirkişilerin, ille de partiyi desteklemesi beklenmeyen mesleki uzmanların, parti-hedef kitle ve iş dünyası veya uluslararası siyaset ve diğer kurumsal alanlar arasında faaliyette bulunan lobi gruplarının karmaşık örgütlenişini kapsayan kartel partiler haline geliyorlar (Crouch 2004: 72-3; Wedel 2009). Bu nedenle Crouch şu öngöründe bulunur:

21. yüzyılın klasik partisi, ihtiyaç duyduğu seçkini kendisi üreten, kendi kitle tabanına mesafeli duran, öte yandan sırasıyla kamuoyu yoklamaları ihale edebileceği taşeronları, siyasi danışmanlıkları, parti iktidara geldiğinde bütün bunları firmalar için kazanca ve siyasal nüfuza dönüştürecek oyları kazanmak için gerekli hizmetleri sunan sayısız kurum ve kuruluşun içine doğrudan yuvalanmış bir parti olurdu (Crouch 2004: 74).

Buraya kadarki siyasi parti analizleri tek tek partileri, bütün olarak parti sisteminin içerisinde konumlandırmanın ve bunların konumlarının devletin kurumsal yapısı ile nasıl ilişkilendiğinin ele alınmasının önemine işaret ediyor. Partiler arasındaki ilişkiler, siyasal güçlerin örgütlenmesi ve kolektif iradenin geliştirilmesindeki rolleri nedeniyle yaşamsaldır. Parti sistemi içindeki partilerin etkileşimi, politik yaşamın etrafında döneceği bölünmeleri tanımlar ve ulusal popüler iradenin oluşabileceği çerçeveyi etkiler. Sonuçta devletin kurumsal matrisi, parti sistemlerinin varsaydığı parti biçimini belirler. Burada yine karmaşık bir diyalektikle karşı karşıyayız. Örneğin, yürütme organı gücünü parlamento zararına çoğalttıkça, siyasal temsil için mücadele eden, siyasal tahayyülü dillendiren diğer kanalların önemi artarken siyasi partilerin rolü değişerek daha da marjinalleşir;

politika uygulama şebekeleri ve işlevsel temsil, siyasal örgütlenmeler içinde yaşamsal bir rol oynarlar (7. Bölüm).

Parti sistemlerinin içinde hareket ettiği kurumsal bağlamın önemini vurgularken, parlamenter sistemlerde ve başkanlık sistemlerindeki partiler arasında temel bazı farklılıkların önemine dikkate çekmek gerekir. Linz'i (1994) takiben, başkanın doğrudan seçildiği ve etkin güce (ağır başlı duruşundan çok siyasal işbirliğinden kaynaklanan) sahip olduğu başkanlık sistemlerinde, başkan hükümetin kurulması, hükümet programının oluşturulup sürdürülmesi ve geniş çaplı kamusal politikaların yürütülmesinde partilerin rolünü azaltma eğilimindedir. Bu, başkanın özellikle çoğunluğun dönüşümlü olarak el değiştirdiği yasama organlarındaki partilere veya çoğunluğa bel bağladığı durumlarda olasıdır. Yasama organında kendisine karşı muhalefet oluştuğunda başkan, meclis olmaksızın, meclis dışından veya parti karşıtı platformlar üzerinden kampanya yürütebilir. Ayrıca, başkanın az ya da çok popüler hükümranlığının olduğu yerlerde yasama organı, geniş çaplı kolektif iradede ziyade özel çıkarlara hizmet ederek belirli bir topluluğa bağlı kalma riskine rağmen mecliste temsil edilen seçmenin çıkarlarına odaklanabilir. Bu, çoğunlukçu seçim sistemiyle bir bölgeden tek bir adayın seçildiği Birleşik Devletler'de olduğu gibi, parti bağlarının, disiplinin, ideolojik veya programatik adanmışlığın zayıflamasına ve hatta rüşvet zafiyetine ve yolsuzluğa yol açabilir (Birleşik Devletler'de rüşvet biçimlerinin tipolojisi üzerine mükemmel bir yakın dönem çalışma için bkz.: Strether 2015). Diğer taraftan, parlamenter sistem, hem seçim kazanabilmenin, hem de siyasal iktidara sürekli destek sağlayabilmenin ön şartı olarak yasama organı ile yürütme arasındaki bağları güçlendirme ve parti içinde daha güçlü bir disiplin sağlama eğilimindedir. Kuşkusuz, bu sıraladığımız, fazlasıyla yapay olayların belirli bir somut durumu ne dereceye kadar tanımlayabilecekleri ya da tanımlayamayacakları toplumdaki daha geniş güçler dengesine bağlıdır

(aynı zamanda bkz.: Linz 1990a; 1990b; ve eleştirel bir değerlendirme için bkz.: Mainwaring ve Shugart 1997).

Siyasal rejimlerin yapısal seçiciliklerine ilişkin bir başka açıklama 'ortaklaşmacı demokrasi' üzerine çalışan Arend Lijphart tarafından yapılmıştır. Bu tercihler, çoğunlukla, parçalanma ve bölünmeye dair müşterek risk algısından kaynaklı olarak, toplumsal oydaşmaya yöneliktirler ve Lijphart, kendi anavatanı Hollanda'dan örnekler verir. Lijphart, bu duruma nasıl gelindiği ve nedenler konusuna girmeden, ortaklaşmacı (veya karşılıklı mutabakata dayalı) parti sistemleri, çoğunlukçu sistemler ve tek bir partinin basit çoğunlukla iktidara geldiği durumlar ile çoğunluk oyuyla yönetmeye eğilimli durumlar arasında temel farklılıkları sıralar. Bu karşılaştırma sonrası, çoğunlukçu yönetimin daha yaygın olduğu beş tezat belirler: yürütme organını ortaklaşa paylaşımdan ziyade tek merkezde yoğunlaştırmıştır; (2) yürütmenin tahakkümü yürütme-yasama dengesi üzerinde galebe çalar (baskın gelir); (3) çok partililikten ziyade iki partinin varlığı söz konusudur (4) parti sistemleri, çoklu ve yatay eksenli ayrımlaşmalardan öte, bir tek büyük siyasal ayrımlaşma etrafında organize olmuştur; ve (5) yasama organı nispi temsil yöntemi ile değil çoğunluk yöntemi ile seçilmiştir. Bu tespitlerden hareketle, Birleşik Krallık çoğunlukçu olurken, Avusturya ve Almanya çoğunlukçu ideal tipe daha yakın, ve diğer birçok Avrupa devletlerinin oydaşmaya dayalı demokratik sürecin sonuna yaklaştıkları sonucuna varır (Lijphart 1999; temsili sistem ile seçimlere dayalı sistemleri yapısal seçicilik üzerine daha genel bir değerlendirme için bkz.: Lijphart 2008).

Parti sisteminin krizi mi?

Temsili demokratik kurumlar, çekişmeli ulusal popüler çıkarları çerçeveyen ve sürdüren yapılaşmış bir mekân sunarak toplumsal güçlerin esnek ve organik düzenlenişi ile hegemonyanın sınırsız yayılımını ve yeniden-örgütlenişini kolaylaştırırlar (krş.

Poulantzas 1978). Bu uyumluluk yeteneği, yirminci yüzyılın ilk yıllarında, özellikle 1920'lerde ortaya çıkmış olan birçok siyasi partinin hayatta kalmasını sağlamıştır. Seymour Martin Lipset ve Stein Rokkan, dört yüz yıllık devlet ve ulus inşası ile iktisadi kalkınma sürecinde şekillendiklerini iddia ettikleri bu partilerin etrafında kümелendiği dört önemli ayrımlaşma tanımlamışlardır. Bu ayrımlar: (1) kilisenin kurumsal imtiyazlarına karşı merkezileşmiş seküler bir devlet (ya da daha geniş anlamda seküler olana karşı dinsel aidiyet ve değerler); (2) ulus devlet formasyonu sürecinde merkeze karşı çevre (bu ayrımlaşma daha çok muhalif bölgesel ayrılıkçı ve diğer azınlık partileri tarafından yansıtılır); (3) toprağa dayalı sermayeye karşı sanayi sermayesinin çıkarları (her ne kadar gelişmemiş sanayiler veya iç piyasaya üretim yapan sanayiler de korumacılık taraftarı olsa da, bu ayrım daha çok korumacılık-serbest piyasa çekişmesinde kendisini gösterir); ve (4) mülk sahiplerine karşı rantıye, emek ve çalışanlar ayrımı (sağ-sol bölünmesine bağlı bir yarıma) ile bağlantılıdır. Parti sistemleri içinde en son yansıtılmış olan dördüncü ayrımdır. Bu çerçevede, Lipset ve Rokkan, ilaveten halk desteğini yeni partilere kanalize etme kabiliyetini etkileyen kurumsal eşikle de bağlantılı izlek-bağımlı bir parti gelişim sıralaması -Tarihsel Reformasyon ve karşı Reformasyon, Fransız Devrimi karşı-Devrim biçimindeki bu gelişimin ürünü olarak- önerdiler. Avrupa'da 1920'lerde ortaya çıkan parti sistemleri faşizm, otoriter yönetim ve ulusal koalisyonlardan kaynaklı kesintilere rağmen 1960'larda hala önemini korudu.

Bu aralar yeniden nükseden devlet ve siyasal sistemde geniş çaplı değişimlere yola açan parti ve parti sistemleri krizi ile karşı karşıyayız. Parti sistemlerinin krizi, genellikle devletin krizi -özellikle bu kriz doğal yönetici partileri etkiler- ile ilgilidir. Devlet iktidarının göreceli hareket birliği -tabii böyle bir şey varsa- anayasal güvencelerden türetilemez ya da basitçe devlet içindeki güçlerin birbirine eşgüdumlülüğü açısından açıklanamaz. Devlet birliği, devlete içsel bir birlik ve şekil verip, onu

hem egoizmi hem de grupsal bağlılığı aşarak ulusal halkçı bir bilince evrilten 'parti ruhu'nu destekleyen ve yöneten siyasal liderlik uygulamalarından kaynaklanır. Partiler, özellikle biçimsel olarak demokratik sistemler söz konusu olduğunda, her şeye rağmen, eğer ikame edilemez değillerse, koşullara ayak uydurabilen siyasal örgütlenmelerdir.

Parti sistemi krizi 1970-1980'lerde ortaya çıkan Atlantik For-dizminin krizi ve bu modele tekabül eden devlet (KURD) krizi üzerinden tasvir edilebilir. Hem parlamenter hem de başkanlık rejimleri, sınıf ve seçmenlerin partilerden desteklerini çekmeleri, seçimlere katılımındaki düşüş ve seçmenin oynaklığı, parti üyeliği ve finansmanındaki kriz, parti örgütlerinin ve programlarının yaşanan iktisadi ve siyasal krize cevap olamamaları gibi nedenlerden dolayı bir temsil krizi yaşadılar. İktisadi ve mali kriz partilerin maddi imtiyazlarda bulunma alanlarını sınırladı. Yeni-korporatist kriz yönetiminin gelişimi zaten partilerin ve yasamanın iktisadi ve sosyal politikadaki rollerini azaltmış, parti programları arasındaki farkları ortadan kaldırmıştı. Bundan başka, uluslararasılaşma zaten sorunlu hale gelen KURD politikalarını zayıflatırken (Jessop 2002) partilerin, yönetici kadrolara, iş dünyası ve lobici gruplara kıyasla daha az etkili oldukları ulus-üstü ve ulus-aşırı siyasetin ağırlığında artışa yol açtı. Bu temsil, rasyonallite ve meşruiyet krizi karışımı, katılımcı doğrudan demokrasi biçimlerine çağrı yapan ve hızla büyüyen yeni toplumsal hareket çeşitliliğinde yansımaları bulan sivil toplumun yeniden keşfedilip önemindeki artış ile birlikte sistem karşıtı, popülist, protest ve azınlık partilerinin yükselişiyle eş zamana denk geldi (Blyth ve Katz 2005).

Bununla beraber, toplumsal hareketler siyasi partilerin yerini almazlar, alamazlar. Bu hareketler genellikle tekil sorunlara odaklı, baskı etkili bir hükümet veya yönetim için anlaşmaya varıp baskı yapmaya daha az isteklidirler. Bu anlamda, tutarlı ve kapsayıcı programlar ve devlet projeleri geliştirmek yerine,

siyasal gündemi parçalara ayırma eğilimindedirler. Kendilerini le birlikte hareket eden azınlıkları en azından geçici olarak harekete geçirirler, fakat esnek örgütlenmelerinden dolayı bunların uzun erimli desteğini sürdürmek zordur (Kornhauser 1959; Dalton ve Kuechler 1990; Guigni 1998; Cox ve Nielsen 2014). Ayrıca soruna bağlı olarak yükselişe ve düşüşe geçip, ayakta kalmak için kendilerini yenilemek zorunda olan yeni toplumsal hareketler bir bütün olarak daha esnektirler ama her biri tek tek daha korumasızdırlar. Böylelikle, azınlıkların, protestoların, sistem karşıtı partilerin devamlılığı bu örgütlerin paranın konuştuğu seçime odaklı rekabete ve bırakın hükümet kurmayı, hükümet koalisyonlarına dâhil olduklarında bile sorumluluk alma baskısına uyum sağlayabilme istek ve yeteneklerine de bağlıdır. Bu bağlamda, azınlık partileri, 'temsiliyeti olan partiler' arasında ikili oynayarak, bu partileri tahrik edici marjinal bir hizmeti görürlerken, hükümete küçük imtiyazlar verme dayatmasında bulunabilir, iktisadi ve siyasal tahakküm sistemine daha geniş çapta meydan okuyabilmek için sınırlı hükümet gücü karşısında uzlaşma ihtiyacı duyan ve olasılıklar sanatına riayet eden 'doğal' yönetici partilere dönüşebilirler (Puhle 2002; Offe 1975).

Şimdilerde, parti sistemine yönelik diğer tehditler teknolojik gelişmelerden kaynaklanmaktadır. Kitle iletişimi, siyasi liderler ile vatandaşların birbirine doğrudan erişimini sağlayan yeni kanallar açtı ki, her iki taraf iletişime geçtiğinde geleneksel partizan kanallar kullanma ihtiyacından vazgeçti. İnternet erişimindeki hızlı yaygınlaşma, vatandaşlar arasında karmaşık ve muazzam yatay iletişim ağları yaratırken, aynı zamanda siyasetçiler ile toplumun belirli grupları arasında çok özel olmayan mesajlaşmaya olanak sağlayan kapalı devre yayın yapmanın muhtemel temellerini de atmış oldu. İletişimdeki bu gelişmelerin dezavantajı, bu türden ağlar kurmanın özellikle maharetli mesajlar ve ilgi çekici siyasetçi imajı oluşturmak amacıyla ödenen danışmanlık ücretlerinin (özellikle Birleşik Devletler gibi)

bazı ülkelerde reklam amacıyla televizyon veya radyo kanallarının belirli saatlerinin satın alınmasını da içeren olağanüstü maliyetidir. Kampanya maliyetlerindeki dramatik artışlar, partileri, bu paraları kamu ve özel kaynaklarda aramak zorunda bırakırken bu da kimi zaman yolsuzluk pratiklerine veya bu konudaki şüphelerin artmasına yol açar.

Devlet projesi

Bu kavram, birleşik bir devlet sisteminin var olmasının ihtimal dışı olduğunu varsayar. Devlet projesi (1) devlet sisteminin sınırlarını daha geniş topluma nazaran tanımlayıp düzenleyen; ve (2) geçmişten intikal eden veya sonradan tekrar tanımlanan toplumsal olarak kabul edilmiş görevleri yerine getirebilmek için, sınırları çizilmiş elverişli somut içsel eylemsel birlik özelliğiyle diğer kuramlardan ayrılmış devlet aygıtı sağlamaya çalışan siyasal tahayyüllere, projelere ve pratiklere işaret eder (Bkz.: bölüm 2). Devlet aygıtı, kalabalık bir grup olarak düşünüldüğünde, tamamen kurumsallaşmış, içsel olarak uyumlu, örgütsel olarak tek biçimli ve faaliyetleri açısından kapalı bir sistem olarak var olamaz. Sürekli oluşum halinde olan, çatışmak, melez ve görelilik olarak açık bir sistemdir devlet aygıtı. Bu nitelendirme (mesela askeri kuvvetlerin farklı birimleri, merkez bankası-hazine ilişkisi, asli harcama bölümleri, siyasal yürütme organı gibi), devletin sert çekirdeği için geçerlidir. Kısacası devlet, biçimsel eşbiçimliliğin veya bütünleyiciliğin olduğu durumlarda dahi kurumsal bütünlüğe haiz içsel somut bir birliğe sahip değildir. Devlet projesi verili bir devletin dışında, mesela muhtelif toplumsal güçlerle ittifak yapan aydınlar aracılığıyla oluşabilir, devlet aygıtlarının bölümleri içerisinde detaylandırılabilir veya başka bir projeden kopya edilebilir ya da dışsal güçler tarafından dayatılabilir. Sürekli ve dayanıklı projeler genellikle anayasal bir anlaşma içine veya kurumsal uzlaşmaya gömülü olanlardır. Her durumda, daima görelilik olan devletin birliği, belirli icrai süreçler, eşgüdüm araçları

kullanılarak ve yol gösterici amaçlar doğrultusunda devlet sisteminin içerisinde azımsanmayacak sayıda birimi içine alarak yaratılmak zorundadır. Özetle, devlet projesi, *kamu politikası* oluşumunda ve devlet içi süreçlerde kritik bir role sahiptir. Devlet projesi, -buradaki anlamıyla temsil biçiminden çok, özgün bir *yönetimsel rasyonaliteye* işaret eden kendine özgü- bir devlet aklı ve devletin farklı yer, ölçek ve eylem alanlarındaki farklı kuvvet ve bölümlerin icraatlarını birleştirmeye çalışan siyaset etme ustalığı [*statecraft*] ile ilintilidir. Böylesi bir birliği korumanın içerdiği zorluklar aynı zamanda devlet krizinin genellikle kendisini neden kurumsal bütünleşme ve devletin hareketindeki mantıksal tutarlılık krizi biçiminde dışa vurduğunu da açıklar.

Birlik, en dar biçimiyle devlet görevlilerinin anayasallaşmış şiddet kullanma kapasitesi ve amacı, kurumsal bir bütünlük olarak devlet aygıtlarını yeniden-üretmek ve direnenler nazarında onun politikalarına itaati sağlamak olan diğer yol-yordamlar olarak anlaşılabilir. Bu tanımlamanın içerdiği zorluklar, kamu maliyesi, güvenlik bilimleri ve kamu yönetiminin konusudur. Birlik daha geniş anlamıyla devlet aygıtının bütünleşik bir top- rak parçası üzerinde genel siyasal düzeni ve uyumu sağlama kapasitesi olarak da tanımlanır. Böyle düşünüldüğünde devlet projesi, içinde birey failer ile devlet organlarının koordinasyonunun sağlanıp, kamu politikası ve pratiklerin yasal olarak kaynaşabildiği (*collibrate*)³³ ve ayrıca ulusal çıkarı, ortak yararı

33 Bu Andrew Dunshire (1990: 4; bkz aynı zamanda Dunshire 1993 ve 1996) tarafından icat edilen yeni bir kelimedir. Her ne kadar Dunshire bu sözcüğün kökenini açıklamıyorsa da, bunu Latince *libra* (denge) sözcüğü ve *cum* (-ile) önekinin karıştırılmasından türetildiği açıktır. Bu sözcük ona göre, hedefler, süreçler ve ilişkiler arasındaki dengenin ustalıkla idare edilmesine işaret eder. Biz buna denge haline gelen iki şeyi (örn. ölçekler) içeren denkleştirme [*equilibrate*] terimi ile çeşitli güçlerin âdil dengelenmesi anlamındaki iş birliği yapma [*collibrate*] arasındaki farkı eklemeliyiz. Dunshire bunu aşağıdaki gibi açıklar: 'Müdahaleci yönetim [*collibration*] işbirliği yapma ve ortaklaşa-hareket etme [*co-libration*], 'böl ve yönet', ölçeklerin yüklenmesini, piyasayı teçhizatlandırma, bu teçhizatlarla oynamayı, oyun alanlarını düzenlemeyi, kale direklerini oynamayı ve daha benzerlerini tanımlamak için türetilmiş bir kavramdır. Bunların hepsi dengeyi bozmak anlamına, ya da yeni bir denge

ve toplumsal refahı sürdürmek için farklı politikaların birleştirilebileceği uyumlu bir model veya çerçeve sağlamayı amaçlar. Bu anlamda, devlet projesi ayrıca sıklıkla belirli politika alanlarındaki kararları ve siyasal uyumluluğu şekillendiren değişik *kamu politikası oluşturma paradigmlarına* eklenir. Emperyal, sömürgeci ve büyük güçlerin devlet projeleri, bu kontrol alanları ile siyasal otoritenin göreceli birliğini, bu güçlerin özgün ulusal sınırlarının ötesine genişletmeyi de isteyebilir.

Devlet projeleri üzerinden yürütülen rekabet, (proje içerisinde fiilen etkin veya muhtemelen etkin olacak) devlet organlarına çatışmalı 'aygıtlar birliği'ni dayatan mücadelelere yol açar. Dolayısıyla, devletin iddialı kurumsal mantığı ve kendine özgü çıkarları daima verili bir momentte siyasal olarak hegemonik ve baskın olması gereken devlet projesi ile ilişkilendirilmelidir. Devletin verili bir toprak parçası üzerinde nihai olarak inşa edildiği bir nokta ve tabiri caizse bu inşadan sonra kendine ait

kurmak veya denge noktasını kaydırmak anlamına gelir' (1996: 318-19). Dolayısıyla müdahaleci yönetim, dengeyi sağlamak için, ikili karşıtlıkların kurumsal ve örgütsel dışavurumuna dayalı yerleşik denge-ve-fren (built-in checks and balances) mekanizmalarını kullanır (1996: 320-1). Yakın dönemli bir makalesinde Dunshire şunları yazar:

Yönetişim aygıtı olarak müdahaleci yönetişimin özü, her çıkar alanında, antagonistik güçlerin nasıl çalıştığını tanımlamak, kamu politikalarına uygun dengelenme [eşit basınçlar, gerilimler, ya da emilimlerin ürettiği denge] noktasının ortaya çıkıp çıkmadığını değerlendirmek ve nihayet, gerektiğinde, sorunu merkezi bir karar alma meselesine çevirmeden veya kendini yasaklama standartları koymakla yükümlü sayarak değil, fakat dengeyi belli bir dereceye kadar destek ihtiyacı duyan taraf ya da çıkar lehine değiştirerek müdahale etmek (Dunshire 1990: 17).

Başka bir deyişle, bu terim, sistem içinde karşıtlıkların [opposition], antagonizing ve mücadelelerin farklı taraflarını dışı vuran farklı denge ve frenler arasındaki ilişkiyi dönüştürür (Dunshire 1996: 320-1; krş.: Jessop 2013). Benzer bir fikir Pierre Bourdieu tarafından, diğer sermayelerin olduğu kadar 'sembolik sermayenin merkez bankası' olarak devletin meta-sermayenin merkezi olduğunu, yani kamu çıkarını sürdürmek ve/veya kendi çıkarlarını korumak için dönüştürüp yönlendiren ekonomik, sembolik, kültürel, bilgi ve siyasal, farklı türdeki sermayeler arası ilişkileri iddia ettiği zaman önerildi (Bourdieu 2014: 197, 222-3, 345-6). İşbirliği yapmak yalnızca teknik ve teknokratik bir süreç değil, fakat tıpkı devletin diğer veçheleri gibi, belirli amaçlar, teknikler veya yönetim/yönetişim etrafında örgütlenmiş geniş bir 'istikrarsız güçler dengesi uzlaşısını' güvenceye almak veya yeniden çalıştırma çabalarını kapsar. Daha geniş bir tartışma için bkz.: Bölüm 3,6 ve 8.

kesin, sabit ve vazgeçilmez yasalara göre otomatik pilota bağlanmışçasına çalıştığı bir durum asla yoktur. Daha az talep edilir olmakla birlikte, tek bir projenin öylesine hegemonik olup da bütün devlet yöneticilerinin ayrı bir yönetici sınıfının üyeleri olarak bu projenin kurallarını model olarak alıp kendi görev ve çıkarlarını gerçekleştirmek için uyguladıkları bir momente de ulaşılmaz. Devletin belirliliğinden nasıl, ne şekilde ve hangi ölçüde bahsedileceği, öyle ya da böyle ‘devlet projeleri’ için verilen mücadelelerin olumsal ve koşullu çıktılarına bağlıdır. Çünkü, anayasalar, yasa yapıcı bir özne olarak modern devletin birliği ve egemenliği hakkında ne türden hükme varıp beyanda bulunmuş olurlarsa olsunlar, verili bir ulusal toprak parçası içerisinde geçici ve yerel hegemonya için çekişen fazlasıyla rakip ‘devlet’ vardır (Bu konuyla âlâkalı olarak yukarıda ele alınan kavramsal çerçeveyi kullanarak Çin üzerine yapılmış bir alan çalışması için, bkz.: Mulvad 2015).

Ulusal sınırlar, yeni şekillenmekte olan devlet projeleri için sabit bir ufuk oluşturmaz: Çokuluslu ve ulus-ötesi ağlar kurup devlet gücünü bunlara devretmeyi amaçlayan projeleri bertaraf etmek için, yerel ve bölgesel devlet projelerini ulusal devlet projesinin dışında tutmaktan başka çare kalmıyor. Bu da, Avrupa Birliği örneğindeki gibi uluslar-üstü ve ulus-aşırı devlet projelerinin kaynağı ve kökeni hakkında merak uyandırıcı soruları doğurur (Krizdeki Avrupa Birliği’ni yeniden inşa etmeyi amaçlayan üç rakip devlet projesinin analizi için, bkz.: Georgi ve Kannankulam 2012; Kanannkulam ve Georgi 2012). Dolayısıyla devlet eylemleri, oluşumunu tamamlamış bir özne olarak devlet gibi ele alınmamalı, fakat daha ziyade gelişim halinde, niyeti kesinleşmemiş, ve ‘devlet içinde devletlerin’ veya rakip toplumsal güçlerin çetrefilli bir stratejik alan üzerine yapmış olduklarının ve yapıyor olduklarının karmaşık bir bileşkesi olarak görülmelidir.

Hegemonik tasarımlar

Devlet projesi, parça-bütün paradoksunun parça momentine denk gelirken, hegemonya tasarımı onun bütün momentini yansıtır. Yukarıda da belirtildiği gibi, bu paradoks devletin karmaşık toplumsal düzenin sadece bir parçası olmasından, diğer parçalara müdahalede sınırlı bir kapasiteye sahip olmasından, aynı zamanda bütünden sorumlu tutulmasından ve kurumsal bütünleşme ile toplumsal kaynaşmayı sağlamak için son yargıda müdahale etme beklentisinden kaynaklanır. Bu bağlamda, hegemonya tasarımları, devletin doğasını ve amaçlarını daha geniş toplumsal formasyonlar için ayrıntılandırır (Daha erken dönem çalışmalarda, bu tasavvuru 'hegemonya projesi' olarak tanımlamıştım, bkz.: örneğin Jessop 1990). Bunlar devlet siyasetine kılavuzluk edecek genel ilkeler sunar. Bu tasarımlar, devletin doğası ve amaçlarını, daha kapsamlı ve - fakat daima seçici- siyasal, entelektüel ve kamusal çıkara, iyi toplum ile ortak yarar veya toplumsal örgütlenişle benzeşen ilkelere dair ahlâki tahayyüllerle birleştirerek evrensel ile tikeli uzlaştırmaya çalışır. Bu hayali kamusal çıkar, bazı maddi ve manevi çıkarlara, kimliklere, mekânlara, zamansallıklara ve benzerlerine diğerleri üzerinde imtiyaz tanırken, herkesçe kabul edilen kapsayıcı bir biçim (mesela liberal demokrasiler) veya ayrımcı devletlerde olduğu gibi dışlayıcı biçim (mesela ırkçı [*apartheid*] devletler) alabilir. Bu tasarımlar, başlangıçta özgün iktisadi, siyasal ve toplumsal sanallıklarla ilişkilenebilir, sonrasında verili bir toplumsal formasyonun yapısına ve mantığına nüfuz ederek ardından dünya pazarına, devletlerarası sisteme ve dünya toplumuna eklenir. Söz konusu tasarımların başarılı olma ihtimali, mevcut tahakküm biçimlerinin yanı sıra hâkim güçler dengesi ve hegemonyanın yeni ittifaklar, stratejiler ve zaman-mekânsal eylem ufukları yoluyla dönüşüm olasılığının dayattığı büyük çaplı yapısal kısıtlamalarına işaret ettikleri zaman daha yüksektir.

'Tek ulus' ve 'iki ulus' projeleri arasında ayrım yapmak kullanışlı olacaktır. XIX. yüzyıl İngiltere'sinin muhafazakâr siyasal

söylemden türetilmiş³⁴ olan bu terimlerde ‘ulus’, hayali bir Staatsvolk (halk-millete) işaret eder (ulusun diğer anlamları için Bölüm 6’ya bakılabilir). ‘Tek ulus’ projesinin veya tasarımının hedefi, (toplumsal emperyalizm veya KURD örneğinde olduğu gibi) maddi imtiyazlar ve sembolik ödüllendirmeler yoluyla harekete geçirilen geniş çaplı halk desteğine dayalı yaygın ve kapsayıcı hegemonya kurmaktır. Bu nedenle gerçek olmaktan çok söylemseldir. Tersine ‘iki ulus’ stratejileri doğrudan veya dolaylı olarak, nüfusun stratejik olarak önemli kesimlerine dayanırken, projenin (faşist veya ırk ayrımcısı rejimlerdeki gibi) diğer dışlanmışlara yüklediği maliyetleri aşmaya çalışan daha sınırlı bir hegemonya hedeflerler. İktisadi kriz dönemlerinde ve bununla bağlantılı maddi imtiyazlar sınırlandığında, ‘tek ulus’ stratejilerine yönelik arayışlar, krizin gerektirdiği fedakârlıklar eşit biçimde paylaşılmadığı sürece sınırlı kalırken, ‘iki ulus’ stratejilerini sürdürme olasılığı artar. İkincisi aslında görece olarak istikrarlı ekonomilerde inşa edilebilir. Her iki durumda, ‘iki ulus’ projeleri, ‘öteki ulus’a ilişkin sınırlama ve hatta baskıları veya sürekli bir ötekiler metaforunu gerektirirken, daha gözde olan ‘uluslar’a dair seçmeci erişim ve imtiyazları içerir. Bu projede, siyasal desteğin yeniden yapılandırılması çabası iktisadi anlamda üretken ve asalak arasındaki dikey, antagonistik ayrım; siyasal anlamda sâdik olanlar ve olmayanlar arasındaki ayrım; ve sivil toplum tabirince, (mesela Thatcherizm, Stalinizm ve ırk ayrımcısı rejimlerin söylemlerinde görüldüğü biçimiyle) ‘uygarlar’ ile ‘barbarlar’ arasındaki ayrım ile bağlantılıdır. Kısacası, ‘tek ulus’ stratejisi, değişik iktisadi işlevleri yerine getiren, farklı siyasi düşünceleri ifade eden, farklı yaşam tarzlarına sahip gruplar üzerinde geliştirilen çoğulcu bir farklılıklar söylemi-

34 Özellikle, bu eserleri yazarken geleceğin İngiltere başbakanı olacak olan Benjamin Disraeli’nin *Sybil ve İki Ulusun Hikayesi* romanına bakılabilir. Roman, Engels’in *İngiltere’de İşçi Sınıfının Durumu* adlı çalışmasının yayınlandığı 1845 yılında basıldı. Disraeli işçi sınıfının toplumsal ve siyasal düzen içerisine ataerkil entegrasyonunu önerir.

ni içerirken, 'iki ulus' stratejisi, ikili karşıtlık söylemi tarafından desteklenir (krş.: Laclau ve Mouffe 1985). Eğer devlet iktidarını yürütmek için yeterli bir toplumsal taban sağlayacaksa, bu türden karşıtlıklara dayalı stratejiler, uygun örgütlenme, temsil ve müdahale biçimleriyle ilişkilendirilmelidir.

Kuramlarla ve sınıf birliği ile bağlantılı bir hegemonya tasarımı olmadığında, siyasetçiler ve devlet yöneticileri, daha geniş toplumsal işlevleri pahasına devleti, devlet aygıtının kendisini yeniden-üretme yönündeki dar siyasal işlevi etrafında birleştirmeye çalışabilirler. Ve yine sırf bundan dolayı, devletin birliği tamamen çökebilir. Bir önceki bölümde yürütülen altı boyut ve eklemlemeleri tartışmasından hareketle modern devlet sisteminin biçim ve işlevleri açısından tabiatı gereği kapitalist olduğuna dair bir çıkarımda bulunulmamalıdır. Bu imâ benim devletin çok biçimliliği üzerine değerlendirmelerimin yanı sıra, işlevin biçim tarafından sorunsallaştırıldığı durumlarda ve daha da ötesi bütün devlet biçimlerinin çöküşü deneyimlediklerine vurgu yapan yaklaşımlar tarafından konu dışı tutulmuştur.

Devlet ve Toplum Paradoksu

Kendi geniş çaplı toplumsal sorumluluklarını yerine getirirken devlet yöneticileri yüz yüze kaldıkları sorunları çözmeye yetersiz kalan mevcut stratejik kapasiteleri kullanırlar. Modern devletin genel siyasal düzeni korumadaki sorumluluklarının maddi temeli, onun anayasal şiddet kullanma tekelinden ve kendi yetki alanı altındaki bireysel veya kurumsal gündemlere ilişkin kararları yürürlüğe koyarkenki birleşik kapasitesinden kaynaklanır. Yasa yapıcı bir özne olarak devletin toplumsal çıkarları temsil ettiği ve kamu yöneticilerinin evrensel bir sınıf gibi hareket ettikleri iddiası onun düşünsel temeli ve itici gücüdür.³⁵ Her iki durum-

³⁵ Devlet yöneticileri, bu adlî geleneği içselleştirip, kendi aidiyet ve yönetimlerinin bir parçası haline getirdiklerinde kolektif bir özne olarak devletten bahsedilebilir.

da da bu, kamu görevlilerinin kendi özel çıkarlarından çok aslında ortak yararı ön planda tuttukları anlamına gelmez. Ancak bu imgeler siyasal beklentileri ve davranışları öylesine etkiler ki yöneticiler, bu kural tanımazlıklarından gururlanırlar. Fakat bunlar kurgu olduğundan ve devlet sadece toplumsal formasyonun yapısal olarak eşleşmiş parçalarından biri olduğundan, hiçbir zaman kendisinden beklenen rolü oynayamaz. Çünkü, devlet özne değil kurumsal bir bütünlüktür; ortak yarar üzerine genel bir oydaşmanın olduğu durumda dahi bu kavram belirli durumlara uygulanan özel bir kavramdır; ve devlet gücünün uygulamaları daima, toplumsal formasyona hükmetme kabiliyetini sınırlayan yapısal kısıtlamalar ve direnişlerle karşılaşır. Bu karmaşık siyasal kurgu karışımı ve siyasal gerçeklik sürekli olarak hem güç zehirlenmesini hem de devletin trajedisini yeniden-üretir (Willke 1986, 1992).

Bu temel paradoks devlet ile toplum arasındaki ilişkide dört farklı boyutta gözlemlenir.

1. Her ne kadar devlet, toplumun kimliğinin tanımlanmasında önemli role sahip olsa da, sıra kendi kimliğine geldiğinde, bu toplumun diğer alanlarına kök salmış güçler tarafından tartışmalı hale getirilir. Öte yandan, toplumlar devleti önceden varsaymazlar fakat kısmen onun eylemlilikleri aracılığıyla oluşturulurlar. Vurgulandığı üzere, devletin üzerinde hükümlanlık yürüttüğü topraklar ve toplum, devlet ile özdeşleştirilir; diplomasiden savaş destekçiliğine ve kültürel ilişkilere uzanan dışsal ilişkilerde toplumun temsilcisi olarak değerlendirilir oldu. Öte yandan, siyasal sistemin içinde ve ötesinde yer alan bir dizi devlet dışı güçler, devleti yeniden-inşa etmek ve projelerini yeniden tanımlamak için mücadele ederler. Bu da, toplumsal güçlerin devleti, devletin de toplumsal güçleri şekillendirdiği döngüsel ve sürekli bir tanımlama ve yeniden-tanımlama çevrimini üretir.

2. Her ne kadar devlet, bu yolla dışarıdan gelecek denetim kurmayı hedefleyen müdahalelere karşı direnç gösterebilse de, kendine özgü dinamiklere ve strateji kapasitelerine sahipse de, toplumun diğer alanlarının da kendi mantık ve kapasiteleri vardır. Dolayısıyla farklı devletler kendi siyasal söylemlerini, kendi ritimlerini ve zamansallıklarını, kendi çıkarlarını ve kapasitelerini geliştirirler. Bu da her bir devletin faaliyetlerinde fark yaratmasını, kendi içsel karmaşıklığı nedeniyle dışsal denetime karşı dirençli olmasını ve bunlardan dolayı devletin uzağındaki failer tarafından dikkate alınmasını sağlar. Diğer kurumsal düzeneklerin de kendi hesaplama tarzlarına göre işleyen, izledikleri zamansal örüntüleri olan, benzer düzeyde içsel karmaşıklığa sahip olup, aynı zamanda kendine özgü kaynak ve kapasiteleri de vardır. Bu da onları benzer şekilde devletin doğrudan denetimine karşı direnç göstermeye iter.
3. Devlet toplumun değişik alanlarına, devlet iktidarının genişlediğini düşündürtecek biçimde daha fazla müdahale ettikçe, bu farklı alanlarda iki zafiyete yol açar. Birincisi, devlet içsel olarak karmaşıklaştıkça, iktidarı farklı organlar arasında ve politika oluşturan ağlar arasında parçalandıkça, ve farklı düzlemdeki sorunları tek elde koordine etmeye çalıştıkça, birliği ve kendine özgü kimliği zayıflar. Diğer taraftan, tersine devlet müdahalesi büyüdükçe, faaliyetlerinin başarısı kendi dışındaki toplumsal güçlerle daha fazla koordinasyon içinde çalışmasına bağımlı hale gelir. Böylece devlet iktidarı kendi dışındaki güçler tarafından ikincilleştirilip daha bağımlı hale gelir. Bazı devlet kuramcılarının, modern devletin ancak ege-men olma iddialarından vazgeçtiğinde (veya despotik güç kullanımına başvurmayı bırakırsa) ve elindeki iktidarı, altyapısal gücünü artırmak için diğer güçlerle pay-

laştığında güçlü olabileceğini iddia etmeleri bundandır (örn., Mann 1984, 2008; Hail ve Ikenberry 1989).

4. Devletin, -devlet akli adına hareket ettiğinde veya normal temsili mekanizmaları askıya alarak olağanüstü hâle başvurduğunda bile,- meşruiyeti kendi çıkar ve eylemlerini toplumunkilerle ilişkilendirmesine ve olabilecek en kısa zamanda 'olağan rejim'e geçeceğine dair inanılır bir taahhütte bulunmasına bağlıdır. Devlet akli daima ortak yarara, ulusal çıkarlara veya her ikisine dair iddialarıyla âlâkalı olagelmıştır. Bu nedenle, olağanüstü hal veya diktatörlük dönemlerinin nihayetinde üzerinde fikir birliğine varılamayan ulusal-halk çıkarı tanımının bir kez daha siyasal söylemin geçerli akçesi haline geldiği normal duruma dönüşe yol açacağı beklentisi normatif olarak hâkimdir. Dolayısıyla, söylemsel dillendirme için genel bir alan oluşturma yanında, siyasal söylemle meşgul olanların meseleleri siyasal âlemin ötesinde bütünleştirmek için özel nedenleri vardır. Tersinden, devletin resmi söylemlerinin içeriği hiçbir zaman kendi kendine oluşmaz: Bunlar 'dış' güçler cenahından gelecek bozulma ve parçalanma tehditleriyle karşı karşıyadırlar.

Sonuçlar

Bu parça-bütün ilişkisinden kaynaklanan paradoks, stratejik tercihleri gerektiren ikilemlere yol açar. Herhangi bir seçimde ikilemin uçlarından birine öncelik verildiğinde, diğer seçeneğinin göz ardı edilmesinden kaynaklanan sorunlar, yeni bir stratejik değişim ihtiyacı hâsıl olana değin gelişme eğilimi gösterir. Bu da siyasetin bir alanında ortaya çıkan politika oluşturma döngülerini açıklamaya yardımcı olur. Örneğin, müdahaledeki başarısızlık diğer kurumsal düzenleri, devlet amaçlarının yol açacağı olası zararlar karşısında kendi mantıklarını izlemekten alıkoyar; fakat müdahale, diğer kurumsal düzenekleri bozguna uğratacağı, veya

direnişini kızıştıracakları için de başarısız olabilir. Devlet için olanaklı çözümlerden bir tanesi, devlet dışındaki sistemlerin failleriyle önceden yapılmış müzakerelere, bu faillerin eylemleri hemfikir olunan amaçlarla örtüştüğü yerde, devletin bu türden faillere yönelik şekilsel veya lafzi devlet kolaylaştırıcılığına, bu amaçları gerçekleştirecek optimal yöntemlerin bulunması konusunda kendi kurumsal mantıklarının elverdiği koşullarda güvence vermeye dayalı yönetim-ötesi stratejilere başvurmak olacaktır. Ancak, bu müdahale biçiminin, sadece devlete dair değil aynı zamanda toplumsal hedeflere yönelik geniş bir oydaşmanın olmadığı durumda, devlet içinde parçalanmayı ve birliğin bozulmasını güçlendirme ihtimali oldukça yüksektir. Bu türden değerlendirmeler, yapısal sınırlılıklara, parça-bütün paradoksuna ve strateji ikileminin diğer kaynaklarına yapmış olduğu vurgudan dolayı stratejik-ilişkisel yaklaşımın devletin analiz edilmesindeki uygunluğunu pekiştirir. Bir sonraki bölümde yapılar ile stratejiler arasındaki stratejik-ilişkisel karşılıklı etkiyi ele alacağım.

4

İKTİDAR, ÇIKAR, TAHAKKÜM, DEVLET ETKİLERİ

Bu bölüm stratejik-ilişkisel yaklaşım (SİY) üzerinden üç mesele-ye değinmektedir. İlk ve kavramsal olarak öne çıkan sorun, iktidar ve çıkarların doğasıdır. İkincisi, devletin iktidar ilişkilerinin özgül kurumsal ifadesi olması hakkındadır. Üçüncüsü, devletin iktidar ilişkilerini yapılandırmasının ve belirli çıkarlara imtiyaz tanınmasının nasıl ve ne düzeyde olduğudur. Tahakkümün [*domination*], burada hepsinden bahsetmenin mümkün olmadığı birçok biçimi, yeri [*site*], çıkar durumu ve stratejileri mevcuttur. Bu nedenle, ikinci ve üçüncü sorunları, “kapitalist devlet türü”ne veya “kapitalist toplumdaki devlet”e odaklanmanın ne gibi farklılıklar yarattığını sorarak anlatacağım. Bu, ekonomik ve siyasal sistem arasında güçlü bir kurumsal ayrışmanın olduğu, biçimsel demokratik toplumlardaki sınıf iktidarıyla devlet iktidarı ilişkisi tartışmasına dayanıyor. 1. Bölüm’de özetlenen altı yaklaşım açısından, kapitalist devlet türünü incelemek, devletin kendine has biçimlerini, bütünleyiciliğini ve sınıf egemenliğini güvence altına alacak yeterliliğini (ya da tersini) olmak üzere esasen kurumsalcı bir hesabı kapsar. Kapitalist toplumlarda devleti incelemek için tarihsel ve özne merkezli bir yaklaşımı benimsemek daha uygundur. Bu yüzden *Ideologiekritik* üzerine bazı yorumlarda bulunup devlet ve devlet iktidarının Marksist analizinin sınırlarına dair yorumlarımla bitireceğim.

Devlet İktidarı:

Açıklayıcı mı Açıklanmaya Muhtaç mı?

Geleneksel olarak “iktidar” denilen şey, toplumsal ilişkileri açıklamak için uygun olmayan, aşırı belirlenmiş karmaşık bir

olgudur. Kısım bu durum, iktidarın fark yaratma *kapasitesine* mi yoksa fark yaratan etkilenimlerine mi atıfta bulunduğuyula ilgili karışıklıktan kaynaklanmaktadır. Üstelik güç, sadece özgül yapısal kısıtlamalar içindeki herhangi ve bütün etkilerin oluşumu için kullanılan genel bir terim değildir, özgül faillerin belirli koşullar altında icra ettiğı özgül etkiler *açıklanmaya muhtaç* (açıklanacak şey) olarak teşkil eder, *açıklayıcı* (açıklamanın kendisi) olarak değil. Ancak verili bir eylem bağlamının ayrıntıları ne kadar detaylı ise, o bağlamda oluşan eylemlere atfedilen etkilerin kapsamı da o kadar azdır. Bu sebeple, konjonktürler iyi tanımlandığında, “iktidar” şans veya kaza da dâhil olmak üzere bağlamsal faktörler tarafından açıklanamayan şeyleri açıklamaya yarayan artık bir kategori olma eğilimi gösterir. Dahası, *açıklayıcı* olarak “iktidar” etken analizde bağımsız statüye sahip değildir. Ya belirli [*particular*] etkilerin nasıl oluştuğunu açıklayamayan içeriksiz, biçimsel bir kavramdır ya da araştırma bu etkileri oluşturan esas mekanizmaları açığa çıkardığında gereksiz hale gelen yer tutucu bir kavramdır. Bu ihtilafın farkında olamamak iktidar kullanımının sonuçlarının iktidarın kendisinin kullanımıyla açıklandığı döngüsel bir akıl yürütmeye neden olur. Bu sorunlardan kaçmak için “genel olarak iktidar” veya “genel, iktidar” diye bir şey olmadığını kabul etmeliyiz. Bu yüzden zor olan şey, farklı belirli iktidarlara ağırlığını ve mümkünse özgül tahakküm yapıları oluşturmak için nasıl birleştiklerini belirlemektir.

İktidar kullanımının etkilerindeki üstü kapalı atıf, bu tarz eylemlerin özgürce seçildiğı ve nedensel olarak belirleyici olduğu varsayımdır. Yine de, iktidar kullanımı mekanik bir irade çatışmasını içermemektedir. Kesin bir sosyal ve maddi varoluş koşulu vardır ve diğer sosyal belirlemelerle olan bağlantılarıyla sınırlandırılmıştır. İşte bu yüzden politika “mümkün olanın sanatı”dır. Bu sınırların ve kısıtlamaların analizi, verili bir konjonktürdeki bir iktidar ilişkisine katılan fail eylemlerinin ince-

lenmesinden mantıksal olarak öncedir. Kaldı ki, bu faillerin eylemlerini sınırsız özgür iradenin kullanımıyla gerçekleştirdikleri iddia edilmediği sürece, eylem olanaklarının bu faillerin özgül niteliklerine göre nasıl sınırlandırıldığının araştırılması gerekir. Bu durum, toplumsal iktidarların, maddi ve sembolik kaynakların, hesaplama biçimlerinin, strateji ve taktiklerin, sosyal teknolojilerin, yapısal kısıtlamaların ve verili etkilerin oluşturulması için gerekli veya yeterli olan konjonktürel fırsatlar birleşiminin tarihsel hesaplarına olan ihtiyacı gösterir. Bu sebeple iktidar analizi, bu çeşitli faktörlerin toplam güçler dengesini ve farklı uzam-zamansal eylem ufukları üzerindeki etkilerini belirlemek için nasıl bir etkileşim içinde olduğunu araştırmalıdır.

Benzer argümanlar adı çıkmış “görelî özerklik” kavramı için de geçerlidir. En iyi ihtimalle, bu kavram kendi yandaşlarının yaklaşımlarını dış nedenler yoluyla devlet biçimlerini ve işlevlerini açıklamaya yönelik girişimlerden -veya devlete sınırsız bir irade ve bunu gerçekleştirecek kapasiteyi bahşeden mutlak özerkleştirmeye dair iddialardan- ayırt etmesini sağlar. Bununla birlikte, yandaşları belirli vaka çalışmalarını üstlendiğinde, görelî özerklik vakalar karşısında değişiklik gösteren bir içeriğe sahip olan geniş ölçüde tanımlayıcı bir kavram haline gelir. Bu yüzden, daha genel olarak, “iktidar” gibi, görelî özerklik bir *açıklayıcı* olamaz: *Açıklanmaya muhtaç* olur.

İddiaya göre, devletin diğer kurumsal düzenlerden ayrılması onun “görelî özerkliği” için çok önemlidir. Bununla birlikte, sermayenin ortak çıkarlarını (Marksist analizde devlet ayrımının genel anlamı), bireysel çıkarlara karşı ulusal çıkarları (genel bir muhafazakâr ve liberal savı) ya da diğer ulusal devletlerinkine karşı ulusal çıkarları (realist ve neorealist çalışmada genel kullanılan bir anlam) takip etmek için gerekli özerkliği garanti etmek bir yana, bu ayrılma bu tür eylemler için ciddi bir meydan okumadır. Genel olarak bunun nedeni bir önceki bölümde analizi yapılan parça-bütünlük paradoksudur. Gerçek devletlerin “gö-

reli özerkliği” ekonomik bölgeden ve sivil toplumdan (“özel,” ekonomik olmayan ilişkilerin yeri olarak) ayrılma biçimlerinin, kendilerine has kurumsal yapılarının, toplumsal tabanlarındaki destek ve direnişin ve belirlenmiş hedef veya görevlere ulaşmadaki politikalarının etkililiğinin karmaşık sonucudur. Bu noktalar “görelî özerklik’e ve soyut anlamda açıklamanın çok amaçlı ilkeleri olarak devlet iktidarına karşı davayı güçlendiriyor.

Çıkarlar ve Tahakküm

“Çıkar,” maskelenmiş olan karşılaştırmalı bir terimdir (Barry 1965: 173-87). Bir failin çıkarlarını hesaplamak, yapılabilirliği ne olursa olsun mutlak üstünlükten ziyade belirli bağlamlardaki karşılaştırmalı üstünlüğe bağlıdır. Çıkarlar, belirlenen koşullardaki yapısal kısıtlamalar ve konjonktürel fırsatlarla ve farklı uzam-zamansal ufuklar boyunca yer alan farklı çıkarlar arasındaki potansiyel değiş tokuşla ilgili olmak zorundadır. Bu yüzden, genel olarak (dez)avantajlar hakkında dayanaksız beyanlarda bulunmak yerine kişinin çıkarlarının hangi yönlerinin ne bakımdan (dez)avantajlı olduğunun belirtilmesi gerekir. Dahası, farklı ilişkiler içinde yer alan ya da birçok öznelliğe veya kimliğe sahip failer çelişkili çıkarlara sahip olabilirler. Bu karmaşıklıklar, çoğulculuğa ve de politika oluşturma ve siyasetin neoçoğulcu analizlerine belirli bir hükümet şeklinin (veya devlet sisteminin) yapılandırılmasına ilişkin kısıtlamaları görmezden gelmek pahasına “rasyonel çekirdeği” temin eder. Çelişkili çıkarlar, strateji belirlemede, politika oluşturmada, ağırdan almaya, keyfi veya rastgele seçimlere (öğrenme olsun veya olmasın), oyların dağılımına, güçler dengesinin hesaplanmasına, manipülasyon veya *mücbir sebeplerle* karar vermeye veya yeni değer öğretisi [*axi- ological*] ilkelerin araştırılmasına neden olabilecek, seçim yapmak için net belitleri [*axiom*] veya algoritmaları olmayan, karar verme süreçlerinde kötü (veya “karar verilemez”) problemlere yol açabilir.

İktidarın tahakküm olarak analizi, kapasiteleri *toplumsal açıdan biçimsiz* (veya rastgele) olarak değil, *toplumsal açıdan yapılandırılmış* olarak ele alır. Söz konusu olan tek seferlik ve tek taraflı irade dayatmalarından ziyade sistematik, kurumsallaşmış, düzenli olarak çoğaltılan karşılıklı ilişkilerdir. Tahakküm olarak iktidar, toplumsal ilişkilerin devamlılığını sağlar. Nitekim, Jeffrey Isaac'ın belirttiği gibi, "B'nin normalde yapmayacağı bir şeyi A'nın B'ye yaptırması yerine, toplumsal iktidar ilişkileri alışlageldik şekliyle hem A'nın hem de B'nin normalde yaptıkları şeyi yapmalarını gerektirir" (Isaac 1987: 96; Foucault'nun yönetsellik anlayışı ile olan benzerliğe dikkat ediniz). Sürekli ilişkiler karşılıklı, çoğunlukla asimetrik olan kapasiteleri ve hassas noktaları içinde barındırır. Buradaki ortak paradigma, Hegel'in efendi-köle diyalektiğidir; köle efendisine, efendi de köleye bağlıdır (Hegel 1977). Kölelik ve sömürgecilik ile ilgili olarak kullanılan bu paradigma başka şekillerle de geliştirilebilir. Örneğin, bazı Marksistler bunu sınıf tahakkümü ile bağdaştırırken bazı feministler ataerkil tahakküm ve bazı (koyu) ekolojistler de insan-doğa etkileşimlerinin diyalektiğiyle ilişkilendirmişlerdir (örn., Brennan 2007). Bu durum özellikle insan faaliyetlerinin küresel gelişimi büyük ölçüde değiştirdiği zaman olan antroposen çağı için geçerlidir (Bkz.: Crutzen 2006; Steffen ve d. 2011; ve bir eleştiri için, Moore 2015a, 2015b).

Kapsamlı bir SİY, potansiyel sonuçlar açısından belirli durumlardaki özgül kimlikleri içselleştirmiş özgül özneler için çıkarları değerlendirecektir. Burada çok seviyeli objektif-subjektif bir diyalektik iş başında. Birincisi, nesnel çıkarlar bir bireyin ya da verili konjonktürde belirli bir yere sahip olan kolektif bir aktörün belirli bir özneliği (kimlik duygusu) ile ilgili olmak durumundadır. Bunun nedeni belirli durumdaki aktörün kimliğine göre manevi ve maddi çıkarların değişmesidir. "Manevi" çıkarlar (kurtuluş gibi) diğer dünyevi kaygılara ve (sosyal statü gibi) sembolik sistemlere bağlıken maddi çıkarlar bu dünyevi

kaygılara ve maddi avantajlara bağlıdır. Bununla birlikte, Max Weber'in (1978), belirttiği gibi birçok ilgi alanı ideal ve maddi faktörlerle karışmıştır (McIntosh 1977; ve Swedberg 2003). Bu öznel, kimlikle ilintili bakış açısı toplumsal faillerin çıkarlarını karıştıramayacağı anlamına gelmez. Zira, bir kez referans noktası olarak öznel bir kimlik belirlendiğinde, çıkarlar yalnızca bir öznenin algılamalarına bağlı olmaktan ziyade nesnel olarak toplumsal ilişkiler ve değer sistemlerine dayandırılmıştır. Bunlar tamamen tuhaf, kendine has veya şekilsiz olmadıkları ancak kurumsallaşmış yapılarla bağlantılı oldukları için bu durum belli bir dereceye kadar manevi çıkarlar için de geçerlidir.

İkincisi, mücadeleler öznel kimliklerin ve onlarla âlâkalı nesnel çıkarlarını farklı bağlamlarda yeniden tanımlanması ya da yeniden birleştirilmesi üzerine oluşur. Bu durum, failer tarafından önceden doğrulanmış kimliklerin önceliğinin yeniden düzenlenmesini ve ikincisinin, genellikle başka çıkarları gerektiren, yeni kimlikleri kabul ettirme çabalarını içerebilir. Bu, sınıf, cinsiyet, etnik ve diğer kimliklerin ayrımsal eklemlenmesi anlamındaki "kesişimsellik" öğrencilerinin aşına olduğu bir konudur. Aynı zamanda, farklı ideal ve maddi çıkarların oynandığı ve farklı uzamsal-zamansal eylem ufuklarına sahip çoğulcu hesaplara dayanak oluşturur.

Kısacası, iktidar ve çıkarların anlamı, özgül konjonktürlerdeki *toplumsal ilişkiler arasındaki ilişkilerle* ilgili olmalıdır. Yapısal kısıtlamalar, *belirli bir zaman aralığındaki fail(ler)* tarafından değiştirilemeyen ve genel toplumsal formasyondaki faillerin stratejik konumlarına göre değişiklik gösteren bir durumun içerdiği unsurlardır. İkincisi diğer failleri sınırlayan unsurları etkilemek için fırsatların kesinliği ve kapsamının belirlediği potansiyel güçlerin karmaşık hiyerarşisini içerir. Bu iktidar potansiyeli sadece toplumsal formasyondaki pozisyonlar arasındaki ilişkilere değil, aynı zamanda örgütlenmeye, hesaplama biçimlerine ve toplumsal güçlerin kaynaklarına bağlıdır. Fiili güç dengesi,

aracı ve eyleme göre değişen yapısal kısıtlamalarla belirlenen sınırlar içindeki bu güçler tarafından izlenen (stratejik) eylemlerin etkileşimi yoluyla *post-hoc* [bundan ötürü] belirlenir. Bundan dolayı etkilenen çıkarlar da ilişkisel olarak değerlendirilmelidir. Belli bir dönemdeki konjonktürel fırsatlara, potansiyel iktidar dengesine ve eylem ufuklarına bağlıdırlar. Bütün bunlar, farklı zaman dilimleri boyunca siyasal stratejilerin hesaplanmasını etkiler ve devlet iktidarının doğası gibi konulara konjonktürel ve ilişkisel yaklaşımın önemini vurgular (Bölüm 3). Şimdi bu sözleri, Marksist aktivistlerin ve akademisyenlerin kapitalist devletleri ve kapitalist toplumlardaki devletleri incelemeye yönelik girişimlerinden alınan örneklerle tanımlayacağım.

Devlet ve Sınıf Tahakkümü

Marksist akademisyenler, toplumsal güç ile sınıf tahakkümünün yeniden-üretilmesi arasındaki bağları inceler ve çoğunlukla sınıf tahakkümü tarafından ortaya konulan koşullu uygunluk veya koşullanma açısından başka türdeki özne, kimlik, antagonizm ve tahakkümü göz önünde bulundurmaya eğilim gösterirler (genel hatlar için bkz.: Jessop 1982; Barrow 1993; Hirsch 2005; Domhoff 2013). Weberciler sınıf, statü ve parti olmak üzere üç tahakküm biçimine eşit *analitik* önem verir. Benzer bir durum, genel olarak ataerki tahakkümü ön plana çıkaran radikal feminizmin aksine, iktidar ve tahakkümün kesişimcilik analizlerinde bulunur. Buna karşılık, çoğulcu ve neoçoğulcu bilim insanları kalıcı tahakküm sistemlerinin neredeyse hariç tutulduğu potansiyel olarak kesişen ve telafi edici yollarla dağıtılmış olan çok çeşitli kaynak, kimlik ve çıkar dizisi belirlemektedir. Marksist, Weberci ve kesişimselci olanlar, devlet ve sınıf tahakkümü arasındaki ilişkiyi incelerken ikisinin nasıl bir ilişki içinde olduğu konusunda ayrışır. Bununla birlikte, hiçbir durumda “devlet” ve “sınıf” iktidarı arasındaki ayrımı somutlaştırmazlar, öyle ki (1) devlet iktidarı, toplumun dışında ve üstünde duran ve kendi kaynakları olan

özerk özne *sıfatıyla* devletin malı olur; (2) sınıf tahakkümü, tamamen ekonomide veya sivil toplumda demirlenir; ve (3) devlet ile ekonomi ya da sivil toplum arasındaki bu keskin farklılaşma dış güçlerle çatışma içinde bulunan diğerlerini kontrol eden öznelerin, özellikle de sıfır toplamı bir karakterin, çabalarına neden olur. Bu çizgilerde, “devlet iktidarı” ile “sınıf tahakkümü” (açıklayıcı kavramlar ya da açıklamanın ilkeleri olsalar da) arasında herhangi bir ayırım yapma girişimini reddederken ne ordu ya da bürokrasi gibi siyasi kategorilerin etkisini göz ardı ediyorum ne de devletlerin iktidarlarını ortaya koyarken onlara belirli avantajlar sağlayan çeşitli örgütsel kapasitelere ve kaynaklara sahip olduğunu inkâr ediyorum. Temel nokta, devlet iktidarının belirli bir durumda tüm güçler arasında değişen dengenin aracılık ettiği bir etmen olmasıdır. Bunu devlet iktidarının *açıklayıcı* bir ilke değil, *açıklanmaya muhtaç* bir şey olması takip eder (Jessop 1990: 117-18); dahası, devlet veya devletin yaptıklarından belirli etkilere neden olmuşçasına bahsettiğimizde bu, daha karmaşık bir stratejik-ilişkisel konjonktür için kullanılan (muhtemelen de yanıltıcı olan) bir stenografi olur.

Daha genel olarak, SİY sınıf mücadelesinin hem devletin içinde hem de dışında meydana geldiğini *ve* devlet temsilcilerine has uygulamaların hem devletin resmi sınırları içinde hem de dışındaki bir etkiye sahip olduğunu kabul eder. Bu nedenle, devlet ve sınıf arasındaki iktidar ilişkisini incelemek için devlet iktidarının belirli toplum ve konjonktürlerde belirli sınıf çıkarlarıyla nasıl sıralandığını (veya sıralanmadığını) ve kullanıldığını göz önünde bulundurmalı ve bunun tersini de yapmalıyız. Özellikle sınıf güçleri ve sınıf çıkarları devlet iktidarının sosyal temellerinin güvence altına alınmasında, devlet projelerinin eklenmesinde ve hegemonik kurguların teşvik edilmesinde tek faktör olmadığından çeşitli ittifaklar, karmaşık sebepler ve kararsız sonuçlar söz konusu olabilir. Hegemonya birçoğu sınıf çıkarlarına açıkça bağlı olmayan geniş bir yelpazedeki kimlik,

yönelim ve çıkarların eklemelenmesi yoluyla -bir dereceye kadar- tabii ki güvence altına alınmıştır (aşağıya bkz.).

Bu durum kapitalist toplumlardaki devlet analizinde sermaye birikiminin bir referans noktası ve açıklayıcı bir ilke olarak iki işleve sahip olması gerektiğini göstermektedir.

- Bir referans noktası olarak sermaye birikimi, gerçekten de sermayenin ideal veya maddi çıkarlarını (ya da herikisini) farklı açılardan iyileştiren belirli bir devlet biçimi veya fiili rejimle iktidarın diğer sınıflar ve toplumsal güçler tarafından uygulanma biçimini kıyaslayarak devlet iktidarlarının uygulama kapsamının hesaplanması için temel sağlar. Burada, bu gibi çıkarların mutlak değil, ilişkisel olduğunu hatırlatmak isterim - aşağıda daha ayrıntılı şekilde değindiğim bir nokta. Dahası, sermaye birikiminin bir referans noktası olarak alınması, eylemlerinin yeniden üretilmesine hizmet ettiği araçların bu sonucun farkında olmalarını gerektirmiyor.

Bir açıklama ilkesi olarak, sermaye birikimi, ayrımsal birikimin biçim ve seyri ve de sınıf tahakkümlerinin seferberlik durumunun nasıl olduğu konusunun araştırılmasında yol gösterebilir, devlet aygıtının biçimine ve operasyonlarına nüfuz edebilir ve devlet müdahalesinin etkilerini (tam olarak belirlemeksizin) sınırlayabilir (Kırş.: Jessop 1982).

Militarizm, savaş ağalığı, ırk ayrımı, etnik ayrımcılık, merkez çevre ilişkileri, teokrasi, ataerkillik veya heteronormatiflik gibi diğer tahakküm biçimleri ile devlet iktidarı arasındaki ilişkilerin araştırılmasında da aynı ikili işlev geçerlidir.

Marksist bilim insanları, ağırlıklı olarak tahakkümle ilgili bir-biriyle bağlantılı dört temayı takip ederler. Birincisi, iktidar ilişkilerinin daha derin toplumsal temellerden yoksun olan tamamen kişilerarası bir olgu olmasıyla değil, sınıf tahakkümünün belirli bir biçimi veya yapılanmasının tezahürleri ile ilgilenirler.

Bu durum, iktidarın ve direncin açık sınıf kimlikleri ve sınıf çıkarları olan sosyal araçların koruyucusu olduğu anlamına gelmez. Bunun yerine bu tema, sınıf bilincinin biçim ve düzeylerinden ziyade bu konudaki farklı devlet yönetim biçimleri, siyaset ve kamu politikası oluşturma *sınıfsal uygunluğuna* [class relevance] odaklanıyor. Bu tarz bir odaklanma, belirli konjonktürlerde sınıf uygunluğunu oluşturan şeyin açık hesaplarına gerek duyar (aşağıya bkz.). İkincisi, Marksistler sınıf tahakkümünün ekonomik, siyasal ve ideolojik biçimleri arasındaki bağlantılarını (veya bunların yokluğunu) araştırırlar. Bu konu birçok teorik ve ampirik anlaşmazlığa ön ayak olmuştur. Farklı yaklaşımlar, toplumsal ilişkilerin oluşumunda, devlet üzerindeki kontrollerde veya zihin ve kalpler üstündeki hegemonyada sınıf tahakkümüne farklı şekillerde zemin hazırlar. Üçüncüsü, benim de dâhil olduğum kategori olan katışıksız ya da dogmatik olmayan Marksistler, sınıf iktidarının ve tahakkümünün kaçınılmaz olarak sınırlı olduğunu ve bunu, sermaye ilişkisinin ya da egemenliğin diğer biçimlerinin özünde var olan çelişkiler, karşıtlıklar ve de toplumsal organizasyonun yarışan ilkeleri açısından açıklamaya çalıştıklarını belirtirler (Bkz.: Jessop 1982, 2002, 2013, 2014a, 2015a). Yalın Marksistler, sınıf tahakkümüyle bağlantılı olan her türlü toplumsal gücün kırılğan, dengesiz, koşullu ve geçici olduğunu ve sınıf tahakkümünü güvence altına almak, direnişin üstesinden gelmek ve sınıf tahakkümünü şaşırtmak veya doğallaştırmak için devam eden mücadelelere ihtiyaç duyulduğunu varsayarlar. Dördüncüsü, belli dönemlerde ve konjonktürlerde sınıf tahakkümünü devirmeye veya direnmeye ve yeniden oluşturmaya dayalı stratejilerle ilgilenirler. Stratejinin uzam-zamansal boyutları burada önemli bir husustur.

Ekonomik sınıf tahakkümü

Bir üretim tarzı, toplumsal güç ve üretim ilişkilerinin belirli bir birleşimini içerir. Üretici güçleri, ham maddeleri, üretim araç-

larını, belirli hammaddelere ve üretim araçlarına karşılık gelen işgücünün teknik bölümünü ve üretim araçlarını çalışması için kurarken doğrudan üreticiler arasındaki karşılıklı bağımlılık ve iş birliğini kapsar. Toplumsal üretim ilişkileri, kaynakların farklı üretim faaliyetlerine tahsisi ve sonuçta ortaya çıkan artığın tahsis edilmesi üzerindeki kontrolü; toplumsal iş bölümünü [*social division of labour*] (veya işçilerin farklı üretim birimlerindeki farklı faaliyetlere tahsis edilmesini); mülkiyet ilişkilerine dayanan sınıf ilişkilerini, üretim araçlarının mülkiyetini ve ekonomik sömürü biçimini (ya da artı-emeğe el konulmasını) içerir. Bu ilişkiler mevcut üretim güçleri arasındaki tercihleri ve üretimdeki yayılımı şekillendirmekte, ayrıca yapısal çelişkilere, sınıf düşmanlığına ve stratejik ikilemlere sebebiyet vermektedir.

Kapitalist ücret ilişkisi bu durumu gayet iyi anlatmaktadır. Çünkü gönüllü olarak emek gücünü bir ücret karşılığında satan işçiler, onun kontrolünü her türden üretim fazlası hakkını elinde tutan kapitaliste devrederler. Dolayısıyla, usulen hür iradeyle yapılan bu mübadele, işyeri despotizminin (yönetim ayrıcalıklarının kullanılması) ve ekonomik sömürünün (artı-emeğe elkonulması) sözleşmeli dayanağı haline gelir. İş gücünün örgütlenmesi süreci, kapitalistler ve işçiler arasındaki uzlaşmazlığın temel noktasıdır, işyerinin çok ötesine uzanan bu mücadeleler geniş bir yelpazede kendilerini göstermektedirler. İşçi piyasalarındaki emekçilerin direnci ve emek süreci, gücün başarılı bir şekilde kullanımının eşit olmayan toplumsal üretim ilişkileri tarafından garanti edilemeyeceğini göstermektedir. Ayrıca, Marksistler üretim sürecinin genel örgütlenmesi ve onun sermaye ilişkisinin diğer yönleriyle olan bağlantılarını incelerler. İlgili endişeler, sanayi veya finansal sermayenin, tekelci sermayenin veya küçük ve orta ölçekli işletmelerin, çok uluslu veya ulusal firmaların ve yerel büyümeyle veya ihracatla ilgilenen firmaların nispi önemini içerir. Odaklamaya bağlı olarak sermayenin manevi ve maddi çıkarları değişiklik gösterecektir.

Ekonomik sınıf tahakkümü konusundaki bu hususlar, modern devletin *biçimlendirilmiş araştırılması* ile ilgili olmuştur. Birincisi, bireysel sermayelerin emek sürecinde ve diğer sermayelerle olan rekabetlerinde doğrudan baskı uygulamaları yasaklanmıştır; diğer yandan devlet, özel mülkiyeti ve bir bütün olarak sermaye adına sözleşmelerin kutsallığını korur. Bu durum, sermayenin resmi hakları olan emek sürecini yönetmesini, artı-emeğe el konulmasını ve diğer sermayeler ile sözleşme yapmasını desteklemektedir. İkincisi, kapitalizmin rasyonel örgütlenmesi, devletin feodal imtiyazlarının sona erdirilmesi, müştereklerin çevrenmesinin teşvik edilmesi, âvârelerin cezalandırılması ve işgücü pazarına girme zorunluluğu getirmesindeki rolünden dolayı yarattığı ücretli emeği gerektirir. Ayrıca işçilerin emek gücünü “özgürce” satmalarına olanak sağlar, ücretli emeğin yeniden-üretimi koşullarını güvence altına alır, fabrika yasalarını empoze eder, konut sorununa yanıt verir ve ucuz yiyecek teminini güvence altına almak gibi benzeri durumları olası kılar. Üçüncüsü, modern devlet, kendi kendine kârlı ekonomik faaliyetler içinde bulunmaz - sermaye bunları temin etmeyi tercih eder ve kâr getirmeyen ekonomik ve sosyal olarak gerekli faaliyetleri üstlenme işini devlete yaptırır. Bunlar zaman ve mekân bakımından çeşitlilik göstermektedir (bu bağlamda örnek teşkil edecek bir analiz için, bkz.: Offe 1972; daha fazla görüş için, bkz.: Jessop 1982: 78-141). İlginçtir ki, bu argümanlar Weber’in kapitalist muhasebenin azami biçimsel rasyonalitesi için düşündüğü şartlarda da görülmektedir (Weber 1978: 136-40, 150-6, 161- 6).

Dördüncüsü, bir vergi-devleti (*Steuerstaat*) olarak modern devlet, gelirini devletin sahip olduğu veya devlet kontrolündeki mülkiyetin kârlı yönetiminden değil, öncelikle esasen özel bir ekonomik düzende vergilendirme üzerinde sahip olduğu tekel-den elde etmektedir (Goldscheid 1976; Schumpeter 1954; Kratke 1984: 25-6). Vergilendirme kapasitesi, kendi zorlama tekelini tara-

findan desteklenmektedir. Dahası, devlet ortak kamu borcuna bel bağlarken bu durum aynı zamanda devletin vergilendirme yetkileri tarafından da desteklenmektedir.

Bu ikiz tekeller tipik olarak “temsil olmadan vergilendirme olmaz” temelinde meşrulaştırılmaktadır ki bu durum, söylen-
diğine göre vatandaşlar veya diğer kilit güçler tarafından des-
teklenen adalet ve iyi hükümet kavramlarıyla uyuşan vergi-
lendirmenin amaçlarını, düzeyini ve oranını garanti altına alır
(Krâtke 1984: 67; Theret, 1992: 133). Dış ve iç egemenliği ve de
siyasi meşruluğunun yanı sıra, vergi devletin mali (gelir) ve
harcama boyutlarındaki kamu maliyelerini, birikime ve bunun
yanında siyasal meşruiyet taleplerine uyarlayabilecek durumda
olması gerekir (O’Connor 1973; Theret 1992; Streeck 2014). Bu
durum devletin manevra özgürlüğünü kısıtlar; çünkü devlet,
üretken sermaye ya da tahvil sahiplerinin daimi (ve söylemle
güçlendirilmiş) üstünlük tehdidi altındadır. Vergi devletin
gelecekteki vergilendirme yetkilerini, mevcut ve yeni borçlara
karşı bir güvence olarak kullandığı durumlarda alacaklıların
ve kredi derecelendirme kuruluşlarının görüşleri de önem arz
eder. Borçlu devletler, özellikle de ağır dış borcu olan ülkeler,
iptal veya yeniden planlama görüşmelerinde bulunabilirler. Tek
tarafli eylem, mümkün olsa bile, itibarı daha da zedeleyecektir.
Devlet, iç yatırımları çekmek ve yerel kuruluşları teşvik etmek
istediğinde bu sorun daha da şiddetlenir. Ancak, geçici vergi
muafiyeti, devlet desteği ve benzeri durumlar vergi mükellef-
lerinin gözünde hazır vergi matrahını ve devlet meşruiyetini
tehdit edebilir. Bu, sermayenin devlet üzerindeki gücünü güç-
lendirmektedir. Dolayısıyla, modern devlet faaliyetlerinin, si-
yasi programları ekonomik gerekliliklerle bağdaştıran sağlıklı
ve büyüyen (veya en azından kârlı olan) bir ekonomiye ihtiyacı
olduğu söylenir (Offe 1975). Madun sınıflar, maddi imtiyazları
ancak bu sınırlama içinde güvence altına alabilirler: Eğer kârlılık
tehlike altındaysa, imtiyazlar tersine çevrilmelidir. Devletin özel

birikim bağımlılığının devam ettiği kriz dönemlerinde alternatif ekonomik tasarıların zayıf, dirençsiz ve dağınık olması, sermaye iktidarını güçlendirebilir bile. Ancak normal koşullarda sermaye, hukukun üstünlüğüne ve kamuoyuna saygı duyulmasını gerektiren normal koşullarda devletin siyasi meşruluğunu baltalamadan ekonomik avantajları için çok fazla baskı yapamaz.

Siyasi sınıf tahakkümü

Tahakkümün ekonomik temellerinden yola çıkan birçok Marksist, yine de siyasetin birincil olduğunu kabul eder, çünkü sınıf ilişkilerini sürdürmek, yeniden-düzenlemek veya devirmek çok önemlidir. Devlet, sadece dar anlamda siyasal iktidar için değil, genel olarak sınıf tahakkümü için de merkezi konumdadır. Bu, devlet sisteminin operasyonel özerkliği nedeniyle sorunlu bir durumdur (Bkz.: Bölüm 1 ve 3; ayrıca aşağıya). Siyasî sınıf tahakkümüne ilişkin bazı hesaplar, ekonomik sınıf tahakkümü koşullarının güvence altına alınmasında devletin doğrudan ve dolaylı rolleri ile başlar. Birçoğu “sınıflara bölünmüş toplumun” toplumsal bütünlük ve genel yapısal bütünleşmesini devam ettirmedeki rolünü ön plana çıkarır - bu durum olmasaydı çelişkiler ve uyuşmazlıklar devrimci krizlere neden olabilir veya “ırkçı sınıfların karşılıklı olarak mahvolmasına” yol açabilir (Marx ve Engels 1976b). Sosyal bütünlüğe karşı olan tehditlerin yalnızca sınıf ilişkileri üzerine kurulu olmadığını tekrar etmek önemli; burada asıl zor olan şey, siyasal sınıf egemenliğinin ve birikimin ekonomik ve ekonomi-dışı koşullarını tehdit etmeden sosyal bütünlüğü devam ettirmek; ki bunun hiçbir garantisi yok.

Devlet bu konuda çeşitli nedenlerden dolayı vurgulanmaktadır. Burada sadece üçünden bahsedeceğim. Birincisi, piyasa güçleri tek başına sermaye birikimi için gerekli tüm koşulları sağlayamadıklarından ve pazar başarısızlığına meyilli olduklarından, pazarın üstünde ve dışında onu sağlama alacak ve bazı başarısızlıklarını telafi edecek bir mekanizmaya ihtiyaç du-

yulmaktadır. İkinci olarak, sermayeler arasındaki ekonomik ve siyasi rekabet, ortak çıkarlarını organize edebilecek ve tek bir kapitalistin çıkarının tek taraflı takibi nedeniyle oluşabilecek her türlü hasarı sınırlayabilecek bir gücü de gerekli kılıyor. Üçüncüsü, devlete daha geniş bir toplumdaki ekonomik sömürünün birçok ve çeşitli yansımalarını yönetmesi için de ihtiyaç duyulur. Şayet devlet, yeterli kurumsal bütünleşmeyi ve toplumsal bütünlüğü güvence altına alırsa, rasyonel ekonomik hesaplama için gereken ekonomi-dışı koşullar ve daha ziyade birikim güvence altına alınabilir. Bu durum, iddiaya göre belirli sınıf çıkarlarından “nispeten özerk” olan egemen bir devlete ihtiyaç duyar - yukarıda belirtildiği gibi derinden sorunlu olan ve bu nedenle daha geniş, ulusal popüler bir çıkara dayalı projeler geliştirebilen ve teşvik edebilen bir kavramdır. Göreli özerkliğinin, uluslararasılaşma ve ulus-aşırışma bağlamında nasıl işlediği konusu, emperyalist devletlere, çok uluslu güç ağlarına ve küresel yönetişimin nispeten özerk kuramlarına bağlı küresel sermaye devrelerindeki düğüm noktaları açısından bu çerçevede ele alınan bir konudur (Bkz.: Bölüm 8). Bu ekonomik stratejiler, devlet projeleri ve hegemonya tasavvurları bağlamında “ekonomik faaliyetin belirleyici çekirdeğindeki baskın grubun uyguladığı belirleyici işlev” olarak (Gramsci 1971: 161 = Q 13, §18: 1591) dikkate alındığında, devlet hem ekonomik hem de siyasal sınıf tahakkümünü güvence altına almaya yardımcı olur. Burjuva demokrasilerinin değişen koşullara yanıt olarak iktidar ilişkilerinin esnek bir şekilde yeniden düzenlenmesini kolaylaştırmada ve sınıf tahakkümünü şaşırtmadaki rolü gereği bu durumun diktatör rejimlere göre daha çok burjuva demokrasilerinde olası olduğu düşünülmektedir (Bkz.: Bölüm 3 ve 9).

Marx, *siyasal örgütlenme biçiminin ekonomik örgütlenme biçimine karşılık geldiğini* iddia etmiştir (Marx 1967: 791). Dolayısıyla, özel mülkiyete, ücret ilişkisine, kâr odaklı olmaya, piyasa-dolayimli değiş tokuşa dayanan ekonomik düzen, hukukun üs-

tünlüğüne, yasalar önünde eşitliğe ve birleşik egemen devlete dayanan siyasi bir düzenle kendiliğinden “uyuşuyor” ya da ona “uyum sağlıyor” gibi görünmektedir. Bu, burjuva demokrasisinin “resmi yeterliliği”ni, birleştirilmiş, kâr odaklı, piyasa-dolaşımly kapitalizm için vurgular. Çünkü liberal demokratik devletlerde, ekonomik faillerin değış tokuş etme özgürlüğü (emek sürecinde idari “despotizm” tarafından yalanlanan bir özgürlük), hukukun üstünlüğü (devletin sermaye mantığına boyun eğmesiyle yalanlanmış bir özgürlük) koşullarındaki vatandaşların siyasi özgürlüğü ile uyuşmaktadır. Sınıf, bu nedenle kapitalist devlet tipinin açık düzenleyici ilkesi olarak namevcuttur - üyeleri veya temsilcileri alt sınıflarla eşit şartlar altında rekabet etmek zorunda olan egemen sınıf nezdinde siyasal iktidarın hiçbir münhasırlığı, yasal tekeli yoktur; Evgeny Pashukanis’in normal burjuva devleti analizindeki kilit nokta budur (Pashukanis 1978). Bu durum, politik mücadeledeki antagonist sınıf çıkarlarının ekonomik-kurumsal ya da sınıf-dışı çıkarlar etrafında dönen pazarlık lehine önemsizleştirilmesini teşvik eder.

Bu bağlamda, ekonomik mücadele normalde piyasa mantığı içinde (örn. ücretler, saatler, çalışma koşulları, fiyatlar) meydana gelir ve siyasal mücadele normalde temsili devlet mantığı içinde, hukukun üstünlüğüne dayanarak ortaya çıkar (örn., ulusal çıkarın rakip tanımlarına yöneliktir ve “hayali” bir genel çıkar içerisinde mülk sahiplerinin ve vatandaşların belirli çıkarlarını uzlaştırmayı amaçlar). Daha geniş anlamda, sınıf tahakkümü mücadelesinin önemli bir kısmı, en azından bağımlı sınıflar [*subordinate*] için ekonomik ve politik alanların fetişleştirilmiş ayrılıklarını ve bunlarla bağlantılı mücadelelerini sürdürmeyi içerir [Krş.: Streeck 2013]. Ancak kapitalist toplumlardaki devletlerin hepsi bu iddiaya uygun biçime sahip değildir (bu bölümdeki “Biçim Analizin Sınırları” kısmına ve ayrıca Bölüm 9’a bakınız). Biçimsel yeterlilik de maddi yeterliliği garanti etmez, diğer bir deyişle liberal demokrasinin -her zaman ve her yerde- sürekli

birikim sürecinde ekonomi-dışı şartları güvence altına almasını sağlar [Bkz.: Abrams 1988; Barrow 1993; Gramsci 1971; Marx 1978a, 1978b; Moore 1957; Offe 1983; Poulantzas 1978].

Bu analiz, ekonomik sınıf mücadelesine karşı [vis-à-vis] siyasal mücadele arazisi olarak devletin özgünlüğüne dikkat çeker. Ekonomik ve siyasal alanların ayrışması ekonomik sınıf ilişkileri ile siyasal kategoriler arasındaki ilişkinin eşbiçimliliğini dolaysızca dışlar. Gerçekten de devlet su götürmez biçimde hâkim sınıf(lar)ın öncelikli ekonomik çıkarlarına hizmet etseydi, modern devletin meşruiyeti ortadan kalkardı. Devlet hegemonyayı düzenleyecek belirli bir aygıtlar birliğine ve özerkliğine sahiptir [Bkz.: Bölüm 3]. Ve ancak devlet, hâkim sınıf(lar)a *kısa-erimli ekonomik fedakârlıklar* dayatabildiği takdirde onların *uzun-erimli siyasal* egemenliğini güvenceye altına alabilir. İdeolojik ve düşünsel sınıf mücadelesi burada yaşamsaldır, çünkü kapitalist toplumlardaki bütün toplumsal ilişkiler zorunlu durumlarda meşru şiddete başvurmak suretiyle desteklenen rıza ilişkileri olarak görünürler (Bkz.: bir sonraki bölüm). Bu sadece hâkim sınıflar ile tahakküm altındaki sınıflar arası ilişkiler için değil, aynı zamanda hâkim sınıf(lar)ın değişik fraksiyonları arasındaki ilişki için de geçerlidir. Eğer birleşik ve görece istikrarlı bir iktidar bloğu oluşturulacaksa, hâkim sınıf fraksiyonları arasındaki çıkar farklıları stratejik bir ittifak çerçevesinde çalışmayı zorunlu kılar. Bu da ancak sermaye fraksiyonlarından bir tanesinin hegemonyası altında olabilir; fakat böylesi bir hegemonya yine de aydınların, sermayenin üs düzey kuruluşlarının, doğal yönetici partilerin ve aslında devlet yöneticilerinin çalışmasına bağlıdır (örn. Gramsci 1971; Poulantzas 1973; Portelli 1972; van Apeldoorn 2002).

Sınıf ve siyasal ilişkiler arasındaki bağlantı, devlet iktidarının toplumsal formasyon boyunca uygulanmasına çabalayan güçler arasındaki baskın dengeye dayalıdır. Bu da bir kez daha 'görelî özerklik' meselesini gündeme getirir. Marx bu konuya, Lou-

is Bonaparte'ın halk desteğinden ziyade 600.000 süngülü asker destekli ve 'çıplak kılıçların hükümranlığı' ilkesine dayalı hileli rejiminin istisnai özerkliğini analiz ederken değinir (Marx 1986: 848). Marx, 'görelî özerklik' konusunu, kapitalist devlet tipinin türsel özelliğı sayıp ele almak yerine, daha ziyade sınıf mücadelesinin olumsuzluğu üzerinden inceler. Özellikle burjuvazi üzerine yazarken, '... [burjuvazi, -ç.n.] kendi amacının peşinden koşmak için tahttan feragat etmelidir' gözleminde bulunur (Marx 1978b: 143). Bu tespit onun 1848-1850 *Fransa'da Sınıf Mücadeleleri*'nde (orijinali 1850'de basıldı) daha önceden değindiğı demokratik anayasanın kalbinde yer alan temel çelişkiye ilişkin iddia üzerine inşa edilmiştir. Marx'a göre, anayasa aracılığıyla toplumsal kölelikleri kalıcılaştırılan bu sınıflara, genel oy ilkesi dolayımıyla siyasal iktidar bahşedilirken, burjuvazinin toplumsal gücü, temelde hâkim sınıfların yararına olan özel mülkiyet haklarının anayasal güvence altına alınması yoluyla ebedileştiriliyordu (Marx, 1978a: 77). Kısacası, liberal burjuva demokrasilerin istikrarı, siyasal güçler tarafından tartışma konusu yapılan, dış etkilerden bağımsız olarak kendiliğinden-sınırlı siyasal meseleye dayanır. İktidar bloğu içinde ve hâkim sınıflar ile tahakküm altındaki sınıflar arasındaki zorunlu anlaşma bozulursa, ekonomik ve siyasal anlamda olağanüstü hal ilân etmek, hukukun üstünlüğünü askıya almak ve siyasal direnişin ifade biçimlerini, tartışma alan ve mekânları ile yöntemlerini sınırlamak, yasal veya oligusal olarak her zaman mümkündür. Bu gibi durumlarda sözde ulusal güvenlik ekonomik iyileşme talepleri, normal demokratik politikalar üzerinde öncelik kazanır (Bkz.: Bölüm 9).

Ekonomik siyasal alanların ayrışmasının önemi, ayrıca Marx'ın özgün siyasal rejimlerin oluşumunu veya belirli devlet politikalarının içeriğini analiz ederken neden nadiren ekonomik argümanlara başvurduğunu da açıklar. Çünkü, her ikisinin de özgünlüğü, hâlihazırda çözüm bekleyen ekonomik koşullardan ziyade özgün siyasal mücadele dinamiklerine dayanır. Bu noktaya Gramsci de vurgu yapmıştır:

Siyaset ve ideolojideki her değişimin [ekonomik] yapının doğrudan yansımaları ve açıklaması olduğuna ilişkin tarihsel maddeciliğin asli varsayımı olarak sunulan iddiaya, ilkel ve gelişmemiş olduğu için kuramsal olarak itiraz edilip, Marx'ın özgün somut siyasal ve tarihsel çalışmalarının tanıklığı üzerinden pratikte de mücadele edilmelidir (Gramsci 1971: 407 = Q7, §24: 869).

Bu bağlamda, Gramsci, siyasal rejimlerin gelişiminin, doğal evrimsel ilkeleri takip eden çeşitlilik, seçim yapma ve muhafaza etme ilkeleri olarak adlandırılabilirler düzenekleri kapsadığına işaret ederken, bugünkü eğilim ve karşı-eğilimlerin uzun-erimli önemine odaklanmış gerçek zamanlı analizin zor olduğunda ısrarcıdır. Buna ek olarak, deneme yanılmayla öğrenmeye yol açan yaygın stratejik ve taktiksel hesaplama hatalarının sıklıkla krizler tarafından yönlendirilip, oyun içindeki güçler tarafından kolaylaştırıldığı ve çoğu siyasal eylemin, sınıfsal çıkarlardan çok, devletin veya partinin birliğinin muhafazası ile ilişkili örgütsel zorunluluklardan türediğinin altını çizer (Gramsci 1971: 407-9 = Q7, §24: 869-71). Kısacası, siyaset doğrudan ekonomik koşulların, ekonomik krizlerin ve bunların altında yatan çatışma ve benzerleri üzerinden okunamaz.

İdeolojik sınıf tahakkümü

Marx ve Engels *Alman İdeolojisi*'nde (1976a) 'herhangi bir çağdaki hâkim fikirler, hâkim sınıfların fikirleridir' diye yazarken, egemen sınıf tarafından düşünsel üretim araçları üzerinde uygulanan denetimle ilişkilendirdikleri bu ilkedен ideolojik sınıf tahakkümünü kastediyorlardı. Marx ve Engels, ideolojik sınıf tahakkümü üzerine, meta fetişizminin mistikleştirici edici etkisinden, vatandaşlık gibi siyasal biçimler tarafından üretilen bireyci tutumlara, sivil toplumun aklına ve kalbine yönelmiş mücadelelere uzanan çeşitli perspektifler geliştirdiler. Bu üç perspektiften İkincisi, ideolojik tahakküm üzerindeki meta fetiş-

şizmi etkisiyle benzeşen özgün bir devlet biçimi etkisini tanımlar (Bkz.: önceki kısım). İdeolojik sınıf tahakkümüne Marksist ilgi, 19. yüzyıl sonlarında demokratik hükümetlerin ve kitle siyasetinin doğuşu ve 20. yüzyılda popüler kültür ve kitle iletişiminde verilen önemin artmasıyla birlikte yoğunlaşırken, batı Marksizmi olarak adlandırılan akım içerisinde tartışılan en büyük tema haline geldi (yararlı bir genel değerlendirme için bkz.: Anderson 1976; Kellner 2005; Therborn 2010; ve değişik ideoloji yaklaşımları üzerine bkz.: Rehmann 2013).

Bu konuda ilham verici isimlerden biri, daha önce de defalarca vurgulandığı gibi, Antonio Gramsci'dir. Onun asli ilgisi, kapitalist toplumlardaki farklı devlet tipleri ve siyaset üzerine özerk bir Marksist siyaset bilimi geliştirerek, toplumsal devrim koşullarını tanımlamaktı. Bu bağlamda Gramsci, "doğu"nun (kısa, Çarlık Rusyası ve Doğu Avrupa'daki diğer devletler) aksine olarak en çok "batı"ya uygun devrimlerin başarı ihtimalleriyle ve onlara uygun stratejilerle meşguldü. Onun devlet analizi, ülke-aygıt-nüfus üçlemesinden -bu açılardan İtalya, kısmen hala oluşum halinde bir ulus ve birçok açıdan bu süreçte başarısız bir devlet olduğu için- başlamaz. Ayrıca Gramsci, hem rasyonel olarak örgütlenmiş bir yönetsel aygıtın koşulladığı zorunlu eşgüdümüne odaklanmış Weberci ilginin hem de devleti kapsamlı bir baskı aygıtı olarak tanımlayan Leninist indirgemeciliğin ötesine geçti. O, dar anlamıyla devleti, siyasal-hukuki aygıt, hükümetin anayasal-kurumsal özellikleri ve biçimsel karar alma prosedürleri ve hükümetin genel politikaları ile özdeşleştiriyordu. Fakat Gramsci daha ziyade, 'kapsayıcı anlamıyla, yani *bütünleşik olarak devlete*', siyasal toplum + sivil toplum' olarak devlete odaklanmıştı (Gramsci 1971: 263 = Q 6, §88: 763-4). Bu bağlamda o, devleti, egemen sınıfın içinde sadece kendi hâkimiyetini kabul ettirip sağlamlaştırmakla kalmadığı fakat aynı zamanda yönetilenlerin etkin rızasını almak için de yönettiği 'kuramsal ve pratik faaliyetlerin bütünsel bileşimi' olarak da tanımladı (Gramsci 1971: 244 =

Q 15, §10: 1765). Bu yaklaşım, analizlerin ilkesel merkezi olarak devleti, tahtından indirip veya merkezsizleştirirken, sınıf tahakkümü tarzlarını bu analizlerin kalbine yerleştirdi; böylelikle de devlet aygıtını veya daha doğrusu onun daha geniş toplumdan ayrışmasını ve toplumdaki yerinden çıkarılışını [*disembedding*] fetişleştirme riskini aza indirdi.

Gramsci, iki ana sınıf tahakkümü tarzı tanımladı: *Zor* (halkı kitlesel olarak özgül bir üretim tarzının gereksinimleriyle uyumlu mutabakat ve razı gelme durumuna getirecek bir baskı aygıtının kullanımı) ve *hegemonya* (tahakküm altındaki grupların 'aktif rızası'nın, yönetici sınıfların siyasal, düşünsel ve moral önderliği altında 'kolektif irade' veya 'ulusal-popüler mutabakat' içine kanalize edilerek başarılı şekilde seferber edilmesi ve yeniden-üretimi). *Zor*, sadece devlet ile özdeşleştirilmediği gibi (örn. Gramsci faşist paramiliter terör mangalarının rolüne işaret eder) hegemonya da sadece sivil toplumla özdeşleştirilmez (hukuki-siyasal aygıtın da etik-siyasal işlevleri vardır). Sonuçta Gramsci kapitalist devletin esasen bir baskı aygıtı olarak değil de, değişken bir zorlama, aldatma-yanlış yönlendirme, pasif devrim ve aktif rıza karışımına dayanan bir kurumsal yapılanış olarak görülmesi gerektiğini ısrarla savundu. Ayrıca, belirli kurum ve aygıtları hükümetin teknik aygıtları olarak ele almak yerine, bu aygıtların toplumsal temellerini incelerken, devlet iktidarının ekonomik sistem ve sivil toplumla bağlantısı aracılığıyla nasıl şekillendirildiğini vurguladı (Krş.: Bölüm 3).

Gramsci ideolojik sınıf tahakkümü ile ilgilenirken ideolojiyi bir fikirler sistemi olarak ele aldı: Bireysel ve kolektif yaşamın birçok görünüşünü dışavuran ve bunları uyumlu davranış kuralları içinde bir dünya görüşüne dönüştüren bir dünya kavramlaştırması. Burada özellikle üç argüman dikkate değerdir. Birincisi, etik-siyasal fikirlerin, ekonomik temelin, hukuki-siyasal üst-yapının ve ahlâki düşünsel alanın karşılıklı olarak biçimlendirilmesinin anahtar unsurları olduğunu ileri sürdü.

'Tarihsel blok' nosyonu bir toplumsal formasyonun sonuçlanmış yapısal birliğine işaret eder. Gramsci, bunun dar sektörel, uzmanlaşmış veya yerel çıkarları daha geniş etik-siyasal çıkara dönüştüren belirli düşünsel, ahlâki ve siyasal pratikler aracılığıyla nasıl başarıлып sağlamlaştırıldığını inceledi (1971: 366-7 = Q 1011, §6i). Etik-siyasal pratikler sadece ekonomik yapıların ortak oluşturmaları olmakla kalmazlar, aynı zamanda onlara işleyiş mantıklarını [*rationale*] ve meşruiyetlerini de verirler (örn. Burjuva mülkiyet hakları anlayışı, ticaret özgürlüğü, ve ekonomik eşitlik aracılığıyla). İkincisi, Gramsci için 'hegemonik blok', hem diğer baskın sınıflar hem de madunlar üzerinde önderlik edecek yeterlilikle donanmış, dayanıklı ve uzun erimli bir sınıf (sınıf fraksiyonu) tarafından örgütlenmiş sınıf güçleri ittifakına işaret eder. Bu noktada, Gramsci, kendi kişisel uzun-erimli sınıf çıkarlarını ulusal-popüler terimler içinde ifadelendirecek hegemonik projeleri ekleme yeteneğine sahip olan yönetici veya madun sınıflarla organik olarak bağlantılı 'organik aydınlar'a anahtar rol verir.

Üçüncüsü, bu bağlamda Gramsci tarihsel olarak organik ideolojiler ile keyfi ve geçici olanlar arasında da ayırım yapar. İdeolojiler -veya ben, bunları ilk yargıda [*first intance*] tahayyüller olarak tanımlamayı tercih ediyorum (Toplumsal Tahayyüller ve İdeolojilerin Eleştirisi kısmına bkz.)- birikim rejimleri, devlet projeleri ve hegemonik kurgulara dayanarak anlamlandırılır. 'Geçici ideolojiler' veya projeler, nevi şahsına münhasır [*idiosyncratic*] vurguladıkları gerçeklikle sınırlı (eğer varsa) bağlantısı olup verili bir konjonktürde gerçekleşmesi imkânsız alternatif gelecekler öneren direngen spekülasyonlardır. 'Organik ideolojiler', bunun tersine, maddi olarak yeterli olup, neyin *in potentia* var olduğunu (verili bir uzam-zamansal eylem ekseninde neyin gerçekleşebilir olduğu) tanımlar ve bu olasılıkları pratiğe geçirecek stratejik aşamaları ana hatlarıyla belirlerler. Böylelikle, bütün bir tarihsel bloğun iktidar bloğu düzleminde ve en az bunun

kadar önemlisi, belirli madun kesimler içinde, ideolojik birliği sağlamlaştırmaya yardımcı olurlar.

Ekonomik, Siyasal ve İdeolojik Tahakkümün Eklemlenmesi

Buraya kadarki argümanlar farklı sınıf tahakkümleri (burada sunumsal amaçlar için kabaca ekonomik, siyasal ve ideolojik olarak sınıflandırılmış olan) arasındaki ayrışma olasılıklarına işaret ediyordu. Her biri, kendi özgün toplumsal formuna, kurumsal maddiliğine ve eylem mantığına sahiptir. Yine de, bir toplumsal formasyonun genel bütünlüğü, umulmadık şekilde, bu düzenekler arasındaki az miktarda kurumsal ve düşünsel [*ideational*] uyumluluğa bağlıdır. Bu, eşbiçimliliği ve toplumun geneline yayılmış mutabakatı gerektirmez. Kurumsal tamamlayıcılık ve bağımlı oldukları diğer güçlerden gelecek zararlı etkilerden (ve bundan kaynaklanacak misillemeden) sakınmak için toplumsal güçlerin kendini sınırlandırması genellikle daha önemlidir. Ayrıca, Gramsci'nin belirttiği gibi, kapitalist toplumlarda hegemonya kararlı bir ekonomik çekirdeği içerir (1971: 161=Q13, §18: 1591). Bu bizi ekonomik, siyasal ve ideolojik tahakküm arasındaki ilişkilerin nasıl belirli tahakküm biçimleri ve bu seçicilikleri sağlamlaştıran (veya baltalayan) stratejilerin taraflılığına bağlı olduğunu incelemeye davet eder.

Bu konuyu ele alırken, iki adımda ilerleyeceğim. Birincisi, kapitalist ekonomi, devletin hukuki-siyasal biçimi ve bunun pratik siyasal uygulamaları arasında kurumsal tekabüliyetin [*correspondence*] biçim-analitik bir açıklamasını sunuyorum. İkincisi, bu tekabüliyetlerin ekonomik, siyasal ve toplumsal düzeneklerin stratejik tutarlılığını garanti etmediğini gösteriyorum ki, bu da özgün ve tikel ekonomik, siyasal ve toplumsal stratejilere odaklanmak gibi daha fazlasını gerektirir. Böylelikle, iki adım söz konusu stratejilerin neyi kapsadığını, bu stratejilerin nasıl üretilip, sağlamlaştırıldığını ve kurumsallaştığını bulgular.

Tablo 4.1, kâr-yönelimli, piyasa tarafından dolayımlanan ekonominin temel kurumsal ayrışmasından başlayarak, toplumsal olarak parçalanmış faaliyet alanlarını ve hukuki-siyasal olarak dolayımlandığı kabul edilen yönetim ile kolektif amaca ulaşmaya doğru yönlendirilmiş toplumsal olarak parçalanmış siyasal faaliyet alanları üzerinden kapitalist devlet tipinin altı anahtar özelliğini sunuyor. Birinci sütun kapitalizmde birlik çerçevesindeki bir ayrışma biçiminde yansıyan devlet ve ekonominin eklemlenmesinin belirli özelliklerini tanımlıyor. Bu terimin kullanılışı, ayrışmanın gerçek fakat eğer şeyleşmemişse, baskın toplumsal örgütlenme ilkesi birikim olup eğilimsel olarak kâr-yönelimli, piyasa tarafından dolayımlanan daha geniş bir toplumsal bütünlüğün parçası olduğu sürece yarultıcı olduğuna vurgu yapar. Birlik içinde ayrışma, sermaye ilişkisi içinde yerleşik olduğu gibi bu ilişkinin yeniden üretimine de yardım eder. Dahası, ayrı ekonomik ve siyasal sistemlerin, sadece birbiriyle ilişkiyi koparmakla kalmayıp, çelişkili yollardan da gelişebilen kendi işleyimsel mantıkları, uzam-zamansal dinamikleri, hesaplama tarzları ve bunlarla ilintili pratikleri vardır. İki sistem de karşılıklı bağımlıdır, yapısal olarak eşleşmiştir ve birlikte evrilir.

İkinci sütun, bu kurumsal ayrışmanın sınıfsal ilişkiler ve kapitalist ekonominin, bu ayrım veri alındığında kâr-yönelimli ve *piyasa-dolayımlı* [market-mediated] birikime dayanan kapsayıcı dinamikleri üzerindeki bazı etkilerini tanımlıyor (siyasal kapitalizm üzerine bkz.: Bölüm 8). Üçüncü sütun, benzer bir alıştırmanın devlet aygıtları, devlet iktidarı, siyaset yapma biçimleri siyasal sınıf tahakkümü üzerinden benzer sonuçlarını sunuyor. İkinci ve üçüncü sütunda yer alan sorunlar, kuşkusuz, sermayenin yapısal iktidarı ve sınıf tahakkümünün analizi için hayati önemdedir, tabloya bütün olarak bakıldığında biçim analizin bulgusal potansiyeline işaret ediyor.

Tablo 4.1 Kapitalist devlet tipinin temel bazı özellikleri

<i>Kapitalizmde ekonomi ve devletin eklemlenmesi</i>	<i>Ekonomi sınıf ilişkilerinin etkileri</i>	<i>Devlet siyaset ilişkilerinin etkileri</i>
Piyasa ekonomisi, egemen devlet ve piyasa ile devletin uzağında mevzilenmiş kamusal alan (sivil toplum) arasındaki ayrışma.	Ekonomi, sermayeler arası rekabet ve sınıf mücadelesi tarafından dolayımlandıkça, kapitalist değer yasasının belirleyiciliği altında örgütlenir.	<i>Raison d'état</i> , piyasanın kâr-zarar mantığından, dini, ahlâki ve etik ilkelere ayrılmış uzmanlaşmış bir siyasal rasyonalite.*
Devlet tarafından denetlenen topraklar içerisinde örgütlenmiş zor tekelinin meşruluğu veya anayasallığına ilişkin iddia.	Zor hâlihazırdaki emek süreçlerinin örgütlenmesinin dışında bırakılmıştır. Değer biçimi ve piyasa güçleri, zora başvurmaksızın sermaye birikiminin seyrini biçimlendirirler.	Anayasal denetimi sağlayacak uzmanlaşmış askeri-polis organları. Güç, baskıcı olduğu kadar ideolojik olarak da işlev görür.
Devletin ve etkinliklerinin meşrulaştırılmasında yasallığın rolü.		Hukuka tabilik, devlet ulusal çıkarlar adına veya ortak yarar için piyasa başarısızlıklarını telafi etmek için hukuka bağlı kalarak müdahalede bulunabilir.
'Vergi devleti': devlet gelirleri büyük oranda ekonomik failler ve onların ekonomik faaliyetlerine uygulanan vergilerden veya piyasadan alınan borçlardan sağlanır.	Vergilerin kaynağı özel gelirlerden yapılan kesintilerdir fakat piyasa ekonomisi ve/veya toplumsal bağlılık için elzem sayılan kamusal malların üretimi için kullanılır.	Devletin ülkesel sınırları içindeki uyrukları, devletin belirli hizmetlerinden yararlanıp yararlanmadıklarına bakılmaksızın vergi ödemekle mükelleftirler.
Devlet kendisinin kullanacağı/veya kâr etmek ya da kendi kendisini ve faaliyetlerini finanse etmek için satacağı mal ve hizmetleri üretecek mülkiyete sahip değildir.	Burjuva vergi biçimi: Vergiler devlet gelirlerine genel bir katkı olup, devletin meşru görevlerini yerine getirebilmesi için süreklilik temeline konulmuşlardır. Belirli görevlere özgü, özel ve geçici vergiler konulmamalıdır.	Devlete vergi ödeme aracı olan resmi para daha genel olarak ulusal uzam (belki de sınırlar ötesi) dolaşır. Vergilendirme kapasitesi kamu borçlanmasına karşı güvenlik vazifesi görür.

* Burada kullanıldığı anlamıyla *raison d'état*, devletin dar anlamıyla kendisini yeniden üretmesinden kaynaklanan ayırt edici düşünme-karar verme tarzları ile devlet projelerinin takibi için gerekli koşullara işaret ediyor: Üçüncü Bölümde üzerinde durulan çeşitli temsil biçimleri arasından birine karşılık gelecek sınırlayıcı anlamda kullanılmıyor.

<i>Kapitalizmde ekonomi ve devletin eklemlenmesi</i>	<i>Ekonomi sınıf ilişkilerinin etkileri</i>	<i>Devlet siyaset ilişkilerinin etkileri</i>
Vergi kapasitesi yasal otoriteye ve zorlayıcı güce bağlıdır.		Vergi sınıf mücadelesinin en erken odaklarından biridir.
Kendi işe alma ve deneyimleme kanalları ile kendine özgü sadakat ruhuna [<i>esprit de corps</i>] sahip uzmanlaşmış yönetici personel.	Devlet fiziksel ve zihinsel emek arasındaki kapsayıcı ayırım içinde belirli bir yer işgal eder. Resmi görevliler ve siyasal sınıf, sahip oldukları bilgi ve iktidar arasındaki yakın ilişkiyi de içerecek şekilde zihinsel emek konusunda uzmanlaşırlar.	Resmi söylem devlet iktidarının yürütülmesinde anahtar role sahiptir. Kamusal ve özel alandaki aydınlar, ulusal ve/veya ulusal popüler çıkarları tanımlayacak devlet projeleri ile hegemonya projelerini kurgularlar.
Personel yürütmenin otoritesine tâbidir. Piyasa ve resmi makama (mevki) bölünmüş toplumsal bir kategori oluşturur.	Bilgi ve anlama yeteneği devlet kapasitelerinin en önemli temeli haline gelir.	Devlet ulusal ve/veya ulusal popüler çıkarları yansıtarak meşruiyeti inşa eder.
Devlet, ideal olarak özel hukuk, yönetim hukuku ve kamu hukuku arasındaki ayırımı içeren hukukun üstünlüğüne dayanır.	Ekonomik failler biçimsel olarak özgürdürler ve emek gücünü de içerecek şekilde metalleri mülk edinmede resmen eşittirler	Devletin resmi uyrukları, feodal imtiyazlılar veya kolektif olarak örgütlenmiş üretici grup ya da sınıfla değil bireysel haklarla donanmış vatandaşlardır. Bu hakları savunmak ve genişletmek için verilen mücadeleler devletin faaliyetlerinin yayılımında anahtar rol oynar
Biçimsel siyasal tahakküm tekeli Ekonomik olarak hâkim sınıf(lar)ın elinde değildir: Hukuk önünde eşitlik anahtar yasal ilkedir	Özel hukuk, mülkiyet hakları ve sözleşme hukuku temelinde değişir	
Devletler arası ilişkiler uluslararası hukuk üzerinden yürütülür	Ekonomik mübadele ve özel teşebbüs kârlarının gerçekleşmesinin dışsal koşullarının güvenceye alınmasında devlet anahtar rol oynar	Kamu hukuku, birey-devlet, kamu-özel, ulusal-uluslararası ayrımlar üzerinden biçimlendirilir

<i>Kapitalizmde ekonomi ve devletin eklemlenmesi</i>	<i>Ekonomi sınıf ilişkilerinin etkileri</i>	<i>Devlet siyaset ilişkilerinin etkileri</i>
Biçimsel olarak egemen devlet, üzerinde diğer devletlerin müdahalesi olmaksızın biçimsel hareket etme özgürlüğüne sahip olduğu belirgin ve kendine özgü ülkesel uygulama alanına sahiptir.	Dünya pazarı içinde soyut 'akışlar mekânı' olarak ekonomi ile kaçınılmaz olarak siyaset tarafından fazlasıyla belirlenen yerelleşmiş faaliyetler olarak ekonomi arasında gerilimler vardır	İdeal olarak devlet diğer devletler tarafından kendi ülkesel sınırları içinde egemen olarak tanınır, fakat sınırlarını güce başvurarak savunmak zorunda kalabilir
Devletler egemenliği yürütürken uluslararası güçler tarafından belirgin biçimde sınırlandırılırlar	Belirli sermayeler dünya pazarında rekabet edebilmek için kendi devletlerinin desteğini almaya çalışabilirler	Siyasi ve askeri rekabet, ulusal ekonominin gücüne bağlıdır.

Kaynak: Jessop 2002: 38-9

Stratejik-ilişkisel perspektiften bakan bu türden biçim analizi, sadece devletin biçimsel tesisi ile verili devlet tipi veya rejimin ehliyetini değil, fakat aynı zamanda devletin stratejik seçiciliğin kaynağı olarak yaşamsal rolünü veya herhangi bir toplumsal fail, kimlik, çıkar, eylemin uzam-zamansal yörüngeleri, stratejiler ve benzerlerine uygulanabilir elverişli bir peşin hükmü olarak da araştırır. SİY ayrıca, devletin işlevlerinden çok biçiminin sorunsal haline getirilebileceğini önerir (Jessop 1982). Biçim analizinin (1) farklı güçlerin, belirli biçimleri, seti veya biraradalığı tarafından oluşturulmuş stratejik olarak seçici bir zeminde kendi çıkarlarının peşinde koşarken yüz yüze kaldıkları sorunların ele alınması ve (2) devlet sistemi içinde ve devlet iktidarının uygulanışı esnasındaki potansiyel kriz alanlarını tanımlamak için kullanılma nedenlerinden biri budur (Bkz.: Bölüm 2, 3, 8 ve 9).

Öte yandan, 2. Bölüm'de vurgulandığı gibi, devlet çok-biçimlidir. Kâr-yönelimli, piyasa-dolayımlı birikim, kâra ulaşmada kullanılacak yönelim seçeneklerinden biri olduğu gibi (Krş.: Weber 1961,1978; ayrıca bkz.: Bölüm 8), buna ilaveten

farklılaşmış birikimden başka, diğer toplumsal örgütlenme ilkeleri de vardır. Kendisi de farklı projelerin gerisinde seferber edilen güçler dengesinin olumsal çıktısı olan baskın ilke, devlet biçimini ve devlet iktidarının kuvvetini de etkiler. Dolayısıyla, modern devletin her zaman (veya hiçbir zaman), esas itibarıyla kapitalist nitelikte olacağının bir garantisi olmadığı gibi, sermaye temsilcilerinin ve kapitalist rasyonalitenin devletin örgütsel matrisine derinden gömülü olduğu koşullarda bile, devlet projeleri, devletin ülkesel sınırları içerisinde kurumsal bütünleşmeyi ve toplumsal bağlılığı sağlayabilmek için umumiyetle diğer işlevsel talepleri ve sivil toplumu hesaba katarlar.

Kâr-yönelimli, piyasa-dolayımlı sermaye birikimi, geliştirilmiş meta üretimi olarak nitelendirilmesi nedeniyle ve dolayısıyla da değer biçimin baskınlığından çıkarsanır. Değer biçimi, sermaye ilişkisinin bütüncül yeniden-üretimini farklı momentleriyle organik olarak bağlantılı birtakım unsurları kapsar. Bu momentler, meta, ücret, para, fiyat, vergiler, girişimci kârları, faiz, rant, ve benzeri biçimleri içerir. Yine de değer biçimin egemenliği, sermaye birikimi setini bütünüyle belirlemez. Birikim, sermayenin ücretli emeği değerlendirme kabiliyetine ve dolayısıyla değer biçimin ötesine uzanan unsurlar tarafından biçimlendirilmiş değişen güçler dengesi içindeki mücadelelere dayanır. Değer biçimin farklı momentleri (Bkz.: aşağıya) sadece biçimsel bir birliğe sahiptir, yani genelleştirilmiş meta üretiminin yansıma tarzları olarak bütünleştirilirler. Sermaye döngüsünün tözel birliği ve süreklileşen yeniden-üretimi, bu döngünün değer biçimin sınırları içinde yer alan farklı momentlerinin başarılı eşgüdümüne bağlıdır. Bu da anarşik bir üslup içinde *post hoc* gerçekleştirilir: Çünkü sermaye döngüsü, sürecin birçok noktasında kırılmaya uğrayabilir. Sermaye çıkarlarının yorumsal ve ardı sıra gelen temsiline analizinde karşılaşılan en önemli zorluklardan bir tanesi, bu çıkarların belirsizliğidir. Eğer kapitalist ekonomilerin tözel birliği ve izlediği rotalar belirsizse, sermayenin çıkarları nasıl saptanabilir?

Soyut olarak bu çıkarlar, değerin çeşitlilik arz eden dışsal varoluş koşullarıyla birlikte değer biçiminin yeniden-üretimini (genelleştirilmiş meta üretimi) içerir. Kapitalizmin tanımına içkin olan bu durum totolojik görünebilir. Bu soyutlama düzeyinde bile, bırakın tikel sermayeleri, 'genel olarak sermaye' düzleminde dahi bu totolojik görünüme somut bir içerik vermek oldukça zordur. Çünkü, 'genel olarak sermaye'nin çıkarları, dünya ölçeğinde kesintisiz birikim için olumluluk teşkil eden çelişkili, ikilemli, kararsız ve eğreti tanımlanmış değer ve değer içermeyen biçimler arasındaki diziye [*nexus*] bağlıdır. Bu dizi, her zaman tartışmaya açık, geçici ve istikrarsızdır - özellikle analiz, serbest piyasalardaki ticaret ve kapitalist üretimin rasyonel örgütlenmesinden (rasyonel kapitalizm), mali spekülasyon ve geleneksel ticari kapitalizmi ve bunların dünya pazarına eklemelenmesini olduğu kadar çeşitli türdeki siyasal kapitalizmleri de içerecek biçimde genişletildiğinde (Bkz.: Bölüm 8). Buradaki anlamıyla tikel sermayeler haricinde ele alınan bütünsel sermaye döngüsüne atfen kullanılan 'genel olarak sermaye', gerçek etkileri olan gerçek bir yapıdır. Ancak sadece tikel sermayeler tarafından yürütülebilen bu yapı, faillerden ve hesap yapıcı iktidarlardan yoksundur. Dolayısıyla genel olarak sermaye, tikel sermayelerin birbirine bağımlı olduğu-nesnel yapı-süreç yapışmasıdır. Genel olarak sermaye, tikel sermayeler kümesinin faaliyetleri olmaksızın yeniden-üretilmez; tikel sermayeler de sermaye döngüsünün bağlantılı ekonomik yapısı dışında işlev göremez. Fakat genel olarak sermayenin yeniden-üretimini, sadece *bazı* -değişken- bireysel sermaye alt kümelerine gereksinim duyar; gerçekten de varlığını sürdürebilmesi için diğer sermayelerin iflasına, durgunluğa girmesine veya ele geçirilmesine ihtiyaç duyabilir.

Kısacası sermaye ilişkisi, üzerinde muhtelif çıkarlara sahip muhtelif faillerin -Rousseau'nun (1758; bkz.: ayrıca Rousseau 1792; ve Foisneau 2010) politik iktisat üzerine söylevindeki tâbiri kullanacak olursak- birleştirici bir 'genel irade' ile 'her-

kesin çıkarı' gibi tutarsızca sonuçlanabilecek tikel çıkarların peşine düşülmesi arasındaki gerilimi farklı ve olası çatışmak ve çelişkili yollardan uzlaştıracak, yarışmacı birikim stratejilerini geliştirmek için rekabet ettiği eksik belirlenmiş bir zemindir. Bu tamamlanmamış, geçici ve istikrarsız 'genel irade'yi güvence altına almanın olası üç yolu vardır.

Birincisi, bu güvence, genel iradeyi sermayenin diğer fraksiyonlarına negatif veya pozitif eşgüdümle dayatan en güçlü sermaye fraksiyonunun çıkarları doğrultusunda, *anarşik biçimde üretilmiş* genel iradenin tesadüfiliği aracılığıyla sağlanır (Bkz.: Bölüm 7). Bu gayet alışılmadık ve gerçekleşme ihtimali gayet düşük bir durumdur, çünkü genel olarak sermaye, gereksinimlerini öyle birdenbire ifşa etmez ve bu gereksinimler muhtemelen de en iyi farklı zamanlarda, farklı ilgi, yönelimler ve farklı konjonktürlerde farklı tikel sermayeler tarafından karşılanır.

İkincisi, genel olarak sermaye çıkarlarını, sadece retorik olarak değil, fakat pratikte de temsil edecek aktüel kolektif kapitalist failin oluşma olasılığıdır. Finans kapital, Bilderberg Toplantıları,* Üçlü Komisyon, Avrupa Sanayicileri Yuvarlak Masası [*The European Round Table of Industrialists*], Amerikan Ticaret Odası [the American Chamber of Commerce], Dünya Ekonomik Forumu gibi grup, kurum, kuruluş ve forumlar bu rolü üstlenmek için can atan veya bu rolün atfedildiği oluşumlardır (örn. sırasıyla bkz.: Hilferding 2007; Estulin 2007; Gill 1991; van Apeldoorn 2002; Rupert ve Solomo 2006; ve Marshall 2015). Fakat kapitalist çıkarları farklı ekonomik stratejiler etrafında kümeleştirip eklemeleme çabasında olan birbiriyle rekabet içindeki birçok kurum, örgüt, düşünce kuruluşu ve stratejik forum da vardır. Sermayenin bu tezahürünü özellikle görece kapalı ulusal ekonomilerden ziyade dünya pazarı bakışıyla değerlendirdiğimizde,

* Adını ilk toplantısını düzenlediği otelden alan bu oluşum, dünya çapında popüler siyasi liderlerin yanı sıra, iş dünyasından, basından, akademiden de etkili şahsiyetlerin çağrıldığı 120-150 kişiden oluşan bir gruptur. Katılımcılar her toplantıda değişir. Üçlü Komisyon da buna benzer bir örgütlenmedir, -ç.n.

bunların aynı zamanda birçok sosyo-uzamsal çıkar arasında bölünmüş olduğunu da görürüz. Kısacası çoğulcu kapitalist 'herkesin çıkarı'nu, dünya ölçeğinde genel olarak sermaye yararına olacak bütüncül bir devlet sistemi eklemlenmesi yönündeki güçlü bir stratejik irade yokluğunda yeniden-üretilebilir.

Üçüncü ve daha uzak bir yol, sermaye döngüsünün dışında bulunan bir aygıtın sermaye adına davranıp, fiilî sermaye sahiplerine 'genel irade'yi dayatabilme olasılığıdır. Bu rol genellikle devlete atfedilir. Bu da, tikel sermayelerin birbiriyle çatışan taleplerinin devletin içinde ve işlemleri aracılığıyla kümelenir-tilip, genel olarak sermayenin ihtiyaçları ile uyumlu hale getirilebileceği bir devlet (veya eşdeğer) yapılanmasını gerektirecektir. Ancak, vurgulandığı üzere, devlet, hegemonya tasarımları ve devlet projelerinin geliştirilmesi süreçlerinde hukuki-siyasal bir aygıt olarak kendisini yeniden-üretecek ve kendi otoritesini meşrulaştıracak, dolaysız sermayenin öncelikli çıkarlarına hizmet etmeyen çıkarları içermektedir.

'Genel olarak sermaye'nin mevcut -ya da gelecekteki çıkarlarının tanımlanmasında içerilen çoklu meydan okumaları, verili strateji, proje ve hegemonya tasarımlarının bütüncül -tikelin aksine- sınıfsal bağlantılarının oluşturulduğu referans noktası olarak kabul ettiğimizde her üç çözüm de daha az anlaşılır görünür (Bkz.: aşağıda s. 97). Bu dört varsayımın, söz konusu görevin başarıya ulaşmasını kolaylaştıracağı anlamına gelir: İlk olarak, sermaye birikiminin içeriye hareket eden doğal bir dinamizmi yoktur (Postone 1993) - birikimin rotası geçmişteki ve bugünkü hegemonya ve hâkim projelere ve bunların dünya pazarı içindeki etkileşimlerine bağlıdır; İkincisi, stratejiler sınıf çıkarlarının ve ittifaklarının ortak yapılandırıcılarıdır ve sonuç itibarıyla belirsizlik, kriz ve geçiş durumlarında eylemi yönlendirebilir ve sermaye mantığının bütünü ile uyumlu olması halinde bu eyleme yön verebilirler; üçüncü olarak, bu görevin sermaye lehine olan stratejik zeminler aracılığıyla iyi kötü idare edilmesi, bu ze-

min içinde ve aracılığıyla genel olarak sermayenin ve tikel sermayelerin olumsal çıkarlarının keşfedileceği en olası araçtır (bu üçüncü nokta üzerine bkz.: Clarke 1977); ve dördüncüsü, krizler elzem çıkarların ihmal edildiğini gösteren direksiyon mekanizması sağlar -çıkartların krizin nedenleri ve çözüm yollarına ilişkin yorumlama sorunları doğurmasına rağmen- (Jessop 2015b; bkz.: ayrıca Bölüm 5'teki uzam-zamansal sabitlikler üzerine).

Bu paragrafta, sermaye döngüsünün farklı parçalarını tek bir fraksiyonun hegemonyası altında birleştiren (örn., Banka sermayesi, kâr-üretici sermaye ve ticaret sermayesi) 'tarihsel olarak' organik birikim stratejisinin (örn., devlet projesi) değerlendirmesine dayanan bir değerlendirme üzerinden bir başka olumsal çözüm yolu üzerinde duruluyor. Çıkarlar arası rekabet ve çatışmayı ortadan kaldırmayacak (kaldıramayacak) olan bu çözüm, içinde rekabetin ortaya çıkabileceği, çatışmaların sınımlanabileceği ve uzlaşılarla erişilebilecek istikrarlı bir çerçeve sunar. Hesaplamaları ve yönetişimi çerçeveleyen, ortak sadeleştirilmiş bir ekonomik tahayyüle dayanan bu çözüm, gerçek-dünya [*real-world*] pratikleri ve hegemonik fraksiyonun tikel sermayelerin eşik kütlesi (sayı, etki alanı ve bağlanmışlık) ile birlikte ele alınan amaçlarıyla uyumludur. Başat kapitalist çıkarlar, bu stratejik yönelimin oluşturulmasında anahtar rol oynarken, bu stratejinin ayrıntılandırılması ve politikalara dönüştürülmesi, fazlasıyla teknik bilgi ve uzmanlıklar gerektirir. Buradaki amaç, sermayenin ekonomik ve siyasal işlevlerine bir dereceye kadar 'türdeşlik ve farkındalık' tanımak, toplumsal hegemonya ve siyasal yönetim görevlerinin icra edilmesi, birikim stratejilerine uygun değer ve değer dışı ilişkilerin düzenlenmesidir. Bu koşullar devletin 'sadece hükümet aygıtını değil de aynı zamanda "hegemonyanın veya sivil toplumun 'özel aygıtı'nı da (Gramsci 1971: 261 = Q26, §6: 801) kapsayacak biçimde anlaşılması halinde akla daha yatkın görünebilir. Bu tür bir stratejinin başarısı, uygun kurumsal, uzam-zamansal ve toplumsal sabitlere de

bağlıdır (Bkz.: Bölüm 5). Buna ilaveten, bir stratejinin sadece sermayenin hegemonik olmayan fraksiyonlar tarafından olduğu kadar, ekonomik tahakküm altında olan veya sömürülen sınıflar tarafından kabul edildiği koşullarda da gerçek anlamda 'hegemonik' olabilir. Bu da hegemonik bir birikim stratejisinin, emek ve sermaye arasında zaman zaman diğer sınıflar veya sınıf-dışı güçler (örn. geleneksel küçük burjuvazi, Hristiyan sağ, yeni toplumsal hareketler) tarafından değişime uğratan, değişen güç dengeleri ile bağlantılı olması gerektiğini ima eder.

Kapitalist Toplumlarda Devlet ve Biçim Analizin Sınırları

Bir önceki bölümde tartışılan argümanlar, devletin biçimsel tesisinden çok tarihsel kuruluşuna ve baskın güçler dengesine, bunların stratejik yönelimlerine ve seçilen taktiklere dayanan başka bir analiz türünün kapsamına işaret eder. Bu analiz türünün potansiyeli, (her zaman bütünüyle anlaşılmayan) kapitalist devlet tipi ile kapitalist toplumlardaki devlet arasındaki sıradan ayırmada yansımaları bulur. Biçim analizi, İkincisi için değil, birincisi için elverişlidir. Dahası OECD üyeliği, kapitalist devlet tipine uygun bir temsil olarak alındığında, bu kategoriye dâhil edilebilecek 34 devlet vardır. Bunlardan birkaçı, aslında kapitalist devlet tipinin anahtar özelliklerini içermekten uzaktır. Ezici çoğunluğu oluşturan diğer devletler konusunda, devleti kurumsal bir bütünlük olarak ele alan ve devletin kapsayıcı anlamda belirli biçimsel ve kalıcı özelliklerinin maddi yeterliliğine odaklanan daha tarihsel ve fail-merkezli bir incelemeyi devreye sokmak daha iyi olur. Böylece analizler, birikime diğer toplumsallaşma ilkeleri aracılığıyla öncelik vermiş olarak, siyasal süreci biçimlendiren siyasal güçler arasındaki açık mücadeleye daha fazla önem vereceklerdir. Burada analize kılavuzluk edecek sorular, siyaset ve kamu politikalarının nasıl belirli bir içerik, misyon, amaç ve

hedefler edildiği, verili bir konjonktürde ya da orta veya uzun erimde farklılaşmış birikimi ayakta tutan ekonomik ve ekonomidışı koşulları sağlamlaştırmaya ne derece yeterli olduğudur. Bu türden bir analiz, devletin *kapitalist toplumlarda* tarihsel kuruluşu ve kapasitelerinin kapitalist amaçlar için araçsal kullanımı araştırmasının, sermaye çıkarlarının yapısal imtiyazının ayrılmaz bir parçası olan *kapitalist devlet tipinin* biçimsel oluşumunu içeren çalışmalarından farklı olduğunu varsayar.

Tablo 4.2 kapitalist devlet tipi ile kapitalist toplumlardaki devleti, altı boyut aracılığıyla karşılaştırarak konuyla ilgili kuramsal ve metodolojik sorulara işaret ediyor. Bu tablo üzerinden, kapitalist devlet tipi analizini, bu devlet tipinin tarihsel özgünlüğünden başlayarak bir tipoloji ve onun değişik biçimlerinin dönemleştirilmesi ile sonuçlandırabiliriz. Saf haliyle kapitalist bir formasyonda verili olan bir devlet tipinin *biçimsel yeterliliği* incelenir, formun tipik işlevi sorunsallaştırdığının ayırdına varılarak, yaygın biçimiyle gösterilen siyasal pratiklerin belirli dönem veya konjonktürlerde ortaya çıkan sorunları nasıl ve ne ölçüde aşabildiği araştırılır. Buna karşılık kapitalist üretim ilişkilerinin hâkim olduğu toplumlardaki reel devlet analizleri, görece daha somut terimlerle işe başlayarak değişen güçler dengesine yoğunlaşmış olan daha iptidai bir tarihsel yaklaşıma başvurur. Bu yaklaşım, siyasal sınıf mücadelelerinin ve bunların sonuçlarının kurumsal biçimler aracılığıyla, belirli dönemlerde, evrelerde ve konjonktürlerde, bu biçimlerin kapitalist devlet tipiyle uyumlu olup olmadığına bakılmaksızın nasıl dolayım lanıp sıkılaştırıldığını gösterir. Belirli kuvvet, bölümler, dispozitifler, iktidar merkezleri veya ağlarının faaliyetlerinin sermaye birikimi ve siyasal sınıf tahakkümü için *işlevsel ve maddi olarak yeterli* olup olmadığını inceler. Ve bu yeterliliğin, belirli konjonktürlerde, özgül toplumsal güçlerin desteklediği özgül stratejiler ve politikalar aracılığıyla nasıl kazanıldığını (veya kazanılmadığını) soruşturur. İki yaklaşım da belirli amaçlar için kullanışlı olabilir ve ikisi de devletin bir toplumsal ilişki olduğu

Tablo 4.2 Kapitalist devlet tipine karşı kapitalist toplumda devlet
Kapitalist Toplumda Devlet

	<i>Kapitalist Devlet Tipi</i>	<i>Kapitalist Toplumda Devlet</i>
Tarihsel Özgünlük	Kapitalist devlet tipini diğer üretim tarzlarıyla ilintili devlet tiplerinden ayırır.	Geçmişten miras alınmış devlet biçimlerinin yeni tarihsel bağlamlarda nasıl kullanılacağına odaklanır.
Toplumsal örgütlenmenin hâkim omurgası	Sermaye birikimi mantığı hâkimdir.	Toplumsal örgütlenmenin başka bir eksenî hâkimdir veya hâkim eksen yoktur.
Devletin gelişimi üzerine temel yaklaşımlar	<i>Biçimsel oluşuma</i> (devlet biçimsel yeterliliği nasıl edinir) ve biçimin işlevi nasıl sorunsallaştırdığına odaklanır.	<i>Tarihsel oluşuma</i> (devlet inşası [<i>building</i>] farklı projeler etrafında hareket eden değişen güçler dengesi tarafından nasıl dolayımlanır) odaklanır.
Yeterlilik ölçümü	Biçimsel yeterliliğe odaklanır (örn. eşbiçimli uyum veya devlet biçimi ile diğer sermaye ilişkisi biçimleri arasında birincinin ikinciye baskın geldiği tamamlayıcılık).	<i>İşlevsel veya maddi yeterliliğe</i> odaklanır (örn. birikimin ve siyasal meşruiyetin temel koşullarını güvence altına almak maksadıyla biçimlendirilen devlet kapasitelerinin etkili uygulamaları).
Sınıf iktidarı olarak devlet iktidarı	Sınıf iktidarı yapısal ve geçirimsizdir. Bu tip devlet büyük olasılıkla bütün olarak sermayenin hizmetindedir (en azından ulusal düzeyde) ve onun işlevselliği açık sınıf mücadelelerine daha az bağlıdır.	Sınıf iktidarı araçsal ve şeffaftır. Devletin tikel bir sermayenin çıkarlarını veya diğer özgül çıkarları takip etmek için kullanıldığı olasılıklar daha güçlüdür.
Dönemleştirme	Biçimsel gelişme aşamaları, kapitalist devletin krizi ve devlet içindeki krizler, normal ve istisnai dönemler arasındaki almasıklık.	Tarihsel gelişme aşamaları, kurumsal tasarım içindeki büyük çaplı değişimler, hükümetler ve politikadaki değişimler.

Kaynak: Jessop 2007a'daki tablonun önemli derecede yeniden ele alınmış bir uyarlaması

iddiası ile uyumludur. Birinci yaklaşım biçim analizine öncelik verirken, İkincisi toplumsal güçler üzerine çalışmaya vurgu yapar. İki yaklaşımı etkin biçimde birleştirmek, siyasetin kurumsal ve örgütsel biçimlerinin hayati önemdeki dolayımlayıcı rolünün ve bu biçimlerin güçler dengesi üzerindeki stratejik ilişkisel sonuçlarının daha detaylı bir analizini gerektirir.

İdeolojilerin Eleştirisi ve Toplumsal Tahayyüller Üzerine

Gösterme süreçleri, söylemler, dil (ve kitle iletişimi), devlet ve siyasal mücadelenin kalbinde yer alan siyasal tahayyülleri oluşturma anahtar güçleridir. Burada dikkate alınması gerekenler, belirli bir siyasal strateji izlenmeye başlanmadan önceki dil ve diğer anlamlandırma biçimlerine kayıtlı duyusal faraziyeler, çerçeveler ve yapılarıdır. İdeolojik tahakkümün 'ham maddesi', anlamlandırma sistemleri aracılığıyla yaşanmış olan deneyimdir ve bunlar özgün tahayyüller içerisine, bu semiyotik hammadde-nin belirli biçimde dile getirilişi temelinde eklenirler (Laclau ve Mouffe 1985; Refmann 2013; Sum ve Jessop 2013). Bu türden belirli tahayyüller sırası geldiğinde sınıf ilişkileri ve kimlik siyaseti ile olduğu kadar, devlet iktidarının uygulanması üzerine yürütülen tartışmalar ve söz konusu uygulamaların anlatsal ve retoriksel özellikleri ile ilişkilendirilmelidir (Jessop 2001; Müller ve d., 1994; Neocleous 2003). Burada söz konusu olan, gündelik yaşam deneyimleri ve tahayyülleri özgül kimlikleri ve bunların özgül konjonktürlere göre değişen maddi veya manevi çıkarlarına doğru 'taraflica kaydırma' [*bias*] kaynak ve mekanizmalarıdır. Taraflica kaydırma, bu kaynak ve mekanizmaların, iktidar ve tahakküm ilişkilerini sürdürmek için tasarlandıkları bir yana, her zaman 'ideolojik', yani kaçınılmaz olarak iktidar ve tahakkümle ilişkili olmalarını gerektirmez. Gerçekten de iktidar ilişkilerinden bakıldığında kapitalist üretim tarzının peşinen doğru kabul edilen temel kategorilerinin fetişizm biçimindeki kayıt ve tortulaş-

mışlıklarından türeyen en güçlü ideolojik etkiler, dolaysız bilinçli eylemden kaynaklanmaz (Krş.:Rehmann 2013).

Dolayısıyla bizler bu temel kategorilerin ve genel toplumsal tahayyüllerin dünyayı az ya da çok ama sürekli olarak nasıl biçimlendirip, tahakkümü ve hegemonyası altına aldığı sorusunu sormalıyız. Söz konusu kategori ve tahayyüllerin içinde temellendikleri “yaşanmış deneyimle” bağlantılarının kapsamı ve tarzı, yani faillerin, bir ya da daha fazla özne konumundan ve bakış açısından gerçek ve anlamlı görünen kendi dünyalarını, nasıl deneyimleyip anladıkları ve bu temel kategori ve tahayyülleri nasıl birbirleriyle ilişkilendikleri de bu sorunun bir yönünü oluşturur. Gündelik deneyim, hiçbir zaman olağanın üzerinde göstergeselleşmiş [*extrasomatic*] gerçekliği yansıtmaz, fakat doğal-toplumsal dünya bulamacının anlamlı biçimde *önceden-yorumlanmasma* dayanan algı ve anlam oluşum sürecini içerir.³⁶ Gündelik yaşamın biçimi önceden verili olmadığından, bu bir öğrenme mekânı yaratırken aynı zamanda yerinden etmeye, çekişmeye, yeniden-siyasallaştırmaya ve geçerli toplumsal tahayyüller içeren anlamlar sistemini, iyileştirme, başkalaştırma veya tersine çevirme yönündeki mücadeleye açıktır. Toplumsal güçler, tahayyüllerden birini veya diğerini belirli bağlamlarda hegemonik veya baskın çerçeve haline getirmek ya da tamamlayıcı veya karşıt tahayyülleri öne çıkarmak için çabalarlar. Bu noktada, organik ve geleneksel aydınlar ile şimdilerde artan oranda kitle iletişim araçları anahtar rol oynarlar. Bu çabalar, halk tahayyülün keyfi, tartışmalı ve yapılandırılmış doğasını unuttuğu -‘mantıklı olan... sadece bir tanedir ve herkes için aynıdır’ sonucuyla birlikte- ölçüde başarıya ulaşır, mantıklı olan sadece birdir (Taylor 2001: 2).

36 Gündelik deneyimlerin görünüşleri ilişkiselliği (diğerleriyle yaşanmış ilişkileri), bedenselliği (canlı gövde), uzamsallığı (yaşanmış uzam) ve zamansallığı (yaşanmış zaman) kapsar. Bazıları buna tinsellik ekleyebilir (hayali bir öteki ile girilen konuşma aracılığıyla tinsel dünya ile yaşanmış ilişki; bkz... örn., Archer 2003).

Bu değerdendirmeler, gündelik deneyimi ve tahayyülleri belirli aidiyet ve çıkarlara doğru 'taraflica kaydırın' kaynak ve mekanizmalar çevresindeki ideolojinin stratejik-ilişkisel eleştirisinin geliştirilmesine temel sağlar. Stratejik-ilişkisel yaklaşım üzerinden geliştirilen ideoloji altı ana aşamadan oluşur: (1) gösterme sürecinin, karmaşıklığın aza indirilmesi için anlamlandırma havuzu olarak kabulü (2) toplumsal tahayyüllerin, yani özgöl anlamlandırma (veya göstergesel) sistemi kümelerinin ayırt edilip bunların biçim ve içeriklerinin tanımlanması; (3) bu tahayyüllere içkin çatışma ve tutarsızlıkların metin ve söylemlerin içkin eleştirisi üzerinden bulgulanması; (4) bunların olumsal eklemlenmesinin ve özgöl konjonktürlerde tikel maddi veya maddi çıkarlara hizmet eden tahakküm koşullarının güvence altına alınması işlevinin analizi - bu kısmen analizi yapanın sahip olduğu içeriksel bilgiye bağlıdır; (5) bazı anlamlandırma sistemleri ve ideolojilerin değerdendirme sistemleri üzerinde tahakküm ve hegemonya kurarken hangi sistemlerin seçilip sağlamaştırılacağını kapsayan göstergesel ve olağandan fazla göstergesel mekanizmaların bulgulanması - bu da tahakküm eleştirisiyle bağlantılıdır; ve (6) bu etkilerin harekete geçirildiği örnekler ile bunların tortulaşmış anlamlandırmaların etkileri olduğu durumlar arasında ayırım yapmak (bir değerdendirme için bkz.: Sum ve Jessop 2013: 164-72).

Sonuçlar

Giriş bölümünde sunulan ayırım açısından bu bölümde, kapitalist devlet tipinin biçimsel kuruluşunun, ve bunun ekonomik, siyasal, ideolojik sınıf tahakkümünde içerdiği sonuçların kurumsalcı bir analizi geliştirildi. Bunu yaparken, aynı zamanda biçimin işlevi takip etmesi gerektiği iddiasındaki işlevselci yaklaşımdan kasten ve bilerek uzak durmaya çalışıldı. Yapısal veya kurumsal devlet biçimi, sermaye ilişkilerinin temel biçimleri ile eşbiçimli/eş-yapılı

olup bu ilişki biçimlerinin tamamlayanı olduğundan biçimsel olarak belirli bir yapısal ve kurumsal biçimi almanın yeterli olabileceğine dikkat çekerken, bu yaklaşımın maddi yaşama (uygun siyaset, politika oluşturma veya güçler dengesi sağlayan) tercüme edilme derecesinin, içinde bulunulan konjonktüre olduğu kadar toplumsal faillerin eylemlerine de bağlı olduğunu vurguladım. Gerçekten de devlet politikaları, taraflı kapitalist kaydırmanın kapitalist devlet tipi matrisine gömülü olduğu durumlarda bile, hasım [*inimical*] güçler devlet aygıtını ele geçirdiğinde ya da onu kapitalizm açısından irrasyonel politikaları uygulamaya zorlandığında, sermayeye karşı çalışabilir, (örn. Nazi 'polis devleti'nin son yılları, G.W. Bush tarafından teşvik edilen ulusal güvenlik devleti). Bu nedenledir ki, kapitalist devlet tipinin biçimsel analizini de kapitalist toplumlardaki devletlerin içindeki mevcut iktidar ilişkilerinin eleştirisinden ayırdım.

Bu iki yaklaşımın yan yana konulması Marksizmin hem zayıflıklarına hem de güçlü yanlarına işaret eder. İlkin, sınıf tahakkümüne öncelik verilmesi, diğer toplumsal tahakkümleri -erkek-egemen, etnik, 'ırksal', hegemonik erkeksilikler, devletlerarası, bölgesel veya ülkesel ve benzeri- ötekileştirir. Bunlar en fazla, sınıf tahakkümünü üst belirleyen olarak resmederler veya bu tahakküm içindeki değişime yanıt olarak değişirler. İkincisi, Marksist analizler, kopmaları, çatışmaları, dengeleyici eğilimleri ve benzerlerini göz ardı ederken, sınıf tahakkümünün yapısal tutarlılığını abartabilirler. Birleşik bir yönetici sınıf nosyonu, sınıf iktidarı kurulumunun keşmekeşliği ile çelişir - bu kurulumun ekonomik, siyasal ve ideolojik boyutlarının içindeki ve karşısındaki uyumsuzluklar, toplumsal örgütlenmenin farklı ölçekleri arasındaki ayrışmalar, strateji, taktik ve politikaların etkilerinin çatışmalı doğası, piyasanın olduğu kadar devletin başarısızlık ihtimali ve direnişe kalkışan madun güçlerin kapasitesi. Birçok ampirik analizin gözler önüne serdiği bu dağınıklık ve karmaşa, çoğunlukla Marksist soyut teorileştirmeler tarafından önemsiz

addedilir. Üçüncüsü, Marksistler, ekonomik, siyasal ve ideolojik iktidarın sınırlarını sınıf çatışmalarının etkilerine indirgeme riskine girdiklerinden diğer güçlerin başarısızlığını kaçırlar. Dördüncüsü, strateji ve taktikler vurgusu, sermayenin kendisini yarı-otomatik ve insan eylemine ihtiyaç duymaksızın yenden ürettiği iddiasındaki yapısalcı yanılıgyı bertaraf etmek için önemli olsa da, bu strateji ve taktikler özgül konjonktürlere ve daha geniş yapısal bağlamlara gönderme yapmaksızın analiz edildiğinde bu sefer iradecilik [*voluntarizm*] riski taşırlar.

Önceden veri kabul edilen dogmatik konumları yeniden-tanımlamak için bir şablon gibi kullanmak yerine, ciddiyetle ele aldığımızda SİY bu sınırlılıkları aşmak için bir araç sunar. Bu, diğer yaklaşım, giriş noktaları ve bakış açıları üzerine eleştirel düşünmenin kullanışlı olduğu yerdir, çünkü SİY birincil referans olarak sermaye birikiminin bulgusal potansiyeline odaklanıp tek taraflı analiz tuzağına düşme olasılığının altını çizer. Bu kitapta kapitalist devlet tipi yerine üç unsurlu devlet yaklaşımının kullanılmasının nedeni de budur. Ayrıca, bu yaklaşımın 'devlet fikri' vurgusuyla desteklenmesinin nedeni de budur. Ve buna bağlı olarak, bu bağlamda ekonomik stratejilerin, devlet projelerinin ve hegemonya kurgularının önemine vurgu yaptım. Ve son olarak, kapitalist devlet tipini incelemekle kapitalist toplumlarda devleti incelemek arasındaki önemli kuramsal ve metodolojik farklılıklar üzerine yorumda bulunmanın nedeni de budur.

Bu bölümü, farklılaşmış birikimin devlet ve devlet iktidarının analizinde öncelikli giriş noktası olarak alınmasını gerekçelendirecek dört koşulu tanımlayarak kapatıyorum. Birinci koşul sermaye birikiminin yeniden-üretim ve sınıf tahakkümü için biçimsel olarak yeterli olacak rasyonel bir soyutlama veya ideal devlet tipi inşasını içeren bir düşünme egzersizidir (Bkz.: Tablo 4.1 ve 4.2). Bu türden egzersizlerin amacı rasyonel soyutlamalara ulaşmaksa da, analiz fiili durumlardan esinler de

taşınmalıdır. İkinci koşul, verili bir devlet veya devletler setinin oldukça karmaşık çok-biçimli karakterine rağmen, yine de ele alman toplumsal formasyon(lar) için biçimsel olarak yeterli bir kapitalist devlet tipine ana hatlarıyla oldukça yaklaşıyor oldukları gerçeğidir. Burada vurgu devletlerin, yapısal olarak kayıtlı stratejik seçicilikleri verili bir dönem veya konjonktürdeki devlet deneyimleri içinde ne ölçüde ve hangi nedenle yaşama geçirildiklerine döner. Üçüncü koşulda hakim ilke, devletin tipik olarak kapitalist devlet olmadığı yerde ortaya çıkan kâr-eğilimli piyasa dolayımıyla gerçekleşen birikimin toplumsallaşmasıdır. Bu çokça deneyimlenen koşul, kapitalist toplumlardaki devlet incelenirken, kapitalist formasyon(lar)da belirli toplumsallaşma ilkesinin seçilip devam ettirilmesine devlet sisteminin dahil edilip edilmediği, eğer edildiyse nasıl dahil edildiğini araştırarak uygun kuramsal ve metodolojik araçları gerektirir. Dördüncü olarak, öte yandan birikimi toplumsal örgütlenmenin hâkim ilkesi olarak tesis etmeye çalışan içerde ve dışarıda güçlü bir toplumsal güçler ittifakı olduğu zaman bile, bu çabanın başarısızlığı ele alınabilir; bu dördüncü koşuldur. Devletin başarısızlığı sorunu diğer üç koşul durumunda da geçerlidir. Bu başarısızlık olasılıklarının bir kısmını sonraki bölümlerde alıyorum.

KISIM II

Ülke, Aygıt ve Nüfus Üzerine

- **5 Devlet ve Mekân-Zaman**
- **6 Devlet ve Ulus**
- **7 Hiyerarşinin Gölgesinde Yönetim + Yönetişim**

Stratejik ilişkiyel yaklaşım (SİY), devlet iktidarını sadece devletin temel yapısı, kurumsal mimarisi ve belirli örgütsel formları açısından değil, aynı zamanda siyasal sistem ve işlevsel sistemler ile gündelik dünyanın karşılıklılığı içindeki stratejik kapasiteleri açısından da araştırır. Büyük oranda devletin uzam-zamansallıkları, ikisi arasındaki ilişki ve başka türlü kurumsal ve örgütsel düzeneklerle olan uyumu ile ilgili olan bu kapasiteler, verili bir devlet sistemine yapısal olarak kayıtlı stratejik seçiciliklerin uzam-zamansal boyutlarına ilgiyi uyandırır. Zaman ve mekân birbiriyle yakından ilişkili iki olgu olup, hem yapısal (verili kurumsal ve örgütsel düzeneklerin karşılıklı etkileşim halindeki zamansallık ve uzamsallıkları) hem de stratejik (zaman-mekân içinde toplumsal ilişkileri yeniden-örgütleme, manevra ve mevzi savaşları ve eylemin belirli zaman ve mekânsal yörüngeleri gibi) boyuttaki görünümleri içerirler. Söz konusu bu zaman-mekânsallık meseleleri dar anlamda alındığında, devlet sınırları üzerine inşa edilirler fakat bu bizi söz konusu sınırların ötesine de götürür. Buradan hareketle, bu bölümde, üçüncü bölümde devlet formasyonunu açıklarken kullandığım altı boyutlu devlet açıklaması ile dördüncü bölümde tartışılan tahakküm sorun-salına uzam-zamansal giriş noktası eklenecek.

İlkin, devletin faaliyetleri belirli yerleşim ve zamanların içine yerleştirilirken, bu faaliyetlerin dışsal mekân ve zaman koordinatları, söz konusu faaliyetlerin uzam-zamansal özelliklerini ortadan kaldırmaz. Böylesi faaliyetler geçmişten kalan siyaset yapma alıkanlıklarına bağımlılık, bugünkü mekân-zamansal

matrisler ve geleceğin eylem yörüngeleri tarafından da belirginleştirilirler. İkincisi, bu faaliyetler, kısmen dar anlamıyla devletin uzam-zamansal özellikleri arasındaki bağlantılara ve faaliyetlerin gömülü oldukları toplumsal düzenin uzam-zamansal özelliklerine bağlı olan kendi içsel ve içselleştirilmiş uzamsal-zamansallıklara sahiptirler. Örneğin, dünya pazarı giderek daha çok entegre oldukça, devletin uzamsal matrisi ve faaliyetinin yörüngeleri de, alışlageldiği üzere, ülkesel egemenliğine yönelmiş meydan okumalara tepki olarak değişir. Bunun gibi geniş toplum içinde toplumsal yaşam ivmesindeki genel artış eğilimi ile birlikte, devletin zamansal egemenliği de tehdit altına girer (Bölüm 7). Bu ivmelenme, siyaset ve kamu politikası oluşturma alışkanlıkları üzerinde Peck ve Theodore'un (2015) 'hızlı kamu politikası' olarak tanımladıkları hızlanma baskısına yol açar. Üçüncüsü, devletler, sırasıyla diğer kurumsal düzenekler ve gündelik yaşam üzerinde uzam-zamansal etkiye sahiptir; ve sonrasındaki faaliyetlerinin, başarılı olsun ya da olmasın, zaman ve mekâna yayılmış dolaylı sonuçları vardır. Dördüncüsü, daha önceki bölümlerde vurgulandığı üzere, devletler kendilerini potansiyel yönetim nesneleri olarak diğer kurumsal düzeneklerden farklılaştıran maddi ve söylemsel niteliklere sahiptirler. Ve beşincisi, devlet faaliyetlerinin başarılı performans gösterme koşulları, her şeye rağmen yönetime uygun zaman ve mekânları aşar ki bu da yönetim ve yönetişimin başarısızlığına ilişkin büyük sorunları doğurur.

Sosyo-Uzamsallık

Mekân, toplumsal olarak üretilmiş, maddi, toplumsal ve hayali dünyaları bölüp örgütleyen, aynı zamanda bu bölünmeler üzerinden eylemleri yönlendiren toplumsal eylem yörüngeleri ile koordinat sistemlerinin toplumsal üretimini kapsar. Toplumsal olguları sahiplenip dönüştüren ve toplumsal bir anlam kazandıran toplumsal pratiklerin bir ürünü olarak mekân, bir yerleşim alanı,

bir nesne ve yönetim aracı olarak işlev görür. Sosyo-uzamsal kurulum [*sociospatial configuration*] ve bunların fırsat yapılarından miras alınmış olan yerleşim alanları, yönetişimin kurulabileceği, yarışabileceği ve biçimleneceği mekânlardır. Mekân, maddi, toplumsal ve sembolik çevreleyenleri, sınırları, sahaları ve belirsiz mekânların saptanıp sağlamlaştırılmasından, hareketine yön vermesinden, yeniden-örgütlenmesinden ve kaldırılmasından kaynaklandığı için yönetişimin *nesnesidir* [object]. Mekân, eylemin yörüngesini ‘içsel’, ‘dışsal’ ve ‘belirsiz’ mekânlar açısından tanımlayıp, failler, eylemler ve değişik uzam-zamansal teknolojiler üzerinden gerçekleşen eylem ve olaylar ile failler arasındaki olası bağlantıların kurulumunu sağladığında *yönetişim aracı* [means of govemance] da olabilir. Çünkü sınırlar, içerir ve bağlar. Sınırlar, bazı kimlik ve çıkarlara diğerleri karşısında öncelik vererek karşılıklı etkileşimi seçici olarak çerçeveler; ve farklı ölçekleri boydan boya geçen farklı yer ve uzamları birbirine bağlayan olası bağlantıları yapılandırır. Böylesi uzamsal bölünmeler temel antagonizmleri üretebilirken, dayanışma, hiyerarşi, ağlar, piyasa ve diğer yönetim mekanizmaları yoluyla mekânlar, konumlar ve ölçekler arası koordinasyonu sağlayabilir.

Mekân, beden ve kişisel mekândan gezegensel ve “uzay-sal” düzleme kadar uzanan geniş aralıktaki birçok ölçek üzerinden yapılandırılırken, ben devletin uzamsal boyutlarına, bu boyutların devletle eklemlenmesine, devletin ötesine uzanan uzamsallıklarla etkileşimine ve devlet-olmanın altı boyutu için söylemsel-maddi bir çerçeve sağlayan uzam-zamansal tahayyüllere odaklanacağım. Bunların arasında devlet sisteminin bütünsel örgütlenmesi ve devlet iktidarının uygulanışı içinde görece ağırlıkları açısından ülke, yer, ölçek ve ağlar özel bir ilgiyi hak ederler (Jessop, Brenner ve Jones 2008; Jones ve Jessop 2010, bkz. aşağıya). Bu önemli bir konudur, çünkü her ne kadar siyasal iktidarın ülkeselleşmesi devletin tanımlayıcı üç özelliğinden biriye de, devletin -özellikle devlet sınırlarının nasıl oluşturul-

duğuna odaklanmak yerine, devletin ülkesel sınırları içerisinde neler olduğuyula ilgilenen biri için- sosyo-uzamsal örgütlenmesinin en önemli görünen özelliği olduğu anlamına gelmez.

Ülkeselleşme ve Devlet Formasyonu

Daha önce zaten devletin anahtar unsurları olarak toprak ve ülkeselleşme ile yüzleşmiştik. İkinci bölümde yapılan geniş anlamda karşılaştırmalı analizdi; burada daha çok tarihsel bir analiz yürütülecek. Genel olarak ülkeselleşme toplumsal ilişkilerin görece olarak ayrıştırılıp sınırları çizilmiş siyasal birimler içine kapanmasına veya bu birimler bir kere kurulduktan sonra yeniden-örgütlenme teşebbüslerine işaret eder. Devlet, mekânları sadece ülkesel sınırlar içerisine çevrelemekle kalmaz, aynı zamanda, bu sınırlar içerisinde ortaya çıkan toplumsal ilişkileri bir amaç aralığında idare etmeye çalışır ki, bu da devletin ikinci bölümde üzerinde durulan 'iktidarın muhafaza mekânı' [*power Container*] -bununla beraber sınırların birleştirici rolü üzerinde muhafazaya öncelik tanıdığına yanıtıcı olabilecek- metaforunu çağırıştırır.

Devlet formasyonu ilk ve son defalığına işleyen bir süreç değildir: Devlet bir yerde ve bir zamanda ortaya çıkıp buradan yayılmadı. Devlet pek çok kere inşa edildi, inişleri çıkışları oldu, tekrarlanan merkezileşme ve adem-i merkezileşme, kaynaşma parçalanma, ülkeselleşme ve yersiz-yurtsuzlaşma [deterritorialization] döngüsü sergiledi. Aynı zamanda pek çok kurumsal biçimi de üstlendi - kendi dolaşım bölgelerini karşılıklı olarak tanıyan göçebe gruplarından erken devletlere ve şehir devletlerine, sonrasında gelen antik imparatorluklar, feodal devletler, mutlakiyetçi erken modern devletler, Westfalyacı sistemin gelişimi ve postmodern olarak adlandırılan devletlerin doğuşu. Bu siyasal arkeoloji, siyasal antropoloji, tarihsel sosyoloji, karşılaştırmalı siyaset, evrimsel kurumsalcı iktisat, tarihsel maddecilik ve uluslararası ilişkiler için zengin bir araştırma alanıdır. Her ne kadar devletin kökeni, bu kökeni tek bir nedene dayandıran

yöntemlerin çeşitli varyasyonları altında tartışılmışsa da bu çalışmalardan hiçbirisi ikna edici genel bir açıklama sunmamıştır (Krş.: Wright 2006). Marksistler sınıflara bölünmüş bir toplumda toplumsal bütünlüğü sağlamakla ilgilenen, ekonomik olarak üretken olmayan bir gelişime olanak tanıyan ekonomik artığın oluşumuna odaklanırlar (Bkz.: klasiklerden Engels 1972); askeri tarihçiler, devletin oluşturulmasında askeri işgallerin rolüne veya ülkesel bütünlüğün savunması talebine vurgu yaparlar (örnek niteliğinde bir çalışma Hintze 1975; ayrıca bkz.: Porter 1994; Gorski 2001; Nelson 2006). Başkaları, devlet tarafından yönetilecek nüfusa sembolik birliğini verecek özelleşmiş bir papazlık veya örgütlü dinin -veya diğer ideolojik iktidar biçimleri- önemine vurgu yaparlar (Bkz.: Claessen ve Skalnik 1978; ve daha genelde karizmatik otorite ile ilgili olarak Breuer 2014). Feminist kuramcılar devlet oluşumunda ataerkilliğin rolü ile devletin cinsiyet bölünmesinin sürekli yeniden-üretimindeki rolünü incelerler (örn., Rapp 1977; Ortner 1978; Gailey 1985). Sonraki dönemler için, diğer araştırmacılar, çevresinde ulus devletlerin yapılandırıldığı 'hayal edilmiş siyasal topluluklar'a odaklanmışlardır (klasiklerden Anderson 1981).

Devlet formasyonu üzerine daha iyi bir yaklaşım çok-nedenli, çok-bağlamli olmalı; sürekli değişen devletleri, çökme-ye veya kısmi iktidar yitimine, birleşme ve parçalanmaya, hiyerarşik düzenleyişe yatkın, karşılaştıkları direnişe dayanıklı, yeni kapasite ve işlevler, yeni bir boyut ve faaliyet ölçekleri ve benzerleri ile donanmış yeni biçimleri tekrardan inşa edebilecek bir oluşum çerçevesinde değerlendirecek bir yaklaşım olmalı. Bu yeni yapılanım genellikle ya geçmiş deneyimlerden alınan bilgiler temelinde ya da diğer olgu ve olayların gözlemlenmesinden çıkarılan derslerin yardımıyla ortaya çıkar. Devlet sisteminin evrimi, devlet tarafından örgütlenmiş toplumlar ile diğer toplum tipleri arasındaki etkileşimlerle de şekillendirilir. Böylece etkileşimler, göçebeler ile yerleşik topluluklar arasındaki yo-

ğun etkileşimi ve köylüleri balıkçılara, avcı-toplayıcıları göçebe-çoban topluluklara, dağlı toplulukları ova insanlarına bağlayan etkileşimleri içerir (Bkz.: Scott 2009; Finer 1997b).

Devlet formasyonunun anlaşılmasının iyi bir giriş noktası *ilksel* devlet formasyonlarına ilişkin arkeolojik bulguları incelemek olacaktır - yani bir devletin ilk defa ortaya çıktığı yerlere ve ikincil devlet formasyonlarıyla kıyaslandığında bu sürecin görece yavaş olduğu durumlara ve bir devletin var olduğu durumda yenisinin yaratılması durumlarına ilişkin bulguları (bu ayrımın önemi için bkz.: Service 1962, 1975; Wright 2006; Breuer 2014). İlksel devlet formasyonlarının görüldüğü coğrafyalara Orta Amerika, Peru, Mısır, Mezopotamya, Indus Vadisi ve Çin örnek verilebilir. İlksel devletlerin çoklu ve birbirinden bağımsız kökenleri ile buralardan küresel düzeyde devlet formasyonlarına doğru yayılmaları, devlet-olma halinin Avrupa merkezli analizlerine ihtiyatla yaklaşılmasına yol açacaktır. İlksel devletlerin çöküşü veya bunların kapsayıcı siyasal düzenekler içine değişen yollardan entegrasyonu da (geri dönüşsüz) evrimci yaklaşımların devlet oluşumunu incelemeye uygun olmadığını gösterir. Halbuki devlet kontrolüne tabi olmuş halkların bu kontrolden kaçmak ve yeniden kendi mekânlarında özerklik kazanma adına verdikleri, nüksetmiş teşebbüsler de var (Gledhill, Bender ve Larsen 1988; Scott 2009). Benzer uyarılar antik devlet geleneği çeşitlilikleri ve bunların modern dönemde yaşam sürmeleri üzerinden de doğrulanır. Örneğin Avrupa söz konusu olduğunda, tarihsel ve coğrafi olarak erken Rönesans boyunca ortaya çıkan modern devlet formasyonları veri alınırsa, modern çağdaş devletlerin kendine özgü türsel bir modern bürokratik-demokratik devlet modeli çevresine yakınlaşmaktan ziyade, böylesi ayrık kuramsal ve uzamsal biçimleri sergilemeye devam ettikleri hayrete şayan biçimde gözlemlenir (Escolar 1997; Dyson 1982; Mann 1986,1996; Finer 1997a, 1997b, 1997c; Rokkan 1999). Avrupa geleneğinin yanında, bu olguya kanıt olarak Çin devlet geleneğinin

Konfüçyüsçü devlet projesi ve hegemonya tasarısını ve onun göçebe imparatorluklar ve diğer devletleri etkilemesini; birinci Mauryan İmparatorluğu'na (MÖ 300'e) kadar giden, imparatorun Brahma hukukunu uygulayıp, yerel yöneticiler üzerinde pragmatist-gerçekçilik tesis ettiği (bu gelenek Machiavelli'nin *Prens* adlı eserinin Hindu eşdeğeri olan *Arhashastra*'da yansımasını bulur) ayrı bir Hint devlet geleneği; ve Avrupa'da Westfalya Barışı (1648) sonrasında çizilen din ile devlet arasındaki sınırların İslâm dünyası tarafından bulanıklaştığı zikredilebilir.

Birincil devlet formasyonunun anahtarı, topraklar ve nüfus üzerindeki denetimin genişletilip, geniş toprakların, görevlerin içsel ihtisaslaşması sonucu ortaya çıkmış çok düzlemli yönetsel aygıtlarla idare edileceği lojistik kapasitelerin gelişimidir. Bu da, üç-unsur yaklaşımının geç devletler ve bunların dönüşümü için olduğu kadar, devletlerin oluşumu için de geçerli olduğunu imâ eder. Değişik kuramsal ve tarihsel çalışmalar bu siyasal evrimin oldukça geniş olan üç aşamada gerçekleştiğine işaret eder.

Birincisi, kandaş bağlara ve köy yerleşimlerine veya her ikisine birden dayanan parçalı toplumsal örgütlenme biçimlerinin olduğu, sınırlı artığın hane-halkı ve buna denk gelen üyelikler üzerinden paylaşıldığı ve genellikle iki amaçlı kullanılan görece basit savaş gereçlerinin geniş dağıtımına dayanan görece eşitlikçi toplumlar aşamasıdır. Siyasal liderlik verasetten çok bilgelik veya kahramanlık gibi alışılmamış kişisel niteliklere dayanıyor olup, merkezileşmemiş ve görece kısa ömürlüdür. Kararlar, kolektif olarak ve doğal-mevsimsel döngülerde, belirli dini ritüellerde ve olağanüstü durumlarda gerçekleşen toplumsal bir araya geliş dönemlerinde alınır.

Bunu takip eden ikincisi, yönetsel rutinleri komuta eden şefin otoritesinin kurumsallaşmış siyasal otorite biçimlerine dayandığı ilksel siyasal işbölümünü içeren toplumsal tabakalaşmanın ortaya çıktığı aşamadır. Bu otorite biçimleri, *makamlar* her ne sebeple olursa olsun başka bir kişi tarafından işgal edilene kadar

sürer. Dolayısıyla eğer şef ölürse, onun yeri eşdeğer biri tarafından doldurulmalıdır. Şiddet tekeline sahip resmi yönetsel aygıtların olmadığı bu aşamadaki ekonomik artık, pazarda değişim üzerinden değil, karşılıklılık ve yeniden-dağıtım yoluyla paylaşılır. Devlet formasyonu uzamsallığına olduğu kadar zamansallığının da önemine işaret eden karar alma süreci, kararların belirli aralıklarla ve kolektif müzakere yoluyla alındığı birinci aşama toplumlara göre daha merkezileşmiş ve hızlıdır. Ancak bu daha çok, şefin yürüttüğü rutin işleri destekleyecek kaynakların harekete geçirilmesi için gerekli olan 'üstyapısal iktidara' dayanır. Dolayısıyla, egzotik eşyaların edinimi veya askeri başarı yoluyla şefin prestijini sağlamlaştırma ihtiyacından dolayı sıklıkla mübadele veya baskınlar yoluyla karşı karşıya gelip etkileşime giren ayrılmış şeflikler, belli aralıklarla zalimâne haraç toplamanın aksine, çok ender olarak uzak toprakların istilâsına girişip daha az sıklıkla bu toprakları geniş zaman aralığında kontrol etmeye çalışırlar. Bu türden istila ve kontrolün önünde iki önemli güçlük vardır. Bir tanesi, yürüyüşle yarım günde en fazla 25-30 km yol alınabildiği koşullarda tek bir merkezden geniş çaplı denetim uygulamanın yaratacağı lojistik (uzam-zamansal vs.) zorluktur. Diğeri, şeflik otoritesini, başkaldırma, ayaklanma veya parçalanma riskini almaksızın devretmeyi zorlaştıran çoklu, uzmanlaşmış görevler biçiminde ayrılmış siyasal işbölümünün yokluğudur (Wright 1997, 2006; Earle 1997; Pauketat 2007). Bu faktörlerin ikisi de, şefin iktidar ve kaynaklar üzerinde artan buyurganlığına işaret eden ve muhtemel yıkılış dönemini takiben ortaya çıkan bir siyasal döngü üretmeye meyillidirler. Söz konusu döngüsel dalgalanma, ilksel şefliklerin tersi yönde evrilen karmaşık, 'heybetli' şeflikler formasyonuna yol açar (Wright 2006). Daha genel olarak, lojistik ve dönüştürücü kapasitelerin sınırlılığı sadece şeflikler için değil, antik dönem yönetimlerinin ekseriyeti için sorun olmuştur (Mann 1984; Finer 1997a, 1997b, 1997c). Bütün bu değerlendirmeler, Max

Weber'in uzun mesafeli taşıma ve iletişim teknolojilerinin devlet formasyonunda hayati öneme sahip bir önkoşul olduğu vurgulamasını güçlendirmektedir (Weber 1978: 956-1005). Bir diğer önkoşul da kuşkusuz, yazılı kayıt tutup bunları saklayabilecek ve para işlerinden anlayan okuma yazma bilen yöneticilerdir.

Üçüncü aşama, yukarıda anılan uzam-zamansal ve yönetsel sınırlılıkların üstesinden gelebilecek merkezileşmiş bürokratik yönetime dayanan devletlerin doğuşudur. Şimdiye değin bilinen tüm alanlardan edindiğimiz bilgiye göre, erken devletler şefliklerden doğmuştur. Kuşkusuz bütün şeflikler devlete dönüşmemiştir; ancak geniş kabul gören odur ki, bütün ilksel devlet formasyonları -yani ilkkuşak devletin önceden var olan devletlerle etkileşime girmeksizin evrildiği bütün durumlar- daha fazla denetim katmanı ve daha gelişmiş 'siyasal' işbölümü ile birlikte, daha çok yayılmış, uzmanlaşmış, çok düzlemli yönetsel aygıtlardan oluşur (Spencer 2003, 1185; krş.: Carneiro 1981; Earle 1997; Wright 2006).

Devletler, devletin de üzerinde yer aldığı zemini de kapsayan merkez-çevre hattı üzerinden örgütlenmiş toplumsal formasyon ya da işlevsel farklılaşmalara dayanan toplumsal formasyonlar içinde bölünebilir (Innis 1951; Polanyi 1957; Fried 1967; Eisenstadt 1963; Flannery 1972, 1999; Service 1975; Luhmann 1989). Şeflikler şiddet kullanmalarına rağmen, askeri teknolojilerdeki sınırlı gelişme (silahların sahiplenilmesi ve kullanımına uyrukların çoğunluğunu erişebilir kılan) nedeniyle dizginlenebilirken, savaşım ile ilgili ve uzmanlaşmış siyasi-askeri iş bölümündeki ileri gelişmelerle birlikte, devletler kurumsallaşıp sağlamlaştıkça, bazı güç tiplerinin sadece devletin belirli bir personel kategorisi tarafından veya toplumun geniş tabanı içindeki bağlaşıklık grupları tarafından kullanılabileceği anlamına gelir. Savaş, özellikle, yerleşik ordulara, süreklileşmiş bürokrasiye, ulusal vergilendirmeye, yazılı hukuka, belirgin sınırlara ve başlangıç aşamasında bir birleşik piyasaya sahip mutlak monar-

şilerin ve imparatorlukların oluşumunda önemlidir (Anderson 1974a; Goody 1980; Parker 1996; Porter 1994; Rogers 1955).

Samuel Finer'ın hükümetler tarihi çalışması, kendi de-yimiyle 'devletlerin ilkel kabile toplumlarında nasıl ortaya çıktığına ilişkin ziyadesiyle karanlık ve tartışmalı soruyu' sürünce-medede bırakırken, 'bugün bildiğimiz biçimde devletlerin, daha küçük topraksal birliklerin bir araya gelmesi veya daha büyük birimlerin ayrışması sonucu' nasıl ortaya çıktığı sorusuna yanıt aramayı tercih eder (Finer 1997a: 9). Gerçekte, ilksel devlet formasyonlarının kanıtları, hiç de Finer'ın iddia ettiği gibi karanlık değildir. Genel olarak bakıldığında, bu konu üzerine yapılan araştırmalar sürecin (1) yoğunlaştırılmış tarım aracılığıyla üretilen artık; (2) savaş yoluyla topraklar ve üzerindeki halkların işgâli; veya (3) kasaba ve kentlerin ortaya çıkışı üzerinden açıklanamayacağına işaret ediyor. Bu faktörler devletin ve ardından gelen imparatorlukların sonraki gelişimini hızlandırmış olsa bile, bu üç faktör birden ilksel devlet formasyonundan önce de vardı (Service 1975; Spencer 2003). Dolayısıyla söz konusu faktörler, devlet formasyonunu mümkün kılmış olabilirler ve fakat başlatıcısı değildirler. Arkeolojik kayıtlar, bunun yerine siyasal merkez veya sermayeden bir günlük yürüyüş menzilinin uzağındaki alanlar üzerinde ekonomik ve siyasal kontrol sağlamak için gerekli ihtiyacı karşılayan ve genişleyen kapasitelerin rolüne işaret eder. Bu da Mann tarafından önerilen altyapısal iktidara tekabül eder (1986, 2008). Topraksal genişleme, sırasıyla bürokratik yönetim, yağma ve haraç yoluyla kaynaklara elkonulması ve daha fazla topraksal genişleme arasında bir verimlilik döngüsü yaratacak olan bu yönetimsel dönüşümü sağlama bağlamak için kaynakları, yağma ve haraç biçiminde artığa zorla elkoyma yoluyla seferber etti. Böylesi bir genişleme, küçük ve zayıf olduklarında daha kolay gerçekleştirilen komşu yönetimlerin topraklarına doğru yayılma biçiminde ortaya çıktı (Service 1975; Finer 1997a; Spencer 2010). Şeflikler gibi, devletler de ço-

ğunlukla rekabetçi ittifaklara dayanan ağlar oluşturdular. Fakat, bu ağlar şefliklerin sahip olduğundan farklı biçimde, dönemsel olarak çeşitli politika ve yönetselliklerin bütünleşik bir hale getirildiği, ‘imparatorluk’ olarak ifade edilebilecek tekil bir siyasi birim çerçevesinde merkezileştirildiler (Finer 1997a, 1997b; imparatorluklar ve emperyalizm üzerine bkz.: aşağıya). Buna ek olarak, denetim adına yürütülen rekabet, siyasi, ekonomik ve askeri inovasyonu tahrik ederken bu da devletin sırasıyla geniş topraklar ve halklar üzerinde siyasal iktidarı ülkeselleştirme kapasitelerini artırdı (Redmond ve Spencer 2012; Wright 1977).

Özetle, devlet formasyonunda devletleri, şefliklerden ayrı ele alacağımız temel nokta, devletin mekân-zaman arasına me-safe çekecek lojistikler ve merkezi otoritenin bürokratikleşmesi aracılığıyla ülkesel denetimi genişletebilme yeteneğidir.

Bir devlet yöneticisi emrindekileri, yerel sorunları idare etmek için devlet merkezinin yakınına veya uzağına sevk edebilir ve eğer sevk edilen memurların otoritesi yeterince daraltılmış biçimde tanımlanmışsa, bu görev küçük bir isyan riski göze alınarak yerine getirilebilir. Otoritenin bir kısmını mahiyetindeki memurlara devretme kabiliyeti devlete yerel meselelere izinsiz dâhil olma ve değişik elkoyma teknikleri kullanarak kendisini finanse etme potansiyeli verir (Spencer 2010: 7120).

Bu da detaylandırılmış bir işbölümü içerisinde belirli görevlerle donanmış daimi alanlarla dolu bir yönetsel makamlar hiyerarşisini içerir (Weber’e ilaveten bkz.: Eisenstadt 1963; Flannery 1999; Fried 1967; Service 1975; Finer 1997a). Detaylandırılmış yetki devri, devlete daha fazla ülkesel denetim uygulama ile böl-ve-yönet stratejisi geliştirme olanağı sağlar. Dolayısıyla, şeflikler çoğunlukla üçten fazla olmayan karar-alma aşaması ortaya koyarken, devletler karakteristik olarak dört veya daha fazlasına sahiptirler (Wright 1977, 2006). Bu işbölümüne ilişkin semiyotik ipuçları (tarihsel anlambilim) şefliklerle karşılaştırıldığında gö-

rece küçük devletlerde dahi bolca bulunan yönetsel yazışmalar olarak adlandırılan arkeolojik ve tarihsel kayıt bolluğu içerisinde bulunur (Spencer 2010). Yönetime bağlı alt merkezlerin oluşturulması, sıklıkla iç içe geçmiş bir ikinci dereceden, üçüncül ve hatta dördüncü dereceden merkezler yumağını ve bunlara tekabül eden nüfus geneline yayılmış hiyerarşileri doğurur. Buna ilaveten, karar verme düzlemlerindeki ve devredilen görev aralığındaki genişleme, geçmiş, şimdi ve gelecek arasında bağlantıyı kuracak arşivcilikteki ilerlemelere ve karar-almada kullanılacak bilginin toplanması ve işlenmesi için gereken diğer kapasitelerin geliştirilmesi gereksinimi doğurur. İktidar-bilgi ilişkisi burada devreye girer. (İletişim biçimleri, arşivleme ve zaman-mekân mesafelendirmesi için bkz.: Innis 1951; Giddens 1981). Finer'a göre (1997a: 89), ilk defa ele geçirilen toprakların vilayetlere bölünerek merkezden atanan memurlar tarafından yönetilmesi biçiminde imparatorluk kuramlarını hayata geçiren Asur İmparatorluğu'dur.

Ülkeselleşmenin gelişimi, siyasal alanın, sınırların ve dış çevrelerinin devamlı yeniden-örgütlenmesini içerir. Siyasal sınırlar, varsayılan basit ve karmaşık şeflikler ile erken dönem devlet ve imparatorluklardaki biçimlere ek olarak, ortaçağın çok biçimli niteliği, Westfalyacı devletlerin ayrışmışlığı ve Wesfalya sonrası karmaşıklık üzerinden de şekillenmiştir. Dolayısıyla ülkesel erişim hala devletlerin bundan sonraki kuramsallaşmasında ve dönüşümündeki önemini sürdürüyor. Örnek vermek gerekirse, ülkesel denetimin kapsamı ortaçağ Avrupa'sında kesintisizce sürdürülmüş olan siyasal temsil tiplerini koşullandırdı (Blockmans 1978, 1996; Tilly 1992; Finer 1997c; ve ülkesel kapsam, nüfus yoğunluğu, vergi kapasiteleri ile ortaçağ ve erken modern dönem Avrupa'sında siyasal temsil biçimleri üzerine bkz.: Stasavage 2011).³⁷

37 Stasavage (2011) Ortaçağ ve modern dönem Avrupa temsil meclisleri ile kamu borçlanmasının birlikte evrimini inceler. Siyasal temsilin faal biçimleri, Avrupa devletlerine, erkenden ve avantajlı şekilde krediye erişme olanağı sağladı, fakat bu kesif bir coğrafya ve güçlü bir ticari mevcudiyete bağlıydı. Küçük devletlerin

Buna benzer biçimde, Marcelo Escolar'ın (1997) gösterdiği gibi, siyasal merkezleşmenin ve devletin modernleşmesinin derecesi, ülkesel sınır çekmenin doğasını ve bu ülkelerde, modern devlet formasyonuna ait farklı mntıkalaradaki temsil pratiklerini hayati biçimde etkilemiştir. Başka bir bakış açısından, kapitalizmin konsolidasyonu, şehirlerin ulusal ekonomik sistemlere entegre edilmesi ve ulusal ülkesel siyasal iktidarın boyunduruğu altına girmesiyle birlikte, kırsal ölçeğin ulusal içinde sönümlenmesini doğurdu (Tilly 1992). Ulusal ölçek de sırasıyla, ulusal alt bölgelerden çok diğer küresel şehirler tarafından yön verilen küresel kent ağlarının meydan okumasıyla karşı karşıya kalmıştır (.Krş. Braudel 1975; Taylor 2000; Brenner 2004).

Bir başka bununla ilişkili konu, az da olsa geniş aralıklı siyasal ve yönetsel iktidara ve merkezi devlet aygıtından kısmî özerkliğe sahip ülkesel altbölümlerin idaresidir. Konvansiyonel üniter ve federal devlet ayrımının yanı sıra, devletin 'uzamsal seçiciliği'ni şekillendiren daha başka kayda değer farklılıklar da vardır. Bu farklılıklar, yerel ve bölgesel otoritelerin kendi arasındaki işbirliği ve rekabet için olduğu kadar, ulusal ülkesel devlet ve doğrudan veya dolaylı yollardan ulus-ötesi ve ulus-üstü otoriteler ve kurumlarla ilişkisi için de bir çerçeve sağlar. Bu, az çok tutarlı çeşitlilik ve değişiklik gösteren kamu politikalarının başarısı sürecinde siyasal iktidarın ustalıklı yönlendirildiği sınırlı bir muhafaza mekânı olarak ülkesel uzamı üreten, etkisizleştiren ve yöneten değişken teknoloji ve pratiklerin yapılanışına işaret eder.

Devlet iktidarı stratejilerini ve lojistiğini bu yolla incelemek

faal temsil meclislerinin -devlete borç veren ticari grupların hakimiyeti altında olan- krediye erişimi güvence altına alması olasıydı. Dolayısıyla Cenova ve Cologne gibi daha da küçük Avrupa şehir devletleri, Fransa ve Kastilya gibi geniş ülkesel devletler karşısında avantaj sahibidirlere, çünkü ticari seçkinler kamu kredilerini etkin biçimde izlemek için siyasal kurumlar örgütlediler. Öte yandan, bu gidişat krediye ihtiyaç duyan şehir devletleri yararlanırken Stasavage bunun uzun-erimli etkilerinin daha belirsiz olduğunu iddia eder. Krediye en çok erişme olanağına sahip şehir devletleri genellikle daha kapalı ve oligarşik temsil sistemlerine sahip olanlardı; bu da ekonomik yeniliklerin hevesini kırdı ve nihayetinde bu devletlerin rantiyer cumhuriyetlere dönüşmelerine yol açtı.

için yönetim ve yönetişim içindeki bir dizi problemle ve bunların çözüm yöntemleriyle ilgilenilmesi gerekir. Samuel Finer'ın oldukça kapsamlı ve alana hâkim çalışması üzerine yorum yapan bir eleştirmen bu ilgiye dikkat çekiyor:

umumiyetle hükümeti analiz ederken, onu yönetişimin beş temel zorluğuyla başa çıkmaya mecbur bırakan sorular: Dış düşman baskısına karşı, ülkesel sınırların nasıl korunacağı; yetkili bir saray görevlisinin nasıl işe alınıp sorumluluk verileceği; ordunun zorlayıcı kaynakları üzerinde nasıl sivil denetimin sağlanacağı; yargı yetkisiyle donanmış egemenin çatışmalı iddialara ilişkin hüküm verme iradesinin nasıl dengeleneceği; ve dini figürlerin birbiriyle yarışan meşruiyetinin nasıl ustalıkla idare edilip etkisizleştirileceğidir. Finer, daimi olarak emperyal rejimlerin, zayıf ulaşım ve iletişim bağlantılarının güçsüzleştiği dönemlerdeki gerilimin kaynağı olan merkezi yönetim ile vilayetler arasındaki sözde alansal yönetsel yetki paylaşımını inceledikten sonra, son olarak yönetici şahsiyetlerin toplumlarını kendi niyetleri doğrultusunda etkilemedeki başarı düzeyine ilişkin bulguları aramaya girer (Van der Muhil 2003: 359; ayrıca bkz. Finer 1997a: 1-99, 1997b: 603-21, 855-95, ve 1997c: 1261-305).

Finer'a göre devlet formasyonunun 5,200 yıl boyunca görülen belirgin biçimi, tek bir kişiye ve onun hükümlerine tevdi edilmiş olan tekçi [*monocratic*], otokratik yönetimdir. Bu tespit, 'söz konusu [egemen] kişilerin nasıl seçildiği, kendi hükümlerlerini nasıl meşrulaştırdıkları, ne tür araçlarla tahakküm uyguladıkları, etkili iktidarlarının nasıl kapsamlı biçimde mahiyetleri arasında yayıldığı, tahttan azledilmelerinin hangi durumlarda gerçekleştiği ve bunun doğuracağı sonuçların neler olacağı' gibi sorulara açık kapı bırakır (Van der Muhil 2003: 367). Finer, istisnai durumları araştırırken tek bir alternatif üzerinde durur. Bu da (kökleri Yunan tiranlarına ve Julius Sezar'a dayanır) diğerlerinin yanı sıra, ortaçağ İtalya'sındaki bazı belir-

gin kent devletleri ve yöneticinin saray modasına göre ülkeyi yönettiği bazı modern totaliter rejimler örneği üzerinden ispatlanmaya çalışılan 'Saray İstişare' siyasetidir. Finer bir de iki tane ikincil ideal tip tanımlar: 'Kilise' siyaseti ve 'Soyluluk' aracılığıyla yönetmek. En saf biçimiyle bu ikisinin dünya tarihindeki rolü oldukça marjinal kalmıştır. Vatikan ve 1642-1949 arası Tibet Krallığı uygulamaları, kilise politikalarına örnek oluştururken, 18. yüzyıl Polonya'sı soyluluk siyasetinin ender örneklerinden bir tanesini, 19. yüzyıl Baltık bölgesindeki Tötonik Düzen, kilise-soyluluk politikalarının tek ve benzersiz momentini oluşturacaktır (Finer 1997a: 36-58).

Devletten imparatorluğa dönüştü, bir kez daha tanımlamalardaki sorunlara karşılık gelen oldukça değişik biçimlerle karşılaşırız. Bu soruna verilecek en sade yanıt, çeşitli etnik grupları, cemaatleri veya fetih yoluyla dışarıdan devşirilenleri oluşturan bir ya da daha fazla çevre karşısında, merkezi oluşturan (şehir devleti, ülkesel devlet veya modern ulusal devlet) çekirdek bir topraksal birim tarafından yönetilen toprakları kapsayan oldukça büyük bir devlet tanımıdır [Krş.: Finer 1997a: 8]. Philip Pomper (2005), imparatorluk tanımlamalarının az ya da çok imparatorluk kurumlarının açık görev tanımlarının listelendiği formel biçimlerden, büyük iktidar ile imparatorluğu birleştirme eğilimindeki daha geniş biçimler aralığına yayıldığına işaret eder. Pomper'in tarihsel imparatorlukların anahtar özelliklerine ilişkin görev tanım listesi şunları içerir:

askeri fetih; fethedilen yerleri, haraç, vergi ve/veya zorunlu hizmete tabi tutma; toptan elkoyma ve emperyal mal ve gelirlerin fethedilen topraklara yerleştirilenlere ve toprak sahiplerine dağıtılması; rejimlerin kendilerinin imparatorluk olarak tanınmalarını sağlamak için takip ettiği emperyal projeler, stratejiler ve düzenlemeler; emperyal sembol ve kuramların gururla sergilenmesi; emperyal seçkinlerin, daha etkin bir yönetim sağlamak için kendi çocuklarını ile-

ride yönetici olacakları esasıyla eğitmesi, fakat aynı zamanda diğer sınıflara fethedilenler arasında yönetici veya asker pozisyonuna geleceklerine dair sahte ilham vermeleri; seçkinlerin kimi zaman arzu edilen ve fethedilebilir toprakların taksimini dizayn ve koordine ettiği ve kimi zaman kıyasıya rekabet içinde birbirlerini aldattıkları bir emperyal topluluk (Pomper 2005: 2).

Emperyal projelerin hiçbir belirleyeni yok gibi görünüyor. Yüzyıllar boyunca devletin içsel bileşeni olan saray erkânı, oligarklar, konsey üyeleri, hangi projelerin, nerede, hangi araçlarla ve amaçlar için uygulanıp uygulanmayacağını belirlediler. Bunların kararları, diğer devletlerin güç-kuvvetindeki hiddetin artarak soluklaşmasına ve büyük güçler arenasına yeni oyuncuların dahil olmasına bağlı olarak sıklıkla oportünistçe olup, devletler arası sistemdeki değişimleri yansıtır (Eisenstadt 1963; Finer 1997b, 1997c; Mann 1986, 1996; ve Tilly 1975). Öte yandan, kapitalizmin gelişimiyle birlikte sermaye ilişkisinin içsel olarak taşıdığı dünya ölçeğine yayılma eğilimi nükseder. Dünya pazarı, sermaye birikiminin varsayımsal önkoşulu ve bu önkoşulun sonucudur. Bu gelişme, emperyalizme yeni bir hareket dürtüsü verir; fakat tarihsel verilerin de gösterdiği gibi, bu her zaman dünya pazarının, her birinin verili büyük güçler tarafından denetlenip sömürüldüğü, ayrılmış ülkesel bloklar içinde katı bir bölünme biçimini almaz. Tam tersine, ulusların kendi kaderini tayin hakkının ayrıca demokratik hak ve özgürlüklerin savunulduğu 1917 Sovyet Devrimi'nden Sovyet Bloğu'nun çöktüğü döneme kadar geçen aralık boyunca iki rakip dünya sistemi arasındaki rekabet, aynı zamanda bu ilkelerin nasıl hayata geçirileceği konusunda siyasal ve ideolojik çekişmeye de mekân açmıştır, ancak şimdi çoklu ve alabildiğine dağınık ekonomik mekânların doğrudan ülkesel denetimi, maliyeti nedeniyle istenen sonucu doğurmuyor olabilir (Bkz.: ayrıca Bölüm 8).

Ülke, Yerleşim, Ölçek, Ağsal Şebeke

Ülkesel kontrol, devlet kuramı (*Staatslehre*) geleneğinin ve benim ‘devlet fikri’ olarak eklediğim devleti inceleyen diğer yaklaşımlar için, devlet olmanın üç tanımlayıcı unsurundan bir tanesidir. Bununla beraber, bir ülke ve ona ait nüfusun yanında, devletin en az üç asli uzamsal momenti vardır. Bunlar, devletin yerleşim yeri inşa etme ve bunları bağlantılandırma içindeki rolü; işbölümünün ölçeksel örgütlenmesi/ yeniden-örgütlenmesi; ve devletin ağsal şebekelerin meta-yönetişimindeki rolüdür. Dört veçhedir -ülke, yerleşim, ölçek, ağsal-şebeke- bundan sonrasında ÜYÖA-Ş [TPSN, *territory, place, scale, network*]. Sosyo-uzamsal boyutlarına ek olarak devletin bir de, belirli zamansal ölçüm ve zamanlar-arası bağlantıları içeren, kendi söylemsel, stratejik ve maddi zamansallıkları ve zamansal eylem yörüngeleri ile lojistik uygulamaları olan zamansal momentleri vardır (Bkz.: örneğin Innis 1951). Bütün bu özellikler, üçüncü bölümde açıklanan devletin altı boyutunu ve bunların devlet biçimleri ile siyasal rejimleri karakterize edip farklılaştıracağı başka yollar sağlayan görece ağırlığı ve birbirleriyle bütüncül eklemlenmelerini etkiler.

Tablo 5.1 dört momenti ve bunlarla ilişkili uzamsallaşma ilkelerini sunuyor (Krş. Jessop ve d., 2008; Jones ve Jessop 2010). İlk üç sütun, aslen tanımsal amaçlara hizmet ederken, bunun aksine dördüncü sütun, olası yapısal çelişkilerin yerleşim yerleri ile stratejik açmazların zeminlerini teşhis ediyor; (1) sosyo-uzamsallık içindeki dinamik unsuru; (2) stratejik terimlerle ifade edilecek olursak, zıtlıkların ahengi ve ahenksizliğinin analizi için bir giriş noktası; (3) ÜYÖA-Ş konfigürasyonu üzerinden yapılacak dönemleştirmeye ve bu konfigürasyon içindeki daha fazla ögenin karşılaştırılmasını sağlayacak karşılaştırılmalı analize bir temel; ve (4) devletin sosyo-uzamsal dönüşümü üzerine tartışmalara bu dönüşümün stratejik failliğini tespit etmeye yarayacak bir olanak sunar. Dolayısıyla, tablo özellikle uzam-zamansal sabitlikleri, belirli sosyo-uzamsal konfigürasyonların

Tablo 5.1 dört momenti ve bunlarla ilişkili uzamsallaşma ilkelerini sunuyor (krş. Jessop ve d., 2008; Jones ve Jessop 2010).

Tablo 5.1 Sosyo-uzamsallığın dört görünümü

Uğrak	Sosyo-uzamsal yapının dayanağı	İlişkili sosyo-uzamsal kurumlar	Sosyo-uzamsal çatışma ve çatışkılar
Ülke	Sınır koyma, bağlama, parselleme, kapatma	İçeride/dışarıda ayrımının inşası Dışarının oluşturuçu rolü	Geçişli ilişkilere karşı tahkim edilmiş ilişkiler (örn. 'Özgür devlet'e karşı 'münzevi devlet')
Yerleşim	Yakinsama, mekansal gömülmüşlük, alansal farklılaşma	Uzamsal iş bölümünün inşası Yatay ayırım, 'öze' karşı 'çeper' yerleşimler	Taşıyıcıya karşı bağlantı kurucu (örn. Belirli bir topluluğa bağlanmaya karşılık kozmopolitizm)
Ölçek	Hiyerarşileşme, dikey farklılaşma	Ölçeksel iş bölümünün inşası 'Baskın', 'yumrulu' ve 'ötekileşmiş' ölçekler arasında dikey ayırım	Tekil ölçeğe karşı çok-ölçeklilik (örn. Üniter şehir devletlerine karşı çok-ölçekli meta yönetim rejimleri)
Ağlar	Ağlar arası bağlantısalılık, karşılıklı bağımlılık, köksel farklılaşma	Yumrulu bağlantısal ağların inşası İliniksel ağlar içindeki yumrulu noktalar arasına toplumsal ilişkilerin dağıtımı	Kuşatılmış ağlara karşı ağların ağları (örn., 'işlevsel bölge' veya biçimsel bölgeler' karşı 'kontROLSÜZ bölge' veya 'sanal bölge')

Kaynak: Jones ve Jessop 2010'dan uyarlanmıştır

ve stratejik bağlamların içindeki çelişkilerin analizinde ve dönüşümsel stratejiler üzerine kafa yorulmasında kullanışlıdır.

Ülkeselleği [territorial] yukarıda tartıştım ve ilerleyen bölümlerde tekrar döneceğim. Burada sadece karasal [terrestrial] olan ile ülkesel olan arasındaki ayırma değinmeme izin verin. Birincisi, sosyo-uzamsal ilişkiler açısından öncelikli jeofiziksel yerüstü yer altı hammaddelere (ve bunların sosyo-uzamsal dönüşüm yoluyla

‘ikincil doğa’ haline getirilişine) işaret ederken, ülkeselleşme, karasal olanın bir sosyo-uzamsal dönüşüm ve elkonma biçimidir. Dolayısıyla, bütün toplumsal ilişkiler karasal bir uzamda vuku bulurken (en azından telematik ve siber-uzam doğuşuna kadar),³⁸ bu ilişkilerin tamamı devlet aygıtları tarafından şekillendirilip denetlenen ülkesel alanlarda gerçekleşmez.

Yerleşim ya da *konum* az ya da çok sınırlandırılmış, az çok kapsamlı, bireyler veya toplumsal güçler arası yüz yüze iletişimin veya doğrudan etkileşim biçimlerinin gerçekleştiği bir yerleşim yeridir. Yerleşim genel olarak gündelik yaşamla doğrudan bağlanmış olup, zamansal derinliğe sahiptir ve kolektif hafıza ve toplumsal aidiyet ile bağlantılıdır. Yerleşimler (ya da konumlar), doğrudan etkileşim için gereken stratejik seçici toplumsal ve kurumsal yerleştirmeler sağlar; ayrıca bu veya diğer mekân ve yerlerin ötesindeki geniş bir ölçeğe yayılmış bağlantısallıkları da yapılandırır. Doğrudan etkileşimler gündelik yaşam uzamı içerisindeki toplumsal ilişkileri az ya da çok çerçeveler; aynı zamanda çeşitlilik arz eden bir alansal görüş ufku içinde, değişik tipte mekânların yatay farklılaşması anlamındaki bir farklılaşmayı imâ eder. Yerleşim oluşumu ve farklılaşması sırasında yerleşimin adlandırılması, sınırlandırılması ve anlamlandırılması daima anlaşmazlığa açık ve değişebilir olduğu gibi, verili bir fiziksel mekânın koordinatları, farklı kimlikler, uzam-zamansal sınırlar toplumsal öneme sahip çoklu yerleşimler ile bağlantılı da olabilir. Dolayısıyla, bu yerleşimlerin adlandırılıp, sınırlandırılması ve anlamlandırılması esnasında, yerleşim-odaklı ve yerleşimle kurulan maddi bağlantıların gerektirdiği şekilde üstlenilmiş faaliyetlere göre ortaya çıkan kayda değer değişimler bulgulanır. Yerleşim dönüşümüne yakın dönemli bir örnek olarak, farklı kıta ülkelerde ortaya çıkan ‘işgal’ [*occupy*] hareketleri verilebilir.

38 Zeminsel bir alt-yapıya ihtiyaç duyan siber-uzam bile giderek artan biçimde ülkesel parsellemenin veya dışarıdan bir ülkesel denetimin konusu olurken, öyle ya da böyle yoğun ölçüde mekan, ölçek ve ağlar üzerinden işler.

Ölçek, ayrı ölçülerde, örneğin, yerel, bölgesel, ulusal, küresel bağlamda sınırlandırılmış mekânlarda yuvalanmış hiyerarşilere atıfta bulunur. Alansal boyuttaki farklılıklara (ülkesel ya da karasal), yatay veya dikey işbölümü içindeki örgütsel ya da yönetsel denetim aralıklarındaki farklılıklara ve az çok kayda değer kaynaklar, kapasiteler ve yeterliliklerin denetimi üzerindeki görelî tahakküm farklılıklarına işaret edebilir. Ölçeği salt dikey hiyerarşilerle sınırlandırıp alansal farklılıkları göz ardı etsek bile, çoklu ölçeksel hiyerarşiler içinde zirveye ulaşacak (örneğin, egemen bir dünya devleti) tek bir kapsayıcı tepe nokta olmayacaktır. Bunun aksine, her bir ögesi tekil olarak alındığında karmaşıklıklaşabilecek veya karşılıklı olarak ayrışabilecek çoklu ölçeksel düzenekler vardır. Eylemin birçok ölçek ve zamansallıkları birbirinden ayrıştırılabilir fakat bunların (bu çokluğa rağmen) görelî olarak çok azı kurumsallaşmışlardır. Bu kurumsallaşmanın nasıl ve ne düzeyde olacağı, özgül eylem ve zamansallık ölçeklerinin tanımlanıp kurumsallaşmalarına olanak tanıyan hâlihazırda geçerli olan [*prevailing*] iktidar teknolojilerine bağlıdır.

Ağsal şebekeleşme çok anlamlı başka bir terimdir. Daha öncesinde zaten paralel iktidar ağları ile karşılaşılırmıştı, ama buradaki bağlamı içerisinde, esasen uzamsal göndergeye sahiptir. Bazı yakın dönem çalışmalarda, ağsal şebeke, merkezileşmiş, ülkesel veya ölçeksel ilkelerden çok, işlevsel veya akışkan hatlarda örgütlenmiş iktidar ilişkileri ile simetrik olarak bağlantısallık içindeki düz yüzeysel, merkezîsiz toplumsal ilişkiler setleri yapılanışını ifade etmek için kullanılır. Bu 'yüzey ontolojisi' perspektifi, ağlar içinde ve arasında sıkça rastlanan hiyerarşik ilişkilerin ihmal edilme riskini taşır. Çünkü, bütün ağsal şebekelerin dâhil olduğu iktidar ilişkileri, eşitlikçi ve simetrik olsaydı bile, eşitsizlik ve asimetri bu ağ içinde -kendine özgü stratejileri kovalayan ve kendi çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışan ağsal olarak şebekeleşmiş faillerin eşitsiz kapasiteleri içinde sergi-

lendiği biçimiyle ağsal ilişkiler- yine de oluşabilirdi. Bu türden asimetri ve eşitsizlikler, ağların temellendiği zeminden (küresel kentler ya da marjinal yerleşimler, -bunun için bir sonraki paragrafa bkz.), ağlar boyunca ve aracılığıyla faaliyette bulunduğu farklı ölçeklerden (baskın, karşılıklı etkileşimli veya marjinal), ve ağlarla bağlantılı ülkesel çıkarlardan (örneğin, merkez-çevre veya güçlü zayıf devletler, emperyalizm ya da imparatorluk) kaynaklanır. Dolayısıyla, ağsal şebekelere ilişkin tatminkâr bir topografya, bütün bunları oldukça geniş bir uzam-zamansal ve stratejik ilişkisel bağlam içerisine oturtmalıdır. Bu SİY'in temel metodolojik ilkesidir.

Devlet iktidarı ve devlet aygıtlarının analizinde kullanışlı olacak diğer iki genel ölçeksel kavramdan bir tanesi (1) ölçeksel işbölümü, diğeri (2) ölçeksel sıçramadır. Collinge'e göre (1999), birincisi farklı görev ve işlevlerin dikey ölçekler hiyerarşisi içerisindeki farklı ölçeklere dağıtılmasını imâ eder. Aksine, uzamsal iş bölümü benzer görev ve işlevlerin aynı uzamsal ölçek içerisindeki farklı yerleşimler arasında nasıl bölündüğüyle alakalıdır. Görevlerin bölünmesi sıklıkla mekân ve ölçeğin her ikisinde birden düzenlenir. En güçlü kurumlar ve aktörler, en yükseğe veya tepe ölçeğe yerleştirilmeyebilir. Gerçekten de çok-düzlemli ve çok-katmanlı hükümet ayarlamaları çoğunlukla iktidarın girift hiyerarşileri ile ilintilidir. Dolayısıyla, ölçeğe farklılaşmış erişim, devletin ve siyasal rejimlerin sosyo-uzamsal seçiciliğinin bir boyutudur (Bkz.: aşağıda). Buna tipik bir örnek, -bazı ulus devletlerin AB'nin belirli kademelerinde AB kurumlarının sahip olduğundan daha fazla iktidara sahip olmalarıdır- formasyon sürecindeki bir devlet olarak Avrupa Birliğidir (Bu iddia, tabî ki, devletin bir şey ya da özne olmayıp bir toplumsal ilişki olduğu argümanı üzerinden formüle edilen stratejik ilişkisel gözlem yoluyla ve hem ulusal çıkarların AB kurumları içerisinde asimetrik temsil edilişi hem de belirli AB ilkelerinin ulusal düzeyde içselleştirilişinin, her ikisinin takibi üzerinden tamama erdirilmeli).

Ölçeksel sıçramaya gelecek olursak bu, aktörler politika oluşturmaya, çatışmaları çözmeye, güç uygulamaya ve benzerlerini, kendi maddi ve manevi çıkarları için en uygun ölçekte yerine getirmeye çabaladıkları zaman ortaya çıkar. Ölçeksel sıçrama, bazı güçlerin yapısal olarak kayıtlı ölçeksel ayrıcalıklarından faydalanılması arzusu dışında ortaya çıkar. Ölçeksel işbölümü ve ölçeksel sıçrama, bu sıçrama oyununda avantaj kazanabilmek için kalkışılan, işbölümünü yeniden tanımlama ve yeniden-ölçeklendirme, ölçekler-arası eklemlenme, yeni ölçekler kurma ya da eskileri ortadan kaldırma ve ölçeksel seçiciliği yeniden-tanımlama girişimleri ile ilişkilidir. Ölçeksel stratejiler, olası uzamsal stratejilerin sadece bir kümesidirler. Bu olası uzamsal stratejilerin dışında kalan ölçeksel stratejiler, toplumsal ilişkilerin diğer uzamsal boyutlarını hedefe koyabilirler.

Gramsci'nin 'devletin' dar ve bütünleşik algılanışı arasında yaptığı ayrımı (Bölüm 4; bkz.: Gramsci 1971: 239, 267, ve 271 = Q6, §155, Q17, §51, ve Q6, §10) takiben, devletin dar ve bütünleşik uzam-zamansal boyutları üzerine açıklamada bulunabiliriz. "Dar" anlamıyla devlet mekânı, siyasal iktidarın ülkeselleşmesi üzerine temellendirilmiş hukuki-siyasal kurumlar ve düzenleyici kapasitelerin yapılanışı olarak kabul edilen devletin uzamsallığına işaret eder. Bu anlamıyla alındığında uzamsallık, diğerlerinin yanı sıra, devlet ülkeselleşmesinin değişen anlamını ve örgütlenişini; sınırların, ülke topraklarının etrafının ve meskûn alanların gitgide değişime uğrayan rolünü; devletin ülkesel örgütlenişindeki ulus-içi coğrafyalarının değişimini ve ülke içi yönetsel farklılaşmaları kapsar (Krş.: Brenner 2004). Buna ilaveten, devletin yerleşimler arası ilişkinin eşitsiz gelişimini teşvik etmede, yönlendirmede veya tersine çevirmede; kendi içsel ölçeksel iş bölümünü yeniden-düzenlemede ve hukuki-siyasal aygıtının içinde ve ötesindeki ağsal şebekeleri yönetmede üstlendiği rolleri içerir. Kapsayıcı anlamıyla devlet mekânı, bu mekânın daha geniş sosyo-uzamsal desteklemeleri ile uygula-

malarına ve toplumsal-uzamsal mekâna gömülü devlet aygıtı ile iktidarının belirli ÜYÖA-Ş kurulumları anlamına gelir. Bu, içinde devlet kuramlarının stratejik olarak toplumsal ve ekonomik ilişkileri düzenlemek için harekete geçirildiği özgül ülke-, mekân-, ölçek- ve şebekesel ağyollarını ve daha genel olarak da devletin toplumsal ve ekonomik ilişkiler içine yönelmiş değişen müdahale coğrafyalarını kapsar.

Bu bağlamda bir başka anahtar kavramı, uzamsal tahayyüldür. Uzamsal tahayyülleri, belirli yer, ölçek, ülke, şebekesel ağlar veya genel olarak mekânları, içsel olarak yapılaşmamış bir uzamsız dünya karmaşıklığından ayıran söylemsel fenomenlerdir (semi-yotik yapılanışlar ve bununla bağlantılı anlamsal pratikler). Diğerlerine ilaveten yerin, ölçeğin, ülke veya şebekenin temsiline az çok ağırlık veren mekânsal temsilin farklı yollarını ihtiva eden bu tahayyüller, yerleşimlerin [ve ülkenin] karmaşık gerçekliğinin kontrol edilebilir jeopolitik soyutlamalar lehine etkin basitleştirilmesi vasıtasıyla çalışırlar (Agnew ve Corbridge 1995: 48-9). Rekabet halindeki uzamsal tahayyüller, devletleri birbirinden, devleti daha geniş siyasal mekândan ve bu geniş siyasal mekânı toplumun geri kalanından ayırmaya dayanak olacak şekilde, devleti ve siyaset mekânını farklı yollardan temsil ederler. Marcelo Escolar (1997), uzun 16. yüzyıl boyunca modern devlet(ler arası) sistemi formasyonunu şekillendiren siyasal iktidarın ülkeselleşme sürecindeki temsili pratiklerin yaşamsal rolüne işaret eder. Escolar, sınırların siyasal, dini, askeri ve diğer otorite biçimlerinin üst üste binmiş, iç içe geçmiş düşünsel alanları arasında görece akışkan bölgeler olarak hizmet ettiği, ortaçağdan miras olan kurumsal manzaranın modern dönemdeki radikal yeniden düzenlenişini inceler. Modern devletlerarası sistem, karasal bir *tabula rasa* üzerine inşa edilmedi, fakat kendisi de daha erken dönem devlet inşa devrinden miras alınan, daha ziyade karmaşık çok-biçimli bir ortaçağ manzarasından çıkarak kristalleşti (Bkz.: örn., Finer 1997c; Mann 1996; Poggi 1978; Jones 2007).

Sosyo-uzamsal tahayyüller belirli ölkesel-, ölçeksel-, mekânsal- ve ağısal şebeke-lere dayalı devlet müdahalesi biçimleri ve devletin içindeki (ve devlete karşı) ölkesel siyaset için de önemli bir temel sağlar. Örneğın Henri Lefebvre (1991: 281), 'her devletin içinde bir şeylerin başarıyla tamamlandığı -hatta bir şeylerin mükemmeliyetle sonuçlandırıldığı, bütünleşık ve bir toplum olarak tanımlanan- bir mekân üretme' iddiasını tartışır. Lefebvre, gündelik yaşam içindeki direniş siyasetlerini, yeni toplumsal hareketlerin yükselişini ve yeni mekânların potansiyel olarak dönüştürücü kullanımını ele alır (Lefebvre 1971,2004). Bununla birlikte, her ne kadar modern devlet, mekânı siyasal denetimin amaçları açısından okunaklı hale getirmek için kısmen homojenleştirmeye çabalasa da (Krş.: Scott 1998), bu süreç direnişler ve toprakları temellük etme, sınırlara meydan okuma, yerleşim oluşturma, kent-sel haklar iddia etme, ve denetimden kaçma gibi çatışmalı teşebbüsler yoluyla kesintiye uğratılır (Krş.: Poulantzas 1978; Roberts 2006; Harvey 2008; Lefebvre 1968; Scott 2009). Birçok uzamsal tahayyül bu dünyaya ilişkin alternatif yorumlardan biraz fazlasını içerirken, bu tahayyüllerden bazıları uzamsalın söylemsel-maddi yapılarışu yoluyla edimsel bir etkiye sahip olurlar. Gerçi, 'keyfi, akılcı ve iradî' olmayan ve belirli uzamsal düzenekler içinde konsolide edilmiş olan uzamsal tahayyüller dahi istikrarsızlığa yatkındırlar, çünkü hiçbir tahayyül, gerçek dünyanın karmaşıklığıın kapsayacak yeterlilikte olamaz. Bu yetersizlik siyaset, siyasal topluluk ve siyasal çatışmalara ilişkin popüler coğrafi faraziyelerdeki değışimlere de yansır.

Nihai kavram *devlet uzamsal stratejiler* kavramıdır. Devlet uzamsal stratejiler, devlet kurum ve yöneticilerinin (ve bunların temsil ettiğı toplumsal güçlerin), dar anlamı içinde devletin yeniden-üretimini teminat altına almak, kapsamlı anlamı içinde devletin sosyo-uzamsal boyutlarını yeniden-düzenlemek, belirli birikim stratejilerini, devlet projelerini ve hegemonik kurguları desteklemek için, ölkeleri, mekânları, ölçekleri ve ağısal şebe-

keleri yeniden-düzenleme çabaları vasıtasıyla yürütülen özgül tarihsel pratikleri ifade eder. Despotik olduğu kadar, altyapısal boyutları da içeren bu stratejiler (Mann 1984), özgül uzam-zamansal tahayyüllerle ilişkilidirler ve belirli teknolojiler ile hükümet pratiklerine bağlıdır. Söz konusu stratejiler genellikle ve öncelikle ekonomik coğrafyalar açısından tartışılıyor olsalar da, birçok başka (karışık) devindirici dürtüleri, amaçları ve etkileri içerirler (Lefebvre 1991; Prescott 1987; Hannah 2000; Brenner 2004). Bu nedenle, bu stratejiler sosyo-uzamsal yönetim bakış açısıyla da incelenebilirler (Bölüm 6).

Uzamsallığın bu momentleri, belirli sosyo-uzamsal kurumların daha somut-karmaşık analizlerinin üretilmesi için bir araya getirilebilir. Tablo 5.2., ÜYÖA-Ş çerçevesinde temellendirilmiş bu türden kurulum örneklerinden bazılarını sunuyor. On altı hücre, her bir sosyo-uzamsal momentin yapılaşma ilkesi sıfatıyla, uygulama alanları olarak dört sosyo-uzamsal momentle çaprazlama sınıflandırılmasıyla oluşturuldu. Bu deneyim iki boyutlu matris boyunca genişletilebilirdi; ancak bu sınırlı versiyon bile sosyo-uzamsallığın karmaşıklığını ve bunun devlet sistemi ile devlet iktidarları analizine uygulanışını göstermek için yeterli.

Daha belirgin olarak bu matris, her bir sosyo-uzamsal kavramın üç yolla yayılabileceğine işaret ediyor. Örneğin ülkesellik:

- *kendi içinde*, sınır tayin etme stratejilerinin bir ürünü olarak (ülke-ülke);
diğer sosyo-uzamsal ilişki alanlarını etkileyen bir *yapılaşma ilkesi* olarak (neden-sonuç süreci veya mekanizması)
- matris yatay olarak okunduğunda görülen ülke-yerleşim, ülke-ölçek, ülke-ağ; ve
kısmen diğer sosyo-uzamsal yapılaşma ilkelerinin ülkesel dinamikler üzerine etkileri aracılığıyla üretilmiş *yapılaşmış bir alan* olarak (ülke sütununu dikey okuyup her bir hücreyi yerleşim-ülke, ölçek-ülke ve ağ-ülke bağlantısı olarak göz önüne alındığında)

Tablo5.2 Sosyo-uzamsallığın çok boyutlu analizine doğru

Yapılaşım İlkeleri	ÜLKE	Faaliyet Alanları YERLEŞİM	ÖLÇEK	AĞLAR
Ülke	Devleti iktidar taşıyıcı olarak inşa eden fiilen varolan sınırlar, kapsama alanları, dışsal çeperler	Yerleşimlerin bir ülke içine entegre edilmesi, eşitsiz gelişmenin yönetilmesi	Federal sistemler Çok-düzlemli yönetim	Devletler arası sistem, devlet ittifakları, çoklu alan yönetimleri
Yerleşim	Merkez-çevre, sınır çizgisi, imparatorluk	Yereller, sosyal çevreler, kentler, bölgesel yerellikler, küresellikler	Küyerelleşme, küresel kentleşme (küresel-yerel-kentsel-küresel eklemlenmeler)	Yerel, kentsel, bölgesel yönetim veya ortaklık
Ölçek	Siyasal İktidarın ölçeksel bölüşümü (üniter devlet, federal devlet gibi)	Yerel $\Leftrightarrow$ küresel bölgesel (uzamsal) iş bölümü	İçi içe yuvalanmış veya girift ölçekli hiyerarşiler Ölçeksel atlama	Paralel iktidar ağları, hükümet-dışı
Ağlar	Sınır geçiş bölgeleri, sanal bölgeler (BRICS, Dört Motor Güç)*	Küresel şehir ağları, çok-çekirdekli şehirler, birbirine geçmiş şehirler	Farklı şekilde ölçeklendirilmiş	Ağların ağları, akışkanlık uzanılan

Kaynak: Jessop vd., 2008

BRIC, Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin'den oluşan bir grup. Daha sonra Güney Afrika Cumhuriyeti'nin de eklenmesiyle BRICS olarak anılmıştır.

Bu iki boyutlu matris bütün olarak alındığında şunlara işaret eder: (1) ülke, yerleşim, ölçek ve şebeke ağlarının sosyo-uzamsal ilişkilerin yapılaşma ilkesi olarak göreceli önemi farklı tipteki sosyo-uzamsal sabitliklerle birlikte değişir - bazen ülke, bazen yer-

leşim, ölçek veya ağsal şebeke, verili bir bağlam içindeki sosyo-uzamsal ilişkilerin kapsayıcı tutarlılığını korumada daha önemli olabilir; (2) kapitalist (ve diğer) toplumsal formasyonlar içinde sosyo-uzamsal ilişkilerin kapsayıcı tutarlılığını korumadaki gö-reli rolleri, tarihsel ve bağlamsal olarak değişebilir; (3) krizlerin, krizi bertaraf etme yönündeki girişimlerin ve yeni sosyo-uzamsal sabitliklerin ortaya çıkması, en etkili sosyo-uzamsal kaideler, örgütsel yapılar ve karşı-hegemonik proje stratejilerindeki kay-malarla bağlantılı olabilir; ve (4) kriz çözme stratejileri, dört bo-yutun bunlarla ilişkili kurumsal dışavurumlarının gö-reli önem sırasını yeniden-düzenekleştirme ve dolayısıyla kriz eğilimlerini ve çatışmaları ortadan kaldırmadaki ağırlıklı rolünü değiştirme girişimlerini içerir. Gerçekten de Tablo 5.2'deki hücreler, sosyo-uzamsal strateji ve sabitliklerin hedefleri olabilecek farklı sosyo-uzamsal konfigürasyon çeşitlerine işaret eder. Sadece iki örnek vermek gerekirse, yükselen uluslararasılaşmayla birlikte, ulusal devlet içindeki yerel yönetimlerden gelen küresel kent ağlarını yönetmeyi içeren stratejilere yeniden odaklanılmasından veya bir kez daha, iktidarın ülkesel muhafaza mekânı olarak devleti düzenlemekten, daha geçirgen ülkeler arasındaki akışı yönetecek uluslararası rejimlerin inşasına yönelimden söz edilebilir.

Yeni ÜYÖA-Ş sabitliklerine doğru

Küreselleşme (en azından hâlihazırdaki baskın neoliberal biçimi), Avrupa ve Kuzey Amerika'daki Atlantik Fordizmi çevrimi içinde ortaya çıkan savaş sonrası canlanmadan; Latin Amerika'daki ulusal ithal ikameci sanayileşme döneminden; ve başlangıçta ih-racat-yönelimli büyüme ve bilgi teknolojisinde dışa bağımlı eko-nomik kalkınmayı yakalamış Uzak Asya mucizesi döneminden miras alınan ulusal odaklı sosyo-uzamsal sabitlikleri aşındırdı. Küreselleşmenin içinde bulunduğumuz dönemi, uzamsal öl-çeklerin çoğalımını, ölçeğin içine yuvalanmış basit hiyerarşiden ziyade karmaşık ve girift hiyerarşiler içindeki gö-reli kopukluğu-

nu, ekonomik ve siyasal güçlerin değişen dünya düzenine nüfuz etmek için en uygun koşulları yakalama çabalarını, giderek dolambaçlı hale gelen ölçek stratejileri karışımını içermektedir (Jessop 2002). Ulusal ölçek savaş sonrası dönemde sahip olduğu hâkimiyeti kaybederken, hiçbir ekonomik ve siyasal örgütlenme ('küresel', 'yerel', 'kentsel' ya da 'üçünü birden kapsayan') benzer bir hâkimiyeti sağlayamadı. Bunun yerine, farklı ölçeklere konuşlanmış farklı ekonomik ve siyasal mekânlar ve güçler, birikimin ve devlet iktidarının veya her ikisinin birden birincil noktası ya da düğüm noktası olmak için rekabete girdi (Bölüm 8).

Ölçeklerin görecelileşmesi, Ölçeksel sıçrama ve ölçekler arası eklemlenme mücadelesi için yeni önemli fırsatlar sunar. Bu, uzun dönemli bir çözümün yeni bir baskın ölçeği gerektirip gerektirmediği ya da ölçeğin görecelileşmesinin yeni bir norm olup olmadığı ve eşgüdüm biçimlerindeki ağa şimdi önem atfedilmesine karşılık gelen uygulanabilir bir stratejik-ilişkisel yaklaşımın varlığı-yokluğu sorularına yol açar.

Ben bu argümanlardan bazılarını, şimdi Atlantik Fordizmi örneği üzerinden tasvir edeceğim. II. Dünya Savaşı sonrası inşa edilen Atlantik Fordizminin ekonomik itici gücünü oluşturan devletlerin sosyo-uzamsal matrisinin belirgin özelliği, ülke ve yerleşimin ölçek ve ağsal şebeke üzerinde önceliğe sahip olmasıdır. Bu, ölçek ve ağsal şebekenin olmadığı anlamına gelmez, sadece devletin, temsil, kurumsal mimari ve müdahale gibi üç biçimsel boyutu ile toplumsal temel, devlet projesi ve hegemonik tasarımları içinde ölçek ve ağın daha az göze çarpıcı olduğu anlamına gelir (Bölüm 2). Sermayenin kârlılığını hem iş gücü olarak hem de bir ulusal vatandaşlar gövdesi bağlamındaki nüfusun yeniden-üretimini güvence altına alma amacıyla tasarlanan devlet müdahalesi, ulusal paranın uluslararası para birimleri üzerindeki ve yurt içi talebin kaynağı olan bireysel toplumsal ücretlerin bizatihi bir uluslararası üretim maliyeti rolü üzerindeki önceliği vasıtasıyla kalıba döküldü. Ulus devletlerin ulusal

birliği sağlamak ve eşitsiz gelişmeyi asgariye indirme amacıyla yönettiği ulusal ekonomilerin yansımaları, ulusal refah devletlerinin ulusu öncelikli toplumsal birim olarak kabul etmesinde buldu. Kısacası, bu dönemde, devletin sosyo-uzamsal biçimi, ekonomik ve siyasal alanın ulusallaştırılmasının güçlü damgasını taşıyordu. Ulusal ölçek, görece istikrarlı bir ölçeksel işbölümü içinde baskındı - bu durum bazı bilim insanlarının ulusal ekonomi, ulusal devlet ve ulusal vatandaşlık rejiminin, liberal uluslararası düzen içinde gömülü olduğu ve yerel devletlerin tamamlayıcı olduğu özgül ekonomik sosyal politika biçimlerinin taşıyıcıları olarak bu yumak içinde oynadıkları anahtar rolleri sayesinde destek buldukları iddialarına rağmen böyledir. Ağlar da temsil ve devletin toplumsal temellerinin güvence altına alınmasında anahtar bir role sahip olmuşlardı. Fakat Atlantik Fordist birikim rejimi ve onun düzenleme tarzı ile bağlantılı olup Atlantik Fordizminin ulusal ekonomik ve siyasal matrisi içinde işleyen şebeke ağları, doğaları gereği korporatist ve kayırmacıydılar.

1960-1970'lerde dünya pazarının büyüyerek uluslararasılaşması, Atlantik Fordizminin krizine eşlik eden onun değişik Keynesçi ulusal refah devletlerinin kriziyle birlikte, belirli bir ÜYÖA-Ş matrisine sahip uzam-zamansal sabitinin temellerini zayıflattı. Özellikle, uluslararasılaşma, uluslararası para birimlerinin ve sermaye akımlarının ulusal para ve mali politikalar üzerindeki etkisini derinleştirirken, bireysel ve toplumsal ücretleri, üretim maliyeti olarak önceliklendirdi. Bu da ulusal ekonomilerin, ulusal refah devletlerinin, ulusal toplumların ve ulusal devletlerin bütünleşikliğinin altını oyarken, farklı yerleşim ve bölgeler arasındaki, Brenner'in (2004) 'uzamsal Keynesçilik' olarak tanımladığı politikalar aracılığıyla KURD'nin derman olmaya çalıştığı bir süreç olan eşitsiz gelişmeyi yoğunlaştırdı. Bazı bilim insanları uluslararasılaşmayı siyasal iktidarın yersiz-yurtsuzlaşması olarak ve ülkesel ölçeğin yukarı yönlü ulus-ötesi

veya küresel düzleme doğru veya aşağı yönlü bölgesel ya da yerel düzleme doğru kayması olarak görmeye yatkınken, ben yakın dönemli değişimlerin ölçeğin görecelileşmesi üzerinden daha iyi anlaşılacağı düşüncesindeyim (Bkz.: Bölüm 8). Görecelileşme, siyasal ölçekli işbölümü içerisinde bir birincil ölçeğin yokluğuna ve kendi düzlemlerine birincil bir ölçek yerleştirmeyi amaçlayan farklı ölçeksel çıkar temsilcileri arasındaki mücadeleye işaret eder. Bu değişimler, Atlantik Fordizmi sonrası dünya içindeki Atlantik Fordist devletlerin bütüncül mimarisi içinde ülke, yerleşim, ölçek ve ağsal şebekelerin rolünü başkalaştırdı.³⁹

Atlantik Fordizm döneminde görece öncelikli olan ülke ve yerleşimin yerini, ölçek ve şebeke ağlarının görece önceliğinin aldığını savunuyorum. Özellikle post-Fordist ölçek görecelileşmesi, değişen ekonomik ve siyasal mekânların, belirgin özelliği eşitsiz gelişme olan giderek bütünleşen bir dünya pazarına entegrasyonunu daha iyi yürütebilecek istikrarlı ulus sonrası devlet gelişimine katkı yapabilecek ağsal biçimleri içeren örgütlenme deneyimleri yoluyla çabuklaştırıldı. Fordist dönemin Savaş sonrası Avrupa'sında, Kuzey Amerika'daki canlanışın içerdiği siyasal örgütlenmenin birincil ölçek olması, bizzat ulusal devletler eliyle sağlanmıştı; şimdilerdeki post-Fordist dönemin siyaset ve kamu politikaları farklı örgütlenme biçimlerine yayılmıştır ve hiçbirisi diğeri üzerinde önceliğe sahip değildir. Bu gelişme, eylemin ölçekler-arası tutarlılığına ilişkin sorunları barındırırken, ulusal ölkesel devletin krizine de işaret edecek şekilde devlet-olmanın yeni biçim ve işlevlerinin arayışına girilmesine de yol açar (Bkz.: Bölüm 8). Giderek derinleşen krizin (neoliberalizmin gölgesinde örgütlenmiş bir dünya pazarı içindeki finans-merkezli birikim krizi) etkisiyle, deneme-yanılma yoluyla tecrübe edilen ulus sonrasında eşitsiz biçimde gelişen küresel ekono-

39 Seri üretim olarak anlaşılan Fordizm ortadan kalkmadı; bu seri üretim, Kuzey Amerika ve Güney Avrupa'dan başlayıp sonradan Latin Amerika, Uzak Asya ve sosyalizm sonrası Avrupa'yı da kapsayacak biçimde off-shorlara kaydırılıp taşeronlaştırıldı.

minin yeniden düzene sokulmasının uygun yolları vasıtasıyla ilerleyen çekişmelere tanık oluyoruz. Gerçekten de kamusal alanda aydınlar arasında öne çıkan devlet sisteminin ağırlığına ve mimarisine uygun olarak desteklenmesi gereken en uygun devlet projesi ve hegemonik tasarıma ilişkin tartışmalarda şaşırıcı zıtlıklar görülüyor (buna örnek oluşturacak iki vaka, Fukuyama 1992, 2011; Friedmann 2005, 2008, 2011).

Tahakküm ve Uzam-Zamansal Sabitler

Devlet sisteminin uzamsallıkları ve zamansallıkları çok yüzeyseldir ve birbirleriyle oldukça karmaşık yollardan ilişkilendirilmişlerdir. Bu alt başlıkta, uzamsallık ve zamansallık arasındaki ilişkinin bir tahakküm yapısı olarak devlet üzerindeki uygulamalarını ele alacağım. İki boyut burada ilgiyi hak ediyor: (1) dar ve kapsamlı anlamlarıyla devlet sisteminin ÜYÖA-Ş matrisinin eklemlenişi ve (2) iktidar ilişkilerinin yapılandırılışında bir mekanizma olarak kurumsal ve uzam-zamansal sabitlikler.

İlkin, sosyo-uzamsal örgütlenmenin her bir ilkesi, kendi içme-dışlama biçimlerine ve devlet iktidarını yürütecek farklılaşmış kapasitelere sahiptir. Bu da, içinde farklı toplumsal güçlerin, kendilerine her bir sosyo-uzamsal boyutla ilişkili devlet kapasitelerini yeniden düzenleme ve en önemli kapasitelerin konuşlandığı ülkelere, yerleşimlere, ölçek ve ağsal şebekelere girerken öncelik sağlayacak olan, farklı sosyo-uzamsal temsil tarzları imtiyazına sahip olmak için çabaladıkları stratejik bir alan, devlet “çıktıları” ve müdahale biçimleri yaratır. Seçim bölgelerinin bir siyasi partinin çıkarlarına uygun gelecek şekilde ayarlanması, seçmenin sindirilmesi, yerleşim-temelli eşitsiz gelişmenin ve merkez-çevre eşitsizliklerinin teşvik edilmesi veya zayıflatılması, ölçeksel hiyerarşilerin ve ölçeksel sıçramanın yeniden düzene sokulması, devlet içinde ve ötesinde biçimsel yatay ve dikey iktidar paylaşımını çaprazlama kesecek paralel iktidar ağlarının yeniden örgütlenmesi, bu biçimlere örnek verilebilir.

İkincisi, temel yapısal biçimler (sermaye ilişkisi gibi) ve farklı sosyo-uzamsal biçimler (Bkz.: Tablo 5.1) ile ilişkili çatışma ve ikilemler ele alındığında, bu çatışmaların, çatışmaları yönetecek çabaların doğrudan ve dolaylı maliyetlerinin uzamsal olarak yerinden edilmemesini ve zamansal öteleme yoluyla idare edilmesini ele alabiliriz. Bu noktada, yapı ve stratejilerin rolüne vurgu yapacak birbiriyle ilişkili iki kavramdan bir tanesi, kurumsal sabitlikler diğeri uzam-zamansal sabitliklerdir. Bunların her biri tek başına alındığında devlet sistemi ve devlet iktidarı ile ilgili değildirler. Bununla beraber, her ikisi de dar ve bütünleşik anlamıyla devletin temel özelliklerini oluşturur; ve buna ilaveten devlet sistemi ve devlet iktidarının harekete geçirilmesi, daha genel olarak kurumsal ve uzam-zamansal sabitlikleri şekillendirir.

Bir kurumsal sabit, kurumların içine, kurumsal tasarım kopyalayarak benzerini yapma, sorumluluk yükleme veya geçici, kısmî ve ekonomik, siyasal ve toplumsal düzenin güvenceye alınmasının içerdiği eşgüdüm sorunlarına görece istikrarlı çözüm sunarak gidişatı değiştirme yoluyla yerleştiği tamamlayıcı zemindir. Bununla birlikte, saf biçimiyle teknik olmaktan ziyade önceden verili eşgüdüm sorunlarına *post hoc* çözümler sağlayarak bu düzenin kısmen parçası haline gelen kurumsal sabit, kurumsallaşmış, istikrarsız bir uzlaşma dengesine veya en kötü ihtimalle açık cebir kullanımına dayanır. Böylesi bir sabit, uzam-zamansal bir sabit (UZS) ya da tersinden bir UZS, kurumsal bir sabit olarak incelenebilir. UZS, içinde daima verili bir düzenin görelisi, tamamlanmamış ve geçici yapısal uyumluluğun (ve dolayısıyla kurumsal bütünleyiciliklerin) teminat altına alındığı -bunun her zaman gerekli olduğu durumlarda- uzamsal, zamansal sınırları tesis eder. UZS'lerin en önemli katkısı, bu uyumluluğu güvenceye almanın maddi ve toplumsal maliyetlerini, bunları yerinden edip veya öteleyerek (ya da her ikisini birden yaparak) uzamsal, zamansal ve toplumsal sınırların ötesinde dışsallaştırmasıdır. Bu sabitlikler uyumluluğu korumanın maddi ve top-

lumsal maliyetlerini, uzamsal, zamansal ve toplumsal sınırların ötesinde öylesine dışsallaştırır ki, böylelikle görece istikrarlı alanlar başka yerlerdeki istikrarsızlıklara dayandırılır. Öyle ki, ‘içsel’ sınırlar içinde dahi bu uzam-zamansal sınırların içinde konuşlanmış bazı sınıflar, sınıf fraksiyonları, toplumsal katmanlar ve diğer toplumsal güçler ötekileştirilir, dışlanır veya şiddete maruz kalır. UZS’ler, dolayısıyla, sadece bir veya diğer biçimde inatla devam eden çatışmaları sisteme uyumlulaştırmak için *ortaya çıkar*. Bu türden rejimler, kısmî, geçici ve istikrarsız olup, bu çatışmaların, dışarıda olduğu kadar yurt içinde de ‘ters yönde etkilerinin’ olabileceği dayatmasına girişirler.

Maddi ve manevi çatışmalar, ikilemler ve çelişkiler *in abstracto* [kuramsal olarak, -ç.n.] daimi olarak uzlaştırılmaz olduğundan, geçici ve kısmi olarak, çatışmanın bir boyutunu, ikilemin bir tarafını ve sadece bir çıkarı öncelleştirme [*prioritization*] haline getiren mekanizma ve projeler aracılığıyla ılımlılaştırılırlar. Bu ılımlılaştırma ‘ideal olarak’, en azından kısa dönem için, zorunlu olarak seçici, daima hayali olan genel çıkarın tecellisi biçimindeki özgül çözümlerin başarılı sunumu yoluyla hayata geçirilir. Bir başka durumda, ‘sorunun giderilmesi’, daha görünür ve hatta zorlayıcı strateji ve taktikleri içerir. Bu, farklı ekonomik, siyasal ve toplumsal güçler ile değişik strateji ve projeleri içeren anlaşmazlığa açık bir süreçtir. Bu bağlamda, çelişkiler ve bunlarla ilişkili ikilemler, aşağıdaki stratejiler aracılığıyla idare edilir:

- *hiyerarşileştirme*: bazı çelişkiler diğerlerinden daha önemli kabul edilerek;
öncelleştirme: çelişkinin bazı yönlerine diğerleri üzerinde öncelik verilerek;
uzamsallaştırma: farklı ülke, yerleşim, ölçek ve eylem ağlarına dayanarak çelişkilerden birini veya diğerini ya da tekil çelişkinin bir ya da diğer yönünü hedef alarak veya görmezden gelerek öne çıkarılan çelişki ya da cephe üzerinden sorunu yerinden etmek, ülke, yerleşim, ölçek

veya ağırları ötekileştirip belirsizleştirmek; ve
zamansallaştırma: çelişkinin bir veya diğer yönünü düzenli olarak müzakere edip sonuçta çelişki veya ikilemin ikincil boyutlarına, şimdiye kadar ihmal edilmiş olanlar aciliyet kazanana kadar tek taraflı olarak odaklanmak.

Bu stratejiler arasındaki ilişki, kurumsal ve uzam-zamansal sabitlerin belirli tahakküm kalıplarını nasıl güvence altına almaya yardımcı olduğu üzerine yapılacak değerlendirmede kullanılabilir. Örneğin kapitalist gelişme rejimleri durumunda, farklı çelişki ve ikilemlere (hiyerarşileştirme) atfedilen ağırlıklarda, bunların farklı yönlerine tanınan önemde (öncelleştirme), farklı ülke, mekan, ölçek ve ağsal şebekelerin bu konular üzerindeki rolünde (uzamsallaştırma) ve bu çelişki ve ikilemlerin zamansal kalıplarının iyileştirilmesinde (zamansallaştırma) farklılıklar gözlemleyebiliriz. Kurumsal ve uzam-zamansal sabitler hiçbir zaman saf biçimiyle teknik olmayıp, tıpkı devletin diğer görünüşleri gibi belirli amaçlar, teknikler ve yönetim veya yönetişim özneleri etrafında örgütlenmiş geniş bir 'istikrarsız uzlaşma dengesi'ni yeniden işler hale getirme ve güvence altına alma çabalarını içerirler. Kapitalizmin düzenlenmesi de, kısmen katıksız sermaye ilişkilerinin tamamlanmamışlığını telafi eden ve buna çelişki ve ikilemleri ele alan stratejiler yoluyla görece yapısal bir uyum veren bir 'toplumsal sabit' içerir.

Sonuçlar

Bu bölümdeki öne sürülen düşünceler, devlet formasyonuna ilişkin, iyice eskiyip kalıplaşmış bazı argümanları pekiştirir niteliktedir. Bu kalıplaşmış düşüncelere en uzak olanlar, devlet formasyon ve dönüşümünün sosyo-uzamsal ve zamansal karmaşıklığı ile ilgili olanlardır. O nedenle bu bölümde, ülke, yerleşim, ölçek ve ağsal şebekenin devlet sisteminin kapsayıcı yapılamış içinde eklemlenişinin altını çizmeye ve bunların bazı stratejik-ilişkileri-

nin sonuçlarını vurgulamaya çalıştım. Bu bölümde ayrıca, devlet sisteminin tahakküm biçimleriyle yakından bağlantılı olduğu genel argümanını pekiştirecek, kurumsal sabitlik ve uzam-zamansal sabit kavramları sunuldu. Ve her ne kadar uzamsal tahayyüllere geçerken üstünkörü değinilmiş olsa da, değişik türdeki uzamsal tahayyüllerin ve bunların kurumsal ve uzam-zamansal sabitlerin *Ideologiekritik*'i için önemine yeteri kadar vurgu yapıldı. Bundan sonraki bölümlerde, günümüz devletin uzam-zamansal matrisi içindeki kriz eğilimleri, dört sosyo-uzamsal boyutun tamamı üzerinden ele alınacak.

6

DEVLET VE ULUS

Devlet ve ulusa ilişkin soru, devlete uyarlanmış dört unsur yaklaşımının son iki unsuru ile ilgilidir. Üçüncü unsur, devlet otoritesine tabi olan ve belki de devlete karşı haklarla donanmış olan halk (*Staatsvolk*) unsurudur. Hakların olduğu bir yerde halk, yönetilmek için var olan sadece nüfustan ibaret insan topluluğu, endişe verici bir yığın, avam veya güruh olarak değil, fakat iktidarın kaynağı olarak kabul edilen siyasal olarak tahayyül edilmiş toplumsal güç olarak görülür (Canovan 2005). Burada konu edilen, devlet inşası ile birlikte zuhur eden ve onun özniteliğini oluşturan bir 'halk inşası'dır. Bu da sonrasında önerilen yaklaşımın, dördüncü unsur oluşturan 'devlet fikri'ne bağlanır. Meşruiyetin kaynağı olarak halk (tıpkı ulus gibi), geçmişin yeniden-inşasıyla şekillenmiş belirli bir tarihsel süreklilik, bugüne dair bir imgelem ve bir gelecek projeksiyonu ile donanmış hayali bir topluluktur. Halk, devletin onun adına sonsuza kadar olmasa da süresiz olarak bağlayıcı kararlar alabileceği siyasal otoritenin kaynağı olarak hizmet eder (Canovan 2005). Bu da halkı, çokluktan oluşan birlik -*unum e pluribus*- olarak biçimlenmiş kurumsal bir kişiliğe doğal olarak sahipmiş gibi görmemize yol açar (a.g.e.).

Egemen halkı, kralın tanrısal hakkı gibi diğer kurguları bozguna uğratıp onun yerini alacak müzakere edilerek icat edilmiş bir 'kurgu' olarak ele alan sağlam bir eleştirel okuma Edmund Morgan tarafından sunulmuştur. İngiltere İç Savaşı sırasında, 'temsilciler, kendi egemenlik talepleri adına, halkın egemenliğini keşfettiler... Halk adına hükümette çok güçlü oldular' (Morgan 1988: 49-50, alıntılardan Canovan 2008).

Bu ortaya üç ilginç sorun çıkarır. İlk olarak, devlete tabi olan özneleri 'halk' ile sınırlayabilir miyiz, eğer böyleyse, bireyler, aileler, topluluklar, ırk temelli veya etnik gruplar ve benzerleri halk olarak anlaşılabilir mi? Korporasyon, dernek gibi tüzel kişilik olarak kabul edilip hukuk devletin veya diğer devlet müdahalesi biçimlerinin konusu olan özneler midir devlet iktidarına tabi olanlar? Veya, toplumsal olarak kurulmuş olsun ya da olmasın devlet müdahalesine konu olan ya da devlet katında kabul görmeyen özneleri ne yapacağız? Bu noktada bahse konu olan soru, devletin gücünün bizatihi devletin tanımında da yer alan tüm toplumu bağlayan kararlarla mı sınırlı olduğu yoksa bu gücün, rastlantısal, şekilsiz ve kısa ömürlüden ziyade yapılaşmış etkiler doğuran devlet kapasitelerinin kullanımına bağlı olan her türden müdahaleyi mi kapsadığıdır (Bölüm 2 ve 3).

Bununla ilişkili ikinci sorun, biz eğer nüfusu, insan özneler üzerinden tanımlayacaksak, devletin bireysel bedenleri biçimlendirme ve disiplin altına almada (Foucault'nun beden-siyaseti dediği şey) veya nüfusun bütün bileşiminin (en darından en kapsamlısına kadar) demografik, iktisadi, kimlikçi veya diğer kriterler üzerinden ayrıştırılmasının yarattığı biyo-politik meseleleri kimliklendirip zapturapt altına almadaki rolünü dikkate alacak mıyız (Foucault 2008)? Hükümetlerin bu türden etkinlikleri, temel gayesi Staatsvolk'un kuşaklararası, ömürlük olduğu kadar gündelik olarak da yeniden-üretimini ve yeniden-yapılanışını amaç edinmiş söylem ve dispozitifleri içerir. Kaldı ki, tam da devletin çok biçimliliğini yansıtan bir biçimde biyo-politika, bu türden oluşumlara, siyasal özne, iş gücü, yedek askeri güç, dini bir cemaat ve benzeri gibi toplumsal örgütlenmelerin farklı görünüşleri perspektifinden yaklaşabilir.

Üçüncü konu, sıklıkla ulus devletin temeli kabul edilen 'ulus' ile ilgilidir. Buradaki merkezi kuramsal ve pratik sorun 'ulus' imleyeni ile devletin, ulusu devlete vatandaşlık bağı ile bağlı olanlar ve bazı durumlarda bu haklara veya yerleşilmiş

toprağa karşı kayıtsızlık içerisinde devlete itaat etmesi gerekenler üzerinden temellendirmedeki rolüdür. Bu bölüme son sorudan başlayacağım.

Ulusal Devlet ve Ulus-Devlet

Ulus ve devlet sıklıkla ‘ulus devlet’ gibi muğlak bir kavram içerisinde ve nadiren de ‘devlet-ulus’ gibi karşıt kavram içerisinde bir araya getirilen iki farklı kavramdır (İkincisi için Stephan, Linz ve Yadav 2010: 1-38 ile bu çalışmanın bir sonraki paragrafına bakılabilir). Ulus devlet kavramı, genellikle analitik ve ampirik olarak birbirinden farklı devlet tiplerini bir noktada birleştirme amacıyla kullanıldığı için özellikle çetrefillidir. Bu kavram, bir taraftan, Alman devlet kuramcılarının tanımladığı haliyle, *görelî olarak birden çok kenti ve onun çevresini kapsayan geniş topraklar üzerinde* meşru güç kullanma tekeline sahip olma iddiasını başarıyla yerine getiren *ülkesel devlete* [territorial state] göndermede bulunur. Almanya’da kullanılan anlamıyla söz konusu ülkesel devlet, olabilecek en belirgin anlamda bazen ‘ulusal devlet’ olarak da tanımlanır. Singapur gibi şehir devletleri veya Liechtenstein gibi prenslikler, kendi toprakları üzerinde diğer devletler nazarında resmi anlamda egemenlik sahibi olsalar da bu tanımın dışında bırakılır. Toprağa vurgu yoluyla yapılan tanımlamadan anlaşıldığı üzere, ülkesel devlet mahiyetindeki ulus devlet, Danimarka, İrlanda⁴⁰ gibi küçük devletleri olduğu kadar Rusya ve Birleşik Devletler gibi yarı kıtasal devletleri, Çin ve Hindistan gibi kıta altı devletleri ve Endonezya gibi takımda devletleri de kapsar. Başka bir anlamda, ‘ulus devlet’, sınırları büyük oranda devletin kilerle örtüşen hayali bir ulusal toplulukla birlikte münhasıran ya da öncelikle *ortak aidiyet* üzerinden tanımlanmış bir nüfus üzerinde güç icra eden devlete işaret eder. Bir başka deyişle, buradaki

40 Anlaşılabilirlik adına ve tekrara kaçmayı göze alarak söylemek gerekirse, ülke birden fazla kenti ve bunların art-bölgelerini kapsamalıdır.

anlamıyla ulus devlet, bir veya daha çok milliyet (müstakil bir millet olma hali) biçimi aracılığıyla kimliklendirilen bir nüfusa sahip devlettir. Bu çalışmada önerilen genişletilmiş dört unsurlu yaklaşım açısından bakıldığında, her ne kadar ulus devletin birinci anlamı (aynı zamanda ülkesel devlet, ulusal devlet veya daha açıkçası ülkesel ulusal devlet olarak da ayırt edilebilen) siyasal erkin belirli *ülkeselleşme* biçimi olarak *-Staatsgebiet-* devletin ulusal sınırlarına işaret ederken, ikinci anlamda ulus-devlet, devletin gelip geçici olmayan nüfus bileşimi ve aidiyet *-kimlik-* (*Staatsvolk*) ile ilişkilidir.

Daha önceki paragraflarda vurgulandığı gibi, ‘ulusal devlet’ (ülkesel devlet) ve ‘ulus devlet’ sıklıkla birbirinin yerine kullanılır ve bu da özellikle bunlardan biri ya da diğeri siyasal veya kuramsal olarak uygun terim olarak alındığında sıkıntı yaratır. Örneğin, küreselleşmenin ‘ulus devleti’ nasıl zayıflattığı üzerine yürütülen tartışmalar genellikle bu sürecin, ulusal kimliği hangi yolla zayıflattığından ziyade ülkesel egemenliğin ve ulusal devlet güvenliğinin nasıl zayıfladığı üzerinden yürütülür. Gerçekten de, örneğin küreselleşme süreci, (ulusun rekabet gücünün sağlamaştırılması ihtiyacına vurgu ve ulusal refaha, kültürel özerkliğe yönelecek tehdit algısı aracılığıyla) ulusal kimliği *güçlendirebilir* veya nüfusun çok-kültürlü ve çoğulcu etnik yapısı veya sınır ötesi bölgesel bağlılıklar marifetiyle seyretebilir. Buna benzer ikircikli bir tavır, bölgesel devlet olarak Avrupa Birliği ile Avrupalı ulusal kimliğinin oluşma başarısı üzerine yürütülen tartışmalarda kendisini gösterir. Son olarak, ‘ulus devlet’ kavramı, nüfusunun iki veya daha fazla milletten oluştuğu kabul edilen, bunların beraber yaşamalarını kolaylaştırmaya uygun siyasal düzenlemeler yapan devletler için kullanılır. Modern dünyanın en bildik örnekleri olarak Hindistan, Rusya ve İspanya verilebilir (Krş.: Stepan ve d., 2010). Bu tartışma, 1) bütün devletlerin ülkesel devlet olmadığı; (2) bütün ülkesel devletlerin de ulus devlet olmadığı -bazıları belirgin ulusal temellere

sahip değillerdir veya çokulusludurlar-; (3) bütün ulusların da kendi ulusal ulus devletleri ile bağlantılı olmadığı argümanları üzerinden yürütülür. Bu sonuncu devlet tipi, bir ulusun kimliğinin siyasal ifade edilişinin devletleşme yoluyla yok sayıldığı durumlarda -ki buna soykırım yoluyla inkâr da dâhildir- veya bu ulustan olanlar farklı devletler arasında dağıtılıp her bir devlette çoğunluk oluşturmadıkları zaman ortaya çıkar.

‘Ulusal devlet’ kavramını (veya anlaşılabilirlik adına ulusal ülkesel devlet de denilebilir) kitabın bu aşamasında, fazla tartışmaya gerek yok. Siyasal erkin ülkesel örgütlenmesi ulusal formasyonlardan çok önceye dayanırken, her ne kadar imparatorluk ve diğer devlet biçimleri varlıklarını Avrupa şartlarında bile 19. yüzyıla kadar sürdürmüş olsa da, modern ulusal ülkesel devlet (bazen yanlış biçimde Westfalyacı devlet olarak da tanımlanan) 17. yüzyılda ortaya çıkmıştır.

Üç çarpıcı şey ortaya çıktı. İlkin, hemen hemen bütün Avrupa sınırları belirginleşmiş karşılıklı etkileşim içinde olan ulusal devlet biçimine evrildi. İkincisi, Avrupa’da ortaya çıkan bu sistem, fiilen dünyanın geri kalanına yayıldı. Üçüncüsü, uyum içinde eyleyen diğer devletler, yeni devletlerin örgütlenişi ve sınırları üzerinde büyüyen bir etki yarattı. Bu üç değişim, Avrupa’nın lider devletleri bu sistemi etkili bir biçimde Avrupa dışındaki devletleri sömürgeleştirerek, işgal ederek ve nüfuzları altına alarak yaydıkça birbirleriyle iç içe geçti. İlk olarak Milletler Cemiyeti’nin oluşturulması, ardından Birleşmiş Milletler’in kurulması, en basit haliyle yerküre üzerindeki insanların tek bir devlet sistemi içerisinde örgütlenişini onayladı ve görüp rasyonelleştirdi (Tilly, 1992: 181).

Tuvalu Adaları devletinden süper güç Amerika Birleşik Devletleri’ne kadar geniş bir yelpazede yer alan egemen devletlerin Birleşmiş Milletler üyeliği yoluyla biçimsel eşdeğerliliği ve eşitliği sağlanmış oldu. Bununla beraber bu devletler, içeride ve dışarıda farklı sorunlarla yüz yüze gelirler; farklı tarihsel geçmişe

sahiptirler; karşı karşıya kaldıkları sorunlara çözüm üretecek farklı kapasitelere sahiptirler; uluslararası düzeyde ve yurt içinde karşılaştıkları sorunlar dolayısıyla bazıları diğerlerine göre daha dirayetlidir. Bunlar Birleşmiş Milletler’de ve diğer uluslararası siyasal toplantılarda, özellikle de Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu ve Dünya Ticaret Örgütü gibi örgütler içerisinde devletlerin elini zayıflatacak önemli eşitsizliklerdir. Aynı durum Avrupa Birliği için de geçerlidir. Her ne kadar Avrupa Birliği’ne üye ülkeler arasındaki çeşitlilik sınırlıysa da, en küçük toprak parçasına sahip olan Malta ile en kalabalık nüfusa sahip Almanya’nın Avrupa’ya ilişkin politika yapım süreçlerinde devletin etkisi ve kapasitesi de değişiklik gösterir. Avrupa Birliği, tek tek birlik üyesi devletler ve dünya siyasetinde etkili diğer devletlerle girilen ittifaklarla olduğu gibi, Birliğin çok değişkenli uluslararası düzen içerisinde itilmesi yoluyla daha da değişime tabi kalır.

Uluslaşma

Şimdi ulusa dönüyorum. Ulus-olmanın [*nationhood*] ilksel ölçütlerinin belirlenmesine yönelik ya siyasal ya da analitik amaçlarla girişilmiş birçok teşebbüs olmuştur. Bu ölçütlere yönelik önerilerin içerisinde kandaşlık, dil, ortak kültür, kader birliği veya daha başka ‘doğal’ ya da doğallaştırılmış araç veya araçlar seti yer alır. Bana göre, söz konusu araç setleri en iyi şekilde, kendisinin toplumsal inşasından önce gelen gerçek tarihsel bir varoluş tesis etmekten çok, bu nitelikler temelinde toplumsal olarak kurulmuş bir ulusal aidiyet çabası olarak yorumlanır. Kısacası, uluslaşmanın ilksel doğası söylemleştirilmeli veya icat edilmeli, ve devamında günlük yaşam pratiği içerisinde halkın onayına sunulmalıdır (Renan 1882). Ama yine de sıradanlaşmış ortak ulusal kimlik, dramatik ve hatta travmatik koşullarda bile uydurulup yazılabilir.

Bütün bunlar, Benedict Anderson'un ulusu 'hayali cemaat' olarak kavramlaştırdığı takdire şâyan çalışmasında görülür. Buradaki topluluk kavramı, üyelerinin birbirini kişisel olarak tanımadıkları, bununla birlikte önemli birçok ortak özelliği paylaştıklarını hayal etmeye başladıkları (veya en kötüsü buna ikna oldukları), ve grubun üyelerini bir ulus altında birleştirip siyasi temsil ve hatta ulusların kendi kaderini tayin hakkı talebini meşrulaştıran muazzam kalabalık bir grubu ifade eder. Ortak ulus olmayı hayal etmenin ölçütleri, oldukça değişken, çoklukla tartışmalı ve ihtilafa açık ve genel olarak ulus hakkında kabul edilmiş fikirlere bağlı olarak değişir. Sayısız insanın birbirlerini-karşılıklı olarak, aynı ulusun birer üyesi çerçevesinde vasıflandırmalarını sağlayan bu varsayımsal-ortak nitelikler temelinde tanımlamaları, aynı zamanda kendilerini bu topluluğun üyesi olmanın *dışında bırakılmış* olan ötekilerden ayırt etmelerine de hizmet eder. Basit bir farktan başka bir şey içermiyor gibi görünen bu özellik, soykırım ve sınır dışı kampanyalarına nihai olarak öncülük eden rekabet ve uzlaşmazlığa [*antagonism*] temel oluşturabilir.

Ülkesel devlet-olma durumu, her ne kadar ciddi bir meydan okumayla karşı karşıyaysa da, şimdilerde neredeyse evrenselken henüz yaygın olmaktan uzaktır. Tablo 6.1'de üç temel ulus biçimi ve buna uyumlu hayali ulusal bir topluluğa dâhil olma veya dışlanma ölçütleri ile ulusal devlet-olma durumu ve ulusal kimliğin değişen biçimleri ile ilgili diğer iki ölçüt sergilenmektedir (daha detaylı bir değerlendirme için bkz.: Delanty ve Krishan 2005). Bu üç ana biçim şunlardır:

- Etnik ulus (*Volksnation*) toplumsal olarak inşa edilmiş gerçek veya kurgusal ortak bir etnik kimliğe dayanır. Tartışmalı olabilecek bir etnisite vurgusundan kaçınmak için, buna alternatif olabilecek ortak miras ve kökene vurgu yapan Almanca *Abstammungsgemeinschaft* terimi kullanılabilir. Etnik temele dayalı bir ulus devlet önce-

Tablo 6.1 Ulus-Devlet ile Bağlantılı Hayali Siyasal Toplulukların Tipolojisi

Ulus Tipi	Basit Ulusal Topluluk	Topluluk Üyeliğinin Temeli	Devlet içinde çoğulcu dışavurum	Olası Çözünme Dışavurumları
Etnik Ulus	Ortak etnik köken	Kan bağı veya doğal uyrukluk	Çoklu etnik yapı	“eritme potası toplumu” [“melting pot society”]
Kültürel Ulus	Ortak kültür	Asimilasyon veya kültürel uyum	Çoklu kültürel yapı	Aidiyetlerin postmodern oyunu
Vatandaşlık temelli ulus	Anayasal yurtseverlik, yurttaşlığa dayalı milliyetçilik	Siyasal sadakat testi	Çok düzlemli hükümete sadık iç içe geçmiş siyasal bağlılıklar	Ulus-ötesi uzamda esnek vatandaşlık

Kaynak: Jessop’tan değiştirilerek alınmıştır (2002:173)

likle hayali bir kimliğe dayanır (örneğin Almanya) ve etnisite kökenli milliyetin ve kendi kaderini tayin etmenin birçok yolu vardır (Balibar 1990; Brubaker 1992; Gellner 1983; MacLaughlin 2001; Smith 1986). Bugün neredeyse on devletten en az birini münhasıran etnik temelli ulus devletler oluşturmaktadır (Smith 1995: 86). Ulusal ülkesel devletlerin çoğu ya nitelik olarak çoklu etnik yapıya sahiptirler ya da bunun yerine toplumsal eritme potasında ki etnik kimliklerin farklı şekilde oluşturulmuş *ethne*’ler (*heterogami*) arasında birikerek artan ırksal karışım nedeniyle bütün kimliklerin zayıfladığı bir toplumun gelişimi aracılığıyla açık etnik kimlik algısını kaybederler.

Kültürel ulus (*Kulturation*), devlet tarafından iyi bir şekilde tanımlanıp etkili şekilde teşvik edilebilen ortak bir ulusal kültüre dayanır. Dile, ortak dine, ortak kültürel geleneklere veya kuşaklararası intikalden ya da yeni

öznelerin kültürel etkileşiminden kaynaklanan başka sosyo-kültürel ifadelere dayandırılabilir. Kıyaslayacak olursak, ortak kültürün bu şekilde zikredilmesi siyasal bir kimlik iddiasında olan diğer kültürel hayali cemaatlere yönelik projelere ilham verebilir (örneğin *kuir* [*queer*] veya gay milliyetçiliği üzerine bkz.: Walker 1997). Tekrar ulus devlet konusuna dönecek olursak, kültürel etkileşim ve asimilasyon, ulus inşasında anahtar faktörlerdir. Fransa örneği, sıklıkla kültürel ulus devlete örnek teşkil eden bir vaka olarak ele alınır (Krş.: Brubaker 1992). Tersinden, çok-kültürlülük, değişik kültürel geleneklerin bir aradalığına dayalı kültürel farklılıklara ilişkin olumlu bir hoşgörü ve özendirmeyi içerecektir. Bu seçenekler sonuçta, vatandaş veya müdavimlerin farklı bağlamlarda ve farklı amaçlar üzerinden farklı kültürel aidiyetlere uyum sağladıkları postmodern bir farklılıklar oyunu, eskiden veya yeniden icat edilmiş değişik kültürel geleneklerin yerini aldığı ölçüde ortadan kalkabilir.

Devlet veya vatandaş [*Staatsnation*] temelli ulus, devletin siyasal düzenlemelerine ve anayasaya bağlılık ve onlarla özdeşleşmeye dayanır. Bu türden ulus, anayasaya ve bütün bir siyasal sisteme yurtseverce bir adanmışlık temeli üzerinden inşa edilir. Vatandaş temelli ulus kavramı, çoklu etnik yapıya ve çok-kültürlülüğe sahip bir ulus devlet olup da bayrağa, anayasaya, başkanlık makamına ve parlamenter hükümet ilkelerine sadakatin vatandaşlar için belirleyici ölçü olduğu ve dolayısıyla bunların Amerikalı olmamanın bedelinin referans noktası olarak alındığı Amerika Birleşik Devletleri üzerinden örneklenir. Çoklu etnik, dilsel, dinsel ve kültürel bağlılıkların olduğu Hindistan, her ne kadar giderek güçlenen bir Hindu milliyetçi hareketi varsa da, bu kavrama başka bir örnek oluşturur. Vatandaş temelli ulus, federal veya

kararların belirli bir bölgedeki insanların olabildiğince yakından katılımıyla alınacağı yetki devri ilkesine dayalı çok katmanlı yönetimler ile de bağdaşır. Benzeri siyasal düzenlemeler, iktidar öncelikli olarak ulusal ülkesel düzeyde yürütülürken, yerel ve bölgesel düzeydeki kalıntı bağılıklara dayanabilir. Bu tür ulus oluşumları, devletin meşruluğuyla ilgili anlaşmazlıklar, iç savaş, siyasal otoritenin devletin başarısızlığından dolayı çözülmesi veya iki veya daha fazla devlete bağıllık deneyimi sergileyen diasporik toplulukların gelişimi karşısında ayrışma eğilimi gösterirler.

Gerçek hayatta karşılaşılan vakaların hepsi olmasa da çoğu oldukça karışıktır. Burada sunulan analitik açıdan farklı üç ulus-olma biçimi birbirini destekleyebilir (bir ulus devlet olarak kabul edilen Danimarka örneğinde olduğu gibi); ya da görelî olarak istikrarlı melez ulusal devlet ve ulus devlet biçimleri oluşturulması için bu biçimler birbirine bağlanabilir (İngiltere'nin anakarası İngiltere, İskoçya, ve Galler'i kapsayan en az üç ulusal kimlikten oluşmasına rağmen, İngilterelilik konusunda bir uyumsuzluk yoktur); veya İspanya, Kanada ve Yugoslavya örneğinde olduğu gibi, ulus devletin uygun temeli üzerine çatışmaları da tetikleyebilir. Ayrıca, ulusun siyasal omurgasını oluşturan etnik unsurun büyük bir kısmının komşu ülkelerde yaşadığı Macaristan, Arnavutluk gibi ulusal ülkesel devletler de vardır. Baskılar, İngiltere ve İspanya örneğinde olduğu gibi, ulus devletin sınırları içerisinde yaşayan inanç temelli ulusal azınlıklara belirgin bir özerklik sağlanmasına ya da Belçika ve Avustralya yerli ulusları örneğinde olduğu gibi farklı ulusların devlet içerisinde eşit veya en azından orantılı temsilinin güvence altına alındığı koalisyon tipi hükümet biçimlerinin kurulmasına zorlayabilir (koalisyonel devlet için özellikle bkz.: Lijphart 1969). Hatta görelî olarak istikrarlı örneklerde bile ulus olma hali, verili bir ulus devletin içinde veya karasal sınırlarını aşan boyutta toplumsal dışlama-

nın kurumsallaştırılmasına gerekçe sağlar (Krş. Tölölyan 1991). Son olarak, hiçbir devlet ya da bölge ile eşleşmeyen birçok ulus ya da tersinden hiçbir ulusla örtüşmeyen devlet örneği de vardır (örneğin Roma halkı). Vatansız ulusların devlet olma ya da bölgesel otonomi taleplerine Avrupa içinden Korsika, Cornwall kontluğu, Savoie dükalığı, İskoçya, İtalya'daki Südtirol bölgesi, ve Flanders kontluğu gibi sayısız örnek verilebilir. Ayrıca dünyanın farklı bölgelerinden birçok örnek verilebilir.

Birbiriyle çekişme içindeki ulusal tahayyüllerin çeşitlenmesi ve özgül bir ulus devlet içinde bütünleşmeleri, milliyetçilik sorununun kendisinden daha çok sorun ihtiva ederler. Avrupa hanedanlık yönetimlerinin evlilikler ve miras hakkı yoluyla birbirine geçmiş ulus-ötesi tarihsel kural tanımaz doğasına ilave-ten, ulusal kimlik, sınıf mücadelesi tarafından şekillenirken sınıf kimliğinin oluşumuna ve sınıfsal mücadelenin biçimlenmesine de yardımcı olur. Dünya iktisadi sisteminin ve dünya toplumunun ulusal ülkesel devletler arasında bölünüp bunlardan bazılarının ulus devlet olarak yapılanmaları, siyaset biçimini ve belirli devletlerin uzam-zamansal matrisini etkiler. Bu etkinin yansımaları, burjuvazinin ulusal ve komprodor fraksiyonları arasındaki ayrım da olduğu kadar, ulus-ötesi kapitalist sınıfların ortaya çıkışında görülür. Bunun gibi, ulusal kimlikler işgücü piyasasını parçalamak ve/veya siyasal bölünme ve yönetsel manevraları kolaylaştırmak için kullanılır. Farklı sınıfsal güçlerin milliyetçiliğe, uluslararasıcılığa ve evrenselciliğe atfettiği önem, zamana göre değişebileceği gibi, savaşa giden koşullarda, savaş zamanlarında ve savaş sonrasında milliyetçiliğin yükselişi örneğinde olduğu gibi başka faktörler tarafından belirlenir.

Ulusal tahayyüller, başka türlü maddi ve manevi çıkarlar tarafından veya sıklıkla toplumsal cinsiyeti de içeren toplumsal çatışmanın diğer aksları tarafından da biçimlendirilir. Gerçekten de ulusalcı devletler ve ulusal devletler, çoğunlukla, erkek egemen siyasetin serpiştiği kurumsallaşmış ataerkil yö-

netimlerin temsil edildiği cinsiyetçi devletler olagelmışlerdir (Ling 1996: 27). Ortaya çıkan devletlerarası sistem, ticaret için olduğu kadar şiddet için de örgütlenmiş eril bir rasyonalite üzerine inşa edilip, umumiyetle kadınları milletin taşıyıcıları ve onun sembolik kimliğinin anahtar öğeleri olarak görür (Anthias ve Yuval-Davis 1989; Yuval-Davis 1997). Bu açıdan, ikinci bölümde vurgulandığı gibi, ulusal devletin birincil işlevi, nüfusu, onun yeniden üretimi ile göç oluşumlarını çekip çevirmek, ulusal sınırları savunurken refah ve vatandaşlık haklarını tesis edip yönetmektir. Bunların her birinin sınıflara, ırklara, yerel-kentsel aidiyetlere ve benzerlerine olduğu kadar cinsiyet gruplarına da uzanan devlet tarafından ulusal projeler biçiminde şekillendirilen farklı bağlanımları özendiren toplumsal cinsiyet boyutu da vardır (Jenson 1986, 2007; Walby 2003). *Etnik ulus, Kültürel ulus, Vatandaşlık temelli ulus* gibi üç temel ulus biçimi dikkate alındığında cinsiyete ilişkin bu analiz daha da geliştirilebilir. Ulusun 'hayali topluluğu'na üyelik, kan bağından türetilip aile yoluyla taşındığı için birinci ulus biçimi için cinsiyet yaşamsal önemdedir. Bu da kadına, ulusun annelik yoluyla 'taşıyıcıları' [bearer] olarak anahtar bir rol verir; fakat bu aynı zamanda ulus adına yerine getirdikleri üreme rolleri üzerinde sıkı denetime neden olur (Yuval-Davis 1997). Kültür temelli ulusa üyelik daha çok kültürlenme ve asimilasyona dayanır. Bununla beraber, kadınlar, devletin ideolojik aygıtları ve devlet dışı ideolojik aygıtlarla birlikte önemli sosyalleştirici bir role sahiptir.⁴¹ Yurttaş temelli ulus modeline dâhil olmak, anayasal sadakat ve yurtseverliğe bağlı olduğu için, cinsiyet meselesinin ucu daha açıktır. Yine de, erken dönem burjuva demokratik rejimlerinde vatandaşlık, ilk başlarda hukuki ve siyasal haklarda olduğu kadar askeri yükümlülüklerle de bağlantılı olarak erkeklerle sınırlı ataerkil biçimdeydi. Vatandaşlık, kadınları kapsayacak biçimde geniş-

41 Askeri tecavüz, etnik ve kültürel uluslara karşı, ailelere ve kültürlere zarar veren bir silâh olarak kullanılır.

letildiğinde dahi, kamusal alan ile özel alan ayrımı üzerinden kadınları özel alana hapsederek, siyasete nüfuz etmelerini ve katılımlarını negatif yönde etkileme gibi bir eğilime yol açmıştır. (örn., Lloyd 1983; Pateman 1989; Sauer 1997). Dolayısıyla görece olarak resmi siyasetin dışında tutulan kadınlar, eylemlerinin özel alanla ya da çoğu kez parçalanmış halde olan iş gücü piyasası ile sınırlandırılmış olması nedeniyle veya ana akım siyasette etkili güçlü beyaz heteroseksüel erkeklere (GBHE) dair hâkim kaygılara binaen devlet projelerinin ve ulusal kimliğin tanımlanışında destekleyici rol üstlenme eğilimindedirler. Bu durum, söz konusu özgül ulusal aidiyet biçimlerine bağlı olmaksızın tutmuş gibi görünüyor.

Her bir ulus-devlet biçimindeki ayrışma, bu biçimlerin yeniden üretiminde cinsiyetin rolünü genel olarak baskılar. Bu durum ayrıca, ulus olmanın etnik ve kültürel temelleri çözülüp de toplumların yapısı giderek daha çoğulculaştığında veya bütün aidiyetler tek kimlik içinde eridiğinde ya da çok-kültürlü, ayrılmış melezimsi postmodern kimliklerin oyun alanı haline geldiğinde, ulus-sonrası alanda bir devlete bağlı olmanın ne anlama geldiğini yeniden düşünmek için fırsatlar da yaratır. Bu gidişat, ulusun ve ulusal kimliğin “taşıyıcıları” olan kadın statüsünün de altını oyarken, üzerinden vatandaşlığın yeniden tanımlanacağı, hem ulusal hem uluslararası düzeyde meşru siyasal eylem alanlarının çoğaltılacağı ve çoklu siyasal bağlılıkların geliştirileceği siyasal alanlar açar (daha ileri bir tartışma için bkz.: Jessop 2004, 2007b).

Bir Ülkesel ve Ulus-Devlet Olarak Avrupa

Ulusal devlet ile ulus devlet kavramlarını kullanmak, Avrupa Birliği’nin ülkesel bir devlet olması yolunda süregelen tartışmalı süreç ile gelecekte bir ulus devlet olma olasılığı arasında ayrım yapmamızı sağlar. Bu ayrım, ayrıca birliğe üye tek bir devlet üzerine yürütülen tartışmalarla da alakalıdır. Çünkü, ulus olmanın

özgün biçimini ve ulusal kimliğin hangi kapsamda yerleşmiş ya da tartışmalı olduğunu göz önünde bulundurmaksızın, Lüksemburg hariç bütün Avrupa devletleri ulusal ve ülkesel devlet olarak tanımlanır. Aslında güvenilir ve tartışmasız sınırların olması, Avrupa Birliği'ne katılmanın önkoşuludur ve yine bu nedenle bütün üye devletler ülkesel devletler olarak tanınmalıdır (Ukrayna'nın muğlak statüsü üzerine süregiden hâlihazırdaki tartışma bu nedenledir). Dolayısıyla üye devletler, AB devlet inşası geliştikçe kendi ülkesel biçimlerini değiştirme baskısıyla karşılaşır ki bu da devletsiz siyaset, milliyetsiz devlet olma gibi genel eğilimi yansıtır (Bkz.: Bölüm 9). Avro-bölgesinde 2009-14 yılları arasında ortaya çıkan ve (bu çalışmanın hazırlandığı Mart 2015'te devam eden) kriz, daha ulusal bir siyaset biçimine dönüş ile bütçeleme ve parasal gücün merkezileşmesine dayalı derinleşen bir uluslar-üstü hareketin doğurduğu ilginç sorunların su yüzüne çıkmasının sonucudur. Bu sorunlar, üye devletlerin ulus olma iddialarının temellerine ve bir Avrupa ulusu veya ulus-ötesi kimliğinin kapsamına dair iddiaları ne olursa olsun, AB devlet formasyonunun ulus devletlerin geleceği üzerindeki etkisinden ayrı ele alınmalıdır.

Diğer yandan, ülkesel bir devlet biçimi olarak AB'nin niteliğini sorgulayabiliriz. Oluşum halindeki bir devlet biçimi olarak AB'nin niteliğinin en az beş farklı açıklama tarzı vardır. Bu türden bir devletin nitelikleri şöyle sıralanabilir: (1) liberal hükümetler arası yönetimsellik: AB, üye ulusal devletler arasındaki geleneksel uluslararası anlaşmazlıkların önemli bir yürütülme mahallidir; (2) uluslar-üstücü olması: AB, potansiyel olarak ulusal devletlerin sahip olduğu kapasite ve yeterliliği kademeli olarak kazanan yeniden ölçeklendirilmiş bir ulusal devlettir; (3) bir ağ devleti olması: AB içinde iktidar, etkili politikalar üretmek için bir araya gelebilen çeşitli bürokratik, ekonomik ve sivil aktörler arasında dağıtılır; (4) çok aşamalı yönetişime sahip olması: AB içinde, yetki devrine dair öğeleri ile birlikte karar alma

süreçlerini birbiriyle bağlantılandırma ihtiyacından doğan veto yetkisini de içeren karmaşık bir güçler hiyerarşisine sahip çok-aşamalı, çok-paydaşlı politik düzenlemeler gelişti ve (5) ulus-sonrası devlet-oluşumları gölgesinde gelişen çok ölçekli meta-yönetişim (ilk dört görüşün bir eleştirisi ve beşinciye dair giriş niteliğinde bir çalışma için bkz.: Jessop 2007b). Farklı bakış açıları, özgün bir sonuca ulaşmada daha iyi bir giriş noktası sağlayacağından, bu ölçütlerden bazılarının kombinasyonundan oluşan bir değerlendirme, her soruna uyacak tek bir açıklamadan daha sağlıklıdır. Ayrıca bu ölçütlerin her birinin, Avrupa'nın ekonomik entegrasyonu ve tek bir devlet olma yolundaki gelişiminin farklı evrelerinin, yasal ve siyasal yeterliliklerin dağıtımı ile beliren farklı siyasal alanların, güçler dengesindeki beklenmedik kaymalar ve bu kaymalara tepki olarak çıkan devlet projeleri ve sosyo-uzamsal stratejiler ile farklı kriz eğilimlerinin analizinde farklı derecede önemi olabilir (örn., Falkner 2005; Zeitlin ve Pochet ile Magnuson 2005; Wolf 2011; Ziltener 2001). Her durumda, bu tür kurumsal analizler birbiriyle bağlantılı olmalı ve her bir tahakküm rejimi tipinin doğurduğu sonuçlar ile birbirine rakip ulusal tahayyüllerin bu rejimlere dayanak ve meşruiyet sağlayan ideolojik çıkarımları göz önünde bulundurulmalıdır.

Avrupa Birliği'ni, kendisini oluşturan ulusal ülkesel devletlerin karşılıklı olarak fayda sağlayacakları bir ortak yarar oluşturmak için işbirliği yaptıkları, ancak bunu yaparken Birlik kararlarının kendi ulusal çıkarlarına yönelik doğuracağı tehdide karşı veto yetkilerini korudukları bir toprak parçasından fazla bir şey olarak görmeyen hükümetler arası yönetimsellik argümanını bir yana bırakırsak; Birlik, değişen sayıda ulusal ülkesel devletin federasyon veya konfederasyon biçiminde örgütlendiği uluslar üstü bir siyasal rejim olarak görülebilir. Bu gelişme, yarı kıtasal bir ülkesel devlet olan ABD'yi çağrıştırır biçimde Avrupa 'Birleşik Devletleri' türü bir yapılanmaya yol açacaktır. Bu, Birliğe yeni katılan kurucu alt birimler olan ulus

devletlerin veya hiçbir ulusal tekabüliyeti olmayan devletlerin belirgin özellikleri dikkate alınmaksızın, Avrupa ulusal devletlerinin temel niteliklerinin dikey yeniden ölçeklendirilmesine dayanarak gerçekleşecektir. En iyi ihtimalle, Avrupa Birleşik Devletleri, anayasal vatanseverliğe dayalı güçlü bir siyasal aidiyet algısı aracılığıyla şekillenmiş federal/birleşik yeni bir devlet ve yeni bir ulusal temel edinecektir. Şimdilerde, Avrupa anayasasının referandumlarla reddedilmesi ve Birliğin siyasal kurumlarına olan bağlılığın ulusal, bölgesel ve yerellerle karşılaştırıldığında görece zayıflığının da gösterdiği gibi, bu türden bir gelişimi işaret edecek çok az emare var. Dolayısıyla herhangi bir *Ulus-Devlet* biçimi, muhtemelen çoklu siyasal bağlılıkları içerecektir.

Öte yandan, Avrupa Birliği'nin kendine özgü yeni bir ulusallık biçimi geliştirip geliştiremeyeceğini sorabiliriz. Bu türden bir yeni ulusal aidiyet, büyük oranda yeni tahayyül edilmiş etnik bir aidiyet üzerine inşa edilen Avrupalı *Volksnation* [Etnik ulus] ulusu temeline dayanacağı gibi, üst paragrafta vurgulanan anayasal yurtseverliğe ya da yeni ortaya çıkan Avrupalı kültürel kimliğine (*Kulturnation* [Kültürel ulus]) de dayanabilir. Kültür temelli bir ulus formasyonu, belki de daha tikel ulusal, alt kültürleri ve birkaç ulusta ortak olan kültürlerle bir arada yeşerecek güçlü bir ortak Avrupa kültürü algısını gerektirir. Avrupa Birliği, kuşkusuz bu türden bir aidiyet oluşturmak için bir dizi politika yürürlüğe koymadı değil (örneğin, ulusal ve bölgesel farklılıklara vurgu yaparken, bir Avrupalılık bilinci geliştirmeyi de amaçlayan Avrupa ortak kültür projesi, 'Avrupa'nın Kültürel Kentleri' programı gibi). Bu politikalar, 'Avrupa' idealine, hem de Birlik'in giderek büyüyen iktidarının meşrulaştırılmasında Avrupa kültürel kimliği algısının vazgeçilmez önemine inancın bir yansımasıdır (örneğin bkz.: Sassatelli 2002). Bununla beraber, ister siyasal aidiyet üzerinden tanımlanmış hayali topluluğa, ister kültürel bir kimliklendirmeye dayansın, Avrupa kimli-

ği diğerlerini Avrupa 'ulus'u üyeliğinin dışında tutan sınırların çizilmesini de gerektirir. Belarus, Rusya, Türkiye ve birliğe üye olacak olan Ukrayna'nın uygunluğu bu konuda AB'yi önemli bir testle karşı karşıya getirecek gibi.

Bir Dünya Devleti ve Dünya Toplumuna Doğru Mu?

Olabildiğince geniş ortağı, temel siyasal ve kültürel aidiyetleri temel alacak bir Avrupa ülkesel devleti fikrinden bile daha tartışmalı olanı, ortak küresel bir kimliğe dayalı dünya devleti fikridir. Mevcut devletin geleceği açısından bakıldığında, burada üç olası gelişme ele alınacak: (1) oluşumuna olanak tanıyacak yönetim ve yönetişim biçimlerine denk gelen bir 'dünya toplumu'; (2) dünya vatandaşlığı temelinde oluşmuş kendine özgü bir siyasal yönelim biçimi olarak kozmopolitanizm (evrenselcilik); ve (3) ortak kader ve insanlık anlayışına dayalı bir ortak siyasal kimlik algısının geliştirilmesine dayanak olacak 'küresel bir sivil toplum'.

Dünya toplumu kavramı, sosyal bilimlerde hızla popülerlik kazanıp, toplumsal eylemin nihai yörüngesinin gerçekten küresel olmaya başladığı iddiasını içeren bir kavramdır. Bu gelişme 1960-1980 arası dönemdeki en şaşalı dönemleriyle kıyaslandığında, ulusal piyasaların, ulusal toplumların ve en azından kuzey yarı-kürenin birinci dünyasındaki ulusal devletlerin zayıflamasının bir yansımasıdır. Bu bağlamda, dünya toplumu kavramı, öncelikli olarak gayet net ulusal ülkesel sınırları içeren ekonomik, siyasal ve sosyo-kültürel oluşumlar aracılığıyla *uluslararası* bir düzen içerisinde yaşadığımız fikrini masaya yatırır. Bu düzen daima, gerçekten daha çok kurgu olsa da, ulusal ülkesel tahayyüllerin dayanakları, küreselleşme tarafından tetiklenen çoklu süreçler tarafından zayıflatıldı. Bu değişimler, aynı zamanda toplumsal dönüşümü tanımlarken ulusal olanı hala temel ölçüt olarak alan, dünyanın daha ulus-ötesi hale geldiği yönündeki argümanları da zayıflattı. Bizler eğer, dünya toplumunu tanımlarken 'uluslararası' veya 'ulus-ötesi' kavramları-

nın uygulanabilirliğini reddedeceksek, 'ulus-sonrası' bunlara alternatif bir kavramlaştırma olarak kullanılabilir mi?

Kültürlerin bir arada yaşayabildiği toplumların ve bununla bağlantılı postmodern kimlik oyunlarının gelişimi, cemaat tipi ve diasporik ağların genişlemesi ve çok aşamalı yönetişimin yükselişi, dünya toplumunun ulus-sonrası bir yöne doğru evrildiği iddiasına itibar kazandıran gelişmelerdir. Diğer kanıtlar (1) ulusal ölçeğin önceliğini kaybetmesi sonucu ölçeğin görece-leşmesi; (2) hükümetlerin otorite ve iktidarlarının ülkesel yeniden ölçeklendirilmesi (3) ve bunların sonucu olarak hükümetin giderek büyüyen eylem alanları menzilinin ötesine taşan siyasal gücün farklı uzamlara dağılıp hiyerarşik olarak karmaşıklaşması. Yine de, her ne kadar ulusal sınırlar ve kimlikler artık ekonomik, siyasal ve sosyokültürel düzenlemelerin vazgeçilmezi değilse de, 'ulus-sonrası' olanın somut olarak neyi içerdiği de muğlaklığını sürdürüyor.

Devlet ve devletler arası sistemler söz konusu olduğunda, ulusal ülkesel devletler önemini yitirdikçe veya buna seçenek olarak bölgesel devletler üzerinden kurulan istikrarlı bir siyasal düzen geliştikçe küresel uyumu sağlayacak hem sert hem ılımlı gücü ustalıkla kullanabilme yeteneğine sahip bir süper gücün ve hatta bazı dünya devletlerinin gücü büyüdükçe, 'ulus-sonrası'na ilişkin yaklaşımlar daha büyük ayrışmalar içerir (dünya devletinin kaçınılmazlığı iddiasına ilişkin oldukça iyi bilinen fakat tartışmaya açık çalışma için Bkz.: Wendt 2003). Başka bir tartışma çizgisi, imparatorluk ve emperyalizmin yeni biçimleri olarak adlandırılan, kimi zaman liberal -özgürlükçü-imparatorluk kisvesi içerisindeki görünümünden dolayı sempatiyle yaklaşılan, kimi zaman klasik imparatorlukların yeniden dirilmiş hali olarak sert biçimde eleştirilen ülkesel iktidarın ulusal öncesi biçimlerinin canlandığı teşhisinde bulunur (örn., Callinicos 2009; Ferguson 2004; Hardt ve Negri 2000). Küresel düzenin içsel karmaşıklığı ve bundan daha da önemlisi, herhan-

gi bir toplumsal alt-sistemin diğer toplumsal alt sistemlerin faaliyetlerini idare edebilme kapasitelerinin sınırlılığı göz önünde bulundurulduğunda, küresel süper bir gücün veya dünya devletinin dünya toplumunu etkin biçimde yönetebilmesi olanaksızdır. Küresel bir yönetişimin kurulması yönündeki daha ılımlı girişimler dahi, küresel düzeye mahkûm olmayıp, çoklu mevzi ve ölçekler üzerinden yürüyen karmaşık koordinasyon biçimleri aracılığıyla gerçekleştirmek zorunda kalacaklardır.

Siyasal sistem içerisindeki güçlerin kendileri dolayısıyla eylemlerine yön verdiği siyasal toplulukların (ya da halklar) yeniden hayali olarak oluşturulmaları değişik yollardan olur. Bunlar: Yerleşik ulusalcı devletin içerisinde özerklik arayışında olan veya bu devletin aşağısında, yukarısında ya da çaprazında yer alan bir toprak parçasını kontrol etmek isteyen yeni 'hayali uluslar'; insan haklarına, ulusal vatandaşlık veya diğer bazı küresel aidiyetler üzerinden öncelik tanıyan evrenselci yurttaşlığa dayalı küresel bir sivil toplum; belirli bir bölgeyle bağlantılı olmayan ortak riskler üzerinden tanımlanan ve kimi zaman küresel nitelikler sergileyen yeni 'kaderdaş topluluklar' (örneğin küresel ısınma sorunu etrafında bir araya gelmiş topluluklar); ve yine belli bir yerel bölge gözetmeden ortak kimlikler, çıkarlar ve değerler üzerinden tanımlanan yeni çıkar toplulukları (örneğin, siber-topluluklar). Bu yeni ülkesel veya ülke dışına taşan siyasal topluluk kavramlaştırmaları, devletin doğasını ve amaçlarını yeniden tanımlamak, ülkeselleşmiş siyasal iktidar biçimlerine alternatif bulmak, siyasal gücün hala ülkesel olup olmadığına bakılmaksızın hizmet etmesi gereken hayali genel çıkarları yeniden tanımlamak için girişilen çatışmalarla bağlantılıdır.

Bu eğilimler, ulus-sonrası aidiyetlerin içerdiği anlam sorunlarına yol açar. Bu tanımlama, örneğin evrenselci taahhüde dayanan diğer pozitif aidiyetlerin doğuşuna, verili kimliğin daha ilksel haline dönüşüne, karmaşık, olumsal, çoğulcu ve çatışmacı olmaması ümit edilen aidiyet oyunlarına gönderme-

de bulunabilir. Bir diğeri, Samuel Huntington'ın ütopya karşıtı küresel 'medeniyetler çatışması' öngörülerinde vurguladığı biçimiyle (Huntington 1998) etnik kimlikler, dini inançlar veya diğer toplumsal antagonizmalar biçiminde ortaya çıkıp, ülke içi çatışmaları aşarak diğer ülkelere de yayılan çatışmalar üzerinden kavranır. Bu, yeniden-tasarlanmış iptidai kimliklere dayalı veya tarihsel bir misyona ilişkin iddialar üzerine kurulu çatışmacı, uzlaşmaz dünya görüşlerinde ifadesini bulan köktencilik olasılığıdır (Ali 2002; Barber 1995). Üçüncü olasılık, halkı küresel karmaşanın doğurduğu yeni fırsatlar ve kafa karıştırıcı etkilerle başa çıkabilmek adına farklı yollardan harekete geçiren ilkel olabildiği kadar postmodern olanları da içeren değerlerin, kimlik ve çıkarların giderek çoğulcullaşması olasılığıdır. Bu değer, kimlik ve çıkarlar ölçeklendirilmiş 'esnek vatandaşlık' (Ong 2000) biçimindeki ulus-ötesi ve evrensel aidiyetler ile yerelci, kabilesel veya diğer tikelliklere kadar geniş bir aralıkta dağılım gösterir.

Kökleri antik Yunan'a dayanan *kozmopolitanizm*, evrensel haklar, ebedi barış ve bir dünya devleti ile özdeşleştirilmiş bağlam içerisinde Aydınlanma sırasında -ve yakın zamanda küresel yönetim olarak- bir canlanma yaşadı (Bkz.: Fine 2007). Bu tarihsel ilişkiler göz önüne alındığında, genellikle milliyetçilikle, içerde ve dışarıda savaşlar ve ulusal devletler karmaşası ile bir arada duran kozmopolitanizmin, ekonomik, yasal, ahlâki, ve siyasal olan birçok görünümü vardır. Fakat bu bölümde onun dört politik ifade biçimi üzerinde durulacak (ilaveten bkz.: Beck 2005; Habermas 2002). Bunlar, (1) yukarıda ele alınan merkezileşmiş bir dünya devleti; (2) sınırlı bir iktidara sahip esnek ve gönüllülük temelli bir küresel federasyon; (3) az ya da çok yayılcı ve merkezsizleşmiş, özel ödeneklere sahip bir uluslararası siyasal rejimler ağı; (4) çok katmanlı kozmopolitan bir demokrasi kurma taleplerini içerir (sonuncusu için, örneğin bkz.: Held 1992). Bu önermelerden çoğu, dünya pazarı ve dünya toplumundaki genel eğilimler üzerinden yapılan gerçekçi analizlere dayanmak

yerine, normatiftirler ve iddia sahiplerinin arzularına dayanır (Bkz.: Bölüm 8 ve 10). Bununla beraber, yine de küresel kriz karşısında kaderci bir geri çekilme veya küresel tahakküm biçimlerinin alaycı tanıtımının tersine, 'başka bir dünya mümkün' inancının sürdürülmesine yardımcı olurlar.

Bu, şimdilik olmak kaydıyla son olarak, küresel sivil toplum, çoklu ülkesel düzenlemelerin ve hükümetler arası faillerin birleşimi aracılığıyla ve toplumsal aidiyetler ile daha çok yerelleşmiş sorunları çözme amacıyla küresel meselelere ve eylemlere odaklanmış hareketlerin vücuda getirdiği gelişmekte olan bir uzam olarak tanımlanabilir. Dolayısıyla geniş bir toplumsal güçler, çıkarlar ve değerler silsilesini temsil eden örgütlenmeler, ağlar ve algılanan sorunları gidermek için tasarlanmış eylemlerle ve dünya devleti ile ilgili toplumsal hareketlere arayüz sağlayan yeni bir 'kamusal alan' olarak hizmet eder. Birçok hükümet ya da hükümetler arası oluşum, bazı sivil toplum örgütlerinin ve toplumsal hareketlerin meşruiyetini tanıyarak onların karar alma süreçlerine ve politika uygulamalarına katılım ve siyasal temsile erişim haklarını teslim eder. Genellikle ekonomik ve hükümetler arası forumlardan bağımsız olarak gelişen sosyal forumların doğuşu, küresel sivil toplumun dışavurumlarından bir tanesidir. Bunlar, dayanışma bağlamında şekillenmiş sürekli bir diyaloga dayanan çoğulcu demokrasinin yeni biçimleri olarak alkışlanırken, farklı alanlarda ve eylem ölçeklerinde hareket eden toplumsal hareketlerle halk tabanı arasında eşgüdümü sağlayacak kanalları sağlarlar. İklim değişikliği, doğal afetler, bazı canlı türlerinin soyunun tükenmesi ve hava kirliliği gibi konular üzerinden yürütülen küresel çevreci söylem bu konuya ilişkin önemli bir örnektir.

Bazı eleştirmenler küresel sivil toplumun küresel asimetrilerin üretildiği alanlardan sadece biri olduğunu iddia ederler. Bu eleştiri bir yana, sosyal forumlar, tekil yerel mücadeleleri birbirine bağlayıp genelleştirirken ve bunları daha kozmopolitan veya ev-

rensel toplumsal dönüşüm projeleriyle ilişkilendirmeye çalışırken önemli sorunlarla yüz yüze gelirler. Ayrıca, küresel sivil toplum, küresel yönetim içerisinde etkili olabilmek için, kapitalist ekonominin kar amaçlı piyasa mantığı, bilimin tahakkümü, hukuk fetişizmi, askeri güvenliğin önceliği gibi tekil işlevsel bir sistemin kurumsal mantıkları veya süper bir güç ya da devletler bloğu tarafından dayatılan hegemonyalara, tahakküme ve sömürgeciliğe direnecek kolektif iradeye, kaynaklara, kapasitelere ihtiyaç duyar. Ancak bu zorlukları aştığı zaman küresel sivil toplum, geniş dünya toplumu çerçevesi içine ve farklı işlevsel sistemler boyunca yayılmış çok çeşitli örgütleri koordine edecek ve karşılıklı mutabakatlar geliştirecek diyalog için bir mekân sağlayabilir. Bu gerçekleştiği zaman, geniş toplumsal formasyonları tahakküm altına alıp sömürgeleştirme girişimlerine karşı direnişi harekete geçirebilecek toplumsal enerji ve kaynaklar ile değişik kimliklerde kök salmış içgüdülerin depolandığı hazne görevi görebilir. Bu da siyasal örgütlenmelerin ülkesel içerimlerine, ulusal kimliklere ve ulus devlete bir alternatif sağlayacaktır.

HİYERARŞİNİN GÖLGESİNDE YÖNETİM + YÖNETİŞİM

Devlet aygıtı ve iktidarının yönetim ve yönetsellik perspektifinden değerdendirileceğı bu bölüm, tartışmayı Weber ve Gramsci'nin zor ve hegemonya vurgularının ötesine taşıyan bir bakış açısından ele alacak. Her ne kadar az çok kendine has siyasal pratikler setine sahip olan yönetişimin oldukça uzun bir tarihi olsa da, kuramsal bir ilgi alanı olarak ortaya çıkışı son 40-50 yıla dayanır. Bu ilgi, aynı dönemde kapitalist toplumlarda ortaya çıkan piyasa ekonomisi ve devletin iktidar yitimi ile birlikte toplumsal uyumun bozulmasının ürettiğı giderek artan sorunlar algısının yansımasıydı. 1960 sonlarından 1970'lere uzanan dönemde, liberal demokrasilerdeki çeşitli problemlere ilişkin ulusal ve ulus-ötesi seçkinlerin -devletin başarısızlığı, meşruiyet krizi ve genel anlamda yönetilemezlik gibi muhtelif sorunlarına ilişkin büyüyen ilgisine- siyasal ve toplumsal düzenlemelere yönelik arayış endişelerine tanık olundu. Sorunlara verilen ilk yanıt, neoliberal 'daha fazla piyasa, daha az devlet' çağrısıydı. Bir diğeri ise, halkın demokratik hükümetlerin başarabileceklerine ilişkin beklentilerini düşürme girişimiydi (örn., Crozier, Huntington ve Vatanuki 1975). Bu bölümün amaçları açısından daha anlamlı olan bir üçüncü tepki ise, kendi kendini örgütleyen ağlar, ortaklıklar ve 'dönüşümlü işbirliği' biçimleri üzerinden sağlanacak koordinasyon potansiyeline artan ilgiydi. Zaten bu tartışma siyasette kendisini, 'yönetimden yönetişime bir kayma' olduğu ve benzeri bir değişimin hiyerarşik otoriteden diğerd toplumsal alanları koordine eden ağsal veya karşılıklılık ilkesine dayalı heterarşik eşgüdüme geçişin yaşandığı söyleminde göstermiştir.

Bu konu tarihsel anlambilim perspektifinden bir araştırma çerçevesinde uygun biçimde olgunlaştırılarak, giderek büyüyen toplumsal karmaşıklığın açıklanma süreçlerini yönetişimin diline uyarlayacaktı.

1970'lerde yürütülen birçok yönetim çalışması, yönetişimin belirli amaçlarına yönelmiş, ya planlama, programlama ve özel bazı kamu politikası alanlarına ilişkin düzenlemeler ya da ekonomik performans konularıyla alakalı, bazı özel uygulama ve taktikler üzerine araştırmaları içeriyordu. Bu uygulamalar sıklıkla, giderek artan toplumsal karmaşıklığa yönelik yanıtlar ve/veya savaş sonrası devlet müdahalesinin ve sonrasında piyasa güçlerinin dönüşüyle ağırlaşmış olmasa da çözülmemiş halde bırakılmış görünen eski sorunları aşmak için önlem alma çabaları olarak değerlendirilmiştir (Yönetişim üzerine, örneğin bkz.: Streeck ve Schmitter 1985; Kitschelt 1991; Kooiman 2003; Messner 1998; Pierre 1999; Scharpf 1999; Bevir 2007). 1990'ların ortalarına gelindiğinde, yönetişimin bir takım sınırlamalarının olduğunun farkına varıldığında dahi, yönetişime yönelik hâkim iyimserlikten vazgeçmek yerine, öğrenme, diyalog, en iyi uygulamaların aktarılması, ve daha genel anlamda söylenecek olursa, 'meta-yönetişim'e doğru bir geçiş yaşandı.

Yönetişimden meta-yönetişime doğru bu yöneliş, aynı dönemde, gelişmiş kapitalist ülkelerde yaşanan Atlantik Fordizmi ve Keynesçi ulusal refah devletinin (KURD) kriziyle iç içe geçmiş olan değişime denk düşerken, 1990'larda piyasa ekonomisinin kısmî başarılarının doğurduğu aşırı coşkulu, fetişist serbest piyasaya dönüş söyleminin genişleyen kabulü aracılığıyla pekiştirildi. Bu yıllar aynı zamanda, sivil toplumun kutsandığı, eski ve yeni toplumsal hareketler ile cemaat örgütlenmelerini kamu politikası oluşturma ve uygulama süreçleriyle bütünleştirmeye yönelik çabaların yürütüldüğü bir dönemdi. Böylesi gelişmeler, yönetim çalışan araştırmacıları, yönetişimsel düzenlemelerin genişletilip sağlamlaşmasıyla birlikte, ulusal egemen

devletlerin otorite ve etkilerini yitirecekleri ve hatta yitirdikleri iddiasında bunacak kadar şevke getirdi. Toplumsal alan içindeki işlevsel sistemler ve bir örgütün farklı ölçekleri arasındaki ilişkileri düzenleyen bu tür oluşumlar ortaya çıktıkça ve hatta bunlar, devlet ile toplum arasındaki hukuki-siyasal sınırları yatay biçimde etkiledikçe, yönetimden yönetişime geçiş iddiası, daha da inandırıcılık kazanmaya başladı. Kısacası, yönetişime dönüş, devlet ve siyasal sistemin ötesine uzanan daha genel bir eğilim gibi görünüyor.

Bu bölümde yönetişim kavramı, bu tanım karmaşası içerisinde, ağsal yönetişimin artan ağırlığına ve karmaşık toplumsal ilişkileri kapsayan eşgüdümdeki rolüne işaret etmek için kullanılacak. Altı düzeyde yürüyen ağsal yönetişime ilişkin argümanlar şunlardır: (1) yönetişimi toplumsal karmaşıklıklara teka-bül eden geniş koordinasyon pratikleri içerisine konumlandırır; (2) yönetişimin, diğer eşgüdüm biçimlerinden farklılığına vurgu yapan '*ayırt edici özelliği*' üzerinden dar bir tanımını sağlar; (3) ilaveten, başarısız yönetişim biçimlerini ve bundan kurtulma yönündeki çabaları tanımlar; (4) diğer yönetişim biçimleri arasındaki ilişki ve bunları zaman-mekân içerisinde düzene sokan üçüncü bir yönetim biçimi olarak 'müdahaleci-yönetişimi' [*collibration*]* öne çıkarır; (5) bu müdahaleci-yönetişimi, yönetim anlayışı ile yönetimin eylem uygulama ve sonuçları arasında çıkacak gerilimle ilişkilendirir; ve (6) yönetişim, meta-yönetişim ve müdahaleci-yönetişim kavramlarının nasıl daha genel bir ekonomi, siyasal tahakküm ve ideoloji eleştirisinin içerisinde bir arada kullanılacağını gösterir. Bu etraflı değerlendirme, bir politik toplum-sivil toplum bulamacının bütünleyeni anlamındaki devletin üzerine farklı bir ışık tutar.

* Collibration kavramı, toplumsal ilişkiler arenasında birbiriyle mücadele halindeki güçler arasındaki gerilimin devlet müdahalesi yoluyla yönetilmesi anlamına gelmektedir, -ç.n.

Yönetişim ve Karmaşıklık

Devlet aygıtı, toprak ve nüfus, devlet-olma halinin (ya da daha soyut anlamda buyurgan hükümetin) ön koşuluyken, yönetim kavramı bu katı hukuki-siyasal temel veya başka türlü sabit kurumsal referanslardan yoksundur. Ayrıca buyurgan yönetim, ilk olarak hükümet etme şekli ile alakalıyken, yönetim, devlet-hükümet bağlantısından ziyade, daha çok kamusal siyaset ve kamu politikalarına odaklanmış genel anlamda siyaset ve siyasal tutumla ilgilidir (Larsson 2013: 107). Bununla beraber, sadece hükümet etmeyle sınırlı olmadığından yönetimin kapsamı daha geniştir; gerçekten de sıkça, kadife eldiveni içinde gizlenmiş haliyle bile olsa devletin demir yumruğundan sakınılacak bir araç olarak sunulur. Bu, yönetim ve yönetimsellik anlayışının neden özgül fiilî devletleri anlatan şeyleşmiş devlet kavramını eleştiren veya siyaset ve siyasal tutumun tikel vakaları ve devlet ile kurucu dışsallık(lar)ı arasındaki bölünme çizgisini yatay kesebilen özgün siyasal tutum alanlarıyla ilgilenen bilim insanlarında karşılık bulduğunu bir parça da olsa açıklar.

Daha geniş anlamda yönetim, faaliyetlerinde özerk olan fail, örgüt ve işlevsel sistemler arasındaki karmaşık ve karşılıklı bağımlılık karşısında oluşturulan koordinasyon mekanizma ve stratejilerini ima eder. Yönetişim pratikleri, ulusal ve bölgesel kamu-özel ortaklıkları üzerinden yaygınlaşan uluslararası ve ulusüstü oluşumlardan, daha yerel iktidar ağları ve karar alma süreçlerine, hatta Foucaultcu bazı bilim insanları için, zihin-beden yönetişimine kadar uzanan geniş bir aralıkta yer alırlar. Failler, bütün boyutlarıyla kavrayamadıkları bu karmaşıklık, sezgisel seçimler, anlam oluşturmalar ve yönetim işlerini bazı ikincil ilişki kümelerini dikkat çekici biçimde tecrit yoluyla basitleştirerek bilişsel anlamda azaltma yoluna gitmelidirler. Bu da (1) özgün bir uzam-zamansal sarmal içerisinde memnuniyet verici şekilde yönetilebilecek aşırı karmaşık bir dünyanın özelliklerini yansıtan bir alt kümenin tanımlanmasını; (2) yapılaşmamış karmaşıklıkları yapılaşmış olanlara dönüştürecek kaynakları sağ-

layacak yönetim kapasitelerinin geliştirilmesini gerekli kılar (Krş.: Jessop 2009, 2011). Bununla birlikte, yönetim faaliyetleri çoğunlukla başka bir yer ve zamanda ortaya çıkacak maliyetleri ve gelecekteki yönetim sorunlarını içinde barındırır.

Burada, dörtlü bir yönetim tarzı ayırımına gidildi: Mübadeleci, komutacı, ağsal ve dayanışmacı (Bkz.: Tablo 7.1). Bunlardan üçüncüsü dar anlamıyla yönetişimi ima edip kendisini en iyi ağlar içi ve arası diyalog ve görüşmeler olarak adlandırılan hareket tarzı ile açığa vuran müzakereci yönetim olarak da tanımlanır. Bu bağlamda stratejik-ilişkisel yaklaşım (SİY), devlet üzerine çalışmalarındaki üç unsurlu yaklaşımı kabul etsek bile, devlet gücünün ancak, merkezi planlama, yukarıdan aşağıya müdahale gibi zorunlu durumlarda devreye sokulan koordinasyonla sınırlı olduğunu varsaymamız için bir neden olmadığını iddia edecektir. Devlet iktidarı sadece şiddet, buyurma, planlama, ve bürokrasi aracılığıyla değil aynı zamanda ağlar, ortaklıklar, dayanışmaya çağrı ve benzeri yollarla yürütülebilir. Ve bu bağlamda, devlet (ya da hükümet etme), belirli zorluklara yönetim (kamu politikaları) yoluyla nasıl çözüm aranacağı üzerinde yürütülen siyasal yarışma için kurumsal bir düzlem sağlar.

Mübadeleci tarz, rakip amaçların gerçekleştirilmesi için gerekli kıt kaynakların etkili dağılımına yönelmiş usule ve yönetime ilişkin bir akıl yürütmeye dayalı sonradan ortaya çıkan [*ex post*] koordinasyonu içerir. Bu tarz, tıpkı piyasa ‘anarşizmi’ kalıbında olduğu gibi, kâr maksimizasyonuna yönelik sonsuzca iktisadileştirici çabayı içerir. Sınırlı şartlar altında bile verimli çalışması için uzun zaman önce piyasanın başarısızlığı kuramları tarafından kabul edilen ve yakın zamanlarda finans kaynaklı birikim yönetimine temel oluşturan etkin piyasa varsayımlarının yarattığı hayal kırıklığının resmettiği çetrefilli koşulları gerektirir.

Komuta tarzı, (firma, örgüt veya devletin içindeki hiyerarşik komuta tarafından) tepeden olgunlaştırılmış maddi kolektif amaçları takiben gelen, önceden tahmin edilen [*ex ante*] zorunlu koordinasyonu içerirken, başarılı kamu politikası hedefleri-

nin etkili takibine öncelik verir. Tıpkı mübadele gibi, çetrefilli önkoşulları vardır bu tarzın da. Uygun örgütsel kapasitelerin oluşturulup sürdürülmesi ile ilgili sorunların yanında, koordinasyonun karmaşık ve çalkantılı bir ortam içinde *önceden oluşturulmuş* etkili koordinasyonuna duyulan gereksinim, oldukça ağır bilişsel talepler dayatır. Ve yine piyasa modelinde olduğu gibi komuta modeli, sınırlı rasyonaliteye, oportünizme, ve yalnızca piyasa-dolayımıyla yürütülen alışveriş için değil, toplumsal yaşamın diğer birçok yönüyle ilgili kazanç belirleyiciliğine kurban edilir (Coulson 1997).

Diyalog modeli, uzun erimli mutabakata dayalı projeler çerçevesinde, koşullar değiştikçe eylemin negatif ve pozitif koordinasyonuna temel alınan hedeflerin de yeniden-tanımlanması gerekliliğinin yönlendirdiği ağlara, görüşme ve müzakerelere dayanan sürekli ve yansımali bir öz-örgütlenmeyi içerir. Negatif koordinasyon, taraflardan biri kendi eyleminin yönünü belirlerken diğer tarafın sebep olacağı sorunlardan sakınmak için geliştirilen taktik veya örtük anlaşmayı işaret ederken, pozitif olanı, ortak amaçlar peşinden giden aktif koordinasyonu ima eder. Bu yönetim tarzı, monologsal değil de karşılıklı söyleşimsel [*dialogic*], yekpâreliğin aksine çoğulcu, hiyerarşi ve anarşisinin karşısında heterarşik olan, müstakil, belli bir yöntem etrafında ilerleyen bir rasyonaliteye sahiptir. Bu tarz, belirli koordinasyon sorunlarını, müzakere edilmiş bir uzlaşya, kaynak paylaşımına ve karşılıklı fayda getirecek müşterek projeler içinde uyumlulaşmış eyleme temel oluşturmak için sürekliliği olan diyaloglar temelinde çözmeyi amaçlar. Buna ilaveten bağlayıcı rasyonalite sorununun tamamen ortadan kaldırılamasa da azaltılmasını hedefleyen bilgiyi üretecek ve paylaşacak; kısa, orta ve uzun erimli zaman dilimlerindeki birbirine karşılıklı bağımlı kararlara kilitlenmiş paydaşların oportünizmini zayıflatacak; ve diyalog halindeki paydaşlar arasında dayanışmanın teşvik ettiği kazanç özgüllüğüyle bağlantılı karşılıklı bağımlılıklar ve riskler üzerine inşa edecek sürekliliği olan mutabakat ve taahhütlere dayanır.

Tablo 7.1 Yönetişim tarzları

	<i>Mübadele</i>	<i>Komuta</i>	<i>Diyalog</i>	<i>Dayanışma</i>
Rasyonalite	Formel ve prosedürel	Kalıcı [substantive] ve amaç-yönelimli	Yansımali ve prosedürel	Yansımaz ve değer yönelimli
Başarı ölçütü	Kaynakların etkili dağılımı	Etkin bir şekilde amaca ulaşmak	Rızanın müzakereyle sağlanması	Özveri gösterilmesi
Karakteristik örnek	Piyasa	Devlet	Ağ	Tutku
Failin Davranış Tarzı	İktisadi insan [Homo economicus]	Hiyerarşik insan [Homo hierarchicus]	Siyasal insan [Homo politicus]	Sadık insan [Homo fidelis]
Uzam-zamansal ufuk	Dünya piyasası, zamansal geri dönüşlülük	Örgütlü mekân, planlama	Yeniden ölçeklendirme, izlek oluşturma	Her zaman. Her yerde
Birincil başarısızlık ölçütü	İktisadi verimsizlik	Yetersizlik	"Müzakerenin karmaşaya dönüşmesi", "Herkesin sadece kendi cenahından konuşması"	İhanet, güvensizlik
İkincil başarısızlık ölçütü	Piyananın yetersizliği	Bürokratikleşme, kırtasiyecilik	Ketumluk, tahrif edilmiş iletişim	İlişkide karşılıklı bağımlılık ve asimetri

Kaynak: Jessop 2007b

Dayanışma modeli, yansımaz, koşulsuz mutabakattan oluşur. En yoğunlaşmış biçimi, genellikle bir çift, aile, kusursuzca dokunmuş ortak kaderi paylaşan cemaatler veya ortak duyarlılıklara, değerlere, duygulanımlara, karizmatik bir lidere verilen desteğe dayanan birleşimler gibi küçük yapay birimler içine

hapsolmuş olanlardır.⁴² Birim, hayali ulusal topluluklar veya bütün insanlık örneğinde olduğu gibi ne kadar genişlerse, dayanışmanın yoğunluğu daha az olur. Dayanışma, bağlaşıklarının kendi başına üretemeyeceği mal ve hizmetleri sağlayan marifetli icracıların uzmanlığında, er ya da geç daha tek taraflı güven biçimlerine evrilir (güven ve onun kayboluşu üzerine bkz.: Luhmann 1979; Gambetta 1988; Fukuyama 1995; Misztal 1996; Adler 2001; Nooteboom 2002).

Yönetişimin Başarısızlığı ve Meta-Yönetişim

Yukarıda değinilen her bir yönetim tarzının, meta-yönetişime yönelik girişimlere yol açan kendine özgü birincil ve ikincil başarısızlık biçimleri vardır (Bkz.: Tablo 7.1). Bu kavram, diğer tanımlamaların yanında, öz-örgütlenmenin örgütlenmesi, kendiliğinden düzenlemenin düzenlenmesi, kendiliğinden yönlendirmenin yönlendirilmesi, yönetim ağları içindeki oyun benzeri etkileşimlerin yapılandırılması ve bütün bir sistemin sınır ölçülerindeki değişimleri etkilemeyi düşünen failer arasındaki etkileşim olarak tanımlanmıştır. En basit ve bir o kadar en eklektik anlamıyla, yönetişimin yönetişimi anlamına gelir (meta-yönetişim üzerine kapsayıcı bir kuramsal değerlendirme ve meta yönetim politikaları alanına ilişkin yazılanlar için bkz.: Meuleman 2008). Mübadele, komuta, diyalog ve dayanışma, koordinasyon ve yönetişimin *birinci düzeyinin* dört biçimi olarak değerlendirilirse, *ikinci düzey* yönetim (Bkz.: Tablo 7.2), bu dört biçimin kurumsal koşulları üzerinde değişiklik yapma ve her birinin kendine has olan başarı ölçütlerine göre işlerken demode, işlevsiz veya yönetim terminolojisiyle zarar verici olmakla itham edilen faaliyetlerini iyileştirme girişimlerini içerecektir (Krş.: Kooiman 1993). Bu türden her bir koordinasyon mekanizmasını yeniden tasarlama çabaları, her ikisine birden olmasa da ya doğrudan mekanizmanın kendisine ya da onun kolaylaştırıcı koşullarına odaklanabilir.

42 Bund (çoğulu Bünde) kavramı üzerine bkz. Herman Schmalenbach (1922).

Tablo 7.2 İkinci-Dereceden Yönetişim

<i>Meta-Yönetişim</i>	<i>Meta-komuta</i>	<i>Meta-diyalog</i>	<i>Meta-dayanışma</i>
Bireysel piyasa-ları yeniden tasarlar	Örgütsel yeniden-tasarım	Ağları yeniden-düzenler	Yeni aidiyet ve sadâkat biçim leri geliştirir
Kuralsızlaştırma/ yeniden- ku-rallaştırma	Örgütsel ekolojileri yeniden-düzenler	Kendiliğinden örgütlenmenin koşullarını yeniden-örgütler	Eski toplumsal hareketlerden yeni toplumsal hareketlere geçiş
Piyasa hiyerarşi-lerini yeniden düzenler	Anayasal değişim	Yeni diyalog biçimleri	Yeni dayanışmacı pratik biçimleri

Kaynak: Jessop 2007b

Piyasa başarısızlığı durumunun, piyasaların paraya havale edilmiş özel çıkar arayışı nedeniyle kıt kaynakların etkili dağıtımında başarısız oldukları durumda ortaya çıktığı söylenir; birinci düzey yönetim, bu soruna piyasa mekanizmasının daha da genişletilerek veya piyasa hiyerarşisinin yeniden tanzim edilmesiyle çözüleceği yanıtını verir. Komuta tarzı yönetim, örgütlerin içerdiği sorunlara bağlı olarak farklı yollardan başarısız olur ve genel anlamda buna yanıt, verili örgüt yapıları yeniden tasarlanarak (Beerl 990), yetersizliği giderecek ara örgütler oluşturularak ve verili örgütlerin içinde bulunduğu çevre yani bu örgütlerin bir arada bulunup, rekabet ettikleri, işbirliği yapıp birlikte geliştikleri koşullar yeniden-düzenlenerek verilir (Krş.: Fischer 2009; Hood 1998).

Daha da belirgin biçimde devlet başarısızlığının, yöneticilerin, daima aldatıcı olan kamusal yarara ilişkin siyasal kehânetleri üzerinden belirlenen temel-maddi kolektif amaçları koruyamadıkları durumda ortaya çıktığı söylenebilir. Devletin başarısız olduğu yönetim düzeyinde, buna verilen en karakteristik yanıt, hukuki-siyasal kurumların, bilginin veya politika uygulamalarının geliştirilmesi çabası ya da piyasanın daha fazla etkili olup, devlet müdahalesini daha da aza indirecek kamu politikaları yürürlüğe sokmak olmuştur.

Ağsal, diyalojik ya da heterarşik yönetim -kısacası dar anlamıyla yönetim- bir zamanlar piyasa ve devlet başarısızlığının doğurduğu sorunları, bizatihi kendisinin sorun yaratmaksızın aşabileceği bir 'sihirli kurşun' olarak müjdelemişti. Buna rağmen diyalog da, farklı nedenlerden, farklı yollardan ve farklı şeylerin etkisiyle de olsa başarısızlığa eğilimlidir. Yönetişim hedefler üzerinde kesintisiz müzakere ve derinlemesine düşünme yoluyla değişiklik yapmayı amaçladığı sürece, muhtelif paydaşlar için eski hedeflerin hala geçerli olup olmadığına ilişkin anlaşmazlık yüzünden yeni hedeflerin tanımlanamamasından kaynaklı başarısızlık doğacaktır. Yönetişim düzeyinde bu türden başarısızlıklara, diyalogun (veya dönüşümlü öz-örgütlenmenin) içinde olduğu çerçevenin yeniden-tanımlandığı dönüşümlü öz-örgütlenmenin koşullarının dönüşümlü örgütlenmesi biçiminde yanıt verilir. Bu düzenlemeler, şebekeleşme ve müzakereyi teşvik edecek değişik ayarlamalar aracılığıyla 'kendiliğinden girişkenlik' (Fukuyama 1995; ayrıca bkz.: Putnam 2000) için fırsatlar yaratmaktan, 'kurumsal sıkılaşma'yı sağlama eğilimindeki yeniliklerin sunulmasına uzanan geniş bir aralıkta seyreder.

Son olarak dayanışma tarzı, küçük ölçekli toplumsal birimler, yerel birimler, kaynaşmış-sıkı cemaatler'in sahip oldukları dayanışma potansiyeli ne olursa olsun, genelleştirilmiş bir mekanizma olarak sınırlanır (Krş.: Adler 2001; Nooteboom 2002). Yönetişim düzeyinde bu sapmaya verilecek yanıt, sadâkat duygularını yeniden tanımlayıp, koşulsuz teslimiyet için yeni bir odak oluşturacak, kendiliğinden veya dolaylı terapisel müdahale ve eylem biçimlerini içerir.

Yönetişim ve meta-yönetişimin başarısızlığı durumunda buna yanıt bir üçüncü yönetim nizamı olacaktır (Kooiman 2003). Diğer iki yönetişimin yarattığı karışıklıktan kaçınılmasını sağlayacak, bu üçüncü düzeneği tarif eden terim, taşıdığı kavramsal kesinlikten olduğu kadar etimolojik kökeni açısından da

tercih edilebilir olan ‘müdahaleci-yönetişim’dir (Bkz.: s. 265). Müdahaleci-yönetişimin amacı, bireysel yönetim tarzlarının ağırlığını azaltarak, daha yüksek ve kapsamlı örgütlenme seviyesindeki yönetsimsel düzenlemeleri, üçüncü meta-yönetişim biçiminin stratejik amaçlarıyla uyumlu olan işbirliği içerisindeki karmaşık toplumsal ilişkilerin eşgüdümüne uyarlamaktır (Dunshire 1990: 17). İkinci yönetim düzeneği, her zaman (öncelikli kaygısı, ikinci düzenek bağlamındaki zorunlu koordinasyon etkinliği ile ilgili olan) devleti içermeye ihtiyacı duymadan özel alanlarda ve birçok kamu politikası sahasında ortaya çıkar ama, üçüncü tarz yönetim, devleti daha ziyade yönetim tarzları arasındaki kapsayıcı dengenin sağlanmasında sorumluluk olarak son yargıda toplumsal sorunları çözecek başvuru merci olarak kapsayacaktır (Krş.: Bourdieu 2014 beşeri sermaye biçimleri arasındaki dengeyi sağlamada devletin rolü üzerine). Devlet yöneticileri, gerçekten de devleti, yönetişimin başarısızlıkları sonucunda mağdur olan toplumsal güçlere has taleplerin yanıt bulacağı son çare olarak kullanmak yerine, aktif bir biçimde bu yeni yönetim tarzlarını yukarıdan aşağıya örgütlenmiş daha geleneksel hükümet biçiminin tamamlayıcı veya ikamesi olarak teşvik ederler. Yöneticiler kimi zaman bu şekilde hareket ederek yeni yönetim biçimlerini, politika oluşturma ve uygulamanın ‘iyi yönetim’e yol açacak daha verimli, etkili, şeffaf ve ahlâkî normlar ile paydaş nazarında hesap verebilir ümidi ve beklentisiyle teşvik ettiler. Fakat bu tutum, tersinden devletin olduğu kadar diğer toplumsal tahakküm biçimlerinin yeniden-üretimini kolaylaştırarak devlet aygıtının ve yöneticilerin çıkarına da hizmet edebilir.

Rosenau’ya göre, yeni küresel yönetim biçimleri, tek bir örgütlenme ilkesi olmayan, denetim mekanizmalarının hizmetine sunulmuş teknolojik yenilik ve deneyler aracılığıyla yeni tahakküm alanlarının yaratıldığı, geniş esnekliğe sahip, merkezsiz ve bütünlüğü bozulmuş dünyayı yansıtır. Bu

iddianın ikinci parçası... dünyayı merkezlessiz ve bütünlüğü bozulmuş olarak formüle eden yönetimsellik yaklaşımı tarafından resmedilmiştir. Ancak bu merkezlessizlik ve çözöştürme [*disaggregation*] paradoksal olarak egemen devletler tarafından yürütölen stratejilerin bir sonucudur. Hal böyleyken, küresel yönetişimin görmezden geldiğı şey devletler tarafından, devletler üzerinden devlet uygulamaları *aracılığıyla* tetiklenen neoliberal yönetimsellik biçimidir (Joseph 2014: 12).

Daha genel olarak, devletin temel bir faaliyeti olarak müdahaleci yönetişim, yönetimden yönetişime geçiş yönündeki bir karşı-eğilim olarak görölebileceğı gibi, hükömetlere meta-yönetişimin kamu veya özel olmasına bakılmaksızın toplumsal önem arz eden pek çok cephesinde oynayacakları giderek artan ve önemli bir rol vakfeder. Hükömetler, yönetişim için gerekli yasal temeli ve bu yolla yönetişim paydaşlarının kendi amaçları peşinden gidecekleri düzenleyici kuralları sağlar; farklı yönetişim mekanizma ve rejimlerinin uyum veya uygunluğunu temin eder; diyalog için forumlar yaratır veya yönetişim siyasetine katılan topluluklar arası diyalogun birincil örgütleyicisi olarak hareket ederler; görelî bir anlayış ve bilgi bilişsel beklentileri biçimlendirecek görelî bir örgötsel anlayış ve bilgi bütünlüğünü yayar, yönetişim sırasında, ve yönetişim anlayışı üzerine oluşacak anlaşmazlıklarda bir tür temyiz makamı olarak hizmet ederler; güç farklılıklarını ve stratejik sapmaları ve yönetişim sürecindeki zayıf halkaları, sistemin entegrasyonu ve toplumsal uyum adına güçlendirerek yeniden-dengelemeye çalışırlar; kendiliğinden oluşmuş aidiyetler, stratejik kapasiteler, farklı stratejik bağlamlarda şekillenen bireysel çıkarlar ve kolektif aktörler üzerinde değışiklik yaparak bu yolla öz-oluşumların içirimlerini değıştirerek tercih edilen taktik ve stratejilerin hizmetine sunarlar; değeri kabul edilen fakat çökmeye meyilli koordinasyon eşgüdüm biçimlerini istikrara kavuşturacak zor yanları

kavrayacak ve üstesinden gelmeye yardımcı olacak maddi ve sembolik önlemler alırlar; kamusal malları ikame ederler; etkili eşgüdümü kolaylaştırmak adına fedakârlıkta bulunanlara yapılacak yan ödemeleri organize eder, yönetim ayarlamaları içindeki oportünist çıkış ve girişleri kısmen de olsa engellemek için, farklı alan, ölçek ve failler arasındaki kısa-orta ve uzun erimli zaman ufuklarının ve zamansal ritimlerin ağsal şebekeleşmesine katkıda bulunurlar; ve devleti aşan alanlarda yönetişimin başarısız olması durumunda son başvuru mercii olarak siyasal sorumluluk üstlenirler (Bkz.: Jessop 2002: 219; Bell ve Hindmoor 2009).

Yönetişim sadece farklı amaçlarla uyumlu kurumsal tasarımları değil, aynı zamanda yönetim öznelerinin dönüşümünü ve dünyaya intibakını da içerir. Bu konuda, Foucault'nun yönetsellik yaklaşımını savunan öğrencilerin, yönetişimi benimseyen araştırmacılardan daha fazla söyleyecekleri şey vardır (Lemke 1997). Birinciler özellikle, özniteliklerin, kapasitelerin ve toplumsal fail kimliklerinin biçimlenişinde ve öz-dönüşümsel yönetim bağlamında bu faillerin kendi kendilerini yönetme ve dönüştürme olanağı yaratmada iktidarın ve bilginin rolüyle ilgilendirirler (Krş.: Miller ve Rose 2008). Bu yaklaşım, yönetimden yönetişime geçişin karakterize ettiği bir dönemde oldukça verimli ve örneğin piyasanın ve devletin ötesine uzanan neoliberal yönetim gibi gelişmiş liberalizm üzerine çalışmalar için kullanışlı bir yaklaşımdır. Bir devlet projesi olarak neoliberal yönetim, piyasa mekanizmalarının ve devlet müdahalesinin kendine has güç ve kapsamlarını değiştirebilecek, kendi tercih ve haklarının olduğu kadar eylemlerinin de farkında olan girişimci özneler ve talepkâr tüketiciler yaratma teşebbüslerine gereksinim duyar.

Bununla birlikte, bu bilim insanları, işbirliğinde, iktidar ilişkilerinin kurumsal bütünleşmesinde, yönetim tarzları içinde ve toplumsal tahakkümde anahtar rol oynayan bir mevki olan devleti yalıtarak sadece yönetim ya da yönetselliğin mantığı,

rasyonallitesi ve pratiklerine odaklanmayı tercih ederler. Devletin bu konumu, kurumsal bütünleyici rolüne ek olarak, aynı zamanda karşıt yönetime uygun strateji ve taktikler peşinde koşmasıyla da ilgilidir. Bu, devletin işbirlikçi rolünün öne çıktığı başka bir alandır.

Başka bir örgütün komutasına konu olmayan egemen bir örgüt olarak devlet, işbirliği içine girdiğinde komutanın üstün örneklemesi olarak çalışmak yerine, karmaşık, heterojen ve çok düzeyli toplumsal ilişki ağları içinde *eşitler arasında birinci* [primus inter pares] gibi davranır. Bu iddia, birbirine bağlanmış, güçlendirici sembolik ve maddi devlet kapasiteleri toplamı olarak yasal egemenliğin, bütün üzerinde hâkimiyet kurucu, şiddet tekeline sahip baskın yekpare bir hiyerarşik komuta yapısı içerisindeki egemen otorite olan devletin kaynağı *olarak* egemenlikten daha iyi olduğunu ima eder. Para, meşruiyet, bilgi, uzmanlık, örgütsel kapasiteler veya çokluğun gücü gibi kolektif olarak mutabık kalınmış amaç ve hedefler geliştirmek için devletin egemen gücü ve diğer kapasiteleri ile bütünleşecek kaynaklar, girişim tarzı yönetişimin diğer paydaşları tarafından temin edilir.

Yönetimden Yönetişime

Savaş sonrası gelişmiş kapitalist ülkelerde ortaya çıkan devletin iktidar yitiminin açık seçik görüldüğü 1970'lerin ortalarından bu yana, yönetimden yönetişime geçişe dair beş ölçüt geliştirildi. Bu ölçütler bazı durumlarda benzer geniş değişimler silsilesini tanımlayacak alternatifler sunarken, bir başka durumda kuramsal perspektifte daha radikal kaymaları yansıtır.

Birinci tartışma, devletin eğilimsel olarak *hiyerarşisizleştiği* üzerinedir. Bu hiyerarşisizleşme sürecinde, devlet veya devlet yöneticileri, toplum üzerindeki denetimi korumak ve yeniden-yapılandırmak için çabalarken, ülkeyi ve (buradaki anlamıyla bireyleri ve hane halklarını olduğu kadar kolektif failleri de kap-

sayan biçimiyle) nüfusu idare edecek işbirliği aracılığı ile devlet proje ve politikalarının devrine dayanan farklı şekillerde oluşturulmuş kamu-özel ortaklıkları tarzı yönetim tarzlarına yönelirler. Benzer bir mantıkla, gerçekçi uluslararası ilişkiler kuramcılarının iddiasına göre bir dünya devletinin yokluğundan kaynaklanan siyasal anarşi benzeri bir süreç ile, hükümetler arası işbirliği veya kendiliğinden örgütlenmiş bir dünya toplumu aracılığıyla egemenliklerin birbiriyle rekabetinin sona erdirilip paylaşıldığı süreç yer değiştirdi. Bu benzer süreç, *uluslararası siyaset arenasının ortak mutabakatlara dayanması* olarak tanımlanabilir.

Bu sürecin diğer yönlerinin altını çizen ikinci alternatif tanımlama, giderek artan toplumsal karmaşıklık karşısında, siyasal etkinliği sürdürmenin bir yolu olarak hükümetlerin ağların ve diğer yönetim tarzlarının daha kapsamlı kullanımıyla birlikte *devlet iktidarının yeniden-ölçeklendirildiği* argümanına dayanır. Burada odaklanılan nokta, devletin cebir, hukuk, planlama ve hiyerarşik bürokratik düzenlemelere dayalı zorunlu koordinasyonuna dayandığını gösteren o basit gerçekten ziyade, yürürlükteki karmaşık, merkezsiz ve çoğulcu yönetim ayarlamalarıdır.

Daha yaygın bir üçüncü tanımlama, ilgiyi genel siyasal örgütlenmelere kaydırarak devleti analitik olarak merkezsizleştirir. Bu tanımlama siyasetin devletsizleştirilmesinin altını çizer. Bu aynı zamanda, *hiyerarşik devletten ağsal yönetime* geçildiği iddiasını yansıtır (Krş.: Ansell 2000). Bu tür bir değişim yatay ve dikey eşgüdüm kalıpları, çoklu kamusal ve özel failer ile kendi özgün kapasiteleri, kabiliyetleri ile maddi ve manevi çıkarlarını dikkate alan farklı paydaşlar tarafından sağlanan kaynakların kullanımının belirginleştirdiği melez yönetim düzenlemelerini içerir.

Dördüncüsü biraz daha ileri giderek *iktidarın siyasetten arındırılmasına* [depolitization of power] vurgu yapar. Bu kavramın anlamı yönetim, siyaset ve siyasal uygulamalar arasındaki ayırmadan türetilir. Dolayısıyla siyasetten arındırma süreci, sadece devletin diğer siyasal güçleri davet edip daha büyük roller

oynamalarına izin vererek siyasal alandan geri çekilmesine de-
 ğil aynı zamanda normalde *apolitik* karar almaya daha uygun
 bazı sorunların tanımlanması çabalarına işaret eder. Buna ve-
 rilecek örneklerden biri farklı piyasalaştırma biçimleridir; fakat
 yönetim kuramcıları için daha ilginç biçimlerden biri önceki
 paragrafta tartışılan şebekeleşmiş yönetimin genişlemesinin ak-
 sine, *yönetimin ötesindeki ağsal yönetişimin* gelişimidir. Bu düzen-
 lemeler, cebir tekeli, vergilendirme, kolektif bağlayıcılığı olan
 kararlar alma gibi devlete özgü dayanakları diğer toplumsal
 alt sistemlere, kurumsal düzenekler ile örgütlere ve toplumsal
 hareketler gibi kolektif faillere özgü kaynaklarla birleştirir. Yö-
 netişim uygulamalarının esas olarak işlevsel karşılıklı bağımlı-
 lıkların -kapsam ve mekân bilgisine bakılmaksızın- yönetimi ile
 alakalı yerlerde ortaya çıkma olasılığı oldukça yüksektir, dola-
 yısıyla tanımlı ve sınırlandırılmış bir toprak parçası üzerindeki
 faaliyetler bu tarzın ilgi alanına girmez. Hatta ve hatta, yöneti-
 şim sorunlarının ülke sınırlarını enine kestiği durumlarda orta-
 ya çıkma olasılığı daha da yüksektir.

Beşincisi, Foucault'nun argümanlarını benimseyen bilim in-
 sanları, gelişmiş (neo)liberal yönetimsellik biçimlerine doğru bir
 değişimin yaşandığını iddia ederler. Neoliberal yönetimsellik,
 egemen bir otoritenin doğrudan komuta ve kontrolü aracılığıyla
 değil de, belli bir mekândaki toplumsal ilişkileri yöneterek hem
 sivil toplumun enerjisini harekete geçirip hem de disipline ede-
 cek çeşitli yönetimsel tekniklerin kullanılması olarak tanımlanır.
 Bu yaklaşım özellikle, söylemsel olarak inşa edilmiş değişik so-
 runlar (*urgences*) etrafında örgütlenmiş yeni türden aygıtların
 (*dispositifs*) gelişimine olan ilgiyle bağlantılıdır (Buradaki tartış-
 mayla bağlantılı olarak Foucaultcu *sorunsalın* özeti için Bussolini
 2010). İngiliz kökenli Foucaultcu bilim insanları için bu yakla-
 şım, devletin rolünü göz ardı edip önemsizleştirir (örn., Miller ve
 Rose 2007). Ancak, özellikle Foucault'nun son dönem derslerin-
 de yönetimsellik, yerelleşme ve 'devlet etkisi' üzerine değeren-

dirmelerinden etkilenen diğerleri için *söylem-dispositif* yaklaşımı, devletin iktidar tarzları ve iktidar ilişkilerinin stratejik olarak kodlanmasında devletin rolüne ilişkin alternatif bir değerlendirme sunar (Krş.: Foucault 1977; Kelly 2009: 61-74; Joseph 2014). Buradan hareketle, neoliberal yönetimsellik aracılığıyla iktidar ağları örgütlenirken, 'yönetimin devletleşmesi' ve devletin yönetişimselleşmesi' sağlanmış olur (Foucault 2007: 109).

Farklı eylem alanları ve konumlanışları arasında karşılıklı maddi bağımlılığı ve işlevsel bağlantıları kolektif olarak öğrenmeyi kolaylaştırma görevi devlete düşerken, tümleyici yönetim biçimlerini birbiriyle ilişkilendirip bunların etkililiğini maksimize edebilecek ortak tasavvur biçimlerinin geliştirilmesine iştirak etmek, yerel olduğu kadar ulusal düzeyde siyasetçilere düşer. Bu türden görevler, sadece devletin belirli işlevlerine yapacağı katkılar nedeniyle değil, aynı zamanda toplumsal uyum ve siyasal sınıf tahakkümüne dair sonuçları dolayısıyla devlet tarafından yürütülür. Yeni gelişen bu rol, şebekeleşme, müzakere, gereksiz sesleri kısma anlamına geldiği gibi, 'hiyerarşinin gölgesinde' ortaya çıkan pozitif koordinasyona da delalet eder. Hiyerarşinin gölgesinde ifadesi (ilk olarak Fritz Scharpf tarafından, 1993) devletin siyasal alan ve sivil toplum içindeki diğer aktörler ve güçler üzerinde, devletin şiddeti de içeren benzersiz kapasite ve iktidarından yararlanarak ortaya koyduğu bir yasama veya yürütme faaliyetinin gerçek veya hayali tehdidi aracılığıyla uygulayabileceği doğrudan tesire işaret etmek için sunuldu.

Siyaset ve Kamu Politikası Olarak Meta-Yönetişim

Burada özellikle ilgi uyandıran hususlardan bir tanesi yeni yönetim biçimlerinin sınıf iktidarı ve siyasal tahakkümünün etraflı düzenlenişi ile örtüşme tarzıdır. Gramsci ve Foucault'nun yaklaşımları ile Mitchell'in modern siyasetin özünün, devlet ve toplum arasında doğası gereği esnek olan sınırların yeniden-üretilmesi olduğuna ilişkin zihin açıcı görüşünü (Bkz.: Bölüm 2. ve 4.) bir-

leştirerek, 'kapsayıcı anlamıyla devletin', 'hiyerarşinin gölgesinde yönetim + yönetişim' olarak tanımlanabileceğini öneriyorum. Bu tanımlama, Gramsci'nin devleti 'yönetici sınıfın içinde sadece tahakkümünü haklılaştırıp devam ettirmekle kalmayıp aynı zamanda yönetimi altındakilerin aktif rızasını almak için de pratik ve kuramsal faaliyetler yürüttüğü yekpâre karışım' olarak tanımladığı formülasyon ile örtüşüyor (1971: 244 = Q15, §10: 1765). Kendi tanımlamasındaki özelliklere kıyasla, devletin görece önemsiz saydığı diğerk boyutlarını azletmesine neden olan bu tanımın sınıf indirgemeci özelliğini bir kereliğine görmezden gelecek olursak, Gramsci'nin tanımı dikkatleri yasal-siyasal bir aygıt olarak devlet vurgusundan devlet iktidarının uygulanma tarzlarına yöneltiyor. Dolayısıyla benim önerdiğim devlet iktidarı tanımı (1) şiddeti, zorunlu uyumu, pozitif hukukun ötesine yayılarak para ve kredinin seferber edilip paylaşımı ve istatistik haber alma ve diğerk türlerinin stratejik kullanımı (Willke 1997); (2) dar hukuki-siyasal anlamıyla devletin dışında konumlanmış ya da faaliyet gösteren güçlerin aktif rızasını veya pasif itaatini harekete geçirecek kapasitelere bağıllığı ve (3) devletin kendisine belli bir mesafedeki güç kullanımlarını içeren doğrudan olduğu kadar dolaylı müdahalesinin etkililiğini sağlamak için, yönetim ve yönetişim tarzlarının devlet kurumları tarafından stratejik olarak yeniden-dengelenmesi çabalarını içerir (Krş.: Joseph 2012).

Bu terimlerle anlatılmak istenen, devlet yöneticilerinin zaman zaman belirledikleri sürdürülebilir hedeflerin peşinden gitmeleri, dar anlamıyla devlet denilen olguya özgü şiddeti örgütleyen anayasal iktidar tekeli, vergilendirme gücü ve hukuki egemenlik gibi kapasitelerin uygulanması ile alakalı bir durum değildir. Bu türden hedefler peşinde koşma mantığı piyasa, diyalog, dayanışma gibi devletin ötesine uzanan yönetişim ve yönetsellik tarzlarına kadar genişletilebilir. Dolayısıyla yönetişim, konvansiyonel kamu-özel ayırımına uymayan, iki arada bir derede bir yerlerde duran, yönetim katmanlarını ve işlevsel kü-

melenişleri aşan girift hiyerarşik yapıları, paralel iktidar ağlarını veya diğer bağlanımları içerir. Meta-yönetişimi ve müdahaleci yönetim, devletin içindeki veya devlet dışı yönetim biçimlerini *hiyerarşinin* gölgesinde yeniden dengeleyerek birbirine rakip pratikleri üzerinden ilişkilendirir. Yönetişim, kesinlikle devlet veya diğer toplumsal güçlerin karşılaştığı ve ancak örgütsel bir tasarım içerisinde, kamu yönetimi, kamuoyu yönetimi gibi teknik sorunlara çare olarak düşünülmüş saf anlamıyla teknik bir konu olmadığı gibi az çok kendisine kafa tutan serkeş özneleri olduğu kadar mantığına ters teknik ve hedefleri de içerir. Müdahaleci yönetim tarzı, bunlardan daha kuvvetli sebeplerle, problem çözmeye sabitlenmiş bir yönetim tekniğinden daha fazlasıdır. Müdahaleci yönetim alanına giren pratikler sadece belirli siyasal veya kamu politikası oluşturma alanına özgü siyasal veya yönetsel çıktıları içermez, aynı zamanda bu çıktıların devlet kapasiteleri üzerine etkilerini de kapsar. Bu çıktılar, mevcut hükümet-yönetişim teknikleri alışımını değişime uğrattırken, güçler dengesini de değiştirirler. Meta-yönetişim sürecine dâhil olanlar, miras alınan kamu-özel ayrımını yeniden düzenleyebilir, siyasal sistem ile diğer işlevsel sistemler arasındaki karşılıklı nüfuz etme biçimlerini değiştirebilir ve bu sistemler ile sivil toplum arasındaki ilişkileri, devlet kapasiteleri üzerinde hissedilen etkileri ışığında dönüştürebilirler.

Müdahaleci yönetim, gerçekten de, istikrarlı olmayan geniş kapsamlı bir 'uzlaşılar dengesi' ile bağlantılı olarak; devletin en genelleşmiş işlevinin belirleyiciliğinde tipik haliyle yürütülür - sınıflara-bölünmüş (ya da daha iyisi toplumsal olarak ayrıışmış) bir toplumda, toplumsal yapışmanın [*cohesion*] süreklileştirilmesi. Dolayısıyla, yönetim mekanizmaları, belirli bir bağlamda özgün teknik-ekonomik, siyasal ve ideolojik işlevleri yerine getirmesine rağmen, yönetim daima, devletin temel derdinin ekonomik ve siyasal faydalar arasındaki gerilimi yönetmek ve nihaî sorumluluğu toplumsal düzen tesisini içeren siyasetin

gölgesinde yürütülür (Krş. Poulantzas 1973). Bu hem neredeyse bütün problem tanımlama süreçlerinin siyasal doğasıyla hem de devletin belirli yönetim biçimlerinin kendi kurumsal etkileşimi üzerindeki etkilerini takibe alması ve ayrılmış toplumlarda düzeni sağlarken kendi hegemonya ve tahakküm politikalarının sürdürülmesi işleviyle alakalıdır.

Bir başka deyişle, yönetim ve meta-yönetişim, dar bir sosyo-yönetişel bakış açısıyla odaklanılmış veya pürüpak bir çerçevede ortaya çıktığı varsayılan özgün teknik-ekonomik, dar anlamıyla hukuki-siyasal nitelikteki sorunların nasıl çözüleceği sorusuna verilen bir yanıtı indirgenemez. Bu sadece karmaşık bir dünyadaki farklı sorun alanları arasındaki maddi karşılıklı bağlantıdan dolayı değil, her yönetim -bugün için meta yönetim- pratiği güçler dengesini etkilediği için de böyledir. Bu gerçek, piyasa ile gece bekçisi devlet arasındaki ilişkiye dair liberal reçetelere rahatsızlık verir; zira devletler (veya en azından devlet yöneticileri) siyasal olarak avantaj elde edileceği hallerde ve toplumsal huzursuzluk durumundaki müdahale baskılarına nâdiren direnirler. Daha genel olarak devlet, yönetime açılma, yönetimden uzak durma, onu yeniden oluşturma ve yönetim tarzı üzerinde manevralar yapma hakkını, sadece tikel fonksiyonlar anlamında değil aynı zamanda genel olarak yandaşlarına siyasal avantaj elde etmek amacıyla da saklı tutar. Anlaşılabacağı üzere, bu hak, başka çıkar yol kalmadığı olağanüstü hal durumunda, yönetim ve yönetim düzenlemelerinin yeniden tanziminde devlet bürokrasisine olağanüstü yetkiler verilmesiyle bağlantılıdır. Daha az aşırı durumlarda bile bu hak, sıklıkla, daima seçici ve önyargılı mutabakatla oluşturulmuş bir kamusal yararı gözetip, toplumsal yapışmayı sağlamayı amaçlayan devletin kapasitesi pahasına, devlet yöneticilerinin kendi özel çıkarlarını korumak için tasarlanmış eylemlilikler içerisine girmelerine yol açar.

Yönetişimin (veya yönetimselliğin) pek çok tekil biçimi, 'pasif devrim' ve dönüşüm söylemi üzerinden yorumlanabilir. Pasif devrim, tartışmalı siyasal konuları teknik ve bürokratik sorulara

dönüştüren bir birleştirme, zihinsel meşguliyet ve dönüşüm sürecini tasvir eder (Gramsci 1971: 105-104, 291 = Q15, §11: 1766-9, 1822-4, Q22, §6: 2155). Pasif devrim aynı zamanda bilimsel uzmanlığa, bilirkişilik sistemlerine, problem çözme yöntemleri [*algorithm*] ve ölçme tekniklerine [*metrology*], derecelendirme ve ürün karşılaştırmalarına, onaylanan davranışların şartlı ödüllendirilmesi gibi yöntemlere dayanan belirli hükümet etme teknikleri aracılığıyla, bireylerin, grupların, örgütlenmelerin, veya bütün paydaşların kendinden sorumlu hale getirilmeleri koşullarının yaratılmasını da imâ eder (uzmanlık üzerine Fischer 2009; ölçme teknikleri üzerine Barry 2002; kredi derecelendirme kuruluşları için Sinclair 2005; yönetimselleştirme için bkz.: Miller ve Rose 2008). Bu teknikler, kimi zaman hükümetin aşırı rolünün azaltılması söylemi üzerinden haklılaştırılırken, devletin dışında iş görüp müdahaleci yönetim veya meta-yönetişim aracılığıyla koordine edilmeleri gereken çeşitli yan önlemler ve destekleyici mekanizmalara dayalı neoliberal zayıf devlet projesiyle benzerlikler taşırlar.

Bu çerçevede, Gramsci, teknik ve siyasal işlevlere sahip bürokrasiye daha genel bir rol atfetti. Bürokratların rolü, şeylerin teknik yönetimiyle sınırlandırılmadığı gibi, onlardan devlete ve politikalarına bağlılık göstermeleri, bu politikalara karşı direnişin nasıl en aza indirileceğini ve yönetime itaatin nasıl güvence altına alınacağını bilmeleri beklenir (1971: 144 = Q15, §4: 175). Ayrıca, toplumsal yaşamın artan karmaşıklığıyla birlikte, bürokrasi, özel şirketlerin önemli büyük uzmanlarını kendine katarak, günümüz büyük ve karmaşık ulusal toplumlarının gündelik hayata ilişkin vazgeçilmez faaliyetlerinin idare edilmesinin doğurduğu somut sorunlar konusunda uzmanlaşmış personeli bir araya getirerek organik olarak genişler (1971: 27 = Q12, §1: 1532). Bu bağlamda, uzmanlığa dayalı teknik rekabet, ideolojik içeriği boşaltılmış biçimsel-yasal liderlik ve siyasetten daha önemli hale gelir. Rıza bundan böyle hitabete [*rhetorical*] dayalı

tartışmalar üzerinden değil, beklentilerin standartlaştırılması ve davranışlara ilişkin normlar üzerinden örgütlenir (Krş.: Migliaro ve Misuraca 1982: 90). Günümüzde, bu durumun tersi bir sürecin ortaya çıktığı söylenebilir. Bir başka deyişle, teknik uzmanlıkların ve entelektüellerin bürokratik emilimi aracılığıyla yönetimselliğin devletleşmesi yerine yükümlülüklerin yönetim-sel hiyerarşinin gölgesinde 'taşeronlaştırılması' olarak devletin yönetimselleşmesi ile karşı karşıyayız (Krş.: Joseph 2012).

Bu bağlamda, pasif devrim, başlangıçta parlamento içi ilişkilerle sınırlı olup sonradan kitle siyasetinin yükselişiyle birlikte daha geniş gruplar üzerinde başarı kazanmak için genişletilerek önde gelen muhalif isim ve uzmanların enerjilerini tüketme (Gramsci 1995: Q8 §36: 962-7), olası siyasal meşruiyet kaybını bertaraf etme, aşırı şişmiş hükümet aygıtını sağlığına kavuşturma, potansiyel direniş kaynaklarını kendine çevirme veya kendi içsel tahakküm ilişkileri olan kendinden sorumlu hale getirilmiş kurumlar içine hapsedme ve ekonomik, siyasi ve toplumsal tahakkümün etkinliğini artırma yönündeki teşebbüslerin tamamı olarak tanımlanabilir. Tahakkümün devlet dışı alana doğru genişletilmesi, giderek karmaşılaşan toplumsal formasyonun gözeneklerine nüfuz eden, herhangi tekil bakış açısı, komuta ve kontrol karşısında görünür olmayan, piyasa güçlerinin görünmez fakat şefkatli ellerine bırakılmayan mikro-yönetim biçimleri yoluyla başarılır.

Meta-Yönetişimin Hiyerarşinin Gölgesindeki Başarısı ve Başarısızlığı

Farklı koordinasyon tarzlarının nasıl çalışacağı, söz konusu tarzın siyasal düzenek (hiyerarşinin gölgesinde yönetim ya da yönetişim) içerisindeki görece önceliğine ve paydaşlarının kurumsal destek ve kaynaklara farklı erişim yollarına bağlıdır. Diğer birçok unsurun yanı sıra burada önemli olan nokta devletin zorlukları aşmadaki desteği ve alacağı kavrayıcı önlemler (yandaşlığı); maddi ve sembolik desteğin koşulları; diğer koordinasyon meka-

nizmalarının kopyalanıp tekrarlanması veya bunun için geliştirilen karşı hamlelerinin boyutu olacaktır. Ayrıca işlevlerinden biri de ölçekler arasında köprü oluşturmak olan yönetim ve yönetim mekanizmalarının ikisi de farklı ölçeklerde var olur ve ölçeklerden biri üzerindeki başarı diğer ölçeklerdeki eylem ve olaylara bağlıdır. Aynı şekilde koordinasyon mekanizmaları farklı zaman aralıklarına sahip olabilirler ve farklı yönetim ve yönetim mekanizmalarının zamansallıkları arasında, verili koordinasyon tarzlarından hangisinin geçerli olduğunu fark etmemizi zorlaştırıp bunları zamansal olarak sıralamamızı olanaksızlaştıran çakışmalar olabilir. Poul Kjaer (2010) Avrupa Birliği çalışmaları üzerinden bir başka paradoksa işaret eder. Kjaer'a göre, yönetmek ve yönetim, Avrupa Birliği pratiğinin de gösterdiği gibi, çelişkili gelişmeler içermekten çok karşılıklı olarak birbirlerini öylesine kurup yapılandırır ki daha fazla yönetim, yönetişimde de o kadar büyük artışı ima eder, ya da tersinden yönetişim arttıkça yönetim de aynı oranda artar. Bengt Larsson (2013), bir başka bağlamda devlet iktidarını, yönetimde ağırları kullanarak güçlendirirken, ağlar etkili ağsal yönetişimin koşullarının sağlanmasında egemen iktidara dayanır iddiasında bulunur.

Yukarıda tartışılan Gramscici-Foucaultcu yeniden-tanımlama, devletin müdahaleci yönetişimdeki rolünün altını çizirken, diğer bilim insanları devletin bu sorunsal çevresindeki gölge rolünün işlevsel eşdeğerleri olduğunu iddia ettikleri (1) ağların az ya da çok kendiliğinden ve aşağıdan yukarıya geliştikten sonra, kabul edilip izlenen yönetim kurallarına, değerlere, norm ve ilkelere (2) yönetişim içerisindeki devlet yöneticilerine ve diğer seçkinlere dışarıdan baskı uygulayan paydaşlar demokrasisi yoluyla sivil toplum içindeki grupların giderek artan özgürleşim ve katılımlarına (Bevir 2010); (3) meta-yönetişime katılan zayıf veya başarısız devletlerin yetersizliğini telafi etmek amacıyla uluslararası hükümet ve hükümet-dışı kurumlar tarafından alınan önlemlere işaret ederler (Börzel ve Risse

2010). Börzel ve Risse'in da not ettiği gibi her ne kadar bu üçüncü örnek hiyerarşinin gölgesinin yeniden-ölçeklendirilmesini içeriyor gibi görünse de, bu eylemlerin çoğu, güçlü devletler tarafından sırtlanır.

İster yönetim isterse meta yönetim aracılığıyla ortaya çıkan başarısızlık eğilimi hem yönetilebilirliğin genel sorunlarından -yönetişimin içine gömülü olduğu karmaşıklığı ve çalkantılı maddi toplumsal ve uzam-zamansal koşullar göz önüne alındığında toplumsal ve söylemsel olarak oluşturulmuş yönetim nesnesinin her zamankinden çok yönetilebilir olup olmadığı sorunu hem de tikel yönetilebilirlik sorunlarından -yönetişimin tikel hedefleri ve failleri, karşılıklı birbirine bağımlı tikel koordinasyon tarzları ve eylemin tanımlanamayan koşulları ve öngörülemeyen sonuçları ile bağlantılı olan sorunlar- kaynaklanır. Eylemin tanımlanamayan koşulları ve öngörülemeyen sonuçları konusu, yönetime has hedeflerin değişime maruz kaldıkları durumda veya gömülü oldukları çevre çalkantılı olup stratejik öğrenmeyi zorlaştırdığı durumda daha da bir sorunlu hale gelir (Bkz.: Haas ve Haas 1995; Eder 1999; Dierkes ve d., 2001). Günümüz sermaye birikim mantığının dayattığı sermaye ilişkisinin içsel çelişki ve çatışmaları ile dünya pazarının artan entegrasyonu bu sorunların en büyük kaynağıdır. Bununla birlikte sadece para aşkının kendisi bütün şeytaniliklerin kaynağı olarak kabul edilemeyeceği gibi, sermaye de bütün yönetim sorunlarının nedeni değildir. Bu nedenle, devletin ve yönetişimin çok-biçimli doğaya sahip olgular olarak ele alınmalarını gerektiren farklı problem setleriyle bağlantılı farklı toplumsallaşma ilkeleri vardır.

Birinci yönetim düzeneğinin başarısızlığı ele alındığında, ister yönetim kapasitesinin eksiliğinden veya yönetişimin hedeflerinin içsel çelişkilerinden, isterse yönetilemezliğinden olsun, meta-yönetişim ve müdahaleci yönetim tarzının da benzer şekilde başarısızlığı olasıdır. Bu tür başarısızlıklar büyük

olasılıkla yönetim ve meta-yönetişimin mevcut-geçerli hedefleri çetrefilleşip içiçe geçtiğinde ve belki de içsel ve karşılıklı olarak çelişki içerdiğinde ve herhangi bir öncelikli başarı baskısının hâlihazırdaki toplumsal güçlerin özgül uzam-zamansal düzlemini aşan kaçınılmaz yönetim sorunlarının yerinden edilmesine bağlı olduğu durumlarda oluşur. Dolayısıyla, yönetişimin başarısının (ya da daha açığı, başarılı bir yönetim görünümü sergilediği) önemli bir boyutunu, elbette taşımakta olduğu önüne geçilemez yönetilemezlik özelliklerinin kendilerini başka yerlerde dışa vurmuş olmaları dolayısıyla ortaya çıkan yönetim sorunlarının yönetilebilir görüldüğü özgül uzam-zamansal sabitliklerin sağlamlaştırılması oluşturur. Bu çerçevelemenin iki gerekçeli sonucundan biri, *şimdiki istikrarlı* konumun *gelecekteki düzensizlik* alanlarını işaret etmesiyse, ikincisi, *bu yerdeki istikrarın* başka yerlerdeki istikrarsızlığı ima etmesidir. Aslında bu sorunları öteleme ve yerinden etme kapasitesi, yönetim ve meta-yönetişim literatürüne ‘ivme veren iyimserliğin’ de kaynağıdır - özellikle, yeni uzam-zamansal sabitlikleri üretmek için *fuite en avant*⁴³ ilkesine göre şekillenmiş kapasite tarafından sağlamlaştırıldığı ve bu yolla geçmiş başarısızlığın sonuçlarından kaçınıldığı zaman. Tersine, ‘yürütücü kötümserlik’, etkili bir yönetim ve meta-yönetişimin temelinde yatan, reddedilmesi sıklıkla, ihmal edilen, marjinalleştirilen, yerinden edilen ya da ötelenen sorunların intikamına yol açan uzun-erimli yapısal engellere bakma eğilimindedir. Bu durum özellikle sistemin bütünlüğünü, toplumsal bağlılığı tehdit eden kriz dönemleri için geçerlidir (Bkz.: Bölüm 9). Bu gibi kriz koşullarında, meta-yönetişim ile pasif devrim arasındaki bağlantı özellikle güçlenirken, birikim rejimlerinin, devlet projelerinin ve toplumsal tahayyülün büyük dönüşümler geçirme olasılığı yükselir (Jessop 2015a).

Bundan sonraki üç açıklama seti, yönetim ve meta-yönetişimi SİY içinde konumlandırmaya yardımcı olacak. Birincisi,

43 Ne olursa olsun ilerleme.

ölgül işbirliğı tarzlarına içkin olan başarısızlık eğilimleri ve ikilemler ile yönetişimin başarısı, piyasalaşmış ve piyasa dışı örgütlenme biçimleri arasındaki çelişkili dengenin sürdürölmesine dayanan birikim rejimlerine bağımlılıktan etkilenir. Her ne kadar bu etkileşim önceden temelde piyasa ile devlet arasındaki denge üzerinden anlaşıldıysa da, yönetim tarafsız bir üçüncü terim sunmaz ancak tartışmanın yürütöllebileceğı başka bir alan ekler. Böylece, yeni yönetim biçimleri sermayenin çelişkili mantıkları ve siyasal mobilizasyon için bir toplanma alanı sağlar. Dördüncü bölümde ve yukarda belirtildiğı gibi, bu sorunun kapitalist toplumsal formasyonlardaki kilit noktası ölgül uzam-zamansal sabitlikleri geliştirip birleştirme kapasitesidir. Stratejik olarak, kapitalizmin çelişkileri ve ikilemleri soyut anlamda çözülemez olduğundan, ölgül uzam-zamansal bağlamlardaki değışik ekonomik ve siyasal birikim stratejilerinin formölle edilip gerçekleştirilmesi yoluyla kısmen ve geçici olarak çözümler üretilir (Bkz.: Bölüm 4). Bu türden uzam-zamansal sabitlikler, içinde yapısal uyumun korunup bu uyumun bir takım maliyetlerinin yeni sınırlar ötesinde dışsallaştırıldığı temel zamansal ve uzamsal sınırları tayin eder. Etrafında bu türden sabitliklerin inşa edildiğı birincil ölçekler ile zamansal düzlemler ve bunların görelî uyumları zaman içerisinde büyük oranda değışir. Bu da farklı sınırlar, dış çevreler ve eylemin gerçekleştiğı sahaların aynı zaman ölçeğinde çakiştığı ve farklı ölçeklerin önceliğinin değışmesinde yansımaları bulur.

Jonathan Davies (2011) benim önerdiğim kapsayıcı devletin yeniden-tanımlanışıyla örtüşen fakat daha dar kapsamda neoliberal küresel kapitalizme odaklandığı bir neo-Gramscici yönetim yaklaşımı sunar. O, ölgül olarak piyasa aracılığıyla hiyerarşiden yönetişime doğru yürütölldüğünü iddia ettiğı bu hareketi, neoliberalizm altında devam eden hegemonya mücadelesinin bir görünümü olarak yorumlar (Davies 2011: 128; krş. Provan ve Kenis 2008). Bu bağlamda, Davies, ağısal yönetişimin -en azın-

dan hiyerarşik olmamak anlamında- simetrik olduğu iddialarına karşı, onun asimetrik olduğuna vurgu yaparak bu asimetrilerin, rekabet ve kronik istikrarsızlığı şiddetlendiren gücün ve zenginliğin muazzam yoğunlaşmasıyla donanmış kapitalist toplumsal formasyonun geniş çelişkili bütünlüğü içinde kök salıp, onun aracılığıyla görünür olduğunu vurgular. Buna dayanarak, *neoliberalizmin içerisinde* oluşup kapsayıcı alt-hegemonya aracılığıyla karşı-hegemonik biçimlerine uzanan özgün bir ağsal yönetim biçimleri tipolojisi çizerken, yine ağlar aracılığıyla özgürleşme koşullarını inceler. Benzer maddi ve kültürel donanımlara sahip güçlü aktörlerin ağlarının neden diğer ağ tiplerinden daha etkili olduğunu ve ağın içerisindeki hareketsiz faillerin neden daha iç içe ilişkili olduğu sorusunu sorar (Davies 2011: 131). Ayrıca ağların siyasetten arınmış, güven temelli ağlar içerisindeki politika ve yönetim sorunlarını çözme kabiliyetine sahip yönetici failleri (bu failleri bağlantıcı vatandaş-aktivistler olarak tanımlar) üretmede başarısız olduğu için ağsal koordinasyonun hiyerarşik koordinasyon içerisinde yozlaşma eğilimi gösterdiğini belirtir. Davies, ağsal yönetişimin başarısızlığının Gramscici uzlaşma-zorlama sürekliliği üzerinden devlet iktidarını hegemonyacı liderlikten tahakküme doğru hareket ettirdiğini savunur (Davies, 2011: 132). Yukarıda sunulan kavramlar üzerinden ele alındığında Davies'in resmettiği durum, eksik olan tikel sınıf projesi boyutu da eklendiğinde hiyerarşinin gölgesinin yeniden-onaylanması olarak tanımlanabilir. İlle de neoliberalizm ile sınırlandırılması gerekmeyen bu yaklaşım, her ne zaman toplumsal ilişkilerin içine kök salmış sömürü ve tahakküm gibi 'kötücül sorunlar' çerçevesinde yönetişimin amaçları haline gelirse, söz konusu yaklaşım, yönetişimin bu ilişkilerin yeniden-üretimindeki rolüne odaklanacak biçimde genişletilebilir.

Sonuçlar

Bu bölümde, SİY üzerinden, ana-akım yönetim çalışmaları ile yönetimsellik çalışmalarının mikro-analitik ve devlet karşıtı önyargılarının aşılmasına olanak sağlayacak bir çerçeve oluşturmaya çalışıldı. Bu yaklaşım, argümanlarını devletin dar anlamda emir-komuta üzerinden yöneten, yasal-siyasal bir araç olduğu anlayışına dayandıran yaygın ve tek taraflı yönetimden yönetime doğru bir değişim olduğu iddialarını eleştirir. Bu görüş devletin diğer biçimlenişlerini görmezden gelirken devlet, başkaca yürütme tekniklerini kullanıyorsa bile bunlardan tamamıyla vazgeçmesi gerektiği imasında bulunur. Hâlbuki bu değişimin bir parçası olarak devletler, anayasal değişikliklere giderek, örgütlenme biçimleri ile bunların hedeflerinin önünü açıcı yeniden-yasal düzenlemelere giderek, ağ tipi öz-örgütlenmelerin oluşması için gerekli koşulları yaratarak, beşeri sermaye ile mesleklerin ve diğer uzmanlık alanlarının öz-örgütlenmesini teşvik ederek ve daha da önemlisi birinci dereceden yönetim ile meta yönetimi koordine ederek düzenli olarak piyasaların yeniden şekillenmesi sürecine müdahil olurlar. Yönetişim kavramı üzerine tartışmaların büyük bir canlılık yaşadığı 1970 ve 1980'leri takiben, 1990'ların ortalarında yönetişimin başarısızlığı ve meta-yönetişim araştırmalarına artan bir ilgi olsa bile devletin bu müdahaleci özelliği hiç de yeni bir gelişme değildir. Günümüzde artık yönetim sorunlarının 'kötücül karmaşıklığı' ve devletin değişen güçler dengesinin maddi yoğunlaşmasına kurumsal olarak aracılık etmesi nedeniyle kaçınılmaz olarak siyasileşmesi, meta-yönetişimin başarısızlığını da gözle görülür hale getirdi.

Söz konusu gelişmeler, bu eğilimlerin iki yoldan okunmasına olanak sağlayan, üçüncü bölümde tartışılan parça-bütün paradoksunun bir başka yüzünü önümüze koyar. Bir yandan, daha az egemenlik odaklı fakat hala devleti merkeze alan yönetim yaklaşımı, devletin kendi gücünü muhafaza etmeye yönelik kesintisiz çabasının bir parçası olacak devlet projelerine önyak

olmak için nasıl farklı yönetim tarzlarının görece ağırlığını değişime uğrattığını inceler. Burada kullanıldığı anlamıyla devlet, toplumsal bütünlükten sorumlu bir aygıt olma rolünü yeniden ortaya koyar. Diğer yandan, yönetime daha fazla odaklanan yaklaşım, devletin farklı toplumsal alanlardaki yönetim pratikleri içerisine nasıl kayıtlanacağını ele alırken devleti, yönetişimin ana itici gücü veya *eşitler arasında birinci* olarak değil de, devlet dışında şekillendirilmiş yönetim düzenlemelerine ve projelerine her birinin kendi özgül kaynaklarıyla donanmış olarak katıldığı diğer paydaşlar gibi bir katılımcı olarak tanımlar. Buradaki anlamıyla da devlet birçok arasındaki teke indirgenir.

Benim, yönetişimin yürütülmesinin sınırlılıklarına veya aşırı abartılı ve aslında ütöpik olduğu için de 'ideolojinin en önemli karakteristiklerinden olan toplumsal çelişkilerin olgunlaşmamış uyumlulaştırılmasının yaratılması' (Bloch 1986a: 156; krş.: 265) anlamına gelen yönetime dair iyimserliğin ideolojik niteliğine ışık tutmak için eleştirel siyasal iktisadın altını çizmem bu yüzdendir. Çünkü, fail merkezli kurumsalcı yaklaşım tarafından layıkıyla veya hiçbir şekilde ifade edilemeyen sermaye ilişkisi içine kök salmış bazı temel sorunlar veya *Herrschaft* [tahakküm] biçimleri vardır. Bunlar şöyle sıralanabilir: Belirli toplumsal ilişkilerin özsel olarak çatışmalı doğası ve bunların krizlerin nedeni ve dinamikleriyle uğraşan bilimle ilişkisi; kutuplaşmış, karşılıklı olarak birbirine muhalif ve uzlaştırılmaz kabul edilen aidiyet ve çıkarların tersine çoğulcu, çatışmacı olmayan, potansiyel olarak uzlaştırılabilir kimlik ve çıkarlar içine karışmış toplumsal pratikler; (diğer siyasal rejimler bir yana) liberal demokrasilerde dahi karşılaşılan kolektif sorunları tanımlayacak asimetrik iktidar; sadece ötelenerek veya başka bir mekâna havale edilerek "savuşturulan" içselleşmiş bazı "sorunların" yönetilemezliği.

Her ne kadar yönetim ve yönetişim üzerine çalışmaları SİY içerisinde birleştirmenin düşünsel önemine vurgu yapmış olsam da, yönetim ve yönetişim arasındaki ekonomik ve siyasal

müdahaleye ilişkin önemli farklılıklar hala geçerliliğini koruyor. Çünkü egemen devlet, özünde yöneten fakat kendisi yönetilmeyen siyasal bir birimken, öz-örgütlenmeler yönetişimin özünü oluşturuyor. Bu bağlamda, egemen devlet esasen kendi ülkesel etkinlik alanı üzerindeki faaliyetleri yönetip kendi ülkesel bütünlüğünü diğer devletlere ve diğer müdahil güçlere karşı savunurken, yönetişim, mekânsal boyutuna bakılmaksızın (sık sık değişen) işlevsel karşılıklı bağımlılıkları idare etmeye çabalar. Bu farklılıklar, ölçekleri aşarak işleyen ve bunu yaparken devlet ve devlet dışı faillerin farklı mekânsal ölçeklere sahip tikel işlevsel sorunlar etrafında birbiriyle eşgüdümünü sağlayan yönetişim biçimlerine artan ilgiyi açıklıyor. Bazı kuramcılar, koordinasyonun dikey boyutlarına (*çok düzlemli yönetim veya yönetişim*) dikkat çekerken; diğerleri onun sadece yatay düzlemine (*ağ yönetişi*) odaklanırlar. Her iki durumda da devlete dönüşümlü öz-örgütlenmenin çoklu paydaşları içerisinde, devlet-ülke örgütlenmesinin çeşitlilik arz eden ölçeklerini aşan -hatta çoğunlukla ülke dışına uzanan- daimi bir rol biçilir. Bu tekil hiyerarşik bir komuta yapısı içerisinde egemen otorite rolünden ziyade karmaşık, heterojen, çok düzlemsellik içerisinde eşitler arasında birincilik rolüdür. Dolayısıyla, resmi egemenliğin bir dizi sembolik ve maddi devlet kapasiteleri olarak görülmesi, kapsayıcı ve baskın bir kaynak olarak ele alınmasına tercih edilir. Diğer paydaşlar, para, meşruiyet, bilgi, uzmanlık, örgütsel kapasiteler, veya sayıların gücü gibi, üzerinde kolektif olarak hemfikir olunmuş amaç ve hedeflerin geliştirilmesinde devletin egemenlik ve diğer kapasitelerine tekabül eden başkaca sembolik ve maddi kaynaklar üzerinden katkı yaparlar. Dolayısıyla devletin çok düzlemli yönetişime dâhil olması, daha az hiyerarşik, daha az merkezîyetçi ve daha az buyurganca olurken, kuramsal olarak devletle özdeşleştirilen açık biçimde hiyerarşik olan ülkesel güçler ile karşılaştırıldığında, daha girift hiyerarşileri ve karmaşık karşılıklı bağımlılıkları içerir.

KISIM III

Devletin Geçmişi ve Bugünü (Geleceği)

- 8 Dünya Pazarı ve Dünya Devletleri
- 9 Liberal Demokrasi, İstisnaî Devlet ve Yeni Normal
- 10 Devletin ve Devlet-Olma Halinin Geleceği

DÜNYA PAZARI VE DÜNYA DEVLETLERİ

1970'lerden bu yana sosyal bilim araştırmaları ve bu alana yayılmış yorumlar üzerinden, süregiden küreselleşme ışığında ulusal ülkesel devletin geleceği tartışılıyor. Ulusal ülkesel devletin ölümünün an meselesi olduğunu dile getiren bazı paradigmaların henüz gerçekleşmeyen bu öngörülerinin temellendiği tartışma, başkaca iki tartışmayla bağlantılıdır. Birisi devlet iktidarları ulusal ülkesel düzeyden yukarı, aşağı ve paralel yönlü transfer edildikçe devlet sistemini yeniden-ölçeklendirmeye olan ilginin artmasıyla ilgilidir. Bu süreç kayda değer devlet faaliyetlerinin gerçekleştiği yerelden kentlere doğru, bölgeselden sınır ötesine ve kıtasal genişlikteki işbirliğinden, değişik ulus-ötesi oluşumlar gibi kurumsallaşmış ölçeklerin hızla yaygınlaşıp yoğunlaşmasında ifadesini bulur. Diğer tartışma, farklı ölçeklerdeki yönetimden devletleri aşan benzer ölçeklerdeki faaliyetleri birbirine bağlayan ağsal yönetim biçimlerine geçildiği iddiasıyla ilgilidir. Bu tür bir geçiş, devletin yönetici ve aygıtlarının bu değişime uyum sağlayabilme kabiliyetlerini, ulusal devletlerin ekonomik rekabet edebilirliğin koşullarını güvence altına almasında ve siyasal meşruiyet ile toplumsal bütünlüğün sağlanmasında süregiden önemli rolünü ve devletin kendisinininki de dâhil, farklı ölçeklerdeki faaliyetlerin koordinasyonunda ulusal devletlere düşen daha fazla rolü yansıtır. Bu görevler ulusal ülkesel devletin yerine -aşağıda ele alınacak belli nedenlerden dolayı- başka bir kurumun ikame edilemeyeceğini iddia eder. Bu devlet biçiminin hayatta kalması, daha geniş jeo-ekonomik ve jeo-politik düzenekler içinde yer alan, daha güçlü sermayeler ve devletlerin siyasete ve politikalara,

işgâl, ilhak ya da tehdit yoluyla değil de hukuki yollarla egemen olan ulusal devleti biçimlendirmiş içsel ve dışsal güç dengeleri üzerinden nüfuz etmeyi tercih edebilecekleri asimetrik iktidar ilişkilerini de yansıtır. Daha da kapsamlısı, dünya pazarının artan entegrasyonu, dünya toplumunun artan karşılıklı bağımlılığı göz önüne alındığında, Batı'daki gelişmiş kapitalist ekonomilerle anılan klasik ülkesel ulusal devletlerin zamansal egemenlikleri, kesinlikle geçmişte olduğundan daha çok baskı altındadır. Bu, geçtiğimiz yüzyılda ulusal özerklik ve hukuki bağımsızlığını kazanmış, fakat görece daha zayıf devlet kapasitelerine sahip olup, bağımlı kapitalist gelişme sürecinden geçmiş devletler için daha fazla önem taşır.

Problemin Çerçevenmesi

Küreselleşmenin ulusal devletleri zayıflattığı iddiası, genellikle, İngilizce konuşulan ülkelerde ve Batı Avrupa'da Atlantik Fordizmin revaçta olduğu yıllarda oluşmuş savaş sonrası egemen ulusal ülkesel devlete dair üsluplaştırılmış görüşü ana referans noktası olarak alır. Zaten 1980'lerde dile getirilen endişelere de yansıyan bu mukayese, bilahare ulusal devletler aracılığıyla örgütlenmiş ekonomik ve siyasi güçlerin artık devletin refah yıllarındaki gibi, başlıca ekonomik görevinin ulusal ekonomik performansı geliştirmek ve yönetmek saikiyle davranamayacağı iddiasına dönüştü. Bu bakış açısını uyarlayan çalışmalar, alışlageldiği üzere küreselleşmenin gelişmiş metropol devletler üzerindeki etkisine odaklanırken, bu devletlerin (veya bunları önceleyenlerin), emperyalizm ve sömürgecilik yoluyla diğer devletleri ve formasyonları ekonomik, siyasal ve toplumsal olarak nasıl etkilemiş olabileceklerini gözden kaçırdılar. Küreselleşme ve ulusal devlet ilişkisine dair ironik okumalardan biri meseleyi büyük ölçüde kuzeyin tepkisi olarak ele almaktadır. Başlangıçta doğrudan emperyal veya sömürgeci yönetimlerin kontrolünde olan ve bu kontrolden kurtulmuş mekânların "intikamcı"lar (Japonya da

dâhil) olarak “doğu” ekonomilerindeki kalkınmacı devletlerin dünya piyasasında ekonomik ve siyasal güç kazanmaları; ve sonrasında dünya genelinde neoliberal reformları teşvik edip, borçlu ya da kriz eğilimi görülen devletlere yapısal koşulluluklarla neoliberal doğrultuda bir uluslararası ekonomik rejimi dayatan “Kuzey”in ekonomik ve siyasal güçlerinin yeniden-hegemonya ya da en azından hâkimiyet oluşturma çabalarıdır. Tamamı değilse bile birçok ana akım çalışma, dünya pazarnın entegrasyonu ile bağlantılı bloklar içerisinde başlayıp devam eden çok yönlü ve iki taraflı politikaların koordinasyonu ile süper gücün çeşitli değişik uluslararası rejimler, kurumlar ve politika alanları içindeki hegemonyasının kapsamını görmezden geldiler.

Küreselleşme ile ulusal devletler arasındaki ilişkiyi tarifte karşılaşılan diğer iki sıkıntıdan ilki, küreselleşmenin tarih dışı, uzam-zamansal olarak gayri-üretken yorumlanması, İkincisi ise küreselleşme üzerinden etkinliği ve etkililiği açıklanmaya çalışılan aşırı basitleştirilmiş devlet açıklamasıdır. Bu sıkıntıların her birini tek tek ele alacağım.

Birincisi, küreselleşme evrensel ve bütünleşik bir mantığı taşıyan tek sonuçlu bir mekanizma olmayıp; aşırı karmaşık, birçok olgu, süreç ve dönüşüm üzerinde sürekli değişen -çok merkezli, çok ölçekli, çok zamanlı ve çok biçimli- sonuçları içerir. Dolaşısıyla, -tamamen hepsi olmasa da- bazı firmalar, finansal kurum ve sermaye fraksiyonlarının küresel ölçekli gerçek zamanlı faaliyetlerinin alabildiğine kolaylaştığı gerçeğini teslim eden malum gelişmenin küreselleşme öncesinde görülen dünya piyasasındaki bütünleşme dalgalarına bağlı bir sürekliliği vardır. Çünkü ülkesel devletler ve kentsel ağlar, zaten küreselleşmenin 1970-1980’lerde başlayan en geç safhasından önce dünya pazarı ile az ya da çok bütünleşmişler ve bu deneyim tarafından şekillendirilmişlerdi. Diğer taraftan, en yakın dalga kapitalizmin *gezegenel* ölçekli eğiliminden ziyade, bağlanım hızının bir uçtan diğerine geliştirilip yaygınlaştırılmasıyla ilgili gerçek zamanlı

etkilerinden dolayı fazla belirgin değildir. Gerçekten devlet yöneticilerinin (bazen duruma uygun bir dedikoduya da dönüşen) küreselleşmeyle alakalı olarak üzerlerinde hissettiklerini iddia ettikleri baskının büyük kısmı *uzamsal genişlemeden çok zamansal sıkıştırma* ile ilgilidir. Ulusal sınırlar meselesini içeren ihtilaf- lar, dünya pazarının bütünleşmesi, yüksek hızdaki teknolojiler ve aşırı hızla hareket eden finansal sermaye aracılığıyla ne kadar azaltılırsa, sermaye mantığından ulusal devletlere meydan okuyuş da o kadar büyür. Burada sıkıntı sadece, dünya pazarının yoğunlaşmış bütünleşmesi ile ulusal inşanın izlerini geniş oranda taşımaya devam eden önemli devlet aygıtları arasındaki uçurumun derinleşmesiyle belirginleşen ülkesel egemenlikler meselesi değil, aynı zamanda ivme kazanan sermaye hareketi- nin normal politika çevriminin altını oyması ve bu ülkelerdeki zamansal egemenliklerin zora girmesine neden olmasıdır (sermayenin ivme kazanması üzerine bkz.: Rosa 2013; zaman-mekân sıkışması üzerine, bkz.: Harvey 1996; ve hızlı siyasa üzerine Peck ve Theodore 2015). Kuşkusuz, diğer faktörler ve güçler de dev- letin ülkesel ve zamansal egemenliğini sorgulanır hale getirirler. Bu bölümün sonlarında bu bağlamda ortaya çıkan yönetim, siya- set ve kamu politikaları sorunlarına değineceğim.

Beşinci bölümde çizilen ülke-yerleşim-ölçek-ağ çerçe- vesinden bakıldığında, dünya pazarı dinamiğinin mekânsal akışkanlıklardan fazlasını içerdiği görülebilir. Bu dinamiğin farklı mekânlarda farklı derecede tutunan; eşitsiz gelişmeye yol açan; sıklıkla girift hiyerarşiler içinde farklı ölçeklerde or- taya çıkan ve farklı ağ tiplerinin yanı sıra diğer yönetim me- kanizmaları tarafından dolaymlanan can alıcı boyutları vardır. Dünya pazarı, ekonomik sömürü ve siyasal tahakküm biçimleri, bu yeni biçimlerin diğer sistemlere daha yakın kurumsal destek vererek eklemlenmeleri ve içerdikleri değişik yönetim rejimle- rine karşılıklı bağımlılıkları vasıtasıyla gerçek zaman içerisinde daha fazla bütünleşir. Bu bütünleşme, hem sermaye devresinin

gayrişahsi mantığı içerisinde kök salmış olan sermayenin yapısal iktidarını hem de hareketli-rekabetçi sermayenin stratejik gücünü artırır. Söz konusu olgu, coğrafik olarak eşitsiz gelişmeyi doğurur; mekânsal ve ölçeksel işbölümünü etkiler; farklı türdeki ağlaşmanın kapsamını değiştirir; ekonomik hâkimiyetin mekânsal çehresini yeniden düzenler. Aynı zamanda küresel rekabeti genişletip, derinleştirip kızıştırarak, sermaye ve emek üzerindeki rekabet baskısını artırır; buna ek olarak devlet yöneticilerini çeşitli baskılara tabi tutar. Sorun bu karmaşıklıkların piyasa ile devlet arasındaki ilişkinin sıfır-toplamlı olmasından hareketle, birisinin etkinliğindeki artışın, diğerindeki eşit azalış pahasına gerçekleşebileceği mantığı üzerinden kurgulanmasıyla göz ardı edilir olmasıdır (Bkz.: aşağıda).

İkincisi, ulusal devlet göz önüne alındığında rastlanan kolay genelleme arayışı, küreselleşmeden etkilenebilecek devlet biçimi ve siyasal rejim çeşitliliğinin göz ardı edilmesine yol açar. Bu türden genellemeler, devletin, 'iktidar' ve 'refahın' muhafaza mekânı işlevi gördüğüne ilişkin yaygın kabul gören tek taraflı faraziyeyle dayanır. Bununla birlikte devletler, ülkesel olmayan siyasal örgütlenmelere ek olarak, kendilerine has siyasal mekânlar içindeki güç ilişkilerini yansıtır yönünü değiştiren devletlerarası ağlar içinde de 'bağlayıcı'lık [*power connectors*] hizmeti verirler. Bu türden bir bağlantısallık, yerel, bölgesel ve ulusal devletlerin zaten dünya pazarına ve diğer uluslararası ilişki biçimlerine, yakın dönem küreselleşme kalıplarından etkilenmezden önce de farklı yollardan entegre oldukları anlamına gelir. Bütünleşmenin bu devletler üzerindeki farklı etkileri, dünya pazarına eklenmenin farklı biçimlerinden kaynaklanır, çünkü (Örneğin Birleşik Arap Emirlikleri gibi petrol üreticisi rantiyer devletler, İsviçre gibi sanayi ve sanayi-sonrası bölgesel kümelenmelerin zengin ekolojisine ve güçlü, yerel ve bölgesel hâkimiyete dayalı küçük ve açık ekonomiler, Birleşik Devletler gibi yarı-kıtasal ekonomiler veya Kamboçya gibi dü-

şük teknoloji, düşük ücret üzerinden ihracat yapan) ekonomilerin eklemelenme ve etkilenme tarzları farklıdır.

Devletler ayrılmış bir dünyada birbiriyle sadece dışsal ilişkiler içinde olduklarından kendi özgün ekonomilerini birbirinden ayıran oluşumlar olarak görülemezler (Bkz.: Bölüm 2). Aksine, normal devletler, alışlageldiği üzere, aktif ya da pasif olarak veya haydut ya da başarısız (iktidar yitimine uğramış) devletler durumunda olduğu gibi, bir yükümlülük karşılığında, ekonomiyi tesis edecek kurum ve pratiklerin oluşturulması için aşırı biçimde iç içe geçerler. Bu yakın ilişki, bütünleşmenin, genellikle dünya pazarı ile aktif veya pasif biçimde, ya doğrudan küresel düzeyde veya bölgesel entegrasyon biçimleri aracılığıyla ya da ikincil, üçüncül ve sayısız derecedeki bağlanmalar aracılığıyla desteklenmesini veya kabulünü içerir. Buna ilaveten küreselleşme, (Kuzey Amerika, Avrupa ve Doğu Asya ticaret bölgelerine benzeyen) bölgeselleşme ve ticarileşmeleri, küresel kent ağları formasyonları (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika-BRHÇGA [BRICS]) arasında gelişen, ancak henüz oturmamış kıtalararası bağlantıları, küresel yerelleşme olarak tanımlanabilecek yerel pazarlar için mal ve hizmet üretmek amacıyla oluşturulmuş küresel stratejileri ve sermayelerin sınır-ötesileşmesi gibi başka ölçeklerde cereyan eden süreçlerle de bağlantılıdır. Bu nedenle, devletler ve devlet yöneticileri ile diğer güçler, bu sıralanan sosyo-uzamsal süreçleri teşvik edici, dönüştürücü ve veya bunlara direnç geliştirici arayışları temsil ederler. Bu arayışlar da dolaylı yollardan küreselleşmenin oluşumuna ya da yalın Marksist bir ifadeyle dünya pazarının biçimlenişine katkıda bulunurlar. Çünkü dünya pazarı kavramı, intizamsızca bağlantılanmış mekânlar, girift ve doğrultusuz hiyerarşiler, piyasa güçlerinin serbestçe hareket edebileceği düz zeminler yerine, asimetric ağlardan oluşan karmaşık bir yumaklaşmayı içerir. Ekonomik küreselleşmenin neoliberal biçimleri dahi, neoliberalizmin önünü açmak ve onun piyasa ak-

saklıkları ile kriz eğilimleri ve direnişler karşısında varlığını sürdürmesi için siyasal kurumlarda kamu politikaları girişimlerine dayanmayı sürdürürler. Bu gerçek, özellikle ilk defa 2006-2007 yıllarında kamusal olarak hissedilen Kuzey Atlantik kökenli fakat nedenleri daha da geriye dayandırılan, dünya pazarının diğer parçalarına sirayet ettiği için etkileri eşitsiz biçimde yayılan krize verilen tepkide açıkça görüldü.

Her ne kadar bazı siyasal seçkinler yasal-hukuki egemenliğin bazı kazanımlarını veya ekonomik çıkarları korumak adına küreselleşmeyle iç içe geçmiş güç ve süreçlere karşı direnmeye çalışsalar da, bir diğer seçkin grup ise küreselleşmeyi anlaşılabilir ulusal çıkarları gereği ve bunun devlet kapasitelerini artıracığı ümidiyle hararetle teşvik ederler. Bu ikincisine en önemli örnek olarak, kuşkusuz, uzun yıllardır neoliberal küreselleşmenin sözcüsü ve en güçlü savunucusu olarak ABD'nin yürüttüğü stratejiler verilebilir. İngiltere ikinci büyük örnektir. Bu iki örneğin aksine Almanya, dünya piyasasıyla bütünleşmede hammadde ve yüksek katma değerli, tasarım ve programlama ağırlıklı yüksek kalitede dayanıklı tüketim malları üretiminde uzmanlaşmaya dayanan daha neo-merkantilist bir strateji izlemiştir. Öte yandan Almanya, Avro Bölgesinde çıkan krize tepki olarak neoliberal kemer sıkma politikalarını, Güney Avrupa'daki borçlu ülkeler üzerinden destekledi. Her ne kadar, küresel üretimini ve finansal kaynaklara erişimini genişletip içerde tüketimi teşvik edecek pek çok yenilenme stratejisi izliyorsa da Çin'in neo-merkantilist stratejilerinin 'dünyanın fabrikası' rolünden kaynaklanan farklı temelleri vardır.

Ayrıca, devlet üzerinde küreselleşmeden kaynaklanan baskılar, devletin bir toplumsal ilişki biçimi olma niteliğinden dolayı içselleştirildiği için, küreselleşme sadece (sermaye fraksiyonları ve emek-sermaye ilişkilerini de içeren) ekonomik ve siyasal güçleri değil aynı zamanda piyasa ile devlet arasındaki ilişkiyi de dönüştürürken, bu devletin kendisine ve politikalarındaki deği-

şime de yansır. Küreselleşme, mekânsal genişleme eğilimlerini ve toplumsal yaşamın ritmini hızlandırırken mekânsal yayılımı dizginlenemeyen pazar güçleri söylencesine karşı oluşacak karşı hareketleri de tetikler (Bkz.: aşağıda).

Dünya Pazarı ve Dünya Devleti Üzerine Kuramsal Tartışmalar

Yukarıda bahsedilen kuramsal tartışmalarda dile getirilenden daha önemli bir sorun, dünya pazarı ile dünya devletinin yapısal eşleşmesi ve birlikte evrilmesinin en iyi nasıl yorumlanacağı sorusudur. Bu soruna eğilen, karşıt fakat bir o kadar da yetersiz iki kuramsal yaklaşımdan söz edilebilir. Bir tanesi, yapısal eşleşme ve birlikte evrilme süreçlerine sanki her biri tamamen dışsal ve yarı-mekanik ilişkilerle alakalı kendi mantıklarına sahip ayrı *unsurlarmış* gibi yaklaşmakta; diğeri, bunların her birine kendi içinde sermaye birikim koşullarının korunması rollerini atfeden bir mantıkla yaklaşp, sermaye ilişkilerinin kapsadığı “ayrışmanın birliği” diyalektiğinin karşılıklı bağımlı politik ve ekonomik momentleri olarak görmektedir. Birinci seçenek, bu görünüşte ayrıksı duran unsurların karşılıklı bağımlılığını hafife alırken, ikincisi bu belirlenmiş iki momentin -yalnızca ikisinin- birliğini abartmaktadır. Stratejik-ilişkisel perspektif, aslında herkesçe bilinen bir ‘üçüncü yol’a işaret eder: Bir süreliğine dünya ölçeğinde cereyan eden görece istikrarlı ayrışık bir birikim için zorunlu olarak olumsal muhtemel koşulları güvence altına alabilecek semantik, kurumsal ve uzam-zamansal sabitliklere odaklanan bir yaklaşım (Bkz.: Bölüm 4). Bu yaklaşım aynı zamanda ihtiyaç duyulacak farklı kavramlar ve ortaya atılacak sorulara verilecek muhtemel cevapların, iklim değişikliğinin yarattığı tehdidi çözecek, diğer acil sorunların gerektirdiği uygun kurumsal ve stratejik çözümleri düzenleyecek küresel siyasal düzen içindeki devletler arasında barışçıl birlikteliğin koşullarıyla ilgili olduğuna işaret eder.

Bu o zorunlu olumsal ilişkinin karmaşıklığı, düzen karşıtı [*heterodox*] bilim insanlarını bu karmaşıklığın nasıl tanımlanacağı, açıklanacağı ve kuramsallaştırılacağı üzerine ateşli tartışmalara sürüklemiştir. Söz konusu tartışmalar, bilim insanlarının konuya sermaye-merkezli, sınıf-merkezli veya devlet-merkezli bir teorik perspektiften yaklaşımlarına göre ayrıştırılabilir. Tartışmanın birinci odağı, dünya pazarının bütünleşmesine sermaye-merkezli bir kuramsal bakış açısıyla yaklaşan rakip konumlanışlardır. Bu perspektif içerisinde yer alan farklı açıklamalar, aşağıdaki mantıklardan bir veya daha fazlasının ne ölçüde bu bütünleşmede rol aldığı konusunda anlaşamazlar: (1) gelişmekte olan ultra- veya süper-emperyalizm ya da dünya sistemi mantığı üzerinden temellenmiş tek bir küresel dinamik olduğu (ultra-emperyalizm üzerine bkz.: Kautsky 1914; dünya sistemi üzerine bkz.: Wallerstein 2000 ve Arrighi 1994); (2) kapitalizmin uluslara göre farklılık gösteren çeşitlilikleri arasındaki etkileşimin (VoC) ve bu çeşitliliklerin küresel bağlamdaki içsel zayıflık veya güçlü taraflarını dikkate almadan sadece bireysel olarak incelenmesi gerektiği (modern bir klasik için bkz.: Hail ve Soskice 2001); ve benim tercih ettiğim (3) dünya ölçeğinde rastlantısal ve henüz şekillenmemiş bir mantığa sahip olan, sermayenin gölgesinde, kılavuzluğunda veya sermaye-içi fraksiyonlar arası tahakküme konu olan küresel uzantılı olarak çeşitlendirilmiş bir kapitalizm; küresel etkileri olan bir birikim rejimine ya da hegemonya veya tahakküme dayalı çeşitlilikleri içeren bir kapitalizm (Jessop 2011, 2014b, ve 2015a). Çeşitlilikleri olan kapitalizm yazınının (ve onun ulusal ekonomiler düzlemindeki uzantısı olan düzenleme-yönetişim birlikteliği) temel sıkıntısı, ulusal ölçekli modelleri veya ayrımları fetişleştirip onları hasım ya da rakip olarak görmesi, olası tamamlayıcılar ve geniş bir uluslararası ve küresel iş bölümü içerisindeki zıtlıkların ahengi konusunun göz ardı edilmesidir. Eğer bu tamamlayıcılara ve zıtlıkların ahengi-ne gereken önemi verirsek, küreselleşmenin kapitalizmin çeşit-

liliklerine dayattığı zorlamalar daha büyük olur. Dünya pazarı düzeyindeki bu çeşitlilik şimdilerde neoliberalizmin gölgesinde yeniden yapılandırılıyor. Bu konuda ayrıksılık oluşturan, sadece Avrupa ekonomik mekânı içerisinde baskın olan, Alman neo-merkan-tilizminin gölgesinde yapılandırılan çeşitliliiktir (daha ileri bir tartışma için bkz.: Jessop 2014c). Ayrıca küreselleşmenin doğurduğu kötülüklerin faili veya kurbanı olarak sürece dâhil olan 'devlet çeşitlilikler'ini kabul etmek de vazgeçilmezdir. Kapitalizmin çeşitliliklerine karşı çeşitlendirilmiş kapitalizm tartışması ile benzerlik içerisinde, basitçe dünya devletlerinden konuşmak yerine, çeşitlendirilmiş emperyalist hatlar üzerinde örgütlenmiş ve daha çok yönetişimin aksaması ile karakterize edilen devletler arası sistemi veya küresel siyasal sistemi ele almak daha yerinde olacaktır (Bkz.: Bölüm 7).

İkinci tartışma, dünya pazarının bütünleşmesine sınıf-merkezli bir perspektiften bakan rakip konumlanışlarla ilgilidir. Bu tartışmanın iki kutbundan 1) kuramsal olarak daha donanımlı olanı, tarihsel olarak özgün sermaye ilişki biçimleri ve onların ayırıcı kurumsal dayanaklarının, özellikle de burjuvazinin kayda değer hegemonya önlemlerinden yararlandığı belirli dönemlerdeki ekonomik ve siyasal mücadeleleri nasıl, ne kadar neden etkilediği sorusuna odaklanır; ve 2) daha çok siyasal olarak gerekçelendirilmiş olan İkincisi, ikincil alt grupların bakış açısını yansıtacak şekilde, küreselleşmenin genelleşmiş bir sınıf mücadelesi üretme potansiyeline ya da daha geniş olarak ezilen ve marjinal 'çokluk'ların sermaye ilişkisinin bütün biçim ve momentlerinin devrilmesi için seferber edilmesine ve bunun başarıya ulaşması için söz konusu çoğulcu yapıların küresel bir bağ içerisinde mücadele etmesine vurgu yapar. Bu tartışmanın her bir kutbunun güçlü ve zayıf yanları vardır. Birinci kutup daha çok detaylara dalma, geniş alana yayılmış ayrıntılı alan araştırmaları ve bunların kuramsal yansımalarını tasvir etme eğilimindedir; fakat bu eğilim, birçoğu gibi tekil alan araştırmalarına odakla-

nup, küresel ölçekteki ayrışık birikim alanı olan ormanı gözden kaçırma riski taşır. İkinci kutup sermaye ilişkilerinin birbirine ve ekonomi dışı sistemlere bağlılığı ile küresel kriz eğilimlerini ve bilhassa farklı mücadele mantıklarını içeren ayrık, fetişleşmiş ekonomik ve siyasal kurumsallaşma biçimleri içine yönlendirilmesinin reformist sonuçlarının altını çizer (Bkz.: Bölüm 4). Fakat bu sonuca özcü kanıtlama biçimlerini uyarılma ve sınıf mücadelesinin eşitsiz gelişimini, bu mücadelenin geri çekildiği veya ileri atıldığı aşamaları ve böylesi geniş bir alandaki toplumsal güçler üzerinden şekillenmiş koalisyon-oluşumlarının doğuracağı sınıktıları ihmal etme riskini alma pahasına ulaşır.

Bu tartışmanın (özellikle bu kitap için de geçerli olan) üçüncü boyutu, yönetim, siyaset ve kamu politikası oluşturma üçlüsü bağlamında tanımlanan dünya devletlerinin değişen niteliği ve küresel siyasal sistem içerisindeki yerleriyle ilgilidir. Dolayısıyla tartışmanın iddiaları bu sistemin esas olarak aşağıda sıralanan oluşumları içerip içermediğine odaklanır: (1) Uluslararasılaşmış bir ekonomi içerisinde yerli ulusal sermaye adına hareket eden dünya devletleri sisteminin varlığı (örn., Weiss 1998); (2) gelişmekte olan alt ulusal veya kendi hinterlandına sahip farklı ulusları kapsayan bölgesel devletler (örn., Ohmae 1995); (3) kendi içsel ekonomik mekânlarında faaliyet gösterirken, yerli olduğu kadar yabancı sermayeyi de temsil eden, rekabet gücü artmış ekonomik sektörler aracılığıyla ekonomik bağımlılık ve tahakküm ilişkilerini üreten, birbirine bağlanmış fakat kısmen rakip devletler dizisi (örn., Poulantzas 1975,1978); (4) bazı çokdüzlemli kümelenme biçimleri veya Amerika Birleşik Devletleri önderliğinde örgütlenmiş yarı-küresel devlet (örn., Shaw 2000); (5) dünya pazarının uluslararası veya ulus-ötesi bütünleşmesinin örgütlenmesinde sorumluluk alma rolüne soyunan savaş sonrası ABD emperyalist devletinin önceliği (örn., Panitch 2000; Panitch ve Gindin 2012); (6) ulusal devletleri, uluslararası kuruluşları ve ulus-ötesi ağları birleştiren oluşum halindeki

ulus-ötesi devlet (Robinson 2004) ve (7) sahip olduğu ağlaşmış doğası sayesinde güçlü bir ABD'yi bile aşan yeni şekillenen imparatorluk (Hard ve Negri 2000). Bu liste (sadece eklenebilecek daha ayrıntılı ve melez konumlanışlar olduğu için değil) aynı zamanda küreselleşme ile ulusal devlet, ulus devlet veya her ikisine birden değinen geniş bir tartışma aralığının varlığından dolayı eksiktir.

Dünya Pazarının Bütünleşmesi ve Devlet Sistemi

Bu konu başlangıç noktası olarak alınacak olursa, devletler arasındaki farklılıklar ve dünya pazarının artan bütünleşmesi göz önüne alındığında, küreselleşmenin karmaşıklıkları, genel bir tarih aşırı siyasal örgüt biçimi olarak, *devlete* (egemen ya da başkaca türlerine) baskı *yapmaz* (yapamaz). Sadece küreselleşmeyi doğuran birçok toplumsal güç veya mekanizma, özgün devlet kapasiteleri ve yükümlülükleriyle donanmış spesifik devlet formuna nüfuz etme -veya aslında onu *güçlendirme*- çabası içine girebilir. Bu karmaşıklıklar her devleti çok farklı yollardan etkiler. Devletler bu etkileşim çerçevesindeyken, küreselleşmenin baskısı da devletler içerisindeki güçler dengesini dönüştürür. Çünkü hem değişimden kaynaklanan farklı kapasite kayıpları veya kapasiteyi sağlamlaştıran değişimler, bir takım ekonomik, siyasal ve toplumsal güçlere, diğerleri nazarında iltimas sağlar hem de bu meydan okumalarla baş edecek devlet biçimi ve kapasitelerini yeniden-örgütlenme mücadelesini tetikler ve bu mücadeleye alan açar. Devletler, küreselleşme cenahından gelecek her biçimdeki basıncı kendi yararına dönüştürmek, massetmek, bu basınca direnmek ya da ona karşı koymak için kapasitelerini geniş ölçüde çeşitlendirirler. Hiçbir tekil devlet, etkili bir küresel yayılım ile küreselleşmenin yol ve yordamlarını baskılamayı, aşırı akışkan sermayeyi zaman-mekânsal olarak eşleştirmek üzere birleştiremez. Oldukça güçlü devletler dahi hala diğer devletlerden, güç merkezlerinden gelen veya dünya pazarı mantığının ürettiği bas-

kılar kadar kendi politikalarının etkisine, geri tepmesine bunların doğurduğu direnişe maruz kalmaktalar. Her ne kadar Avrupa yarıküresindeki başlıca rakiplerinin kırılganlığı, ulus-aşırı sermayenin yararına olacak dünya pazarının yönetişimini yeniden-örgütlenme girişimlerine ağırlık verip tahakkümü daha geniş bir alana yayarak, kaybettiği hegemonyayı telafi etme kapasitesini koruduğu anlamına gelse de, Amerika Birleşik Devletleri'nin son yıllarda finansal, ekonomik, askeri ve jeopolitik bir süper güç olarak aşılanması bu gerçeği yansıtır.

Küreselleşmeyi üreten birçok toplumsal güç ve mekanizma *tikel* kapasite ve yükümlülükler ile farklı istikrarsız güç dengelerine sahip *tikel* devlet biçimleri üzerinde nüfuz uygular. Bu ülkesel devletlerin (üçüncü ve beşinci bölümlerde tanımlandığı üzere) tamamı ulusal devletler değildir. Bölgesel devletler olarak rekabet etmek için iyi konumlandırıldıkları iddia olunan şehir devletleri ve bunların art bölgelerine ilaveten, 'üretken olmayan' kapitalist operasyonlar için üs haline gelip küresel birikimde anahtar rol oynayan birçok ada devleti ve küçük devlet vardır. Bazı devletler ve halklar dünya pazarından, (özellikle de onun neoliberal biçiminden) fena halde zarar görürler. Var olan devlet kapasitelerinin altı oyuldukça, bazı devletlerin işleyişi aksar ve devletin etkin olduğu mekânlar savaş ağalığına, uyuşturucu-derebeyliklerine, *nomenklatura** ve varlığı gaspçılığa dayalı benzerlerine açık hale gelir.

Dahası, dünya pazarı, devlet kapasitelerinin oluşturulması esnasında, stratejik-ilişkisel varsayımlarla tutarlı bir sonuç olarak - devlet içindeki güçler dengesini de değişime uğratar. Çünkü değişimden kaynaklı farklı kapasite kayıpları (ya da kazançları) bazı ekonomik, siyasal ve toplumsal güçlere diğerleri nazarında iltimas sağlarken, devlet biçimleri ve kapasiteleri üzerinde

* Daha Sovyetler Birliği dağılmadan çok önce ortaya çıkmış olan yönetici-elit-burjuva 'sınıf'ın Rusça adı. Reel sosyalizmin çöküşünden sonra yeni-burjuvaziye ve mafyatik oluşumlara zemin olmuştur, -ç.n.

tadilata yol açıp küreselleşmeyi teşvik edecek, onu yönlendirecek veya ona direnecek mücadeleleri harekete geçirici mekânlar yaracaktır. Bu sonuçlara ulaşmak, küreselleşme yordamları ile devlet biçiminin ve siyasal rejimlerin ayırt edici özellikleri ile kelli felli bir bağıntı kurmayı gerektirir. Küreselleşme ve devletin değişiminin boyutları genellikle birbiriyle bağlantılıdır, çünkü farklı türden devletler, geçmişten miras alınmış dünya pazarına eklenme tarzlarına dayanan ve alışlageldiği üzere iktidar bloğunun ve sınıf uzlaşılarının yeniden-yapılandırılması ile bağlantılı farklı küreselleşme usullerini destekler. Aynı şekilde, küreselleşmenin farklılaşmış ve istikrarlı olmayan dinamikleri, merkezi kapitalist devlet, ihracat yönelimli kalkınmacı devletler, petrol gelirine dayanan devletler, sömürgecilik sonrası devletler, sosyalizm sonrası devletler ve diğerlerinin her birinin üzerinde farklı etkilere sahip olacaktır.

Bu kuramsal değerlendirmeler, devlet iktidarı ile dünya pazarının bütünleşmesine yönelik sıfır-toplamlı yaklaşımı dışlar -çünkü bu yaklaşım iddialarını, *zamansız bir zaman içerisinde, sınırları olmayan bir dolaşıma dayalı olarak işleyen benzeri görülmemiş gelişmekte olan bir ekonominin, sabit ülkesel sınırları kontrol eden 'iktidarın muhafaza mekânı'* olarak geleneksel ülkesel ulusal devletler aleyhine genişlediği gerçeğine rağmen ortaya atar. Öte yandan, bu sıfır-toplamlı yaklaşım, dünya pazarının karmaşıklıklarını ve çatışmalı dinamiklerini olabildiğince basitleştirir, değişen mekân bazlı rekabet avantajlarına dayanan dünya pazarının boyutunu görmezden gelir, ekonomik faaliyetlerin zaman ve mekân olarak-sınırlanmış olan ekonomi-dışı destekçilere genel bağımlılığını savsaklar ve kuşkusuz bırakın sanayi ve ticaret sermayesini, finansal sermaye açısından bakıldığında bile gerçekten küresel bir ekonominin ortaya çıkmış olduğunu abartır. Bunun yanı sıra, küreselleşmenin yayılan mantığının (ve mantıksızlığının) tekil firmaları, sektörel uzuvları, kümeleri ve ilave olarak siyasal sistemin faaliyetlerini ne ölçüde sınırladığını da

göz ardı eder. Diğer taraftan, modern devletler sistemi içinde yer alan egemen devletler arasındaki görünür hukuki-yasal eşitliğe rağmen, bu sıfır-toplamlı yaklaşım, bütün devletlerin eşit biçimde içeride, dışarıda ve her iki alanda güç icra etme yeterliliğine sahip olmadıkları gerçeğini de göz ardı eder. Devletler hem içeride, hem dış dünyada farklı sorunlarla karşı karşıya kalırlar; her biri farklı tarihselliklere ve buna mukabil karşılaştıkları sorunlara göğüs gelecek farklı kapasitelere sahiptirler; ve içerdeki sorunlar kadar uluslararası karşılaşmalarda da bazıları diğerlerine göre daha güçlüdür.

Bu değerlendirmeler ışığında üç sonuca varılabilir. Birincisi, dünya pazarının dinamikleri ticari veya üretken sermaye, faiz getiren sermaye ve emek gücü göçünü de içeren değişken sermaye akışlarına indirgenebilir. Bunun endüstriyel bölgeler, kümedenmiş ekonomiler, küresel kentler, bölgesel veya ulusal ekonomiler gibi kavramlarla ifade edilen oldukça önemli ülkesel boyutları vardır. İkincisi, devletler bütünleşme öncesi olduğundan daha fazla 'güç bağlayıcı' ve '*iktidarın muhafaza mekânı*' rolündedirler. Üçüncüsü, küreselleşmenin devletler üzerindeki etkisi, devlet kapasiteleri ve değişen güçler dengesi aracılığıyla dolayımlandığından, küreselleşmenin devletin gücünü zayıflatığı, siyasal güçlerin devlet kapasitelerini nasıl ve hangi amaçla seçip uygulayacakları ve buna ek olarak devlet kapasitelerinin söz konusu etkinin piyasa güçleri aracılığıyla pekiştirilmesi, uyarlanması veya azaltılması maksadıyla nasıl değiştirildiği bilinmeden söylenemez. Dolayısıyla, siyaset ve ekonominin değişen örgütlenme biçimlerine ve kendilerine özgü kurumsal cisimleşmelerine odaklanıp bu iki alanın saha ve sınırlarının verili ve sabit olduklarını kabul etmek yerine, bunların etkin şekilde yeniden-üretildiklerini ve olumsal olduklarını görmeliyiz. Bu üç sonuç birden, sermaye ve devletin bir toplumsal ilişki olarak ilgili toplumsal biçimler ve kurumsal çerçeveler aracılığıyla dolayımlanan değişen güçler dengesini sağlamlaştırma yollarına odaklanan SİY'e uyarlanarak aydınlatılabilir.

Sermaye Mantığının Genişleyen Tahakkümü

Bu başlık altında, dünya pazarı, sermaye- ve sınıf-kuramsal perspektif çerçevesinde ele alınacak. Dünya pazarnın bütünleşmesi, sermayenin ekonomik ve siyasal gücünü iki yoldan büyüterek derinleştirir: (1) örgütlü emeğin, ekonomik sömürüye karşı, ekonomik, siyasal ve ideolojik alanlarda birlikte hareket ederek direnecek, sadece 'çokluğun yerine geçecek eylemlilikleri aşan, madun eylemliliklerin kapasitesini zayıflattıkça (çokluk üzerine bkz.: Hardt ve Negri 2000); ve (2) esasen ulusal ölçeklerdeki ekonomik faaliyetleri düzenleyen ulusal devletlerin gücünü baltalayarak. Dünya pazarnın bütünleşmesini genişletip derinleştiren neoliberal tedbirler, sermaye ilişkisinin kullanım değeri momentleri üzerindeki değişim değerini güçlendirir. Bu politikalar (akışkan sermaye gibi) hareket halindeki değere öncelik tanırken, işçilere tek kullanımlık ve ikame edilebilir üretim faktörleri, ücrete (uluslararası) üretim maliyeti, paraya (özellikle artan vadeli işlemlerin öneminden kaynaklı olarak) uluslararası değişim birimi, doğaya meta, bilgiye entelektüel mülkiyet muamelesi yapar. Ayrıca, sermaye, 'iktidarın ulusal muhafaza mekânları' sınırlandırmalarından serbest kalıp diğer sistemlerden ayrıştıkça, toplumsal olarak gerekli emek zamanı ile sermayenin toplumsal olarak gerekli devir hızını ve doğal olarak gerekli üretim zamanını (örneğin servetin kaynağı olarak doğanın yeniden üretim zamanı) düşürmek için yürütülen pervasızlaşmış rekabet, sermaye birikiminin daha önce hiç olmadığı kadar güçlü itici gücü haline gelir.

Bütün bu güçler devleti, (1) potansiyel olarak hareketli sermayenin kendi mekân bağımlılığını azaltma ve onu zamansal sınırlılıklardan azade kılma çabası ile (2) devletin yararlı olduğu iddia edilen sermayeyi kendi toprakları içerisinde sabitleyip, bu sermayenin zamansal ritimleri ile devletsel ve siyasal alışkanlıkları, zamansallıkları ve kriz eğilimlerini uyumlu hale getirme çabası gibi farklı ölçeklerdeki gerilimleri yönetmek için çabalamaya zorlar. Bu türden basınçlara verilen en önemli ya-

nıtlardan bir tanesi, farklı ölçeklerde 'rekabet eden devletler'in gelişimidir (Altvater 1994; Hirsch 1995; Cerny 1997, 2010). Rekabetçi devletler sadece dar anlamıyla ekonomik rekabeti teşvik etmezler, fakat aynı zamanda daha önce 'aşırı-ekonomikleşmiş' olarak görülüp bugünlerde birikim için sözüm ona gerekli sayılan pek çok alanı kendine tabi kılma çabasını da içerirler (Jessop 2002: 95-139). Söz konusu devletlerin sağlamlaşmasına, güçlü bir yürütme, siyasal alanın ilhakı ve devlet iktidarı ile kapitalist çıkarları bağlayan paralel güç ağlarının genişlemesiyle su yüzüne çıkan ve giderek yükselen bir otoriter devletçilik eşlik eder (Bölüm 9).

Ana akım tartışmalar bu yönelimleri, devleti merkeze alan terimlerle ele alma eğiliminde olduklarından, bunları geniş anlamıyla, ulusal çıkarların koruyucusu olan ulusal devletlerin zamansal ve ülkesel egemenliklerine bir tehdit, daha dar anlamıyla kendi akli ve çıkarları olan ulusal devletin karşılaştığı sorunların yansımaları olarak görürler. Öte yandan, sermaye veya sınıf odaklı bir kuramsal çerçeveden bakılığında bu yönelimler, dünya ekonomisinin bütünleşmesine tepki çerçevesinde yürütülen sermaye ilişkilerinin ekonomik ve siyasal momentlerinin yeniden-eklemlenmesinin yol ve araçları ve bu tespitle bağlantılı biçimde (sermayeye içsel olan kriz eğilimlerinin ve yoğunlaşmış çelişkilerin genelleştirilmesi ya da) baskın sınıf güçlerinin piyasa-devlet ilişkilerini kendi çıkarlarına ve kuşkusuz yakın zamanlarda açığa çıktığı haliyle uluslararası finansal sermaye ve diğer uluslararası sermayelerin avantajına yürüttükleri daha geniş menzilde ilerleyen bir sürecin parçası olarak görülebilir.

Devlet Müdahalelerinde Eğilimler ve Karşı Eğilimler

Bu sorun bağlamında devlet merkezli olmayan bir devlet kuramı perspektifini uyarlayacağım. Nasıl ki küreselleşme bütün devletleri eşit biçimde etkileyen tek bir baskı düzeneği oluşturmuyorsa, bütün devletlerin küreselleşmenin dayattığı çoklu baskı

biçimlerine ortak tepkisi de söz konusu olamaz. Buna rağmen yine de, gelişmiş kapitalist devletin yeniden işlevlendirilmesi ve dönüşümü bağlamında ulusal ülkesel devletin, devletlere ve rejimlere göre değişen yeniden yapılandırılışında üç eğilim öne çıkar. Bu bağlamda, söz konusu eğilimler, sermayenin ekonomi politığının daha temel özellikleri veya devletin biçim ve işlevleri üzerinden temellendirilmiş nedensel mekanizma veya eğilim yasalarına değil, ikinci bölümde tanımlanan üç devlet biçiminde, özellikle devletin kurumsal mimarisinde ampirik olarak gözlemlenebilir değişimlere ilişkin kavramsal olarak stilize edilmiş olgulara işaret eder. Adı geçen yönelimleri bu anlamda tanımlamak, oldukça heterojen bir değişimler serisi içerisindeki ortak özelliklerin yakalanmasını ve bunları daha ileri kuramsal ve ampirik araştırmaların temeli olacak şekilde, verili bir devlet formu veya siyasal rejim ile bağlantılandırır. Yönelimleri tartışırken, sömürgecilik, yeni-sömürgecilik ve emperyalist tahakkümün genişletilmesinde onlara atfedilen rolden bağımsız olarak ve ülkesel sınırları aşan güç iddialarına göndermede bulunmaksızın, gelişmiş kapitalizmin savaş sonrası ülkesel devletlerine atıfta bulunacağım. Bağımlı kapitalist ülkeleri referans noktası olarak almak bizi farklı eğilimleri tanımlamak mecburiyetinde bırakabilir. Burada ele alınmış olan üç eğilim, ulusallıktan arındırılmış devlet-olma hali, siyasetin devletsizleştirilmesi ve siyasal hareket tarzları ile politika oluşturma süreçlerinin uluslararasılaşmasıdır (Bkz.: Tablo 8.1). Ayrıca üç tane de karşı eğilimden söz edilebilir: Ölçekler arası eklemlenmede devletin derinleşen rolü, farklı yönetim biçimleri arasındaki ilişkiyi devamlı olarak yeniden-düzenlemek amacıyla yönetimden meta-yönetişime meyiletme ve uluslararası siyasal hareket tarzları ve politika uygulamaları üzerinden yürütülen artan hegemonya ve tahakküm mücadelesi. Yönetimden yönetişime ve yönetimden meta-yönetişime doğru değişimin bileşimi olarak parça-bütün paradoksunun nasıl işlediğine dair başka bir örneklem oluşturur. Eğilimler ve karşı

eğilimler bileşimi ulusal devletlerin hala, değişen dünya düzeni içerisinde önemli siyasal güçler olmaya devam ettiklerine işaret eder (bu konuya ilişkin oldukça iyi bir genel değerlendirme için bkz.: Weiss 1998; Nordhaug 2002).

Tablo 8.1. Devletin Dönüşümündeki Eğilimler ve Karşı Eğilimler

Eğilimler	Karşı Eğilimler
İktidar aşağı, yukarı ve yatay eksenli transfer edildikçe devletin ulustan arındırılması	Ölçekler arası eklemlenme ile meşgul olan devletin kapsam artışı
Yönetimden devletin ötesinde hiyerarşik olmayan farklı yönetim biçimlerine doğru değişim altında siyasetin devletten arındırılması	Yönetişimin farklı düzlemlerinde devletin artan rolü, özellikle müdahaleci yönetim
Dünya toplumunun giderek bütünleşmesinin ve büyüyen işlevsel, sosyo-uzamsal ve işletimsel karmaşıklığın doğurduğu sorunlara işaret eden politika rejimlerinin uluslararasılaşması	Görelî önemde biçim ve uygulamaları olan uluslararası rejimlerin verili devletle ittifak halinde, ulusal ve uluslararası çıkarlar için rekabet eden biçimleri

Kaynak: Bu bölümden türetildi.

Ulustan arındırılmış devlet-olma hali

Buradaki anlamıyla, ulustan arındırılmış tanımı içerisindeki ‘ulusal’, hayali ulusal bir topluluktan ziyade, ülkesel kurumsal düzenlemeler bütünü anlamında kullanılıyor. Dolayısıyla ulustan arındırılmış olmak, özsel olarak devletin *ülkesel* sınırlarının yeniden-eklemlenmesini işaret ederken, zorunlu olarak devletin ulusal sınırlar içerisinde azalan rolüne işaret eder. Bu eğilim, öncesinde *ulusal* düzeyde yerleşikleşmiş, genişleyen bir güç yelpazesiy-le donanmış olarak giderek artan sayıda bölgesel bütünleşmeyi, bölgeleri aşan, çoklu-ulusal veya uluslararası şekillenmelere doğru evrilen bazı kapasiteleri içerir; diğerleri, ulusal bir devlet

çerçevesindeki yerel ve bölgesel devletlerin rollerini azaltarak yeniden-yapılandırma kapasitelerini ve son olarak da, dışarıya aktarılan veya merkezi devleti, yeni ortaya çıkan -yerel, metropoliten ve bölgesel- yatay iktidar ağları yoluyla by-pass etme ya da bu devletin ulus içerisindeki birçok yerellikler ve bölgesellikler tarafından yetilerinin gasp edilme kapasitelerini içerir. Özellikle, hiyerarşinin tepesinin her zaman baskın olmayabildiği girift hiyerarşik ölçeklerin ortaya çıktığı çok düzlemli yeni yönetim biçimlerinin gelişimi bu duruma denk düşer (Bkz.: Bölüm 5). Sadece aşağıdan yukarıya doğru farklı uzamsal ölçekleri ulusal düzeyde birleştirmekle kalmayıp, aynı zamanda faaliyetleri ülkesel ölçeklerle örtüşmeyebilen failer kadar bir veya daha fazla ülkesel ölçekle bağlantılı aktörleri de harekete geçiren yeni kamusal otorite biçimleri gibi çok düzlemli yönetim vakalarında durum biraz daha karışıktır (Bkz.: Bölüm 8). Ayrıca devletin sahip olduğu yeni güçlerin değişik siyasal ölçeklere tahsis edilmesi, kimi zaman piyasa ekonomisi ile küresel ölçekte eşleşebilmek için devlet iktidarını yeniden-ölçeklendirmek gerektiği veya rekabeti güçlendirmek ve eşitsiz gelişimi idare etmek için mikro-toplumsal ilişkilere nüfuz etme ihtiyacı söylemi üzerinden meşrulaştırılır.

Bütün bu eğilimleri, küreselleşme karşısında devletin çöküşü olarak yorumlamak iki katı yanıltıcıdır. Sermaye ilişkisi sadece piyasa eliyle işleyen kâr-odaklı bir "ekonomi"nin, birikim ve toplumsal uyuşma için gereken ekonomi-dışı temel koşulları güvence altına alan hukuki-siyasal düzenden ayrılmasını gerektirdiğinden, bir taraftan bu tür bir yorumlama devlet-olmanın belirli bir biçimini ve ölçeğini oluşturan ulusal ülkesel devleti fe-tişleştirir. 'Yeni anayasacılık' olarak adlandırılan yaklaşım böylesi dışsallaşmış bir düzeni önermektedir. Diğer taraftan, ulusal devletlerin kalıcı güçlerinin [*residual power*] bir kısmını, birçok eylem kümesi boyunca ölçekler arası iktidar hareketleri üzerinde kullanmaya çalıştıklarına ve hala krizler ve diğer acil sorunlar karşısında nihai eylem talebinde bulunulacak son başvuru

mercii olarak hizmet ettiklerini gösteren önemli emareler vardır. Küreselleşme ve dünya pazarının bütünleşmesi karşısında gözlenen bu devlet kapasitelerinin yeniden-ölçeklendirilmesini içeren tepkiler, kısmen, meta-yönetişim ve müdahaleci yönetim biçimleri olarak da anlaşılabilir (Bkz.: Bölüm 6).

Bu demektir ki, devletlerarası modern sistemdeki özgül devlet iktidarlarının yersiz-yurtsuzlaştırılması veya yeniden-ülkeselleştirilmesi süreci, usulen egemen ama uzamsal olarak parçalanmış ve birbirini karşılıklı dışlayan süreçler olması *sıfatıyla* ulusal ülkesel devlet zayıflamaktadır. Ancak biçimsel egemenliğin ortaklaştırılması ve yeniden-dağıtımı *yoluyla* devletin faaliyet özerkliğini ve stratejik kapasitelerini de genişletir. Bütün devletler bu konuda elbette eşit değildir; her bölgesel blok içinde genellikle bir hegemon vardır. Örneğin Avrupa Birliği içerisinde bu güç, konvansiyonel olarak hem önemli rakip hem de ortak olan Almanya ve Fransa'ya atfedilir. Gerçekten de oldukça çeşitlilik arz eden bir kapitalizm perspektifinden bakıldığında Avrupa bölgesi ekonomisinin Almanya'nın yeni-merkantilist politikalarının gölgesinde organize edilmiş olduğu ve bu ekonomik işleyişin yasal altyapısının Alman devleti ve müttefikleri tarafından düzenlendiği görülebilir (Krş.: Jessop 2014b). Küresel düzlemde, benzer rolü ABD oynarken, dünya pazarının ABD emperyal devletinin kimi zaman sert kimi zaman ılımlı güç kullanarak yönettiği neoliberalizmin gölgesinde örgütlenmiş olduğu görülebilir. Dolayısıyla ulustan arınma ve yeniden ulusallaşmanın ikisi birden özünde devlet iktidarının *ülkesel* sınırlarıyla ve bunların karşılıklı olarak yeniden-örgütlenmiş ülkesel (veya ulusal) egemen devletlerin meskûn alanları ile örtüştüğü kapsamıyla ilgili olup, devletleri ulus devlet-olma biçiminde doğrudan etkilemezler. Bununla beraber, ulustan arındırılma veya yeniden-uluslaşma süreçlerinin fitili, ulus devletin biçimi ve geleceği üzerinden yürütülen ulus devletin parçalanmasına, federalizme gidişe, *intikamcılık siyasetine* ve benzerleri üzerinden

devlet sınırlarının yeniden çizilmesine de yol açabilecek mücadeleler tarafından ateşlenebilir.

Yönetim, siyaset ve kamu politikası oluşturma ve devletsizleşmesi

Ulustan arındırma, *ülkesel* dağılma ve devlet faaliyetlerinin ulusal düzlemin uzağında *yeniden-ölçeklendirilmesi* ile ilgiliyken, devletsizleşme, devlet-dışı aygıt ve faaliyetlerle devlet arasındaki sınırların yeniden-çizilmesi ile alakalıdır. Bu biçimiyle, devletsizleşme, “kamu-özel” ayrımına dönük değişime vurgu yapıp, egemen devletin otoritesini siyaset ve kamu politikaları oluşturma alanına indirir. Bu kimi zaman yönetimden yönetişime yaşanan değişimi ima eder (Bkz.: Bölüm 7). Bu haliyle devletsizleşme, siyasete ilişkin konuları, ister seçim siyaseti biçiminde, ister yasama, yetki devri, yürütmenin kararları, bürokratik yönetim veya adli kararlar biçiminde olsun, ülkesel (ulusal olsun ya da olmasın) devletin yetki alanından uzaklaştırıp, içinde ‘paydaşlar’, ‘toplumsal ortaklar’, veya bir toplumsal güçler yumağının karşılıklı çıkarlar arenasında toplumsal yön vericilik üzerine tartışıp müzakere ettikleri iyi tanımlanmamış bir siyasal alana kaydırır. Fakat devletsizleşme, sadece bu toplumsal yön vericiliği kolaylaştırma veya daha da derinleştirme sorunuyla sınırlı olmayıp, gerek kolektif sorun çözme ile gerekse özel maddi ve manevi çıkarlar çatışmasıyla ilgilenen siyasetin ve kamu politikaları oluşturma ve devletsizleşme daha genel örgütlenişi ile alakalıdır.

Devletsizleşme eğilimi, yansımasını yönetimin üstünlüğünden, muhtelif ülkesel ölçeklerde devlet iktidarını by-pass eden veya sarmalayan muhtelif işlevsel ihtisas alanları boyunca yürütülen yönetişim veya kendiliğinden-yönetişime aşırı bel bağlanmasına kaymada bulur. Bu değişim, devlet ile piyasa başarısızlıklarından memnuniyetsizlik duyan toplumsal güçlerin taleplerini veya devlet yöneticilerinin mevcut kamusal sorunları çözebilme amacıyla aşağıdan yukarıya doğru geleneksel

yönetişim biçimlerini tamamlayacak veya onlarla yer değiştirecek girişimlerini yansıtır. Bu açıdan yönetim, konvansiyonel kamu-özel ayrımı karşısında ikili oynarken, 'girift hiyerarşileri', paralel iktidar ağlarını veya yönetim katmanları arasındaki bağlantı ve işlevsel ihtisas alanlarını içerir. Bu inovasyonlar bir yandan, siyasal sistem ile diğer işlevsel sistemler arasında yeni iç içe geçmişlik biçimlerine yol açarken, diğer taraftan sistemler arasındaki ilişkiler, kamusal alanı, sivil toplumu ve gündelik yaşamı, son üç toplumsal alan devlet iktidarının doğasını ve işleyişini etkiledikçe dönüştürür. Özellikle sermaye akışı yönetiminde kayda değer öneme sahip olan yeni yönetim biçimleri tarafından devlet, rejim biçimleri ve ülkesel sınırları aşan ağlar aracılığıyla by-pass edilir ya da bertaraf edilir. Devlet tarafından (herhangi bir ölçekte) yerine getirilen (teknik, ekonomik, mali-finansal, ya- sal-siyasal ve ideolojik) bazı işlevler, devlet-ötesi, hükümet dışı, özel veya ticari failler, kurumsal düzenlemeler veya rejimlere aktarılır veya bunlar tarafından ekonomik ve toplumsal ilişkileri koordine etmek için paylaşılır. Bu süreç, kamu ile özel arasındaki ayrımı bulanıklaştırırken, yetki devri ilkesini genişletip büyütür, (özellikle refahı ve kolektif tüketimi bu alanlara kaydırarak) özel teşebbüsü olduğu kadar enformel sektörleri ve 'düzenlenmiş öz-düzenleme' ile 'özel çıkar-yönetimi'ni güçlendirir. Bu ayrıca, devletin, karşılıklı büyüyen merkezsizleşmiş işlevsel bağımlılıkları kabulü, bilgi paylaşımına ve karşılıklı öğrenme ihtiyacına, düşünürselliğe, mutabakatla sağlanmış koordinasyona dayanan toplumsal destek projelerine dâhil olmasıyla da bağlantılıdır.

Söz konusu düzenlemeler içerisinde hala etkin olmayı sürdürdüğü durumlarda bile devlet, en fazla eşitler arasında birincidir. Bu eğilim, devleti merkeze alan değişik kuramsal yaklaşımların da altını çizdiği, yöneticilerin devletin "aşırı yükünü" azaltma yönündeki aşırı istekleri üzerinden açığa çıkar. Devletin aşırı yükünün azaltılması eğilimi, çoğunlukla devlet kapasitelerinde bir

azalmaya işaret etmekle birlikte, yine de iktidarın sıfır-toplamlı denklemin bir tarafı olduğu durumdaki gibi, hükümetin kapsamlı gücünde bir azalma gereksinimine yol açmaz. Çünkü yönetişime başvurmak, devletlerin kendi nüfuzlarını daha da fazla korumalarına ve etkili hükümet dışı ortak veya paydaşlardan gelen bilgi ve güç kaynaklarını harekete geçirerek kendi hedeflerini korumalarına da olanak verebilir. Devlet bu gibi durumlarda, öyle ya da böyle paylaştığı otoritesini geri alma hakkını saklı tutabilirken, yapısal uyum politikaları yoluyla müdahalede veya daha güçlü devletlerle girilen iki veya çok taraflı müzakerelerin bir parçası olduğu durumlardaki gibi mücbir sebep olarak dayatılabilir, dahası moleküler düzeydeki birikime^{*} müdahale aracılığıyla devlet yöneticilerinin aşırı yükü azaltma isteklerine sırtını dönebilir. En az birincisi kadar bu ikinci durum da, sermayeyi devlet müdahalesinin yarattığı uyuşmazlıklardan muaf tutmanın ve dünya pazarının entegrasyonu için daha faydalı bir düzenin teşvikinin yolu olarak görülebilir.

Kamu politikası rejimlerinin uluslararasılaşması

Kamu politikası rejimlerinin uluslararasılaşması eğiliminin üç görünümü vardır. Sırasıyla, devletin ulusal, yerel veya bölgesel yurt içi eyleminin uluslararası bağlamı, şimdilerde ülkesel sınırları aşarak genişleyen ulus-ötesi faktörler ve süreçler alanını içeriyor; uluslararası bağlam, yurt içi politikalar açısından stratejik olarak daha da önemli bir hal almış durumda; ve politika rejimlerinin vazgeçilmez oyuncularını yabancı kurum ve kuruluşları politika üretmenin, belirlemenin ve uygulamanın kaynakları olarak sürece dâhil edecek şekilde genişledi. Farklı ulusal formasyonlar içindeki yerel bölgesel otoriteler ile yönetim arasındaki bölgeler

* *Molecular shifts* deyiimi David Harvey tarafından sermayenin genel döngüsüne zaman zaman ters düşebilen ve krize sebebiyet veren, bu nedenle de devletin gündelik müdahalelerini zorunlu kılabilen metallerin gündelik üretim ve tüketimini tanımlamak için kullanılır. -ç.n.

arası ve sınır ötesi bağlantının gelişimine tanıklık eden bu değişim, ulus-ötesi devlet formasyonlarını ve uluslararası rejimleri olduğu kadar, ulusal düzeyin altında kalan yerel ve bölgesel devletleri de etkiledi. Ayrıca, bu değişim üzerinden uluslararası hükümet dışı ve sivil toplum örgütlerinin gelişimi kadar, değişik türdeki uluslararası rejimlerin akıl almaz genişlemesine de tanık olunuyor (Kırş.: Drori, Meyer ve Hwang 2006; Meyer ve d., 1997).

Analitik olarak farklı olan bu üç eğilim, farklı yollardan birbiriyle birleştirilebilir. Birbiriyle çelişen iki örnek olarak 1) küreselleşen ekonominin görece istikrarı için kamusal ve özel temsilîyetlerle donanmış uluslararası rejimlerin giderek artan önemi ve 2) her ne kadar siber mekân, devletler tarafından izlenip, yeniden kendisine bağımlı hale getirilip denetlenirse de, devlet denetiminin dışında kaldığı iddia olunan bu ölkesel sınırları aşan siber ağların ve telematik mekânların doğuşudur.

Üç karşı-eğilim seti

Yukarıda ele alınan her eğilim, her biri kendi değerini devlet, siyaset ve kamu politikaları üzerinden vasıflandırıp dönüştüren bir karşı-eğilime karşılık gelir. Bu eğilimler ve karşı-eğilimler kombinasyonu, toplumsal gelişimin ardışık aşamalarına denk gelen karmaşık 'muhafaza-bozulma' etkilerinin varlığından fazlasını içerir. Devlet dönüşüme uğrarken, geçmiş biçim ve işlevler muhafaza edildiği veya çözümlüme uğradığı durumlarda bu tür etkilerden kesinlikle bahsedilebilir. Yukarıda not edilen karşı-eğilimler, geçmişin kalıplarının varlığını sürdürmesine değil, ortaya çıkan yeni eğilimlere verilen özgün tepkilere işaret eder. Bu nedenle belirli bir eğilimin tam tersi eğiliminden ziyade o eğilimin karşı-eğilimi olarak görölmeleri yeğdir.

Devlet-olmanın ulustan arındırılmasına karşılık verişi, ulus devletlerin "ölçek nispileşmesi"nin [*relativization of scale*] ortaya çıkışı karşısında, denetimi farklı uzamsal ölçeklerin eklenmesi aracılığıyla sürdürme eğilimi olarak tanımlanabilir.

Beşinci bölümde vurguladığımız üzere, savaş sonrası dönemde birçok devlet için ulusal düzeydeki ekonomik ve siyasal örgütlenme öncelikliydi. Mevcut küreselleşme-bölgeselleşme dinamiği, ulusal ölçeğin kabul edilen önceliğini, başka ölçekler benzer bir önceliği almaksızın, yitirdiğini gösterdi. Bununla beraber, bu ulusal devletlerin sahip olduğuna eşdeğer bir güçle donanmış uluslar-üstü bir devletin yokluğunda devlet-olmanın ulustan arındırılması, ulusal devletlerin farklı ekonomik siyasal örgütlenme ölçekleri arasındaki ilişkiyi idare edecek gücü ıslah etmek için sürekli yenilenen kalkışmalarıyla bağlantılandırılır.

Yönetişime doğru yaşanan değişimin karşı eğilimi *meta-yönetişim* içerisinde hükümetin artan rolü biçiminde tezahür eder. Bu eğilim, hükümetin en yüksek mertebesi olan devlet egemenliğinin varlığını sürdürmesi ile veya diğer tüm ortaklıkların bir şekilde bağımlı hale getirildiği bazı “büyük ortaklıklarla” karıştırılmamalıdır. Farklı ölçeklerdeki hükümetler daha ziyade, kendiliğinden örgütlü piyasaların, ortaklıkların, ağ ve yönetim rejimlerinin düzenlenmesine daha fazla müdahil oluyorlar. Bir başka deyişle, devletler, hiyerarşinin gölgesinde’ örgütlenmiş değişik yönetim biçimlerini yürürlüğe koyarlar. Sadece hiyerarşik komuta mekanizması ile sınırlandırılmamış olan devletler, farklı yollardan bütün yönetim biçimlerini kapsarlar, bu mekanizmaların nasıl çalıştıklarını izlemeye alırlar ve bu gözlemler ışığında yönetim bileşenlerini dönüştürmeye çabalarlar.

Karşı-eğilim niteliği biraz belirsiz olup daha ziyade kamu politikası rejimlerinin uluslararasılaşmasını güçlendiren üçüncü eğilim, kamu politikası rejimleri, kamu politikası oluşturma paradigmaları ve bilişsel yurtiçi kamu politikası yapıcı modellere entegre oldukça, uluslararası baskıların ulusal sınırlar içerisinde artarak *içselleştirilmesi* [interiorization] biçiminde tanımlanabilir. Ulusal devlet düzeyi ile sınırlandırılmayan bu süreç, yerel, bölgesel, bölgeler arası düzey için olduğu gibi, ‘girişimci kentler’ olarak adlandırılan faaliyet alanları için de aşikârdır (örn., Paul

2003). Ölçeğin nisbileşmesi, bütün ekonomik ve siyasi örgütlenme düzeylerinde uluslararası normların, sözleşme ve rejimlerin tanımlanışını ve tespitinin önemini artırırken, aslında ‘küyerelleşme’ [*glocalization*] olarak tanımlanan olguda yansımaları bulan uzamsal eklemlenmenin karmaşık diyalektiğiyle ilgili endişelere yol açar. Aynı zamanda devletlerin uluslararası rejimleri ve bunlar için gerekli yol ve yordamı şekillendirmek için (kendi adlarına ve diğer özgün iktidar blokları ile ulusal popüler güçler hesabına) yürüttükleri mücadeleler vardır. Bölgesel blokların oluşmasının ardında yatan en önemli faktörlerden biri olan bu mücadeleler, özellikle devletler sistemi içerisindeki daha güçlü devletler arasında cereyan eder. Bu karşı eğilim, bir kez daha, yeni bir küresel finansal ve ekonomik yapı arayışının hızla sürdürüldüğü küresel ekonomik kriz bağlamlarında açığa çıkar.

Eğilimler ve karşı-eğilimler arasındaki etkileşime eğilen bu kısmı bitirirken iddia edilebilir ki; ulusal devletler, şu âna kadar yerine getirdikleri faaliyetlerine bakılmaksızın, hala sermaye ilişkilerinin genişleyen yeniden-üretim duraklarının ayrılmaz parçası olmaya devam ederken, iktidarın aşağı, yukarı ve yatay yönlü devri aracılığıyla gerçekleşen biçimsel ülkesel egemenlik kayıplarını, egemenliğin ortaklaştırılması ve olgulara ölçekler arası koordinasyon aracılığıyla biçim verecek olan kapasitelerin derinleştirilmesi yoluyla telafi edebilirler. Bu ortaklaşma ve derinleşme süreci, ulusal devletlerin sadece çok düzlemli yönetim içindeki rolleri ile (ya da değil), bunun yanı sıra açık deniz [*offshore*] finansal sistemleri, vergi cennetleri, serbest bölgeler, zehirli çöp merkezleri gibi ülkeler-üstü uzamların oluşturulup düzenlemesi, ticari gemilerin “kolaylık bayrakları” altında faaliyet göstermesi gibi pratikleri kabullenmesi ile de ilgilidir. Başka düzlemlerdeki devletler de bu ölçekler arası yönetime dâhil olurlar. En gelişmiş uluslar-üstü siyasal aygıt olarak Avrupa Birliği dahi hala üye devletlerin, özellikle de Fransa ve Almanya gibi büyük olanların, sahip olduğu bu kapasiteleri uyumlulaş-

tıracak yetki ve meşruiyete sahip değildir. Bu ülkelerin sahip olduğu iktidar, kendi çıkarlarını en elverişli siyasi alan üzerinden kovalayan güçlü ekonomik ve siyasal güçleri içeren çok düzlemli stratejik bir oyundan kaynaklanır. Devletlerin izlediği politikalar tamamen devlet mantığı veya devlet yöneticilerinin çıkarları tarafından belirlenmez; daha büyük oranda, değişen güçler dengesinin şekillendirdiği çok ölçekli uzlaşma dengesini yansıtan kamu politikaları, ekonomik stratejiler ve devlet projeleri ile bağlantılıdır.

Zamansal Egemenlik Kaybı

Yukarıda bahse konu olan eğilim ve karşı eğilimleri çapraz kesen bir başka önemli değişim de zamansal egemenliğin göreceli kaybıdır. Dünya pazarının gelişimi ve ona denk düşen akışlar mekânı devletin ülkesel egemenliğine meydan okudukça, bu gelişimin zamansal egemenliği zamansal ivmenin artması yoluyla değişime uğrar (Bkz.: Rosa 2013).⁴⁴ Devletler, kamu politikası oluşturma ve uygulama süreçleri sırasında giderek artan oranda zaman-mekân aralığının açılma, daralma ve farklılaşma biçimlerinden kaynaklanan zamansal baskıyla yüz yüze kalırlar. Örneğin, ekonominin zamansal ritmi, yerelden küresele pek çok ölçekte ortaya çıkan devletin ritmiyle karşılaşmalarda ivme kazandıkça, devlet ekonomik olaylara, şoklara, krizlere karşı siyasal tepkiyi belirlemek ve koordine etmek için daha az zamana sahiptir. Üstelik bu tepkilerin ulusal devlet veya başka ölçekteki devletle, kamu-özel ortaklıkları, özel-çıkara odaklı yönetim veya uluslararası rejimler tarafından formüle edilip edilmemesi durumu değiştirmez. Bu durum piyasanın zaman(lar)ı ile devletin zaman(lar)ı arasında-

44 Hartmut Rosa, işlevsel farklılaşmada temellenmiş olan teknolojik ve toplumsal ivmelenme sonucundaki ihtisaslaşma ve yaşam temposundaki ivmelenme sonucunda algılanan zaman daralmasını birbirinden ayırır (Rosa 2013). Bu tipoloji teknolojik inovasyonu ve onun geniş toplumsal etkilerini biçimlendiren farklılaşmış birikimin uzam-zamansal mantığının etkilerini gözden geçirir (örn., Castree 2009).

ki çelişkileri güçlendirir. Devletin zamansal egemenlik kaybını telafi etmeye yönelik çözümlerden bir tanesi, farklılık yaratmada çok yavaş kaldığı veya ayak uydurmaya çalıştıkça aşırı yüklenmeye alanlardan piyasa lehine çekilmesidir. Devletler kısa dönemli ekonomik hesaplama, faaliyet ve hareketleri kontrol etme girişimlerinden vazgeçerler. Kuralsızlaştırılma ve piyasalaştırma bu vazgeçişlere örnek olarak verilebilir. Bununla birlikte, küresel finans, krizin hem başlangıç dinamiklerinde hem de sonrasında yerküreye yayılan bulaşıcı etkilerinde de tanık olunduğu üzere, aşırı hızlı ve hareketli sermaye devrimine yer açacak türden müdahalelerle, ekonomik kriz ve kuralsızlaştırılmış finansal piyasaların istikrarsızlaştırıcı etkisini güçlendirebilir.

Devletler için bir başka çözüm yolu, hızlı kamu politikası oluşturma ve hızlandırılmış kamu politikası uygulama prosedürlerine başvurma yoluna girip, böylece daha zamanında ve uygun müdahalelerde bulunarak kendi karar alma döngülerini sıkılaştırma çabasına girmektir. Bu strateji, devlet yöneticilerinin kamu politikalarını tartışarak formüle etmenin, yasalaştırmanın, uygulama emri çıkarıp belirlemenin ve uygulamanın çok zaman aldığına inanmaya devam etmeleri halinde dahi, katılımdan yoksun, güvenilirme bilgilere, yetersiz istişareye ve benzeri nedenlere dayanılarak alınan kararlar üzerindeki baskıyı artıracaktır. Nitekim bu durumda, gerekçelendirilsin veya gerekçelendirilmesin, acil durum önlemleri alınması ve istisnai kurallar konulması için kriz retorikine başvurulur. Bu 'politikaları hızlandırma' tercihi, yansımaları kamu politikası geliştirme döngüsünün, hızlandırılmış karar alma sürecinin, programın sunum çabukluğunun, kamu politikası deneyimleme sürekliliğinin ve aman vermez iyileştirme önerileri ile karşılaştırmalı değerlendirme süreçlerinin kısaltmasında bulacaktır (Krş.: Rosa 2013; Peck ve Theodore 2015). Baskılanmış zaman ölçeği içerisinde işleyen hızlı kamu politika ayrıcalıkları, kamu politika süreçlerine katılım aralığını daraltırken, bu politikalar üzerinde

düşünme, karşılıklı fikir alışverişinde bulunma ve müzakereyi de sınırlar. Frankfurt Okulu'ndan esinlenen, bilim insanı Bill Scheuermann (2000) bu eğilimlerin bazılarını, yürütmenin tahakkümü ile sürekli yasal değişiklikler ve dinamizmin karakterize ettiği bir 'ekonomik olağanüstü hal' durumuna genel kayış perspektifinden özetlemiştir (ekonomik olağanüstü hal üzerine, ayrıca 9. Bölüm'e bakınız).

Bu tepkinin devletin yapısı ve faaliyetleri üzerinde önemli etkileri vardır. Bunun sermaye- ve sınıf-merkezli teorik etkisi tabîî ki değişen güçler dengesine bağlıdır. Hızlı kamu politikası, korporatizm, paydaşlık, hukuk devleti, devlet bürokrasisi ve daha genel anlamda demokratik siyaset döngüsü ve işleyişi ile uzlaşmaz bir karşıtlık içerisindedir. Yürütmeye yasama ve yargı üzerinde, finansal sermayeye sanayi sermayesi karşısında, tükeytime uzun dönemli yatırım karşısında öncelik tanır. Hızlı kamu politikalarına başvurmak, genelde daha uzun süreli karar alma döngülerini içeren karar alıcıların iktidarını -karar alıcılar, hızlı düşünüp, politika yapımcıların hızına uyum sağlamak zorunda olan prosedür ve alışılmış işleyişe göre karar alma kapasitelerini kaybedecekleri için- zayıflatır. Söz konusu zayıflama, kamu politikası tercihlerini, kamu politikalarının ilksel hedeflerini, kamu politikalarının yürürlüğe konduğu alanları, başarı göstergesi olacak ölçütleri belirgin biçimde etkiler. Bu etkilenme, son küresel finans krizinde devletleri, 'batmayacak kadar büyük' kabul edilen bankaları kurtarma ve karar alma gücünün, krizin oluşumunun en önemli birincil failleri olan küçük bir finansal elit grubunun eline teslim etmesi yönünde baskının harekete geçirilmesinde gün gibi açığa çıktı.

Alternatif bir strateji de mutlak siyasal zamanı sıkıştırmak değil, sermaye döngülerini yavaşlatarak göreceli siyasal zaman yaratmak olacaktır. Aşırı hızlı ve hareketli finansal sermaye akımını yavaşlatıp, reel ekonomi üzerindeki tahrif etkisini sınırlayacak olan finansal işlemlere uygulanması önerilen ılımlı Tobin

vergisi* buna iyi bilinen bir örnektir. Bir diğer mücadele alanı olan iklim değişikliği konusunda da iyi finanse edilmiş firmalardan gelen ses getirici muhalefet ile birlikte hareket eden devletler ile dünyanın mahvına yol açan sürekli ekonomik genişleme adına kazanılmış çıkarlar arasında, zamanlamaya, hıza, tepkilerin doğası üzerinden çatışmalar sürmektedir. Bu anlamda, her şeyi eşit biçimde etkileyen genel bir sorun olmaktan çok, oldukça farklı nedenlerden kaynaklanan ve eşitsiz sonuçları olan çevresel kriz ile oluşan tahribata karşı nasıl mücadele edilip, bu etkileri bertaraf etme maliyetlerinin nasıl dağıtılacağı üzerinden yürütülen mücadelenin güçlü sınıfsal boyutları vardır.

Sonuçlar

Neoliberal bir hat üzerinden ilerleyen dünya pazarının artan bütünleşmesinin kapsayıcı etkisi, belirli zamanlarda ve yerleşimlerde değerlendirilmesi gereken üretken sermaye aleyhine, uluslararası finansal sermayeyi güçlendirmek olmuştur. Bununla beraber, üretken sermaye de kuralsızlaştırma ve esnekleştirme politikalarından, madun sınıflar ve geniş kamusal çıkarlar pahasına faydalanır. Bu demek değildir ki finansal sermaye, üretken sermayenin kesintisiz değerlendirilmesine bağımlılığını her zaman öteleyebilir. Reel ekonominin intikamı, 2015 ortalarındaki gibi kronik likidite, kredi ve finans krizi ve üretken olmayan sermayenin krizinin sebep olduğu balonu söndürülendirerek sermaye döngülerinin birliğini zorla yeniden yürürlüğe koymasındaki rolünde görülebilir. Neoliberalizmin krizi göstermiştir ki, ulusal devlet genel olarak, ekonomik, siyasal ve toplumsal sorunların çözümünde başvurulacak son başvuru mercii olmayı sürdürmektedir.

* Nobel Ekonomi Ödülü sahibi iktisatçı James Tobin tarafından geliştirilen ve uluslararası döviz piyasasındaki spekülasyon amaçlı sermaye hareketlerinin yol açtığı İktisadi ve finansal dalgalanmaların önlenmesi amacıyla kambiyo işlemlerinden alınması öngörülen vergidir. -ç.n.

Paradoksal olarak, neoliberal sermaye ve müttefikleri, kararlı devlet müdahalesini talep ederken bile, neoliberalizm devletin ülkesel zamansal egemenliğini ve bu krizleri çözecek kapasitelerinin altını oyar. Ulusal devletler, NAFTA, Avrupa Birliği, G8, G20, IMF veya diğer zirve diplomasisi biçimleri gibi forumlar içerisinde kendi çıkarlarını koordine edemezler. Bu değişen koşullar içerisinde sermaye birikimi için gerekli mikro-toplumsal koşulların tesisi başka düzlemlerde daha iyi ele alınabilecekken, ülkesel entegrasyon sorunları, toplumsal uyuşma veya dışlanma, halihazırda en iyi hala geniş ülkesel ulusal devlet üzerinden ele alınmaktadır. Bu ikinci düzlem, mali-finansal gücü ve güçler dengesini yeniden düzenleyip, yeni toplumsal uzlaşıları güvence altına alacak yeniden dağıtıcı kamu politikalarının kapsayıcı boyutu göz önünde bulundurulduğunda hala yeri doldurulamazdır. Bu durum, özellikle, neoliberal yolda en fazla başarısızlığa uğramış ekonomilerin başarısız olmuş, başarısız olmayı sürdüren finans kuruluşlarına verilen geniş çaplı sübvansiyonlar ve şirket kurtarmalar ile neoliberal uyum politikalarını uygulamış fakat dünya pazarının küresel ölçekte bütünleşmesinin doğurduğu neoliberalizmin genelleşmiş çelişkilerine yakalanmış diğer ekonomilerin çabalamalarında açıkça görülebilir.

Şimdilik, devletin kendi kurumsal mimarisine sahip, içinde birikimin yeniden düzenlenebileceği yeni uzam-zamansal sabitliklerin oluşumunun henüz gerçekleşmediği sonucuna varabiliriz. Geç 1990'larda bu yeni ölçeğin üçlü çerçevede olacağı öngörülmüyordu. Bu yeniden ölçeklendirmenin her bir üçlü bölgede farklı biçimler alacağı bekleniyordu: Bunaltıcı hegemonyası zaten devam eden ABD tahakkümünün Kuzey Amerika Serbest Ticaret Birliği içerisinde güçlenmesi ve sonrasında, Orta ve Güney Amerika ile bir dizi bölgesel ittifakın da içinde bütünleştiği Karayipler genişlemesi; genişletilip derinleştirilmiş AB içerisinde çok düzlemli yönetim tesisi ve AB etkisinin Kuzey Afrika ve Orta Doğu'ya doğru genişlemesi; ve en sorunlu olanı, Uzak

Asya'da açık bölgeselliğin güçlenmesi. Öte yandan, ABD tahakkümünün aksine, inişe geçen hegemonyası sayesinde, Lizbon muhtırası ve Avrupa bölgesi krizi üzerinden izlenen AB'nin görünür tıkanıklığı, BRICS'in (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) doğuşu, Çin'in sadece Doğu Asya'da değil, Afrika, Latin Amerika ve Orta Doğu'da artan etkisi ve Avrasya'nın kalbine doğru hareketi, 2000'lerden itibaren öngörülleri daha da karmaşık hale getirdi.

LİBERAL DEMOKRASİ, İSTİSNAİ DEVLET VE YENİ NORMAL

Bu bölümde demokrasi ve onun krizi, istisnai devlet ile hala bu istisna hali unsurlarını güçlü biçimde sergileyen otoriter devletçi yönetimin normalleşme eğilimine değinilecek. Tartışma sadece rasyonel olarak örgütlenmiş kapitalist toplumların değil, kâr-yönelimli, piyasa-dolayımlı birikimin de hâkim toplumsal örgütlenme ilkesi olduğu, resmi olarak uygun devlet biçimi anlamına gelmek üzere, burjuva demokrasisinin kapitalist devletin 'normal' biçimi olduğu varsayımından başlayacak. Bu, liberal demokrasinin kapitalist toplum içinde yer alan ülkelerin ekseriyetinde var olduğu anlamına gelmez. Siyaset bilimciler, düşünce kuruluşları ve diğer araştırmacıların geliştirdiği birçok ampirik gösterge bunun yanlış olduğunu gösteriyor. Liberal demokrasi ile kapitalizm arasındaki özdeşlik iddiası, liberal demokrasinin kurumsallaşması halinde kapitalizmin meydan okumalara daha az açık olacağını ve sağlam demokratik ilkelere göre işlediğini ima eder. Dördüncü bölümde vurgulandığı üzere bu siyasal rejim biçimi sınıfsal iktidarın doğasını, yağmacı sermaye ile yakın ittifaklarla veya kendi kişisel zenginleşmeleri uğruna açıkça hırsızlık rejimleri [*kleptocratic*] uygulayan devlet yöneticileri tarafından ya da devlet aygıtı hâkim sınıflar (veya sınıf fraksiyonları) tarafından yönetildiğinde, daha açık olarak ve etkin biçimde gizler.

Bu temelde, ortodoks veya muhalif eğilimli bazı bilim insanları, normal devlet ile istisnai rejimleri demokratik kurumlar ve hegemonik sınıf önderliğinin uyumluluk ölçütü üzerinden ayırırlar. Normal devlet, burjuva hegemonyasının istikrarlı ve güvende olduğu konjonktürler üzerinden karakterize edilirken,

istisnai devlet hegemonya krizine tepki olarak gelişir. Bu türden analizlerde açıkça vurgulanmayan önerme, siyasal ve ideolojik krizlerin, sınıfların ve diğer toplumsal güçlerin dâhil olduğu normal demokratik bir oyun aracılığıyla çözülemediği yerlerde, demokratik kurumların askıya alınıp saf dışı bırakılmalarını zorunlu kıldığı ve krizlerin anayasal hassasiyetleri görmezden gelen açık 'manevra savaşları' yoluyla çözülebildiği iddiasıdır. Dolayısıyla, rıza normal devletlerdeki anayasalaştırılmış şiddete baskın çıkarken, istisnai devlet fiziksel baskıyı yoğunlaştırır, tahakküm altındaki sınıflar ve diğer ikincil veya ötekileştirilmiş güçlere karşı 'açık savaş'a girişir. Göreceğimiz gibi bu analiz, geçici olağanüstü hal ve vekâleten diktatörlük kurumuyla ilgili anayasal hukuk literatüründen yararlanır (Bkz.: aşağıda). İlgili literatür, Bonapartizm, Sezarizm, otoriterleşme ve totaliterleşme analizlerinin temelini oluşturan daha sürekli diktatörlük biçimleri ihtimaline de vurgu yapar. Bu ihtimal, yakın dönemli iki devlet-merkezli teorik analize de yansır: Liberal demokrasinin kronikleşmiş düşüşüne vurgu yapan yumuşak tez ve otoriter devletçiliğin karşı konulmaz yükselişine değinen daha sert tez (örn., Crouch 2004 ve Streeck 2014 ile Poulantzas 1978, Braff 2013 ve Oberndorfer 2015 karşılaştırmasına bakılabilir; daha geniş bir tartışma için aşağıya bakılabilir). Birinci tez, siyaset sahnesi düzlemindeki belirtilere odaklanma eğilimindeyken, ikincisi analizini modern kapitalizmin geçirdiği daha temel değişimler ve ulusal güvenliğe yönelmiş meydan okumalar üzerinden temellendirme eğilimindedir.

Bu konulara altı adımda değineceğim: (1) kapitalizm ve demokrasi arasındaki seçmeci yakınlık; (2) bu yakınlığın ana belirleyenleri; (3) sınıf çıkarlarına veya diğer temel toplumsal ayrılma çizgilerine dayanan siyasal mücadele üzerinde demokratik formların etkisi; (4) siyasal krizler ve olağanüstü hal; (5) normal devlet ile istisnai devlet arasındaki farklar; (6) istisnanın norm haline geldiği çağdaş kapitalist toplumlarda yeni gelişen otorite-

ter devletçiliğin istisnai rejimlerinin ayırt edici temel özelliklerinin normalleştirilmesi. Bu altı adıma şunu da eklemek gerekir: Demokrasinin kapitalizm için en iyi olası siyasal kabuk olarak kabul edilebildiği koşullar, tarihsel olarak ekonomik, siyasal ve diğer yollardan sarmalanıp sınırlandırılırken, otoriter devletçi eğilim modern devletin yerleşik özellikleri haline gelir.

Mümkün olan ‘En İyi Olası Siyasal Kabuk’ mu?⁴⁵

Kapitalizm sıklıkla özel mülkiyet, üretim araçları üzerindeki şahsi denetim ve emek gücüne genellenmiş meta biçimi olarak izah edilir; ve işçilere meta muamelesi yapıldığı özgür emek ilkesi üzerinden bir meta üretim sistemi olarak tanımlanır. Bu bağlamda, sermaye birikimi, kâr-yönelimli, piyasa dolayımı üretim, dolaşım ve metaların dolaşımına dayanır. Max Weber, kapitalist gelişme üzerine çalışmalarına dayanarak altı ideal-tipik kâra yönelme tarzı ayırt etti. Bunlardan ikisini kapitalizmin rasyonel momentleri sınıflandırması içinde ele aldığı, piyasa üzerinden serbest ticaret ve kapitalist üretimin rasyonel örgütlenmesi ile ticaret, para, döviz ve borçlar üzerinden yürüyen spekülasyon ve kredi piyasası olarak tanımladı. Weber ayrıca, kârlarını sırasıyla yağmacı faaliyetlerden, güç ve tahakkümden ve siyasi otorite ile alışılmamış anlaşmalar içine girerek türeten, kendi içinde heterojen üç ideal-tipik *siyasal kapitalizm tarzı*⁴⁶ belirledi. Buna ek olarak, geleneksel ticari alışveriş üzerinden kâr eden altı tip daha tanımladı (Weber 1978,1961; ayrıca bkz.: Swedberg 1998). Oldukça iyi temellendirilmiş olan bu tipoloji, günümüz dünya kapitalizmi için de geçerli-

45 Lenin bu alıntıyı 1917 tarihli *Devlet ve Devrim* broşüründe kullandı. Dolayısıyla, ‘burjuva demokratik cumhuriyet, sermaye için en iyi olası siyasal kabuktur ve bir kere bu kabuğa sahip olduktan sonra, sermaye kendi iktidarına öylesine kurar ki, ne kişiler ne de kurum veya partiler bunu değiştiremez (Lenin 1972: 393).

46 Bu Swedberg’in (1998), Weber’in Almanca karşılığı *außerordentliche Lieferungen politischer Verbände* olan siyasal kapitalizmin alt tiplerinden bir tanesinin tammım nasıl çevirdiğini gösterir.

liğini sürdürüyor. Bu tipoloji, kapitalizmin çeşitlilikleri ile siyasal rejim biçimleri arasındaki ilişkiyi daha ayrıntılı araştıran bir çalışma için temel sağlayacaktır.

Kapitalizm ile demokrasi arasında seçmeci yakınlık olduğu iddiasındaki argümanlar, isteyerek veya değil, yasal rasyonel kapitalizm ile hukuk devletine dayalı modern ulusal ülkesel devletler arasındaki ilişkiye odaklanırlar. Bu ilişki şimdiye kadar çoğunlukla, ekonomik ve siyasal kurumlar ile bunların pratiklerinin (tarihsel oluşum) edimsel, tarihsel seyirleri dikkate alınmaksızın, toplumsal biçimsel (biçimsel kuramların) eşbiçimliliği veya birbirini tamamlayıcılığı üzerinden araştırılmıştı. Kapitalizmin ve demokrasinin çeşitlilik arz eden çelişkileri, paradoksları ve ikilemleri, biçimselden çok daha açık biçimde tarihsel bir analizle ortaya konabilir. Diğer dönemlere veya kapitalizm türlerine ve hatta devlet olmanın ulustan arındırılmasının sonuçlarına odaklanılınca, bu yakınlık daha az aşıkâr hale gelir.

Liberal demokrasinin özgün yasal ön koşulları vardır. Bunlar (örgütlenme özgürlüğü, konuşma özgürlüğü, seçme seçilme özgürlüğü gibi) kendine has kurumsallaşmaları olan özgürlükler; rekabetçi parti sistemi; (potansiyel) doğal yönetici partilerin devir daimi (Bkz.: Bölüm 3); tek başına ya da koalisyon yoluyla hükümet kurma; yasama ve yürütme üzerinde parlamenter denetim; yasama ile yürütmenin seçmene ve kamuoyuna karşı sorumluluğu biçiminde sıralanabilir. Popüler-demokratik mücadeleye, içinde yurttaş haklarının geçerlilik alanını, daha fazla nüfusu söz konusu vatandaşlık kategorisi içerisine dâhil ederek; bunun için gerekli koşulların ve halkın bu önkoşulları izleyip güvence altına alacağı kararsız güçler dengesinin yaratılıp sürdürülmesi için gerekli yasal çerçevenin oluşturulmasına önyak olup, sağlamlaştırarak genişletmeyi amaçlar.

Demokratik kuramlar bu yüzden toplumsal kaynaşmada ve dolayısıyla siyasal sınıf tahakkümü sistemi içerisinde oluşacak büyük kesinti ve kırılmaları önler. Öte yandan, eğer siyasal ve

ideolojik krizler, sınıflar ve diğer toplumsal güçlerin dâhil edildiği normal demokratik siyasal oyun yoluyla çözülemezse, demokratik kuramların askıya alınması veya saf dışı bırakılması ve krizin anayasal hassasiyetleri görmezden gelen açık bir 'manevra savaşı' yoluyla atlatılması yönünde artan bir baskı oluşur. Yine de, demokratik kurumları ortadan kaldırma yönündeki güçlü girişim, istisnai devletin kurulmasıyla birlikte hüküm süren güçler dengesini dondurmaya meyleder. Hannah Arendt'in vurguladığı üzere, diktatörlükler bir kere iktidarı ele geçirdiklerinde tekdüzeleşme, eylemleri açısından öngörülebilir olma ve evcilleşme eğilimi gösterirler (Arendt 1956: 407). Belirli bir konjonktürün bu şekilde dondurulması yeni krizlerin tekdüze ve yavaş politika düzenlemeleri yoluyla çözülmesini ve yeni bir uzlaşma dengesinin kurulmasını zorlaştırır (Poulantzas 1974, 1976). Kısacası, bir istisnai rejimden diğerine değişiklik gösterse de bu sözde sağlamlık aslında onun kırılğanlığını gizler (Bkz.: aşağıda).

Kapitalizmin dönemselleştirilmesi, çeşitliliğin bir diğer kaynağıdır. Kapitalizmin kökenleri, merkantilizm, mutlakıyetçi yönetimler ve 'sömürünün' mübadele biçimini alabileceği koşulların oluşturulmasında devletin rolü ile ilişkilendirilmiştir. Bu koşulların bir araya gelip olgunlaşmasıyla da ki, en azından kapitalist ekonomilerin birinci dalgası için geçerli olmak üzere, liberal kapitalizm mümkün olmuştur; ve bu da hukuk devletine dayalı bir devletin gelişimi ile henüz yukarıda değinilen liberal demokratik devlet-olma koşullarını haiz olmasa da, piyasa içinde serbest ticaret ve kapitalist üretim için gerekli koşulları sağlayıp, piyasa başarısızlıklarını telafi edebilecek parlamenter hükümetin güçlenmesini kolaylaştırdı. Üçüncü evre, kriz eğilimleri daha belirginleşip tekelleşen kapitalizm liberal rekabetçi kapitalizm zararına genişlediğinde ortaya çıktı. Bu evrede, büyük bankalar ve devlet ile sanayi sermayesi arasında kurulan güçlü bağlar, geç gelişen ekonomilerin de belirgin özelliği olmuştur (Krş.: Gerschekron 1962). Öncelikli olarak İngiltere, Hollanda, Belçika ve

ABD gibi birinci dalga kapitalist ekonomiler için geçerli olduğu açıkça görülen bu ham üç evre modeli üzerinden, Weber'in üç tip siyasal kapitalizminin, kölelik, sömürgecilik, emperyalist fetih ve soyguncu baronlar biçiminde tezahür eden izdüşümünü görebiliriz. Dahası, kapitalizmdeki son eğilimler neoliberalizme ve finans ağırlıklı birikime dayandırıldığında, serbest piyasa ve demokrasi arasındaki ilişki daha da zayıflar. Zira, Michael Hudson'un işaret ettiği gibi (2011), neoliberaler için 'serbest piyasa, faizden, ekonomik ranttan ve tekelci fiyatlamadan kazanç elde eden, vergi ayrıcalığına sahip bir *rantiyer* sınıf için serbestlik demektir'. Bu tür bir serbest piyasa, kurumsal olarak düşük kaliteli ve geçen yüzyılın özellikle son kırk yılda damgasını vurmuş olan seçkin demokrasi ile dahi bağdaştırılamaz.

Kapitalizmde kârlar finansal spekülasyonlardan kaynaklandığında ve alınan riskler gayrimenkul alım-satımından ve üretken sermaye için hayati öneme sahip risk yönetimi faaliyetlerinden gelen kârları aşmaya başladığında, kapitalizmin liberal demokrasi ile seçmeci yakınlığı zayıflar. Finansal sermaye hâkimiyetindeki birikim, kuralsızlaştırma, özelleştirme ile ekonomik ve siyasal gücün iç içe geçmesinden kaynaklanan gelir ve refahta giderek büyüyen eşitsizliklere yol açtıkça bu yakınlık daha da zayıflar. Ve dahası, baskın kâr elde etme eğilimi biçimleri, çalma rejimleri ve mülksüzleştirmeye bağlı ilkel birikimi içeren yağmacı siyasal kârlara; (neoliberal kurallar, kurumlar ve pratikleri diğer birikim rejimlerine dayatmak veya bunlara yeni birikim alanları açmak için devlet iktidarını kullanma örneğinde olduğu gibi), büyük oranda baskı ve tahakkümden kaynaklanan kârlara;⁴⁷ veya tekil sermayelerin yararına olacak özel yasalar çıkarma, yönetsel, hukuki, mali-finansal ve ticari kararlar alma karşılığında çift taraflı kazanç elde edilmesinin

47 Şimdilik, gerçek fetih veya sömürgeleştirme savaşları veya uyuşturucu ve terör ve benzerleri üzerinden yürütülen metaforik olarak karlı savaşlar olup olmadıklarına bakılmaksızın 'savaşların' yürütülmesiyle bağlantılı yağmacı kapitalizmi bir kenara bırakıyorum.

yolunu açan devlet yöneticileri ve siyasal otoritelerle girilen sıra dışı anlaşmalardan kaynaklanan kârlara dayandıkça bu yakınlık daha az sürdürülebilir olur. Bu değerlendirmeler kapitalizm ile demokrasinin neden her zaman örtüşmeyeceğine işaret ediyor. Dahası, genel kabul görmüş bir kural olarak, kâr elde etmenin siyasal biçimlerinin baskın olduğu durumlarda, otoriter yönetimin istisna olmaktan ziyade bir norm oluşturduğu iddia edilebilir.

Genelleyecek olursak, bütün bu açıklamalar Marx'ın burjuva demokrasisinin kalbinde yatan çelişkilere ilişkin değerlendirmesini doğruluyor: Madun sınıflar siyasal süreçlere, kendi siyasal (seçimler ve parlamento olarak okunabilir) güçlerini kullanarak, demokratik düzenin kısa vadeli aşırılıklarına katlanabildikleri koşullarda bu daha temel iktidar biçimlerinin keyfini çıkaran hâkim sınıfların toplumsal (ekonomik, siyasal ve ideolojik olarak okunabilir) gücüne meydan okuyacak koşullarda katılmazlar (Bkz.: bölüm 3 ve 4). Bekleneceği gibi, bu çelişki, liberal demokratik devletin içinde bir dizi gerilim yaratır. Söz konusu gerilime ilişkin başka bir analiz biçimi diğerlerinin yanı sıra Gramsci tarafından kısmen farklı ekonomik, toplumsal çıkarlar ile hayali genel yarar içindeki diğer kategorileri uzlaştıracak devlet projeleri ve hegemonya tasarımları üzerinden yürüyen siyasal, entelektüel ve ahlâkî liderlik mücadeleleri analizi üzerinden önerildi (Bkz.: Bölüm 4). 'Doğal yönetici partiler', seçmenlerin hatırı sayılır bir bölümü ile hâkim sınıfın kilit kısımlarının ve fraksiyonlarının çıkarlarını uzlaştırabildikleri ölçüde burada anahtar bir rol oynarlar (Ayrıca bkz.: Gamble 1973). Bunun başarısız olduğu durumda, temsil krizi ortaya çıkacağı gibi, devlet sisteminin meşruiyeti de tehdit altına girebilir. Bu tehditlere ilişkin bir değerlendirmeye girişmeden önce ilk olarak olağanüstü hal ile diktatörlük arasındaki ilişki üzerine duracağım.

Olağanüstü Hal ve İstisnai Rejimler

Anayasa tarihçileri, kuşatma durumuna, olağanüstü hale veya devlete yönelmiş diğer kaçınılmaz tehditlere cevaben ortaya çıkan iki temel istisnai rejim tipi ayırt ederler. Birincisi, Roma İmparatorluğu örneğinde görülen *yetkilendirilmiş* [commissarial] diktatörlüktür. Orijinal Roma modelinin tanımlayıcı üç özelliği vardır: (1) Bir otorite (Senato) iktidarı geçici olarak ikinci parti (konsüller) üzerinden üçüncü bir özel otoriteye yani diktatöre devreder; (2) diktatör iktidarı olağan anayasal yapı dışında olarak, devletin toprak bütünlüğünü, devlet aygıtlarının devamlılığını veya halkın güvenliğini tehdit eden olağanüstü koşullar süresince kullanır; (3) sonrasında iktidarı tekrar 'alışlagelmiş siyasi işleyişi' acilen eski mecrasına sokacak olan normal otoritelere geri verir. Ferejohn ve Pasquino'un (2004) 'neo-Roman' olarak tanımladıkları ikinci tipte, acil durum iktidarı, kurulu hükümetin olağanüstü durum sonlanana kadar kullanacakları özel yetkilerle (*tam yetkilendirilmiştik, diktatoryal yetkiler vb.*) donanmış uzuvları tarafından kullanılır. Orijinal modelde olduğu gibi, olağanüstü hal sonlandığında, bu uzuvlar olağan halde yürüttükleri görevlerine dönerler. Bu neo-Roman modelinin bir değişik türü, olağanüstü halde otoritenin aldığı kararlar sonrasında mahkemelerin adlî kontrolüne tabi olabilir ve normal zamanda tersine çevrilebilir. İngiltere İç Savaşı sonrası Oliver Cromwell ve Fransız Devrimi sonrası Napolyon Bonapart zamanında, diktatörler iktidarı sözde halk adına üstlendiler (McCormick 2004: 198). Bu model, başkanın doğrudan seçimler yoluyla popüler meşruiyet kazandığı Avrupa ve Latin Amerika örneklerindeki gibi yarı-başkanlık sistemlerinde görülür (Ferejohn ve Pasquino 2004: 334-8).

Yukarıda tanımlanan yetkilendirilmiş diktatörlük tanımı, diktatörlüğü, ilanı sanki esasen savaş veya istila gibi devletin varlığını tehdit etme olasılığına ilişkin olarak yürütme veya yasa tarafından alınan bir kararmış gibi anayasal bir kılıfa bü-

ründürülür. Bu tanım bir şeyin yanıltıcı biçimde savaş sebebi olarak gösterilmesi, terör gerekçe gösterilerek savaş ilân edilmesi, iç düşman yaratılması veya genel grev ya da ekonomik olağanüstü hale yol açan finans krizleri gibi sorunların imal edilmiş olan daha karmaşık tehditler gündemde olduğunda bile sorunludur. Bu gibi durumlarda, olağanüstü hal ilanına çoğunlukla *krizin sebep olduğu söylenir* -veya en azından *kriz üzerinden*- böylece meşrulaştırılan politikalara karşı duran toplumsal güçleri zayıflatacak açık veya örtülü eyleme kılıf sağlanmış olur (gerçek ve kurgusal olağanüstü hal arasındaki ayrım tartışması için bkz.: Agamben 2005: 3-5, 59-63).⁴⁸ Buna ek olarak, diktatörlük rejimleri, büyüyen kısıtlamalara konu olan, uzun dönemli istisnai düzen ve istisna halinin normalleşmesi ile karşı karşıya kalan normal anayasal düzenlerin giderek tırmanan yıpranmasından kaynaklanabilir (Rossiter 1948; Laswell 1950; Morgenthau 1954). Özellikle güvenlik üzerindeki tehditler, yakın dışsal askeri tehdit düzeyinden ekonomik güvenlik, iç politikada siyasete güvenin sarsılması ve kültürel erozyona doğru genişletildikçe, benzer olgular ulusal güvenlik devleti için de söz konusu olmaya başlar.

Yetkilendirilmiş diktatörlükten radikal kopuş Roma generalleri Lucius Comellius Sulla (İÖ 138-78) ve Gaius Julius Caesar (İÖ 100-44) döneminde yaşandı. Bu iki general, sahip oldukları olağanüstü gücü yani iktidarlarını kalıcılaştırmak amacıyla, Roma anayasal düzenini değiştirerek anayasal olmayan bir yoldan iktidara el koyup, egemen diktatörlükler kurdular. Bu olayı *Diktatörlük* (2013) adlı kitabında tanımlayan Alman hukuk kuramcısı Carl Schmitt, parlamenter demokrasinin iki savaş arası döneme denk gelen krizine cevaben ortaya çıkan bu türden diktatörlüğü alenen -Weimar Cumhuriyeti (Schmitt 1988) üzerin-

48 Walter Benjamin 1942'de Schmitt'e yanıt olan yazısında 'istisnâî devlet'in norm haline geldiğini vurgular; Giorgio Agamben sonradan, yenibinyılda bu durumun kabalaştığını ekleyecektir (Agamben 2005: 1-32).

den şiddetle- savunarak, bu rejimin sadece halkoylaması onayına tabi olması gerektiği değerlendirmesinde bulunur. Schmitt, parlamenter demokrasiyi olağanüstü durum karşısında kesin bir tutum sergileyemeyen, sorunlar üzerine konuşan etkisiz bir mekanizmaya dönüşmekle eleştirdi. Anayasal olarak egemen diktatörlükte önemli olan, kural ile istisna arasındaki ilişkinin tersine çevrilmiş olmasıdır: İlk olarak, diktatör istisnanın doğasını ve zamanlamasını belirler, kapsamını genişletir ve onu kalıplaştırabilir; ve ikincisi, sadece diktatör'ün kişisel kararına bağlı olarak, onun sınırsız egemen gücü her zaman kullanılabilir ve bu sebeple de kabalaşabilir (Krş.: Gross 2000: 1845). Kısacası, istisna kural halini alır. Güvenlik adına haklılaştırılan otoriter düzenlemeler böylece devletin mimarisinin yeniden-tasarlanmasından, sermaye ilişkilerinin yeniden-düzenlenmesine, dış veya iç savaştan soykırımsal amaçların peşinden koşulmasına kadar geniş bir alana yayılabilir (Neocleous 2006). Amerikan yarıküresindeki diktatörlükleri inceleyen Claudio Grossman şu gözlemlerde bulunur:

Yarıküredeki olağanüstü hal uygulamalarının çoğunluğu, insan haklarının, bu kendine özgü olağanüstü hali ilân edenler tarafından bütünüyle yeniden inşa edilme olasılığının, bu dönemlerde işlenen hak ihlalleri ile ters orantılı olduğuna işaret etmektedir (Grossman 1986: 37).

Siyasal Kriz ve Olağanüstü Hal

Olağanüsü hal ilân edilir, yetkilendirilmiş diktatörlükler atanır veya (yarı-)egemen diktatörlükler, devlete yönelmiş tehditlere yanıt olarak iktidara el koyar. Fakat bu rejimler hükümete veya hâkim sınıflara ve onların maddi manevi çıkarlarını temsil eden diğer öncü toplumsal güçlere yönelmiş tehditleri yansıtan, o kadar da acil ve ağır olmayan ekonomik ve siyasal krizlere karşılık da kurumsallaşabilir. Ekonomik krizler tek başına siyasal krizlere

veya devlet krizine sebep olmaz. Doğrusu, normal demokratik rejimlere özgü esneklik, özellikle iktidardaki partinin değiştirilmesi ve koalisyonlar yoluyla ya da en azından iktidar-muhalefet arasındaki birbirini suçlama oyunu, iktidarın el değiştirmesi veya hayal kırıklıklarının yenilenmesi gibi *ne olursa olsun* ilerle siyasetinin sağladığı esneklik kapasitesi kriz yönetimi için belirli bir temel sağlar. Bu esneklik, ister yıkılmaya açık bir uzlaşma dengesi biçiminde olsun, ister kapitalist devletlerin daha az açık ve demokratik, daha çok baskıcı olup, istisnai bir rejimin daha olası hale geldiği siyasal kuramların etkisindeki şiddetli çökme biçiminde tecelli etsin, siyasi kriz tıkanıklığa uğrar. Siyasi krizler, tahakküm altındaki gruplara sunulan maddi imtiyazların kapsamı uzun erimli bir temele çekilip sıkıştığında ve bu oyun içindeki hükümetler ile partilerin esnekliğinin kısıtlandığı durumlarda da ortaya çıkar. Bu krizlerin ortaya çıkma olasılığı özellikle, farklılık gösteren birincil birikim mekanizmaları ile devlet aygıtı arasında yakın bağların olduğu; ve siyasal kapitalizm tiplerinin kâr birikiminin ve kamusal malların şahsi kazanç için gasp edilmesinin veya artan tüketimin ana kaynakları haline geldiği durumlarda belirgin biçimde yükselir. Siyasal krizler, liberal demokrasilerin pürüzsüz ve meşru biçimde işlemesi için elzem olan ekonomik ve siyasal mücadeleler arasındaki ayrım (örn., siyasal hedefleri olan genel grev aracılığıyla, siyasal güç kullanarak sermayeye el koyma ve sermayenin sahip olduğu imtiyazlara meydan okuma durumlarında) bozulduğunda da ortaya çıkabilir.

Poulantzas (1973, 1974, 1976, 1978), benim de burada yakından izlediğim normal devletler ve istisnai rejimler üzerine analizinde, bu iki biçimi dört kurumsal ve işlemsel farklılık seti üzerinden karşılaştırır (Bkz.: Tablo 9.1).

Tablo 9.1 Normal Devletler ve İstisnai rejimler

Normal Devletler	İstisnai Rejimler
• Evrensel oy hakkı ve serbest seçimlerin olduğu liberal demokrasiler	• (Halk oylaması ve referandumlar hariç) Seçimler askıya alınmıştır.
• İktidar, hukukun üstünlüğü çerçevesinde partiler ve/ veya hükümetlere normal yollardan aktarılır.	• İktidar aktarımı hukuki yollardan düzenlenmez ('gücü olan istediğini alır' kuşatma devletleri, istisnai devletler)
• Dünya toplumunun giderek bütünleşmesinin ve büyüyen işlevsel, sosyo-uzamsal ve işletimsel karmaşıklığın doğurduğu sorunlara işaret eden politika rejimlerinin uluslararasılaşması	• İdeolojik aygıtlar, devletin derinleşen iktidarını meşrulaştırmak için devlet ile bütünleşmiştir.
• Güçler ayrılığı	• Gücün tek elde toplanması/ yoğunlaşması
• İktidarın esnek yeniden örgütlenmesini sağlayan iktidarın organik yayılımı	• İstisnai rejimler uygulamaya konduğunda var olan güçler dengesi bu rejimler tarafından gizlenir.

Kaynak: Poulantzas 1974, 1976 ve 1978 ile bu bölümdeki değerlendirmelere dayanılarak hazırlanmıştır.

- Normal devlet temsili evrensel oy hakkı ve yarışmacı siyasi partilerle donanmış demokratik kurumlara sahipken, istisnai devletleri denetimleri altına alanlar, çoğulcu parti sistemine son verip, yukarıdan denetlenen halk oylaması veya referandumları işleme koyarlar.

Normal devletlerde iktidarın devri, anayasal ve hukuki kurallar aracılığıyla yönetilirken, istisnai devletler, ekonomik, siyasal ve hegemonya krizlerini çözmek için gerekli olduğu iddia olunan değişiklikleri kolaylaştırmak için hukukun üstünlüğünü askıya alırlar.

Normal devletlerde ideolojik aygıtlar 'özel' yasal statüleri sahip olup büyük oranda doğrudan hükümet denetiminden kaçarken, istisnai devletlerde artan şiddeti meş-

rulaştırmak ve hegemonya krizi ile iç içe geçmiş ideolojik krizleri alt etmeye yardımcı olmak için seferber edilirler. Biçimsel güçler ayrılığı, devletin baskın-üst düzey kurumlarının kendilerine tabi-alt birimlere ve güç merkezlerine sızması veya farklı birimler ile merkezler arasında bağlantı kuran paralel iktidar ağlarının ve iletim sarmallarının yaygın kullanımı yoluyla zayıflatılır. Bu, siyasal denetimi merkezileştirirken, denetimin uygulandığı alanları çoğaltarak hegemonyanın yeniden-örgütlenmesine, içsel bölünmeler ile gel-geç direnişlerin etkisinin azaltılmasına ve esnekliğin kolaylaştırılmasına hizmet eder (Poulantzas 1973: 123, 130, 226-7, 311; 1974: 314-18, 320-30; 1976: 42, 50,91-2, 100- 1, 113-14; 1978: 87-92; daha geniş bir tartışma için bkz.: Jessop 1985: 90-103).

Poulantzas, iktidar bloğunun içerisindeki hegemonya krizi olarak adlandırdığı kriz tipinin sadece istisnai siyasal rejimlerin ortaya çıkmasına yol açtığını da ileri sürmüştü. Bu hegemonya krizi hiçbir sınıf ya da sınıf fraksiyonunun iktidar bloğunun diğer üyelerine parlamenter demokratik devlet veya kendi siyasal örgütleri aracılığıyla 'liderliğini' kabul ettiremediği durumlarda ortaya çıkar. Yansımasını siyasal sistem ve devlet sisteminin krizinde bulan durum, umumiyetle bütün bir toplum üzerindeki hegemonya krizi ile ilgilidir. Sınıflar veya sınıf fraksiyonları ile onları temsil eden partiler arasındaki ilişkinin parçalanması biçiminde ortaya çıkan parti temsiliyetinin krizi; farklı toplumsal güçlerin siyasi partileri aşarak devleti doğrudan etkileme girişimleri; farklı devlet aygıtlarından gelen, yasal iktidar kanalları üzerinden ilerleyen karar alma süreçlerinden bağımsız siyasal güç dayatma çabaları, bu krizin başlıca belirtileri arasında sayılabilir. Devletin işlevlerini yerine getirmeye devam edip sisteminin üst basamakları ile daha alt seviyeleri arasındaki yarılmayı kışkırttığı hallerde bile bu olgular, devletin kurumsal ve sınıfsal birliğini baltalayabilir; devlet sahip olduğu şiddet tekeline yitirebilir (Poulantzas 1974: passim; 1976:28).

Poulantzas, normal kapitalist devlet biçiminin -en azından gelişmiş merkezi kapitalist toplumsal formasyonlarda- liberal demokrasi olduğu fikrine sıkıca sarılır. Bu düşünce, yetkilen-dirilmiş olağanüstü hal durumunun yasal gerekçelendirilmesi ile olduğu kadar -yürürlükte kalma süresi açısından sınırlandırılmış ve geçici kriz aşıldığında sonlandırılacak olmaları-gözlemlerini, büyük oranda dayandırdığı Avrupa'daki birçok istisnai rejimin genel istikrarsızlık deneyimleri yoluyla biçimlendirilmiş olması nedeniyle, *normal devlet* ve *istisnai devletten* bahseder. Bununla beraber, faşizmin esnekliğinden ve manevra yeteneğinden etkilenen Poulantzas, istisnai rejimler arasında önemli farklılıklar olduğunu ayırt etti. Örneğin faşizmin tersine, askeri diktatörlüğü en asgari esnekliğe sahip rejim olarak tanımlarken, Bonapartizmi bu ikisinin ortasında bir konuma yerleştirdi (daha geniş tartışma için bkz.: Jessop 1985: 229-83). Hannah Arendt, durgunlaşma eğilimi gösteren diktatörlükler ile sürekli hareket halinde olan, önüne çıkan engelleri ihlal edici, kalıcı devrimlere kalkışma halindeki totaliter devletler arasında benzer bir ayrım yapar (Krş.: Canovan 2004).

Poulantzas, bu görelî katılığın, özellikle istisnai rejimlerin kitlesel desteği yönlendirip denetleyeceği uzmanlaşmış siyasal-ideolojik aygıtlardan yoksun oldukları ve bu nedenle kitlelerden soyutlandıkları durumlar için geçerli olduğunu ileri sürmüştür. Belirgin özelliği, devlet iktidarının her biri bir aygıtı denek gelen farklı siyasal zümreler arasında bölünüp paylaşılması olan bu rejimler, devletin birliğini şekillendirip ulusal-popüler bağlılığı koruyacak bir ideolojiden de yoksundurlar. Bu koşullardaki istisnai rejimler, muhaliflerini etkisizleştirmeye kalkıştıkça kitlelere yönelik, tutarsız ve karışık kamu politikalarına yol açmış olur. Bu durum, katışksız mekanik uzlaşılara, taktiksel ittifaklara, hâkim sınıf ile fraksiyonları ve onların ekonomik-ticari çıkarları arasında hesaplaşmalara da yol açar. Sonuçta bunu takip edecek durum, devlet aygıtının içsel çelişkilerini yoğunlaştır-

cak, ekonomik ve siyasal kriz karşısındaki malum esnekliğini düşürecektir (Poulantzas 1976). Bütün bu özellikler, liberal demokrasiye geçişteki kırılgan ve kriz eğilimli çelişkiler ve basınçlar biriktikçe, istisnai devleti ani çöküşlere açık hale getirir.

Dolayısıyla, nasıl ki normal bir devletten istisnai devlete geçiş, kesintisiz ve düz-çizgisel bir seyir izlemek yerine siyasal krizleri ve kırılmaları içeriyorsa, tersi yönde bir geçiş de, basit bir kendiliğinden dönüşümden ziyade bir dizi kırılma ve krizleri içerecektir. Bu özellik aynı zamanda demokratikleşmeye geçiş sürecinde hegemonya kurmak için verilen sınıf mücadelesine bir katkı da sağlar. Gerçekten de Poulantzas, normal devletin kurumsal biçimi ve sınıf karakterinin bu mücadelenin çıktılarıyla birlikte önemli ölçüde değişeceğine ısrarla vurgu yapar (1976: 90-7, 124 ve passim). Bu tespite örnek teşkil eden 1970'lerin ortalarında Yunanistan, Portekiz ve İspanya gibi Güney Avrupa ülkelerindeki askeri diktatörlüklerin veya Merkezi ve Doğu Avrupa sosyalist devletlerinin (özellikle Romanya) yıkılışı, çöküş sırasındaki hâkim güçler dengesine bağlı olarak farklı sonuçlara yol açmıştır (sınıfları, diğer toplumsal güçleri ve devlet aygıtının unsurlarını hesaba katan karşılaştırmalı bir bakış açısı için bkz.: Chilcote ve d., 1990; Ivanos 2002; Poulantzas 1976; Przeworski 1993; Linz ve Stepan 1996).

Kırılgan devletler, iktidarını yitirmiş devletler ve haydut devletler

Kapasitelerin bileşimine, devlet yöneticilerinin devletin çoklu sınırlarının ötesine uzanan iktidar tasarlama yeteneklerine ve hâkim meydan okumalara bağlı olarak devletin dayanıklılığı önemli ölçüde değişir. Aslında aşırı durumlarda devlet çözülebilir ya da sıklıkla 'devletin iktidarını yitirmesi' olarak tanımlanan durumun emarelerini gösterebilir. Bütün devletler belli açılardan iktidarı yitirir ve normal siyaset, bu yitimden dersler çıkarmanın veya uyum sağlamanın en önemli mekanizmalara-

rından biridir. Buna karşılık 'iktidarını yitirmiş devletler', ortaya çıkan bu durum karşısında, yurt içinde 'normal siyasal hizmeti' sürdürmek için yeni faaliyetler icat etme ve yeni bir yön verme kapasitesinden yoksundurlar. 'İktidarını yitirmiş devlet' söylemi, sıklıkla bazı rejimleri devletler arası olduğu kadar yurt içi siyasetin de bir parçası olarak damgalamak için kullanılır. Bu bakış açısıyla yapılan bir tanımlama, yağmacı devletler, yani, memurları, genişletilmiş yeniden-üretim koşullarını güvenceye almaksızın belirli sınıfların veya daha genelde nüfusun üretim fazlası ve diğer kaynakları ile 'geçinen devletler söz konusu olduğunda haklılık payı taşır. Bu olgunun bir diğer adı 'kleptokrasi' ve 'vampir devlet'tir. Bu gibi durumlardan sakınmak için genellikle iyi yönetim ile liberal piyasa reformlarının makul bir karışımı tavsiye olunur fakat bu her derde deva evrensel bir ilaç değildir. Tıpkı diğer dışsal baskıcı müdahale durumlarında olduğu gibi, dönüşümün birincil belirleyeni devletin içsel kapasiteleri ve içsel güç dengeleridir (dışsal etkenler tarafından değiştirilebilen). Her ne kadar 'iyi yönetişimin' bir takım başarıları varsa da (örn., Ruanda), ağır ve kronikleşmiş başarısızlık örnekleri de az değildir (örn., Afganistan, Zimbabve ve eski Belçika Kongosu).

Benzer şekilde 'haydut devlet' etiketi, ABD tarafından yönetilen dünya düzenini, eylemleriyle alenen tehdit edecek derecede hegemonik veya tahakkümcü kabul edilen devletleri karamaya hizmet eder. ABD Dışişleri Bakanlığı bu tür devletlerin tespitinde dört ölçüt kullanıyor: (1) bunlar otoriter rejimlerdir; (2) terörizme destek verirler; (3) kitle imha silahlarının yayılması için çabalarlar; (4) içerdeki insan hakları ihlallerinin suçlusudurlar. Bakanlık, kendi resmi söyleminde 'dolandırıcı devletler' yerine 'endişe duyulan devletler'i kullanıyor. Her ne kadar bazı 'haydut devletler' aynı zamanda 'iktidarını yitirmiş devletler' niteliği gösteriyorsa da, diğerleri güçlü fakat kırılgan istisnai devletlerdir (örn., Kuzey Kore, Myanmar). Devletleri haydut olarak yaftalamak, ABD'nin kendisinin yıllardır en kötü haydut devlet

olduğuna ilişkin ciddi bir karşı hegemonik tepkiyi doğurmuştur (örn., Blum 2001; Chomsky 2001). Bunun üzerinden yürütülen suçlamalar ve karşı suçlamalar, 'iktidarını yitirmiş' ve 'haydut' devletler gibi terimlerin ciddi ölçüde tartışmalı olduğuna işaret ediyor olsa da, bu iddiaların geçerliliğinin belirli ölçütler göz önünde bulundurularak test edilemeyeceği anlamına gelmez. Benzer bir yaftalama da, dünya barışını tehdit etmeyen ancak içerde insan hakları konusunda sicili bozuk devletler için kullanılan 'dışlanmış devlet' terimidir (Myanmar, Zimbabwe).

Otoriter Devletçilik

19. yüzyıl Avrupası siyasal söyleminin ayrılmaz bir parçası olan Bonapartizm, Sezarizm gibi kavramlar, demokrasinin yanı sıra siyasal otorite ile genel irade arasındaki ilişkinin değerlendirilmesinde de bir odak sağlıyordu. Bu mevzu 20. yüzyıl içinde, özellikle iki savaş arası dönemde diktatörlük ve totalitarizm etrafında yürütülen tartışmalarla önemini korumaya devam etti. İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden sonra otoriter kural teması yeniden canlandı. Otoriter yönetim konusu, 2. Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra -özellikle Soğuk Savaş sırasında ulusal güvenlik devleti bağlamında- artan zenginliği, toplayıcı partilerin desteği ve genişleyen refah devleti ile birleştirmiş olan savaş sonrasındaki Atlantik Fordist gelişme tarzı krizi sonrası yeniden dirildi.

'Otoriter' yönetim biçimlerinin, sadece ilkel birikim ile geç kalkınma döneminde veya bağımlı ve çevre kapitalizmlerde görülmeyip, aynı zamanda olgunlaşmış kapitalizmin ayırt edici özelliği olduğunu iddia eden birkaç önemli yaklaşım vardır. Birinci-kuşak Frankfurt Okulu teorisyenlerinin ekonomik kriz ile devlet kapitalizminin doğuşu koşullarında -biçim olarak ister otoriter ister totaliter olsun- güçlü bir bürokratik devlete yönelim üzerine düşünceleri, örnekler arasında verilebilir (Bkz.: Dubiel ve Söllner 1981; Scheuerman 1996; Scheuerman 2008'deki tartışma). Frankfurt Okulu'nun erken dönem kuramcıları, bu

devlet biçiminin ideolojik iktidar açısından yükselen bir kitle iletişim veya siyasal destek için bütünleştirilmiş ya da totaliter yönetimin sağlamaştırılması amacıyla paramparça edilmiş bir işçi hareketine dayanan örgütlü -veya- devlet kapitalizminin doğuşu ile ilişkili olduğunu tartıştılar.

Bu çerçevede, savaş sonrası dönemde Jürgen Habermas'ın geç kapitalizmde kamusal alanın düşüşü üzerine düşüncelerinden söz edilebilir (1989). Başka bir örnek, Joachim Hirsch'in (1980) savaş sonrası Fordizmin krizi bağlamında güvenlik devletin (Sicherheitsstaat) doğuşu ile 'güçlü devlet' (starker Staat), 'garnizon devlet', 'kibar faşizm' ve benzerleri üzerine görüşlerini içerir. Bu argümanlar, görüleceği üzere daha çok gelişmiş Avrupa ve Kuzey Amerika kapitalist toplumları üzerine değerlendirmeleri kapsar. Devletçiliğin kalkınmacı devletin içinde massedildiği çevre kapitalizm modelinde, devletçilik sorunu daha güçlü biçimde görünür (örn., Kemal Atatürk'ün Türkiye'si, Lee Kwan Yiu'nun Singapur'u). Kalkınmacı devletin bu 'normal' biçimlerinin yanı sıra, istisnai 'kalkınmacı' devletler de vardır (örn., demokrasiye geçilmeden önce sermaye fraksiyonları arasındaki çatışma ve yükselen toplumsal baskıdan kaynaklanan, erken dönem Güney Kore'nin, Tayvan'ın diktatörlükle yönetilen güçlü ulusal güvenlik rejimleri).

Gerçekçi uluslararası ilişkiler kuramcıları -savaşın hemen ardından-, AB devletlerini hukuk devleti ilkesine göre hareket eden ve demokrasinin etkisini 'düzenli bir devlet hiyerarşisi' ile sınırlayan, iç ve dış düşman korkusunu besleyerek güvenlik talebini kışkırtan, muntazam devleti gözetleyip denetleyen daha görünmez 'güvenlik hiyerarşisinin şekillendirdiği bir kümelenme olarak tanımladı. Daha yakın zamanda, Martin Shaw tarafından geliştirilen batı tipi kümelenmiş devlet (Shaw 2000) kavramlaştırması üzerinden Ola Tunander, Amerikan İmparatorluğu'nun [Reich], batılı yığılma alanları olarak da işaret ettiği batı tipi devleti ikiye (o da batı merkezi [großraum] alanı

olarak ifade eder) böldüğünü tartışır: Hukukun üstünlüğü ilkesine göre işleyen muntazam demokratik veya kamusal ulusal devletler dizisi; kendi kararlarını veto edebilen ve muntazam siyaseti, belirli konuları ulusal ve uluslararası güvenliğe tehdit biçiminde yorumlayarak, bazı durumlarda terörizmi bahane edip askeri darbe veya darbe girişimlerini haklılaştırarak teminat altına alan örtülü ulus-ötesi 'güvenlik' devleti (Tunander 2009: 56-7 ve passim).

Güvenlik hiyerarşisi veya güvenlik devleti fikri, daha yakın zamanlarda 'derin devlet' kavramına giderek artan ilgide de yansımalarını bulur. Türkiye'de icat edilen 'derin devlet' ifadesi, istihbarat servisi, ordu, polis, yargı ve örgütlü suçlarla mücadele birimleri içerisindeki üst düzey unsurlardan oluşan bir sisteme işaret eder (Bkz.: örn., Park 2008; Söyler 2013). Buna benzer ağlar, Mısır ve Ukrayna, İspanya ve Kolombiya, İtalya ve İsrail ve birçok diğer ülkede gün yüzüne çıkarıldı. George W. Bush yönetiminin içeriden ifşa edilmesini konu edinen Mike Lofgren'a göre, 'derin devlet, hükümet unsurları ile biçimsel siyasal süreçler aracılığıyla ifadelendirilenin aksine, yönetilenlerin rızasına başvurmadan Birleşik Devletler'i etkin biçimde yönetme kabiliyetine sahip üst düzey finans ve sanayinin melez bir bileşiminden' oluşur (Lofgren 2014).

Jason Lindsey (2013) benzer bir tarz izleyerek *sığ devlet-karanlık devlet* ayrımına girer. Sığ devlet, nutuklar, seçimler, parti siyaseti ve benzeri unsurlardan oluşan siyasal sahnenin ön cephesini biçimlendiren devletin kamusal yüzüdür. Derin devlet, tersine kamusal bakıştan gizlenir (ya da görme yetisinin menzili dışındadır) ve devlet memurları ağlarını, özel firmaları, medya-tik çıkışları, düşünce kuruluşlarını, vakıfları, hükümet dışı örgütleri, çıkar gruplarını ve gündelik yaşamın değil de sermayenin ihtiyaçları için hazır bulunan diğer güçleri içerir. Doğrusunu söylemek gerekirse, derin devlet, kuralsızlaştırma, özelleştirme ve sermaye çıkarları ile devletin iç içe geçmişliğine hizmet eden

kamu-özel ayrımını birçok yoldan maskeleyen güçsüzleşmiş egemenlik miti gibi neoliberal pratikler yoluyla ve bunların yarattığı kalkanın arkasında durarak daha da örtük hale gelir. Radikal bir gazeteci olan Tom Engelhardt bunu, yasama, yürütme ve yargı ile yan yana duran 'Dördüncü Kuvvet' olarak tanımlar. Ona göre, bu yapı, Washington'da bulunan, gizlilik perdesi arkasında çalışıp hiçbir zaman denetlenmeyen, hesap sorulmayan bir merkezden oluşur (Engelhardt 2014).

Paralel iktidar ağları ve istisnai rejimlerin sert çekirdeğini oluşturan 'yer altı sığınağı'nın rolü üzerine analizlerine ek olarak Poulantzas, devletin önceden istisnai ve geçici olan siyasal düzeninin temel özelliklerinin, kapitalist devletin otoriter tipi olarak adlandırdığı devlet içerisinde giderek daha fazla normalleştirildiğini tartışma noktasına geldi. Çünkü dünya pazarı daha fazla bütünleştikçe, çelişkileri de o denli genelleşti, kriz eğilimleri daha belirginleşti. Bu durum krizlerin bertaraf edilmesini veya ötelenmesini zorlaştırdıkça krizler, çağdaş kapitalizmin kalıcı özelliği haline geldi. Dolayısıyla kayda değer 'istisnai' özellikler, resmi devlet sistemine paralel çalışan kalıcı bir yapı içerisine uyarlandıkça kapitalist devlet tipinin 'normal' özellikleri ile bir arada var olmaya ve onlar üzerinde değişiklik yapmaya giriştiler. Bu süreç, devlet aygıtının hâkim tepelerinin ve hâkim partinin kontrolü altında ilerleyen sabit ve değişmez bir ortak yaşam ile normal ve istisnai yapıların işlevsel iç içe geçmişliğini içerir (Poulantzas 1978).

Dolayısıyla Poulantzas *"süreklilik açısından ve yapısal olarak, siyasal kriz ve devlet krizinin türsel öğelerinin alışılmamış bir biçimde keskinleşmesinin"* günümüz kapitalist devlet tipinin belirgin özelliği haline geldiğini savunur. Bu keskinleşme, çağdaş kapitalizmin 1970'lerde açığa çıkan uzun erimli yapısal ekonomik krizinin ve bu krizin çeşitli siyasal ideolojik krizler olarak yoğunlaşmasının yansımasıydı. Siyasal krizler, müdahaleci devletin toplumsal temellerini, sanayi burjuvazisi ile eski ve yeni

küçük burjuvazi arasındaki geleneksel ittifakı çözülmeye uğratarak, sendikacılık ve diğer madun örgütlenmeleri giderek militanlaşan bürokratikleşmeye iterek kırılğanlaştırır. İdeolojik krize, eskinin 'ikincil' cephelerinin yerini alan yeni toplumsal hareketlerin gelişimi ve uluslararasılaşmanın sermaye fraksiyonları arasındaki ilişkiler üzerindeki etkisiyle keskinleşen iktidar bloğu içi çelişkiler eşlik etti (Poulantzas 1978: 210-14, 219, 221). Bu belirtiler Atlantik Fordizmi krizinin yansımaları olmakla birlikte, benzer belirtiler ihracat yönelimli, bilgi temelli ekonomiler ile 1990'lardaki finans ağırlıklı neoliberal ekonomiler ve bu yüzyılın ilk iki on yılındaki ekonomiler üzerinden de gözlemlenebilir. Ayrıca, 1970'lerle kıyaslandığında, daha bütünleşmiş dünya pazarı koşullarında kriz eğilimleri de Poulantzas'ın tasavvur ettiğinden daha çok biçimli, çok ölçekli ve çok merkezli hale gelmiş ve kat kat fazla çelişki, maddi-manevi çıkar ve kimlikler tarafından harekete geçirilir olmuştur.

Her ne kadar Poulantzas'ın analizinin ayrıntıları, kendisinin bu tespitleri yaptığı konjonktörü yansıtıyorsa da, onun yeni gelişen kapitalist devlet tipinin 'normal' biçimi tanımı, oldukça öngörülüdür. Poulantzas, 'otoriter devletçiliğin' temel gelişme eğilimlerini 'siyasal demokrasinin kurumlarının radikal biçimde gözden düşmesine ve sözde "yasal" özgürlüklerin merhametsizce ve pek çok alanda kısılmasına eşlik eden sosyo-ekonomik yaşamın her alanı üzerinde yoğunlaşmış devlet denetimi' biçiminde tanımladı (1978: 203-4). Otoriter devletçiliğin temel unsurları ile bunların temsili demokrasi üzerindeki etkileri daha belirgin olarak şunları içerir:

- Gücün yasamadan yürütmeye ve yönetsel sistemlere transferi ve gerçek iktidarın kendisini halkın temsilcisi kabul edilen partilerden ve parlamentodan gelen etkilere kapatmış olan İkincisi -yürütme ve yönetsel sistemler-içerisinde yoğunlaşması. Gerçekten de, siyaset giderek artan biçimde başkanın veya başbakanın kurmay makamı

içinde yoğunlaşır. Yönetimin zirvesinde konuşlanmış bu makamlar, kişiselleşmiş başkanlık-başbakanlık sistemi görünümündedirler. Bu oluşum, despotik iktidarın tek elde yoğunlaştığı özgün Bonapartist diktatörden ziyade, siyasetin karmaşıklığına karşılık, hem egemen sınıflara hem de halk oylamasının tercih edildiği durumda halk kitlelerine stratejik yön duygusu verebilecek karizmatik bir öncü arayışını içerir. İktidarın bu şekilde kişiselleşmesi, fiiliyatta birçok çelişkili baskıyı yoğunlaştırırken, yüzeyde yönetimin içerisindeki çelişkiler biçiminde görünen çekişen güçleri ve popüler çıkarları yeniden dengelemek için çalışır (1978; krş.: Poulantzas 1974:311-4). Hukuk devletinin güçsüzleşmesi ile bir arada giden, yasama, yürütme ve yargı arasındaki hızlandırılmış kaynaşma. Parlamento ve partiler şimdilerde artık sınırlı güce sahip, milletvekillerinin çağdaş siyasetin döner kapıları içerisinde kampanyalarını mali olarak destekleyenler, lobiler ve gelecekteki olası işverenleri tarafından 'sahiplenildiği', sadece seçimlerle ilgili basit 'onay meclisleri' halini aldı. Böylece, devletin politikalar geliştireceği ana mecra haline gelen siyasal yürütme, devlet yönetimi ile aynı anlama gelmeye başladı. Bu değişiklikler, sürekli bir muhalefet rolüne soyunmuş partilerin tersine doğal iktidar partilerini, devlete yönelmiş popüler çıkar ve talepleri doğrudan eklemleyip temsil etmek yerine, alışkanlık haline getirilmiş bir halkoylaması üslubu içinde kitle desteğini referandumlar yoluyla seferber etme rolüne soyunmuş tekil veya iki kutuplu otoriter kitle partilerine dönüştürür. Bu da yönetimi ağır bir biçimde siyasileştirirken, bürokratik hiyerarşinin biçimsel görünürlüğüne arkasında ve birliğinde ayrışma riskine sebep olur (Poulantzas 1978; 236). Söz konusu eğilimin varlığı, partilerin değişen rekabet dinamikleri ile birlikte, parti elitlerine

has stratejilerdeki kaymanın 'partinin iktidar içindeki nüfuzunun' halktan, vatandaşların ve partiye bağlı olmayan yürütmenin aleyhine olacak biçimde nasıl artmasına yol açtığını analiz eden Katz ve Mair'in (1994) çalışmalarıyla teyit edilmiştir (ayrıca bkz.: Bölüm 3).

Siyasi partilerin hem yönetimle diyaloga önderlik eden kanallar hem de hegemonyayı örgütleyen başlıca güçler olarak işlevsel gerilemesi. Sadece anayasal kurallarla değil, yerleşik devlet kurumları bütünü tarafından organik olarak kararlaştırılmış ve öyle olması umulan bir iktidarın düzenli değişim kalıbı üzerinden hükümete katılan veya katılmaya çabalayan iktidar partileri arasında da değişiklikler vardır (Poulantzas 1978: 220). Tekelci sermaye, parlamentodaki partiler aracılığıyla hegemonyasını örgütlemekte zorlandığı için ve bu sebeple yönetim üzerinde lobicilik yapmaya yoğunlaştığı için bu partilerin iktidar bloğunu temsil bağları daha da gevşer (Poulantzas 1973, 1974, 1978: 221-3). Böylece siyasi partiler artık, ortak parti programı etrafında şekillenen uzlaş ve ittifaklar aracılığıyla yürütülen kamu politikası oluşturma veya (ulustan-halktan yönetme vekâletini almak için yapılan seçim kampanyaları aracılığıyla) sisteme siyasal meşruiyet kazandırma gibi geleneksel işlevlerini yerine getiremezler. Artık hükümet kararlarının iletileceği kanallardan biraz fazlasını ifade eden siyasi partiler, sadece popülerleştirmek için seçtikleri resmi politikalar açısından farklılaşırlar (Poulantzas 1978: 229-30, 237). Ve bunun sonrasında siyasal meşruiyet artık, yürütme organı hâkimiyetinde yürütülen halkoylaması ve kitle iletişim araçları kullanılarak abartılan hileli tekniklere dayalı kanallar üzerinden yönlendirilirdi (1978: 229; ayrıca bkz.: bölüm 3).

Devlet örgütünü dikey kesen ve çeşitli faaliyetlerinde be-

lirleyici paya sahip olan paralel iktidar ağlarının gelişmesi (Poulantzas 1974, 1978). Kuşkusuz otoriter devletçilik, yürütme birimlerinin derinleşen rolünün halktan devlete değil de devletten halka doğru iletimini sağlayan hâkim bir devlet partisini ve yeni bir antidemokratik ideolojiyi içerir. Bu siyasal karar alma süreçlerine katılımı zaten sınırlı olan halk kitlelerine daha da zarar verir, çoğul parti sistemi bozulmadan sürse bile siyasi partilerin organik işlevlerini şiddetli biçimde zayıflatır, demokratik siyasi söylem biçimlerinin canlılığını baltalar. Dolayısıyla, otoriter devlet biçimlerinin toplumsal yaşamın her alanına devamlı surette nüfuz etmelerinin önünde, özellikle de bu nüfuz ediş ulusal güvenlik ve terörle mücadele üzerinden haklılaştırıldığında, çok az engel vardır. Gerçekten de Poulantzas, abartılı bir biçimde 'bütün çağdaş iktidarın otoriter devletçi işlev gördüğünü' iddia eder (1978: 239).

Aslında Poulantzas, devlet yönetimi faaliyetlerinin sürekli olarak kendi siyasal yapı ve işleyişinin içsel sınırlılıklarına göğüs gerdiğine işaret ederken, bu iddiasından bir miktar geri adım atar. Bu sınırlılıklar, özellikle farklı yönetsel zümreler, gruplar ve fraksiyonlar arasındaki içsel bölünme içinde ve sınıf çatışması ve sınıf mücadelelerinin yeniden-üretildiği devlet dışı alanlarda açıkça görülür. Dolayısıyla, bizler yönetimin bu eğilimleri, tekelci kapitalizm adına etkin biçimde hareket edecek şekilde nasıl aşacağını sormalıyız. İstisnaî devletler bunu, faşist parti, ordu ya da siyasi polis gibi yönetimden ayrı siyasal bir aygıt aracılığıyla başarır. Temsili demokrasinin normal biçimi içerisinde aynı şey, merkezi yönetim aygıtının ötesinde konumlanmış organik işlev gören bir çoğulcu parti sistemi aracılığıyla başarılır (1978; Krş.: Poulantzas 1974).

Otoriter devletçilik çerçevesinde bu organik işleyişin nasıl hayata geçirilebileceği sorusuna Poulantzas, hâkim kitle partisinin, hâkim devlet partisine dönüşümü ile olacağını iddia ede-

rek yanıt verir. Bundan sonra parti artık, devlet memurlarını da içine alan maddi ve ideolojik bir çıkar topluluğu gibi gelişmiş paralel bir ağ olarak, devletin kitleleri değil de kitlelerin devleti temsil ettiği yönetimin kalbindeki bir siyasal komiser olarak iş görür. Bu yeni parti, devlet ideolojisini halk kitlelerine aktararak, otoriter devletçiliğin halkoylaması yoluyla meşruiyetini sağlamlaştırır (Poulantzas 1978: 236-7). Ziyadesiyle birleşip tek-düzeleşmiş ve yapılaşmış böylesi bir kitle partisi büyük olasılıkla, diğer yönetici partiler arasından bir alternatifi çıkmadığı uzun bir zaman aralığında gelişir. Benzer işlevler, iktidara alternatif partileri baskılayan tekil bir partiler arası merkez tarafından yerine getirilebilir (1978: 232, 235-6).

Poulantzas 'devlet yönetiminin karşı konulmaz yükselişi' olarak tanımladığı bu durumun siyasete uyarlanmış halini devletin büyüyen *ekonomik* rolü ile ilişkilendirir. 1970'ler konjoktürünün izlerini taşıyan bu değerlendirme, yine de günümüzün neoliberal rejim değişikliklerinin, pragmatik neoliberal politika düzenlemelerine, dışsal olarak dayatılan neoliberal yapısal uyum politikaları analizine uyarlanabilir.

Devlet müdahalesi için kanun, artık yürürlüğe konulması halk-ulusun genel iradesinin cisimleşmesi olarak parlamento korumasında olan genel, hukuki ve evrensel normlarla sınırlandırılmaz anlamına gelir. Yakın dönemde ABD üzerine yapılmış bir araştırma, sıradan vatandaşlar ve kitle tabanlı çıkar gruplarının Birleşik Devletler hükümetinin neoliberal politikaları üzerindeki bağımsız etkisinin yok denecek kadar az olduğunu gösterirken, ekonomik elitler ile iş dünyasının çıkarlarını temsil eden örgütlü grupların bu politikalar üzerinde oldukça önemli bağımsız etkileri olduğunu gözler önüne seriyor (Gilens ve Page 2014; ayrıca bkz.: Ferguson 1995; Hacker ve Pierson 2011). Bu politikalara dair yasama süreci de parlamentodan ziyade sıklıkla devlet rolünün azaltılması için standart taslak metinler hazırlayan Amerikan Yasama Değişikliği Konseyi (ALEC)

gibi iş dünyasının çıkarlarını temsil eden lobiler tarafından yürütülür. Aynı şekilde, hukuki normlar giderek artan biçimde yönetim tarafından belirli konjonktür, durum ve çıkarlara karşılık gelecek şekilde uyarlanıp ele alınır (Poulantzas 1978: 218-19; krş.: Scheuerman 2003). Hukukun üstünlüğünün zayıflaması da siyasal alanı etkiler. Açıkça tanımlanmış kanuna aykırılıkların hukuk yoluyla cezalandırılması yerine, olası sadakatsizlik ve olağandışı durum ihtimaline karşı önleyici politikalar geliştirilmesi de bunun bir işaretidir. (Poulantzas 1978: 219-20; krş.: Boukalas 2014) Daha genel olarak, hegemonya krizi, büyük sermaye ile devletin merkezi yönetim aygıtları (özellikle de ekonomik aygıtlar) arasında giderek artan ortak ilgi alanı bağları ağı ile siyasi ve yönetsel merkezileşme sayesinde devlet yönetiminin iktidar bloğu içerisindeki 'istikrarlı olmayan uzlaşma dengesi'nin karmaşılaştığı 'merkezi' mevzi olması anlamına gelir.

Yine de, yönetsel gücün parlamento, siyasi partiler ve demokratik özgürlüklerin zayıflaması pahasına merkezileşmesi, devletin aşırı derecede güçlenmiş olduğu anlamına gelmez. Tam tersine, otoriter devlet, büyüyen yoğunluğu, bağlantısızlığı ve ekonomik çelişkilerin küresel kapsamı dolayısıyla kriz eğilimini yönetmekte ve yeni gözde mücadele biçimlerini idare etmekte zorlanır. Bu durumda devletin ya ekonomik krizlerin doğal seyrini izlemesine izin vermelidir ya da devlet krizleri yönetecek, etkilerini tamamen ortadan kaldırmaksızın mevzisini değiştirecek veya öteleyecek sorumluluğu almalıdır. Ayrıca sermayenin egemen fraksiyonu içinde uzun-erimli siyasal hegemonyasını sürdürmek adına kısa-erimli ekonomik-ticari çıkarlarını fedâ etmek daha da zor olacaktır. Yönetim de, hegemonyayı örgütleme ve istikrarsız sınıf uzlaşısı dengelerini yönetmede esnek çoğulcu parti sisteminde olduğundan daha fazla zorlanır; aynı şekilde devletin şimdiye dek toplumsal yaşamın ötekileştirilmiş alanlarına karışması halk kitlelerini politikleştirir. Örneğin harcama kesintileri, kemer sıkma, yeniden-metalastırma, savaş

sonrası sosyal politika taahhütleri dışında tutulduğunda, bunun sonucunda çıkan meşruiyet krizi, kitleler ile devletin karşı karşıya gelmesine ve devlet istikrarının tehdit edilmesine yol açmıştır. Bu alanlara müdahaledeki herhangi bir başarısızlık, emek gücünün toplumsal yeniden-üretimini baltalayacaktır. Sermayenin uluslararasılaşmasında devletin büyüyen rolü de ulusal birliği tehdit eden sorunlara yol açar. Bu süreç özellikle az gelişmiş bölgeler ve ulusal azınlıklar üzerindeki etkilerinde açıkça görülebilir (Poulantzas 1978).

Benzer düşünceler, siyaseten sol ve merkezden yorumcular kadar, özellikle yakın dönemde ortaya çıkmış ve hala devam eden finansal kriz ve krizin daha geniş ekonomik yansımaları bağlamında, sağdan gelen eleştirel yorumcular tarafından da geliştirilmiştir. Örneğin, Greg Albo ve Carlo Fenelli 'kalıcılaştırmış kemer sıkmanın' siyasal biçimi olarak, iki partili veya çok partili 'cezalandırıcı demokrasi' tanımını kullanırlarken (Albo ve Fanelli 2014; krş: Rasmus 2010; Stütze 2013). Ian Bruff neoliberal otoriter anayasacılığa işaret eder (Bruff 2013); Ingar Solty (2013), rekabetçi kemer sıkmanın ekonomik yönetişimine yönelmiş 'otoriter kriz anayasacılığı'nı tanımlar; Lukas Oberndorfer otoriter rekabetçi devlet tanımı yapar (Oberndorfer 2015). Sosyal demokrat bir bakış açısından Wolfgang Streeck, refah devletinden, bütünleşme devletine yönelime atıfta bulunurken (Streeck 2013), önceden Fabiancı Sosyalist olan Colin Crouch, post-demokrasiye geçiş tanımı yapar (Crouch 2004). Özgürlükçü [*Liberterian*] sağın bakış açısından, finansal sermayeyi desteklemek ve muhalefeti kriminalize etmek için anayasal olmayan müdahalelerden doğan güçlü ve baskıcı devlet olumsuz karşılanır (örn., Stockman 2014). Bu iddiaların tümü, farklı kavramlarla tanımlanan bu değişimin kısa dönemli sapmalar mı, konjonktürel olağanüstü hal mi yoksa bir 'yeni normal'in öncüleri mi olduğu sorusuna acil yanıt verilmesine ön ayak olmaktadır.

1970'lerde yazan Poulantzas'ın geniş anlamda reddettiği şey,

otoriter devletçi eğilimlerin ulus-ötesi düzlemde geliştiğine ilişkin tezdır. Buradaki gelişmeler terimi, paralel iktidar ağları tarafından koordine edilen ve 'yeni anayasacılık'ın gerekli koşullarının korunmasına yöneltilmiş bir ölçeğe (bkz.: Bölüm 5) sermaye için sıçranmasını içerir (Gilés 1995). Neoliberalizm küresel düzeyde sürüme girip ulusal devletlerin ülkesel ve zamansal egemenliğini sınırladıkça, yeni anayasacılık sermaye için müthiş güvenceler sağlar. Ulusal (ve AB) yönetimler ile sermaye temsilcileri arasındaki gizli görüşmeler, post-Washington konsensüsü, Pasifik-Ötesi Ortaklık (P-ÖÖ [TPP]), Atlantik-Ötesi Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (A-ÖTYO [TTIP]) ve Ticaret Hizmetleri Anlaşması (THA [TiSA]) gibi uluslararası ekonomik kuruluşlar, bu eğilimin göstergesidir. Bu oluşum ve anlaşmalar, kapitalist teşebbüsler ve faaliyetleri için yarı-anayasal korumaları yeniden ölçeklendirmeyi ve böylece onları siyasetin çekışmeli alanından uzak tutmayı; devletlerle ilgili, özel mahkemelere, uzmanlıklara, hukukçulara ve diğler görünüşte siyasal olmayan yığın ve şahsiyetlere ilişkin ihtilaflı yargıları bölüştürmeyi; ve demokratik olma iddiasındaki rejimlerde şaşırtıcı şekilde (veya değil) finansal para cezaları tehdidi altındaki ulus-ötesi firmaların beklenen kârlarına zarar verecek seçilmiş hükümetlerin yetkilerini sınırlayıp yürütmeyi veya yönetsel kuralları öne çıkarmayı amaçlar.⁴⁹

Yukarıda sıralanan P-ÖÖ, A-ÖTYO, ve THA gibi oluşumlara karşı, detaylar kamusal alana sızdırıldıkça artan husumet, ulus-ötesi derin devletin gücünün sınırlılığına bir örnektir. Giderek artan refah ve gelir eşitsizliği ile Kuzey Atlantik finansal krizi ve Avro Bölgesi krizinin yönetiminde finansal sermaye lehine takınılan açık tarafgir tavırdan kaynaklanan istenmeyen sonuçlara karşı ekonomik ve siyasal elitler arasında büyüyen endişe

49 Bu anlamda devletler biçimsel egemenliklerini, yasama organı oluşturmak veya düzenlemeleri uyarmak için korurlar; fakat bu öylesine büyük finansal ceza riski taşıır ki, devletler harekete geçmeden önce iki kere düşünmek zorunda kalırlar.

ise bir başka örnek oluşturur. Dolayısıyla 'otoriter devletçiliğin' doğuşu bir paradoks içerir: Kriz olgusu devletin gücünü liberal temsili demokrasi aleyhine güçlendirirken, onun burjuvazinin hegemonyasını koruma kapasitesini zayıflatır (Poulantzas 1978: 241, 263-5; Bruff 2013).

Avrupa Birliği

Bütün bu eğilimler Avrupa Birliği çerçevesinde daha da alenileşir. Öyle ki üye devletlerin yürütme organlarının, Birliğin yasama organı içinde Bakanlar Konseyi ve Avrupa Konseyi aracılığıyla temsil edildiklerini; bir yürütme organı olan Avrupa Komisyonu'nun gücünün giderek genişlediğini; ve bu organın yürütme, yasama ve bazı yargısal güçlerin bir araya geldiği başlıca mecra olduğunu gözlemliyoruz. Birlik ayrıca, nitelikli çoğunluğa dayalı oylamaya geçişte şahit olunduğu üzere, üye ülkelerin ulusal çıkarları açısından da ayrılmıştır. Avrupa Parlamentosu hala önemsizliğini koruyor, ortak bir platform üzerinden Avrupa çapında partilerin doğrudan seçimine dayanmayan parti blokları zayıf kalıyor. Ayrıca, resmi olmayan ağlar, çalışma grupları, komiteler, vb. gücüne güç katarken, özellikle yatırımcı gruplar etkili oluyorlar (CEO 2004; ALTER-EU 2010; Cronin 2013). Artık söz konusu olan, ulusal çıkarların birbiriyle rekabet ettiği hükümetler arası tarzın yoğunlaşması değil, fakat daha ziyade şimdilerde Avrupa Komisyonu'nun resmi olarak iddia ettiği, 'kendisinin bir bütün olarak AB'nin çıkarlarını temsil edip savunduğu' ve böylece normal temsili ilkelerin üzerinde bir ulus-ötesi *devlet aklının* varlığıdır (Kaczyński 2014: 5).

Bir örnek verecek olursak, Wolfram Elsner şunları önermektedir:

AB Komisyonu Başkanından, Avrupa Merkez Bankası Başkanından, IMF, AKM (Avrupa Kararlılık Mekanizması [ESM]) başkanlarından Ekonomi ve Finans Bakanları Konseyi ve bü-

yük bankerlerden oluşan AB, kolaylıkla post-demokratik bir prototip, hatta ulusal egemenliğe ve demokrasiye karşı diktatörlük öncesi bir 'Ekonomik ve Finansal Yönetişim (veya Yönetim)' yapısı olarak görülebilir (Elsner 2012: 158).

İç Güvenlik Bakanlığı (İGB)

Otoriter devletçiliğin gelişimi, devletin kurumları ve bölümlerinin yeniden örgütlenmesi ile beraber yürür. Bu bağlantı en iyi, ulusal güvenlik aygıtının artan önemi, faaliyetleri devlet içindeki resmi bağları ve sınırları dikey kesen bir tavır ve paralel iktidar ağları aracılığıyla resmi olarak devletin ötesinde konumlanan önemli güçlerle bağlantılı olduğu gerçeği üzerinden görülebilir. Birçok can alıcı faaliyet, devlet sırrı perdesi arkasından, gizlilik içerisinde ve 'bilmem gerekir' ilkesine göre yürütülür. Halk bu birimin politikalarının oluşturulması, operasyonlarının denetlenmesinin dışında tutulmuştur. Bu politikalardan haberdar olmak ancak yönetimdekilerin güvensizlik korkusu üzerinden dördüncü güç olan medyanın yönlendiriciliğinde, oynadıkları popülist karnından konuşma siyasetinin izin verdiği ölçüde olanaklıdır. Güvenlik aygıtı içerisinde tatbik edilen strateji ve taktiklerden bazılarına daha önce sömürgelerde, çevresel/yarı-çevresel ve işgal edilen ülkelerde uygulanan strateji ve taktikler öncülük etmiştir (örneğin, McCoy 2009; Grandin 2007). 'Terörizm gündelik yaşamlarımızı etkilediği için... tek yol teröre karşı mücadeledir' (Boukalas, 2014a: 2) sloganından hareketle, devleti giderek yaya bilmek amacıyla terör tehdidinde başvurulur.

Bu kuruluşlardan en korkunç olanlarından bir tanesi, Amerikan İç Güvenlik Bakanlığı'dır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında, 1947 tarihli çok amaçlı Ulusal Güvenlik Sözleşmesi'ne göre kurulmuş olan birbirine bağımlı kurumlar sistemi sayılan bu ulusal güvenlik bürokrasisinin daha da geliştirilmiş biçimi üzerinden, Dışişleri Bakanlığı hariç olmak üzere, ABD'nin ulusal güvenlik bürokrasisinin önde gelen kuruluşları oluşturuldu.

Tıpkı Japonların Pearl Harbour baskını ve sonrasında yaşananlardan alınan derslerin bu 1947 tarihli yasaya zemin hazırlaması gibi, ABD VATANSEVERLİK Yasası ve Ulusal Güvenlik Yasası da, Dünya Ticaret Merkezi saldırısının ardından yürürlüğe konuldu. 1974 Anlaşması ile, devletin ve devlet projesinin ağır basan amacının ulusal güvenlik olduğu, nükleer silahlanmayla desteklenen küresel askeri güç projeksiyonuna dayalı 'Pearl Harbour sistemi' (Stuar 2008) kuruldu. 11 Eylül sonrasında, Vatanseverlik Yasası, Ulusal Güvenlik Yasası ve Gizli Servis Reformu düzenlemelerinden oluşan bir karşı-terör hukuku ile Bush döneminde yürürlüğe konan ülke içindeki terör suçlarına karşı hazırlanmış kısmen yasamayla devre dışı bırakan Yürütmeci ve Askeri Düzen, 'Ulusal Güvenlik sistemi' olarak ifade edilebilecek oluşuma gerekçe sağladı (Boukalas 2014a: 8). Bütün bunlara başkanın başkomutanlık görevini de eklersek, güçler ayrılığının çöküşü ile içeride ve dışarıda insan haklarının zayıflamasına, ulusal olduğu kadar, diğer ülkeleri de uluslararası hukuka ve iç hukuka göz yummak zorunda bırakacak bir uluslararası olağanüstü halin kuruluşuna tanık oluruz (Scheppelle 2004).

Bir diğer Yunanlı siyaset bilimci Christos Boukalas için bu yaşananlar, otoriter devletçiliğin gelişiminin üçüncü aşamasına işaret ediyor. Bu aşamada devletçilik yürütme, Kongre ve mahkemeler arasındaki ilişkiyi başkalaştırıyor; gücü yürütmenin elinde yoğunlaştırıyor; kamu politikası oluşturma mekanizmalarının işleyişi ve yapısı ile bu politikaların uygulandığı uzamsallık ve zamansallıkları dönüştürüyor; ve devlet güçlerini, vatandaşlar, yabancılar ve düşman savaşçılar olarak ayrıştırarak, nüfusun bütünü üzerinde genişletiyor. Bu güçler ayrıca 11 Eylül düzenlemelerinin mallara el koyma, şüphe üzerine veya yakalayarak hapsetme gibi yöntemler aracılığıyla, gündelik siyasetin kriminalize edilmesi (suçlulaştırılması) için kullanıldığı örnekte olduğu gibi, ekonomik zorlukların yanılmalılarını yönetmeye destek olmak için de harekete geçirilir. Savaş karşıtlığı, çevre ve

hayvan hakları savunuculuğu ve işgaller gibi geleneksel terörizm tanımının oldukça uzağındaki popüler hareketler de şimdilerde hedefte; gazeteciler, bireysel muhalifler şüphe, gözetim ve tehdit altında. Sonuç, hâkim sermaye için çoğulculuk, toplumun geri kalanı için despotizmdir (Boukalas 2014b). Söz konusu biçim, devletin farklılık gösteren birikim biçimlerinin ve toplumsal birliğin sağlanması için gereken koşullarının restorasyonu, devlet aygıtının yeniden-üretimi ile halktan gelecek baskıların yatıştırılması amacıyla, bazı değişkenler karışımını kullanarak ekonomik ve siyasal krizlerle mücadele ihtiyacından kaynaklanan bir devlet biçimidir. Fakat aynı zamanda, krizleri üreten ve bu yüzden de güvenlik devletinin daha da genişletilmesinin koşullarını yaratan bir formdur!

Kalıcılaştırmış Bir Kemer Sıkan Devlete Doğru

Kemer sıkma politikaları, kapitalizmin çeşitlilikleri bu politikaların özgün görünüm ve tahayyüllerini yansıttıkça bu çeşitlilikler boyunca farklılık gösterirken, bölgesel ve küresel yönetim biçimlerini içeren devletlerarası ilişkilerden, dış ticaret ve dünya pazarının bütünleşmesinin farklı veçhelerinden ve hâkim dünya pazarı mantığından kaynaklanan karşılıklı bağımlılık tarafından da şekillendirilir. Söz konusu tanımlama, kemer sıkma politikalarının, ekonomik ve siyasal alanın temel biçimleri ve kurumsal mimarisi açısından ve değişen güçler dengesinin bu alanlar arasındaki ilişki dolayımına bakılarak incelenmesi gerekliliğine vurgu yapar.

İkinci bölümde sunulan politika-siyaset-yönetim üçlüsü yaklaşımı, kemer sıkmanın incelenebileceği üç yolu tarif eder. Birincisi, kısa-erimli ve acil sorunlara derman olması amacıyla ilk derece geçici önlemler olarak yürürlüğe sokulan *konjonktürel kemer sıkma politikaları*dır. Konjonktür tekrar olumluya döndüğünde, bu politikalar kaldırılır veya tersi uygulanır. İkincisi, (bu konuyla ilgili literatürde genellikle 'kabalaştırmış kemer sıkma' olarak

adlandırılan)⁵⁰ mali finansal alanda veya ekonominin geneli içinde sanayi veya ticaret sektörlerindeki 'kronikleşmiş' krize tepki olarak teşvik edilen *kanıksanmış kemer sıkma politikalarıdır*. Kanıksanmış kemer sıkma siyaseti, bir önceki cümlede vurgulandığı gibi, varolan ekonomik ve siyasal düzenlemeleri teminat altına alacak uyum politikalarının geliştirilmesinden ziyade, güçler dengesinin sermaye lehine daha kalıcı olacak biçimde yeniden-örgütlenmesini gerçekleştirme eğilimindedir. Kapitalist formasyonlar içindeki ekonomik ve siyasal alan arası ilişkilerin sürekli ve kurumsal olarak kökten yeniden-örgütlenmesinden kaynaklanan üçüncüsü *kemer sıkma yönetimidir*. Bu, özellikle söz konusu siyasetin mali-finansal krizin altında yatan nedenleri kızıştırdığı durumlarda, kanıksanmış kemer sıkma siyasetinin amaçlanan yığılmuş bir sonucu olmayabilir. Politikaları uygulayacak yönetimi daha doğrudan ve sağlam bir biçimde dünya pazarının dayattığı zorunluluklara tabi kılmak için, değişim değeri mantığına tek yanlı vurgu yapan neoliberal söylem içerisinde yapılandırılmış bir tasarımsal strateji de bu politikaya yol açabilir. Ekonomik, mali ve finansal kriz bağlamında serpilen siyasal, ideolojik ve organik kriz ile hegemonya krizleri üzerinden bakıldığında bu üçüncü tarz, krize devlet katında verilen tepkinin teknokratları ve zenginleri kollayan doğasına karşı, -aşırı sağcı biçimler de alabilecek- yükselen huzursuzluk ve kalkışmaları bastırmak için uygulanan otoriter bir tepki de olabilir.

Konjonktürel politikalar, neoliberal uyum politikaları kalıbı içerisinde tesis edilip, ekonominin belli alanlarında hedeflenen kesintilerle ilişkilendirilirken, kanıksanmış kemer sıkma politikaları, neoliberal rejim değişikliklerini niteleyen en belirgin özelliklerle alakalı olup, birçok harcama alanı -özellikle de isteğe

50 Birleşik Devletler makamları 'kanıksanmışlığı', 'kalıcı' sözcüğünden sakınmak için, Orta Doğu ve başka yerlerde yürütülen askeri işgalleri tanımlarken kullanırlar. Aynı şekilde, kemer sıkma siyasetinin kalıcı olup olmayacağı bilinemezken, ABD makamları tarafından gerekli görüldükçe, kesinlikle belirsiz bir süre boyunca kanıksanması beklenir.

bağlı bireysel harcamalar- üzerine aşağı doğru bir baskı uygulayan genel mali-finansal kısıtlamalar biçimini benimser (Pierson 2002; Ferrera 2008; Seymour 2014). Bu kalıp, normal siyaset biçimlerinde, olağandışı ekonomik durumlarda veya kalıcılaşmış istisnai devlet içinde ortaya çıkabilir; gerçek ve aşikâr olan, söylemsel olarak abartılmış veya siyasal amaçlar için 'imal edilmiş' yapay bir kriz tarafından tetiklenebilir. Gerçekten de Neoliberal rejimlerde, ekonominin durumu ne olursa olsun, gereğine uygun maharetli (ve kurnazca) kemer sıkma siyaseti aracılığıyla kamu harcamalarını (şirketlere yönelik olanlar hariç) azaltmanın her daim doğru bir zamanı vardır. Kanıksanmış kemer sıkma politikalarının niteliksel ve dönüşümsel etkilerinin de olması beklenildiğinden, bu, harcamalardaki niceliksel kesintilerden fazlasını içerir. Kanıksanmış kemer sıkma politikası sermayenin, özellikle de faiz getiren sermayenin gücünü genişletip sağlamlaştıracak ve toplumsal yaşamın tüm alanlarını olabilecek en geniş kapsamda farklılaşmış birikim tarzları mantığı altında kapsayacak bir araç olarak sürdürülür. Ve ayrıca, sürtüşme, direniş ve kriz eğilimlerine konu olacak gündelik yaşamın bütün alanlarının sömürgeleştirilmesi, metalaştırılması ve en sonunda finansallaştırılmasının en büyük taşıyıcısı olarak işlev görür.

Bu durumu gayet iyi açıklayan Seymour (2014) kemer sıkmanın, devlet harcamalarını yeniden-yapılandıran, yeniden-ölçeklendiren, tutum değiştiren rolü sayesinde, harcama kesintilerinden daha geniş ve karmaşık bir şey olduğunu tartışır. Seymour'a göre, Kuzey Amerika ve Avrupa ekonomik krizinin baskın siyasal eklemlenmesi olan kanıksanmış kemer sıkmanın yedi boyut var: (1) ücret ve finans politikaları üzerinden ekonominin dengesini yeniden kurmak; (2) geliri ücretli kesimlerden sermayeye kayacak şekilde yeniden-dağıtmak; (3) 'güvencesizliği' yaşamın bütün alanlarında disipline edici bir mekanizma ve gündelik yaşamın finansallaşmasını güçlendirecek bir araç olarak kullanmak; (4) sınıflar arasındaki tabakalaşmayı artırıp

gelir eşitsizliğini büyüterek toplumsal sınıfların bileşimini yeniden-düzenlemek; (5) şirketlerin devlete nüfuzunu kolaylaştırmak; (6) ortak vatandaşlık haklarına dayalı Keynesçi refah devletinden, şiddet, amaçsız-rastgele sadizm ve özellikle Birleşik Devletler’de cezai yükümlülüğe yaslanan çalışma refahına dönüşü hızlandırmak; ve (7) hiyerarşi ve rekabete ilişkin değerleri teşvik etmek (Seymour 2014: 2-4). Bu boyutlar birçok açıdan zaten neoliberal rejim değişimlerinde kayıtlıyken, Seymour’a göre, 2007-9 finansal ve ekonomik krizinden sonra sağlamlaştırıldı. Bu durum, 1990’lardaki bütçelerde zaten kısmen yürürlüğe konan acı reçetelerin, devletlerin banka kurtarma operasyonları için daha çok borçlanmaya giderek uyarıcı paketler oluşturdıkları 2010’lara uzanan Kuzey Atlantik ve Avro Bölgesi krizinin etkileri sonucunda oluşturulduğu gerçeği ile açıklanabilir (Rasmus 2010; Hudson 2012).

Söz konusu kemer sıkma politikalarının artırılarak uygulanması, kısmen finansal sermayenin bu krize tepkisi devletin mali-finansal krizini yoğunlaştırdığı içindir. Devlet tarafından faiz getiren sermayeyi saadet zinciri etkisinden ve tabiatı gereği sürdürülemez finansal kâr dürtüsünden kurtarmak için önlemler alındı (aşağıya bkz.; ayrıca Demiroviç ve Sablowski 2013). Borç-borcu ödeyememe-para darlığı dinamiği yaratan bu önlemler, özel sektörü olduğu kadar kamu finansmanını daha da kötüleştirdi (Rasmus 2010). Buna ek olarak, Seymour’un diğerlerinden farklı olarak vurguladığı gibi, kalıcılaştırmış kemer sıkma politikaları sadece ekonomik krize bir tepki değil aynı zamanda siyasal ve ideolojik krize ve hatta kapitalist toplumsal düzenin organik krizine de tepkinin ürünüdür (Seymour 2014: 4; krş.: Gramsci 1971: 210-18, 318 = Q13, §23, Q22, §15; Bruff 2013). Bu gerçek, ekonomik olağanüstü hal durumunu haklılaştırmak için, yani başlangıçta acil ve kronik sorunlara karşı ‘geçici’ önlemler olarak sunulan fakat sonrasında bu politikalara yığılmış ve karşılıklı olarak pekişen kurumsal değişim, olağanüstü ön-

lemelerin rutinleştirilmesi ve alışkanlık haline getirilmesi yoluyla süreklilik kazandırmada kullanıldı.

Kemer sıkma politikası, güçler dengesini ve kurumsal düzlemi sermayenin lehine yeniden-örgütlemek için tasarlanan uzun erimli bir saldırı stratejisi olarak yorumlanabilir. Burada amaçlanan (1) sermaye olarak paranın ve mülkiyet olarak sermayenin gücü ve (2) devletin siyasi iktidarı arasındaki ilişkiyi yeniden-eklemektir. Diğerlerine ilaveten, bu, madun sınıfları örgütsüzleştirmeyi ve kapitalist bloğu (neoliberal rejimlerde) faiz getiren sermaye, (neoliberal politika düzenlemelerinin başarıya ulaştığı ekonomilerde) ihracat temelli kâr üreten sermaye etrafında yeniden-örgütlemeyi hedefleyen bir siyaseti içerir. Örneğin, Avro Bölgesinde, bir 'otoriter anayasacılık' krizine, yani devletin ekonomik ve siyasi krizi farklı ölçeklerde yönetme kabiliyetini güçlendirmek için neoliberal anayasacılığın daha otoriter bir istikamette daha da sağlamlaştırılışına tanıklık ediyoruz (Solty 2013:75). Bu hukuki-siyasal tavrın merkezi amacı, farklı ölçeklerdeki ekonomik mekânları ve siyasi rejimleri bu politikalara bağlanma gönüllülükleri çerçevesinde birbirine karşı kışkırtarak AB bütünleşmesini neoliberal terimler üzerinden derinleştirmek ve rekabetçi kemer sıkma politikaları aracılığıyla yönetmektir. Finansal sermayenin baskın olduğu rejimler ve ihracat yönelimli rejimlerin ikisinde de genel yaklaşım saldırgan ve savunmacı taktikler arasında değişikliklere maruz kalabilir (savunmacı yaklaşıma bir örnek olarak, neoliberal dönüşümün bütüncül hareketini sürdürmesi için kavrayıcı önlemler ve destekleyici mekanizmalara sahip 'Üçüncü Yol' verilebilir). Bu stratejinin önceden öngörülemeyen başarılı takibi, kalıcılaşmış kemer sıkma siyasetini kurumsallaştıran bir siyasi sistem (yönetim) içine gömülü *kemer sıkın devlete* yol açar.

Sonuçlar

Otoriter devletçiliğin istisnai özellikleri normal öğelerin baskın olduğu koşullarda eklenirler. Sekizinci bölümde devletin hiyerarşinin gölgesinde yönetim + yönetsellik anlamındaki ulus-ötesileşmesinin kapsamını ele almıştım. Bu bölümde, istisnai rejimleri değerlendirirken, ulus-ötesileşmenin, şimdilerde nasıl sadece ülke içinde istisnai düzenlemeler içermekle kalmayıp, istisnai devletin gelişmiş kapitalist devletler üzerinden ve diğer devletlerin kahir ekseriyeti içinde, jeopolitik ve jeo-ekonomik alanlarda yürütülen ya saldırgan ya da savunmacı düzenlemeler aracılığıyla örgütlenişi anlamına geldiğini de incelemeye çalıştım. Ulusal güvenlik sorununun, olağandışı ekonomik durum ve terörizm üzerinden savaşın şiddetlenmesi farklı yollardan ve kısır bir döngü içerisinde, ‘başka bir ulus ezen bir ulus asla özgür olamaz’ ilkesini, pazar bütünleşmesinin kapitalizmin çelişkilerini yoğunlaştırdığını, terör karşıtlığının, geri tepme etkisiyle terörizmi artırdığını ve buna benzer birçok olguyu göz önüne seriyor.

Bu konjonktürde ortaya çıkan olağandışı siyasetin post-demokratik otoriter devleti, ‘en iyi olası siyasal kabuk’ olarak finans ağırlıklı birikim rejimine taşeronluk -kriz çözülse veya çözüldüğü zaman bile- etmeye devam edecek. Çünkü yukarıda vurgulandığı gibi, bu yeni bloğun hayatta kalması ağırlıklı olarak Weber’in tanımladığı üç siyasal kapitalizm biçimine bağlıdır. Krizler kendi çözümlerini yaratmazlar, fakat öznel belirlenimsizlik momentlerinin nesnel üst-belirleyenidirler. Krizler eğer atlatılacaksa, nasıl atlatılacakları, her durumda var olan güçler dengesine bağlıdır. Çözümün yordam ve biçimi sonradan gelecek krizlerin ortaya çıkış biçimini belirler. Geriye, pek çok parçalanmış direniş biçiminin yatay, dikey ve çaprazlamasına birleştirilerek, bu yeni bloğa, onun finans ağırlıklı birikim rejimine ve ‘yeni normal’ devlet biçimine karşı etkili bir meydan okumayı karşılayıp karşılayamayacağını görmek kalır. Bu da, demokratik oyunun kuralları tarafından yasaklanmış, fakat

yeni ulus-ötesi finansal blok tarafından demokratik olmayan yollardan sürekli dayatılan ekonomik ve siyasi güç bağlaşıklığını gerektirir.

DEVLETLERİN VE DEVLET-OLMA HALİNİN GELECEĞİ

Bu kitapta, çeşitli disiplinlerden hareketle, yaygın ve muhalif devlet yaklaşımlarını incelerken, devleti ülkeselleşmiş siyasal iktidarın bir biçimi olarak ele alan dört unsurlu yaklaşım üzerinden bir çerçeve sunulmaya çalışıldı; devlet iktidarının başlıca biçimsel ve gerçek özelliklerini keşfetmeye yarayacak bazı kavramsal çerçeveler oluşturuldu; devletin tarihi ve mevcut koşulları üzerine yorumlar yapıldı. Her ne kadar birincil devlet formasyonlarının analizi, olgunun çoklu ve dağınık doğasını yansıtan geniş bir coğrafi alana yayılmış örnekler üzerinden resmedilmiş olsa da, mevcut devletin analizi, büyük oranda gelişmiş kapitalist formasyonlar ve bu formasyonların yönetim ve yönetimselliği ile ilişkilendirilmiştir. Bu bakış, yazarın deneyimini yansıtır; fakat aynı zamanda Birleşik Devletler ve Batı Avrupa'nın hala, iyi ya da kötü, çeşitlilik arz eden bir küresel siyasal düzenin bütüncül dinamiği içinde oldukça güçlü etkisinin olduğu 'devlet dünyası'nın (*Staatenwelt*) doğasını da. Öte yandan, devletin seçiciliklerine işaret eden bu taraflılık, devlete ilişkin teorileştirmelerin zayıflığını da yansıtıyor.

Devlet Teorisi Avrupa-Merkezli mi?

Devlet kuramı, Kuzeyin deneyimlerinden çok fazla etkilenme eğiliminde olmuştur. Tarihsel sosyolog Charles Tilly, devletin Batı Avrupa'da gelişip buradan yayıldığını iddia eder (Tilly 1992). Oldukça yaygın kabul gören bu görüş (krş.: Lachmann 2010), özellikle siyaset felsefesi, normatif siyaset kuramı ve devletin gelişimi ile arasındaki yakın bağlar göz önüne alındığında,

yansımalarını devlet teorisinde de bulur. Öte yandan söz konusu bakış açısı, dünya toplumunun yarı-çeper ve çeperinin, kapitalist devletin 'normal' (veya burjuva demokratik) biçimlerini içermeye olasılığının gayet zayıf olduğunu vurgulayarak, devletler teorilerini değerlendirmemizi zorlaştırır -Weber'in altılı kâra yönelme tarzından herhangi birinin biçimsel ekonomik örgütlenmenin baskın temeli olduğunu varsayarsak-, ve dolayısıyla devletlerin 'kapitalist devlet tipi'nin yargıları [*instances*] olarak değil, 'kapitalist toplumlardaki devletler' olarak incelenmesi daha uygun olacaktır (bkz.: Bölüm 4). Çok-biçimli doğasını anımsadığımızda daha da sağlamlaşan bu yaklaşım içinden bakıldığında devlet, acil sorunlar, krizler özgün konjonktürlerdeki *urgences* [öncelikli aciliyetler] (Foucault'nun kullandığı Fransızca terim) karşısında farklı biçimler alabilir. Bununla bağlantılı bir başka sorun da gelişmiş kapitalizmdeki devletlerin, tekil ülkesel devletler toplamından daha anarşik olan devletlerarası sistemden soyutlanarak incelenemeyecekleri gerçeğidir. Devletlerarası sistem, daha ziyade devletlerin karşılıklı dönüşümlerini, yapısal olarak eşleşmelerini ve -eşit derecede önemle hem kuramsal hem pratikte muhtelif güçlerin stratejik kalkışmalarını yansıtır. Çoğunlukla başarısız, bozulmaya yatkın ve ters tepmeye maruz kalan söz konusu stratejiler, ülkelerarası ilişkileri ve çeşitlilik arz eden küresel düzenin hiyerarşik doğasını, güç, yasa, para, bilgi ve diğer devlet kaynakları aracılığıyla yeniden düzene sokmak ve yenilemek için yürürlüğe konur (Willke 1997). Kısacası, gelişmiş kapitalist formasyonda devletler, ait oldukları devletlerarası sistem kadar oluşumu halen devam eden bir dünya sisteminin genel doğasını yansıtırlar.

Şaşırtıcı olmayan bir şekilde, 'Kuzey'in liberal demokratik piyasa ekonomileri ile karşılaştırıldığında 'Güney'in farklı (ve farklı ilişkilendirilmiş) ekonomik ve siyasal kuramlarının sosyal formasyonları karakterize ettiği söyleniyor. Kuzey Doğu Asya ve Güney (Doğu) Asya'nın bir kısmında, bu ayrım kalkınmacı dev-

let çalışmaları üzerinden yürütölürken, Latin Amerika'da ve Kuzey ve Güney Afrika'nın bir kısmında bağımlı kapitalist devlet çalışmaları üzerinden ilerliyor (Amin- Khan 2012; Canak 1984; Ebenau 2012; Larrain 1986; McMichael 1996; Robinson 2012; Woo 1991). Bu sadece, hantal ekonomiler, modern kapitalizmin batılı versiyonunu yakalayıp bir noktada birleştiginde aşılacak olan tamamlanmamış bir modernleşme sorunu değildir. Daha genelde, Güney'in birçok devleti, istisnai (demokratik olmayan) rejimler ve bazı durumlarda iktidarını yitirmiş ya da haydut devlet olarak tanımlanmıştır. Üçüncü veya dördüncü demokratikleşme dalgasının buna çare olmadığı o kadar açık ki, Sovyet Bloğu dağıldığında yeni-muhafazakârlar ve neoliberallerin amigoluğuna ve attıkları zafer naralarına rağmen, batılı güçler tarafından desteklenip yönlendirilmiş olan muhtelif 'renkli' devrimler, bu devrimlerin yöneldiği devletleri zayıflattı. Aynı şekilde, Orta Doğu ve Kuzey Afrika'da (ODKA [MENA]) ve diğer formasyonlarda görölen devlet içi başkaldırıları çoğu zaman engellendi, tersine çevrildi ya da (bu kitap yazılırken) devletin iktidar yitimiyle sonlandı.

Bu durum bizi, devlet teorisinin özü itibariyle Avrupa merkezli mi olduğu yoksa teorinin daha genel bir yoldan mı geliştirileceği değerlendirmesine girişmeye sevk ederken, özellikle Westfalyacı anlamda kendi 'devlet' kavramından yoksun toplumlarla ilgilenilirken ve geniş toplumsal formasyonun oldukça derinine gömölü hâkim kurumlar ve konjonktürel siyasal otorite konularını anlamaya çalışırken sıkıntı yaratır.

Avrupa merkezli kategori ve teoriler 'Güney'e uyarlandığında ortaya çıkan sorunlar, Doğu Asyacı ekonomik büyüme analizlerinde görölebilir. Bu analizler içerisinde, 1990'lar ve erken 2000'lerde baskın olan üç eğilim vardı: Piyasa-merkezli yaklaşım, kalkınmacı ve kültürcü yaklaşım. Birincisi, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası'nın neoliberal uyum politikalarıyla yakından ilişkiliydi. Bu yaklaşım, 'piyasa, ekonomik yaşamın içinde merkezi sahne haline gelirken, hükümetler daha

küçük rol oynuyorlar' (Dünya Bankası 1993: 82) ve dolayısıyla, en etkili kaynak dağıtımı, eğer piyasa güçlerinin serbestçe hareketine izin verilir ve devlet ekonomik kalkınma içerisinde asgari gece bekçisi rolü üstlenirse, en etkili kaynak dağıtımının piyasa aracılığıyla olacağı iddiasındaki neo-klasik kurama dayanır. Dünya bankası, tek bir Doğu Asyacı ihracat yönelimli ekonomik büyüme modeli olduğunu doğru biçimde reddederken bile, bütün durumlarda devletlerin ustalıklı özel sektörün gücünden faydalandıklarını savunur. Bu büyüme modelinin temel mekanizmaları şunlardır: (1) verimli bir yüksek yatırım döngüsü, yüksek ekonomik büyüme ve yüksek tasarruf oranı; (2) nitelikli iş gücü ve artan iş gücü katılım oranı; (3) yabancı sermaye girişine ve teknolojiye dayalı artan üretim verimliliği (Dünya Bankası 1993). Doğu Asya 'ekonomik mucizesi'nin birinci yaklaşımın eleştirisi dolayısıyla önemli ölçüde geniş ve etkili devlet müdahalesine; hedeflenen sanayi politikaları ve piyasa güçleri rasyonalitesi dolayısıyla da özsel [*substantive*] ekonomik performans ölçütlerine öncelik verilmesine dayandığını vurgulayan çalışmalar vardır. Bu devlet-merkezli çalışmalar, ikinci yaklaşıma örnek verilebilir. Üçüncüsüne örnek olarak, özgül kültürel faktörlere başvururken -sadece bununla sınırlı olmakla birlikte-, her şeye bulaştırılarak karman çorman edilen 'Konfüçyüsçü Kapitalizm' fikri dolayısıyla öne sürülen kültürcü yaklaşım verilebilir. Bu üç yaklaşımdan hiçbirisi tek başına alındığında tatmin edici değildir ve üçü birlikte, çoğunlukla diğer toplumsal formasyon analizlerine pek de uygun olmayan sorunlu Aydınlanmacı piyasa-devlet-sivil toplum kavramsal üçlemesini yeniden-üretirken Uzak Asya'nın özgüllüklerine kıyasla, Avrupa düşüncesine daha fazla şey borçludurlar (Bu boyutların bazılarına değinen çalışmalar için bkz.: H. J. Chang 2007; D. O. Chang 2009; Chibber 2003; Evans 1995, 2011; Kang 2002; Kohli 2004; Mazzucato 2013; Routley 2014; Weiss 2013; Weiss ve Hobson 1995).

Yukarıda açıklanan yaklaşımların sorunu, Doğu Asya toplumlarını niteleyen, belirgin bir piyasa güçleri alanı, hiyerarşik

olarak örgütlenmiş ve kurumsal olarak belirgin bir egemen devlet veya bir burjuva sivil toplum alanına yaslanmıyor olmalarıdır. Piyasalar ağırlıklı olarak ekonomik, siyasal ve toplumsal kaynakları kontrol altında tutan ağlarla bağlanmıştır; kurumsal olarak belirgin sınırları olmayıp bulanık sınırlara sahip olan devletler, derebeylikler ve paralel yetkilere sahip başkaca ağ çeşitleri biçiminde örgütlenmiş olabilirler; ve vatandaşlık ile bireycilik, topluluklar, etnik aidiyetler ve bunun benzerleri üzerinden tanımlanırlar. Dolayısıyla Aydınlanma kategorileri, karmaşık ve birbirine bağımlı ekonomi ile ekonomi-dışı alanları, örgütleri ve kurumları kavramaya uygun değildir. Doğrusu, bu kategorilerin, Batıda bile, fetiş ve yetersiz olduğunu tartışmak için -Silikon Vadisi veya Üçüncü İtalya gibi büyüme kutuplarının, 'çeşitli kapitalizmler' veya 'askeri-sanayi kompleksleri' gibi genel terimlerin anlamsal içeriği, bilgi-temelli ekonomiler veya 'küresel kent ağları' olarak adlandırılan yönetim biçimleri üzerine analizlerin gösterdiği gibi- uygun bir zemin vardır. Sorunu bertaraf etmek için, kalkınmacı devleti, bir düşünsel yörünge olarak, dünya piyasası, devletlerarası sistem ve dünya devletinin doğuşu bağlamına yerleştirmeliyiz.

Bir başka konu, kalkınmacı devleti de kapsayan modern devletlerin özelliklerinin birçoğunu paylaşmayan devletlerle ilgilidir. Orta Doğu, Afrika ve Merkezi Asya'da, akrabalık ve kabile bağlılıkları, modern devletlerin belirgin kuramlarından veya bu kuramların olası benzeşen biçimlerinden daha geçerlidir. Bu bölgelerde, devletler bazen yerel, bölgesel, ulusal ve uluslararası ticaret aracılığıyla savaş baronları, mafya ve talancı yapılar olarak doğal kaynaklardan -örneğin petrol, kotlan, elmas, uyuşturucu- haraç veya ganimet toplayan kleptokratik⁵¹ bir tutum içerisinde faaliyette bulunurlar. Suudi Arabistan ve diğer Orta Doğu petrol monarşileri gibi bazı hanedanlıklar hala varlığını sürdürüyor (bu konu üzerine, bkz.: örneğin Kostiner 2000 ve

51 Yolsuzlukların başat olduğu hırsızlar yönetimi.

Gause III 2013). Ve Orta Doğu'da, birçoğu devlet-olma arzularına dayanak oluşturan, doğmakta olan ulusal kimliklerle ilişkili yaygın bir dinsel ve etnik canlanma görülüyor (örneğin Güney Lübnan Şiileri, Gazze'de Filistinliler, Osmanlı sonrası ortaya çıkan dört devlet arasında bölünmüş Kürtler).

İlkin, devletin ülkeselleşmiş siyasal iktidar olduğu genel var sayımı dışında, devlet biçimleri, devletlerarası ilişkiler, bunların işlevsel zorunlulukları veya tarihsel olumsuzlukları ve daha geniş toplumsal ilişkiler setine eklemlenmeleri ile ilgili cevaplanmamış birçok soru vardır. Kısmen bu (Westfalyacı devlet, Weberci modern devlet gibi) bir ya da iki biçimine -sanki bunlar bütün devletlere özgüymüş gibi- ya da kendilerine sistematik karşılaştırma, kuram oluşturma ve test etme izni vermeyen ayrıntılı etnografik araştırmalara veya fazlasıyla spesifik tarihsel analizlerin içine gömülmekten kaynaklanır. Bu konularla yakından bağlantılı ve güçlendiren ikinci neden, devlet aygıtına içkin çok-biçimlilik ve çoklu-işlevselliktir. Devletler, oldukça farklı ekonomik stratejileri, devlet projelerini ve toplumsal tahayyülleri izlemek için örgütlendiklerinden bunu devlet teorileri içerisinde bütünleştirmek önemlidir. Bu noktanın büyük çıkarımlarından bir tanesi, kapitalist üretim ilişkilerinin hâkim olduğu devletlerde bile, devletin kapitalist doğasının önceden verili kabul edilemeyeceğidir. Üçüncüsü, karmaşık toplumsal formasyonların çekirdek düzenlenişi olarak devletin geleceğine ilişkin, değişen bir temelde belirginleşen ilerlemeleri, geri çekilmeleri, dönüşümleri, canlanmaları, değişen işlevleri, yeni kamu-özel ortaklıklarını içeren büyük sorunlar vardır. Dördüncüsü, bazıları devletin iktidar kaybını bir sapma kimileri de devlete içkin bir eğilim olarak görürken, devlet reformu ve meta-yönetişim ile ilgilenmek için devletin iktidar kaybına ve kapasitelerine ilişkin daha incelikli bir çalışma yapmak önemlidir (oldukça iyi bir literatür değerlendirmesi için, bkz.: Taylor 2013). Beşincisi, devletin uygun eylem ölçeklerine, yönetime ve meta-yönetişime eğilen,

bunları büyüyen dünya pazarının, dünya siyasetinin ve gelişmekte olan dünya toplumunun karmaşıklığı ile ilişkilendiren daha fazla araştırmaya ihtiyaç var. Burada başta gelen sorunsal, günümüz toplumlarının karşı karşıya kaldığı hem 'büyük' hem de 'küçük' sorunları çözebilecek yeni bir ölçeğe odaklanan -veya ulusal ölçeğin yeniden doğrulanması- araştırmaların çözümlenmemiş olmasıdır. Daha çok 'Kuzey'de tartışılmış olan bu süreçler 'Güney'i de etkilemekte. Son olarak, devletin siyasal eylemin, toplumsal dayanışmanın veya etik-siyasal otoritenin birincil mevkii olduğunun peşinen kabul edilmediğı göz önünde bulundurulursa, devlet eylemlerinin nasıl temellendirilip yeniden-meşrulaştırılacağına, yeni işlevlere uygun biçimde nasıl yeniden-tasarlanacaklarına ve eski ve yeni görevlerin sevkياتının nasıl kolaylaştırılacağına ilişkin ciddi sorunlar vardır.

Devletin Sönümlenmesi mi?

Devletin uzun-erimli geleceğı üzerine spekülasyon yapmak budalalık değilse eğer, 'günümüz devletlerinin uyumsuz çeşitliliğini' (aşağıya bkz.) tek bir kuramsal çerçeveye hapsedme girişiminden başka ne olabilir ki. Bu kitabın girişinde keşifsel zorunluluğun yanı sıra, devlet biçimine her birinin birkaç farklı bakış açısından ilişkilendirilebileceğı altı farklı kuramsal perspektiften yaklaşmanın bulgusal potansiyeline vurgunun nedeni budur. Daha sonraki bölümlerdeki analiz, bu stratejiden uyarlanmıştır; fakat bunu yaparken bile kapitalist devlet tipine ve kapitalist toplumlardaki devletlere odaklanma eğiliminde olunmuştur. Bunun nedeni, farklı siyasal kapitalizm biçimleriyle eklemlenmiş kâr-yönelimli, piyasa-dolayımlı birikimin, toplumsal örgütlenmenin dünya ölçeğinde hâkim ilkesi olmasından kaynaklı, günümüz devletin analizi için en geçerli giriş noktası olmasındandır. Ancak geline nokta, özgün devletler ve konjonktürler üzerine çalışılırken farklı giriş noktalarının dışarıda bırakılması -ve bırakılacağı- anlamına gelmemeli. Doğrusu, bu özgünlükleri ve farklı giriş noktalarını

da içermek, devletin ve devlet iktidarının çok-biçimli karakterini bütünüyle kavramak için elzemdir.

Önceki bölümlerde sergilenen SİY, devletin geleceğini -*gelecekteki gelecekte* ziyade *şimdiki gelecek* anlamında olsa da- yansıtan bazı yol gösterici ilkeler sağlayabilir (bu ayrım üzerine, bkz.: Adams ve Groves 2007; Koselleck 1985; Luhmann 1982; Esposito 2011). Burada söz konusu olan, hâlihazırdaki devletler sistemi içinde, finansal sermaye hâkimiyetindeki birikimin ve mantığının giderek artan çalkantılı ve kriz-eğilimli bir dünya düzeni içinde (ulusal) güvenlik mantığı gölgesinde örgütlenmiş bugünkü devletin taşıdığı potansiyeldir [*in potentia*]. Kademeli çözülme, ani çöküş ve bugünkü devletin ve devletler sistemi iktidarının devrilmesinin ardından hangi tip devletlerin ve rejim biçimlerinin geleceği sorusu -yani gelecekteki gelecek sorusu-bugün itibarıyla rekabet eden siyasal tahayyüllerin olgunlaştıracığı, spekülasyona açık bir konudur. Bu soruları kabullenip kabullenmemek kişiye kalmış bir şeydir: Niklas Luhmann'ın vurguladığı gibi, 'gelecek hakkında bileceğimiz tek şey, geleceğin geçmişten farklı olacağıdır' (1998: 21). Şimdiki gelecek üzerine düşünmeye ilişkin önemli bir yol gösterici rehber 140 yıl önce, Kari Marx tarafından Alman İşçi Partisi lideri Ferdinand Lassalle tarafından hazırlanan *Gotha Programı* eleştirisinde zaten not edilmişti. Marx'ın değerlendirmesi şöyledir:

'Bugünkü toplum', ortaçağ kalıntılarından az çok arınmış, her ülkeye özgü tarihsel gelişmeyle öyle ya da böyle değişikliğe uğratılmış, çok ya da az gelişmiş bütün uygar ülkelerde var olan kapitalist toplumdur. Buna karşılık, 'bugünkü devlet' ise, sınırlar aşıldıkça değişir. Devlet, Prusya-Almanya İmparatorluğu'nda İsviçre'de olduğundan farklıdır; İngiltere'de, Amerika Birleşik Devletleri'nden farklıdır. Dolayısıyla 'bugünkü devlet' bir kurgudur.

Bununla birlikte, farklı uygar ülkelerin çeşitli devletlerinin biçimlerinin çeşitliliğine karşın, şu ortak yanları vardır ki,

kapitalist gelişme düzeyleri farklı olsa da, hepsi modern burjuva toplum temeline dayanırlar. Bu nedenle, bunların bazı ortak özsel nitelikleri vardır. Bu anlamda, 'bugünkü devlet'ten, temellendiği bugünkü burjuva toplumun artık var olmayacağı gelecekle karşılık içinde söz edilebilir (Marx 1989: 94-5).

Bu değerlendirmeler ışığında, bugünkü toplum, yani, bütün kendi çelişki, çatışma ve kriz eğilimlerini içinde barındıran kâr-eğilimli, piyasa-dolayimli birikim mantığının hâkimiyeti altında hâlihazırdaki örgütlenmiş ve gelişmekte olan dünya toplumu ile 'bugünkü devlet', yani beraberce dünya devletlerini kapsayan, hiyerarşinin gölgesindeki yönetim + yönetişim biçimleri arasındaki ilişki üzerine derinlemesine düşünülebilir (Bkz.: Bölüm 8). Birincisi için daha büyük makro-eğilimleri göz önünde bulundurmamız gerekir; ikinci için, kamu politikalarının ince ayrıntılarından veya siyasetin daha olumsal ve değişken doğasından ziyade *-siyaset ve kamu politikası* süreçleri içindeki tesadüfi olayları, siyaset sahnesinde yer alan siyasi partiler ve toplumsal hareketlerin önceden kestirilemeyen gelgeç tavırlarını, siyaset ve kamu politikası oluşturmadaki hataları, deneme yanılma deneyimlerini ve benzerlerini göz önünde bulundurun- yönetimin kurucu esaslarını oluşturan devletin dört unsuru ile altı boyutuna odaklanmalıyız.

Ernst Bloch, Marx'ın olası gelecek ütopyalara dair kalbin derinliklerine yuvalanmış içebakışla, ayrıntılı, zaman alıcı ve soyut özel spekülasyonlarla pek az ilgilendiğini vurgular. Buna karşılık Bloch eleştirisini şöyle açılar,

mevcut ekonomilerde yer alan bütün keskin oyuklar, çatlaklar, kırılmalar ve tezatlıklar... Bunların onda dokuzunun alanı devletin geleceğiyle ilgili soyut ütopyaların resmedilmesine adanmışken sadece onda biri eleştirel ve çoğunlukla sadece bugünün olumsuz değerlendirmesi üzerinedir. Bu tabii ki amaçları renkli ve canlı tuttu fakat ona giden yol, verili

koşullar altında olabileceği ölçüde, saklı kaldı. Marx çalışmalarının onda dokuzundan fazlasını mevcut durumun eleştirisine adarken, geleceğin tanımlanmasına çok az yer verdi (Bloch, 1986b: 620).

Bu halet-i ruhiye üzerinden, belli başlı kapitalist devletlerin gelişimini baskılayan dört büyük makro eğilimden söz edilebilir:

1. Sermaye birikiminin öncelliğinden kaynaklanan küresel, bölgesel ve yerel çevresel kriz, ulus devletler veya sermaye fraksiyonları arasında, bu krizin kimleri işaret ettiği üzerine verilen mücadeleler ve Kuzey ile Güney arasında çevresel güvenlik, doğal kaynaklar üzerine verilen savaş, iktidarını yitirmiş devletler, sivil itaatsizlik, iklim değişikliği sonucunda ortaya çıkan göç, mülteciler ve benzeri olguların yansımaları üzerinden yaşanan çatışmalarda yoğunlaşma (Hamilton, Gemmene ve Bonneuil 2015; Klare 2001, 2012; Le Billon 2005; Moore 2015a, 2015b; Smith 2013; Ekonomi ve İklim Küresel Komisyonu 2014).
2. Dünya ekonomisinde kriz eğilimlerinin, çelişkilerin ve uzlaşmazlıkların yoğunlaşması zenginlik ve gelir paylaşımını içererek büyüyen kutuplaşma; artık nüfus; ve tahakküm altındaki sınıfların giderek güvencesizleşmesi [*precarity*] (Chase-Dunn ve Lavvrance 2011a, 2011b; Harvey 2005; Elsner 2012; Standing 2011).
3. Ulusal düzeyde ve anavatanda güvenlik aygıtının genişletilmesi, dışarıda artan müdahaleler ile içeride ve her misilleme alanında paramiliter kamu politikaları aracılığıyla 'geniş alana yayılan tahakkümü' sağlamak için artan çabalara neden olan küresel hegemon olarak Birleşik Devletler'in göreceli ekonomik ve siyasal inişe geçişindeki süreklilik - bu özellikle Çin'in kendi uzun-erimli hem bölgesel hem küresel jeopolitik ve jeoekonomik konumlanışını Rusya ile işbirliğine girerek sürdürüp, Avrasya bölgesindeki gücünü pekiştirmesiyle eş zaman-

lıdır (Boukalas 2014a; Engdahl 2009; Escobar 2015; Jessop 2011; Li 2008; McNally 2012; Patomaki 2008); ve

4. Ulus-ötesi sermayenin ve marjinalleşmiş sivil toplumun çıkarlarına hizmet eden uluslararası, ulus-ötesi ve uluslar-üstü yönetsel düzenlemelerin ve yönetim rejimlerinin güçlenmesi (Gill 1995, 2011; Overbeek ve van Apeldoorn 2012; Stephen 2014).

Bu temelde, devlet-olma durumunun yakın geleceği, siyasal iktidarın ülkeselleşmiş kendine özgü biçiminin sona ermesini gerektirmemekle birlikte, ulusal ve bölgesel devletlerin gölgesinde örgütlenmiş çok-uzamlı meta-yönetişimin daha karmaşıklaşmış biçimleri gelecekte karşılaşılacak devlet biçimleri olacaktır (bkz.: Bölüm 7 ve 8). Farklılaşmış birikim mantıkları arasında, özellikle de küresel ölçekteki neoliberal finans ağırlıklı kurum ve stratejilerin gölgesinde artan gerilim ile çatışmak, çok boyutlu ve çoğunlukla sıfır-toplamlı 'güvenlik' talepleri, daha kararlı militerleşme, paramiliterleşme ve fazlasıyla derinleşmiş 'gözetimci' devlet ile donanmış otoriter devletçilik eğilimleri eşliğinde, biçimsel demokratik kurumların aşınmasına yol açacaktır.

Poulantzas'ın otoriter devletçilik analizinde tanımladığı çeşitli eğilimler (bkz.: Bölüm 9), iktidar bloğunda giderek büyüyen siyasal krizi; siyasal sistemin temsiliyet krizini; savaş sonrası müdahaleci devletlerin çifte başarısızlığı ve neoliberal dönüş ile bağlantılı, meşruiyet ve devlet krizlerini; küreselleşme karşısında ulusal ülkesel devletin önceliğine yönelik meydan okumaları içeren siyasal krize yanıt olarak daha bir belirgin hale getirmiştir. Bu bağlamda, özellikle, parlamentonun ve hukuk devletinin zayıflaması, yürütmenin büyüyen özerkliği, başkanlık ve başbakanlık güçlerinin giderek artan önemi, halk kitlelerinin gözünde devleti temsil eden, otoriter, halk-oylamacı partilerin güçlenmesi ve -Poulantzas'ın ihmal ettiği bir şey- kitle iletişiminin siyasal tahayyülleri, siyasal programları ve tartışmaları şekillendirmede oynadığı rol çoğalarak arttıkça siyasetin

medyatikleşmesi dikkate alınmalıdır. Ulusal güvenlik sorununa yapılan güçlü vurgudan başka içerde ve dışarıda, terörle mücadele ile ilişkilendirilmiş engelleyici kamu politikaları, insan haklarına ve yurttaş haklarına saldırıları güçlendirmiştir.

Gelişmiş kapitalist devletlerde, ulusal refah devletlerinden ulus-sonrası çalışma refahı rejimlerine doğru daha fazla bir hareket ve hâlihazırdaki eğilimleri daha kabalaştıracak kemer sıkma politikaları yönünde bir zorlama olacak (Jessop 2002, 2015c). Yarı-çeper ülkelerdeki devletler, “orta-sınıf” tüketiminin genişlemesini dizginlemek, yerinden edilmiş kırsal nüfusu da kapsayan madun sınıflar arasında büyüyen güvencesizliği telafi etmek için, çalışma barışı rejimlerine geçiş yönünde bir eğilim geliştirebilirler. Ayrıca, yeni anayasacılık daha da açımlandıkça ulus-ötesi sermayeden, çıkarlarının, yönetim + yönetişim ölçeğinin her düzleminde korunması yönünde daha fazla baskı gelebilir ve siber güvenlik aygıtlarının asker ve polisle daha büyük bütünleşmesi ile karşılaşılabilir. Bu noktada, Poulantzas’ın otoriter devletçilik analizini ve bu analizi siyasal ekolojii de içerecek şekilde siyasal iktisadın ötesine taşıyan düşünme tarzıyla destekleyen ileri görüşlülüğünü teslim etmek gerekir. Fakat bu kabul, AY, ‘alternatif yok’ [*TINA- ‘there is no alternative’*] kutsal kelamının ortaya çıktığı koşulları kabullenmek anlamında değil, alternatifler uzayını doğuracak ayrışma ve uyuşmazlıkların altını çizmek içindir.

Devlet Teorisinin Sönümlenmesi mi?

Devlet hakkında ileri sürülecek yedi genel tezin ardından; gelecek araştırmalar için bir gündem önerisiyle bitireceğim. Önceki bölümlerde ileri sürülen argümanlarla bağlantılı olan bu öneriler,

* TINA (“*there is no alternative*”) “alternatif yok” sözcüklerinin baş harfleri; İngiltere başbakanı Margaret Thatcher’ın, 1980’li yıllarda neoliberal olarak adlandırılan politika uygulamalarını savunmak için kullandığı etkili slogan, -ç.n.

devlet ve devlet iktidarı için daha genel SİY ipuçlarının görülmesini sağlayacaktır.

Birincisi, devlet, hem kendine ait hesaplama tarzlarına ve faaliyetlerel süreçlere sahip karmaşık kurumsal bir bütünlük olarak hem de özgöl amaçlara ilişkin kapasiteleri ile çeşitli kuramlarının mevzilenmeye çalıştığı siyasal pratiklerin yerleşim yeri olarak analiz edilmeli. Devletin özünü, *a priori* kavramlarla tanımlamaya çalışmak yerine, devletin sınırlarının kendi içinde ve dışındaki özgöl pratikler aracılığıyla nasıl kurulduğunu değerlendirmek zorundayız. Ayrıca, hiç kimse bu özü tanımlama girişiminin ne devleti tükettiğini ne de bu özün (genişletilmiş devleti bir kenara koyalım) bütünlük [coherent], bölünmez, içsel bütünlüğü olan bir yapı ya da fail olduğunu iddia edebilir. Buna mukabil, devletin sınırları bir bütün ya da fail olarak görelî, birliğı ise olumsuzdur. Bu olumsuzluk, geniş toplumsal yapışmayı çabuklaştıran görelî kuramsal birliğı içeren devlete aşılannış olan çeşitli proje ve pratiklerin incelenme zorunluluğına işaret eder. Devlet sisteminin faaliyetleri ile tam uyumlu olmayan, yarışan devlet projelerini yansıtan birtakım rakip acil durumlara sıkça rastlarız.

İkincisi, gerçek (veya kurgusal) bir öznenen çok kurumsal bir yapılanış olarak nitelendirildiğinde devlet, güç uygulamaz (uygulayamaz). Devlet, farklı siyasal amaçlar uğruna faaliyet yürüten içsel ve dışsal güçlere eşit olmayan şanslar sunan bir merkezler toplamından oluşur. Bu yüzden, devlet eyleyici [act] değildir; eyleyenler daima devlet sisteminin belirli bir parçasına konuşlanmış belirli politikacılar ve devlet memurlarıdır. Yine de siyasal güçler devletten bağımsız olarak var olamazlar: Bu güçler kısmen, devletin temsil biçimleri, içsel yapısı ve müdahale biçimleri aracılığıyla şekillendirilirler. Özellikle devletin müdahale biçimleri aracılığıyla özel kurum ve failer, devlet içinde kayıtlı belirli güç ve kapasiteleri harekete geçirir. Kurumsal bir yapılanış olan devlette kayıtlı potansiyel yapısal güçlerin ve devlet

kapasitelerinin (veya her ikisini birden) de araştırılması gerekir. Dahası, her ne kadar devlet sistemi kendi ayırt edici güç ve kaynaklarına sahipse de, kendi çevresinde üretilen kaynaklara duyduğu ihtiyaçla birlikte, keline has yükümlülükleri de vardır. Bu güçlerin -ve bununla bağlantılı yükümlülüklerin- ne kadarının ve hangi yollarla gerçekleştirileceği, bu karmaşık yapının içinde ve ötesinde konumlanmış özgün toplumsal güçlerin eylem, tepki ve etkileşimlerine bağlıdır. Devlet güçlerinin gerçekleşimi, devlet ile onu kuşatan siyasal sistem arasındaki yapısal ilişkiye, devlet yöneticileri ile diğer toplumsal güçler arasındaki stratejik bağlara ve devlet ve siyasal sistemi kendi geniş çevrelerine bağlayan, karmaşık karşılıklı bağımlılıklar şebekesi ile toplumsal ağlara bağlıdır. Toplumsal eylem olgusunda olduğu gibi, devlet güçlerinin uygulamalarının başarı ve başarısızlığını etkileyen, kaynağı ve nedeni belirlenememiş koşullar kadar, bu başarısızlığın ardından gelen öngörülemeyen sonuçlar da vardır. Kısacası, devlet iktidarı, belirli bir konjonktürdeki değişen güçler dengesini yansıtan karmaşık bir toplumsal ilişkidir.

Üçüncüsü, yeterli bir devlet açıklaması ancak bir toplum kuramının parçası olarak geliştirilebilir. Devletin yapısal güçleri ve kapasiteleri, kurumsal sınırlarının belirgin ve kesin biçimde tanımlanabileceğini varsaysak bile, sadece devlete odaklanılarak anlaşılamaz. Bu, devletin kendine özgü özellik ve donanımları olmadığı ve ancak bütünüyle diğer güç ve faktörlerden çıkarılıp açıklanabileceği anlamına gelmez: Bir kez tarihsel olarak teşekkül edip kendine özgü biçim ve ölçüp biçme tarzlarına sahip olmakla birlikte devlet, kendi kendine bir mantık edinemez. Bu, bütün kurumsal ayrılaşmasına ve operasyonel özerkliğine karşılık, devletin sadece kapsamlı bir siyasal sistem içine değil aynı zamanda geniş doğal ve toplumsal çevreye de gömülü olduğu anlamına gelir. Devletin güçleri ve dolayısıyla devlet iktidarının uygulama ve etkileri daima koşullu ve ilişkiseldir.

Dördüncüsü eğer devletin dördüncü unsuru, (bu kitapta su-

nulan yaklaşım içindeki) devlet fikri ise -onun toplumsal güçler arasında bölünmüş gizemleştirilmiş hayali genel çıkarı anlamında- ve eğer devlet iktidarı, bir bütün olarak toplum içerisindeki güç ilişkilerini yoğunlaştırıp, kendi iktidarı üzerinden katılaştırıyorsa, o zaman devlet, ancak genel çıkarı tesis etmek amacıyla ortaya çıkan projeler incelenerek ve devlet içinde ve dışındaki değişen güçler dengesi ile ilişkilendirilerek anlaşılabilir. Ne var ki devlet, genel iradenin biçimlenişine nirengi noktası sağlayan 'hayali cemaat'ın kuruluşunun anahtar yerleşim alanı ise de, siyasal tahayyül daima seçicidir ve bazı irade ve çıkarları ötekileştirir. Bu konu ideoloji eleştirisinin özel alanına girer.

Beşincisi, modern toplumlar öylesine karmaşık ve farklılaşmışlardır ki, ne hiçbir alt sistem yapısal olarak 'son yargıda belirleyen' olabilir; ne de hiçbir örgüt, gücü her yere yayılan bir tekil komuta hiyerarşisi zirvesi oluşturabilir. Bunun yerine, devlet de dâhil kendi dışlarındaki güçler tarafından doğrudan kontrol edilemeyecek biçimde konumlandıkları bir sahada gelişmiş birçok alt sistem ve hatta ziyadesiyle iktidar merkezleri vardır. Diğer yandan, her bir alt sistem, kendi çevresi içerisindeki diğer alt sistemlerin eylemlerini doğrudan kontrol edemeyeceği, işlev ve kaynakların karşılıklı karmaşık bağımlılık ilişkisine girmek zorunda bırakılırlar. Bu da modern toplumlarda su yüzüne çıkan hem büyüyen bağımsızlık hem de toplumların diğer parçaları arasında büyüyen karşılıklı bağımlılık paradoksunu doğurur.

Altıncısı, devlet bu paradoksun en son ve en büyük vücuda gelmiş halidir. Bir yandan, devlet toplumsal formasyon içerisinde diğerleri arasında tek kurumsal yapılanıştır; öte yandan, ayırt edici biçimde, diğer kurumsal yapılanışların karşılıklı bağımlılığını ve kendisinin de parçası olduğu toplumsal formasyonun uyumunu son kertede yönetip sürdürecektir kapsayıcı yükümlülüklerle donanmıştır. Bu nedenle, birçok sorun devletin kontrolünün ötesine uzandığı için ve devlet müdahalesinden

dolayı daha da ağırlaşabileceğinden, devlet hem bir parça hem de toplumun bütünü olarak sürekli çeşitli toplumsal güçlerin toplumsal sorunların çözümüne yönelik sorularına muhatap olur; bundan az olmamak kaydıyla 'devlet iktidar yitimini' üretmeye mahkûm edilir. Bununla birlikte, diğerleri içerisinde sahip olduğu kurumlar, örgütlenmeleri ve süreçler aracılığıyla eylemde bulunan tek kurumsal düzenektir devlet. Dolayısıyla, her ne kadar devlet, kolektif olarak bağlayıcı kararlar alıp uygulama gücüyle donanmışsa da bu minvaldeki faaliyetleri, bütün bir siyasal sistem içindeki mücadelelerin kendine has yoğunlaşması ve katılaşmasıdır; bu eylemlerin başarısı devletin doğrudan ulaşabileceği koşullara ve güçlere bağlıdır. Bu anlamda, devletin başarısı, zorunlu olmayan, toplumsal olarak oluşturulmuş ve göreceli söylemsel birliği yeniden-üreten niteliğine sahip tarihsel blok içerisine entegrasyonuna bağlıdır. Farklı kurumsal konfigürasyonların yapısal eşleşmesinden ve bu eşleşmenin sınırlandırılmasına sebep olma eğilimindeki stratejik projelerden vücut bulan böylesi bir tarihsel blok, merkezileşmiş toplumsal formasyon içerisinde, en üst derecede faaliyetler özerkliği elde etmiş kurumsal konfigürasyonun önceliğini yansıtabilir.

Yedincisi, devlet teorileri arasındaki birçok farklılık, bu paradoksun yapısal ve stratejik momentlerine yönelik karşıt yaklaşımlardan kaynaklanır. Bu paradoksun mantığını -ya da mantıksızlığını- bütünsel olarak kavramaya çalışmak, bu farklılıklardan bazılarını çözmek için üretken giriş noktası oluşturmaya veya çok-merkezli bir toplumsal formasyondaki devletin stratejik-işiksel karakterinin daha bütüncül ve anlaşılabilir analizini kolaylaştırmaya yanıt verebilir. Bundan da kifayetli bir devlet teorisinin, ancak daha geniş bir toplum teorisinin parçası olduğunda üretilebileceği sonucu çıkar. Bu, tam da devlet teorisinin çözülmemiş sorunlarını bulacağımız noktadır.

Bu genel tezleri ciddiye alacak olursak, o zaman devlet üzerine araştırma yapmak, toplumsal ilişkilerin yapılandırılması üze-

rine daha genel kuramsal ve ampirik çalışmayla eşgüdümlü içeri-
sinde yürütülecektir. Dolayısıyla devlet teorisyenleri araştırma
alanlarını devlet olarak tanımlamaya devam edeceklerse eğer,
bu onların şeyleşmiş, fetiş bir devlet kavramını benimsemeleri
gerektiği anlamına gelmez. Bilakis, yapı ve strateji diyalektiği
ile ilgili genel araştırma bağlamındaki devlet iktidarının, dev-
let teorisyenlerinin özel ilgi alanı olacağı anlamına gelir. Bu da
şu iki soruna eğilmiş araştırmaları içerecektir: Bir yandan dev-
let teorisyenleri, devlet olarak tanımlanan özgün kurumsal ve
örgütsel yapılanış olarak devletin toplumsal iktidar ilişkilerini
yoğunlaştırıp cisimleştirdiği farklı yollara odaklanırken; diğer
yandan, (devlete ilişkin fikirlerin önemli bir yönlendirici rolü
oynadığı) siyasal tahayyülün nasıl eklemlenip, özgün stratejiler
etrafındaki toplumsal güçleri nasıl harekete geçirdiğinin devlet
zemini üzerinde ifade bulunduğunu inceleyecekler.

■ Kaynakça

URL'lere en son 22 Mayıs 2015 tarihinde erişilmiştir.

- Abrams, P. (1988). Notes on the difficulty of studying the state. *Journal of Historical Sociology* 1(1): 58-89.
- Adams, B. and Groves, C. (2007). *Future Matters: Action, Knowledge, Ethics*. Brill: Leiden
- Adler, P. S. (2001). Market, hierarchy, and trust: The knowledge economy and the fixture of capitalism. *Organization Studies* 12(2): 215-34
- Agamben, G. (2005). *State of Exception*. University of Chicago Press: Chicago.
- Agnew, J. and Corbridge, S. (1995). *Mastering Space*. Routledge: London.
- Albert, M. (2005). Politik der Weltgesellschaft und Politik der Globalisierung: Überlegungen zur Emergenz von Weltstaatlichkeit. In B. Heintz, R. Münch, and T. Hartmann (eds) *Weltgesellschaft: Theoretische Zugänge und empirische Problemlagen*. *Zeitschrift für Soziologie Sonderheft* 34: 223-39.
- Albert, M. and Brock, L. (1996). De-bordering the state: New spaces in international relations. *New Political Science* 35: 69-107.
- Albo, G. and Fanelli, C. (2014). Austerity against democracy: An authoritarian phase of neoliberalism? Socialist Project Canada. At [www.socialist-project.ca/ documents/ Austerity AgainstDemocracy.pdf](http://www.socialist-project.ca/documents/AusterityAgainstDemocracy.pdf)
- Ali, T. (2002). *The Clash of Fundamentalisms: Crusades, Jihads, and Modernity*. Verso: London.
- Allegri, G. and Ciccarelli, R. (2014). What is the fifth estate? Open Democracy, 24 February. At <https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/giuseppe-allegri-roberto-ciccarelli/what-is-fifth-estate>
- Almond, G. (1960). Introduction: A functional approach to political Systems. In G. Almond and J. S. Coleman (eds), *The Politics of Developing Areas*. Princeton University Press: Princeton, pp. 3-64.
- ALTER-EU [Alliance for Lobbying Transparency and Ethics Regulation in the EU] (2010). *Bursting the Brussels Bubble: The Battle to Expose Corporate Lobbying at the Heart of the EU*. ALTER-EU, Brussels. At [http:// www.alter-eu.org/sites/default/ files/documents/bursting-the-bms- sels -bubble.pdf](http://www.alter-eu.org/sites/default/files/documents/bursting-the-bms-sels-bubble.pdf)
- Althusser, L. (1971) [1969]. Ideology and ideological State apparatuses (notes towards an investigation). In idem, *Lenin and Philosophy and Other Essays*. New Left Books: London, pp. 127-86.
- Althusser, L. (2006). *Philosophy of the Encounter: Later Writings 1978-87*. Verso: London.
- Altvater, E. (1994). Operationsfeld Weltmarkt, oder Die Transformation des souveränen Nationalstaats in den nationalen Wettbewerbsstaat. *Prokla* 24(4): 517-47.
- Amable, B. (2009). Structural reforms in Europe and the (incoherence of institutions. *Oxford Review of Economic Policy* 25(1): 17-39.

- Amin-Khan, T. (2012). *The Post-Colonial State in the Era of Capitalist Globalization: Historical, Political and Theoretical Approaches to State Formation*. Routledge: London.
- Amitai-Preiss, R. and Morgan, D. O. (2000). *The Mongol Empire and Its Legacy*. Brill: Leiden.
- Anderson, B. (1981). *The Imagined Community*. New Left Books: London.
- Anderson, J. (1996). The shifting stage of politics: New mediaeval and postmodern territorialities. *Environment and Planning D: Society and Space*, 14: 133-53.
- Anderson, P. (1974a). *Lineages of the Absolutist State*. New Left Books: London.
- Anderson, P. (1974b). *Passages from Antiquity to Feudalism*. New Left Books: London.
- Anderson, P. (1976). *Considerations on Western Marxism*. New Left Books: London.
- Andreski, S. (1968). *Military Organization and Society*. Routledge and Kegan Paul: London.
- Ansell, C. (2000). The networked polity: Regional development in Western Europe. *Governance* 13(2): 303-33.
- Anter, A. and Breuer, S. (eds) (2007). *Max Webers Staatssoziologie: Positionen und Perspektiven*. Nomos: Baden-Baden.
- Anthias, F. and Yuval-Davis, N. (eds) (1989). *Woman-Nation-State*. Macmillan: Basingstoke, UK.
- Archer, M. S. (2003). *Structure, Agency and the Internal Conversation*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Arendt, H. (1956). Authority in the twentieth century. *Review of Politics* 18(4): 403-17.
- Arrighi, G. (1994). *The Long Twentieth Century: Money, Power and the Origins of Our Times*. Verso: London.
- Axtmann, R. (2004). The state of the state: The model of the modern state and its contemporary transformation. *International Political Science Review* 25(3): 259-79.
- Badie, B. and Bimbaum, P. (1983). *The Sociology of the State*. University of Chicago Press: Chicago.
- Badiou, A. (2005). A speculative disquisition on the concept of democracy. In idem, *Metapolitics*. Verso: London, pp. 78-95.
- Bagehot, W. (1963) [1867], *The English Constitution*. Fontana: London.
- Balasopoulos, A. (2012). Introduction: Intellectuals and the state: Complicities, confrontations, raptures. *Occasion: Interdisciplinary Studies in the Humanities* 3(1): 1-34.
- Balibar, E. (1990). The nation form: History and ideology. *Review: Fernand Braudel Center* 13(2): 329-61.
- Barak, G. (1991). *Crimes by the Capitalist State: An Introduction to State Criminality*. SUNY Press: New York.
- Barber, B. (1995). *Jihad vs McWorld: Terrorism's Challenge to Democracy*. Random House: New York.
- Barfield, T. J. (2001). The shadow empires: Imperial state formation along the Chinese-Nomad frontier. In C. M. Sinopoli and T. N. D'Altroy (eds), *Empires: Perspectives from Archaeology and History*. Cambridge University Press: Cambridge, pp. 8-41.
- Barkan, J. (2011). Law and the geographic analysis of economic globalization. *Progress in Human Geography* 35(5): 589-607.
- Barker, E. (1966). *The Development of Public Services in Western Europe 1660-1930*. Archon Books: Hamden, CT.
- Barrow, C. W. (1993). *Critical Theories of the State: Marxist, neo-Marxist, post-Marxist*. University of Wisconsin Press: Madison.

- Barry, A. (2002). The anti-political economy. *Economy and Society* 31(2): 268-84.
- Barry, B. (1965). *Political Argument*. Routledge and Kegan Paul: London.
- Bartelson, J. (1995). *A Genealogy of Sovereignty*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Bartelson, J. (2001). *Critique of the State*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Bartelson, J. (2013). *Sovereignty as Symbolic Form*. Routledge: London.
- Bashford, A. (2006). Global biopolitics and the history of world health. *History of the Human Sciences* 19(1): 67-88.
- Bayart, P., Ellis, S., and Hibou, B. (eds) (2009). *The Criminalization of the State in Africa*. Indiana University Press: Bloomington.
- Beaulac, S. (2004). The Westphalian model in defining international law: Challenging the myth. *Australian Journal of Legal History* 8(2): 181-213.
- Beck, U. (2005). *Power in the Global Age*. Polity: Cambridge.
- Beck, U. and Grande, E. (2007). *Cosmopolitan Europe: Paths to Second Modernity*. Polity: Cambridge.
- Beer, S. (1990). Recursion zero: Metamanagement. *Systems Practice* 3(3): 315-26.
- Beland, D. and Cox, R. H. (eds) (2011). *Ideas and Politics in Social Science Research*. Oxford University Press: Oxford.
- Bell, S. and Hindmoor, A. (2009). *Rethinking Governance: The Theory of the State in Modern Society*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Bentham, J. (1970). [1789]. *Introduction to the Principles of Morals and Legislation*. Clarendon: Oxford.
- Bentley, A. F. (1908). *The Process of Government: A Study of Social Pressures*. University of Chicago Press: Chicago.
- Bernhardt, R. (ed.) (1989). *Encyclopedia of Public International Law*, vol. 11: Law of the Sea, Air and Space. Elsevier: Amsterdam.
- Bevir, M., (ed.) (2007). *Encyclopedia of Governance*. SAGE: London.
- Bevir, M. (2010). *Democratic Governance*. Princeton University Press: Princeton, NJ.
- Biggs, M. (1999). Putting the state on the map: Cartography, territory, and European Stateformation. *Comparative Studies in Society and History* 41(2): 374-405.
- Biller, P. (2000). *The Measure of Multitude: Population in Medieval Thought*. Oxford University Press: Oxford.
- Bloch, E. (1986a). *The Principle of Hope*, vol. 1. Blackwell: Oxford.
- Bloch, E. (1986b). *The Principle of Hope*, vol. 2. Blackwell: Oxford.
- Blockmans, W. P. (1978). A typology of representative institutions in late medieval Europe. *Journal of Medieval History* 4(2): 189-215.
- Blockmans, W. P. (1996). The growth of nations and states in Europe before 1800. *European Review* 4(3): 241-51.
- Blok, A. (1975). *The Mafia of a Sicilian Village 1860-1960: A Study of Violent Peasant Entrepreneurs*. Harper Torch: New York.
- Blum, W. (2001). *Rogue State: A Guide to the World's Only Superpower*. Zed: London.
- Blyth, M. and Katz, R. S. (2005). From catch-all politics to cartelisation: The political economy of the cartel party. *West European Politics* 28(1): 33-60.
- Bürzel, T. and Risse, T. (2010). Governance without a state: Can it work? *Regulation and Governance* 4(2): 113-34.
- Boldt, H., Conze, W., Haverkate, G., Klippel, D., and Koselleck, R. (1992). Staat und Souveränität. In O. Brunner, W. Conze, and R. Koselleck (eds), *Geschichtliche Grundbegriffe Historisches Lexicon zur Politisch-Sozialen Sprache in Deutschland*, vol. 6. Klett-Colta: Stuttgart, pp. 1-154.

- Bonney, R. (1995). *Economic Systems and State Finance: The Origins of the Modern State in Europe, 13th to 18th Centuries*. Oxford University Press: Oxford.
- Boukalas, C. (2014a). *Homeland Security, Its Law and Its State: A Design of Power for the 21st Century*. Routledge: London.
- Boukalas, C. (2014b). No exceptions: Authoritarian statism: Agamben, Poulantzas and homeland security. *Critical Studies on Terrorism* 7(1): 112- 30.
- Bourdieu, P. (1994). Rethinking the state: Genesis and structure of the bureaucratic field. *Sociological Theory* 12(1): 1-18.
- Bourdieu, P. (2014). *On the State: Lectures at the Collège de France, 1989- 1992*. Polity: Cambridge.
- Bratsis, P. (2003). The construction of corruption, or rules of separation and illusions of purity. *Social Text* 21: 1-33.
- Bratsis, P. (2006). *Everyday Life and the State*. Anthem: London.
- Braudel, F. (1975). *Capitalism and Material Life: 1400-1800*. Harper Colophon: New York.
- Brennan, J. (2007). Dominating nature. *Environmental Values* 16(4), 513-28.
- Brenner, N. (2004). *New State Spaces: Urban Restructuring and State Rescaling in Western Europe*. Oxford University Press: Oxford.
- Bretthauer, L., Gallas, A., Kannankulam, J., and Stolty, I. (eds) (2011). *Reading Poulantzas*. Merlin: London.
- Breuer, S. (2014). *Der charismatische Staat: Ursprünge und Frühformen staatlicher Herrschaft*. WBG: Darmstadt.
- Brown, W. (1992). Finding the man in the state. *Feminist Studies* 18: 7-34.
- Brubaker, R. (1992). *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Harvard University Press: Cambridge, MA.
- Bruff, I. (2013). The rise of authoritarian neoliberalism. *Rethinking Marxism* 26(1): 113-29.
- Brunner, O. (1992). *Land and Lordship: Structures of Governance in Medieval Austria*. University of Pennsylvania Press: Philadelphia.
- Bruyneel, K. (2007). *The Third Space of Sovereignty: The Postcolonial Politics of US-Indigenous Relations*. University of Minnesota Press: Minneapolis.
- Burkett, P. (1999). *Marx and Nature: A Red and Green Perspective*. St Martin's Press: New York.
- Bussolini, J. (2010). What is a dispositive? *Foucault Studies* 10: 85-107.
- Calhoun, C. (1995). *Critical Social Theory: Culture, History, and the Challenge of Difference*. Blackwell: Oxford.
- Callinicos, A. (2009). *Imperialism and Global Political Economy*. Polity: Cambridge.
- Campbell, B. B. and Brenner, A. D. (eds) (2000). *Death Squads in Global Perspective*. Palgrave Macmillan: Basingstoke, UK.
- Canak, W. L. (1984). The peripheral state debate: State capitalist and bureaucratic authoritarian regimes in Latin America. *Latin American Research Review* 19(1): 3-36.
- Canovan, M. (2004). The leader and the masses: Hannah Arendt on totalitarianism and dictatorship. In P. Baehr and M. Richter (eds), *Dictatorship in History and Theory: Bonapartism, Caesarism, and Totalitarianism*. Cambridge University Press: Cambridge, pp. 241-60.
- Canovan, M. (2005). *The People*. Polity: Cambridge.
- Canovan, M. (2008). The people. In J. S. Dryzek, B. Honig, and A. Phillips (eds), *The Oxford Handbook of Political Theory*. Oxford University Press: New York, pp. 349-62.

- Carlyle, T. (1908) [1840]. *On Heroes and Hero Worship*. James Fraser: London.
- Carneiro, R. L. (1981). The chieftdom: Precursor of the State. In G. Jones and R. Kautz (eds), *The Transition to Statehood in the New World*. Cambridge University Press: Cambridge, pp. 33-79.
- Carroll, W. K. (2010). *The Making of a Transnational Capitalist Class: Corporate Power in the 21st Century*. Zed: London.
- Castells, M. (1992). Four Asian tigers with a dragon head. In J. Henderson and R. R. Appelbaum (eds), *States and Development in the Pacific Rim*. SAGE: London, pp. 33-70.
- Castree, N. (2009). The spatio-temporality of capitalism. *Time & Society* 18(1): 26-61.
- CEO [Corporate European Observatory] (2004). Lobby Planet Brussels: *The EU Quarter*. CEO: Brussels.
- CEO [Corporate European Observatory] (2011). Lobby Planet Brussels: *The EU Quarter*, 2nd edn. CEO: Brussels.
- Cerny, R. G. (1997). Paradoxes of the competition state: The dynamics of political globalization. *Government and Opposition* 32(2): 251-74.
- Cerny, P. G. (2010). *Rethinking World Politics: A Theory of Transnational Neopluralism*. Oxford University Press: Oxford.
- Chang, D. O. (2009). *Capitalist Development in Korea: Labour, Capital and the Myth of the Developmental State*. Routledge: London.
- Chang, H. J. (2007). *The East Asian Development Experience: The Miracle, the Crisis and the Future*. Zed: London.
- Chase-Dunn, C. and Lawrence, K. S. (2011a). The next three futures. Part I: Looming crises of global inequality, ecological degradation, and a failed system of global governance. *Global Society* 25(2): 137-53.
- Chase-Dunn, C. and Lawrence, K. S. (2011b). The next three futures. Part II: Possibilities of another round of US hegemony, global collapse, or global democracy. *Global Society* 25(3): 269-85.
- Chibber, V. (2003). *Locked in Place: State-Building and Late Industrialization in India*. Princeton University Press: Princeton, NJ.
- Chilcote, R., Hadjiyannis, S., Lopez, F. A. IH, Nataf, D., and Sammis, E. (1990). *Transition from Democracy to Dictatorship: Comparative Studies of Spain, Portugal and Greece*. Taylor & Francis: New York.
- Chomsky, N. (2001). *Rogue States: The Rule of Force in World Affairs*. Pluto: London.
- Chomsky, N. (2012). *Occupy*. Penguin: Harmondsworth, UK.
- Cioran, E. M. (1975) [1949]. *A Short History of Decay*. Arcade: New York.
- Claessen, H. J. M. and Skalnik, P. (1978). The early state: Theories and hypotheses. In eidem (eds), *The Early State*. Mouton: The Hague, pp. 3-29.
- Clark, C. and Lemco, J. (1988). The strong state and development: A growing list of caveats. *Journal of Developing Societies* 4(1): 1-8.
- Clark, J. and Jones, A. (2012). After 'the collapse': Strategic selectivity, Icelandic state elites and the management of European Union accession. *Political Geography* 31: 64-72.
- Clarke, S. (1977). Marxism, sociology, and Poulantzas's theory of the state. *Capital & Class* 2: 1-31.
- Coleman, J. (1990). *Foundations of Social Theory*. Belknap Press: Cambridge, MA.
- Collinge, C. (1999). Self-organization of society by scale: A spatial reworking of regulation theory. *Environment and Planning D: Society and Space* 17(5): 557-74.
- Connolly, W. E. (ed.) (1969). *Pluralism in Political Analysis*. Atherton: New York.

- Connolly, W. E. (1983). *The Terms of Political Discourse*, 2nd edn. Princeton University Press: Princeton.
- Connolly, W. E. (2005). *Pluralism*. Duke University Press: Durham, NC.
- Cook, T. E. (2005). *Governing with the News: The News Media as a Political Institution*, 2nd edn. University of Chicago Press: Chicago.
- Costa, O. and Magnette, P. (2003). The European Union as a consociation? A methodological assessment. *West European Politics* 26(3): 1-18.
- Coulson, A. (1997). Transaction cost economics and its implications for local governance. *Local Government Studies* 23(1): 107-13.
- Cox, L. and Nilsen, A. G. (2014). *We Make Our Own History: Marxism and Social Movements in the Twilight of Neoliberalism*. Pluto: London.
- Cronin, D. (2013). *Corporate Europe: How Big Business Sets Policies on Food, Climate and War*. Pluto: London.
- Crouch, C. (2004). *Post-Democracy*. Polity: Cambridge.
- Crouch, C. (2005). *Capitalist Diversity and Change: Recombinant Governance and Institutional Entrepreneurs*. Oxford University Press: Oxford.
- Crozier, M. L., Huntington, S. P., and Watanuki, J. (1975). *The Crisis of Democracy: Report on the Governability of Democracies to the Trilateral Commission*. New York University Press: New York.
- Crutzen, P. J. (2006). The 'Anthropocene' In E. Ehlers and T. Krafft (eds), *Earth System Science in the Anthropocene*. Springer: Berlin and Heidelberg, pp. 13-18.
- Curtis, B. (2002). Foucault on governmentality and population: The impossible discovery. *Canadian Journal of Sociology* 27(4): 505-33.
- Dalton, R. J. and Kuechler, M. (1990). *Challenging the Political Order: New Social and Political Movements in Western Democracies*. Polity: Cambridge.
- Davies, J. S. (2011). *Challenging Governance Theory: From Networks to Hegemony*. Policy: Bristol.
- de Vattel, E. (1758). *Le Droit des gens, ou Principes de la loie naturelle, appliqués a la conduite et aux affaires des nations et des souverains*, 2 vols. London.
- Dean, M. (1990). *The Constitution of Poverty: Towards a Genealogy of Liberal Governance*. Routledge: London.
- Delaney, D. (2005). *Territory: A Short Introduction*. Blackwell: Oxford.
- Delanty, G. and Krishan, K. (eds) (2005). *Handbook of Nations and Nationalism*. SAGE: London.
- Deleuze, G. and Guattari, F. (1983) [1972], *Anti-Oedipus: Capitalism and Schizophrenia*. University of Minnesota Press: Minneapolis.
- Demirovic, A. and Sablowski, T. (2013). *The Finance-Dominated Regime of Accumulation and the Crisis in Europe*. Rosa Luxemburg Stiftung: Berlin.
- Dierkes, M., Antal, A. B., Child, J., and Nonaka, I., (eds) (2001). *Handbook of Organizational Learning and Knowledge*. Oxford University Press: Oxford.
- Disraeli, B. (1845). *Sybil, or a Tale of Two Nations*. At <http://www.gutenberg.org/files/3760/3760-b/3760-h.htm>
- Dobel, J. P. (1978). The corruption of a state. *American Political Science Review* 72(3): 958-73.
- Dodgshon, R. A. (1987). *The European Past: Social Evolution and Spatial Order*. Macmillan: London.
- Dodgshon, R. A. (1998). *Society in Time and Space: A Geographical Perspective on Change*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Doehring, K. (2004). *Allgemeine Staatslehre: Eine systematische Darstellung*, 3rd edn. C. F.

- Müller: Heidelberg.
- Domhoff, G. W. (2013). *Who Rules America? The Triumph of the Corporate Rich*, 7th edn. New York: McGraw-Hill.
- Drori, G. S., Meyer, J. W., and Hwang, H. (eds) (2006). *Globalization and Organization: World Society and Organizational Change*. Clarendon: Oxford.
- Dubiel, H. and A. Sällner (eds) (1981). *Wirtschaft, Recht und Staat im Nationalsozialismus: Analysen des Instituts für Sozialforschung, 1939- 1942*. Suhrkamp: Frankfurt.
- Dunsire, A. (1990). Holistic governance. *Public Policy and Administration* 5(4): 4-19.
- Dunsire, A. (1993). Manipulating social tensions: Collibration as an alternative mode of government intervention. MPPIfG Discussion Paper 93/7. Max Planck Institut für Gesellschaftsforschung, Köln.
- Dunsire, A. (1996). Tipping the balance: Autopoiesis and governance. *Administration & Society* 28(3): 299-334.
- Dutton, W. H. (2009). The fifth estate emerging through the network of networks. *Pro-metheus* 27(1): 1-15.
- Duverger, M. (1954). *Political Parties: Their Organization and Activity in the Modern State*. Methuen: London.
- Dyson, K. F. H. (1982). *The State Tradition in Western Europe*. Martin Robertson: Oxford.
- Earle, T. K. (1997). *How Chiefs Come to Power*. Stanford University Press: Stanford.
- Easton, D. (1965). *A Systems Analysis of Political Life*. Wiley: New York.
- Ebenau, M. (2012). Varieties of capitalism or dependency? A critique of the VoC approach for Latin America. *Competition & Change* 16(3): 206-23.
- Eder, K. (1999). Societies learn and yet the world is hard to change. *European Journal of Social Theory* 2(2): 195-215.
- Eisenstadt, S. N. (1963). *The Political Systems of Empires: The Rise and Fall of Bureaucratic Societies*. Free Press: New York.
- Elazar, D. J. (1991). Introduction: Federalist responses to current democratic revolutions. In idem (ed.), *Federal Systems of the World: A Handbook of Federal, Confederal and Autonomy Arrangements*. Longman: Harlow, UK, pp. i-xxi.
- Elden, S. (2007). Governmentality, calculation, territory. *Environment and Planning D: Society and Space* 25(3): 562-80.
- Elden, S. (2010). Land, terrain, territory. *Progress in Human Geography* 36(6): 799-817.
- Elffering, W. (1983). Klassenpartei und Hegemonie. Zur impliziten Parteientheorie des Marxismus. In W. Elffering, M. Jäger, and T. Scheffler, *Marxismus und Theorie der Parteien*. Argument Verlag: Berlin, pp. 7-35.
- Elffering, W. (1985). Zur Perspektive materialistischer Parteitheorie. *Prokla* 59: 142-51.
- Elias, N. (1982) [1939], *The Civilizing Process: State Formation and Civilization*. Blackwell: Oxford.
- Elias, N. (1983) [1939], *The Court Society*. Blackwell: Oxford.
- Elsner, W. (2012). Financial capitalism - at odds with democracy: The trap of an 'impossible' profit rate. *Real-World Economics Review* 62: 132-59. <http://www.paecon.net/PAEReview/issue62/Elsner62.pdf>
- Elster, J. (1982). The case for methodological individualism. *Theory and Society* 11(4): 453-82.
- Engdahl, F. W. (2009). *Full Spectrum Dominance: Totalitarian Democracy in the New World Order*. Edition Engdahl: Wiesbaden.
- Engelhardt, T. (2014). *Shadow Government: Surveillance, Secret Wars, and a Global Security State in a Single Superpower World*. Haymarket Books: Chicago.

- Engels, F. (1972) [1875]. *The Origins of the Family, Private Property, and the State*. Lawrence & Wishart: London.
- Escobar, P. (2015). Westward Ho on China's Eurasia BRIC road: The new Chinese dream. *Counterpunch*, 24 March.
- Escobar, M. (1997). Exploration, cartography and the modernization of state power. *International Social Science Journal* 151: 55-75.
- Esposito, E. (2011). *The Future of Futures: The Time of Money in Financing, and Society*. Edward Elgar: Cheltenham, UK.
- Esser, F. and Strambac, J. (eds) (2014). *Mediatization of Politics: Understanding the Transformation of Western Democracies*. Palgrave Macmillan: Basingstoke, UK.
- Estulin, D. (2007). *The True Story of the Bilderberg Group*. TrineDay: Walterville, OR.
- Evans, P. B. (1989). Predatory, developmental, and other apparatuses: A comparative political economy perspective on the Third World State. *Sociological Forum* 4(4): 561-87.
- Evans, P. B. (1995). *Embedded Autonomy: States and Industrial Transformation*. Princeton University Press: Princeton, NJ.
- Evans, P. B. (1997). The eclipse of the state? Reflections on stateness in an era of globalization. *World Politics* 50(1): 62-87.
- Evans, P. B. (2011). Constructing the 21st century developmental state. In O. Edigheji (ed.), *Constructing a Democratic Developmental State in South Africa: Potentials and Challenges*. Human Sciences Research Council: Cape Town, pp. 37-58.
- Evans, P. B., Rueschemeyer, D., and Skocpol, T. (eds) (1985). *Bringing the State Back In*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Falner, G. (2005). *Complying with Europe: EU Harmonisation and Soft Law in the Member States*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Ferejohn, J. and Pasquino, P. (2004). The law of exception: A typology of emergency powers. *International Journal of Constitutional Law* 210: 333-48.
- Ferguson, N. (2004). *Colossus: The Price of America's Empire*. Penguin: New York.
- Ferguson, T. (1995). *Golden Rule: The Investment Theory of Party Competition and the Logic of Money-Driven Political Systems*. University of Chicago Press: Chicago.
- Ferguson, Y. H. and Mansbach, R. W. (1989). *The State, Conceptual Chaos, and the Future of International Relations Theory*. Lynne Rienner: London.
- Ferrera, M. (2008). The European welfare state: Golden achievements, silver prospects. *West European Politics* 31(1-2): 82-107.
- Fine, R. (2007). *Cosmopolitanism*. Routledge: London.
- Finer, S. E. (1975). State and nation-building in Europe: The role of the military. In C. Tilly (ed.), *The Formation of National States in Western Europe*. Princeton University Press: Princeton, pp. 84-163.
- Finer, S. E. (1997a). *The History of Government*, vol. 1: Ancient Monarchies and Empires. Oxford University Press: Oxford.
- Finer, S. E. (1997b). *The History of Government*, vol. 2: The Intermediate Ages. Oxford University Press: Oxford.
- Finer, S. E. (1997c). *The History of Government*, vol. 3: Empires, Monarchies and the Modern State. Oxford University Press: Oxford.
- Fischer, F. (2009). *Democracy and Expertise: Reorienting Policy Inquiry*. Oxford University Press: Oxford.
- Flannery, K. V. (1972). The cultural evolution of civilization. *Annual Review of Ecological Systems* 3: 399-426.
- Flannery, K. V. (1999). Process and agency in early state formation. *Cambridge Archaeological Journal* 9(1): 3-21.
- Foisneau, L. (2010). Governing a republic: Rousseau's general will and the problem of government. *Republics of Letters* 2(1), 93-104.

- Foucault, M. (1977) [1975]. *Discipline and Punish*. Allen Lane: London.
- Foucault, M. (1980). *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*. Pantheon: New York.
- Foucault, M. (1981) [1976], *The History of Sexuality*, vol 1. Penguin: Harmondsworth, UK.
- Foucault, M. (2007). *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France, 1977-1978*. Palgrave: Basingstoke, UK.
- Foucault, M. (2008). *The Birth of Biopolitics: Lectures at the College de France, 1978-1979*. Palgrave: Basingstoke, UK.
- Fraenkel, E. (1941). *The Dual State: A Contribution to the Theory of Dictatorship*. Oxford University Press: Oxford.
- Fried, M. H. (1967). *The Evolution of Political Society: An Essay in Political Anthropology*. Random House: New York.
- Friedmann, T. (2005). *The World is Flat*. Farrar, Straus and Giroux: New York.
- Friedmann, T. (2008). *Hot, Flat, and Crowded*. Farrar, Straus and Giroux: New York.
- Friedmann, T. (2011). *That Used to be Us*. Farrar, Straus and Giroux: New York.
- Friedrichs, J. (2001). The meaning of new medievalism. *European Journal of International Relations* 7(4): 475-502.
- Fukuyama, F. (1992). *The End of History and the Last Man*. Free Press: New York.
- Fukuyama, F. (1995). *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. Free Press: New York.
- Fukuyama, F. (2003). *State-Building: Governance and World Order in the 21st Century*. Cornell University Press: Ithaca, NY.
- Fukuyama, F. (2011). *The Origins of Political Order: From Prehuman Times to the French Revolution*. Farrar, Straus and Giroux: New York.
- Gailey, C. W. (1985). The State of the state in anthropology. *Annual Review of Anthropology* 9(1-4): 65-91.
- Gambetta, D. (ed.) (1988). *Trust: Making and Breaking Cooperative Relations*. Blackwell: Oxford.
- Gamble, A. (1973). *The Conservative Nation*. Routledge: London.
- Gause III, F. G. (2013). *Kings for all seasons: How the Middle East's monarchies survived the Arab Spring*. Brookings Institute: Washington, DC / Doha: Qatar.
- Gellner, E. (1983). *Nations and Nationalism*. Blackwell: Oxford.
- Georgi, F. and Kannankulam, J. (2012). *Das Staatsprojekt Europa in der Krise: Die EU zwischen autoritärer Verhärtung und linken Alternativen*. Rosa Luxemburg Stiftung: Berlin.
- Gerschenkron, A. (1962). *Economic Backwardness in Historical Perspective*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Gerstenberger, H. (2008). *Impersonal Power: History and Theory of the Bourgeois State*. Brill: Leiden.
- Giddens, A. (1981). *A Contemporary Critique of Historical Materialism: Power, Property and the State*. Macmillan: London.
- Giddens, A. (1985). *The Nation-State and Violence*. Polity: Cambridge.
- Gilens, M. and Page, B. (2014). Testing theories of American politics: Elites, interest groups, and average citizens. *Perspectives on Politics* 12(3): 564- 81.
- Gill, S. (1991). *American Hegemony and the Trilateral Commission*. Cambridge University Press: New York.
- Gill, S. (1995). The global Panopticon? The neoliberal state, economic life and democratic surveillance. *Alternatives* 20(1): 1-49.

- Gill, S. (ed.) (2011). *Global Crises and the Crisis of Global Leadership*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Giraldo, J. (1996). *Colombia: The Genocidal Democracy*. Common Courage Press: Monroe, ME.
- Gitlin, T. (2012). *Occupy Nation: The Roots, the Spirit, and the Promise of Occupy Wall Street*. HarperCollins: New York.
- Giugni, M. G. (1998). Was it worth the effort? The outcomes and consequences of social movements. *Annual Review of Sociology* 24: 371-93.
- Gledhill, J., Bender, B., and Larsen, M. T. (eds) (1988). *State and Society: The Emergence and Development of Social Hierarchy and Political Centralization*. Unwin Hyman: London.
- Glennon, M. J. (2014). *National Security and Double Government*. Oxford University Press: New York.
- Global Commission on the Economy and Climate (2014). *Better Growth, Better Climate: The New Climate Economy Report*. World Resources Institute: Washington, DC.
- Goldberg, D. T. (2002). *The Racial State*. Blackwell: Oxford.
- Goldscheid, R. (1976) [1917]. Finanzwissenschaft und Soziologie. In R. Hickel (ed.), Rudolf Goldscheid/Joseph Schumpeter, *Die Finanzkrise des Steuerstaates*. Suhrkamp: Frankfurt, pp. 317-28.
- Goody, J. (1980). *Technology, Tradition and the State in Africa*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Gorski, P. S. (2001). Beyond Marx and Hintze? Third wave theories of early modern state formation. *Comparative Studies in History and Society* 43(4): 851-61.
- Gowan, P. (2000). *The Global Gamble: America's Faustian Bid for World Domination*. Verso: London.
- Gramsci, A. (1971). *Selections from the Prison Notebooks*. Lawrence & Wishart: London.
- Gramsci, A. (1995). *Quaderni del Carcere, edizione critica dell'Istituto Gramsci*, 4 vols. Einaudi: Turin.
- Grandin, G. (2007). *Empire's Workshop: Latin America, the United States, and the Rise of the New Imperialism*. Henry Holt: New York.
- Green, D. and Shapiro, I. (eds) (1996). *Pathologies of Rational Choice Theory: A Critique of Applications in Political Science*. Yale University Press: New Haven, CT.
- Green, P. and Ward, T. (2004). *State Crime: Governments, Violence and Corruption*. Pluto: London.
- Greven, M. (2010). Sind Parteien in der Politik alternativlos oder ist ihre Rolle historisch begrenzt? In D. Gehne and T. Spier (eds), *Krise oder Wandel der Parteiendemokratie?* VS Verlag: Wiesbaden, pp. 225-35.
- Grofman, B. and Lijphart, A. (eds) (2003). *Electoral Laws and their Political Consequences*. Agathon Press: New York.
- Gross, O. (2000). The normless and exceptionless exception: Cari Schmitt's theory of emergency powers and the norm-exception dichotomy. *Cardozo Law Review* 21:1824-67.
- Grossman, C. (1986). A framework for the examination of states of emergency under the American Convention on Human Rights. *American University International Law Review* 1(1): 35-55.
- Günther, G. (2004) [1973], Life as polycontextuality. In H. Fahrenbach (ed.), *Wirklichkeit und Reflexion*. Neske: Pfullingen, pp. 187-210. (Reprinted in Vordenker, February 2004. At www.vordenker.de)
- Gunther, R. and Diamond, L. (2003). Species of political parties: A new typology. *Party Politics* 9(2): 167-99.

- Gunther, R., Montero, J. R., and Linz, J. J. (eds) (2002). *Political Parties: Old Concepts and New Challenges*. Oxford University Press: Oxford.
- Haanappel, P. P. C. (2003). *The Law and Policy of Air Space and Outer Space: A Comparative Approach*. Kluwer Law International: The Hague.
- Haas, P. M. and Haas, E. B. (1995). Learning to learn: Improving international governance. *Global Governance* 1(4): 255-85.
- Habermas, J. (1989) [1962], *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry Into a Category of Bourgeois Society*. MIT Press: Cambridge, MA.
- Habermas, J. (1976). *Legitimation Crisis*. Hutchinson: London.
- Habermas, J. (2002). *The Post-National Constellation*. Polity: Cambridge.
- Hacker, J. and Pierson, P. (2011). *Winner-Take-All-Politics: How Washington Made the Rich Richer - and Turned Its Back on the Middle Class*. Simon & Schuster: New York.
- Häusler, J. and Hirsch, J. (1987). Regulation und Parteien im Übergang zum 'post-Fordismus'. *Das Argument* 165: 651-71.
- Hall, J. A. and Ikenberry, G. J. (1989). *The State*. Open University Press: Buckingham.
- Hall, P. A. and Soskice, D. (eds) (2001). *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*. Oxford University Press: Oxford.
- Hall, P. A. and Taylor, R. C. R. (1996). Political science and the three new institutionalisms. *Political Studies* 44(4): 936-57.
- Hall, S. (1983). The great moving right show. In S. Hall and M. Jacques (eds), *The Politics of Thatcherism*. Lawrence & Wishart: London, pp. 19-39.
- Hamilton, C., Gemenne, F., and Bonneuil, C. (eds) (2015). *The Anthropocene and the Global Environmental Crisis*. Routledge: London.
- Handel, M. I. (1990). *Weak States in the International System*, 2nd edn. Frank Cass: London.
- Hannah, M. (2000). *Governmentality and the Mastery of Territory in nineteenth-century America*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Harding, S. (1991). *Whose Science? Whose Knowledge? Thinking from Women's Lives*. Cornell University Press: Ithaca, NY.
- Harding, S. (ed.) (2003). *The Feminist Standpoint Theory Reader: Intellectual and Political Controversies*. Routledge: London.
- Hardt, M. and Negri, A. (2000). *Empire*. Harvard University Press: Cambridge, MA.
- Hartman, H. (1979). The unhappy marriage of Marxism and feminism: Towards a more progressive union. *Capital and Class* 8(1): 1-33.
- Harvey, D. (1996). *The Condition of Post-modernity*. Blackwell: Oxford.
- Harvey, D. (2005). *A Brief History of Neoliberalism*. Oxford University Press: Oxford.
- Harvey, D. (2008). The right to the city. *New Left Review* 54: 23-40.
- Hay, C. (1995). *Re-stating Social and Political Change*. Open University Press: Buckingham.
- Hay, C. (2002). *Political Analysis*. Palgrave Macmillan: Basingstoke, UK.
- Hayes, B. (2009). *NeoConOpticon. The EU Security-Industrial Complex*. Transnational Institute/Statewatch: Amsterdam.
- Hegel, G. W. F. (1977) [1807]. *Phenomenology of Spirit*. Clarendon: Oxford.
- Heidenheimer, A. J. (1986). Politics, policy and policey as concepts in English and continental languages. *Review of Politics* 48: 1-26.
- Heigl, M. (2011). Social conflict and competing state projects in the semiperiphery: A strategic-relational analysis of the transformation of the Mexican state into an internationalized competition state. *Antipode* 43(1): 129-48.

- Held, D. (1992). Democracy: From city-states to a cosmopolitan order? *Political Studies* 40: 10-32.
- Heller, H. (1983) [1934]. *Staatslehre*, 6th edn. Mohr Verlag: Tübingen.
- Héritier, A. and Rhodes, M (eds) (2011). *New Modes of Governance in Europe: Governing in the Shadow of Hierarchy*. Palgrave Macmillan: Basingstoke, UK.
- Hilferding, R. (2007) [1911]. *Finance Capital: A Study in the Latest Phase of Capitalist Development*. Routledge: London.
- Hintze, O. (1975). *The Historical Essays of Otto Hintze*. Oxford University Press: New York.
- Hirsch, J. (1980). *Der Sicherheitsstaat: Das 'Modell Deutschland', seine Krise und die neuen sozialen Bewegungen*. EVA: Hamburg.
- Hirsch, J. (1995). *Der nationale Wettbewerbsstaat: Staat, Demokratie und Politik im globalen Kapitalismus*. ID Archiv: Berlin.
- Hirsch, J. (2005). *Materialistische Staatstheorie. Transformationsprozesse des kapitalistischen Systems*. VSA: Hamburg.
- Hodai, B. (2013). *Dissent or Terror: How the Nation's Counter Terrorism Apparatus, in Partnership with Corporate America, Turned on Occupy Wall Street*. Center for Media and Democracy: Washington, DC.
- Hood, C. (1998). *The Art of the State: Culture, Rhetoric and Public Management*. Oxford University Press: Oxford.
- Hudson, M. (2011). Europe's deadly transition from social democracy to oligarchy. *Counterpunch*, 9-11 December. At <http://michael-hudson.com/2011/12/europes-transition-from-social-democracy-to-oligarchy/>
- Hudson, M. (2012). *The Bubble and Beyond: Fictitious Capital, Debt Deflation and the Global Crisis*. Islet: Dresden.
- Huntington, S. P. (1998). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. Simon & Schuster: New York.
- Ingham, G. K. (1984). *Capitalism Divided? The City and Industry in British Social Development*. Macmillan: Basingstoke, UK.
- Innis, H. (1951). *The Bias of Communication*. University of Toronto Press: Toronto.
- Isaac, J. C. (1987). *Power and Marxist Theory: A Realist Approach*. Cornell University Press: Ithaca, NY.
- Ivanov, C. D. (2002). Romania: A kidnapped revolution and the history of a pseudo-transition. *Eras Journal* 2. At <http://artsonline.monash.edu.au/eras/romania-a-kidnapped-revolution-and-the-history-of-a-pseudo-transition/>
- Jaeger, M. (1979). Von der Staatsableitung zur Theorie der Parteien: Ein Terrainwechsel im Geiste Antonio Gramscis. In *Arbeitskreis westeuropäische Arbeiterbewegung* (ed.), *Eurokommunismus und Theorie der Politik*. Argument Verlag: Berlin, pp. 45-64.
- Jameson, F. (2002). *A Singular Modernity: Essay on the Ontology of the Present*. Verso: London.
- Jellinek, G. (1905). *Allgemeine Staatslehre*, 2nd edn. Verlag O. Häring: Berlin.
- Jenson, J. (1986). Gender and reproduction: Or, babies and state. *Studies in Political Economy* 20: 9-46.
- Jenson, J. (2007). The European Union's citizenship regime: Creating norms and building practices. *Comparative European Politics* 5(1): 53-69.
- Jessop, B. (1982). *The Capitalist State: Marxist Theories and Methods*. Martin Robertson: Oxford.
- Jessop, B. (1985). *Nicos Poulantzas: Marxist Theory and Political Strategy*. Macmillan: Basingstoke, UK.

- Jessop, B. (1990). *State Theory: Putting the Capitalist State in its Place*. Polity: Cambridge.
- Jessop, B. (2002). *The Future of the Capitalist State*. Polity: Cambridge.
- Jessop, B. (2004). Multi-level governance and multi-level meta-governance. In I. Bache and M. Flinders (eds.), *Multi-level Governance*. Oxford University Press: Oxford, pp. 49-74.
- Jessop, B. (2007a). Dialogue of the deaf: Reflections on the Poulantzas- Mili- band debate. In P. Wetherly, C. W. Barrow, and P. Burnham (eds), *Class, Power and the State in Capitalist Society*. Palgrave: Basingstoke, UK, pp. 132-57.
- Jessop, B. (2007b). *State Power: A Strategic-Relational Approach*. Polity: Cambridge.
- Jessop, B. (2009). Cultural political economy and critical policy studies. *Critical Policy Studies* 3(3-4): 336-56.
- Jessop, B. (2011). Rethinking the diversity of capitalism: Varieties of capitalism, variegated capitalism, and the world market. In G. Wood and C. Lane (eds), *Capitalist Diversity and Diversity within Capitalism*. Routledge: London, pp. 209-37.
- Jessop, B. (2013). Revisiting the regulation approach: Critical reflections on the contradictions, dilemmas, fixes, and crisis dynamics of growth regimes. *Capital & Class* 37(1): 5-24.
- Jessop, B. (2014a). Capitalist diversity and variety: Variegation, the world market, compossibility and ecological dominance. *Capital & Class* 38(1): 43-56.
- Jessop, B. (2014b). Repoliticizing depoliticization: Theoretical preliminaries on some responses to the American and Eurozone debt crises. *Policy & Politics* 42(2): 207-23.
- Jessop, B. (2014c). Variegated capitalism, Modeli Deutschland, and the Eurozone crisis. *Journal of Contemporary European Studies* 22(3): 248-60.
- Jessop, B. (2015a). Comparative capitalisms and/or variegated capitalism. In I. Bruff, M. Ebenau, and C. May (eds), *New Directions in Critical Comparative Capitalisms Research*. Palgrave Macmillan: Basingstoke, UR, pp. 65-82.
- Jessop, B. (2015b). The symptomatology of crises: Reading crises and learning from them: Some critical realist reflections. *Journal of Critical Realism* 14(3): 1-37.
- Jessop, B. (2015c). Neoliberalism, finance-dominated accumulation, and the cultural political economy of austerity. In K. Featherstone and Z. M. Irving (eds), *Politics of Austerity*. Palgrave Macmillan: London, 85-108.
- Jessop, B., Brenner, N., and Jones, M. R. (2008). Theorizing sociospatiality. *Environment and Planning D: Society and Space* 26(3): 389-401.
- Johnson, C. A. (1982). *MITI and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy, 1925-1975*. Stanford University Press: Stanford.
- Johnson, C. A. (1987). Political institutions and economic performance: The government-business relationship in Japan, South Korea, and Taiwan. In F. C. Deyo (ed.), *The Political Economy of the New Asian Industrialism*. Cornell University Press: Ithaca, NY, pp. 136-64.
- Johnson, C. A. (2002). *Blowback: The Costs and Consequences of American Empire*. Sphere: New York.
- Jones, M. R. and Jessop, B. (2010). Thinking state/space impossibly. *Antipode* 42(5): 1119-49.
- Jones, R. (2007). *People/State/Territories: The Political Geographies of British State Transformation*. Wiley Blackwell: Oxford.
- Joseph, J. (2012). *The Social in the Global: Social Theory, Governmentality and Global Politics*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Joseph, J. (2014). Combining hegemony and governmentality to explain global governance. *Spectrum: Journal of Global Studies* 6(1): 1-15.
- Kaasch, A. and Martens, K. (eds) (2015). *Actors and Agency in Global Social Governance*. Oxford University Press: Oxford.

- Kaczyński, R. (2014). Transnational internal security, democracy and the role of the state. At http://www.inter-disciplinary.net/at-the-interface/wp-content/uploads/2012/06/Kaczyński_web_12_06_03.pdf
- Kalpagam, U. (2000). The colonial state and statistical knowledge. *History of the Human Sciences* 13: 37-55.
- Kang, D. C. (2002). *Crony Capitalism: Corruption and Development in South Korea and the Philippines*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Kannankulam, J. and Georgi, F. (2012). Die Europäische Integration als materielle Verdichtung von Kräfteverhältnissen: Hegemonieprojekte im Kampf um das 'Staatsprojekt Europa'. Phillips-Universität Marburg, Marburg. At <http://www.uni-marburg.de/fb03/politikwissenschaft/eipoe/publikationen/publikationen/a30.pdf>
- Katz, R. S. and Mair, P. (1994). Party organizations: From civil society to the state. In eidem (eds), *How Parties Organize: Change and Adaptation in Party Organization in Western Democracies*. SAGE: London, pp. 1-22.
- Katz, R. S. and Mair, R (1995). Party organization, party democracy and the emergence of the cartel party. In P. Mair (1997). *Party System Change: Approaches, and Interpretations*. Clarendon: Oxford, pp. 93-119.
- Katz, R. S. and Mair, P. (2002). The ascendancy of the party in public office. In R. Gunther, J. M. Montero, and J. J. Linz (eds), *Political Parties: Old Concepts and New Challenges*. Oxford University Press: Oxford, pp. 113-34.
- Kautsky, K. (1914). *Der Imperialismus*. Die Neue Zeit 2(32), 11 September.
- Kayaoğlu T. (2010). *Legal Imperialism: Sovereignty and Extraterritoriality in Japan, the Ottoman Empire, and China*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Keating, M. (2001). *Plurinational Democracy: Stateless Nations in a Postsovereign Era*. Oxford University Press: Oxford.
- Kellner, D. (2005). Western Marxism. In A. Harrington (ed.), *Modern Social Theory: An Introduction*. Oxford University Press: Oxford, pp. 154-74.
- Kelly, D. (2003). *The State of the Political: Conceptions of Politics and the State in the Thought of Max Weber, Carl Schmitt and Franz Neumann*. Oxford University Press: Oxford.
- Kelly, M. G. E. (2009). *The Political Philosophy of Michel Foucault*. Routledge: London.
- Kelsen, H. (1945). *General Theory of Law and the State*. Harvard University Press: Cambridge, MA.
- Kenway, P. (1980). Keynes, Marx and the possibility of crisis. *Cambridge Journal of Economics* 4(1): 23-36.
- Kirchheimer, O. (1966). The transformation of Western European party systems. In J. La Palombara and M. Weiner (eds), *Political Parties and Political Development*. Princeton University Press: Princeton, NJ, pp. 177-200.
- Kirchheimer, O. (1969). Party structure and mass democracy in Europe. In idem, *Politics, Law and Social Change: Selected Essays of Otto Kirchheimer*. Columbia University Press: New York, pp. 245-68.
- Kitschelt, H. (1991). Industrial governance structures, innovation strategies, and the case of Japan: Sectoral or cross-national comparative analysis? *International Organization* 45(4): 453-93.
- Kjaer, P. F. (2010). *Between Governing and Governance: On the Emergence, Function and Form of Europe's Post-National Constellation*. Hart: Oxford.
- Klare, M. (2001). *Resource Wars: The New Landscape of Global Conflict*. Metropolitan Books: New York.
- Klare, M. (2012). *The Race for What's Left: The Global Scramble for the World's Last Resources*. Metropolitan Books: New York.

- Kofele-Kala, N. (2006). *The International Law of Responsibility for Economic Crimes: Holding State Officials Individually Liable for Fraudulent Enrichment*. Ashgate: Aldershot, UK.
- Kohli, A. (2004). *State-Directed Development: Political Power and Industrialization in the Global Periphery*. Princeton University Press: Princeton, NJ.
- Kooiman, J. (ed.) (1993). *Modern Governance: New Government-Society Interactions*. SAGE: London.
- Kooiman, J. (2003). *Governing as Governance*. SAGE: London.
- Kooiman, J. and Jentoft, S. (2009). Meta-governance: Values, norms and principles, and the making of hard choices. *Public Administration* 87(4): 818-36.
- Koole, R. (1994). The vulnerability of the modern cadre party in the Netherlands. In R. Katz & P. Mair (eds), *How Parties Organize: Change and Adaptation in Party Organizations in Western Democracies*. SAGE: London, pp. 278-304.
- Komhauser, W. (1959). *The Politics of Mass Society*. Routledge & Kegan Paul: London.
- Koselleck, R. (1985). *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*. MIT Press: Cambridge, MA.
- Kostiner, J. (ed.) (2000). *Middle East Monarchies: The Challenge of Modernity*. Lynne Rienner: Boulder, CO.
- Krätke, M. (1984). *Die Kritik der Staatsfinanzen: Zur politischen Ökonomie des Steuerstaats*. VSA: Hamburg.
- Kratochwil, F. (1986). Of systems, boundaries, and territoriality: An inquiry into the formation of the state system. *World Politics* 34(1): 27-52.
- Kriesi, H., Lavenex, S., Esser, F., Matthes, J., Bühlmann, M., and Bochsler, D. (2013). *Democracy in the Age of Globalization and Mediatization*. Palgrave Macmillan: Basingstoke, UK.
- Krouwel, A. (2003). Otto Kirchheimer and the catch-all party. *West European Politics* 26(2): 23-40.
- Lachmann, R. (2010). *States and Power*. Polity: Cambridge.
- Laclau, E. and Mouffe, C. (1985). *Hegemony and Socialist Strategy*. New Left Books: London.
- Lange, S. (2003). *Niklas Luhmanns Theorie der Politik: Eine Abklärung der Staatsgesellschaft*. Westdeutscher Verlag: Opladen.
- Lapavistas, C. (2013). *Profiting without Producing: How Finance Exploits Us All*. Verso: London.
- Larrain, J. (1986). *Theories of Development: Capitalism, Colonialism and Dependency*. Polity: Cambridge.
- Larsson, B. (2013). Sovereign power beyond the state: A critical reappraisal of governance by networks. *Critical Policy Studies* 7(2): 99-114.
- Lasswell, H. D. (1950). *National Security and Individual Freedom*. McGraw Hill: New York.
- Latour, B. (2005). *Reassembling the Social: An Introduction to Actor- Network Theory*. Oxford University Press: New York.
- Latour, B. (2010). *The Making of Law: An Ethnography of the Conseil d'état*. Polity: Cambridge.
- Law, J. (2009). Actor network theory and material semiotics. In B. S. Turner (ed.), *The Blackwell Encyclopedia of Social Theory*. Wiley Blackwell: Oxford, pp. 142-58.
- Le Billon, P. (2005). Diamond wars? Conflict diamonds and geographies of resource wars. *Annals of the American Association of Geographers* 98(2): 345-72.
- Lefebvre, H. (1968). *Le Droit à la ville*. Anthropos: Paris.

- Lefebvre, H. (1971). *Everyday Life in the Modern World*. Penguin: Harmondsworth, UK.
- Lefebvre, H. (1991) [1978]. *The Production of Space*. Blackwell: Oxford.
- Lefebvre, H. (2004) [1992]. *Rhythmanalysis: Space, Time and Everyday Life*. Continuum: London.
- Leibholz, G. (1966). *Das Wesen der Repräsentation und der Gestaltwandel der Demokratie im 20. Jahrhundert*. Walter de Gruyter: Berlin.
- Lemke, T. (1997). *Eine Kritik der politischen Vernunft: Foucaults Analyse der modernen Gouvernementalität*. Argument Verlag: Hamburg.
- Lenin, V. I. (1972) [1917]. *State and Revolution*. In idem, *Collected Works*, vol. 35. Progress Publishers: Moscow, pp. 381-492.
- Lepsius, M. R. (1993). *Demokratie in Deutschland: Soziologisch-historische Konstellationsanalysen, ausgewählte Aufsätze*. Vandenhoeck & Ruprecht: Göttingen.
- Levene, M. (2005a). *Genocide in the Age of the Nation-State*, vol. 1: The Meaning of Genocide, I. B. Tauris: London.
- Levene, M. (2005b). *Genocide in the Age of the Nation State*, vol. 2: The Rise of the West and the Coming of Genocide. I. B. Tauris: London.
- Li, M. (2008). *The Rise of China and the Demise of the Capitalist World- Economy*. Pluto: London.
- Lijphart, A. (1969). Consociational democracy. *World Politics* 21(2): 207-25.
- Lijphart, A. (1999). *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*. Yale University Press: New Haven, CT.
- Lijphart, A. (2008). *Thinking about Democracy: Power Sharing and Majority Rule in Theory and Practice*. Routledge: London.
- Lindblom, C. E. (1977). *Politics and Markets: The World's Political Economic Systems*. Basic Books: New York.
- Lindsey, J. R. (2013). *The Concealment of the State*. Bloomsbury: London.
- Ling, L. (1996). Feminist international relations: From critique to reconstruction. *Journal of International Communication* 3(1): 27-41.
- Linz, J. J. (1990a). The perils of presidentialism. *Journal of Democracy* 1(1): 51-69.
- Linz, J. J. (1990b). The virtues of parliamentarism. *Journal of Democracy* 1(3): 84-91.
- Linz, J. J. (1993). State building and nation building. *European Review* 1(4): 355-69.
- Linz, J. J. (1994). Presidential or parliamentary democracy: Does it make a difference? In J. J. Linz and A. Valenzuela (eds). *The Crisis of Presidential Democracy: Comparative Perspective*. Johns Hopkins University Press: Baltimore, MD, pp. 3-89.
- Linz, J. J. (1998). Democracy's time constraints. *International Political Science Review* 19(1): 19-39.
- Linz, J. J. (2000). *Totalitarian and Authoritarian Regimes*. Lynne Rienner: Boulder, CO.
- Linz, J. J. (2002). Parties in contemporary democracies: Problems and paradoxes. In R. Gunther, J. R. Montero, and J. J. Linz (eds), *Political Parties: Old Concepts and New Challenges*. Oxford University Press: Oxford, pp. 291-317.
- Linz, J. J. and Stepan, A. (eds) (1996). *Problems of Democratic Transitions and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe*. John Hopkins University Press: Baltimore, MD.
- Lipschutz, R. (2005). Global civil society and global governmentality. In G. Baker and D. Chandler (eds), *Global Civil Society*. Routledge: London.
- Lipset, S. M. and Rokkan, S. (1967). Cleavage structures, party Systems, and voter alignments: An introduction. In eidem (eds), *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. Free Press: New York, pp. 1-64.

- Listner, M. (2012). Could commercial space help define and delimitate the boundaries of outer space? *Space Review: Essays and Commentary about the Final Frontier*, 29 October. At <http://www.thespacereview.com/article/2180/1>
- Lloyd, G. (1983). *The Man of Reason: 'Male' and 'Female' in Western Philosophy*. University of Minnesota Press: Minneapolis.
- Lofgren, M. (2014). Anatomy of the deep state. 21 February. At <http://bill-moyers.com/2014/02/21/anatomy-of-the-deep-state/#1>
- Loughlin, M. (2009). *In defence of Staatslehre*. *Der Staat* 48(1): 1-28.
- Loughlin, M. (2014). *Foundations of Public Law*. Oxford University Press: Oxford.
- Luhmann, N. (1979). *Trust and Power*. Wiley: Chichester.
- Luhmann, N. (1982). The future cannot begin: Temporal structures in modern society. In idem, *The Differentiation of Society*. Columbia University Press: New York, pp. 271-88.
- Luhmann, N. (1989). Staat und Staatsräson im Übergang von traditionaler Herrschaft zu moderner Politik. In idem, *Gesellschaftsstruktur und Semantik* 3. Suhrkamp: Frankfurt, pp. 74-103.
- Luhmann, N. (1998). *Observations on Modernity*. Polity: Cambridge.
- Luhmann, N. (2000). *The Reality of the Mass Media*. Polity: Cambridge.
- Lukács, G. (1971) [1923]. *History and Class Consciousness: Studies in Marxist Dialectics*. Merlin: London.
- MacKay, J. (2006). State failure, actor-network theory, and the theorisation of sovereignty. *Brussels Journal of International Studies* 3: 61-98.
- MacKinnon, C. (1989). *Towards a Feminist Theory of the State*. Harvard University Press: Cambridge, MA.
- MacLaughlin, J. (2001). *Re-Imagining the State*. The Contested Terrain of Nation-Building. Pluto: London.
- Mazzucato, M. (2013). *The Entrepreneurial State: Debunking Public vs Private Sector Myths*. Anthem: London.
- McCormick, J. P. (2004). From constitutional technique to Caesarist ploy: Carl Schmitt on dictatorship, liberalism, and emergency powers. In P. Baehr and M. Richter (eds), *Dictatorship in History and Theory: Bonapartism, Caesarism, and Totalitarianism*. Cambridge University Press: Cambridge, pp. 197-200.
- McCoy, A. W. (2009). *Policing America's Empire: The United States, the Philippines, and the Rise of the Surveillance State*. University of Wisconsin Press: Madison.
- McFarland, A. S. (2004). *Neopluralism: The Evolution of Political Process Theory*. University of Kansas Press: Lawrence.
- McIntosh, D. (1977). The objective bases of Max Weber's ideal types. *History and Theory* 16(3): 265-79.
- McMichael, P. (1996). *Development and Social Change: A Global Perspective*. Pine Forge Press: Thousand Oaks, CA.
- McNally, C. A. (2012). Sino-capitalism: China's reemergence and the international political economy. *World Politics* 64(4): 741-76.
- McNicoll, G. (2003). Population. In P. Demeny and G. McNicoll (eds), *Encyclopedia of Population*. Macmillan: New York, pp. 226-34.
- Mainwaring, S. and Shugart, M. S. (1997). Juan Linz, presidentialism, and democracy: A critical appraisal. *Comparative Politics* 29(4): 449-71.
- Mann, M. (1984). The autonomous power of the state. *European Journal of Sociology* 25(2): 187-213.
- Mann, M. (1986). *The Sources of Social Power*, vol. 1: A History of Power from the Beginning to AD 1760. Cambridge University Press: Cambridge.

- Mann, M. (1996). *The Sources of Social Power*, vol. 2: The Rise of Classes and Nation-States. Cambridge University Press: Cambridge.
- Mann, M. (2008). The infrastructural power of the state. *Studies in Comparative International Development* 43: 355-65.
- Mann, M. (2012a). *The Sources of Social Power*, vol. 3: Global Empires and Revolution. Cambridge University Press: Cambridge.
- Mann, M. (2012b). *The Sources of Social Power*, vol. 4: Globalizations, 1945-2011. Cambridge University Press: Cambridge.
- Maran, R. (1989). *Torture: The Role of Ideology in the French-Algerian War*. Praeger: New York.
- Marshall, A. G. (2015). World Economic Forum: A history and analysis. Transnational Institute, Amsterdam. At www.tni.org/article/world-economic-forum-history-and-analysis (accessed 21 March 2015).
- Marx, K. (1967) [1896]. *Capital*, vol. 3. Lawrence & Wishart: London.
- Marx, K. (1975) [1843]. *Contribution to the Critique of Hegel's Philosophy of Law*. In MECW, vol. 3, pp. 3-129.
- Marx, K. (1978a) [1850]. *The Class Struggles in France*. In MECW, vol. 10, pp. 47-145.
- Marx, K. (1978b) [1852]. *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte*. In MECW, vol. 31, pp. 99-197.
- Marx, K. (1986) [1858]. *The rule of the pretorians*. In MECW, vol. 15, pp. 464-7.
- Marx, K. (1989) [1875]. *Critique of the Gotha Programme*. In MECW, vol. 28, pp. 75-99.
- Marx, K. and Engels, F. (1976a) [1845-6], *The German Ideology*. In MECW, vol. 5, pp. 19-539.
- Marx, K. and Engels, F. (1976b) [1848], *Manifesto of the Communist Party*. In MECW, vol. 6, pp. 477-519.
- Mayntz, R. (2003). New challenges to governance theory. In H. Bang (ed.), *Governance as Social and Political Communication*. Manchester University Press: Manchester, pp. 27-40.
- Medalye, J. (2010). Neoclassical, institutional, and Marxist approaches to the environment-economic relationship. At <http://www.eoearth.org/view/article/154812>
- Messner, D. (1998). *The Network Society*. Cass: London.
- Meuleman, L. (2008). *Public Management and the Metagovernance of Hierarchies, Networks and Markets*. Springer: Heidelberg.
- Meyer, J. W., Boli, J., Thomas, G. M., and Ramirez, F. O. (1997). World society and the nation-state. *American Journal of Sociology* 103(1): 144-81.
- Meyer, T. (2002). *Media Democracy: How the Media Colonize Politics*. Polity: Cambridge.
- Mitchells, R. (1962) [1911]. *Political Parties*. Collier: New York.
- Migdal, J. (1988). *Strong States and Weak Societies*. University of California Press: Berkeley.
- Migliaro, L. R. and Misuraca, P. (1982). The theory of modern bureaucracy. In A. S. Sassoon (ed.), *Approaches to Gramsci. Writers & Readers*: London, pp. 70-91.
- Miliband, R. (1969). *The State in Capitalist Society*. Weidenfeld & Nicolson: London.
- Miliband, R. (1977). *Marxism and the State*. Oxford University Press: London.
- Miller, P. and Rose, N. (2008). *Governing the Present. Administering Economic, Social and Personal Life*. Polity: Cambridge.
- Misztal, B. (1996). *Trust in Modern Societies: The Search for the Bases of Social Order*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Mitchell, T. J. (1991). The limits of the state: Beyond statist approaches and their critics. *American Political Science Review* 85(1): 77-96.

- Mitchell, T. J. (1999). Society, economy and the state effect. In G. Steinmetz (ed.), *State/Culture: State Formation after the Cultural Turn*. Cornell University Press: Ithaca, NY, pp. 76-97.
- Montero, J. R. and Gunther, R. (2002). Introduction: Reviewing and Reassessing Parties. In R. Gunther, J. R. Montero, and J. J. Linz (eds), *Political Parties: Old Concepts and New Challenges*, pp. 1-38.
- Moore, J. W. (2015a). The capitalocene. Part I: On the nature & origins of our ecological crisis. *Journal of Peasant Studies*.
- Moore, J. W. (2015b). The capitalocene. Part II: Abstract social nature and the limits to capital. *Journal of Peasant Studies*.
- Moore, S. W. (1957). *The Critique of Capitalist Democracy*. Paine Whitman: New York.
- Morgan, E. S. (1988). *Inventing the People: The Rise of Popular Sovereignty in England and America*. W. W. Norton: New York.
- Morgenthau, H. J. (1954). *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*, 2nd edn. Alfred A. Knopf: New York.
- Morgenthau, H. J. (1962). *Politics in the Twentieth Century*, vol. 1: The Decline of Democratic Politics. University of Chicago Press: Chicago.
- Müller, J. C., Reinfeldt, S., Schwarz, R., and Tuckfield, M. (1994). *Der Staat in den Käpten: Anschlüsse an Louis Althusser und Nicos Poulantzas*. Decaton: Mainz.
- Müller, W. and Strom, K. (1999). Party behavior and representative democracy. In idem (eds), *Policy, Office, or Votes? How Political Parties in Western Europe Make Hard Decisions*. Cambridge University Press: Cambridge, pp. 279-309.
- Mulvad, A. C. M. (2015). Competing hegemonic projects within China's variegated capitalism: 'Liberal' Guangdong vs. 'statist' Chongqing. *New Political Economy* 20(2): 199-227.
- Nelson, B. R. (2006). *The Making of the Modern State: A Theoretical Evolution*. Palgrave: Basingstoke, UK.
- Neocleous, M. (2000). *The Fabrication of Social Order: A Critical Theory of State Power*. Pluto: London.
- Neocleous, M. (2003). *Imagining the State*. Open University Press: Maidenhead.
- Neocleous, M. (2006). The problem with normality, or Taking exception to 'permanent emergency'. *Alternatives* 31(2): 191-213.
- Nettl, J. P. (1968). The state as a conceptual variable. *World Politics* 20(4): 559-92.
- Neumann, S. (1956). Toward a comparative study of political parties. In idem (ed.), *Modern Political Parties: Approaches to Comparative Politics*. University of Chicago Press: Chicago, pp. 395-421.
- Newman, D. and Paasi, A. (1998). Fences and neighbours in the postmodern world: Boundary narratives in political geography. *Progress in Human Geography* 22: 186-207.
- Nietzsche, F. W. (1994) [1887]. *On the Genealogy of Morals: A Polemic*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Nooteboom, B. (2002). *Trust: Forms, Foundations, Functions, Failures and Figures*. Edward Elgar: Cheltenham, UK.
- Nordhaug, C. (2002). Globalisation and the state: Theoretical paradigms. *European Journal of Development Research* 14(10): 5-27.
- Nordlinger, E. A. (1981). *The Autonomy of the Democratic State*. Harvard University Press: Cambridge, MA.
- Nye, J. (2004). *Smart Power: The Means to Success in World Politics*. PublicAffairs: New York.

- O'Connor, J. (1973). *The Fiscal Crisis of the State*. St Martins: New York.
- Obendorfer, L. (2015). From new constitutionalism to authoritarian constitutionalism: New economic governance and the state of European democracy. In J. Jäger and E. Springier (eds), *Asymmetric Crisis in Europe and Possible Futures*. Routledge: London, pp. 185-205.
- Onis, Z. (1991). The logic of the developmental state. *Comparative Politics* 24(1): 109-26.
- Offe, C. (1972). *Strukturprobleme des kapitalistischen Staates*. Suhrkamp: Frankfurt.
- Offe, C. (1975). The theory of the capitalist state and the problem of policy formation. In L. N. Lindberg, R. Alford, C. Crouch, and C. Offe (eds), *Stress and Contradiction in Modern Capitalism*. D. C. Heath: Lexington, KT, pp. 125-44.
- Offe, C. (1983). *Contradictions of the Welfare State*. Hutchinson: London.
- Offe, C. (2000). Governance. An 'empty signifier'? *Constellations* 16(4): 550-63.
- Ohmae, K. (1995). *The End of the Nation State: The Rise of Regional Economies*. Free Press: New York.
- Ojakangas, M. (2012). Michel Foucault and the enigmatic origins of biopolitics and governmentality. *History of the Human Sciences* 25(1): 1-14.
- Ong, A. (2000). *Flexible Citizenship: The Cultural Logics of Transnationality*. Duke University Press: Durham, NC.
- Ortner, S. (1978). The virgin and the state. *Feminist Studies* 45(3): 9-35.
- Osiander, A. (2001). Sovereignty, International relations, and the Westphalian myth. *International Organization* 55: 251-87.
- Overbeek, H. and van Apeldoorn, B. (eds) (2012). *Neoliberalism in Crisis*. Palgrave Macmillan: Basingstoke, UK.
- Palonen, K. (2006). Two concepts of politics, two histories of a concept? Conceptual history and present controversies. *Distinktion: Scandinavian Journal of Social Theory* 7(1): 11-25.
- Panbianco, A. (1988). *Political Parties: Organization and Power*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Panitch, L. (2000). The new imperial state. *New Left Review* 2: 5-20.
- Panitch, L. and Gindin, S. (2012). *The Making of Global Capitalism: The Political Economy of American Empire*. Verso: London.
- Park, B. (2008). Turkey's deep state: Ergenekon and the threat to democratisation in the Republic. *The RUSI Journal* 153(5): 54-9.
- Parker, G. (1996). *The Military Revolution*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Parsons, T. (1969). *Politics and Social Structure*. Free Press: New York.
- Pashukanis, E. B. (1978) [1924], *Law and Marxism: A General Theory*. Ink Links: London.
- Pateman, C. (1989). *The Disorder of Women*. Polity: Cambridge.
- Patomäki, H. (2008). *The Political Economy of Global Security*. Routledge: London.
- Pauketat, T. R. (2007). *Chiefdoms and Other Archaeological Delusions*. AltaMira: Lanham, MD.
- Paul, D. E. (2003). *Re-scaling IPE: Subnational States and the Regulation of Global Political Economy*. Routledge: London.
- Peck, J. and Theodore, N. (2015). *Fast Policy: Experimental Statecraft at the Thresholds of Neoliberalism*. University of Minnesota Press: Minneapolis.
- Peet, R. (2011). Inequality, crisis and austerity in finance capitalism. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 4: 383-99.
- Peters, B. G. and Pierre, J. (eds) (2004). *The Politicization of the Civil Service in Comparative Perspective*. Routledge: London.

- Petit, V. (2013). *Counting Populations, Understanding Societies: Towards an Interpretative Approach*. Springer: Dordrecht.
- Pierre, J. (ed.) (1999). *Debating Governance: Authority, Steering, and Democracy*. Oxford University Press: Oxford.
- Pierson, P. (2002). Coping with permanent austerity: Welfare state restructuring in affluent democracies. *Revue française de sociologie* 43(2): 369- 406.
- Poggi, G. (1978). *The Development of the Modern State: A Sociological Introduction*. Polity: Cambridge.
- Poguntke, T. and Webb, P. (eds) (2007). *The Presidentialisation of Politics*. Oxford University Press: Oxford.
- Polanyi, K. (1957). *Trade and Market in the Early Empires: Economies in History and Theory*. Free Press: New York.
- Pomper, P. (2005). The history and theory of empires. *History and Theory* 44 (Theme issue), 1-27.
- Porteili, H. (1972). *Gramsci et le bloc historique*. Maspero: Paris.
- Porter, B. D. (1994). *War and the Rise of the State: The Military Foundations of Modern Politics*. Free Press: New York.
- Postone, M. (1993). *Time, Labor and Social Domination: A Reinterpretation of Marx's Theory*. Cambridge University Press: New York.
- Poulantzas, N. (1973) [1968]. *Political Power and Social Classes*. New Left Books: London.
- Poulantzas, N. (1974) [1972]. *Fascism and Dictatorship*. New Left Books: London.
- Poulantzas, N. (1975). *Classes in Contemporary Capitalism*. New Left Books: London.
- Poulantzas, N. (1976). *Crisis of the Dictatorships*. Verso: London.
- Poulantzas, N. (1978). *State, Power, Socialism*. Verso: London.
- Poulantzas, N. (1979) [1976], The political crisis and the crisis of the state. In J. W. Freiburg (ed.), *Critical Sociology*. Halstead Press: New York, pp. 373-93.
- Prescott, J. (1987). *Political Frontiers and Boundaries*. Ailen & Unwin: London.
- Price, R. M. (1991). *The Apartheid State in Crisis: Political Transformation of South Africa, 1975-1990*. Clarendon: Oxford.
- Provan, K. G. and Kenis, P. (2008). Modes of network governance, structure, management, and effectiveness. *Journal of Public Administration Research and Theory* 18(2): 229-52.
- Przeworski, A. (1977). Proletariat into a class: The process of class formation from Karl Kautsky's The Class Struggle to recent controversies. *Politics & Society* 7(4): 343-401.
- Przeworski, A. (1993). *Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*. Cambridge University Press: New York.
- Pufendorf, S. (1672) [1759]. *De iure naturae et gentium libri octo [Of the Law of Nature and Nations, Eight Books]*. Lund.
- Puhle, H.-J. (2002). Still the age of catch-allism? Volksparteien and Parteien- staat in Crisis and Re-equilibration. In R. Gunther, J. R. Montero, and J. J. Linz (eds), *Political Parties: Old Concepts and New Challenges*. Oxford University Press: Oxford, pp. 58-83.
- Purvis, T. (1998). Aboriginal peoples and the limits of the state-sovereignty- nation triplet: Historical and contemporary reflections on the nationalities principle. PhD Thesis, Lancaster University, United Kingdom.
- Putnam, R. D. (2000). *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster: New York.
- Radice, H. (2000). Globalization and national capitalisms: Theorizing convergence and differentiation. *Review of International Political Economy* 7(4): 719-42.

- Rapp, R. (1977). Gender and class: An archaeology of knowledge concerning the origin of the state. *Dialectical Anthropology* 2(4): 309-16.
- Rasmus, J. (2010). *Epic Recession. Prelude to Global Depression*. Pluto: London.
- Redmond, E. M. and Spencer, C. S. (2012). Chieftdoms at the threshold: The competitive origins of the primary state. *Journal of Anthropological Archaeology* 31: 22-37.
- Rehmann, J. (2013). *Theories of Ideology: The Powers of Alienation and Subjection*. Brill: Leiden.
- Reinhard, W. (ed.) (1999). *Die Verstaatlichung der Welt. Europäische Staatsmodelle und außereuropäische Machtprozesse*. Oldenbourg Verlag: Munich.
- Renan, E. (1882). Qu'est-ce qu'une nation? Lecture at the Sorbonne, Paris. At <http://www.nationalismproject.org/what/renan.htm>
- Reno, Q. (1998). *Warlord Politics and African States*. Lynne Rienner: Boulder, CO.
- Roberts, J. (2006). *Philosophizing the Everyday: Revolutionary Praxis and the Fate of Cultural Theory*. Pluto: London.
- Roberts, J. T. (2011). Multipolarity and the new world (dis)order: US hegemonic decline and the fragmentation of the global climate regime. *Global Environmental Change* 21(3): 776-84.
- Robinson, W. I. (2004). *A Theory of Global Capitalism: Transnational Production, Transnational Capitalists, and the Transnational State*. Johns Hopkins University Press: Baltimore, MD.
- Robinson, W. I. (2012). Global capitalism theory and the emergence of transnational elites. *Critical Sociology* 38(3): 349-63.
- Rogers, C. (ed.) (1955). *The Military Revolution Debate*. Westview Press: Boulder, CO.
- Rohrschneider, R. and Whitefield, S. (2012). *The Strain of Representation*. Oxford University Press: Oxford.
- Rokkan, S. (1999). *State Formation, Nation-Building and Mass Politics in Europe: The Theory of Stein Rokkan*. Oxford University Press: Oxford.
- Rosa, H. (2013). *Social Acceleration: A New Theory of Modernity*. Columbia University Press: New York.
- Rossiter, C. L. (1948). *Constitutional Dictatorship: Crisis Government in the Modern Democracies*.
- Rothe, D. L. (2009). *State Criminality: The Crime of All Crimes*. Lexington: Lanham, MD.
- Rousseau, J.-J. (1758). *Discours sur l'économie politique*. At <http://www.ac-grenoble.fr/Philosophie/file/rousseauconomiepolitique.pdf>
- Rousseau, J.-J. (1792). *Du contrat social, ou Principes du droit politique*. Rey: Amsterdam.
- Routley, L. (2014). Developmental states in Africa? A review of ongoing debates and buzzwords. *Development Policy Review* 32(2): 159-77.
- Rüb, F. (2005). Sind die Parteien noch zu retten? Zum Stand der gegenwärtigen Parteien und Parteiensystemforschung. *Neue Politische Literatur* 50(3): 397-421.
- Ruggie, J. (1993). Territoriality and beyond. *International Organization* 47(1): 139-74.
- Rupert, M. and Solomon, M. S. (2006). *Globalization and International Political Economy: The Politics of Alternative Futures*. Rowman and Littlefield: Lanham, MD.
- Sassatelli, M. (2002). Imagined Europe: The shaping of a European cultural identity through EU cultural policy. *European Journal of Social Theory* 5(4): 435-51.
- Sassoon, A. S. (1980). *Gramsci's Politics*. Croom Helm: London.
- Satter, D. (2003). *Darkness at Dawn: The Rise of the Russian Criminal State*. Yale University Press: New Haven, CT.
- Sauer, B. (1997). 'Die Magd der Industriegesellschaft': Anmerkungen zur Geschlechts-

- blindheit von Staats und Institutionstheorien. In B. Kerchner and G. Wilder (eds), *Staat und Privatheit*. Westdeutscher Verlag: Opladen, pp. 29-53.
- Schafer, A. and Streeck, W. (eds) (2013). *Politics in the Age of Austerity*. Polity: Cambridge.
- Scharpf, F. W. (1993). *Games in Hierarchies and Networks: Analytical and Empirical Approaches to the Study of Governance Institutions*. Campus: Frankfurt.
- Scharpf, F. W. (1999). *Governing in Europe: Effective and Democratic?* Oxford University Press: Oxford.
- Scheppele, K. L. (2004). Law in a time of emergency: States of exception and the temptations of 9/11. *Journal of Constitutional Law* 6(5): 1001 -83.
- Scheuerman, W. E. (1994). *Between the Norm and the Exception*. MIT Press: Cambridge, MA.
- Scheuerman, W. E. (1996). *The Rule of Law Under Siege: Selected Essays of Franz L. Neumann and Otto Kirchheimer*. University of California Press: Berkeley.
- Scheuerman, W. E. (2000). The economic state of emergency. *Cardozo Law Review* 21(5-6): 1869-94.
- Scheuerman, W. E. (2003). *Liberal Democracy and the Social Acceleration of Time*. Johns Hopkins University Press: Baltimore, MD.
- Scheuerman, W. E. (2006). Emergency powers. *Annual Review of Law and Society* 2: 257-77.
- Scheuerman, W. E. (2008). *Frankfurt School Perspectives on Globalization. Democracy, and the Law*. Routledge: London.
- Schmalenbach, H. (1922). Die soziologische Kategorie des Bundes. In W. Strich (ed.), *Die Dioskuren: Jahrbuch für Geisteswissenschaften*, Meyer & Jessen: Munich, pp. 35-105.
- Schmitt, C. (1985) [1922]. *Political Theology: Four Chapters on the Concept of Sovereignty*. MIT Press: Cambridge, MA.
- Schmitt, C. (1988) [1923]. *The Crisis of Parliamentary Democracy*. MIT Press: Cambridge, MA.
- Schmitt, C. (2003) [1950]. *The Nomos of the Earth in the International Law of the Jus Publicum Europaeum*. Telos Press: New York.
- Schmitt, C. (2013) [1921]. *Dictatorship: From the Origin of the Modern Concept of Sovereignty to Proletarian Class Struggle*. Policy: Cambridge.
- Schmitter, P. C. (1996). Imagining the future of the Europolity with the help of new concepts. In G. Marks, F. W. Scharpf, and P. C. Schmitter (eds), *Governance in the European Union*. SAGE: London, pp. 121-50.
- Schumpeter, J. A. (1954) [1918]. Crisis of the tax state. *International Economic Papers*, 4: 5-38.
- Schuppert, G. F. (2010). *Der Staat als Prozess: Eine staatsrechtliche Skizze in sieben Aufsatzen*. Campus: Frankfurt.
- Scott, J. (1998). *Seeing like a State: How Certain Schemes to Improve the Human Condition Have Failed*. Yale University Press: New Haven, CT.
- Scott, J. (2009). *The Art of Not Being Governed: An Anarchist History of Upland Southeast Asia*. Yale University Press: New Haven.
- Scott, P. D. (2014a). *The American Deep State: Wall Street, Big Oil, and the Attack on US Democracy*. Rowman & Littlefield: Lanham, MD.
- Scott, P. D. (2014b). The state, the deep state, and the Wall Street overworld. *Asia-Pacific Journal: Japan Focus* 12(5). At http://japanfocus.org/-Peter_JDale-Scott/4090/article.pdf

- Segesvary, V. (2004). *World State, Nation States, or Non-Centralized Institutions? A Vision of the Future in Politics*. University Press of America: Lanham, MD.
- Service, E. R. (1962). *Primitive Social Organization*. Harcourt Brace: New York.
- Service, E. R. (1975). *Origins of the State and Civilization: The Process of Cultural Evolution*. Norton: New York.
- Seymour, R. (2014). *Against Austerity*. Pluto: London.
- Shaw, M. (2000). *Theory of the Global State*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Shefter, M. (1994). *Political Parties and the State: The American Historical Experience*. Princeton University Press: Princeton, NJ.
- Sinclair, T. J. (2005). *The New Masters of Capital; American Bond Rating Agencies and the Politics of Creditworthiness*. Cornell University Press: Ithaca, NY.
- Skinner, Q. (1989). State. In T. Ball, J. Farr, and R. L. Hanson (eds), *Political Innovation and Conceptual Change*. Cambridge University Press: Cambridge, pp. 90-131.
- Skinner, Q. (2009). A genealogy of the modern state. *Proceedings of the British Academy* 162: 325-70.
- Skocpol, T. (1979). *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia, and China*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Smith, A. D. (1986). *The Ethnic Origins of Nations*. Blackwell: Oxford.
- Smith, A. D. (1995). *Nations and Nationalism in a Global Era*. Polity: Cambridge.
- Smith, D. E. (1990). *Texts, Facts and Femininity: Exploring the Relations of Ruling*. Routledge: London.
- Smith, M. J. (1990). Pluralism, reformed pluralism and neopluralism: The role of pressure groups in policy-making. *Political Studies* 38(2): 302-22.
- Smith, R. (2013). Capitalism and the destruction of life on Earth: Six theses on saving the humans. *Real-world economics review* 64. At <http://www.paecon.net/PAEReview/issue64/Smith64.pdf>
- Söyler, M. (2013). Informal institutions, forms of state and democracy: The Turkish deep state. *Democratization* 20(2): 310-34.
- Soly, I. (2013). The future of the left and world-wide socialism in the context of the fourth organic crisis of global(-izing) capitalism after the austerity turn: A Transatlantic perspective. In Chinese Academy of Social Sciences (ed.), *Socialism and the World Today*. Chinese Academy of Social Sciences: Beijing, pp. 67-94.
- Spencer, C. S. (2003). War and early state formation in Oaxaca, Mexico. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 100(20): 1185-7.
- Spencer, C. S. (2010). Territorial expansion and primary state formation. *Proceedings of the National Academy of Sciences* 107(16): 7119-26.
- Spruyt, H. (1993). *The Sovereign State and its Competitors: An Analysis of Systems Change*. Princeton University Press: Princeton, NJ.
- Standing, G. (2011). *The Precariat: The New Dangerous Class*. Bloomsbury: London.
- Stasavage, D. (2011). *States of Credit: Size, Power, and the Development of European Polities*. Princeton University Press: Princeton, NJ.
- Steffen, W., Grinevald, J., Crutzen, P., and McNeill, J. (2011). The Anthropocene: Conceptual and historical perspectives. *Philosophical Transactions of the Royal Society A* 369: 842-67.
- Steinmetz, G. (2003). The state of emergency and the revival of American imperialism: Toward an authoritarian post-Fordism. *Public Culture* 15(2): 323-45.
- Stepan, A., Linz, J. J., and Yadav, Y. (2010). *Crafting State-Nations. India and Other Multi-national Democracies*. Johns Hopkins University Press: Baltimore, MD.
- Stephen, M. D. (2014). Rising powers, global capitalism and liberal global governance:

- A historical materialist account of the BRICs challenge. *European Journal of International Relations* 20(4): 912-38.
- Stockman, D. (2013). *The Great Deformation: The Corruption of Capitalism in America*. Public Affairs: New York.
- Strayer, J. R. (1970). *On the Medieval Origins of the Modern State*. Princeton University Press: Princeton, NJ.
- Streeck, W. (2009). *Re-forming Capitalism: Institutional Change in the German Political Economy*. Oxford University Press: Oxford.
- Streeck, W. (2014). *Buying Time: The Delayed Crisis of Democratic Capitalism*. Verso: London.
- Streeck, W. and Schmitter, P. C. (eds) (1985). *Private Interest Government: Beyond Market and State*, SAGE: London.
- Strether, L. (2015). A typology of corruption for Campaign 2016 and beyond. 18 May. At <http://www.nakedcapitalism.com/2015/05/a-typology-of-corruption-for-campaign-2016-and-beyond.html>
- Stuart, D. T. (2008). *Creating the National Security State: A History of the Law That Transformed America*. Princeton University Press: Princeton, NJ.
- Stützel, I. (2013). *Austerität als politisches Projekt: Von der monetären Integration Europas zur Eurokrise*. Westfälisches Dampfboot: Münster.
- Sum, N.-L. and Jessop, B. (2013). *Towards a Cultural Political Economy: Putting Culture in its Place in Political Economy*. Edward Elgar: Cheltenham, UK.
- Swedberg, R. (1998). *Max Weber and the Idea of Economic Sociology*. Princeton University Press: Princeton, NJ.
- Swedberg, R. (2003). The changing picture of Max Weber's sociology. *Annual Review of Sociology*, 283-306.
- Talmon, S. (1998). *Recognition of Governments in International Law: With Particular Reference to Governments in Exile*. Clarendon: Oxford.
- Tarrow, S. (2011). Occupy Wall Street is not the Tea Party of the Left: The United States' long history of protest. *Foreign Affairs*, 10 October.
- Taylor, A. (2013). *State Failure*. Palgrave Macmillan: Basingstoke, UK.
- Taylor, C. (2001). *Modern Social Imaginaries*. Duke University Press: Durham, NC.
- Taylor, P. J. (1994). The state as container: Territoriality in the modern world system. *Progress in Human Geography* 18(3): 151-62.
- Taylor, P. J. (1995). Beyond containers: Internationality, interstateness, interterritoriality. *Progress in Human Geography* 18(2): 151-62.
- Taylor, P. J. (2000). World cities and territorial states under conditions of contemporary globalization. *Political Geography* 19(1): 5-32.
- Taylor, P. J. (2003). *World City Network. A Global Urban Analysis*. Routledge: London.
- Taylor, P. J. (2004). From heartland to hegemony: Changing the world in political geography. *Geoforum* 15(4): 403-11.
- Taylor, R. (1978). *The Fifth Estate: Trade Unions in the Modern World*. Routledge and Kegan Paul: London.
- Teschke, B. (2003). *The Myth of 1648: Class, Geopolitics and the Making of Modern International Relations*. Verso: London.
- Therborn, G. (2010). *From Marxism to Post-Marxism?* Verso: London.
- Thèret, B (1992). *Régimes économiques de l'ordre politique*. Presses Universitaires de France: Paris.
- Thompson, M. (2012). Foucault, fields of governability, and the population-family-economy-nexus in China. *History and Theory* 51(1): 42-62.

- Tilly, C. (ed.) (1975). *The Formation of National States in Western Europe*. Princeton University Press: Princeton, NJ.
- Tilly, C. (1992). *Coercion, Capital and European States, AD 990-1990*. Blackwell: Oxford.
- Tölölyan, K. (1991). Rethinking diaspora(s): Stateless power in the transnational moment. *Diaspora* 5: 3-36.
- Tsoukalas, K. (2003). Globalisation and the 'executive committee': Reflections on the contemporary capitalist state. *Socialist Register* 2003:56-75.
- Tunander, O. (2009). Democratic state vs. deep state: Approaching the dual state of the West. In E. Wilson (ed.), *Government of the Shadows: Para-politics and Criminal Sovereignty*. Pluto: London, pp. 56-72.
- Valler, D., Tait, M., and Marshall, T. (2013). Business and planning: A strategic-relational approach. *International Planning* 18(2): 143-67.
- van Apeldoorn, B. (2002). *Transnational Capitalism and the Struggle over European Integration*. Routledge: London.
- van Creveld, M. (1999). *The Rise and Decline of the State*. Cambridge University Press: Cambridge.
- van der Pijl, K. (2007). *Nomads, Empires and States: Modes of Foreign Relations and Political Economy*, vol. 1. Pluto: London.
- van der Muhll, G. E. (2003). Ancient empires, modern states, and the study of government. *American Review of Political Science* 6: 345-76.
- Viroli, M. (1992). *From Politics to Reason of State: The Acquisition and Transformation of the Language of Politics, 1250-1600*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Voigt, R. (ed.) (2000). *Abschied vom Staat: Rückkehr zum Staat?* 3rd digital edn. At www.staatswissenschaft.com/pdWfS-Werkstattl.pdf
- Volkov, V. (2000). The political economy of protection rackets in the past and the present. *Social Research* 67(3): 709-44.
- von Beyme, K (1993). *Die politische Klasse im Parteienstaat*. Suhrkamp: Frankfurt.
- Walby, S. (2003). The myth of the nation-state: Theorizing society and politics in a global era. *Sociology* 38(3): 529-46.
- Waldner, D. (1999). *State Building and Late Development*. Cornell University Press: Ithaca, NY.
- Walker, B. (1997). Social movements as nationalisms, or The very idea of a Queer Nation. *Canadian Journal of Philosophy*, 26(suppl. 1): 505-47.
- Wallerstein, -I. (2000). *The Essential Wallerstein*. New Press: New York.
- Waltz, K. (1979). *Theory of International Politics*. McGraw-Hill: Boston, MA.
- Weber, M. (1961). *General Economic History*. Collier: New York.
- Weber, M. (1978). *Economy and Society*. Bedminster Press: New York.
- Weber, M. (1994). *Weber: Political Writings*. Cambridge University Press: Cambridge.
- Wedel, J. (2009). *Shadow Elite*. Basic Books: New York.
- Weiss, L. (1998). *The Myth of the Powerless State: Governing the Economy in a Global Era*. Polity: Cambridge.
- Weiss, L. (2013). *America Inc.? Innovation and Enterprise in the National Security State*. Cornell University Press: Ithaca, NY.
- Weiss, L. and Hobson, J. (1995). *States and Economic Development: A Comparative Historical Analysis*. Polity: Cambridge.
- Wendt, A. (2003). Why a world state is inevitable. *European Journal of International Relations* 9: 491-542.
- Wikipedia (2013). The king is dead, long live the king! At http://en.wikipedia.org/wiki/TheJringsis_dead,_Jlong_live_the_king!

- Williams, C. (2010). *Ecology and Socialism: Solutions to Capitalist Ecological Crisis*. Haymarket: Chicago, IL.
- Willke, H. (1986). The tragedy of the state: Prolegomena to a theory of the state in polycentric society. *Archiv für Sozial-und Rechtsphilosophie* 72(4): 455-67.
- Willke, H. (1992). *Die Ironie des Staates*. Suhrkamp: Frankfurt.
- Willke, H. (1997). *Supervision des Staates*. Suhrkamp: Frankfurt.
- Willke, H. (2014). *Demokratie in Zeiten der Konfusion*. Suhrkamp: Frankfurt.
- Wilson, E. (ed.) (2009). *Government of the Shadows: Parapolitics and Criminal Sovereignty*. Pluto: London.
- Wissel, J. (2007). *Die Transnationalisierung von Herrschaftsverhältnissen: Zur Aktualität von Nicos Poulantzas' Staatstheorie*. Nomos: Baden-Baden.
- Wissenburg, M. (2009). *Political Pluralism and the State: Beyond Sovereignty*. Routledge: London.
- Wittfogel, K. A. (1957). *Oriental Despotism: A Comparative Study of Total Power*. Yale University Press: New Haven, CT.
- Wolf, F. O. (2011). *The European Command Method*. Rosa Luxemburg Stiftung: Berlin.
- Woo, J. E. (1991). *Race to the Swift: State and Finance in Korean Industrialization*. Columbia University Press: New York.
- Woo-Cumings, M. (1999). Introduction: Chalmers Johnson and the politics of nationalism and development. In eadem (ed.), *The Developmental State*. Cornell University Press: Ithaca, NY, pp. 1-31.
- Woolf, S. J. (1989). Statistics and the modern state. *Comparative Studies in Society and History* 31(3): 588-604.
- World Bank (1993). *The East Asian Miracle: Economic Growth and Public Policy*. Oxford University Press: New York.
- Wright, H. T. (1977). Recent research on the origins of the state. *Annual Review of Anthropology* 6: 379-97.
- Wright, H. T. (2006). Early state dynamics as political experiment. *Journal of Anthropological Research* 62(3): 305-19.
- Yergin, D. (1977). *Shattered Peace: The Origins of the Cold War and the National Security State*. Houghton Mifflin: Boston, MA.
- Yuval-Davis, N. (1997). *Gender and Nation*. SAGE: London.
- Zeitlin, J. and Trubek, D. M. (eds) (2003). *Governing Work and Welfare in a New Economy*. Oxford University Press: Oxford.
- Zeitlin, J. and Pochet, P., with Magnusson, L. (eds) (2005). *The Open Method of Coordination in Action*. P. I. E.-Peter Lang: Berlin.
- Zielonka, J. (2001). How new enlarged borders will reshape the European Union. *Journal of Common Market Studies* 39(3): 507-36.
- Zielonka, J. (2006). *Europe as Empire: The Nature of the Enlarged European Union*. Oxford University Press: Oxford.
- Ziltener, P. (2001). *Strukturwandel der europäischen Integration: Die Europäische Union und die Veränderung von Staatlichkeit*. Westfälisches Dampfboot: Münster.

■ Dizin

- ABD Vatanseverlik Yasası 175
açıklanmaya muhtaç 143-145, 150
açıklayıcı 143-145, 150
açmaz 89, 100, 102, 116, 203
ağ 19, 25, 110, 204, 211, 236, 251, 271,
272, 274, 280, 302, 332, 351
ağsal yönetim 67, 247, 260, 267,
271, 277
Almanya 8, 61, 118, 127, 225, 228,
230, 283, 297, 303, 356
alt-hegemonya 114, 271
altyapısal iktidar 110, 196
Anavatanın Güvenliği Birimi 356
Anayasa 40, 45, 46, 48, 59, 64, 95, 96,
99, 134, 160, 238, 310, 315
anayasacı 99, 296, 334, 335, 343, 358
anayasal diktatörlük 100
anayasal vatanseverlik 230, 238
askeri diktatörlük 46, 86, 324, 325,
ataerkil 68, 72, 136, 147, 149, 233,
234
Atlantik Ötesi Ticaret ve Yatırım
Ortaklığı 335
Avrupa Birliği 67, 115, 116, 117, 134,
207, 226, 228, 235-238, 267, 297,
303, 307, 336
Avrupa Bölgesi 16, 297, 309
Avrupa bölgesi krizi 309
Avrupa merkezli 13, 35, 349
ayaklanma 194
banka sermayesi 108, 174
baskı 14, 43, 48, 97, 116, 119, 129,
154, 156, 162, 163, 267, 278, 288,
293, 315, 316, 344, 360
başarısız devlet 111, 267
beşinci güç 124
beylik 20, 35, 55, 67
bireycilik 351
birikim rejimi 107, 215, 285, 347
birikim stratejisi 172, 174, 175, 210,
270, 119
Birleşik Devletler 47, 61, 63, 74, 107,
117, 120, 121, 126, 130, 225, 227,
231, 281, 329, 335, 343, 345, 349,
358
Birleşik Krallık 63, 107, 120, 127
Birleşmiş Milletler 66, 227, 228
biyo-politika 59, 224
bonapartizm 310, 321, 324
borç 98, 199
bölgesel ve ulusal devlet 281
bürokrasi 22, 45, 70, 73, 74, 104, 106,
110, 117, 118, 150, 195, 249, 264,
265, 306, 340
bürokratik despotizm 68
bürokratik imparatorluk 23
bürokratikleşme 106, 197, 251, 328
bütünleşik devlet 91
cezalandırıcı demokrasi 337
çalışma refahı 342, 358

çelişki 79, 91, 219, 220, 268, 269, 315, 328, 355

çelişkilerin olgunlaşmamış uyum-
laştırılması 273

çevresel güvenlik 356

çıkart 22, 25, 35, 38, 42, 43, 52, 62, 70, 77, 81, 86, 88, 96, 98, 99, 102, 103, 105, 107, 115, 116, 126, 128, 133, 134, 140, 143-183, 189, 206, 207, 216, 217, 219, 241, 242, 243, 273, 283, 293, 295, 298, 299, 304, 307, 308, 312, 317, 324, 336, 339, 360, 363

çıkart eksenli 101

çıkart grupları (topluluğu) 122, 241, 329, 335

Çin 53, 63, 134, 192, 225, 282, 308

çoğulculuk 12, 23, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 105, 146, 339

çok değişkenli uluslararası düzen 228

çok-biçimli Kristalleşme 71

çok-düzeyle 22, 258

çok-ölçekli 204, 237, 279, 304, 328

çok-ölçekli meta-yönetişim 204

dayanışma 189, 243, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 262, 353

değişim değeri 292, 343

demokrasi 19, 26, 127, 242, 311, 312, 314-317, 319, 321, 323-325, 327, 329, 331, 337, 339

demokratik anayasa 160

derebeylik 67, 289, 363

derin devlet 42, 91, 100, 101, 329

despotik iktidar 109, 110, 338

devlet aklı 21, 97, 100, 101, 132, 140, 339

devlet aygıtı 309

devlet düşüncesi 25, 34, 81

devlet etkileri 143

devlet güçleri; ayrıca bkz devlet ka-
pasiteleri 90, 341, 362

devlet ideolojisi 335

devlet iktidarı, devlet iktidarı vs. sı-
nıf iktidarı 7, 11, 13-16, 18, 24-26, 31, 37, 45, 76, 85, 114, 139, 143, 149, 150, 151, 166, 177, 199, 207, 218, 249, 262, 267, 271, 290, 293, 296-298, 316, 324, 349, 356, 361, 362, 363, 365

devlet kapasiteleri 48, 71, 73, 168, 177, 217, 224, 258, 263, 274, 278, 283, 288, 289, 291, 297, 299, 361, 362

devlet olma hali 248

devlet projesi (projeleri) 12, 19, 24, 43, 53, 65, 70, 71, 81, 82, 91, 93, 94, 109, 111, 113, 118, 119, 129, 131, 132, 133, 134, 135, 150, 164, 168, 170, 173, 174, 182, 193, 210, 214, 217, 237, 257, 259, 265, 269, 272, 304, 315, 338, 352, 359

devlet-ulus 225

devletin baskı aygıtları 43

devletin çıkarları 100

devletin görelî özerkliği 16

devletin krizi 16, 19, 128, 177, 216

devletin ötesine uzanan 189, 257, 262

devletin tanınması 60

devletler arası sistem 33, 75, 212

devletler dünyası 13, 26, 66, 68

devletler sistemi 303, 356

devrim 19, 94, 128, 162, 163, 264-266, 269, 313

diktatörlük 19, 40, 49, 140, 312, 315, 317-319, 324, 327, 328, 340

dispozitif 18, 59, 176, 224

doğal olarak gerekli üretim zamanı 292

- doğal yönetici partiler 116, 128, 130, 159, 314, 317
- dolandırıcı devlet 324
- dördüncü güç 124, 337
- dünya devleti 324
- dünya pazarı 13, 26, 47, 53, 92, 169, 172, 173, 188, 202, 216, 242, 277, 279, 280, 281, 282, 284, 285, 287, 288, 289, 291, 292, 293, 295, 297, 299, 301, 303, 305, 307, 327, 328, 339
- dünya şehirleri 67
- dünya toplumu 37, 75, 78, 92, 135, 233, 239, 240, 241, 242, 244, 259, 278, 319, 348, 355
- egemen diktatörlük 319, 320
- egemen fraksiyon 336
- egemenliğin ortaklaştırılması 297, 303
- egemenliğin üçüncü alanı 57
- egemenlik 26, 37, 40, 45-47, 49, 51, 52, 57-60, 64-66, 68, 134, 143, 152, 155, 156, 159, 169, 170, 188, 223, 225, 226, 258, 259, 262, 272, 274, 278, 280, 302-305, 308, 330, 338, 340
- emek süreci 153, 154
- emperyalist devlet 69, 157, 287
- emperyalizm 47, 136, 197, 207, 278, 285
- emperyalizm, toplumsal
- entelektüel 13, 18, 34, 85, 102, 113, 114, 135, 266, 292, 317
- entelektüel iş bölümü 114
- entelektüel tarih 13
- eşitler arası birinci 258, 273, 274, 299
- etik-siyasal 163, 164, 355
- etnik düşmanlık 55
- etnisite 69, 229, 230
- fail 179, 181, 189, 203, 206, 243, 248, 251, 252, 257-259, 268, 271, 273, 274, 286, 296, 299, 306, 361
- fail merkezli 175
- faiz 108, 170, 291, 316, 344-346
- faiz getiren sermaye 291, 341, 342, 343
- Federal Seçim Komisyonu 117
- feodalizm 20, 54, 67
- finansal kriz 111, 337, 343
- fordizm 108, 121, 123, 129, 214-216, 278
- fordizmin krizi 328
- Fransa 38, 54, 74, 160, 199, 231, 297, 303
- Fransız Devrimi 61, 128, 318
- geleneksel otorite 45
- genel çıkar 81, 158, 219, 241, 363
- genel çıkar 81, 219, 241, 363
- genel devlet kuramı 46
- genel istenç 82
- genel olarak sermaye 171-173
- gerçek zaman 161, 279, 280
- göçebe 53, 62, 63, 67, 190, 193
- göçebe imparatorluk 193
- görece istikrarlı 89, 159, 215, 218, 219, 284
- güçler dengesi 19, 25, 32, 68, 85, 86, 89, 90, 92, 93, 103, 108, 116, 126, 133, 135, 145, 146, 170, 175-178, 181, 237, 263, 264, 272, 288, 289, 291, 304, 306, 308, 314, 315, 322, 325, 342, 343, 346, 347, 362, 363
- güçlü devlet 66, 74, 268, 288, 300, 303, 328
- halk 39, 61, 112, 121, 124, 128, 136, 140, 160, 179, 223, 224, 243, 318, 322, 332, 334-336, 359
- halk oylaması 322
- Hansa Birliği (Hanseatic League) 67

- hayali cemaat 26, 229, 231, 363
- hegemonik blok 113, 164
- hegemonik fraksiyon 174
- hegemonik proje 213
- hegemonya 19, 24, 76, 94, 95, 107, 108, 114, 119, 127, 134-137, 150, 152, 157, 159, 163, 165, 168, 173, 174, 179, 180, 182, 193, 244, 245, 264, 270, 271, 279, 285, 286, 294, 308, 309, 311, 312, 317, 322, 323, 325, 333, 336, 339, 343
- hegemonya krizi (hegemonik kriz) 94, 95, 111, 323, 336
- hegemonya mücadelesi 270
- hızlı siyasa 280
- hukuk devleti 20, 69, 101, 110, 224, 306, 314, 315, 328, 332, 359
- iç savaş 51, 59, 65, 87, 94, 232, 320
- ideoloji 14, 36, 42, 43, 80, 161-164, 178, 180, 247, 273, 324, 334, 335
- ideoloji eleştirisi 17, 80, 82, 247, 363
- ideolojik kriz 312, 315, 323, 330, 331, 345
- ideolojik tahakküm 161, 165
- iktidar bloğu 94, 113, 119, 159, 160, 164, 290, 303, 323, 331, 333, 336, 359
- iktidar dengesi 149
- iktisadi çıkar 42
- iktisadi tahakküm 33
- ilksel devlet 19, 25, 106, 192, 195, 196
- imgelem 223
- imparatorluk 20, 23, 35, 47, 53, 61, 67, 68, 112, 190, 196-198, 201, 207, 212, 227, 240, 288
- İngiltere İç Savaşı 223, 318
- istisna hali 26, 48, 100, 108, 311, 319
- istisnai rejim 102, 108, 109, 311, 313, 315, 318, 321, 322, 324, 330, 347
- iş dünyasının çıkarları 335, 336
- işgücü piyasası 154, 233
- ivmelenme 188, 304
- Japonya 63, 107, 278
- jeopolitik 14, 19, 51, 55, 209, 289, 347, 358
- kalıcılaştırmış kemer sıkma 337, 345, 346
- kalkınmacı devlet 16, 70, 73, 279, 290, 328, 353
- kamu politikası paradigması 15
- kamu-özel 106, 107, 168, 248, 259, 262, 263, 298, 299, 304, 330, 354
- kamusal çıkar 100, 135, 307
- kanıksanmış kemer sıkma 343, 344
- kapitalist devlet tipi 80, 82, 158, 160, 166, 167, 175-177, 180-183, 330, 331, 350, 355
- kapitalist devlet tipi vs. kapitalist toplumda devlet 42, 68, 91, 177
- kapitalizm 7, 16, 26, 34, 53, 121, 154, 158, 166-169, 171, 181, 199, 202, 220, 270, 279, 285, 286, 294, 297, 311-317, 321, 327, 328, 330, 334, 347, 350-353, 355
- kapitalizmin çeşitlilikleri 285, 286, 314, 342
- kar yönelimli 13, 166, 169, 170, 311, 313, 355
- kar-odaklı 157, 158, 296
- karar 14, 19, 22, 37, 41, 48, 50, 75, 94, 96, 106, 116, 119, 123, 124, 133, 146, 162, 167, 194, 197, 198, 236, 243, 248, 260, 298, 305, 306, 323, 334
- karizmatik 45-47, 67, 96, 121, 191, 251, 332
- karşıt-hegemonik 97, 114, 213, 271, 327
- kavramsal tarih 17, 19, 24, 32

- kayırmacılık 97, 99, 102, 118
- kemer sıkma 283, 336, 337, 342, 343, 344, 345, 346, 360
- kesişimsellik 148, 149
- Keynesçi ulusal refah devletinin krizi 215, 246, 345
- Keynesçilik 215
- keynesçi 10, 69, 89, 123, 215, 246, 345
- kırılğan devlet 325
- Kıta Avrupası devlet kuramı 12, 17
- kişisel (bireysel) çıkar 87, 145, 256
- kitle hareketleri 113
- kitle iletişim 42, 120, 122, 124, 130, 162, 172, 179, 328, 333, 359
- kitle partileri 121-124, 332
- kitle siyaseti 118, 162, 266
- kolektif çıkar 121
- kolektif irade 125, 126, 163, 244
- kolektif olarak bağlayıcı karar 45, 364
- Korporatizm 97-99, 101, 102, 106, 306
- kozmpolitanizm 204, 239, 242
- kristalleşme 68, 69, 70, 71, 82
- kriz 8, 16, 19, 48, 64, 83, 94, 95, 111, 118, 128, 129, 136, 156, 169, 173, 213, 221, 236, 237, 243, 269, 279, 283, 287, 292, 293, 303, 305, 307, 315, 319-321, 323-325, 327, 330, 331, 336, 337, 339, 343, 344, 347, 356, 358
- kriz yönetimi 16, 129, 321
- kurum 21, 22, 38, 39, 62, 71, 72, 76, 79, 125, 163, 172, 210, 279, 282, 300, 313, 361
- kurumsal bir bütünlük 18, 19, 78, 86, 93, 105, 132, 138, 175, 361
- kurumsal kriz 95
- kurumsal sabit 218, 221
- kurumsal tasarım 19, 177, 218, 257
- kurumsalcılık 17, 19, 22, 23
- kurumsallaşmış toplumsal uzlaş 94
- kültürel ulus 230, 231, 234, 238, etnik ulus 229, 230, 234, 238
- küresel sivil toplum 76, 243, 244
- küresel şehir ağları 212
- küreselleşme 26, 213, 226, 239, 277-286, 288-291, 293, 296, 297, 302, 359
- liberal demokrasi 14, 26, 115, 118, 135, 158, 245, 273, 311, 312, 314-317, 321, 322, 324, 325, 327, 350
- liberal devlet 16, 121
- liberal uluslararası düzen 215
- maddi çıkar 78, 92, 96, 147, 148, 151, 153, 180, 328
- mali kriz 129
- mali-finansal 101, 111, 299, 308, 316, 343-345
- mali-finansal kriz 111, 343, 345
- manevi çıkar 78, 92, 96, 107, 135, 147, 148, 177, 208, 233, 259, 298, 318, 328
- manevra ve mevzi savaşları 187
- marksizm 162, 181
- Mauryan İmparatorluğu 193
- Medyatikleşme 97, 360
- mekan-zaman arasına mesafe 197
- mekan-zamansal matrisler 187
- merkantilist (merkantilizm) 69, 215, 283, 297, 315
- meşruiyet 14, 21, 46, 59, 95, 106, 155, 237, 258, 266, 274, 277, 318, 333, 359
- meşruiyet krizi 59, 65, 94, 95, 111, 129, 245, 337
- meşrulaştırma 100, 322

meta-yönetişim 13, 203, 246, 247,
252-256, 261, 263-269, 272, 294,
297, 302, 354, 359

Milletler Cemiyeti 66, 227

milliyet 26, 58, 226, 230

milliyetçi parti 121

milliyetçilik 59, 63, 69, 81, 121, 230,
231, 233, 242

milliyetsiz devlet 236

mimari, kurumsal 74, 94, 103-105,
117, 188, 214, 294, 308, 342

modern devlet 11-13, 15, 20, 34, 35,
41, 44-46, 49, 50, 52, 56, 57, 62,
69, 70, 90, 112, 134, 137, 154, 155,
192, 199, 209, 210, 291, 354

monarşi 34, 67, 353

mutlakiyetçilik 89

mübadele 97, 153, 168, 194, 249, 250-
252, 315

mücadele 24, 32, 52, 55, 58, 70, 77,
78, 87, 90, 91, 101, 103, 117, 125,
133, 134, 138, 148, 150, 158-161,
170, 247, 286, 287, 307, 312, 314,
329, 334, 336, 340, 342, 358, 360

müdahale 50, 56, 60, 80, 82, 89, 94,
95, 100, 102, 103, 106, 109, 110,
111, 115, 118, 133, 135, 137, 139,
140, 141, 209, 214, 217, 249, 254,
264, 293, 300, 326, 361

müdahaleci devlet 121, 330, 359

nazi 55, 61, 181

Neoliberalizm 216, 270, 271, 282,
286, 297, 307, 308, 316, 338

neoliberalizmin krizi 307

nesnel çıkar 147, 148

nüfus 25, 46, 55-61, 63, 64, 162, 193,
198, 225, 226, 248, 258

nüfuz 56, 62, 73, 76, 110, 120, 121,
135, 151, 214, 235, 263, 266, 278,
288, 289, 296, 334

olağanüstü hal 100, 104, 117, 140,
160, 264, 306, 312, 317-320, 324,
337, 341, 345

olası en iyi siyasal kabuk 313, 347

organik aydınlar 15, 114, 164

organik kriz 95, 343, 345

ortak çıkar 79-81, 87, 94, 145, 157

ortaklaşmacı demokrasi 74, 127

Osmanlı İmparatorluğu 63

Otorite 13, 14, 19, 23, 41, 45-47, 50,
51, 58, 68, 73, 100, 191, 193, 209,
240, 247, 258, 274, 296, 313, 318,
327, 351

otoriter devletçilik 26, 101, 293, 310,
324, 328, 329, 331, 332, 336, 337,
338, 344, 357, 358

otoriter kitle 123, 332

otoriter kriz 337

otoriter rejim 326

otoriter rekabetçi 337

ölçeğin görecelileşmesi 214, 216,
240

ölçek 18, 24, 25, 59, 72, 96, 132, 189,
199, 203, 204-209, 211, 212-217,
219, 220, 257, 280, 301

ölçeksel iş bölümü 204, 208

özel aygıtlar (hegemonya) 174

özel çıkar 81, 115, 116, 138, 253, 264,
299, 304

özel vs. kamusal 37

para (ulusal para vs uluslararası
para birimi) 40, 214, 215, 228,
351

paradoks 18, 58, 135, 137, 138, 140,
339, 364

paralel iktidar ağı 42, 91, 96, 206,
212, 217, 263, 299, 320, 327, 331,
335, 337

parlamentarizm 95, 97, 98, 99, 101,
102, 115

- parti sistemi krizi 129
- pasif devrim 163, 264, 265, 266, 269
- Pasifik Ötesi Ortaklık 335
- piyasa 13, 69, 73, 77, 100, 108, 128, 132, 153, 156-158, 166-171, 181, 183, 189, 195, 233, 235, 239, 244-246, 249-251, 253, 254, 257, 262, 264, 266, 270, 279, 281-283, 291, 293, 296, 298, 305, 311, 313, 315, 316, 326, 350, 351, 352, 355, 357
- piyasa güçleri 156, 167, 246, 266, 282, 291, 352
- piyasa-dolayımli birikim 13, 169, 311, 355, 357
- piyasalaştırma 77, 260, 305
- popüler çıkar 127, 168, 332
- popüler demokratik mücadele 314
- popüler kültür 162
- rasyonel (akılcı) kapitalizm 171, 314
- refah 52, 69, 72, 123, 215, 234, 246, 278, 327, 337, 338, 345, 360
- rekabet 40, 74, 91, 99, 101, 105, 115, 117, 123, 133, 157, 158, 167, 169, 172, 174, 197, 199, 202, 209, 226, 229, 253, 265, 271, 277, 281, 287, 289, 290, 292, 293, 295, 332, 339, 356
- rekabetçi kemer sıkma 337, 346
- renkli devrimler 351
- sabit 29, 52, 134, 218, 220, 221, 248, 290, 291, 330
- sanayi sermaye 107, 108, 128, 306, 313
- savaş ağalığı 67, 151, 289
- savaş, manevra savaşları 7, 16, 35, 47, 59, 61, 65, 67, 69, 85, 86, 94, 110, 118, 121, 122, 138, 151, 193, 195, 196, 213, 214, 216, 232, 233, 246, 258, 278, 287, 289, 294, 302, 312, 318, 319, 327, 328, 326, 341, 353, 358, 359
- seçim 97, 98, 101-103, 111, 113, 115-117, 119, 122, 124, 126, 130, 146, 161, 217, 298, 333
- sembolik şiddet 47
- sermaye 8, 21, 29, 49, 70, 86, 98, 100, 107, 108, 128, 138, 145, 151-159, 166, 167, 169-177, 180-182, 196, 202, 214, 215, 218, 220, 255, 268, 270, 272, 273, 277-294, 296, 299, 300, 303, 305-308, 311, 313, 315, 316, 320, 321, 328, 329, 331, 333, 336-338, 342-346, 352, 356, 358-360
- sermaye birikimi 70, 151, 156, 170, 175-177, 308, 313
- sermaye döngüsü 170, 171, 173, 174, 306
- sermayenin çıkarları 170, 177
- Sezarizm 312, 327
- sınıf çıkarları 150, 152, 157, 158, 164, 173, 312
- sınıf iktidarı 143, 149, 152, 177, 181, 261
- sınıf kuramsal perspektif 292
- sınıf mücadelesi 103, 159, 167, 233, 286
- sınıf tahakkümü 92, 103, 147, 149-152, 154, 156, 157, 158, 161-163, 165, 166, 176, 180-182, 261, 314
- sistem 53, 54, 290
- sivil toplum 23, 34, 36, 37, 42, 70, 74, 76, 77, 91, 98, 109, 110, 114, 124, 136, 150, 162, 167, 239, 241, 243, 244, 247, 261, 263, 267, 352, 353
- sivil toplum örgütü 243, 301
- siyasa, ayrıca bkz. kamu politikası 280
- siyasal çıkar 62, 97, 164
- siyasal iktidarın ülkeselleşmesi 25, 35, 46, 66, 95, 115, 189, 208, 209, 359

- siyasal kapitalizm 166, 171, 313, 316, 347, 355
- siyasal kriz 129, 320, 325, 330, 346, 359
- siyasal parti sistemi 118
- siyasal partiler 123
- siyasal sınıf tahakkümü 92, 157, 166, 176, 261, 314
- siyasal zaman 306
- soğuk savaş 47, 327
- Sovyet (Ekim) Devrimi 202
- Sovyet bloğu 16, 202, 351
- soykırım 59, 65, 87, 227, 229
- sömürgecilik 16, 147, 278, 290, 294, 316
- söylem 17, 19, 21, 24, 25, 40, 52, 54, 80, 168, 224, 243, 261, 334, 343
- spekülasyon 12, 164, 171, 313, 316, 355-357
- Staatsvolk 46, 79, 136, 223, 226
- Statenwelt 349
- stratejik ilişkisel yaklaşım (SİY) 10, 30, 64, 85, 86, 141, 143, 147, 150, 169, 180, 182, 187, 249, 269, 272, 273, 356, 361
- stratejik seçicilik 87, 89, 92, 93, 95, 169, 183, 187
- süper güç 47, 227, 240, 241, 244, 279, 289
- süper/ultra emperyalizm 285
- sürekli diktatörlük 312
- şema 20, 25
- Şiddet 41, 43-45, 47, 49, 50, 79, 112, 115, 132, 137, 155, 159, 194, 195, 219, 234, 249, 258, 261, 262, 271, 312, 320-323, 334, 345, 347
- şiddetli çökme 321
- tarihsel anlambilim 17, 24, 32, 197, 246
- tarihsel blok 119, 164, 364
- tek halk 61
- tek ulus vs. iki ulus projesi 135, 136
- tekelci sermaye 153, 333
- teknik entelektüeller 266
- temsil 23, 33, 53, 82, 89, 93-102, 103, 108-121, 124, 125, 126, 127, 129, 132, 137, 155, 167, 170, 172, 175, 198, 199, 207, 209, 210, 214, 215, 217, 229, 232, 234, 243, 282, 287
- temsil krizi 94, 95, 129, 317
- terör(izm) ile mücadele 101, 334, 340, 360
- ticari sermaye 107
- toplayıcı partiler 121-123, 327
- toplumsal cinsiyet 233, 234
- toplumsal çıkar 137, 317
- toplumsal hareketler 97, 116, 123, 129, 130, 175, 210, 243, 246, 253, 260, 331, 357
- toplumsal olarak zorunlu emek zamanı 292
- toplumsal temel 19, 82, 93, 94, 97, 109, 111, 112, 113, 118, 151, 163, 214, 215, 330
- toplumsallaşma 19, 71, 78, 175, 183, 268
- ulus 34, 58, 59, 61, 63, 65, 69, 125, 135, 136, 137, 162, 185, 191, 215, 216, 223-225, 227-236, 238, 295, 296, 301, 314, 333, 335, 347
- ulus devlet 16, 26, 35, 51, 58, 63, 67, 72, 95, 100, 115, 128, 191, 207, 214, 224-227, 229, 230, 231, 232, 233, 235, 236, 238, 244, 288, 297, 301, 358
- ulus inşası 64, 128, 231
- ulusal çıkar 35, 83, 102, 104, 132, 140, 145, 158, 167, 207, 237, 283, 293, 339

- ulusal egemenlik 58, 340
- ulusal güvenlik devleti 181, 319, 327
- Ulusal Güvenlik Kurumu 107
- ulusal kimlik 58, 228, 232, 233, 244, 354
- ulusal özerklik 278
- ulusal piyasa 239
- ulusal-popüler 163, 164, 324
- ulusalcı devlet 233, 241
- ulusalcı devlet ve küreselleşme 278, 279, 288
- ulusaşırı sermaye 108, 174
- uluslararası hukuk 45, 46, 51, 60, 61, 168, 341
- Uluslararası Ticaret ve Sanayi Bakanlığı 107
- Uluslararasılaşma 125, 129, 157, 213, 215, 294, 295, 300, 302, 322, 331, 337
- uluslararasılaşmış siyasa rejimleri 213, 295, 301, 303, 346
- ulusların kendi kaderini tayini 202, 229, 230, 270
- ulustan arındırma 298
- uzam-zamansal sabitlik 174, 215, 217, 218, 220, 221, 269, 270, 284, 308
- uzlaşma dengesi 112, 113, 218, 220, 304, 315, 321, 336
- uzlaşmazlıklar 358
- ücret ilişkileri 153, 157
- üçlü koalisyon 98
- ülke 5, 10, 35, 39, 40, 46, 59, 63, 74, 108, 131, 155, 162, 185, 189, 201, 203, 204, 208-214, 216, 217, 219, 220, 225, 228, 232, 241, 242, 246, 258, 260, 274, 277-280, 281, 283, 289, 329, 339, 340, 341, 347, 356
- ülke, yer, ölçek ağ (TPSNC) 10, 25, 203, 212, 280
- ülkesel devlet 33, 95, 104, 118, 199, 201, 216, 225, 226, 227, 229, 230, 232, 233, 236, 237, 239, 240, 277, 278, 279, 289, 294, 296, 297, 314, 350, 359
- ülkesel egemenlik 188, 226, 280, 293, 303, 304
- vatandaş (vatandaşlık) 20, 35, 39, 41, 49, 57-60, 63, 69, 98, 101, 117, 130, 155, 158, 161, 168, 214, 215, 224, 230, 231, 234, 235, 239, 241, 242, 271, 314, 333, 335, 341, 345, 353
- Vatikan 67, 201
- vergi devleti 72, 110, 154, 155, 167
- vergilendirme 56, 57, 70, 110, 154, 155, 167, 195, 260, 262
- Westfalyacı devlet 51, 53, 55, 68, 298, 227, 354
- yağmacı devlet 326
- yağmacı kapitalizm 316
- yandaş 145, 264, 266
- yapısal iktidar 37, 110, 166, 281
- yasal-siyasal araç 18
- yasal-siyasal söylem 19, 40, 58, 79, 140, 327
- yeni anayasacılık 296, 338, 360
- yeni ortaçağcılık 54, 67, 68, 198, 200, 209, 356
- yeni-çoğulculuk 23, 99
- yeni-feodalizm 54
- yeniden ölçekleme 67, 210, 236, 238, 240, 251, 259, 268, 277, 297, 298, 338, 344
- yer 15, 23, 51, 52, 63, 79, 91, 132, 138, 144, 146, 160, 166, 168, 178, 179, 189, 195, 203, 204, 208, 212, 224, 227, 228, 241, 248, 249, 259, 277, 285, 291, 299, 301, 305, 307, 311, 330, 357, 358
- yerli halk 57, 58

- yetkilendirilmiş diktatörlük 318-320
- yönelim 13, 16, 22, 31, 32, 37, 40, 74, 79, 89, 93, 110, 122, 137, 151, 166, 169, 170, 172, 174, 175, 213, 239, 251, 290, 293, 294, 311, 313, 327, 331, 337, 346, 352, 355
- yönelim 13, 16, 22, 31, 32, 37, 40, 74, 79, 89, 93, 110, 122, 151, 166, 169, 170, 172, 174, 175, 213, 239, 251, 290, 293, 294, 311, 313, 331, 337, 346, 352, 355
- yönetim 5, 13, 16, 17, 22, 23, 26, 46, 51, 54, 56, 67, 98, 124, 125, 129, 132, 133, 141, 157, 174, 185, 188, 189, 196, 200, 203, 204, 211, 212, 236, 237, 239, 240, 241, 244-274, 277, 280, 285, 286, 289, 294-300, 302, 308, 326, 337, 340, 353, 354, 357, 359, 360
- yönetişim 13, 17, 22, 23, 26, 46, 54, 56, 67, 98, 110, 124, 125, 129, 132, 133, 141, 188, 189, 196, 200, 204, 211, 212, 220, 236, 239, 242, 244, 245, 246-274, 277, 280, 285, 294-300, 302, 303, 308, 326, 340, 342, 353, 354, 357, 359, 360
- yönetişimselleştirme 265
- yönetişimsellik 246, 255
- yönlendirici mekanizma olarak 8, 16, 19, 47, 48, 59, 64, 65, 79, 83, 94, 95, 108, 111, 118, 123, 127-129, 132, 134, 136, 153, 156, 161, 169, 173, 174, 177, 213, 215, 216, 221, 236, 237, 243, 245, 246, 269, 273, 279, 283, 287, 292, 293, 296, 300, 303-309, 311, 312, 315, 317, 319-325, 327, 328, 330, 331, 336-339, 342-347, 350, 356-359
- yöntembilimsel bireycilik 22
- yöntembilimsel milliyetçilik 59
- yurtsever (yurtseverlik) 231, 234, 238
- yurttaş (yurttaşlık) 230, 234, 241 314, 360
- zaman 12, 14, 15, 26, 31, 36, 37, 38, 52, 53, 71, 75, 76, 88, 89, 92, 102, 114, 135, 139, 145, 146, 148, 152, 164, 166, 169, 174, 179, 185, 187-189, 194, 195, 197, 198, 203, 205-208, 211, 215, 217-221, 233, 247, 248, 249, 251, 257, 267, 268, 269, 270, 278-280, 284, 288, 290, 292, 293, 304, 305, 308, 320, 335, 338, 341
- zaman-mekan 15, 71, 135, 156, 187, 198, 247, 280, 288
- zamansal egemenlik 26, 37, 188, 278, 280, 304, 305, 308
- zamansal egemenlik 26, 37, 188, 278, 280, 304, 305, 308, 338
- zamansal sıkıştırma 280
- zamansız zaman 290
- zayıf devlet 73, 265, 278
- zihinsel-kol emeği iş bölümü 41, 168
- zor 52, 62, 76, 80, 111, 163, 167
- zorlama 47, 154, 163, 271, 286, 360

BOB JESSOP

DEVLET

Dün Bugün Gelecek

Devletin doğası ve rolü üzerine tartışmalar modern siyasetin temelinde yer almaktadır. Bununla birlikte, kötü bir şöhrete sahip olan devleti tanımlamak zor olduğu gibi, terim olarak devlet bir dizi farklı yoruma da tabidir.

Devlet kuramı konusunda özgün ve önemli bir yere sahip olan Bob Jessop, bu kitapta, kavram ve gerçeklik olarak devlete ilişkin eleştirel bir giriş sunuyor. Jessop, devlete ilişkin bütün genel değerlendirmeler üzerinden, okuyucuya oldukça berrak bir şekilde kılavuzluk ederken, devleti diğer toplumsal örgütlenme biçimleriyle ilişkilendiren, birbiriyle rekabet halindeki çabaları da inceliyor. Devleti analiz ederken, onun oluşumunu, dönemselleştirilmesini, yeniden ölçeklendirilmesini ve geleceğini de içeren temel özellikleri kapsamlı olarak ele alıyor. Jessop hegemonya ve zordan, yönetim ve yönetişime kadar devlet konusunda anahtar role sahip terimleri, son derece anlaşılır biçimde, enine boyuna tanımlıyor. Ayrıca 'normal' ve 'istisnai' devletler ve 'başarısız' veya 'haydut' devletlerden bahsettiğimizde ne demek istediğimizi de analiz ediyor.

Devletin karmaşıklığına odaklanmış uzman duyarlılığını anlaşılabilir bir üslupla birleştiren bu kısa giriş, siyaset ve sosyoloji alanında çalışan akademisyenler ve öğrenciler için olduğu kadar, devletin günümüz toplumlarındaki değişen rolü ile ilgilenen herhangi biri için de temel bir okuma metni olma özelliğine sahip.

“Bob Jessop’un en iyi çalışmalarından biri, büyük bir başarı. Yazarın özgün kavrayış, farklı açıları kapsayıcılık ve analiz yeteneklerini anlaşılabilirlikle birleştirip nihayete erdirdiği, olağanüstü zengin ve önemli bir çalışma.”

Colin Hay, *Sciences Po*

Kapak Resmi: Mark Rothko

ISBN 978-625-7653-03-9

9 786257 653039

f NikaYayinevi

t NikaYayinevi

o NikaYayinevi

www.nikayayinevi.com

